

Редакција

Проф. др Бабић Миланка, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Проф. др Бараћ Драган, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Проф. др Билбија Снежана, Универзитет у Сарајеву, БиХ
Проф. др Бошковић Драган, Универзитет у Крагујевцу, Србија
Проф. др Кнежевић Саша, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Проф. др Ковачевић Милош, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Проф. др Летић Бранко, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Проф. др Матејић Предраг, Ohio State University, САД
Проф. др Савова Димка, Универзитет „Св. Климент Охридски“ Софија, Бугарска
Проф. др Стојановић Јелица, Универзитет Црне Горе
Проф. др Татаренко Ала, Универзитет у Љвову, Украјина

Радове у овој књизи су рецензирали:

Проф. др Бабић Миланка
Проф. др Бараћ Драган
Проф. др Билбија Снежана
Проф. др Бошковић Драган
Проф. др Брђанин Бранко
Проф. др Брчкало Бранка
Доц. др Вујевић Вера
Проф. др Вучковић Жељко
Проф. др Зељко-Зубац Ружица
Проф. др Јовановић Виолета
Проф. др Јоковић Мирољуб
Проф. др Кнежевић Саша
Проф. др Ковачевић Војо
Проф. др Ковачевић Милош
Доц. др Кујунџић Маја
Доц. др Куљанин Сања
Проф. др Летић Бранко
Доц. др Летић Марија
Проф. др Максимовић Горан
Проф. др Милена Максимовић
Проф. др Росић Тиодор
Доц. др Симовић Раде
Проф. др Станаревић Рада
Проф. др Стојановић Јелица
Доц. др Шћепановић Михаило

Зборник је штампан уз финансијску подршку
Министарства науке и технологије Владе Републике Српске.

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

Посебна издања
НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига 8
том 1/1

НАУКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
(Пале, 17 – 19. мај 2013.)

Пале, 2014

НАУЧНИ СКУП
НАУКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Књига 8
том 1/1

ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ

Издавач:

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

За издавача:

Проф. др Миланка Бабић

Главни уредник:

Проф. др Милош Ковачевић

Секретар редакције:

Проф. др Саша Кнежевић

Технички уредник и компјутерски слог:

Страхиња Костић

Лектура и коректура:

Доц. др Сања Куљанин

Доц. др Биљана Самарцић

Штампа:

“DIS COMPANY” д.о.о. Пале

Тираж:

300 примјерака

Пале, 2014

COBISS.RS-ID 4271640

Секција за лингвистику

ЈЕЗИЧКИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА**

1. Увод

Тема глобализације, као изузетно релевантна у друштвеним, па и у хуманистичким наукама, није ретка на скуповима широм света али и у нашем региону. Када се ради конкретно о истраживањима у филолошкој области, свакако као значајан скуп треба поменути мултидисциплинарну међународну конференцију *Језик, књижевност, глобализација* одржану 2008. године на Филозофском факултету у Нишу, као једну у низу, сада већ седам одржаних конференција које повезују области проучавања језика и књижевности са неким друштвено значајним темама (Лопичић, Мишић Илић 2008).

Конкретна тема овога рада директно је везана за проблематику глобализације у контексту онога што представља непосредно окружење учесника ове конференције на Филозофском факултету на Палама, а то је универзитет, образовање и наука, па се у разматрању питања језика и глобализације бавимо језичким аспектима који су везани за глобализацију универзитетског образовања.

Феномен глобализације, који можемо благонаклоно назвати и интер-национализацијом у сфери универзитетског образовања, у раду је конкрет-но разматран са фокусом на језичке аспекте, имајући у виду ситуацију у Србији, мада се може претпоставити да ни у већини других земаља на територији бивше СФРЈ ситуација није много друкчија. Уместо о глоба-лизацији, у универзитетским и државним круговима чешће се говори о интернационализацији у сфери универзитетског образовања и науке, међу-тим, упркос стратешким опредељењима за интернационализацију, постоји и много проблема и тешкоћа. У раду ће бити указано на неке од њих, а који су везани за језичке аспекте, као и на могућа решења. Након дефинисања неких основних појмова и теоријског оквира који се заснива на социолингвистичким теоријама и критичкој анализи дискурса, изложен је и анализиран предмет истраживања, а на крају су изнета закључна запажања и препоруке.

* biljana.misic.ilic@filfak.ni.ac.rs и bmisicilic@gmail.com

** Рад је део пројекта 178014 *Динамика структура српског језика* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2. Глобализација, интернационализација и језик

2.1. У најопштијем смислу под глобализацијом се подразумева скуп друштвених процеса које карактерише постојање глобалне узајамне повезаности и протока у сферама економије, политике, културе и животне средине, при чему многе постојеће баријере и границе постају ирелеванте. Ови друштвени процеси стварају, умножавају, шире и интензификују међусобне зависности и размене у друштву, а истовремено код људи развијају свест о све дубљим везама између оног што је локално и оног што је удаљено (Стегер 2003: 7-8, 13).

Појам глобализације суштински је повезан и са међународном поли-тиком и међународним односима, почев од високог државног и привредног нивоа, до сасвим базичног, који се тиче живота и рада многих обичних људи. Међународни аспект који постоји у феномену глобализације постоји и у феномену интернационализације. Ова два појма, глобализација и интер-национализација, понекад се користе као синоними, или без прецизног терминолошког разграничења.

Док глобализација, пре свега у сфери економије а онда и у свим осталим, представља глобалну интеграцију много националних економија, политика, култура и сл. у једну глобалну, интернационализација се преваходно односи на давање већег значаја међународној трговини, односима, споразумима, сарадњи и сл. међу нацијама и међу државама (Дали 1999). Док је глобализација и као феномен а и као појам врло контроверзна, са немало негативних конотација, појам интернационализација обично има позитивну конотацију, у различитим контекстима, па и у контексту универзитетског образовања (Јанг 2002, Квјанг 2003). Ова мала терминолошка разлика битна је јер се ове речи често користе као синоними, зависно од конотације и ефекта који се жели постићи, мада је често и суштински тешко разлучити о чему се ради.

2.2. У бројним студијама које се баве односом глобализације и језика из перспективе друштвених и хуманистичких наука, као једна од основних поставки истиче се да језик не треба посматрати чисто лингвистички, као систем, већ као облик друштвене активности (Купланд 2010, Ферклаф 1995; 2006).

Међу студијама које се баве разним аспектима односа језика и глобализације, за проблематику коју испитујемо у овом раду, од посебног значаја је теза да се у условима глобализоване нове економије и језик може посматрати као роба (Хелер 2003, 2010). Следећи марксистичко учење да је роба оно што има вредност, а да вредност може бити употребна вредност (примарно схватање) али и тржишна вредност (новије, капиталистичко схватање), М. Хелер говори о томе како и језик постаје роба. Језик примарно има вредност, и то употребну вредност због своје основне комуникативне функције, али и због неких емотивнијих асоцијација као

што је национални идентитет, културни идентитет, аутентични дух народа, итд. Међутим, у условима савременог, глобализованог, хиперконкурентног, постиндустријског света, света у коме влада `нови светски поредак`, и вредност језика почиње да се посматра у смислу тога колико он вреди на тржишту, која му је тржишна вредност. Јасно је да је из такве перспективе енглески језик, који је постао језик комуникације у свету бизниса, забаве, туризма, и који свако `мора` донекле познавати у ери глобализације, има огромну „тржишну вредност“, и постаје `глобални енглески`. Језик тако постаје роба, вештина која се може уновчити на тржишту, ресурс, и као такав нема много сличности са традиционалним схватањима о језику који је историјски утемељен у друштвено-језичким заједницама.

3. *Интернационализација универзитетског образовања*

3.1. Која је веза између глобализације, језика, енглеског језика и универзитетског образовања, што је непосредна тема нашег рада? У свету који је, да употребимо стару фразу, постао `глобално село`, са огромним могућностима комуникације и протока не само робе, него и знања, информација и људи, образовање, а нарочито универзитетско образовање постаје све више интернационализовано. Питање је да ли и глобализовано?

У мноштву литературе (Најт, Де Вит 1997, Најт, Де Вит 1999, Јанг 2002, Квјанг 2003, *inter al.*) која се бави интернационализацијом образовања, издвојили бисмо следећу дефиницију: „the incorporation of international contents, materials, activities, and understanding in the teaching, research, and public service functions of universities to enhance the relevance in an interdependent world” (Association of International Education Administrators 1996, цитирано према Хироши 2006: 34).

У савременом свету, у контексту универзитетског образовања, интер-национализација се сматра врло пожељном, а међу најважнијим разлозима зашто би универзитети и цели национални образовни системи требало да имају јаку интернационалну компоненту наводи се следеће: да обезбеде дипломе који ће поседовати интернационална знања и интеркултуралне компетенције, да одрже конкурентност, да достигну међународне стандарде, да поспеше истраживања у области међународне сарадње и повезаности, да извозе образовне услуге и пројекте, да цене етничку и културну разноликост у сопственој земљи, да остваре додатни приход за образовне институције, да доприносе одржању међународне безбедности и мира (Најт, Де Вит 1997, 1999).

У развијеном свету, првенствено у САД, Канади и земљама Западне Европе, интернационални аспект високообразовних институција, првенствено видљив на пољу међународне сарадње, броја међународних студената и међународне размене наставног и истраживачког кадра представља једно од важних мерила успешности неког универзитета. У Европи, након форсирања Болоњске декларације која би требало да омогући несметану

академску мобилност, све је јача идеја о европском простору високог образовања, ЕХЕА (енгл. *European Higher Education Area, EHEA*). Многе земље, не само развијене западноевропске, већ посебно и новије и мање развијене чланице ЕУ, па чак и земље које нису у ЕУ, труде се да њихово универзитетско образовање постане препознатљиво и признато у ЕХЕА (уп. Кватми 2011).

3.2. Може се поставити питање где смо ту ми, односно какви су аспекти интернационализације универзитета у Србији. Они који дуже раде на универзитету сећају се времена бивше СФРЈ, која је била врло привлачна за стране студенте, посебно из несврстаних земаља, али, рецимо, и из Грчке и Румуније. У то време, пре неких 25-30 година, ти студенти су најпре учили српскохрватски језик, а онда улазили у редован наставни процес, мада је на појединим факултетима била организована и нека додатна настава. Са распадом земље, променила се и ситуација у образовању, па је страних студента све мање. Рецимо, за Универзитет у Нишу постоје подаци из 1989. године да је студирало скоро 700 страних студената, а готово 150 је тада већ имало диплому Нишког универзитета (*The University of Niš, Information Booklet, 1989: б*). Данас, на том истом Нишком универзитету број страних студената може се измерити готово на прсте. У каснијем периоду, на неким српским универзитетима било је покушаја да се направе кораци ка интернационализацији, па су чак прављени и специјални студијски програми на страним језицима, али колико је то било у функцији интернационализације, а колико се радило о разним друкчијим мотивима – није предмет овог рада.

Неспорно је, међутим, да постоје званични подаци да је страних студената у Србији врло мало.¹ Званични документ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Стратегија образовања у Републици Србији до 2020. године*, у делу који се односи на универзитетско образовање насловљеном „Република Србија у европском простору високог образовања“, недвосмислено изражава залагање за интернационализацију образовања.² Систем високог образовања у Србији оцењује се као затворен, занемарљив је број заједничких студијских програма са страним универзитетима и број страних студената, а мобилност

¹ На пример, у свету се број студената који студирају ван своје земље процењује на преко 3,3 милиона, са трендом раста, док је у Србији, посебно на докторским студијама, тај број занемарљив и то су готово по правилу студенти из бивших југословенских република, који могу да прате наставу на српском језику.

(Подаци доступни на http://ec.europa.eu/education/pub/pdf/international/mapping_en.pdf и на http://ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/doc/doctoral/serbia_en.pdf)

² „Високо образовање ће свој рад, развој и понашање и даље усклађивати са принципима на којима се формира Европски простор високог образовања (у даљем тексту: ЕХЕА) и Европски истраживачки простор (у даљем тексту: ЕРА)“ (*Стратегија образовања у Републици Србији до 2020. године*).

како наставника, тако и студената, веома је малог обима. У *Стратегији* се истиче да је међународна отвореност и мобилност како иностраних тако и домаћих и студената и наставника нешто што стратешким мерама треба посебно поспешити у свим аспектима.

3.3. Непосредан мотив овога рада јесте да се скрене пажња, да уз многе аспекте које прате интернационализацију образовања у глобализованом свету – један важан аспект представља и језик. Рад се конкретно бави аспектима интернационализације универзитетског образовања у Србији и идентификује проблеме недовољне видљивости, уклопљености и конкурентности српског универзитетског образовног простора, а који су директна последица језичке баријере, тј. непостојања одговарајућих информација, курсева, студијских програма, научноистраживачких радова, итд. на енглеском језику, који је постао *lingua franca* у глобалном универзитетском простору, али и на другим светским језицима. О овим проблемима у *Стратегији* се каже: „до 2020. године формулисати и спровести сасвим конкретне политике, акције и мере којима се побољшава интер-национална конкурентност и препознатљивост српског високог образовања (...)“, а као једна од конкретних мера наводи се: „акредитовати, по посебној процедури, студијске програме који се нуде иностраним студентима (на енглеском, неком другом светском језику или на српском) (...)“. Од постојећих мање од 0,5% студијских програма докторских студија акредитованих за извођење на енглеском или неком другом светском језику, циљ је до 2020. достићи најмање 10% таквих програма.

4. Улога енглеског језика у међународном простору универзитетског образовања

4.1. О улози и доминацији енглеског језика у савременом свету написано је много чланака и књига, а ми ћемо се овде задржати само на оним аспектима овог феномена који су релевантни у контексту образовања, и то конкретно универзитетског образовања и науке. Енглески се, због своје огромне заступљености и значаја у овој области, често назива и „латинским 21. века“, а коришћење енглеског језика суштинско је у саопштавању знања, информација, за међународне универзитетске конкурсе, програме и пројекте, научне публикације, чак и наставу. Највећи број страних студената студира на универзитетима у англофоним земљама. Осим тога, у многим земљама, од којих су неке бивше колоније, настава на универзитетима одвија се потпуно или макар делимично на енглеском језику. Све је више и земаља које нуде академске програме на енглеском да би, с једне стране, привукле стране студенте који не желе да уче локални језик, али и да би побољшали језичка знања својих домаћих студената, како би они били конкурентији на међународном тржишту рада. Специјални универзитети који имају наставу искључиво на енглеском

постоје широм света, а у нашем непосредном окружењу у Бугарској и Мађарској. У мно-гим развијеним земљама локални универзитети нуде курсеве и целе студијске програме на енглеском. Док је у случају богатих земаља ‚малих језика‘, какве су, на пример, Јапан и Холандија, то донекле и разумљиво, може се поставити питање зашто, рецимо, Белгија и Немачка не форсирају француски, односно немачки језик?

Место и улога енглеског језика омогућује глобални утицај и даје значајну предност богатим англофоним земљама, првенствено Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији на државном, академском, финансијском и културолошком плану, а студентима и научницима из тих земаља и на личном нивоу. Академски систем САД, највећи на свету и истовремено највеће подручје енглеског језика, у двострукој је предности. У науци, највећи број најзначајнијих часописа излази у САД, наравно на енглеском језику и готово по правилу према методологији и начину рецензирања америчких научника, или оних који су школовани у том систему. За већину других, то је страни језик и норме које се често разликују од оних у њиховој средини, што у старту представља хендикеп. Под притиском да публикују своје радове у часописима високог међународног ранга и да учествују на међународним или регионалним конференцијама, на којима се све чешће готово искључиво комуницира на енглеском језику, научници могу имати проблем, без обзира на своје научне компетенције, уколико њихов ниво знања енглеског језика није довољно висок. Базе научних часописа и књига су углавном у САД и Британији, као и најзначајнији издавачи, а универзитети морају да плаћају велике суме да би до њих дошли. То можда и нису неке велике суме за развијене земље, али за већину земаља у развоју представља приличну препреку у слободној дистрибуцији и размени научних знања. У случају Србије универзитети одавно не набављају сами часописе већ то ради Министарство просвете, науке и технолошког развоја путем тзв. Обједињене набавке, при чему се омогућује интернет приступ одређеним страним часописима из свих научних области.

4.2. Коришћење енглеског језика у академској средини доводи и до преузимања норми академског система водећих англофоних земаља.³ Нажалост, заједно са добрим праксама и стандардима, преузимају се и многе лоше, које су још штетније у друкчијим друштвеним системима (уп. Мишић Илић 2014). И напokon, али веома важно, оно што се истиче у многим студијама које критички разматрају улогу енглеског у високом образовању (уп. Алтбах 2004, Алтбах 2007), јесте да се ширењем енглеског језика шири не само англоамерички модел универзитетског образовања, већ и глобални утицај водећих англофоних земаља, у првом реду САД.

³ Неретко, долази и до правог ‚извоза‘ и ‚франшиза‘ чак и академских институција, за шта је скован сликовит термин ‚мекдоналдизација‘ (Хејез, Вајнјард 2002).

„Академске суперсиле“, како САД и В. Британију назива Ф. Алтбах (2007), наметнуле су империјалну доминацију у свету високог образовања и науке, при чему се дешава да у глобалном и глобализованом окружењу губе значај не само национални језици него и истраживачка питања која су релевантна у локалним оквирима.

Како је већ поменуто, у свету неколико милиона студената студира ван своје земље, док је број оних који су на неким краћим повременим разменама, студијским боравцима, усавшавањима и сл. још већи, а треба поменути и миграције академских наставника, у потрази за бољим условима рада. Општа је тенденција (у Европи потенцирана болоњском реформом и идејом о европском простору високог образовања), да се и имиграциона правила, социјална права и сл. томе прилагоде (што јесте случај за земље Европске уније). Колико год се то чинило добрим у смислу протока људи и идеја, не смемо затварати очи пред чињеницом да је ‚проток‘ углавном од земаља у развоју ка развијеним земљама и великим академским системима, што се може сматрати и ‚одливом мозга‘.

5. Језички аспекти интернационализације универзитетског образовања у Србији

5.1. Имајући у виду претходну кратку анализу ставова, стања и трендова о глобализацији, интернационализацији универзитетског образовања, улози енглеског као глобалног језика у међународном академском простору, као и тренутно стање и стратешка опредељења за интернационализацију високог образовања у Србији, у овом делу рада идентификујемо неке слабости и проблеме, за које сматрамо да су директно повезани са језичким аспектима, тј. постојањем језичке баријере.

Једна од основних ствари да би наш образовни систем био, како се каже у *Стратегији*, интернационално препознатљив и конкурентан, јесте да буде видљив. Поставља се питање како уопште може бити видљив ако је огромна већина свих докумената, описа курсева, самих курсева, описа факултета и универзитета – искључиво на српском језику. Српски језик јесте званични језик и ћирилица јесте званично писмо али уколико желимо да нас види и препозна неко сем нас самих – морамо се потрудити да се представимо на начин на који ће то бити могуће. Популарна (и популистичка) фраза „говори српски да те цео свет разуме“, сада под плаштом законских одредби о званичном језику и писму, никако не може бити разлог или изговор да се не виде очигледни проблеми комуникацијске природе. Да би уопште дошло до комуникације, потребно је да учесници деле заједнички код, а српски језик и ћирилица нису код који познаје огромна већина потенцијалних колега, сарадника и студената из целог света. Али, с друге стране, латиница јесте код који је познат далеко већем броју људи, па и српски језик написан латиницом може бити макар препознатљив ако не и потпуно разумљив, док не треба ни истицати да

енглески језик јесте постао *lingua franca* у међународним академским, и не само академским круговима, и да га као такав треба и користити.

5.2. Шта све може представљати језичку баријеру интернационали-зацији универзитетског образовања у Србији?

Као што смо већ истакли, да бисмо били уклопљени у европски и светски простор високог образовања, а онда атрактивни и конкурентни, потребно је да нас потенцијални страни студенти, наставници, академске управе и евалуатори пре свега – *виде!* У савременом свету, информације, макар оне опште, најлакше се и најбрже добијају преко интернета. Ако бисмо посматрали интернационализацију из перспективе студента, замислимо неког студента из, рецимо, Пољске који би желео да дође у Србију и проведе један семестар на одговарајућем факултету. Наравно, укуцаће назив универзитета у неком нашем универзитетском центру, ако баш конкретно зна, и назив факултета. На латиници, или енглеском језику, разумљиво. Зависно од тога о ком се универзитету или факултету ради, кликом на понуђени линк отвориће се вебсајт универзитета или факултета, који ће, неретко, бити – на ћирилици! Чак и студент чији је матерњи језик сродни, словенски језик, тешко да ће се снаћи на таквом сајту. Срећом, у последњих неколико пар година, све је више сајтова наших високообразовних институција које нуде и верзије и на латиници (неки искључиво!), а и на енглеском језику. То је врло добро, али, наишли смо и на пар (комуникативно нефункционалних) случајева да се само преко ћириличног текста или линка може доћи до латиничног или енглеског. Посебно је похвално да има факултета који нуде информације и на неким другим светским језицима – немачком, руском, француском, чак и шпанском. С друге стране су, срећом ипак ређи, факултети који се чврсто држе националног језика и писма, држећи изгледа тако и прву линију 'одбране' од интернационализације.

Ако се вратимо нашем замишљеном потенцијалном студенту који је успешно савладао прву препреку на путу ка нашим факултетима, погледајмо које ће информације моћи да види на енглеском језику, а које су за њега битне. То умногоме зависи од факултета, али ситуација није баш сасвим сјајна, јер неки 'забораве' да дају детаљније информације о студијским програмима и предметима, ономе што студента прво и занима.

Даље, уколико се потенцијални страни студент, преко енглеског језика (или макар у најосновнијим цртама преко српске латинице, препознају-ћи интернационалне термине) упознао са факултетом и студијским програмом који га занима, како и са киме може да ступи у контакт? Наравно, готово све образовне институције имају линк на коме је дата нека општа имејл адреса, али поставља се питање, која конкретна служба одговара на то. И да ли ће разумети и одговорити уколико добије питања на језику који није српски? Ово је на већини факултета остављено доброј вољи и евентуалној језичкој компетенцији радника студентских служби, који ће, можда, уколико сами не разумеју, питање проследити,

рецимо, продекану за наставу. Ретки су факултети који дају јасну и прецизну информацију, на страном језику, коме се конкретно треба обратити (на пример, линк ка стручној служби за међународну сарадњу, коју има врло мали број факултета) и који имају разрађене административне протоколе и спремне информације.

Ако је и ова препрека прескочена и ентузијастични страни студент прође кроз (не баш једноставне административне) процедуре и напослетку уђе у учионице – шта може да очекује? Колико курсева, на којим студијским програмима, на којим нивоима студија, може да се на српским универзитетима слуша на језику који није српски? Уколико се наравно не ради о страном студенту који у својој земљи студира баш српски а овде жели да га усаврши, шта може страни студент да похађа на неком страном језику, сем студијских програма страних језика? Да ли наши универзитети поседују неку базу података о таквим курсевима? Да ли би курсеви на страним језицима на нашим универзитетима били значајни не само за потенцијалне стране студенте, него и за наше, поготово на вишим нивоима студија, јер би „отворили врата“ ка бољем праћењу стручне литературе и евентуалној мобилности наших студената, када они желе да проведу неки семестар у иностранству? У другој фази акредитације студијских програма српских универзитета дошло је до приметног пораста броја не само курсева него и целих програма на енглеском језику, што је свакако значајан корак ка интернационализацији. Међутим, поставља се питање, шта се заиста од свега тога и држи, или ће се у скорој будућности држати, у стварној академској пракси? Да ли и о томе постоје ажурирани подаци?

Истакли бисмо још један важан аспект интернационализације, а који није непосредно везан за претходну замишљену причу о потенцијалном страном студенту који би дошао на студије или макар студентску размену у Србију. Ако желимо да наши факултети буду препознатљиви, атрактивни и конкуренти у међународном академском простору, потребно је да буду боље ранжирани, ако не баш на фамозној Шангајској листи, бар у неким регионалним размерама. А један од најважнијих критеријума у академском рангирању јесте и значај научних радова универзитетских професора. И овде се, као и у наставним сегментима интернационализације, поставља питање где и како се објављују научни радови. Да ли је ћирилица баријера да научни радови допру макар до научне јавности бивше Југославије, тамо где сам језик није препрека? Објављивање научних радова у страним часописима, на светским језицима (опет, највише и најчешће на енглеском), и чак објављивање радова у нашим часописима и на страним језицима, сматрамо да је од великог значаја за већу научну видљивост и утицај, а самим тим и промоцију наше науке и наших универзитета у међународним размерама. Јасно је да сви универзитетски наставници и сви научници немају одговарајуће компетенције у страним језицима, па би организовање преводилачке службе, и одговарајуће уређивачке политике

научних часописа, са јасним критеријумима, свакако могао бити корак ка интернационализацији нашег научног простора, што би се одразило и на академски наставни аспект.

5.3. Поменути проблеми као и могући одговори на њих, понуђени у претходним пасусима, представљају само неке од одмах видљивих и релативно лако решивих препрека за неке аспекте интернационализације нашег академског простора, и то првенствено оних који би водили повећању броја страних студената на нашим универзитетима. Да би се заиста дошло до конкретних резултата, каквима се декларативно тежи у *Стратегији*, потребна је широка акција, иницирана, подржана и координисана од највиших државних и академских структура. Задржавши се искључиво на језичким аспектима, што и јесте тема овога рада, истакли бисмо неке основне кораке и правце у којима би једна таква акција могла да се одвија.

Почетни корак би требало да буде анализа постојећег стања, где би се најпре сагледало оно што доприноси комуникационој основи, а то су изглед и садржај вебсајтова високошколских установа и протоколи за комуницирање и информисање (потенцијалних) страних студената, наставника и осталих заинтересованих. Анализом би свакако требало да буде обухваћена и суштина академске наставе, то јест да се зна који се курсеви и програми нуде на којим страним језицима и да ли се и како конкретно изводе. Није занемариво и направити анализу капацитета наставног али и ненаставног кадра да се укључи у међународну понуду нашег високошколског образовања, у смислу способности да одржавају наставни процес и научну делатност на страном (енглеском или неком другом светском) језику.

Уколико би постојале обавезујуће препоруке о обавезним елементима и деловима садржаја вебсајтова и процедурама информисања, донете од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја, пожељни информативни садржаји на латиници, енглеском и евентуално још неком светском језику не би били ствар само добре воље и визије неких високошколских установа. Општи и лако доступни списак курсева и програма на страним језицима који се могу слушати на нашим факултетима, уз информације како се реализују, служио би и као модел и путоказ другим институцијама да се покрену у том правцу.

У погледу побољшања знања страних језика запослених на универзитетима и факултетима, уместо спорадичних радњи, какво је, рецимо, повремено плаћање преводиоца да нешто преведе, уз увек хвале вредна индивидуална лична усавршавања запослених, најефикаснија би била организована језичка подршка. За почетак, требало би оформити мреже језичких професионалаца који раде на универзитетима и факултетима (наставници страних језика како на нематичним тако и на матичним факултетима, запослени или трајније ангажовани преводиоци, запослени у канцеларијама за међународну сарадњу, и сл.), које би јасно знале своје експертизе, а затим радиле као консултативна и организациона тела. Они

би организовали, мада не нужно и изводили неке облике додатне наставе страних језика за, рецимо, универзитетске наставнике којима је потребна мања помоћ језичке природе за потребе њихове наставе, помоћ при превођењу наставних материјала и слично, корекције стручних превода, направили специјалне курсеве страних језика за одређене категорије ненаставног особља и тако даље. Јасно је да ово захтева извесна финансијска улагања од стране факултета, али средства се могу предвидети а потенцијална, дугорочна добит, како нематеријална у подизању квалитета наставе и наставног кадра, тако и материјална од потенцијалног уписа страних студената, свакако би оправдала улагања.

На крају, али не и најмање важан језички аспект повећања атрактивности и конкуретности наших универзитета за стране студенте био би да им се понуди и много више и много разноврснијих курсева српског језика. Пре тридесетак година, у време СФРЈ, на њеним просторима, а поготово у Србији студирало је много страних студената, из разних земаља света, који су, пре него што крену на студије, годину дана интензивно учили српски језик у специјалним школама страних језика. Данас таквих школа нема, али се по неким приватним школама страних језика може учити и српски као страни, а ученика је врло мало. На неким филолошким и филозофским факултетима постоје филолошки студијски програми српског језика као страног. Међутим, потребно је да универзитети организују и понуде цео спектар курсева српског језика – и сасвим кратке курсеве основног нивоа, за студенте који долазе на размену на неколико недеља или месеци, а који би овде слушали наставу примарно на енглеском или неком страном језику, летње курсеве разних нивоа, као и припремне курсеве за оне који би овде редовно студирали, али не филолошким факултетима/департманима, него на било ком другом.

5.4. У вези са свим анализираним аспектима, желели бисмо да помемемо и да је недавно из програма Темпус, који финансира Европска унија, одобрен пројекат чији је носилац Универзитет у Нишу, а на коме учествује пет највећих српских државних универзитета као и Министарство просвете, науке и технолошког развоја, и пет значајних универзитета из ЕУ.⁴ Један сегмент конкретних активности које ће бити рађене на том пројекту, а који ће водити стручњаци за језик, тиче се управо иденти-фикавања проблема језичке природе који представљају препреку интег-рисувању српског високошколског образовања у светске оквире и, нарочито, предузимања мера да се они превазиђу.

⁴ Пројекат *FUSE (Fostering University Support Services and Procedures for Full Participation in the European Higher Education Area)* (www.fuse.ni.ac.rs).

6. Закључак

6.1. Након изнетих анализа локалних прилика, идентификовања проблема и указивања на решења, уместо закључка поново бих се вратила на дистинкцију између глобализације и интернационализације истакнуту на почетку и на тезу да, у области високог образовања, глобализација не мора имати нужно негативну конотацију. Глобализацијске процесе у свим сферама друштвеног живота није неопходно разматрати само кроз призму економских или политичких наука, па је тако у области универзитетског образовања и науке потребно проширити перспективу. Глобализација у високом образовању и науци је неопходна и чак има историјске корене, јер су те области увек биле на изванредан начин интернационалне, а одувек је било и неједнакости. Модерна технологија, интернет и лакоћа комуницирања и доступности података подстичу глобализацију у најбољем смислу. С друге стране, мобилност студената и наставног кадра ни издалека није равномерна, и то је један од узрока али и последица глобализације у негативном смислу.

Чињеница да у 21. веку ниједан систем високог образовања и науке не може постојати сам за себе представља огроман изазов да се препознају сложености и нијансе савременог контекста. На основу свеобухватних анализа и промишљања треба чинити конкретне кораке који ће у нашим условима стварати интернационалну академску средину, у циљу превазилажења препознатих проблема и неједнакости. У потпуности се слажемо са ставом изнетим у *Стратегији* да „јачање знања и иновација као покретача будућег `паметног` раста подразумева унапређивање квалитета образовања на свим нивоима, слободно кретање људи, већу мобилност студената и радне праксе, учење страних језика, стицање искуства кроз студирање и живот у иностранству.“

6.2. Конкретна разрада а затим и примена декларативних стратешких поставки из кључног државног докумената као што је *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*, а које се тичу интернационализације високог образовања, представља велики задатак за велики круг запослених, не само на универзитетима. Уколико смо овим радом допринели да се идентификују и неки наизглед ситни и банални проблеми у области језичких аспеката и баријера интернационализацији универзитетског образовања, можемо сматрати да је већ учињен један корак.

Литература

- Алтбах 2004: P. Altbach, Globalization and the University: Myths and Realities in an Unequal World, *Tertiary Education and Management*, 10/1, 3-25.
- Алтбах 2007: P. Altbach, The Imperial Tongue: English as the Dominating Academic Language, *Economic and Political Weekly* (Mumbai, India) September 8, 3608-3611.
- Association of International Education Administrators Working Group 1996: *A Research Agenda for the Internationalization of Higher Education in the United States*, Pullman, WA: AIEA Secretariat, Washington State University.
- Блок 2010: D. Block, Globalization and Language Teaching, in: N. Coupland, (ed.), *The Handbook of Language and Globalization*. Oxford: Wiley-Blackwell, 287-304.
- Блок, Камерон ур. 2002: D. Block and D. Cameron (eds), *Globalisation and Language Teaching*, London: Routledge .
- Дали, Херман 1999: Daly, Herman, Globalization Versus Internationalization, *Global Policy Forum GPF*.
<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/162/27995.html>
(20.4.2013.)
- Јанг 2002: R. Yang, University internationalisation: its meanings, rationales and implications, *Intercultural Education*, 13(1): 81-95.
- Кватми 2011: QUATMI, *Quality Assurance Tools for the Management of Internationalization*, Kyiv: Hoverla-CEL.
http://www.c3l.uni-oldenburg.de/qatmi/QATMI_Booklet_Final.pdf
(15.10.2013.)
- Квјанг 2003: ZHA QIANG, Internationalization of Higher Education: towards a conceptual framework, *Policy Futures in Education*, 1(2), 248-270.
<http://dx.doi.org/10.2304/pfie.2003.1.2.5> (10.5.2013.)
- Кристал 1997: D. Crystal, *English as a Global Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Купланд ур. 2010: N. Coupland, *The Handbook of Language and Globalization*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Лопичић, Мишић Илић ур. 2008: В. Лопичић, Б. Мишић Илић, *Зборник радова са међународне конференције Језик, књижевност, глобализација*, Ниш: Филозофски факултет.
- Мишић Илић 2014: В. Mišić Ilić, Commercialization of academic values: The Discourse of University Mission Statements, in: V. Lopičić, & B. Mišić Ilić, eds., *Values across Cultures and Times*, Cambridge: Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 171-193.
- Најт, Де Вит ур. 1997: J. Knight and H. de Wit (eds.), *Internationalization of Higher Education in Asia Pacific Countries*. Amsterdam: European Association for Education (EAIE) in cooperation with IDP Australia and the Program on Institutional Management in Higher Education (IMHE)

- of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).
- Најт, Де Вит ур. 1999: J. Knight and H. de Wit (eds), *Quality and Internationalization in Higher Education*. Paris: Programme on Institutional Management in Higher Education (IMHE) of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).
- Стегер 2003: M. Steger, *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*, Београд: Службени гласник РС, 107/2012-12.
- The University of Niš, Information Booklet*, 1989, Niš: Univerzitet u Nišu.
- Ферклаф 1995: N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis*. Boston: Addison Wesley.
- Ферклаф 2006: N. Fairclough, *Language and Globalisation*. London: Routledge .
- Филипсон 1992: R. Phillipson , *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press .
- Хејез, Вајнјард ур. 2002: D. Hayes and R. Wynyard (eds.), *The McDonaldization of Higher Education*, New York: Praeger.
- Хелер 2003: M. Heller, Globalization, the new economy and the commodification of language and identity, *Journal of Sociolinguistics* 7 (4): 473 – 92 .
- Хелер 2010: M. Heller, Language as Resource in the Globalized New Economy, in: N. Coupland, (ed.), *The Handbook of Language and Globalization*. Oxford: Wiley-Blackwell, 349-365.
- Хироши 2006: O. Hiroshi, Developing Evaluation Criteria to Assess the Internationalization of Universities, 33-40, Hitotsubashi University Repository.
[http://hermes-ir.lib-hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/14559/1/0490700101.pdf](http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/14559/1/0490700101.pdf)
(10.5.2012.)

LINGVISTIČKO PREDSTAVLJANJE PRESUPONIRANOG ZNAJANJA U VIJESTIMA KAO STRATEGIJA DA SE LOKALNO TUMAČI GLOBALNIM I OBRATNO

1. *Predmet rada*

Ovaj rad može se smatrati pokušajem da se doprinese istraživanju odnosa jezika i procesa globalizacije. Budući da je globalizacija raznorodan fenomen u kojem je ljudsko iskustvo počelo po prvi put da učestvuje tek zadnjih decenija dvadesetog vijeka, pokazalo se neizbježnim ispitivanje refleksa takvog iskustva na jezik. U inteface-u globalizacije i jezika istraživanja su pokazala ne samo da globalizacija utiče na jezik nego da jezik može da „omogućava” ostvarenje globalizacije.

1.1 *O fenomenu globalizacije*

Nema mnogo termina u novije vrijeme koji kao *globalizacija* dozvoljavaju da se tumače na razne načina. U tom smislu metaforičko predstavljanje globalizacije, kao džinovskog „ekonomskog talasa plime koji zapljuskuje obale cijelog svijeta”¹ može najbolje poslužiti za dovođenje u vezu globalizacije sa ekonomijom. U ekonomiji koegzistiraju mnoge definicije globalizacije ali tačnost ekonomskog objašnjenja, po kome roba i usluge proizvedeni u jednom dijelu svijeta u vrlo kratkom vremenu postaju dostupni u svim ostalim, neće, vjerovatno, nijedan ekonomski stručnjak osporiti. Na ovom mjestu navodimo i definiciju globalizacije autora De Bela (2004) uzetu iz njegove knjige *Deglobalizacija (Deglobalization)* u kojoj on tvrdi: „Globalizacija je ubrzani process integracije kapitala, proizvodnje i tržišta na globalnom planu a koju motivirše logika zajedničke dobiti² (vp).

Globalizacija, kao fenomen, ima i pristalica i protivnika. Pristalice tvrde da je globalizacija prilika da se oni koji su na margini uključe u isti proces sa onima koji su bogati(ji) i u tom smislu , mora se priznati, da globalizacija omo-

*snezana.bilbija@gmail.com

¹ „globalization is an economic tidal wave that is sweeping over the world” (Kolins 2010: 1).

² „Globalization is the accelerated integration of capital, production and markets globally, a process driven by the logic of corporate profitability” (De Belo 2014 :12). Takođe , skraćenicu „vp” u tekstu treba tumačiti kao vlastiti prevod.

gućava brži razvoj nerazvijenima. O tome M. Kolins (2010) piše u članku „Za i protiv globalizacije (u spašavanju američke proizvodnje)”.

„Zagovornici slobodne trgovine tvrde da globalizacija promoviše globalni ekonomski razvoj, stvara radna mjesta, čini kompanije konkurentnim i spušta cijene proizvoda što je povoljno za potrošače. Globalizacija omogućava siromašnim zemljama da se razviju ekonomski zahvaljujući dotoku stranog novca i tehnologija, a ekonomski prosperitet omogućava uslove za demokratiju i poštovanje ljudskih prava”³ (vp).

Globalizacija, koja se poput zaraze proširila po cijelom svijetu, zahtijeva ne samo da se njom bave ekonomisti, nego i sociolozi, politolozi, historičari i kulturolozi kako bi svaki od njih iz ugla svoje discipline pronašao nove termine za objašnjenje dosad neviđenih pojava globalizacije.

Protivnici, pak, izjednačavaju globalizaciju sa multinacionalnim korporacijama i optužuju ih za društvenu nepravdu, neravnopravne radne uslove, nebrigu za ekologiju i neracionalno korištenje prirodnih izvora.

Već citirani autor M. Kolins ističe da je uočljivo da prema globalizaciji raste otpor zato što korporacije, koje su se u početku zanimale samo za ekonomske poslove, počinju sve više da utiču na političke odluke.

Kako je učesčše američkih korporacija bilo najzastupljenije u stvaranju multinacionalnih korporacija, raširenih u svom djelovanju po cijelom globusu, tako su antiglobalisti svoje protivljenje sa ekonomskog plana prenijeli i na plan kulture i na društveni plan. Isticali su kako su u novoj situaciji kulture pojedinih zemalja postale zapostavljene zbog nadolazećeg talasa plime amerikanizacije koja postaje sinonim za globalizaciju. Taj podatak o snažnom američkom učesču u oblikovanju pravaca razvoja globalizacije ugrađen je kao važna informacije u sažeti opis pojma globalizacije u *SAGE Rječniku kulturnih studija (SAGE Dictionary of Cultural Studies)* i glasi:

„Globalizaciju slave zagovornici slobodnog tržišta budući da ispunjava obećanja neoliberalizma i slobodne trgovine a kritikuju naučnici i aktivisti kao svjetski ekonomski program kojim na agresivan način komanduju Sjedinjene Američke Države, a u praksu sprovodi američka spoljna politika. Indirektno se sprovodi kroz institucije poput Svjetske banke, MMF-a i Svjetske trgovinske organizacije”⁴ (vp) (*SAGE Rječniku kulturnih studija:76*).

³ „The proponents of global free trade say that it promotes global economic growth, creates jobs, makes companies more competitive and lower prices for consumers. It also provide poor countries, through infusions of foreign capital and technology, with the change to develop economically and by spreading prosperity creates the conditions in which democracy and respect for human rights may flourish” (Kolins 2010: 2), „Pros and Cons of Globaliaztion (in *Saving American Manufacturing* “).

⁴ Globalization is both celebrated by freemarket advocates as fulfilling the promises of neoliberalism and free trade, and criticized by scholars and activists as a world economic program aggressively commanded by the United States, enacted directly through U.S. foreign policies and indirectly through institutions such as the World

Izgleda da je suštinski važno novim globalizacijskim kolonizatorima da se postigne da izgleda da oni koji se potčinjavaju globalizatorima to ne primjećuju kao kolonizaciju nego kao „priliku” da sebe dožive kao ravnopravne ili, bar, kao bliže novim kolonizatorima. Moć ovih potonjih se ogleda u tome što sebi mogu da dozvole da kolonizovanima (tj. globalizovanima) u njihovim vlastitim zemljama govore da li su kooperativni, te da im dodijele ponešto od velikog profita i da ih ubijede da *se slažu, da pristaju na nove uslove i promjene.*

2. Korpus

Korpus na kome smo istraživali naslove vijesti (kao samo jedan ugao gledanja na odnos globalizacije i jezika) predstavljaju prikupljeni naslovi koji su se pojavljivali u tekstovima u on-line izdanjima novina na srpskom jeziku štampanih u Srbiji i Republici Srpskoj tokom 2013. godine. Novine iz kojih smo prikupljali korpus su bile: *Politika, Blic, Glas Srpske, Nezavisne novine*, a naš sporedni korpus predstavljali su i naslovi vijesti koje se najavljuju na internetu, odnosno na američkom internet pretraživaču Yahoo (Yahoo Web Search Engine).

3. Teorijski okvir rad

Za posmatranje uloge jezika u procesu globalizacije, sa jedne strane, i istovremeno dejstva globalizacije u jeziku, sa druge, ne može biti pogodniji teorijski okvir od *Kritičke analize diskursa* (KAD u daljem tekstu).⁵ Ovaj pristup jeziku (a time i diskursu) je već oko tri decenije prihvaćen u lingvistici. Kako su renomirani lingvisti poput Ferklafa (Fairclough) van Dejka (Van Dijk), Vodakove (Wodak), Čiltona (Chilton) svojim naučnim priložima u KAD unosili svoje metode i „lingvističke alate“ za opis fenomena koje su detektovali, tako je KAD postala idealno i odlično opremljen jezički pogled (perspektiva) na društvena dešavanja i ideologije koje ih prate na Zapadu ali i drugim društvenim i političkim sredinama. KAD je, kako Van Dejk ističe, posebno zainteresovana da, iz ugla jezika, istražuje „moć i dominaciju simboličkih elita, tj. onih koji imaju poseban pristup javnom diskursu“ (Van Dejk 2005: 88).⁶ Svi ključni evropski lingvisti (Ferklaf, Van Dejk, Vodak) koji su prihvatili da svoj naučni angažman vežu za KAD, u svojim radovima iznose stav o KAD koji je gotovo identičan sa stavom Van Dejka (2001) koji kaže:

Bank, the International Monetary Fund, and the World Trade Organization (SAGE Dictionary of Cultural Studies: 76).

⁵ U engleskoj literaturi se ustalila skraćena CAD koja se odnosi na termin „Critical Discourse Analysis.“

⁶ „ the power and dominance of the symbolic elites, those who have special access to public discourse“ (Van Dejk 2005: 88).

Kritička analiza diskursa je analitičko istraživanje diskursa koje na prvom mjestu proučava načine na koje se tekstom ili govorom ostvaruje zloupotreba društvene moći, dominacije i nejednakosti u društvenom i političkom kontekstu. KAD takođe proučava i kako se zloupotrebom teksta i govora reprodukuje spomenuta zloupotreba ali i kako joj se pruža otpor. Zauzimajući stav suprotan od onih koji imaju vlast i moć, analitičari koji prihvataju kritičku analizu diskursa eksplicitno stavljaju do znanja da razumiju i da žele da ukažu i, u krajnjoj liniji, da se i odupru društvenoj nejednakosti⁷ (vp).

Da se ne bi pogrešno i brzopleto zaključivalo, Vodak (2001) posebno naglašava, kada govori o KAD, da moć ne proizlazi iz jezika, kao takvog, nego da postojanje KAD treba da „(...) kao okvir, omogući da se istražuje kako se lingvistički oblici koriste u raznim ispoljavanjima moći ali i manipulacijom moći”⁸.

4. *Jezik i globalizacija*

U jednom od svojih relativno ranijih radova Ferklaf (2000) je iznio izuzetno važno viđenje uloge diskursa (jezika) u neokapitalizmu, a za koji se i vezuje globalizacija (kao jedan od elemenata iz Nove vulgate neokapitalizma). Ferklaf iznosi da je neokapitalizam nametnuo ulogu diskursu koju diskurs nije imao prije ovoga a koja se sastoji u tome da omogućava onima, koji imaju pristup javnom diskursu, da kad im treba, diskurs nameću kao društvenu praksu.⁹ Tako jezik, u kome se, zapravo, diskurs ostvaruje, dobija novu izuzetno važnu ulogu jer omogućava da se nešto što još nije činjenica proglasi činjenicom, da se promjena proglasi i kad se još nije ostvarila. A kad se nešto proglasi činjenicom, onda i svijet (društvena stvarnost) dobija „izgled „ kakav neko želi. Odnosno, kad se nešto predstavlja kao promjena, kao činjenica, a nije takva nužno, tada se „prirodno,, nameće i odgovarajuće društveno ponašanje kao odgovor na tu činjenicu, odnosno promjenu.

⁷ „Critical Discourse Analysis is a type of discourse analytical research that primarily studies the way social power abuse, dominance and inequality are enacted, reproduced and resisted by text and talk in the social and political context. With such dissident research, critical discourse analysts take explicit position, and thus want to understand, expose and ultimately to resist social inequality“ (Van Dejk 2001: 352).

⁸ („...),in the ways in which linguistic forms are used in various expression and manipulations of power“ (Vodak 2001: 11).

⁹ Ferklaf (Fairclough) upotrebljava termin „social practice“ u radu (The Dialectics of Discourse).

Takvo „raspolaganje“ diskursom, odnosno jezikom očigledan je primjer manipulacije. Ferklaf i Ferklaf (2012: 79) ističu da je „manipulativni diskurs integralni dio nekog oblika dominacije.“¹⁰

I Van Dejk je posebno ukazivao na opasnost od manipulacije javnim diskursom, kao idealnim prostorom da se u njemu predstavljaju ideologije onih koji imaju moć i tako istovremeno omogućiti da se održava i njihova dominacija. On kaže:

Negativna posljedica manipulativnog diskursa se tipično javlja kada recipijenti nisu u mogućnosti da razumiju stvarne namjere ili ne mogu da shvate prave posljedice uvjerenja i radnji koje su im manipulacijom nametnuta.¹¹

Ferklaf (2006: 3) u svojoj knjizi *Jezik i globalizacija* kaže da je u vremenu globalizacije „jezik taj koji globalizuje i biva globalizovan“¹². U toj svojoj veoma hvaljenoj knjizi, Ferklaf globalizaciju izjednačava sa njenim idejnim tvorcem tj. neoliberalizmom pa koristi za nju sintagmu „neoliberalna globalizacija“ (engl. neoliberal globalization) (Ferklaf 2006: 24). Iako je o novom odnosu diskursa i neokapitalizma govorio još dosta ranije i u svom članku „The Dialectics of Discourse“, Ferklaf u *Jeziku i globalizaciji* (2006) ponovo ističe da, kad se govori o globalizaciji, mora da se govori o diskursu, pošto je sam diskurs i jedan aspekt globalizacije (engl. „a facet of globalization“). Ovim on hoće da kaže da se diskursom o nekim procesima globalizacije presuponira kao da oni već postoje kao činjenice (Ferklaf 2006: 23).

Ovo nas navodi da s pravom zaključimo da se svemu onom što već znamo o jeziku, u dvadesetom vijeku može dodati još jedna karakteristika,¹³ a to je da je po prvi put jezik postao „roba“ (engleski izraz je *commodity*). Kao i svaka roba, i jezik – roba ima svoju tržišnu vrijednost u globalizovanom svijetu. Onaj ko sebi priskrbi tu „robu“ može njom da zadržava stanje koje mu odgovara

¹⁰ „(...) manipulative discourse is an integral part of some form of domination“ (Faeklaf, Ferklaf 2012: 79).

¹¹ „The negative consequence of manipulative discourse typically occurs when the recipients are unable to understand the real intensions or to see the full consequences of the beliefs or actions advocated by the manipulation“ (Van Dejk 2001: 212).

¹² (...) it is partly language that is globalizing and globalized (Ferklaf 2006: 3).

¹³ O potrebi da se jeziku prizna nešto drukčija važnost u neokapitalizmu Ferklaf govori u radu „Dialectics of Discourse“ („Dijalektika diskursa“) i kaže: „Činjenica da je neokapitalizam kao društveno ekonomski poredak oslanjen na znanje i motivisan znanjem podrazumijeva da je on isto tako oslonjen i na diskurs –a što navodi da se zaključi da ima i značajniju ulogu u savremenim društveno-ekonomskim promjenama nego što je ikad prije imao u prošlosti“ (vp). Ovaj svoj stav je ovako na engleskom izrazio:

„That new capitalism as a ‘knowledge-based’ or ‘knowledge-driven’ socio-economic order implies that it is also ‘discourse-driven’, suggesting that language may have a more significant role in contemporary socio-economic changes than it has had in the past“ (Ferklaf 2001: 6).

ili, opet, da mijenja stanje – ako mu tako odgovara. Ferklaf (2006) u ovoj knjizi uočljivo više puta insistira da diskurs globalizacije ne samo da može da predstavlja procese i pravce razvoja globalizacije, nego da „diskurs sam može, u određenim uslovima, da stvori i oblikuje stvarni proces globalizacije.“¹⁴

Ali pošto svi članovi jedne zajednice nemaju isti pristup javnom jeziku, tj. Ferklaf robi“, postoje načini da se njima dočara kao da ga imaju i to se postiže tako što ih se ubjeđuje da smo međusobno „bliski“ (i gotovo isti). Kad se jednom lansira u javnost, naročito u medijima da smo gotovo isti i „bliski“ jedni drugima, nije onda nemoguće nametnuti pretpostavke i vjerovanja jednih kao „zajedničko znanje „drugima. Ovo je školski primjer jezičke manipulacije „Drugim“.

Međutim, ima i onih koji zagovaraju ekonomsku opravdanost globalizacije kao šansu za one koji nisu moćni niti bogati jer je, prema takvim shvaćanjima, ona osnova da se stvara novo svjetsko društvo u kome mnogo raznih ljudi rade vrlo slične stvari i poštuje iste norme.

5. Analiza korpusa

Između različitih stvari na koje je KAD ukazivala da se u diskursu i diskursom mogu postići, jeste i privid da se mišljenja, znanja i uvjerenja onih koji dominiraju, tj. imaju moć, predstavljaju kao „opštepoznato i prihvaćeno znanje o svemu i svačemu“ koje se *otvoreno* dijeli sa onima koji nemaju istu moć, tj. s onim *Drugima*. Otuda ti *Drugi* ne treba da sumnjaju u tu „činjenicu,, nego da ju prihvataju.¹⁵ Lingvisti koji su se opredijelili za istraživanja koja se podvode pod KAD smatraju da treba da razotkriju potrebu za i ovakvom manipulacijom (koja se takođe generiše unutar koncepta globalizacije). Pomenutim lingvistima nije teško da razotkriju kako se globalizatori (oni koji imaju moć) trude da onima koje globalizuju stave do znanja da su „uključeni,, (odabrani) da imaju korist od globalizacije. Pošto je vrijeme pokoravanja tj. nametanje ideologija revolucijom i oružjem prošlo, preostaje jezik kao sredstvo da se njim obavlja globalno pokoravanje.

Zahvaljujući novim brzim, globalnim načinima komunikacije preko interneta i televizije, svako može da ima osjećaj da je *uključen*, da se sa njim računa. *Inkluzija* postaje mantra koja odlično podupire ideju, odnosno, ideologiju globalizacije.

Kao termin, koji je osnovni postulat politički korektnog jezika, inkluzija je lansirana u javni diskurs da ukaže na zadivljujući nivo svijesti u modernim društvima Zapada koja su odlučila da raskrste sa dotadašnjom diskriminacijom manje privilegovanih: osoba sa posebnim potrebama, osobama neravnopravnih na rasnoj i rodnoj osnovi, kao i osoba čija je ekonomska moć vrlo slaba.

¹⁴ Discourses can under certain conditions also contribute to creating and shaping actual processes of globalization. (Ferklaf 2006: 3).

¹⁵ Za ovaj „napor,, postoji u literaturi i izraz „proizvođenje pristanka“ (engl. manufacturing consent).

Ovaj termin, nažalost, u praksi postaje i paravan, šarena laža za (ne)brisanje nejednakosti na ekonomskom, finansijskom, društvenom i kulturnom planu. Inkluzija, koja se kao etički i moralni napor modernih zapadnih društava ostvaruje u jeziku kroz koji se i održava, u stvari, pomaže, na indirektan način, globalizaciji.

Lingvisti koji istražuju jezik u okviru Kritičke analize diskursa (engl. CDA) odavno su uočili jednu od *strategija* moćnih, tj. vlasnika javnog diskursa (u svim vrstama medija), a koja se manifestuju kao „proizvođenje pristanka” (engl. manufacturing consent) kroz i pomoću jezika. Važne ekonomske i političke odluke predstavljaju se u javnom diskursu kao zajednički rezultat jer smo mi (i vi „Drugi”) „ravnopravni”, isti. Ono što se želi postići moglo bi se ovako parafrazirati: vi „Drugi” ste nama prepustili da vladamo javnim diskursom i zato nam možete vjerovati kad vam nudimo naša znanja i saznanja da postanu i vaša.

5.1 Lingvistička sredstva koja omogućavaju strategiju izgradnje ravnopravnosti

Postoje lingvističke mogućnosti u javnom diskursu kojima se postiže *ubjeđivanje*. Jednu takvu, uočljivu i često rabljenu, mogućnost možemo nazvati *strategija izgradnje ravnopravnosti*. Ovaj postupak se oslanja na dozvoljeno narušavanje *Maksime kvantiteta* (iz seta od četiri Grajsove (Grice) maksime) poznate kao Grajsov Kooperativni princip (engl. Grice’s Co-Operative Principle).

5.1.1 Upotreba semantički nepotpunih leksema

Na primjer, kontekst koji se idealno nudi ovom narušavanju *Maksime kvantiteta* su naslovi u vijestima na portalima pretraživača, odnosno *online* novina.

Čisto lingvistički posmatrano, može se uočiti da su često naslovi vijesti oblikovani pribjegavanjem semantički nepotpunim leksemama, kao u sljedećem primjeru:

1.) Jakšić: Kosovski Srbi će sprečiti primenu sporazumaØ (Politika april 2013)
 - 1.a) Jakšić: Kosovski Srbi će sprečiti primenu sporazuma ((~~o čemu~~)) ((~~sa kim~~))
2.) Dačić: Nema dogovora Ø o pravosuđu (Politika decembar 2013)
 - 2.a) Dačić: Nema dogovora (~~sa kim~~) o pravosuđu

Neko bi rekao da je ovakvo lingvističko rješenje, prema kome komplement upravne riječi može da ne bude explicite iskazan, normalno zbog ograničenog prostora. I to je zaista tačno. Ali, ovakav izbor ima I „produženo dejstvo”. Može se zaključiti s pravom da ono što se čitaocu ne kaže explicite u naslovu da se presuponira da čitalac već „zna odranije” kao činjenicu, dakle, kao nešto istinito. U konkretnom slučaju (primjer 1) presuponira se da postoji sporazum, da je to činjenica, a primjenjivanje ili neprimjenjivanje svakako može da se odradi tek ukoliko sporazum „postoji kao činjenica.”

Ovakvo pojavljivanje neke upravne riječi sa nepotpunim značenjem (tj. bez komplementa), a koji bi ju kad je prisutan učinio semantički transparentnijom, primjer je da se pisac vijesti oslonio na implikaturu (engl. implicature) jer poznaje čitaoca, odnosno vjeruje da čitalac može sam izvući zaključak (engl. Inference) iz onoga što je rečeno, ali i onoga što nije otvoreno rečeno u vijesti.

5.1.2 Načini upotrebe imena javnih ličnosti u naslovima vijesti

Druga mogućnost koja stoji na raspolaganju vlasnicima javnog diskursa jeste upotreba imeničkih sintagmi koje sadrže vlastita imena (najčešće samo prezimena, a nekad i samo imena) javnih ličnosti bez navođenja njihovih funkcija koja bi inače u ranijim tradicijama stajala u apozitivu.

Već neko vrijeme je postalo dosta uobičajeno da se iz naslova vijesti izostave funkcije i titule javnih ličnosti: predsjednik, premijer, vjerske titule, a nekad se ne pominje ni titula princ.

Efekat ovakvog lingvističkog izbora dobro je ukalkulisan. Na ovaj način čitalac dobija utisak da kreator vijesti računa na njega, kao nekog ko poznaje neku poznatu ličnost, odnosno sa kojom je manje-više „blizak“. Budući da se pretpostavlja da čitalac zna/poznaje javnu ličnost, zaključuje se da on zna i funkciji date javne ličnosti. Zahvaljujući načinu na koji se pisac vijesti oslanja na zamišljenu bliskost sa čitaocem, onda ga takva bliskost oslobađa formalnosti i oko sadržaja.

Američki internet pretraživači su već etablirali ovakvu praksu „bliskosti”, odnosno neformalnosti u prezentiranju naslova vijesti na portalima, pa se u jeku zadnje predsjedničke kampanje mogao sresti i ovako oformljena vijest:

3.) Ø Obama: Hej Romni, Evropa i ja se odavno poznajemo!¹⁶

4.) Madona kaže da je ona ironično nazvala Ø Obamu muslimanom.¹⁷

I novine poput *Politike*, a i neke druge u regionu, usvojile su ovakav novi diskusni manir ukazivanja na „bliskost” sa poznatim ličnostima, pa su i ovakvi naslovi (kao u primjeru 5) postali uobičajeni:

5.) Ø Amfilohije i Ø Atanasije bez kazne na Saboru (Politika maj 2013)

¹⁶ Obama: Hey, Romney, Europe and I go way back (Yahoo, septembar 2012).

¹⁷ Madonna says she was being „ironic” in calling Obama a Muslim (Yahoo, oktobar 2012).

Slično rudimentirano predstavljanje poznatih javnih političkih ličnosti ilustruje i ovaj primjer iz *Politike* :

6.) Kinez Ø u Rusiji brine Zapad (Politika, mart 2013)

Upotreba lekseme „Kinez” u gornjem primjeru treba da „podrazumijeva” da se radi o novoizabranom kineskom predsjedniku kod kojeg je nacionalna odrednica dobila gotovo prizvuk nadimka, a nadimke koristimo uglavnom za one sa kojima smo bliski.

5.1.3 *Leksika slenga ili neformalnog stila*

U novom maniru oblikovanja vijesti primjenom *strategije izgradnje bliskosti* postala je uobičajena upotreba leksike koja se smatra da pripada stilu na granici sa slengom ili sintaksičkim strukturama koje takođe pripadaju vrlo neformalnom jeziku, a što se vidi u sljedećim primjerima:

7.) Nikolić i patrijarh „*spuštaju loptu*” (Politika, maj 2013).

8.) Kinezi *bi* u inostranstvu *da sačuvaju* bogatstvo (Politika, maj 2013).

9.) Kimov *teča* ubijen kao izdajnik (Politika, decembar 2013).

10.) Braća Podesta *rade* za Obamu i Miškovića (Politika, decembar 2013).

11.) Kad domaći političari *okrpe* svetske moćnike (Politika, decembar 2013).

12.) Nema podele na Vučićeve i *Tomine ljude* (Politika, decembar 2013).

6. *Zaključak*

Na kraju se možemo upitati šta se postiže ovakvim stilom izvještavanja „sa predumišljajem”? U svjetlu shvatanja uloge jezika u dobu globalizacije i svega onoga što se pod ovim pojmom podrazumijeva, može se reći da se ovim manicom postiže da se čitalac navikne da *nekritički* prihvata svaki sadržaj koje mu predstavi kreator vijesti/vlasnik medija. Nije nevažno ni spomenuti da se npr. na pretraživaču YahooVijesti smjenjuju, jedna za drugom, informacije/ vijesti; pa tako vijest koja se tiče predsjednika države može da bude komunicirana daleko iza vijesti o nekim starletama ili nekom rijaliti šou. Isto tako se neke politički važne ličnosti npr. predsjednici država koje su ključni akteri na globalnom planu mogu naći u tako oblikovanim vijestima predstavljeni kao ravnopravni partneri nekim ličnostima koje su uglavnom lokalno poznate ili bitne (primjer 10) .

Ovako nešto i može da se dozvoli da se dešava, jer je kod čitaoca stvoren refleks da mu se obraća neko „blizak”, neko kao on, pa se tom čitaocu čini da on i kreator vijesti „uživo pričaju” i kao da dijele životne sadržaje, razna

intimna saznanja o poznatim ličnostima, da znaju čak i njihove tajne (primjer 10). Stalno izloženi primjeni ovakve *strategije izgradnje bliskosti*, čitaoci postaju naviknuti da nema razlike u redosljedu prikazivanju vijesti. Otuda i one ozbiljnije ili vrlo ozbiljne vijesti mogu ispasti trivijalne kada se nađu fizički ispred ili iza vijesti o turbo folk pjevačima ili nekim sportskim akterima. Na Yahoo portalu vijesti se pojavljuju i pomiču kao na traci, a slično je i na sajtovima novina koje smo pretraživali, a koje izlaze na srpskom jeziku.

Namjerna jukstapozicija lokalnog i globalnog sadržaja u istoj vijesti može se reći da se oslanja na ideologiju poznatu kao „glocalizam” (engl.glocalism) koji je potkoncept unutar koncepta globalizacije i koji bi se mogao predstaviti kao:

Koncept glocalizacije potiče iz ekonomije, odnosno marketinga i koristi se da predstavi globalnu proizvodnju lokalnog i lokalizaciju globalnog. Globalno i lokalno jedan drugog dopunjuju. Mnogo toga što se smatra lokalnim, a naspram čega stoji globalno, ishod je translokalnih procesa (vp).¹⁸

Literatura

- Barker 2004: C. Barker, *SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London and New Delhi: Sage Publications.
- De Belo ²2004: W. de Bello, *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, London and New York: Zed Books.
- Ferklaf 2001: N. Fairclough, *The Dialectics of Discourse*, Textus 14, 231-242.
- Ferklaf 2006: N. Fairclough, *Language and Globalization*, London and New York: Routledge.
- Faeklaf, Ferklaf 2012: I. Fairclough, N. Fairclough, *Political Discourse Analysis: A Method for Advanced Students*, London and New York. Routledge.
- Kolins 2010: M. Collins, *The Pros and Cons of Globalization*, www.manufacturing.net.
- Kupland 2010: N. Coupland (ed.), *The Handbook of Language and Globalization*, Wessex: Wiley-Blackwell Publishing Company.

¹⁸ The concept of glocalization, in origin a marketing term, has been deployed to express the global production of the local and the localization of the global. The global and the local are mutually constituting, indeed, much that is considered to be local, and counterpoised to the global, is the outcome of translocal. (Barker 2004: 76).

- Levinson 2003: S. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dejk 2001: T. van Dijk, Critical Discourse Analysis, u D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*, London: Blackwell Publishing. 352-372.
- Van Dejk 2008: T. van Dijk, *Discourse and Power*, Basingstoke: Palgrave Mackmillan.
- Vodak 2001: R. Wodak, What CDA is About, u R. Wodak, M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London, Thousand Oaks, Delhi: Sage Publications 1-14.
- Vodak, Čilton 2005: R. Wodak, P. Chilton (eds.), *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*, Amsterdam/ Philadelphia: Jon Benjamins.

АКАДЕМСКО ПИСАЊЕ ЗА МЕЂУНАРОДНУ ДИСКУРСНУ ЗАЈЕДНИЦУ – ЛОКАЛНО НАСУПРОТ ГЛОБАЛНОМ**

1. Увод

Објављивање научноистраживачког рада је уобичајен начин да се постигне професионални и академски углед и престиж међу колегама из професије и научне дисциплине, и несумњиво, један од разлога који покреће научну активност (Becher 1989). Међутим, питање које се, природно, намеће ауторима академских публикација из наше писане културе који желе да објављују своје радове ван тог говорног подручја јесте питање успостављања комуникативности са међународном читалачком публиком, која готово у 80% међусобно комуницира на говорном и писаном енглеском језику. Из тог разлога, међународна читалачка публика је у приличној мери навикнута на англоамерички начин академског писања и врсту обрасца који се у њему користи, будући да је, по речима британског лингвисте Кена Хајленда (Hyland 2010: 6) „глобални статус енглеског језика почео да утиче како на животе академаца широм света тако и наставрање и размену академског знања у 21. веку“

Писање научноистраживачких радова и њихово објављивање за међународну читалачку публику представља посебан напор истраживачима са неенглеског говорног подручја не толико у смислу употребе енглеског језика, јер за такве потребе увек могу имати помоћ језичких стручњака, већ у одабиру језичких средстава, првенствено реторичких стратегија, помоћу којих ће моћи да представе своје истраживање тој врсти публике на начин на који би желели да оно буде прихваћено. Због тогасасвим је разумљиво питање у вези са начином успостављања комуникативности аутора са неенглеског говорног подручја са међународном читалачком публиком и њиховом жељом да се одговори на питање: постоји ли јединствени академски образац који би аутори из словенских говорних средина, или у овом случају, из српске говорне средине, могли да користе када пишу на

* savka.blagojevic@filfak.ni.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру два научна пројекта: пројекта, бр. 178014, *Динамика структура српскога језика* и пројекта бр. 178002, *Језици и културе у времену и простору*, које финансирају Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

енглеском језику за међународни академски аудиторijуми помоћу њега испунити 'дискурсна очекивања'² тог аудиторijума? Постављено на други начин, ово би питање гласило: колика је 'опасност' да ови аутори не буду на адекватан начин прихваћени уколико се при писању за међународну академску заједницу држе навика стечених у оквиру своје писане културе, тј., свог националног, локалног језичког обрасца? Управо се о оваквим питањима расправља у нашем раду, не са намером да се на њих дају прецизни и децидирани одговори, већ да се на њих скрене пажња наших академских посленика, који често нису ни свесни разлика које се читавају у академском писању аутора из различитих култура и који, рекли би, помало наивно верују да свако квалитетно истраживање може лако наћи пут до читалачке публике, без обзира на језичку форму којом је оно исказано.

2. Академско писање као носилац интеркултуралних разлика

Традиционално мишљење аутора научноистраживачких радова, а исто тако и лингвиста који су се бавили анализом ових радова, било је да је језик научних радова ауниверзалан и да се заснива на строго утврђеним конвенцијама. Овакав став усмерио је лингвистичке анализе на тражење универзалних својстава научноистраживачког дискурса. Међутим, у данашње време, интересовања лингвиста крећу се у другом правцу и заснивају на претпоставци да је научни дискурс моћни носилац како интерперсоналних, тако и интеркултурних карактеристика (Чмејркова 2007: 74). С друге стране, чињеница да је енглески језик постао *lingua franca* академских и научностручних публикација, дала је нови правац таквим истраживањима, те су она добила контрастивни и компаративни карактер. Сагледавање ове проблематике на нов начин најбоље се може илустровати следећим исказом: „Мада се глобална, професионална комуникација одвија на енглеском језику, она се, ипак, темељи на локалним традицијама академског дискурса којима су својствене другачије друштвене и дискурзивне норме од оних у глобално доминантној англоамеричкој традицији“ (Хованец 2012:6). Отуда питање глобалног насупрот локалном добија своје пуно значење управо у супротстављености писаних традиција различитих култура, а прилагођавање локалних писаних традиција глобалнимјесте питање практичне природе, без идеолошких, или сличних примеса.

²Дискурсна очекивања је синтагма аустралијског лингвисте Мајкла Клајна (Clune 1987: 74) коју је он први пут употребио упоређујући есеје студената који пишу на енглеском као матерњем и енглеском као страном језику (студенти са немачког говорног подручја који студирају у Аустралији) и утврдио да ови други у свом академском писању користе другачије стратегије и у складу са оним што су усвојили као норме писања у оквиру своје писане културе. На основу овога, могли би рећи да се овај концепт односи на организовање академског текста на начин какав се очекује у једној говорној, односно, писаној заједници.

О томе да су упоређивања англоамеричке писане традиције са локал-ним вредна пажње и посебно актуелна за истраживаче са словенског говор-ног подручја, сведоче бројна контрастивна истраживања словенских фило-лога (Дусзак 1994, 1994, Чмејркова 1996, 2000, Василева 1998, 2000, Јакхто-нова 1997, 2003, Чамониколасова 2005, Поволна 2010, Тарашева, 2011, Бла-гојевић 2008, 2012, Хованец 2012). Ова су истраживања допринела да се не само лингвисти, већ и сами истраживачи са словенског говорног подручја који своје радове објављују на енглеском језику, заинтересују за проблем успешне рецепције академских и научностручних чланака код међународне дискурсне заједнице³.

По нашем сазнању, до сада нису спроведена истраживања која се директно тичу рецепције академских чланака неенглеских истраживача код међународне читалачке публике, те резултати таквих истраживања још увек нису понуђени у виду систематизованих препорука ауторима академских текстова којима енглески језик није матерњи. Међутим, упоређивања академског писања аутора из англоамеричке културе са писањем аутора из других култура пружила су могућност да се укаже на оне дискурсне обрасце (*culture-specific patterns*) који се уочавају у чланцима неенглеских аутора, а за које се, са великом сигурношћу може претпоставити да би били некомунитивни (или недовољно комуникативни) међународној академској заједници. То су елементи, односно обрасци који се јасно могу уочити јер одсту-пају од уобичајеног академског начина писања на енглеском језику и карактеристични су за културу из које аутор писаног текста потиче. Ови обрасци могу бити недовољно разумљиви онима који припадају другим писаним традицијама и могу чакпроузроковати и погрешну интерпретацију аутор-ових намера. Из тог разлога, разматрање таквих писаних образаца академског дискурса је корисно за ауторе из различитих писаних традиција јер им помаже да постану свесни постојања таквих образаца, као и препрека које њихови научноистраживачки радови могу имати при рецепцији код међународне дискурсне заједнице.

3. Узроци настанка различитих писаних образаца у академском дискурсу

Упоређивања енглеских и словенских академских текстова разот-крила су да узроци јављања различитих писаних образаца у академском

³Најсажетија дефиниција дискурсне заједнице била би да је то група људи које уједињује коришћење истог жанра, а сама употреба термина дискурс на заједница сведочи о свеприхваћенијој претпоставци да дискурс функционише у оквиру дефинисаних заједница (Swales 1990). Према овом одређењу, аутори академских чланака сачињавали би једну дискурсну заједницу, док би, например, аутори уџбеничке литературе – припадали другој дискурсној заједници.

дис-курсу потичу од другачијих ставова према академском писању и концепата који се везују за академско писање. Ови ставови се односе на:

- 1) Феномен академског писања.
- 2) Начин језичке организације академског текста.
- 3) Улогу аутора у академском тексту као комуникативном чину.

3.1. Разлике у приступу феномену писања између англоамеричког и словенског академског дискурса (чешког, пољског, бугарског и српског), по речима словенских лингвиста (Дусзак 1994, Чмјеркова 1996, Чованец, 2012, Василева 1998, Благојевић 2012), могу се систематизовати као врста општих карактеристика академског писања двеју култура на следећи начин:

- 1) У англоамеричкој традицији писање се разматра као процес исматра вештином која се може научити, усвојити, тестирати и квалификовати. С друге стране, словенска традиција писања, са изузетцима у новије време, разматра и анализира само финални производ писања, тј. текст, који се посматра као резултат индивидуалне обдарености или талента, а не вештине стечене увежбавањем.
- 2) Англоамеричка примењена лингвистика посматра процес креирања текста као интеракцију између пошиљаоца и примаоца, док словенска лингвистичка традиција посматра текст и дискурс као теоријске конструкте.
- 3) Англоамерички текстови наглашавају улогу писца за успешну комуникацију, док словенски академски текстови подстичу читаоца на самостално сналажење кроз текст и на његово тумачење.

Уколико се словенски аутори строго придржавају норми из сопствених писаних култура, постоји велика вероватноћа да ће њихове академске текстове, написане на енглеском језику, читаоци међународног академског аудиторијума доживети као нејасане и компликоване. Тако је Благојевић (2012) при анализирајући писања српских аутора из области друштвених наука (социологија, педагогија) уочила разлике у писању између ових аутора и англоамеричких, а сличне разлике, још готово пре двадесет година, уочила је и пољска лингвисткиња Ана Дусзак (1994: 309) упоређујући текстове пољских аутора са англоамеричким академским текстовима. Укратко, ове разлике могу се представити на следећи начин:

- 1) Англоамерички аутори, за разлику од пољских и српских, спремнији су да представе главне идеје и циљеве свог рада на директан, експлицитан начин одмах на почетку уводног дела рада, за разлику од пољских и српских аутора који су склони да циљ свог рада представе тек после дужег уводног дела општег карактера. Јасно је да је овакав стил писања последица навике стечене при писању на

матерњем језику и читалац који је навикао на англоамерички образац, неће га са одобрењем прихватити.

- 2) Академски текстови англоамеричких аутора обилују изразима који указују на ауторово присуство у тексту, на његову 'видљивост', која се постиже било уз помоћ употребе личне заменице *I/We*, или употребе различитих израза које служе успостављању интерперсоналних односа на релацији аутор – читалац. Англоамерички текстови, у поређењу са текстовима пољских и српских аутора, садрже значајно већи број израза како за ауторово експлицитно тврђење, тако и за ауторовоограђивање, што имплицира да је англоамерички аутор, далеко више од ове друге групе аутора, свестан свог реципијента, односно, читаоца жели да са њим успостави адекватну комуникацију.
- 3) Генерално посматрано, пољски и српски аутори академских чланака показују већи степен 'дефанзивне позиције' у односу на читаоца, што значи да ће радије рећи шта нису мислили /желели/ намеравали да кажу, него обрнуто, а често очекују од читаоца да 'чита између редова', што значи да више теже имплицитним конструкцијама него директном изражавању свог става.⁴Насупрот овоме, аутори академских текстова из англоамеричке писане културе много више испољавају свој позитиван и директан став према читалачкој публици.

3.2. Разлике у начинима језичке организације академског текста, односно разлике у структурирању академског текста англоамеричких и словенских аутора испољавају се кроз две основне карактеристике: док англоамеричка писана традиција наглашава струкурираност текста на основу прецизно утврђених конвенција, словенска писана традиција заговара идеју да структура текста треба да је флексибилна и да је његова успешност заснована на таленту и интуицијисамог аутора. С тим у вези, ближе одлике структуре текста англоамеричких аутора биле би следеће:

- 1) Тема и циљ рада уводе се, директно, на сам почетак текста.
- 2) Текст је сегментиран на реторичке целине чији су наслови експлицитно дати. Број таквих целина је уједначен, тако да их у научноистраживачком тексту дужине између 4.000 до 5.000 речи, просечно, има шест.⁵
- 3) Пасуси у тексту су организовани по принципу тзв. 'линеарне прогресије', што значи да није дозвољено укључивање нових

⁴Наравно, ова истраживања се односе само на анализу текстова из друштвених наука, док код оних који се односе на природне науке, претпостављамо да важе другачије писане конвенције.

⁵Ово је податак који је С. Благојевић добила за потребе своје монографије (Благојевић 2008).

информација које нису директно релевантне за тему, те се текст праволинијски развија од почетка до краја, чиме се остварује високи степен његове кохерентности.

С друге стране, аутори који припадају словенској писаној традицији, склонији су да:

1) За представљење теме и циља рада користе, тзв. 'стратегију одлагања за касније', што значи да ће у уводном делу рада најпре дати краћи теоријски део, па тек након тога назначити циљ рада.

2) Сам текст структурирају у виду непрекидних, дужих целина, које, изузев делова *Увод* и *Закључак*, нису експлицитно насловљене. Број таквих целина варира и креће се од три до шест, што указује да њихови аутори или нису свесни значаја поделе текста на реторичке целине, или им не придају довољан значај.

3) У свом тексту, припадници словенске културе толеришу дигресију, паралелне исказе и асоцијативност. Чак се и повављање толерише, које, по мишљењу ових аутора, има функцију да појача изнети став или гледиште, што је, међутим, пре својство литерарног, него научноистраживачког стила писања.

Све ово казује да у односу на организацију текста припадници наведених писаних традиција имају другачија дискурсна очекивања, што значи, да ће, нпр. припадник англоамеричке писане културе који је навикао на праволинијски развој идеја бити збуњен ако је пред њим текст који обилује паралелним структурама и дигресијама и који од њега захтева да сам успоставља везу између делова текста. С друге стране, аутор академског текста који припада словенској писаној култури и који је навикао на већи степен ангажованости при тумачењу текста доживеће праволинијску структуру текста као превише симплификовану форму, па ће чак и нипо-доштавати врсту текста који не захтева његов интелектуални напор.

3. 3. Поред наведених дискурсниh очекивања постоје и различита очекивања у вези са степеном ангажовања потребног читаоцу неког текста, а тај степен ангажовања може се претпоставити у односу на напор који аутор академског текста улаже да би свој текст читаоцу учинио што комуникативнијим. Оваква улога аутора академског текста произилази из степена до којег је аутор свестан свог реципијента, односно своје читалачке публике. По Џону Хајндзу (Hinds 1987) улога коју аутор има у тексту зависи од датог језика, односно од језика на коме аутор пише свој рад. На основу таквог става, проистеклог након опезних контрастивних истраживања, Хајндз је поставио нову језичка типологију. У тој типологији разврставање језика у две групе врши се на основу субјеката који је одговоран за разумевање текста. Наиме, овај истраживач супротставља читаочеву одговорност за разумевање текста ауторовој одговорности и

тврди да се у различитим писаним традицијама заузимају различити ставови у вези са улогом коју у академском тексту има његов аутор. По Џ. Хајндзу, традиције у академском писању могу се поделити у две врсте:

- 1) Прва врста традиције ослања се на ауторову одговорност за разумевање академског текста. Врста текста, настала по принципима ове традиције у академском писању, представља дискурс који је „пријатељски оријентисан према читаоцу“, јер „...“, успешно писање на енглеском језику мора бити логично, мора да води читаоца кроз текст и да води рачуна о његовој реакцији на текст, а исто тако и да предвиђа могуће потешкоће у праћењу текста“ (Hyland 2005).
- 2) Друга врста традиције у академском писању ослања се на читаочеву одговорност за разумевање текста, какве су то, по Хајндзу (Hinds 1987), словенска, романска и тевтонска традиција писања, где аутор текста оставља читаоцу да се сам сналази кроз текст и мора да улажи напор да би га 'дешифровао'.

Индијектно, степен анагажованости, односно присутности аутора у академском тексту, доприноси целокупном тону текста. Може се рећи, уопштено гледано, да су академски чланци англоамеричких аутора мање формални од оних чији аутори припадају словенским културама. Овај други тип текстова се, пак, сматраформалнијим „будући да се упућују непознатом и удаљеном реципијенту“ (Чмејркова 1996: 143). Из тог разлога, такви текстови остављају утисак да се њихови аутори не труде довољно да их учине што приступачнијим читалачкој публици. С друге стране, англо-амерички аутори показују спремност да своје текстове организују кроз већи број реторичких целина, односно врше њихову детаљнију сегментацију. Такође често користе језичке јединице као врсте сигнала којима би своје читаоце водили кроз текст и омогућили им лакше праћење и разумевање таквих текстова.

3.3.1. Употреба језичких индикатора (језичких сигнала) којима аутор води читаоца кроз текст чини значајну компоненту англоамеричког академског дискурса. Ове језичке сигнале Ризолда и Спорен (Risselda & Spooren 1998: 132) дефинишу као 'природне језичке изразе чија првенствена функција јесте у томе да олакшају интерпретацију кохерентних односа између одређене јединице дискурса и других јединица, као и других аспеката комуникативне ситуације'. Стога се у англоамеричким приручницима за академско писање, будућим ауторима препоручује коришћење таквих језичких сигнала, које ћемо овде упоредо представити и на српском језику, а који имају функцију да:

1. Повезују логички делове садржаја текста, као што би у енглеском језику били конектори: *However, Thus, Moreover*, односно, а у српском: *Међутим, шта више, насупрот*, итд.).

2. Означавају редослед излагања садржаја, као што су то у енглеском језику реченични прилози *firstly, secondly, thirdly*, односно, у српском: *прво, друго, затим*, итд.
3. Подсећају на изложени садржај, као што су то у енглеском језику изрази, типа: *as stated earlier, as suggested above*, а у српском: *као што је већ речено, како смо већ назначили*, итд.
4. Најављују излагање садржаја, као што су то у енглеском језику следећи изрази: *I shall show below, as it will be seen in the next section*, а у српском: *Надаље ћемо показати, Као што ћемо видети у делу који следи*, итд.
5. Истичу тему излагања, као што су то у енглеском језику следећи изрази: *In this regard, with regard to, in reference to*, а у српском, то би били изрази: *У погледу ове теме, у односу на речено*, итд.
6. Служе за преформулацију исказа, као што су то у енглеском језику изрази: *that is to say, so to speak, in other words*, а у српском: *што ће рећи, другим речима, такорећи*, итд.
7. Означавају дискурсну радњу, као што су то у енглеском језику изразито *sum up, to give an example*, а у српском: *Да закључимо, да сумирамо, а сада ћемо дати пример*, итд.

Контрастивна истраживања новијег датума која су имала за циљ да пружи квантитативне податке о коришћењу наведених језичких средстава у академским чланцима англоамеричких и словенских аутора (Yakhtanova 1997, Leňko-Szymańska 2008, Благојевић 2012) указала су на њихову бројност и значајнију заступљеност у чланцима англоамеричких аутора, али приметно мању у академским текстовима аутора из словенских култура, што указује да ови други аутори нису довољно свесни њихове улоге у таквој врсти чланака, тј. чини се да они не поседују довољну ”реторичку свесност”⁶ о њима, те их користе спорадично на основу сопствене интуиције.

4. Кратак преглед карактеристика академског стила аутора из српске говорне средине

Као што смо у уводном делу навели, чини се готово природним да се конвенције које се усвоје током писања на матерњем језику лако преносе на писање на страном језику, које, као део другачије културе, располаже, разумљиво, другачијим конвенцијама и нормама писања. Из тог разлога, за академске писце из неенглеске говорне средине који

⁶”Реторичка свесност” је термин који означава циљно коришћење одређених реторичких стратегија у процесу креирања академског дискурса, а први га је увео британски лингвиста Џон Свејлз (Swales 1990) познат по осмишљавању и примени анализе жанра у анализирању енглеског језика за посебну намену.

комуницирају на међународном нивоу важно је да уоче разлике између свог 'локалног' начина писања и 'глобалног' англоамеричког обрасца, што је и први корак у њиховом настојању да се кроз своје писање приближеанглоамеричком типу академског писања. Анализом текстова академских писаца из српске културе из области друштвених наука (Благојевић 2012) препознали смо следеће карактеристике њиховог академског писања које одуцарају од начина писања англоамеричких писаца:

1. Толерише се непрецизност језичког исказа.
2. Користе се стратегије индиректног, заобилазног презентовања.
3. Користе се стратегије „одлагање“ у презентовању циља рада.
4. Постоји велики степен асоцијативности, паралелизма и барокности у стилу писања.
5. При излагању материје, праве се чести 'скокови' с теме на тему.
6. Недовољно се користе језички сигнали да би се читалац експлицитно водио кроз текст.

За наведене карактеристике, међутим, могло би се рећи да су пре последица недовољне пажње коју српски аутори посвећује самој форми академског чланка, него израз специфичности културног обрасца који они користе у свом академском писању, или, још прецизније речено, пре последица одсуства свести да „различитекултуреусмеравају својдискурс у различите правце. Чак различите дискурсназаједнице у оквируједногјезика, онекојесуконституисаненаосновуразличитихакадемскихдисциплина, имају различите конвенције писања ...“ (Leki 1991: 124). Информације оваког типа, као и систематске инструкције у вези са академским писањем биле би од велике користи ауторима академских радова из српске говорне заједнице када се припремају за писану комуникацију међународног карактера.

5. Закључак

Можемо закључити да је српски академски писац најчешће самоук када пише своје чланке било за чланове своје националне дискурсне заједнице, било међународне, те стога и недовољно упућен у норме писања другачије од оних које постоје у његовој писаној култури. Поред разлога које смо већ навели, треба истаћи да корени овога леже и у томе што се у српском основношколском и средњошколском образовању фаворизује креативно писање и потпуно занемарује аргументативни начин писања, а што је у супротности са англоамеричким системом образовања који још од свог ранијег степена настоји да развије аргументативни начин размишљања, које, разумљиво, води ка успешном академском писању. На срећу, овакав недостатак у српском образовању уочен је у току последње деценије и ситуација је лагано почела да се мења,

али готово искључиво на терцијарном степену образовања на који се постепено уводе курсеви из академског писања (додуше, до сада, само у области друштвених наука). Курсеви академског писања за све академске дисциплине били би од велике користи свим академским посленицима јер би им омогућили да постану свесни сопственог начина писања и свог односа према ономе што пишу, а што је један од услова за писање академског текста који успешно комуницира са међународном читалачком публиком. Наиме, 'пријатељски оријентисан дискурс', не би требало да буде само англоамерички тип дискурса, већ општеприхватљив тип академског дискурса на глобалном нивоу, а академски чланак би требало да буде успешно „дијалогско преговарање између писца академског текста и дискурсне заједнице којој се он обраћа“ (Duszak 1997).

Литература

- Благојевић 2008: S. Blagojević, *Metadiskurs u akademskom diskursu*, Niš: Filozofski fakultet.
- Благојевић 2012: S. Blagojević, *O engleskom i srpskom akademskom diskursu*, Niš: Filozofski fakultet.
- Бечер 1989: T. Becher (1989). *Academic Tribes and Territories. Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*, Milton Keynes: The Society for Research into Higher Education and Open University Press.
- Ванде Копле 1985: W. J. Vande Kopple, (1985), "Some exploratory discourse on metadiscourse", *College Composition and Communication*, N° 36.3–94.
- Василева 2000. I. Vasileva, *Who is the Author? A contrastive analysis of authorial presence in English, German, French, Russian and Bulgarian academic discourse*, Sankt Augustin: AsgardVerlag.
- Дусзак 1997: A. Duszak, A. *Culture and Styles in Academic Discourse*, Mouton de Gruyter: Berlin.
- Јахтонова 1997: T. Yakhtonova "The sign of a new time: Academic writing in ESP curricula of Ukrainian universities", in: Duszak Anna (ed.) *Intellectual Styles and Cross-Cultural Communication*, Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 103–112.
- Клаин 1991: M. Clyne, "The Socio-Cultural Dimension: the Dilemma of the German-Speaking Scholar", in Schröder, H. (ed.): *Subject-Oriented Texts*, Berlin: de Gruyter. 49-67.
- Крисмор, Фарнсворт 1990: A. Crismore & R. Farnsworth, "Metadiscourse in popular and professional science discourse", In W. Nash (ed.) *The Writing Scalar*, Newbury Park, CA: Sage. 118–36.
- Ленко-Шиманска 2008: A. LenLeńko-Szymańska, "Non-native or non-expert? The use of connectors in native and foreign language learners' texts" *Acquisition et interaction en langue étrangère*, 2. 91–108.

- Леки 1991: I. Leki, "Twenty-five years of Contrastive Rhetoric: Text Analysis and Writing Pedagogies". *TESOL Quarterly*. Vol. 25. No. 1. 123–143.
- Поволна 2010: R. Povolna, "Can non-native speakers of English use contrastive discourse markers correctly when writing academic texts". In: Mala, Marketa and Pavlina Šaldova (eds.)... *For They Speech Bewrayeth Three*. A Festschrift for Libiše Duškova. Praha: Universita Karlova v Praze. 209 – 231.
- Риселда, Спурен, 1998: R. Risselada & W. Spooren, *The function of discourse markers. Special Issue of Journal of Pragmatics*, Amsterdam: Elsevier.
- Свејлз 1990: J. Swales, *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Тарешева 2011: E. Tarasheva, "The place of Eastern European researchers in international discourse: Critical Discourse Analysis applied to corpora from specialized journals", *Discourse and Society* 22 (2). 190 – 208.
- Хајленд 2010: K. Hyland, "Discourse analysis and EAP: understanding disciplinary writing", *Taiwan International ESP Journal*. 1:1, 5–22.
- Хаиндз 1987: J. Hinds, "Reader versus writer responsibility: A new language typology". In Connor. U. and Kaplan, R. B. (eds.). 1–52.
- Хованец 2012: J. Chovanec, "Written Academic Discourse in English: From Local Traditions to Global Outreach. *Brno Studies in English*. Volum 38, No.2 Masarykova Univezita. 5-17.
- Чамониколасова 2005: J. Chamonikolasová, "Comparing the structures of academic texts written in English and Czech." In: *Slovak Studies in English 1*. Bratislava: Univerzita Komenského, 77–84.
- Чмејркова 1996: S. Čmejrková, "Academic writing in Czech and English". In E. Ventola & A. Mauranen (Eds.), *Academic writing. Intercultural and textual issues* Amsterdam: John Benjamins. 137–152.
- Чмејркова 2007: S. Čmejrková, "Intercultural Dialogue and Academic Discourse". In *Dialogue and Culture*, edited by Marion Grein and Edda Weigard, John Benjamins B.V. Amsterdam. 73–94.

АНГЛИЦИЗМИ У СТРУЧНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ: ПРИМЕР МЕНАџМЕНТА И МАРКЕТИНГА У ТУРИЗМУ

Увод

У раду представљамо анализу примера англицизама који се јављају у терминологији менаџмента и маркетинга у туризму. Појава великог броја новоформираних сирових, очигледних и скривених англицизама попут *last minute* или *first minute* понуде, *all inclusive* или *ол инклузив* услуге, *spa & wellness* или *спа и велнес* центра, *дестинацијских маркетинг активности* и *дестинацијских менаџмент организација* итд., указује на веома изражен утицај енглеског језика на српски, који је настао са појавом и развојем масовних електронских медија, посебно интернета и у скорије време друштвених мрежа. Англосрпски, како лингвисти називају овај нови језички варијетет, представља облик социолекта својственог урбаним, донекле двојезичним припадницима млађе генерације, који одрастају уз електронске медије и који своју језичку културу стичу управо путем ових медија.

Језичке заједнице различито реагују на нагли прилив англицизама, а врло често су присутни и супротстављени ставови унутар самих заједница. Док једни поздрављају утицај енглеског на свој матерњи језик, сматрајући да се на тај начин врши лексичко обогаћивање њиховог језика, други га осуђују, сматрајући да неконтролисани и несистематски прилив страног лексичког материјала представља опасност по њихов језик. Треба истаћи да енглески, као глобални језик, не утиче само на језике говорника различитих нација који су у контакту са њим, већ и на њихову културу и обрасце понашања. Стога у раду наводимо и неке од узрочника настанка ове појаве, од којих су свакако најизраженији следећи: а) недовољно познавање правила и принципа употребе српског и енглеског језика тј. непоштовање и незаинтересованост за језичку норму и б) површинско превођење и преузимање страних језичких и културних образаца, најчешће из разлога помодарства, што се најбоље може видети у индустрији забаве,

* ljiljana.markovic@fil.bg.ac.rs

туризму, моди, спорту, уметности, маркетингу, комуникацији на интернету и сл.

Енглески као одомаћени страни језик

Последњих неколико деценија, деловањем различитих фактора, језичких и нејезичких (историјских, економских, политичких, технолошких) проширила се појава преузимања лексичког материјала из енглеског језика. Савремена технолошка достигнућа учинила су да енглески постане језик са најширом применом тј. језик са глобалним статусом.

У књизи *English as a Global Language* (2003: 3–5), Кристал истиче да језик може стећи глобални статус само у ситуацијама када га прихвате говорници земаља у којима он није матерњи језик. Ово се догађа када језик постане проглашен званичним, односно другим језиком земље или када језик добије специјални статус као страни језик у оквиру образовног система. Статус званичног језика енглески данас има у преко 70 земаља, а као први страни језик учи се у преко стотину земаља.

Енглески је страни језик који деца почињу да уче веома рано, у предшколском узрасту, спонтано, путем телевизије, видео-игрица, филмова, музике, сликовница, а последњих деценија најчешће путем интернета. Твртко Прђић (2005: 15) истиче да деца усвајају енглески упоредо с матерњим језиком на несистематски и самоучки начин, учећи појединачне гласове, речи и фразе, структуре и значења. Он такође указује на чињеницу да с почетком учења енглеског у школи овакво усвајање ван образовног система не престаје, те да се ова два начина паралелно примењују и допуњују током читавог школовања.

Три својства енглеског чине да се он издваја од осталих језика који се уче као страни: (1) лака аудио-визуелна доступност, (2) двојно усвајање и (3) функција допунског језика (исто: 14–15). Овакав статус енглеског условио је потребу за његовим новим одређењем као језика који се с пуним правом може назвати „одомаћеним страним језиком“ (*English as the nativized foreign language – ENFL*), односно језиком који допуњава комуникативне потребе одређене језичке заједнице, у овом случају српске, и попуњава појмовне и лексичке празнине у језику њених припадника (исто: 119). Ова нова, социолингвистички условљена одлика енглеског језика указује на чињеницу да је он и објективно и субјективно постао саставни део многих других језика и култура.

Англосрпски – нови варијетет српског језика

Интензивна англизација српског језика довела је до појаве једног новог варијетета – англосрпског, који аутори речника новијих англицизама *Du you speak anglosrpski?* одређују као „насумичну и произвољну мешавину [...] чија је гласовна структура српска, чији су облици углавном српски,

чије су речи често непотребно позајмљене из енглеског и најчешће лоше прилагођене систему српског језика, тако да се користе без устаљених правописних, граматичких или изговорних облика, а понекад и без устаљеног значења“ (Васић и др. 2001: 7).

Из претходно наведеног одређења може се видети да се у англосрпски не убраја сваки утицај енглеског језика на српски, већ само онај негативни који се јавља у виду неоправданих и непотребних иновација насталих под утицајем норме енглеског језика или неконтролисаног уметања енглеских речи које су најчешће графолошки и морфолошки неадаптиране. Прћић (2005: 35–37) даје исцрпну социолингвистичку анализу англосрпског и одређује га као варијетет српског језика у коме преовлађује „псеудо-норма“ и „немарни функционални стил“.

Као један од примера негативног утицаја енглеског језика на српски можемо навести глагол који се недавно појавио у српском језику, где је у духу норме енглеског језика и по узору на већ одомаћене англицизме *лајковати* и *хејтовати* настао и облик *поруковати* са значењем „послати или примити СМС поруку“. На пример, у реклами једног оператера мобилне телефоније стоји „*Порукуј* и освоји...“ или у коментару на блогу о мобилним телефонима „...кад се клинци *порукују* мобилним телефонима“ (Прњат 2013). Такође, утицај норме енглеског језика приметан је у све већој употреби попридевљених партиципа, као у синтагми *најбрже растућа категорија* (енг. *the fastest growing category*), што представља пуко пресликавање енглеских конструкција.

Лингвисти истичу да су главни узроци који су довели до појаве англосрпског маргинализација важности језика и науке о језику код нас; небрига и немар према матерњем језику; недовољно познавање језичких правила и принципа употребе тј. непоштовање и незаинтересованост за норму српског, али и енглеског језика и површинско превођење и преузимање страних језичких и културних образаца (Прћић 2005; Прћић 2011; Ђорић-Француски 2009).

Феноменом површинског превођења, посебно књижевних текстова, бави се Биљана Ђорић-Француски (2009: 261), која указује на чињеницу да се дословним пресликавањем спојева речи, односно лексичких или синтаксичких образаца из енглеског језика добијају „преводна решења која нису у духу српског језика“ а која „у неким случајевима постепено бивају прихваћена од стране наших говорника и постају одомаћена“ представљајући тако примере неправилног англосрпског језика.

Стога можемо закључити да је за сваку реч или фразу која се преузме из енглеског језика потребно установити да ли постоји домаћа реч или фраза која одговара датом садржају, као и да ли је могуће страни садржај превести на српски језик у случају да не постоји еквивалент. Такође је потребно установити да ли страна реч или фраза доприноси изражајном потенцијалу српског језика и да ли уноси ново значење. У ситуацијама када постоји објективна потреба за употребом одређеног

англицизма сматра се да та реч или фраза доприноси изражајном потенцијалу језика тиме што уводи нови појам који се датим англицизмом именује (нпр. *спа и велнес*). Насупрот овима, постоје и они англицизми чији је допринос српском језику врло ограничен, чак и непостојећи, јер се њиховом употребом језик не обогаћује новим садржајем (нпр. глагол *инволвирати* у синтагми „потребно је *инволвирати* посетиоце“ се може заменити српским еквивалентом *укључити*). Такви англицизми и одговарајуће домаће речи или фразе налазе се у међусобном односу синонимије и семантички су потпуно истоветни јер изражавају исти садржај. Разлика постоји само на стилистичком плану, па се могу разликовати струковни англицизми, који се употребљавају најчешће у одређеним професионалним контекстима, и статусни, чија употреба указује на жељу говорника српског језика да припадају одређеној језички и културно, по њиховом мишљењу, надмоћнијој групи говорника. Употребом ових англицизама постојеће домаће речи или фразе постепено бивају потиснуте, па и сасвим истиснуте из свакодневне употребе.

Прћић (2011: 79) истиче да се код „језичких професионалаца“ може приметити незаинтересованост за дешавања у српском језику јер се већина понаша попут „посматрача“ који запажају и описују уочене појаве, али не пружају критичку оцену ситуације нити дају препоруке и смернице за њено поправљање.

Типологија англицизама

Рудолф Филиповић (1990: 28–29) наводи да се англицизми формирају на следећа четири начина: (1) према изговору модела; (2) према ортографији; (3) комбинацијом изговора и ортографије и (4) под утицајем језика посредника. Тако, на пример, енглеска фраза *all inclusive* формира се као *ол инклузив*, на основу изговора; енглеска реч *rafting* на основу ортографије формира се као англицизам *рафтинг*; док је комбинацијом ортографије и изговора добијен англицизам *спа и велнес* од енглеске фразе *spa & wellness*.

Због изузетно великог прилива лексичког материјала из енглеског у српски језик, дефиниција термина англицизам као речи преузете из енглеског језика и уклопљене у систем српског језика постала је недовољна, па стога Прћић (2005: 121–123) истиче потребу преиспитивања и рedefинисања садржаја термина „англицизам“. Он такође предлаже поделу англицизама у односу на следеће критеријуме: (1) према врсти на очигледне, скривене и сирове; (2) према настанку на преобликоване, преведене и мешовите; (3) према оправданости на сасвим оправдане, оправдане, условно оправдане, неоправдане и сасвим неоправдане, и (4) према статусу на потпуно одомаћене, делимично одомаћене и неодомаћене.

Група очигледних англицизама обухвата речи (именице, глаголе, придеве, прилоге, итд.), јединице мање од речи (суфиксе, префиксе и

корене речи) и јединице веће од речи (синтагме, клаузе или реченице) које су до одређеног степена постале интегрисане у систем српског језика. Ова интегрисаност се огледа на сваком језичком плану – ортографском, фонолошком, морфосинтаксичком, семантичком и прагматичком, а овакви англицизми су стекли статус одомаћене речи, синтагме или афикса. На пример, следеће речи и фразе: *хотел, хостел, мотел, камп, бунгалов, комплекс, апартман, центар, паркинг, манифестација, карневал, бизнис, бизнис центар, фитнес, фитнес центар, фитнес студио, третман, тура, шопинг, шопинг тура, шопинг туризам, шопинг турист, туризам, туристички бум, туроператор, локација, имиџ, бедекер, тинерер, клуб, бар, џогинг, трекинг, викенд, чартер, дестинација* итд.¹

Скривени англицизми су речи, фразе или реченице које у потпуности или делимично одражавају норму енглеског језика. Као примере можемо навести *разумна цена, најбоља понуда икад, контакт особа, широко распрострањен, дестинацијске маркетинг активности, дестинацијске менаџмент организације, вертикални маркетинг систем, корпорацијски маркетинг систем* и сл.

Сирови англицизми су речи, синтагме или реченице које су директно преузете из енглеског језика, без икаквог прилагођавања. На пример, *e-mail, web site, portal, link, online, retailer, all inclusive, ultra all inclusive, first minute, last minute* итд.

Следећи начин груписања англицизама условљен је начином настанка, па их Прћић дели на преобликоване, преведене и мешовите. Преузимање речи или фраза из језика даваоца у језик прималац подразумева да оне треба да буду прилагођене систему језика прималаца. Ово прилагођавање се врши на нивоу облика путем преобликовања, што је случај код очигледних англицизама, или на нивоу садржине путем превођења (код скривених англицизама) или мешовито – преобликовањем и превођењем.

Преобликовани англицизми су речи или фразе у којима је новом облику придружена и нова садржина, као у следећим очигледним англицизмима: *имејл, онлајн, веб, веб сајт, блог, блогер, блогерка, твит, твитер, твитерка, твитовати, припејд, постпејд, роминг* и сл. Ови англицизми се могу јавити и као сирови са нултим ортографским преобликовањем – *e-mail, online, web, web site, prepaid, postpaid, roaming*.

На семантичком нивоу енглеском моделу се у одређеним ситуацијама проширује или сужава значење које реч у енглеском језику нема (нпр. *акција* у значењу „попуст“). Постоје ситуације када се постојећем, раније преузетом облику придружује нова садржина, која датој речи или фрази додаје значење (нпр. у српском језику је речи *студио* уз

¹ Неке од наведених англицизама забележио је и анализирао Рудолф Филиповић (1990) у свом раду *Англицизми у хрватском или српском језику: поријекло – развој – значење*.

претходна значења „уметнички атеље“ и „тв или музички студио“ придодато једно ново значење „врста хотелске собе“).

Прђић наводи да су мотиви због којих се речи или фразе само преобликују, без покушаја да се преведе њихово значење, интелектуална инертност, неукост, а веома често и снобизам и помодарство. На пример, реч *рафтинг* може се у српском заменити постојећом домаћом речју *сплаварење*, али аутори рекламног туристичког материјала сматрају да енглеска реч боље звучи, привлачи пажњу и боље продаје производ, па се стога чешће опредељују за овај англицизам.

У односу на критеријум оправданости, Прђић истиче да комуникативна оправданост стварања и увођења англицизама у језик може бити субјективна, када особа која уноси англицизам у језик осећа потребу да га употреби у свом говору или писању и објективна која је условљена језичким факторима (Прђић 2005: 130–134). Субјективна оправданост је условљена ванјезичким (психолингвистичким, социолошким и прагматичким) факторима, док је објективна условљена семантичким и стилистичким факторима. Језички фактори су повезани и са питањем доприноса датог англицизма изражајном потенцијалу језика. Због тога он предлаже скалу у односу на коју ће се утврђивати оправданост увођења одређеног англицизма:

- сасвим неоправдани – када већ постоји домаћа реч или фраза за страни садржај; нпр. реч *дестинација* (енг. *destination*) може се у српском заменити постојећом домаћом речју *одређиште*;
- неоправдани – када постоји могућност превођења страног садржаја применом продуктивних морфосинтаксичких и семантичких средстава српског језика; нпр. *all inclusive услуга* се може на српски превести као *свеобухватна* или *потпуна услуга*;
- условно оправдани – када се англицизмом на краћи и економичнији начин изражава садржај у поређењу са домаћом речју или фразом; нпр. *емитивна регија* са значењем „тржиште које представља извор тражње“;
- оправдани – када се уводи нова нијанса значења у српски језик; нпр. *студио* (енг. *studio*);
- сасвим оправдани – када се уводи нова реч или синтагма у српски језик и тиме попуњава лексичка или појмовна празнина, нпр. *спа и велнес* (енг. *spa & wellness*).

Према статусу тј. степену интегрисаности у српски језик англицизми могу бити потпуно одомаћени, делимично одомаћени и неодомаћени. За већину од наведених англицизама може се рећи да је већ стекла статус потпуно одомаћених англицизама за веома кратко време од неколико година. Поједини још увек имају статус делимично одомаћених јер су само садржински уклопљени, док се облички налазе у прелазној фази између енглеског и српског језика. Тако је могуће видети хибридне комбинације *fitness centar*, *wellness centar* паралелно са облицима *велнес*

центар, фитнес центар или ол инклузив / *all inclusive* услуга, лоукост / *low cost* / нискобуџетне авио компаније.

Постоје и ситуације када у језик прво уђе англицизам, а затим идеја коју нова реч или фраза садржи. На пример, појмови попут *ол инклузив* или *ултра ол инклузив* услуге (енг. *all inclusive, ultra all inclusive*) постају јасни тек када заживе у пракси. Потреба да се именују нове појаве и идеје које нам стижу из других култура условила је преузимање речи и фраза из других језика како би се попуниле празнине у вокабулару српског језика у ситуацијама када не постоји одговарајућа домаћа реч, творбени материјал или да би се избегло описно казивање.

Примери новијих англицизама у језику маркетинга и менаџмента у туризму

У овом делу рада ћемо приказати анализу примера англицизама у туристичком регистру.² С обзиром да текстови из области маркетинга и менаџмента у туризму обилују англицизмима којима се одређују специјални појмови релевантни за туристичку струку, ови се често јављају као сирови са нултим ортографским преобликовањем (нпр. *all inclusive* услуга, *first minute* и *last minute* понуда, *ground handler, shuttle bus, hop on – hop off bus, ski in – ski out bus* и сл.). Ово је посебно изражено код англицизама који означавају спортско-рекреативне активности попут следећих: *trekking, biking, hiking, free climbing, bungee jumping, snowboarding, squash, bird-watching* док је англицизам *rafting* готово у потпуности истиснуо домаћу реч *сплаварење*. Англицизми односе превласт у употреби над домаћим речима или фразама у ситуацијама када су у питању нове речи, које су краће, звучније, али и помодније. Прћић (2005: 149) истиче да што више ових својстава одређени англицизам испољава, то је његова употреба чешћа.

Одређени англицизми се јављају у групама, као на пример када се набраја понуда хотела у вези са врстама соба или услуга. Тако можемо наићи на следеће групе:

- *royal, president, executive, junior, premium, deluxe, family suite* / апартамент; *studio, superior, twin* или *duplex* соба;
- *cafe, lobby, piano, beach, pool, snack, vitality, wellness, sea-food, conference* бар;
- у *спа* и *велнес* центрима и *релакс зонама* гостима се нуде *high-tech* третмани, у *whirlpool* или *Jacuzzi* кадама, *deep back and neck, shiatsu, Thai, reflexology foot, new mothers only, sunshine, anti-age, anti-stress, body wrapping, green press* или *Adriatic herbal* масаже.

² Као материјал су коришћене туристичке брошуре пет туристичких агенција и два уџбеника из области менаџмента и маркетинга у туризму.

Поједини од ових англицизама су одавно постали потпуно одомаћени попут *кафе-бар*, *аперитив-бар*, *коктел-бар* или *снек-бар*.

Утицај енглеског језика на српски и одступање од књижевнојезичке норме приметно је на свим нивоима: морфолошком, лексичком, творбеном, синтаксичком, стилистичком и правописном. Са становишта лингвистике, промене у синтаксичким конструкцијама далеко више угрожавају језички систем од лексичких. Тако се могу видети синтагме попут: *дестинацијске маркетинг активности* уместо „маркетиншке активности у вези са одредиштем/дестинацијом“ или *дестинацијска менаџмент организација* уместо „организација која управља туристичким одредиштем/дестинацијом“, *планирање маркетинг активности* уместо „планирање маркетиншких активности“, *маркетинг микс стратегија* уместо „стратегија маркетиншког/промотивног сплета“, *место викенд ревитализације* уместо „место где се за викенд можете одморити“ и сл.

Закључак

У доба глобализације (политичке, економске, технолошке, научне) одређени број англицизама који је ушао у српски језик свакако је био неопходан, управо због лакшег прихватања и разумевања нове стварности која нам је са њима дошла. Развој туризма у Србији и укључивање у европске и светске туристичке токове условили су потребу преузимања страних израза како би нови појмови и појаве добили одговарајући назив. Стога можемо закључити да потпуни језички пуризам није ни могућ, а ни оправдан. Језици треба да буду отворени за спољне утицаје, јер би у супротном, затварање представљало изолацију и смештање у језички и културни гето.

Међутим, исто тако је јасно да велики број англицизама није било потребно уводити у језик и да неселективно прихватање лексичког материјала из страних језика, у ситуацијама када за одређену појаву постоји одговарајућа домаћа реч, свакако не треба подстицати и одобравати. Између ова два екстрема – чистог језичког пуризма и потпуне отворености треба наћи праву меру, односно дозволити да у језик уђу они англицизми који су оправдани, док оне за које постоји одговарајућа домаћа реч или оне који се могу превести на одговарајући начин не треба прихватати.

Литература

- Васић и др. 2001: V. Vasić i dr., *Du you speak anglosrpski?*, Novi Sad: Zmaj.
- Ђорић-Француски 2009: B. Đorić-Francuski, Površinsko prevođenje kao jedan od načina hibridizacije srpskog i odomaćivanje anglosrpskog jezika, u: *Anali Filološkog fakulteta* (V. Polovina, ur.) Beograd: Filološki fakultet, knjiga XXI, 261–276.
- Клајн, Шипка ³2008: И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Кристал ²2003: D. Crystal, *English as a global language*, Cambridge: CUP.
- Прћић 2005: T. Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Прћић 2011: T. Prčić, English as the Nativized Foreign Language Revisited: Some Glocal Implications, in: *Image_Identity_Reality* (B. Đorić-Francuski, ed.), Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 75–82.
- Прњат 2013: Z. Prnjat, „Pls lajkuj moj sts“: jezik korisnika društvene mreže Tviter, u: *Primenjena lingvistika*, Beograd: Filološki fakultet (u štampi).
- Филиповић 1990: R. Filipović, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, Zagreb: JAZU: Školska knjiga.

НАСТАВА СТРАНИХ ЈЕЗИКА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ – СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Глобализација као друштвени феномен

Глобализација је савремени феномен који се појавио последњих деценија двадесетог и почетком двадесет првог века, захвативши најпре економију, а потом и све друге области живота. Превасходни циљ глобализације био је отварање малих тржишта и њихово повезивање у велико светско тржиште роба и услуга. Према критичарима глобализације, који је сматрају новим обликом колонијализма који се спроводи помоћу економије, њен циљ био је уништавање малих економија и малих тржишта и њихово стављање под контролу великих, економски моћних земаља које контролишу целокупну светску економију.

Ширењем глобализације, која је захватила све области живота и рада, дошло је до великих промена на свим пољима: глобализацију је пратио и прати до сада незабележен напредак науке и технике, развој информационих технологија, осавремењивање, постављање нових стандарда, велике миграције становништва и радне снаге. Ново, глобално тржиште постављено на новим принципима, захтевало је нову радну снагу, која се школује на новим основама. С циљем стварања стручњака који ће одговорити захтевима савременог доба и стећи компетенције које су потребне друштву двадесет првог века, дошло је до реформе образовних система у многим земљама.

Глобализација и образовни системи

Реформе су биле посебно радикалне у земљама у транзицији, које су се суочиле са чињеницом да се у потпуности мора прећи са традиционалног система образовања на савремени. У склопу тих реформи, а у области високог образовања примењена су начела Болоњске декларације, више или мање успешно. Реформе су захватиле све нивое образовање од почетка до краја образовног процеса. Реформисање образовних система показао се као веома дуготрајан и захтеван процес, с обзиром на постојеће капацитете у појединим земљама, пре свега кадровске, као и услове извођења наставе. У сврху модерног образовања потребни су стручњаци,

* dobbeg@yahoo.de

адекватан простор и опрема, а све то захтевало је велика новчана улагања, која су за поједине земље била превисока. Међу тим земљама налази се свакако и Србија. Стога се процесу реформи приступило постепено и први резултати су већ видљиви, уз све пратеће проблеме који су још увек присутни.

Препоруке Европске уније по којима сваки грађанин треба да познаје, поред свог матерњег, још два језика која се говоре у ЕУ, захтевале су да се у многим земљама преиспитају образовне политике и да се спроведу далекосежне реформе на овом пољу.

Глобализација и језик

Једно од централних питања које се наметнуло у погледу глобализације јесте однос глобалног света према језицима других народа. Формално на свим нивоима постоји општа сагласност о неопходности очувања свих језика света без обзира на број говорника и економску моћ земље где се тај језик говори, о мултикултуралности и мултијезичности. У том погледу посебно предњачи Европска унија и њене регулативе, према којима се сви језици земаља чланица стављају у равноправан положај. Пракса, ипак, показује да се равноправност прокламује само у правној регулативи, а да стварност изгледа другачије.

У односу глобализације и језика у први план избијају два питања. Прво питање тиче се положаја малих језика и њиховог статуса у ери глобализације, а друго питање тиче се учења страних језика и статуса појединих светских језика као страних.

Језици малих народа који немају интернационалну репутацију подривени су слабљењем националне државе и јачањем глобалних процеса, бар утолико што су морали да се суоче са конкуренцијом тамо где су раније у свему били неприкосновени. Напуштање парадигме о јединству нације, језика и државе, која је гарантовала опстанак националним језицима и преласком на нову парадигму, долази до угрожавања малих језика. Као резултат таквих процеса долази до експанзије енглеског који се позиционирао као језик глобалне комуникације у свету. Глобализација енглеског језика несумњиво представља претњу за све језике који су у контакту са њим, и то не само за мале језике него и за велике светске језике, као што су немачки, француски, руски и италијански, који такође бележе пад као други или страни језици и као средство међународне комуникације услед растуће популарности енглеског. Налет енглеског некада више осећају његови ривали него угрожени мали језици (Бугарски 2009: 18). Према неким истраживањима неизворних говорника енглеског има бар три пута више него изворних (Кристал 2003: 69).

У свим дискусијама о статусу језика у ери глобализације неизбежан је енглески језик, који је потиснуо све друге језике. Иако је глобализација феномен последњих деценија двадесетог века, енглески језик је почео да

преузима примат одмах после Другог светског рата, завладавши суверено целим светом, чак је успео да уђе и у она друштва и оне нације које су биле традиционално веома затворене и изоловане и које су пружале дуготрајан и успешан отпор језику дотадашњег колонијалног освајача.

Пут за ширење енглеског језика почео је да се трасира одмах после Првог светског рата. У прилог томе говори и чињеница да је на самој мировној конференцији у Паризу 1919. године направљен преседан у дипломатском протоколу. Тада је поред француског, као тадашњег званичног језика дипломатије, донета одлука да и енглески постане међународни дипломатски језик, будући да представници Америке и Енглеске нису знали добро француски језик. Будући да су представљали земље победнице у рату, њихов захтев се морао испунити (Мутавцић 2005: 112-113). И ова чињеница говори у прилог тези да политичка, па и војна моћ гарантује статус језицима и да се језик све више изједначава са економијом и са политичком моћи, тако да и народ и језик нужно бивају рангирани на основу те моћи.

Без обзира на сва тумачења, глобализација на језичком плану није толико савремени феномен нити је то нешто потпуно ново. И раније се у појединим периодима историје дешавало да доминира неки језик. У античко доба у Европи латински и грчки били су језици опште комуникације, културе, науке и образовања, у средњем веку био је то превасходно латински, са просветитељством појављује се француски, са романтизмом немачки, а данас је то енглески.

Специфичан облик глобализације је и покушај стварања вештачких језика од којих се најдаље одмакло са есперантом у другој половини деветнаестог века, а циљ стварања тог језика био је да се створи један језик који би био лако разумљив свима. Али ни овај покушај није био успешан, пошто је било веома тешко да један нови, вештачки језик преузме примат над великим светским језицима, који су се ширили захваљујући економској моћи матичних земаља.

Глобализација и учење страних језика

Потреба за учењем страних језика све је већа. Нова достигнућа на пољу науке и технике, као и тековине технолошке револуције захтевају убрзано споразумевање на светском нивоу како у реалном тако и у виртуелном простору. Познавање страних језика је компетенција која се подразумева на новом глобалном тржишту рада. Нове језичке потребе огледају се у чињеници да је нужно да се уче и други страни језици поред енглеског. Европска унија нементнула је као императив учење већег броја страних језика. Учење једног страног језика одавно већ није актуелно, подразумева се да се, поред матерњег и енглеског, говори одлично макар још један или, пожељно, два страна језика. Такав модел, који се појављује почетком двадесетог столећа, а који подразумева не више напоредно

постојање него узајамно деловање, односно сарадњу говорника разних језика на начелно равноправним основама коју би обезбедило чланство у европској породици под заједничким кровом, Бугарски назива „интерактивним моделом“. Овај модел појавио се након „модуларног модела“, који је био карактеристичан за 18. век, када је заступан постулат о светом тројству језика, нације и државе и „експанзивног модела“, који наглашава предности великих језика као носилаца националне и државне моћи и легитимише њихово ширење на рачун оних мањих, све до потпуног затирања „бескорисних“ малих идиома, модел који је заступљенији у другим деловима света али је присутан и у Европи (Бугарски 2009: 12-13).

Европска унија је донела препоруку да се омогући учење што већег броја страних језика свим њеним грађанима, са крајњим циљем да сваки њен грађанин, поред свог матерњег језика, користи још два језика Уније. Настоји се да језици свих чланица Уније буду истовремено службени и радни. Због тога је то институција која има најобимнију преводилачку службу на свету, која ће приступањем нових чланица бити још омасовљенија. Фактичко стање у телима Уније је другачије. Фактички радни језици су енглески, француски и немачки, са заступљеношћу: енглески око 60%, француски 30% и немачки 10% (Бугарски 2009: 31).

Ови подаци говоре о актуелним трендовима у ЕУ, док је у годинама када се ЕУ тек формирала ситуација била другачија. Тада је језик број један био француски, а тек приступањем земаља где је енглески доста заступљен као страни језик, енглески постаје први страни језик који се користи, без обзира што у Европи мање људи говори енглески као матерњи него немачки.

Немачки као страни језик у ери глобализације

Из ове статистике јасно се види да је немачки језик потиснут и у Европској унији, без обзира што је Немачка најгушћина земља у ЕУ и један од њених оснивача, а да се енглески за кратко време нашао на првом месту. Опада и број говорника који немачки уче као страни језик, без обзира што је то језик са највећим бројем говорника у Европи (као матерњи немачки говори око 90 милиона становника у Европи). Када је основана ЕУ имала је четири официјелна језика: француски, немачки, холандски и италијански. Француски и немачки били су признати као радни језици, с тим да је немачки био на другом месту. Године 1973, новим проширењем укључују се дански и енглески, а енглески ускоро преузима улогу коју је до тада имао немачки – постаје други радни језик у ЕУ. Иако би, према прокламованом принципу равноправности језика требало да су сви језици подједнако заступљени, то ипак није случај.

Немачки као страни језик у Србији

Историја учења немачког језика као страног у Србији веома је занимљива. Наиме, немачки је био први страни језик који се учио у Србији (од 1808. године), а поређења ради енглески се учи од 1884. (Игњачевић 2006: 76-87).

Немачки је први страни језик који се учио у Норми, првом специјализованом облику образовања српских наставника, која је основана у Сомбору 1778. у виду течаја који је трајао три месеца. Немачки је био обавезан предмет и на Српској учитељској школи основаној у Сентандреји 1812. и једини страни језик који се учио према првом *Закону о школама у Србији*, који је донет 1833. године. И према програму Прве учитељске школе у Кнежевини Србији (основана 1871. у Крагујевцу) учио се немачки језик.

Однос према немачком језику у Србији мењао се битно током двадесетог века, а на то су пресудно утицала политичка збивања и однос Немачке према Србији на политичком плану. У периоду после оба светска рата немачки је био непопуларан. После Првог светског рата немачки језик у Србији бележи велики пад у корист француског, а после Другог светског рата немачки је у једном периоду био чак забрањен (1945-1948). У наставу је поново уведен 1948. године. Доношењем *Општег закона о школству*, 1952. године учење страних језика постаје обавеза, а немачки је био један од понуђена четири језика (енглески, француски, немачки, руски). Либерализација у избору страног језика, која је уследила убрзо после тога, негативно је утицала на статус немачког, тако да се из године у годину бележи пад оних који уче немачки као страни језик. Пад немачког на најбољи могући начин илуструју следеће статистике.

Школске 1963/64. године руски је учило 63,20%, немачки 19,80%, француски 15,80 %, а енглески 13,80% ђака. Школске 1996/97 енглески је већ на првом месту са 58,12%, следи руски са 25,04%, на трећем месту је, као и раније, француски са 12,50 %. Немачки је на последњем, четвртном месту са 4,26% оних који га уче као страни језик. Немачки је, дакле, за нешто више од тридесет година са другог места и 19,80% процената пао на последње, четврто место са 4,26% заступљености. У том истом периоду енглески је са последњег, четвртог места (13,80%) дошао на прво место са 58,12%. (Статистике преузете из: Мочилник 1964: 84).

Реформом образовања са почетка 21. века у Србији, када је уведен други страни језик као обавезни предмет, ситуација се мало поправила па је школске 2002/2003. проценат учења немачког био 5,93%. (Подаци Републичког завода за статистику.)

Стратегија учења страних језика у Србији која је постављена у оквиру области *Језик, књижевност и комуникација* и обухвата матерњи језик, страни језик и класичне језике ослања се на препоруке Савета Европе, који

већ неколико деценија подржава и промовише специфичну политику учења страних језика у европским оквирима. Уведена су обавезна два страна језика и проширен је број понуђених језика, тако да су сада поред већ поменути четири језика понуђени још и италијански и шпански. И то проширење понуде, које заслужује похвале, ишло је на штету немачког.

Према Статистичком заводу Србије, број ученика према страним језицима за 2000. и 2005. изгледа овако:

	руски	енглески	француски	немачки	остало	укупно
2000. год.	84524	226730	36834	29753	185	284026
2005. год.	56948	224978	33724	24762	222	326422

Већина ученика учи енглески језик, немачки се и за једну и другу годину налази на последњем месту са тенденцијом пада. Године 2005, без обзира на повећан број ученика, смањен је број оних који уче немачки. Тенденцију пада бележи и руски језик, као и француски али у знатно мањем проценту.

Учење немачког језика – перспективе у будућности

На интернационалном ниво последњих година долази до успона немачког језика. Разлог за то је велика заинтересованост Немачке да се промовише немачки језик и постане други страни језик у Европи и свету. С тим циљем предузимају се разне мере, пре свега финансијске. Финансирају се бројни пројекти који имају за циљ промовисање немачког језика, улаже се у културне центре који раде на поправљању имиџа, тежи се побољшању статуса немачког у телима ЕУ.

Какав ће статус немачки језик имати у Србији, тешко је прогнозировать. Чињеница је да интересовање за немачки расте. Разлог за то је, пре свега, отварање немачког тржишта за квалификовану радну снагу, посебно за неке струке као што су медицински радници и програмери. На нашем тржишту нема довољно наставног кадра да би се задовољила тренутна потражња. Резултати који се постижу и на формалном и неформалном нивоу када је немачки у питању су лоши, настава је лоше организована, на већини факултета немачки језик не постоји у понуди као страни језик, а такав је случај и са неким основним и средњим школама.

Да би се постојећа ситуација поправила, потребно је озбиљно приступити реформи наставе немачког језика у Србији. А то значи спровести истраживања потреба, затим урадити анализу стања наставе немачког језика и расположивог кадра. На основу резултата тих анализа потребно је спровести нове мере у настави немачког, а те мере односиле би се пре свега на равномерну заступљеност немачког у свим школама у

Србији, на образовање и усавршавање наставног кадра и на промоцију немачког језика, пошто се ученици у веома малом броју одлучују да уче немачки као страни, а за то су у неким случајевима, поред објективних околности, криве и предрасуде.

Закључак

Учење страних језик у нашем школству праћено је парадоксима који се тешко могу објаснити. Реформом основног школства страни језици су добили више простора у образовном систему у Србији, па се са учењем првог страног језика (углавном енглеског) почиње већ у првом разреду, а са другим (изборним) страним језиком у петом разреду, а затим се учење страног језика наставља током средње школе и на универзитетском нивоу. Без обзира на то, резултати ипак не задовољавају постављене циљеве. Повећање броја часова није довољно, пошто није праћено другим факторима као што су школован наставни кадар и модернизација наставе. Посебно велики парадокс везан је за енглески језик, пошто влада мишљење да скоро сви говоре енглески, а пракса ипак показује сасвим другачије стање.

Проблематично је и то што неки страни језици који се уче у основној школи не могу да се наставе у жељеној гимназији или другој средњој школи, чиме се онемогућава континуитет у настави. Када је немачки језик у питању, о постизању пожељног нивоа језика који се мери европским степеном Б2 после средње школе нема ни говора. Што се учења немачког на факултетима тиче, стање је такође лоше, пошто веома мали број факултета у Србији у понуди има немачки језик.

До потискивања немачког језика довеле су неуспешне реформе образовања, лоша законска регулатива и неусклађени наставни планови и програми. А све то у ситуацији када сви европски показатељи говоре да ће потреба за знањем немачког језика из године у годину бити све већа и већа и да ће то знање бити веома цењено на глобалном плану и на тржишту радне снаге.

Литература

- Брајовић-Кентрић 2000: Драгица Брајовић-Кентрић, Савремени приступ учењу страних језика, Београд: Пословни биро. ОВАКО
- Бугарски, Ранко (2009): Европа у језику, Београд: Књижара круг.
- Грандић, Радован (2006): Глобализација и образовање, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Вучо, Јулијана (2007): „Језици у формалном образовању у Србији“, У: *Српски језик, књижевност и уметност: зборник*, књ. 1, Српски језик и друштвена кретања, Крагујевац, 263-277.

- Дунђерски, Светозар (2009): „Почеци институционалног учитељског образовања у Срба“, У: *Зборник радова филозофског факултета у Новом Саду*; Одсек за педагогију, књ. 23/24 (2009), 95-106.
- Ивић, Милка (2007): „Расправљања о језику у времену глобализације“, Нови Сад, У: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига LV, св. 1/2007, 7-10.
- Игњачевић, Анђелка (2004): „Страни језици у језичкој и образовној политици – нови трендови“, Београд, *Примењена лингвистика*, бр. 5(2004), 42-53.
- Језик, књижевност и глобализација (2008): зборник радова, Ниш: Филозофски факултет, 2008.
- Колка, Александар (1988): Страни језик и друштво, Загреб: Школска књига.
- Марковић, Данило Ж. (2000): Глобализација и образовање, Београд: Учитељски факултет.
- Мутавцић, Предраг (2005): „Језик и глобализација“, Пожаревац, *Браничево: часопис за књижевност и језик*, бр. 2 (2005), 111-118.
- Пипер, Предраг (2005): „Језичка страна глобализације у словенским земљама“, Београд, *Славистика*, књ. 9 (2005), 19-28.
- Romain, Kirt (1999): *Kleinstaat und Nationalstaat im Zeitalter der Globalisierung*, Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung.
- Савремене тенденције у настави страних језика (2001): зборник радова, Никшић.
- Crystal, D (2003): *English as a Global Language*. Second edition, Cambridge, CUP.

ЕНГЛЕСКИ У ГЛОБАЛУ? **

1. Увод

Познато је да је енглески језик услед глобалне употребе постао *lingua franca*, који већ дуже време опскрбљује светске језике, па и српски, бројним терминима из разних области. Рад се бави актуелним питањем да ли енглески језик представља претњу по стандардни српски језик будући да прекомерна и (не)оправдана употреба англицизама може довести до стварања хибридног језика. После спенглиша, хиндиша, денглиша и сличних, имамо и англосрпски, који Твртко Прћић препознаје као социолект којим говоре млађе генерације, често билингвали (Прћић 2005: 69). Овај нови варијетет српског језика карактеришу позајмљенице у распону од једне лексеме, преко фразе па до читавих реченица. Кристал, насупрот претходном ставу, сматра да поједини лингвисти преувеличавају присуство енглеског језика, јер позајмљенице „увек чине тек незнатан део лексикона“, те се и сам утицај енглеског језика може занемарити (Crystal 2003: 40). Овај став поткрепљују и наша ранија истраживања употребе англицизама у савременим и традиционалним средствима комуникације (Фејсбук, текстуелне поруке, дискурс ћаскаонице и језик дневне штампе на српском језику). Важно је још истаћи и последице политичко-историјских промена које одређују моћ и снагу језика. Тако се енглески, са савременим развојем политичке ситуације, наметнуо као најутицајнији, али и неизбежан.

У раду ћемо представити неке од резултата корпусног истраживања употребе англицизама у српском језику, са циљем да квантитативном и квалитативном анализом разнородне грађе утврдимо обим наводног (све)присуства енглеског језика, те оценимо да ли је оправдана донекле пуристичка забринутост о неконтролисаној доминацији енглеског. Још један од циљева рада је да истражи разлоге лексичког позајмљивања и размотри које су социјалне групе склоне прекомерној употреби англицизама.

Полозна тачка истраживања подсећа на Хамлетову дилему, „бити или не бити“, само што у овом случају значи треба ли или не дозволити уплив енглеског у матерње језике, нарочито оне са релативно малим бројем

* tiana_tosic@yahoo.com

** Овај рад урађен је у оквиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

говорника, попут српског, када се може говорити и о очувању, односно опстанку тог језика.

Попут бројних лингвиста, Твртко Прћић сматра контакт између српског и енглеског језика занимљивим феноменом са бројним штетним последицама, а узроке препознаје у аудио-визуелном присуству енглеског језика које је повезано са симултаним усвајањем оба језика. Деца, дакле, одрастају окружена енглеским језиком коме су од најранијих дана изложена кроз ТВ серије, цртане филмове и музику, те га тако спонтано и несвесно усвајају и пре поласка у школу. „Самоуки“ енглески подразумева усвајање одређених лексема, граматичких структура и значења, а резултат је непотпуно, пасивно и основно познавање општег значења. Деца потом у школи уче енглески као страни језик, али се наставни план разликује од онога што су већ усвојили. Аутор разликује три фазе тог језичког тренда: 1) лансирање – чин опонашања енглеских речи, израза и њиховог значења у преводу на српски језик, што је уједно и најважнији корак, 2) ширење – учестало, често несвесно понављање у медијима које утиче на језичке навике публике, и најзад 3) прихватање, такође несвесно, од стране језичке заједнице, која их тиме уводи у редовну употребу (Прћић 2005: 53). Прћић кривца налази у самом преводилачком процесу који је у последње време постао површан, механички и дослован. Аутор је побројао и забележио примере мањкавог превода у филмским титловима, вестима и рекламама. Ти, такозвани, често самоуки преводиоци не придају значај семантичком, стилском и прагматичком аспекту текста, изворне структуре тек минимално мењају, избегавају употребу речника и приручника, и игноришу културолошки, али и сваки други контекст.

Прћић сматра да су глобално присуство енглеског језика и неоправдана употреба претња стандардном српском језику. Тако прекомерна и неоправдана употреба англицизама води напуштању норме и стварању хибрида. Аутор сматра да процес хибридизације пролази кроз различите стадијуме производећи тако нови варијетет српског језика који карактерише читав низ позајмљеница, почев од појединачних лексема, преко фраза па до читавих реченица. Социоектом, који аутор назива англо-српски, говоре млађе генерације, често билингвали који нису формално образовани, већ стичу знања путем медија (Прћић 2005: 69). Уз то такође тврди да су сви језички нивои „заражени“: правопис, изговор, граматика, али и семантички и прагматички нивои.

Са друге стране имамо лингвисте који не деле пређашње радикалне погледе. У својој студији о туђицама и пуризму, Клајн (Ивић и др. 2007: 172) дефинише пуризам као систематски отпор страним језичким утицајима, који се махом развио у земљама средње, јужне и источне Европе током XVIII и XIX века када се радило на постизању стандарда у језику. У то време се одбацивање позајмљеница/туђица сматрало чак очувањем националног идентитета. У данашње време, како Клајн тврди, пошто су се та питања већ слегла, и улога пуризма је ослабила. Српски језик је

историјски био отворен према страним речима, јер су оне собом носиле и модерну цивилизацију. Од раних дана је српски језик изложен снажном утицају грчког и латинског, затим турског, мађарског, немачког, француског, руског, чешког итд. У данашње време је број англицизама у порасту, не само код нас него и на глобалном нивоу. Због свега поменутог, српски језик можемо доживети као велику мешавину утицаја. Клајн верује да је језички пуризам заоставштина прошлих дана, наслеђена навика. У јавним расправама или телевизијским дебатама често можемо чути да „има превише страних речи“, као да су на часовима језика научили да је најважније избегавати стране речи. Наравно, то је лакше него памтити правописна правила, учити изговор, водити рачуна о синтакси, или било чему што подразумева право познавање језика. Пуристи обично тврде да је нека лексема „потпуно непримерена“ јер је српски богат сличним изразима. Међутим, ако боље погледамо, та непримерена реч и није тако излишна, јер има нешто другачије значење или остварује посебне конотације, има стилску вредност или се напросто остварује у контексту у ком се домаћи еквиваленти никада не би снашли. Велики број позајмљеница је данас код нас са добрим разлогом – да маркирају посебну употребу. Дилема да ли је домаћа или страна реч прави избор се, дакле, мора решавати на стилском уместо на лексичком нивоу: њихову употребу одређује сама природа текста. Не треба да „чистимо матерњи језик“ од позајмљеница, већ треба да негујемо оне наше добре речи и изразе које смо запоставили. Такође треба да водимо рачуна о морфофонолошким аспектима позајмљеница и могућности њихове адаптације српском језику. Клајн се, међутим, слаже са Прћићем да би сваки лингвиста осудио „позајмљивање по инерцији“ које је својствено индолентним преводиоцима. У тим случајевима не можемо говорити о оправданом или неоправданом позајмљивању, већ о типичним преводилачким грешкама и лошој интерпретацији. Овим путем бисмо дошли и до питања ко се све сматра преводиоцем, или зашто домаћи медији и издавачи запошљавају људе без неопходних квалификација, и сл., али би нас то одвело из домена лингвистике.

Ова се тема нашла и у жижи шире јавности. Тако је у једном броју часописа *Лепота и здравље* (април, 2011) објављен чланак „Мода vs. Fashion“, у коме су се модни креатори изјашњавали о употреби англицизама у њиховој професији и модним часописима иначе. Два саговорника су објаснила да је модни жаргон у свету постао унифициран и да често у српском недостаје речи да се прецизно одреди неки модни комад или тренд, али да упркос томе не одобравају свакодневну употребу одређених фраза попут *must have*. Сви интервјуисани дизајнери су се сложили у томе да се издвојио један друштвени слој скоројевића који прекомерном употребом енглеских речи теже такозваној „урбаној“ групацији. Наведене две стране одговарају струковној и статусној употреби језика, где је потоња

мотивисана веровањем да је употреба енглеског отменија и престижнија, односно да је то „симбол новог, модерног времена“ (Прћић 2005: 150).

У раду желимо да представимо резултате истраживања англицизама на разнородној грађи, те да кроз квалитативну анализу размотримо обим наводног (све)присуства енглеског у српском и тиме проверимо да ли је пуристичка забринутост о доминацији енглеског језика оправдана. У наредном делу ћемо укратко изложити резултате наших ранијих истраживања језика текстуалних порука (СМС), Фејсбука и дневне штампе, која су подразумевала испитивање уплива енглеског језика на лексичком нивоу.

1. Резултати истраживања

1.1. Демографска група која се сматра подложном употреби англицизама су млади од 15 до 25 година, чији је стил комуникације у онлајн окружењу био тема нашег истраживања (Палибрк, Тошић 2012). Наиме, у раду је анализиран 431 коментар са 24 Фејсбук профила, односно око 80 учесника. Коментари су бележени насумично из одељка „недавне активности“ (recent activity) и „коментара фотографија“ у току марта 2010. Невербални коментари (смех), емотикони, личне заменице и речи непроменљивог значења су изостављени из укупне суме обрађених речи. Подаци су даље подељени на стандарну, немаркирану лексику и на колоквијалну, односно маркирану лексику која обухвата вулгаризме на српском или енглеском језику, англицизме реализоване као појединачне лексеме, фразе или скраћенице, сленг и дијалектизме.

Анализа коментара (4.158 речи) показала је да обележена лексика чини 15–25% читавог фонда речи, од чега позајмљенице чине 5–7%. Такође смо уочиле разлику у употреби обележене лексике, самим тим и позајмљеница, међу старосним групама. Наиме, у вокабулару студената заступљено је 14,5% обележене лексике, док су млађи учесници (средњошколци) склони чешћој употреби колоквијалних израза, са 23,4% укупно. Средњошколци не само да су чешће користили англицизме у својим коментарима, већ и све врсте обележених и експресивних средстава.

Учесници су настојали да се кроз коментаре и постове представе као саосећајни, дружељубиви и емотивни. Избор лексике се може објаснити тинејџерском потребом да припадају групи, али да уједно изграде и очувају свој идентитет. Ове опречне жеље се манифестују сталним језичким новитетима које група постепено прихвата и дели. Може бити да је то један од разлога због којих је енглески заступљен на Фејсбуку, и иначе зашто је у глобалном порасту. Други део истраживања односио се на самооцењивање, односно изјашњавање да ли, када и зашто користе (не)адаптиране речи из енглеског језика. Већина испитаника је написала да преферирају енглеске скраћенице и профану лексику јер су лакше и брже за куцање, али и због тога што делују свеже и вицкасто.

Наравно, употребу англицизама условљава ситуација, што значи да их млађи користе да би остварили друштвени престиж унутар групе вршњака, али да би их избегавали у формалним ситуацијама. Сама употреба скраћеница и осталих форми никако, дакле, не упућује на неписменост на матерњам језику.

1.2. У другом истраживању СМС порука из 2011. године на корпусу од укупно 303 текстуалне поруке (4.734 речи) које су прикупљене, уз сагласност, 68 учесника оба пола и старости између 15 и 55 година, такође смо се бавиле испитивањем лексичког нивоа (Палибрк, Тошић 2011). Из укупног фонда речи је најпре изоставиљена необележена лексика, са претежно граматичким значењем (помоћни глаголи, заменице, присвојни придеви, предлози и везници) која чини 43,59% укупног корпуса. То је уједно значило 56,41% лексема занимљивих за анализу. Од другог дела, укупан број типографски или лексички обележених јединица чини 13,64%, где је уочено свега 70 англицизама, односно 1,48% укупног броја речи. Квалитативно гледано, трећина тих англицизама је везана за компјутерску комуникацију и своди се на читаве фразе пренете у оригиналу или произвољно морфолошки адаптиране, што је донекле оправдано јер у српском нема правих еквивалената. Резултати овог истраживања су, наиме, у складу са претходним. Већи проценат позајмљеница у језику Фејсбука се може објаснити непостојањем просторног лимита, за разлику од СМС-а који нуди до 200 карактера.

1.3. Да бисмо провериле да ли су претходна истраживања валидна, односно да ли хибридизација почиње од утицаја медија, истраживале смо и употребу англицизама у језику домаће дневне штампе (Тошић, Палибрк 2013). Корпус од 1.217 чланака прикупљених насумице из интернет архива домаћих листова у периоду 2006–2010. омогућио нам је да пратимо најновије „набавке“ и „упаде“ страних речи. Желеле смо да тестирамо хипотезу о прекомерној употреби англицизама и проверимо да ли заиста утичу на промене у лексикону српског језика. Позајмљенице из енглеског у домаћој штампи сведоче о контакту двају језика у том смислу што обично попуњавају лексичке празнине из домена технологије и комуникације. Од анализираних 1.127 чланака (303.408 речи), пронашле смо свега 279 англицизама, од чега 8 долази из цитираних интервјуа, а остали из ауторских чланака. Важно је напоменути да су многи примери усвојени у првој половини XX века и да су се већ одомаћили у стандардном речнику. Приметиле смо да је, противно очекивању, број англицизама на годишњем нивоу мање-више уједначен и без неког нарочитог правила варира од 36 до 58 англицизама по години који се могу наћи у свим рубрикама. Намеће се закључак да позајмљенице нису оно што треба да нас брине.

Подразумева се да испитивање наведене грађе има недостатака, и не можемо рећи да резултати апсолутно говоре о стању ствари, али бројке

ипак сведоче о нечему. Укратко, наша истраживања су поткрепила мишљење Д. Кристала који каже да су:

„Језички пуристи из неколико земаља изразили своју забринутост над енглеским језиком који је нашао пут до њихових главних улица и ТВ програма. Њихови су коментари праћени и израженим емотивним ставом. Чак и ако је јако мали део укупног лексикона захваћен овим променама, то је довољно да се навуче бес пророка пропасти“ (Crystal 2003: 40).

Клајн такође сматра да један језик никада није изумро због позајмљеница, иако многи пуристи предвиђају пропаст ако се употреба позајмљеница не забрани. Аутор додаје и да је употреба англицизама сасвим логична, јер се у српском, након бројних немачких и француских термина, сада енглески јавља као актуелни тренд услед своје глобалне доминације (Клајн 2007: 172).

2. Дискусија

Многи истраживачи су забележили промене у стандардном српском језику. Они се, међутим, фокусирају на константно „злостављање“ прескриптивне граматике. Када говоримо о англицизмима, тежиште је на разноликим механизмима морфофонолошке адаптације, која је углавном сасвим произвољна. Оно што заиста представља претњу по српски језик јесте све учесталије дословно превођење, односно копирање структуре енглеске клаузе, која се и код нас услед сталног понављања натурализује.

Крајем XX века, енглески је као глобални *lingua franca* изменио динамику лексичког система и српског језика. Шипка (2006: 106) предлаже неколико принципа који би могли утицати на језичке промене, односно који су генератори лексичке динамике. Аутор сматра да су током деведесетих година ти генератори били научни и технолошки развој, затим социоекономске промене (пад комунизма), рат, промене животног стила (глобализација, очување природе итд), рађање нових идеологија, уметност, медији и сл. Ови генератори делају у међуспрези, заједно са бројним другим, мање предвидљивим факторима. Истраживачи су, према аутору, склонили томе да језичке промене посматрају као предвидљиве, изазване деловањем само једног фактора, као под одређеним правилима, при чему се динамика владајуће елите и масе занемарује. Аутор сматра да морамо бити свесни не само поменутих фактора, већ и ефекта лептира, односно свих (занемарљивих) утицаја које не можемо предвидети и/или објаснити.

Предвиђати судбину неког језика је врло неизвесан посао. Како истиче Жак Моро (2003: 27), чак и највећи експерти умеју да погреше, а као подсетник наводи научно утемељен став о словенским језицима који је Меје записао последњих дана Првог светског рата:

. . . Словенски дијалекти су врло слични њима суседним српско-хрватским језицима, чак у тој мери да говорник из Словеније може

разумети српско-хрватски у писаној форми; тренутно се томе и тежи; Словенски књижевни језик је вештачка творевина аустријске администрације која тежи томе да раздвоји Словенске народе... Укратко, постоји 5 књижевних словенских језика који се не могу помешати: руски, пољски, чешки, српско-хрватски и бугарски (Meillet 1918: 45–49).

Данашња мапа словенских језика је ипак нешто другачија од оне коју је пре толико година предложио Меје.

3. Закључак

Да ли енглески језик у Европи представља прилику или претњу? Резултати наших истраживања показују да упркос светској доминацији, енглески не угрожава српски језик. Чињеница коју не можемо пренебрегнути је да је енглески језик присутан како код нас, тако и у свету. Како онда треба да се односимо према томе? Постоји више одговора, а Марк Фете предлаже развој интерлингвалних геостратегија. Реч је о лингвистичким стратегијама које би неговале глобалну комуникацију на кооперативан и равноправан начин. Под тиме се подразумева промовисање плурилингвизма уз развијање техничко-технолошких решења која би омогућила лакши приступ другим језицима, јер, како аутор сматра, ни утопија светског вишејезичја, нити хегемонија једног језика не могу да задовоље наше комуникативне потребе и културне идентитете (Fettes 2003: 30). Насупрот овоме, Кристал реалистично износи ставове друге, англофоне, стране:

„Не мањка изворних говорника енглеског који верују у еволутивни приступ језику ('нека најјачи преживе, а ако је то енглески, онда тако и треба да буде'), или оних који садашњи глобални статус језика доживљавају као 'срећну околност'. Има и оних који сматрају да је свако учење језика губљење времена. И још пуно других којима не смета идеја да се у свету говори само једним језиком“ (Crystal 2003: 15).

Језици константно трпе промене, али је ова чињеница данас очигледнија због брзих промена које се одвијају пред нашим очима. Шта онда можемо очекивати у будућности српског језика? Да ли брижљиво пребројавање англицизама може дочарати досадашње и будуће промене? Изгледа нам да можемо или да прихватимо оне новитете који нам долазе као последица језика у контакту или да се боримо за очување норме језика, и да га заштитимо од „уљеза“. Трећа опција би била да посветимо изради језичке стратегије која би избалансирала очување језичког идентитета услед глобалног ширења енглеског језика. Једно је сигурно, можемо да бежимо, али се од промене не можемо сакрити.

Литература

- Фете 2003: M. Fettes, The geostrategies of interlingualism, in: J. Maurais, M. Morris (red.), *Languages in a Globalizing World*, Cambridge: Cambridge University Press, 37–47.
- Клајн⁴ 2007: И. Клајн, Избор речи и обрта, у: Ивић и др., *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига, 166–201.
- Кристал 2003: D. Crystal, *English as a Global Language*, New York: Cambridge University Press.
- Море 2003: J. Maurais. Towards a new global linguistic order?, in: J. Maurais, M. Morris (red.), *Languages in a Globalizing World*, Cambridge: Cambridge University Press, 13–36.
- Палибрк, Тошић 2012: И. Палибрк, Т. Тошић, Girl talk: English in modern means of communication, у: *Наслеђе*, 21, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 151–165.
- Палибрк, Тошић 2011: I. Palibrk, T. Tošić, Text Messages in Serbian: Focusing on Lexicon, у: *Caiet de semiotica*, 22, Timisoara: Editura Universitatii de Vest, 117–134.
- Прћић 2005: Т. Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Тошић, Палибрк 2013: Т. Tošić, I. Palibrk, Anglicised language of the Serbian newspaper, Београд: *Српски језик*, XVIII, Београд, 525–540.
- Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

ЕНГЛЕСКИ КАО LINGUA FRANCA: ГЛОБАЛНА ЗАЈЕДНИЦА МУЛТИКОМПЕТЕНТНИХ ГОВОРНИКА

Увод: Глобални енглески

Глобализација се у језику одражава, с једне стране, потребом за лакшом комуникацијом, и тиме уклањањем језичких баријера у широј заједници, а с друге, настојањем да се очува или призна идентитет и различитост локалне заједнице. Савремени енглески језик на набољи начин показује ову двојност. Његови говорници се у широј заједници престижно позиционирају на глобализованом и униформисаном економском, идеолошком и језичком тржишту, док се у локалној заједници усмеравају на његову практичну употребну вредност или идентификацију са одређеним посебностима у специфичном окружењу. Баланс између глобалног, препознатљивог у одржавању више-мање јединствене језичке норме и културалних конвенција перцепираних као универзалних, и локалног, које се управо манифестује релативизацијом тих норми и конвенција, обезбеђује енглеском језику посебно место међународног језика, односно изабраног средства глобалне комуникације.

Енглески је једини заиста глобални језик данашњице, не само зато што укупан број говорника превазилази број говорника било којег другог језика, него и зато што је, за разлику од, рецимо, кинеског или шпанског, број оних који енглески говоре као нематерњи језик већи од броја оних којима је енглески матерњи језик (Jenkins 2009). Предвиђања су да ће до 2040. године три милијарде људи говорити неку од варијанти енглеског језика, а око 40% од укупне светске популације ће имати функционалну контролу енглеског језика (Graddol 2006: 107).

Последица оваквог развоја се на глобалном нивоу рефлектује у три важне чињенице које карактеришу савремени енглески језик: велика географска раширеност, изразита културална хетерогеност говорника и различитост домена и намена употребе (Dewey 2007: 333).

Питање да ли је енглески јединствен систем или скуп међусобно у различитом степену разумљивих варијетета намеће се само по себи. Парадигма три концентрична круга исцртава се на социолингвистичкој, географско-историјској и политичко-економској позадини. Први круг чине земље са доминантном заједницом изворних говорника, која успоставља

* marinmarkos@yahoo.com

норме за сва три круга. У другом кругу енглески функционише као други језик у широкој примени од образовања преко медија до кључних привредних активности, али готово никад као вернакулар. У трећем кругу енглески остаје страни језик, а норма се преузима из првог круга (Park, Wee 2009). Међутим, убрзавање глобализације праћене истовременом униформизацијом и глобализацијом пресеца друштвени простор у коме се нека заједница одређује микорлинијама тренутних интереса, новоосвешћених идентитета и витруелних веза више него физичким границама геополитичке реалности.

Свет није једноличан простор, па језички, као и други ресурси, имају релативну вредност у зависности од тога где, када и како се примењују. Енглески покрива нише дефинисане доменом, жанром или индивидуалном креативношћу (Blommaert 2003), једнако као што се на глобалном нивоу препознаје као капитал који се може пренести и претварати од интелектуалног капитала (знања и вештине), преко симболичког капитала друштвеног престижа, до конверзије у економски капитал на радном месту и у пословању. У будућности би „дистрибуција сиромаштва могла бити тесно повезана са дистрибуцијом енглеског“ (Sealey 2007: 653).

Удаљавајући се од контроле једног центра овај глобални ресурс постаје виртуални потенцијални ресурс који се у датој заједници модификује и трансформише (Dewey 2007), добија реалан облик и присваја као локалан ресурс који истовремено омогућава повезивање унутар заједнице, али и успостављање контаката са другим заједницама. Равнајући се према непосредној користи или сметњи која га повезује са употребом одређеног ресурса, говорник одабира ресурсе које ће укључити у свој комуникативни репертоар. Ширење енглеског би се тако могло представити метафором „учворавања“ (eng. *knotworking*) дефинисаном као „структура стално промењивих комбинација људи и артефаката дуж линије времена и по ширини простора“ (Engerstrom et al. 1999, према: Thorne 2005: 396).

Неки аутори, међутим, ширење енглеског језика виде као део осмишљене политике одржавања хегемоније и производ процеса језичке хијерархизације (Phillipson 2008). Интернализација у образовању и науци, неолиберализам у економији и глобализација у политици имају исти медиј – енглески језик, који показује тенденцију маргинализације других језика доводећи до „губљења домена“ у националним језицима (видети нпр. Phillipson 2008).

Енглески као lingua franca

Маргинализацију других језика у појединим доменима и све важнију улогу глобалног енглеског потврђују и подаци Светске туристичке организације из 2004. године да се 74% свих интеракција у међународном

туризму одвијало на енглеском језику између људи којима енглески није матерњи језик (Graddol 2006 : 29–30).

Дакле, енглески се овде јавља као *lingua franca*, односно као „језик контакта између појединаца који немају заједнички матерњи језик нити заједничку (националну) културу и за које је енглески изабрани страни језик комуникације“ (Firth 1996: 240). Појединци бирају језик са већом комуникативном вредношћу као „језик за комуникацију“ (House 2003), јер енглески не виде као средство идентификације, него као средство за остваривање одређених економских или друштвених циљева на индивидуалном или ширем плану. Комуникативни потенцијал енглеског (могућност комуникације изван локалне заједнице) подцртава утилитарну функцију и инструменталну мотивацију, па се енглеским пре свега служимо. Енглески употребљен као *lingua franca* (ELF) није колективни капитал јер, с обзиром на разнолико порекло корисника, није могуће дефинисати стабилну групу говорника ELF са посебним идентитетом исказаним кроз општеприхваћене језичке и културалне норме, тако да се ELF прихвата као вехикулар без страха од губљења локалног специфитета (House 2003; EC 2011). Корисници ELF се, углавном, окупљају око одређене делатности у „утицајним мрежама“ политике, бизниса, науке, технологије и медија (Seidelhofer 2001) или мање службеним контекстима студирања и мултинационалних тимова (Watterson 2008).

Ако се ELF посматра као језик комуникације и избора ослобођен лингвокултуралне доминације центра (тј. унутрашњег круга), онда бисмо могли закључити да тако употребљен енглески остаје интернационално оријентисан, али истовремено постаје и локално прикладан (Pakir 2009). У том смислу, он се симболично повезује са глобалним идејама и на том основу индексира модерност или традицију, као што се укључује у локалне системе друштвених и културалних значења указујући на етнички, родни, класни и сексуални субјективитет или политички став, при чему постаје средство исказивања заједничке сврхе конституишући својеврсну заједницу и рефлектујући идентификацију са том заједничком сврхом (Bucholtz, Hall 2008). Примери су маргинализоване друштвене групе, као и маргинализоване али утицајне организације и покрети широм света и друштвене мреже и блогови на интернету.

С друге стране, да би заиста био језик комуникације и природни *lingua franca*, ELF би требало да не носи културална значења и да исказује превасходно референцијалну функцију. Међутим, како су сви корисници ELF најмање двојезични, а често и вишејезични, долази до интерјезичког и интеркултуралног контакта у сваком од њих и између њих, па језички и културални трансфер резултира у некој врсти хибридне интерне културе, конструисане кроз интеракцију у оквиру заједница локалних корисника ELF. Тако ELF постаје језик интеркултуралне комуникације, способан да исказује и експресивну функцију, допуштајући креативност у прилагођавању локалним потребама (Meierkord 2007).

Питање приступа ELF као посебном варијетету, језичкој функцији или начину употребе различито се тумачи. С једне стране, ELF се везује за трећи круг, где се као суштинско питање поставља идентификација заједничких особина варијанти које се користе као језик комуникације, насупрот парадигме светског енглеског (World Englishes – WE), која се везује за други круг и социолингвистичку реалност географских варијантних различитости (Pakir 2009). Овакав приступ разликује моноцентричност или хаотичну разуђеност ELF као једну крајност од дефинисане полицентричности WE (Jenkins 2009). С друге стране, ELF се поставља насупрот језика изворних говорника (English as a Native Language – ENL), где се разликују два приступа: егзонормативни и ендонормативни, према томе да ли се фокус истраживања у ELF усмерава на одступања од норме ENL, или на утврђивању начина комуникације и елемената од посебног значаја за говорнике ELF (Seidlhofer, Breiteneder, Pitzl 2006). У наставку рада држаћемо се овог другог приступа.

Заједница корисника ELF

У ендонормативном приступу говорници ELF се не посматрају као несавршени говорници међујезика чија се успешност процењује у односу на идеализованог и апстрахованог изворног говорника. Они су пре корисници језика који са пуним правом учествују у интеракцији (Firth 1996; Firth, Wagner 1997), а мерило њихове перформансе може бити једино „експерт у употреби ELF“, односно „стабилан мултилингвални говорник у упоредивим социокултуралним и историјским условима језичке употребе и са упоредивим циљевима у интеракцији“ (House 2003: 573).

Уместо преокупације начином на који изворни говорници користе енглески језик, корисници ELF у први план стављају „ефикасност, релевантност и економичност у учењу и употреби језика“ (Seidlhofer 2001: 141). Истраживања енглеског као *lingua franca* показала су да његови корисници не посматрају „неизворност“ као проблем, него или као нешто потпуно ирелевантно или пре као ресурс. Градол чак истиче да се изворни говорници све више посматрају као проблем у употреби енглеског као међународног језика јер и само њихово присуство негативно утиче на комуникацију, можда и зато што „веома мало изворних говорника припада делатним заједницама које се развијају између корисника *lingua franca*“ (Graddol 2006 : 115).

Управо заједничка активност која формира и одржава делатне заједнице (ДЗ) је кључ за разумевање успостављања норме и дефинисање значења и односа у оквиру тих заједница. Екарт одређује ДЗ као „скуп људи окупљених међусобним ангажманом“, где се „пракса успоставља у току заједничког напора“ (Holmes, Meyerhoff 1999: 174). Ова дефиниција је изведена из оригиналног Венгеровог концепта (Wenger 1998, 2006) везаног за организационо учење. Како се ELF користи највише у интеракцијама у

пословном и јавном домену, делатна заједница поставља оквир социјализације и границе за избор језичких ресурса и договорање норме кроз активности везане за потребе радног места или јавног деловања у организационом окружењу. Специфична пракса отвара могућност за учење не само пословних вештина него и језика, односно усвајање институционалног, професионалног или социјалног дискурса, праћеног променом комуникативног и реторичког стила, развојем прагматске компетенције и социјалних вештина (Roberts 2010). Развој одговарајућег дискурса даје основу за развој друштвеног и личног идентитета. Идентитет заједнице перцепира се и утврђује кроз заједничку праксу, а језичка пракса, кроз понављање у заједници конвенционализованих говорних чинова, репродукује одређени идентитет, односно, када изостану реализације тих чинова, поставља питање утврђивања норме. Проучавања су указала да у делатним заједницама норма није унапред дата него настаје као део друштвене матрице. Успостављање норми кроз учвршћивање друштвених значења условљено је динамиком њихове конкретизације и степеном партиципације чланова заједнице (Corder, Meyerhoff 2007). Односи моћи и статуса међу члановима могу бити изграђени изван језичке делатне заједнице и отуда одражавати шире социокултурално, економско-политичко или организационо окружење.

У заједницама корисника ELF заједнички ангажман или итересни домен мери се посвећеношћу пракси која претпоставља компетенције које чланове заједнице одвајају од оних који нису чланови. Заједнички подухват или заједничка активност заснована је на учешћу у интеракцији и размени информација, а заједнички репертоар на ресурсима које чланови уносе у заједницу или преговарањем развијају. Језичке и професионалне компетенције омогућавају укључивање у говорне догађаје у којима се стварају, оверавају или одбацују значења, или актуелизују лингвистички и комуникацијски ресурси у склопу обављања заједничких активности са циљним нелингвистичким исходом. Питање норме као друштвеног маркера је секундарно све док делатна заједница делује примарно ка остварењу тог исхода јер, за разлику од ДЗ нпр. вршњачких група (Meyerhoff 2006, Davis 2005), ДЗ корисника ELF не настоји нужно да се дистанцира од свог окружења, него да пронађе најприхватљивији облик комуникације, како за индивидуалне чланове, тако и за заједницу у целини и шире окружење.

У таквим настојањима специфичне праксе развоја ресурса за задовољавање локалних (индивидуалних и колективних) потреба заједнице нису усмерене на форму него на садржину. Отуда се чланство обезбеђује припадношћу професионалној и дискурзивној заједници, односно поседовањем општих и стучних знања и познавањем специфичног дискурса. Како Јано (Yano 2006) примећује, учесници на међународној конференцији лекара су пре свега квалификовани лекари који, без обзира на своје порекло, имају потребна медицинска и језичка знања. Они, као и

чиновници у међународним институцијама (нпр. ЕУ или НАТО), или чланови пројектног тима мултинационалне компаније, имају заједнички циљ у чијем остварењу као заједнички ресурс препознају ELF. Енглески је за њих „хибридно средство комуникације која се развија кроз равноправно учешће свих актера“ (ЕС 2011: 31), при чему долази до усаглашавања на садржинској равни (ради постизања заједничког циља) и на формалној језичкој равни (у смислу изградње локалне норме) (House 2003) применом комуникативних стратегија које се црпе из индивидуалних ресурса матерњег језика појединаца и колективних ресурса присвојеног енглеског језика. Афирмацијом одређене језичке праксе конструише се стил и оквир интеракције који карактеришу специфичну културу заједнице, а прихватање те праксе за појединца значи потврђивање чланства у заједници. С друге стране, легитимитет такве праксе, па тако и норме или промена који из ње произлазе, заснива се на демонстрацији припадности кроз исказивање специфичне компетенције. То члановима заједнице омогућава да, у зависности од ситуације и актуелних потреба, прелазе пут од периферног до централног положаја и назад, напуштају заједницу или се повезују са другим заједницама, тако показујући несталну природу односа заснованог на добровољности и тренутном интересу.

Међутим, заједница корисника ELF може да има и другачији облик, где заједнички напор и кооперативност уступају место компетитивности и борби за моћ. Такве примере даје свет политике и међународних корпорација (ЕС 2011), у којима флуентнији говорници остварују доминацију и намећу одређену праксу која води преваходно испуњењу њихових циљева¹, тако да енглески језик постаје инструмент моћи.

Одређење заједнице корисника ELF као говорне заједнице није најподесније јер говорна заједница подразумева низ норми и правила које чланови заједнице разумеју и процењују на основу прихваћених образаца језичког понашања. Међутим, заједница ELF није изграђен друштвени ентитет, па у њој не постоје унапред прихваћене норме, правила или обрасци. Она се конституише кроз одређену активност која ствара потребу за специфичном језичком праксом, чије се норме и правила договарају у току те основне активности. Упркос несталности и отворености, ELF заједница ипак у датом тренутку функционише као јединствен ентитет, и ту се успоставља разлика према друштвеној мрежи. За разлику од друштвених мрежа у којима доминирају слабе везе између чланова (Holmes, Meyerhoff 1999), односи у ELF заједници су вишег квалитета јер морају да обезбеде испуњење сврхе постојања заједнице, односно успешно обављање примарне активности. Зато се одређење заједнице корисника ELF као скупа делатних заједница које се успостављају у складу са

¹ У НАТО-у је нпр. примећена маргинализација делегација са слабијим знањем енглеског, а у оквиру савезничких снага у Ираку било је жучних расправа око форме и начина употребе енглеског језика у заједничким акцијама (видети нпр. *NATO Review*, Summer 2005).

локалним потребама и кроз интеракцију развијају специфичне али међусобно препознатљиве праксе чини као најподесније.

Интеракција на ELF

Језичка пракса ДЗ корисника ELF установљује се интеракцијом њених чланова. Карактеристике интеракције произилазе из одређења ELF као језика комуникације између мултикултуралних говорника повезаних заједничким ангажманом на остварењу изванјезичког циља кроз специфичне језичке и нејезичке активности. Из овога следи основни захтев за разумљивошћу и функционалношћу (Meierkord 2007), и како смо већ пре истакли, усмереност на садржинску компоненту и амбивалентан однос према језичкој форми.

Истраживања о природи интеракције на ELF до сада су се концентрисала на три подручја. Прво подручје је везано за сакупљање и анализу корпуса ELF ради одређивања фонолошких, морфолошких, синтаксичких и лексичких карактеристика ELF, нарочито у односу према ENL. Друго се тиче питања разумљивости и у том смислу примењивих комуникативних стратегија, а треће прагматских особина комуникације на ELF (Watterson 2009).

На фонолошком нивоу долази до испуштања или замене неких типични енглеских консонаната, вокала или алофона другим консонантима, вокалима и алофонима (нпр. /ð/ и /ə/ са /t/, /d/, /s/ и /z/; /æ/ са /ɑ:/ или /ɔ:/ са /ɒ/; „dark“ i „light“ /l/). „Дивијантан“ изговор (у смислу ENL норме) јавља се због трансфера из матерњег језика (L1) и може довести до неразумевања, али је занимљиво да ни стандардни изговор не обезбеђује аутоматску разумљивост (Matsumoto 2011).

Морфолошко-синтаксичке особине ELF указују на тенденцију успостављања правилности и комуникативне ефикасности. Тако се присуство или одсуство „s“ у 3. л. једине презенте, показује као изразит маркер употребе изворног насупрот неизворног говорника, јер са становишта неизворног говорника јављање „s“ морфема одступа од правила и комуникацијски је редундантно (Seidlhofer, Breiteneder, Pitzl 2006; Cogo, Dewey 2006). Употреба члана да се истакне важност референта такође произлази из потребе за већом комуникативном ефикасношћу, док рецимо употреба *which* у свим контекстима, универзалне форме упитних израза и показних заменица и употреба инфинитива уместо герунда (Cogo, Dewey 2006) говоре о поједностављивању или генерализацији правила. На лексичкој равни јављају се речи са великом семантичком општошћу, колокације и идиоми који пресликавају обрасце L1 говорника (Cogo, Dewey 2006).

Јављање ових, са становишта ENL, „нерегуларности“, односно синтаксичких, морфолошких или фонолошких аномалија захтева озбиљан „интеракцијски рад“ који има два основна циља: да се, упркос могућем

„необичном“ или „ненормалном“ језичком понашању, оствари наизглед „нормалан“ и „уобичајен“ разговор и да се у разговору остваре суштински организациони или лични циљеви (Firth 1996). Како корисници ELF у локалној делатној заједници не припадају истој култури, не деле заједнички унапред научену конверзацијску праксу нити перцепцију ситуације и окружења, при чему немају стабилну нити једнако развијену језичку и интеракцијску компетенцију, предуслов њиховог заједничког ангажмана на заједничкој активности је успостављање извесног степена „нормалности“. Интеракција због тога постаје истовремено извор и производ међусобног разумевања.

Мацумото (Matsumoto 2011) примећује да се норма у изговору јавља у току интеракције и, у зависности од говорника, успоставља и учи у исто време. Неразумевање се решава захтевом за разјашњењем, понављањем, исправљањем или прилагођавањем изговора, или, ређе, закључивањем из контекста. Фирт (Firth 1996) указује да се одређене „девијантне“ граматичке или лексичке јединице посматрају као интеракцијски нерелевантне и на њих се не реагује све док специфични контекст не затражи разјашњење. Мацумото (Matsumoto 2011), Џенкинс (Jenkins 2009) и Кого и Дивеи (Cogo, Dewey 2006), с друге стране, истичу акомодацију као начин суочавања са „девијантним“ формама. Говорници прилагођавају изговор да би се остварила обострана разумљивост, али и задржавају посебности матерњег језика тамо где оне не стварају проблеме у комуникацији. Лексичке и граматичке форме које се јављају због утицаја различитих L1 се или исправљају заједничким радом, или се понављају, прихватају и користе од стране другог говорника, укључују у репертоар или рециклирају парафразирањем. Језик показује велику флексибилност, и мада неке теме захтевају већу експлицитност и прецизност, у целини недостаје фокусирање на форму (Firth 1996, Jenkins 2009), уз истовремену усмереност на одржавање „релативно непрекинутог тока, сарадње и нормалности у конверзацији“ (Pitzl 2005: 56).

Примена комуникативних стратегија у ситуацијама потпуног неразумевања или недовољног разумевања може се пратити на локалном (услед јављања „девијантних“ фонетских, граматичких или лексичких форми) једнако као и на ширем плану глобалног неразумевања (услед погрешне претпоставке или другачије перцепције). Пизл (Pitzl 2005) и Вотерсон (Watterson 2008) доказују да се у већини случајева проблем решава неком врстом преговора у процесу који покреће окидач (нпр. нестандардна форма, избегавање одговора, неочекиван одговор или промена теме). Индикатори који указују или којима се указује на неразумевање или проблеме у разумевању крећу се у континууму од имплицитног, посредног указивања до експлицитног, непосредног исказивања неразумевања (нпр. понављање са упитном интонацијом, понављање парафразом, до питања, односно отвореног тражења разјашњења). Искусни корисници ELF вешто користе комуникативне

стратегије и најчешће успевају да реше проблеме кроз само једну размену индикатора и одговора, након чега се примарна конверзација наставља. Одлагање наставка примарне конверзације може да индицира прилагођавање и проверу разумевања, иза чега следи поједностављивање и понављање. Погрешна хипотеза о чему се заправо разговара узрок је трајнијег проблема, што може на крају довести до промене теме.

Изучавања прагматике ELF откривају трансфер страних конвенција и различите културолошки условљене интеракцијске преференције и комуникативна понашања код корисника ELF (нпр. House 2003; Leung 2005). Али како су, у начелу, сви корисници легитимни говорници, они успостављају односе интеракцијске симетрије и једнакости, изграђују солидарност и показују спремност на договарање (Matsumoto 2011). Оријентација ка конзенсусу и кооперативној међусобној подршци (Seidlhofer 2001) води непрекидном преговарању и договарању значења који су праћени стратегијама управљања темама, понављањем, паралелизмима, честом употребом дискурзивних маркера (House 2003), коришћењем редуванције, додатне експлицитности и појачања пропозиције (Dewey 2007) и прекопчавањима у стилу и језику.

Иако комуникација на ELF прати опште обрасце као и комуникација између изворних говорника или између изворних и неизворних говорника, специфичности се јављају због непостојања свима прихватљиве и унапред познате норме, што изискује напор на успостављању минимума разумљивости и сталну проверу значења. Разумевање се не подразумева, а неграматичност и одсуство флуентности превазилазе се заједничким напором (Kaig 2010). Значење није унапред дато, него се применом стратегије међусобног приближавања јавља у конкретној језичкој употреби. Локална заједница преузима језик који прилагођава својим интересима развијајући у том процесу јединствену граматику и конвенције употребе (Sanagarajah 2007). На изванредан начин, лингвистичка и социолингвистичка „некомпетенција“ (у смислу стандарда ENL) је извор солидарности и равноправности и основа за међусобну отвореност. Интеракција тако служи успостављању локалних правила комуникације једнако као и остварењу циљева због којих се улази у интеракцију. Отуда интеракција на ELF јесте различита и непосредно зависна од контекста и учесника. Како је често непредвидива, успех не зависи само од познавања заједничког језичког кода. Оваква комплексност не само да условљава развој специфичне праксе, него и поставља посебне захтеве пред учеснике у интеракцији ако желе да се легитимишу као успешни комуникатори.

Компетенције корисника ELF

Како је заједница корисника ELF, у ствари, заједница различитих делатних заједница, компетентан појединац мора да демонстрира

способност да се укључује у интеракцију у непредвидивим мултикултуралним контекстима и да се прилагођава различитим праксама локалних заједница (Nunn 2007). Способност и вештине које говорнику омогућавају да користи ове локалне праксе да би разрешио проблеме у комуникацији и успоставио разумевање са другим члановима заједнице представљају његову интеракцијску компетенцију (Kaur 2010). Избором одговарајућег поступка или активирањем алтернативних метода он успева да преброди ограничења која настају услед недовољног или неједнаког познавања језичког кода, као и културалних различитости у оквиру заједнице. Схватање да заједнички оквир тек треба да буде успостављен минимализује нелагодност и охрабрује сарадњу, па су кооперативност и отвореност услов за развој интеракцијске компетенције. Тако, с једне стране, развијена интеракцијска компетенција представља компензацију за системске или тренутне недостатке, а, с друге, поспешује делотворност комуникације водећи ка остварењу циља због којег појединац ступа у интеракцију. На сличан начин дефинише се стратешка компетенција као део комуникативне компетенције (видети нпр. Leung 2005). Треба, међутим, приметити да комуникативна компетенције у идеологији наставе енглеског језика узима изворног говорника као меру и имплицира универзалну вредност или, макар, универзалну примењивост таквог идеала, док у случају ELF компетенција увек остаје везана за дату локалну (делатну) заједницу, која, као што кроз заједничку активност успоставља привремену норму, тако и вреднује и прихвата различита знања, способности и вештине као релевантне за функционисање заједнице и остварење заједничких и појединачних циљева. Интеракцијска компетенција почива на вербалним и невербалним ресурсима које појединац уноси у говорни догађај, али и на онима које је у стању да развије у току интеракције. Зато је ова компетенција функција контекста и неодвојива од перформансе. Развој компетенције зависи од укључивања у праксу заједнице, за што је потребно умеће одржавања тока комуникације, успостављање реда у сменама појединих говорних чинова и говорника, контрола уступања или преузимања иницијативе, прилагођавање другим члановима заједнице и избор одговарајућег ресурса из индивидуалног и колективног репертоара у преговарању око значења и норме или обављања заједничке активности.

Да би био прихваћен у локалној делатној заједници, појединац мора да доприноси и садржини интеракције кроз размену информација, мишљења, идеја или осећања (Nunn 2007). Садржински допринос претпоставља, с једне стране, познавање саме природе активности око које се делатна заједница окупља, а с друге, посебности језика којом се та активност исказује, описује или омогућава. Нивои стручности, у смислу декларативних и процедуралних знања и професионалних вештина, оверавају се употребом специјализованих термина и владањем жанровима који су део језичке праксе локалне ДЗ. Одређени дискурс карактерише

одређену ДЗ, која тако постаје и дискурзивна заједница, па дискурзивна компетенција, схваћена као способност исказивања специфичних знања и вештина и преговарања о садржинским компонентама од интереса за ДЗ, јесте и услов чланства. У том смислу ELF се приближава енглеском за посебне намене (*English for Specific Purposes – ESP*), јер његови корисници нису дефинисани својим националним или лингвокултуралним пореклом, него припадношћу одређеној професији. (Yano 2003, 2006). Стручне компетенције хране дискурзивну компетенцију, која одржава фокус интеракције на садржају, а не на форми.

Прагматска компетенција омогућава повезивање језика и ситуације и употребу одговарајућих језичких ресурса у датом контексту, односно способност исказивања и разумевања значења у специфичном контексту културе и ситуације. Ову способност прикладне употребе и манипулације језиком је тешко јасно одредити у случају ELF. Будући да се прикладност дефинише понашањем које не крши правила и норме и усклађено је са очекивањима окружења (Nunn 2007), поставља се питање која се правила и норме вреднују и каква очекивања постоје. Говорник мора да процени околности, окружење, друге саговорнике и сврху интеракције да би знао које ресурсе да примени, како да их прилагоди и како да их разуме у исказивањима појединих језичких функција, као и које резултате или последице да претпостави. Ваљаност процене зависиће од разноврсности његовог језичког репертоара, познавања разноликих социолингвистичких контекста и искуства у комуникативним активностима, као и од интегрисаности појединца у локалну ДЗ. Компетенција стечена у другим језицима не омогућава аутоматски прикладну и делотворну употребу најподеснијег ресурса нити његову намеравану интерпретацију, али за дату сврху омогућава договарање норме и усклађивање очекивања око заједничког ресурса – ELF. У ситуацији интензивног интерлингвалног и интеркултуралног контакта примена норми само једне лингвокултуралне заједнице би била контрапродуктивна, па због тога разумевање језичких функција уопште и реализације значењских потенцијала лексичких и граматичких јединица у зависности од контекста обезбеђује простор за изградњу формалног оквира за исказивање намераваних функција и смештање значења у жељене границе. Свест о језику, флексибилност и прихватање релативност пре него универзалности помажу кориснику ELF да пренесе или разуме поруку упркос различитости културалних и језичких модела.

Тако комуникација путем ELF постаје „облик интеркултуралне комуникације коју карактерише пре сарадња него неразумевање“ (Meierkord 2000: 11, према: Kaug 2010: 194). У остварењу функционалне сарадње корисници ELF излазе из оквира сопствене културе, али га аутоматски не замењују оквиром ENL. У датом контексту кроз заједнички напор успоставља се оно што неки аутори називају „трећа перспектива“ (Kramsch 2000: 210) или „трећа култура“, односно „међукултура“ (Leung

2005; Meirkord 2007; Alpetkin 2010). Таква међукултура захтева посебан скуп знања, вештина и ставова који се могу посматрати кроз сложени конструкт интеркултуралне компетенције, која интеркултуралном говорнику омогућава да се суочи са комплексношћу културално хибридног окружења ELF и вишеструким идентитетима његових корисника, и да, избегавајући стереотипе, остварује делотворну (у смислу остварења сопствених циљева) и прикладну (у смислу прихваћености од других) комуникацију. Бајрам препознаје следеће компоненте интеркултуралне компетенције: интеркултурални став радизналости и отворености; спремност на уважавање постојања другачије перспективе; знање о друштвеним процесима и групама; вештине тумачења, повезивања, откривања и интеркације; критичку културалну свест код промишљања о сопственој једнако као и другој култури (Yugan et al. 2002: 11–13). Како је ELF језик без изворних говорника, једина циљна култура је трећа култура, међупростор у коме се разлике креативно преобликују у мери у којој то заједничка активност у ДЗ захтева. Зато корисници ELF развијају свест о различитостима „акумулацијом увида не само у норме, вредности и обрасце понашања других говорника ELF, него и својих сопствених“ (Alpetkin 2010: 103), упоредо са стратегијама њиховог превладавања. Корисник ELF није бикултуралан, него мултикултуралан, што му омогућава да функционише и на локалној и на глобалној равни (Alpetkin 2002). Синтеза билингвизма и мултикултуралности (Alpetkin 2010), уз висок степен културалне осетљивости, издваја кориснике ELF од других корисника енглеског језика.

Оно што их, међутим, приближава јесте језичка (лингвистичка) компетенција. Иако се норма договора у току интеракције и „девијантне“ форме не само пропуштају него и прихватају, досадашња истраживања су показала да ипак „све не пролази“ (Siederhofer 2001; Siederhofer et al. 2006; Jenkins 2009, Pakir 2009). Канагараџа (Canagarajah 2007) сматра да је потребно прећи одређени праг знања да би се у заједницу корисника ELF уопште ушло, док Нун подразумева постојање „способности коришћења најмање једног варијетета енглеског језика на начин разумљив корисницима других варијетета“ (Nunn 2007: 105) као одлучујући елемент у комуникацији у међународном окружењу. Тако је Џенкинс утврдила минимум (*lingua franca core*) којим се у ELF одржава разумљивост у изговору (Siederhofer 2001, Jenkins 2009, Matsumoto 2011). Разумљивост, међутим, обухвата не само фонолошки, него и граматички и лексички ниво, при чему упознавање са низом варијанти изгледа важније од приближавања ENL норми (Matsumoto 2011). Нека одступања од ENL норме, како смо пре видели, су прагматски условљена и по комуникацију безбедна (Cogo, Dewey 2006; Siederhofer et al. 2006) и зато широко распрострањена, док су друга последица присвајања и прилагођавања енглеског у локалном контексту. Језички систем, онако како га представља

норма експортирана из првог круга, чини се и даље постојан и језичка компетенција корисника ELF се, уз све варијације, на њему изграђује.

Дакле, можемо да закључимо да су интерперсоналне, професионалне и интеркултуралне вештине блиско повезане са језичким вештинама и да ова вишеструка компетенција постаје услов делотворног укључивања у комуникацију на ELF у мултилингвалном и мултикултуралном контексту. Ако је мултилингвизам „сталан процес прилагођавања константним променама комуникативних захтева околине“ (Jessner 2003, према: Alpetkin 2010: 97), а постојање „два језика у једном мозгу“ (Cook 2005: 2; Alpetkin 2010) доводи до другачије концептуализације и употребе оба језика у односу на монолингвалне говорнике, онда је корисник ELF пре свега адаптибилан и флексибилан. Вишеструка перцепција и концептуализација, разноликост језичких форми, ширина различитих знања и културалних пракси развијају се на овим особинама. Јано (Yano 2009) приказује напредовање корисника ELF од овладавања основним комуникативним вештинама општег енглеског, преко усвајања стручног и културалног знања и са њим повезаним специфичним изразима, ка интрарегионалним стандардима употребе енглеског језика (нпр. европским, азијским и сл.), до највишег нивоа интеррегионалне комуникације са стручним и културалним знањима која се развијају кроз честе контакте са људима из различитих професија и култура. По Јану, модел таквог корисника би био нпр. учесник економског форума у Давосу. Корисник ELF не може да овлада само једним циљним језиком и циљном културом, јер је ELF „интернационални језик са светом као својом културом“ (Alpetkin 2009: 105), као што се усвајање само језичких форми и правила показује недостатно ако изостану професионалне, интерперсоналне и комуникацијске вештине.

Закључак

Енглески као *lingua franca* не представља варијанту савременог енглеског језика у смислу у коме бисмо (макар условно) могли говорити о стандардном северноамеричком или британском варијетету, не само зато што је питање утврђивања формалних разлика овде секундарно, него и зато што свака од „признатих“ варијанти енглеског језика може да буде део репертоара корисника ELF. Одредница ELF мање говори о уско језичким, а више о функционалним и контекстуалним разликама. Термин енглески као *lingua franca* „односи се на посебну употребу језика као медија комуникације између људи различитог језичког порекла“ (Kaig 2010: 193), односно истиче функцију комуникације у лингвокултурално хетерогеном контексту. Тако схваћен енглески је глобални виртуелни ресурс који се конкретизује кроз локалну употребу у заједницама окупљеним око специфичне активности. Активности подстичу интеракцију у којој се развијају и оверавају посебне језичке праксе, а интеракција одржава

заједницу и омогућава остварење личних и заједничких циљева. Успешно обављање активности и успостављање језичке праксе претпоставља низ знања и вештина којима појединац мора да овлада да би се прикључио заједници. Ова знања и вештине се само једним делом преплићу са знањима и вештинама потребним говорницима ENL или WE, углавном у делу који се односи на лингвистичку компетенцију засновану на прихватању неке од ENL варијанти као оквира за усвајање локалних норми. Да би се као легитимни говорници потврдили у својој локалној заједници, корисници ELF морају да развију интеракцијске способности преговарања, владају жанровима и терминима које специфична активност захтева, прилагођавају и непрестано мењају свој језички и комуникацијски репертоар, преиспитују и реконцептуализују вредности и моделе понашања и напредују у усвајању изванјезичких знања. Што корисник ELF може да развије више ових компетенција, његов положај у заједници је сигурнији и престижнији, а прелазак у другу заједницу лакши.

Енглески као *lingua franca* јесте непосредан производ глобализације. Зато су и његови корисници неизбежно глобализовани у лингвистичком, културолошком и економском смислу. Они функционишу у оквиру својих ниша (професионалних, интересних, организацијских, регионалних) са свим својим својим локалним различитостима, али повезани глобалним ресурсом на који полажу једнако право и које им отвара канале према глобалном тржишту (језичком, културном, економском). У заједничком напору локализације глобалног ресурса корисници енглеског као *lingua franca* се ослањају на језичке и нејезичке компетенције које међусобно препознају и уважавају. Релативна вредност ових компетенција и динамика коришћења променљивих ресурса рефлектују нестабилно комплексно окружење коме се они прилагођавају. Вишеструка компетенција је, према томе, условљена глобализацијом, што значи да процеси глобализације претварају говорнике енглеског у кориснике ELF. Тако феномен ELF из политичко-економске и социолошко-културолошке перспективе остаје глобалан, али из перспективе индивидуалног корисника постаје локалан.

Литература

- Алпеткин 2002: С. Alpetkin, Towards intercultural communicative competence in ELT, *ELT Journal Volume 56/1*, 57–64.
- Алпеткин 2010: С. Alpetkin, Redefining multicompetence for bilingualism and ELF, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 20, No. 1, 95–110.
- Бломерт 2003: J. Blommaert, Commentary: a sociolinguistics of globalization, *Journal of Sociolinguistics*, 7/4: 607–623.
- Бухолц, Хол 2008: М. Bucholtz, М. К. Hall, All of the above: New coalitions in sociocultural linguistics, *Journal of Sociolinguistics*, 12/4: 401–431.

- Бајрам и др. 2002: М. Вурам, В. Gribkova, Н. Starkey, *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching*, Strasbourg: Council of Europe.
- Вотерсон 2008: М. Watterson, Repair of non-understanding in English in international communication, *World Englishes*, Vol. 27, No. 3/4, 378–406.
- Венгер 2006: Е. Wenger, *Communities of practice: a brief introduction*. <<http://www.ewenger.com/theory/>>. 2. 7. 2011.
- Градол 2006: D. Graddol, *English Next. Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language'*, London: British Council.
- Дејвис 2005: В. Davies, Communities of practice: Legitimacy not choice, *Journal of Sociolinguistics* 9/4: 557–581.
- Дивеј 2007: М. Dewey, English as a lingua franca and globalization: an interconnected perspective, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 17, No. 3, 331–354.
- Екерт, Венгер 2005: Р. Eckert, Е. Wenger, What is the role of power in sociolinguistic variation?, *Journal of Sociolinguistics* 9/4: 582–589.
- Европска комисија 2011: European Commission, Directorate-General for Translation, *Lingua Franca: Chimera or Reality?* <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/index_en>. 14. 8. 2011.
- Зилдхофер 2001: В. Seidlhofer, Closing a conceptual gap: the case for a description of English as a lingua franca, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 11, No. 2, 133–158.
- Зилдхофер и др. 2006: В. Seidlhofer, А. Breiteneder, М-А. Pitzl, English as a lingua franca in Europe: challenges for applied linguistics, *Annual Review of Applied Linguistics* 26, 3–34.
- Јано 2003: Y. Yano, Communicative Competence and English as an International Language, *Intercultural Communication Studies* XII–3, 75–83.
- Јано 2006: Y. Yano, Cross-cultural Communication and English as an International Language, *Intercultural Communication Studies* XV, 171–178.
- Јано 2009: Y. Yano, English as an international lingua franca: from societal to individual, *World Englishes*, Vol. 28, No. 2, 246–255.
- Канагараџа 2007: S. Canagarajah, Lingua Franca English, Multilingual Communities, and Language Acquisition, *The Modern Language Journal* 91: 923–939.
- Каур 2010: J. Kaur, Achieving mutual understanding in world Englishes, *World Englishes*, Vol. 29, No. 2, 192–208.
- Качру, Смит 2009: Y. Kachru, L. Smith, The Karmic cycle of world Englishes: some futuristic constructs, *World Englishes*, Vol. 28, No. 1, pp. 1–14.
- Кого, Дивеј 2006: А. Cogo, М. Dewey, Efficiency in ELF Communication: From Pragmatic Motives to Lexico-grammatical Innovation. *Nordic*

- Journal of English Studies*, Vol. 5 (No. 2), <<http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/3148/1/5-2-Cogo-Dewey.pdf>>. 7. 9. 2011.
- Кордер, Мејерхоф 2007: S. Corder, M. Meyerhoff, Communities of practice in the analysis of intercultural communication, у: Helga Kotthoff and Helen Spencer-Oatey (ред.), *Handbook of Intercultural Communication*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Крамш 2000: C. Kramsch, *Context and Culture in Language Teaching*, Oxford: Oxford University Press.
- Кук 2005: V. Cook, Multi-competence: Black Hole or Wormhole for second language acquisition research, у: Z. Han (ред.), *Understanding second language process*, Clevedon: Multilingual Matters. <<http://homepage.ntlworld.com/vivian.c/Writings/Papers/SLRF.htm>>. 3. 3. 2011.
- Лиунг 2005: C. Leung, Convivial communication: recontextualizing communicative competence, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 15, No. 2, 119–144.
- Мајеркорт 2007: C. Meierkord, Lingua franca communication in multiethnic contexts, у: Helga Kotthoff and Helen Spencer-Oatey (ред.), *Handbook of Intercultural Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Мејерхоф 2005: M. Meyerhoff, Biographies, power and agency, *Journal of Sociolinguistics* 9/4: 595–601.
- Маџумото 2011: Y. Matsumoto, Successful ELF Communications and Implications for ELT: Sequential Analysis of ELF Pronunciation Negotiation Strategies, *The Modern Language Journal*, 95, 97–114.
- Нун 2007: R. Nunn, Redefining Communicative Competence for International and Local Communities, *Asia EFL Journal*, Vol. 9, Issue 4, 77–110.
- Пакир 2009: A. Pakir, English as a lingua franca: analyzing research frameworks in international English, world Englishes, and ELF, *World Englishes*, Vol. 28, No. 2, 224–235.
- Парк, Ви 2009: J. S. Park, L. Wee, The Three Circles Redux: A Market–Theoretic Perspective on World Englishes, *Applied Linguistics* 30/3, 389–406.
- Пицл 2005: M-L. Pitzl, Non-understanding in English as a lingua franca: examples from a business context, *Vienna English Working Papers*, 14/2, 50–71.
- Робертс 2010: C. Roberts, Language Socialization in the Workplace, *Annual Review of Applied Linguistics*, 30, 211–227.
- Силеј 2007: A. Sealey, Linguistic ethnography in realist perspective, *Journal of Sociolinguistics* 11/5, 641–660.
- Торн 2005: S. Thorne, Epistemology, Politics, and Ethics in Sociocultural Theory, *The Modern Language Journal*, 89, III, 393–409.

- Филипсон 2008: R. Phillipson, *Lingua franca or lingua frankensteinia?* English in European integration and globalisation, *World Englishes*, 27/2, 250–284.
- Фирт 1996: A. Firth, The discursive accomplishment of normality: On 'lingua franca' English and conversation analysis, *Journal of Pragmatics* 26, 237–259.
- Фирт, Вагнер 1997: A. Firth, J. Wagner, On Discourse, Communication, and (Some) Fundamental Concepts in SLA Research. *The Modern Language Journal* 81: 285–300.
- Хоулмс, Мејерхоф 1999: J. Holmes, M. Meyerhoff, The community of practice: Theories and methodologies in language and gender research, *Language in Society* 28: 173–183.
- Хоузе 2003: J. House, English as a lingua franca: A threat to multilingualism?, *Journal of Sociolinguistics* 7/4: 556–578.
- Џенкинс 2009: J. Jenkins, English as a lingua franca: interpretations and attitudes, *World Englishes*, Vol. 28, No. 2, 200–207.

СТЕРЕОТИП И ЛАКУНА КАО ГЛОБАЛНЕ КУЛТУРОЛОШКЕ И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКЕ ПОЈАВЕ

И стереотип и лакуна јесу и културолошке и лингвокултуролошке појаве. Стереотип је појава одређеног националног и културног миљеа, али с обзиром на то да ниједна култура није затворена, не функционише сама за себе – ту у контакту с другим културама добија карактер глобалног.

Суштина лакуна је њихово постојање на мађукултурном плану. То је глобална појава сама по себи, која једино и постоји само у контакту са неком другом културом, националном свести, други језиком. И не само то: лакуна представља глобални преводилачки проблем. Ми смо га посматрали на руско-српском плану.

Управо ове две културолошке и лингвокултуролошке појаве, њихове додирне тачке, проистичање једне из друге јесу предмет овог рада.

Сам феномен „стеретип“ разматра се не само у радовима лингвиста, већ и социолога, етнографа, когнитивиста, психолога, етнопсихолингвиста (У. Липман, И. С. Кон, Ж. Колен, Ј. Д. Апријан, Ј. А. Сорокин, Ј. Бартмински и др.). Представници сваке од наведених наука у стереотипу издвајају она његова својства која запажају са своје тачке гледишта истраживања, и због тога можемо говорити о социолошким стереотипима, менталним, културолошким, етнокултуролошким стереотипима. Дакле, стереотип је и глобални научни проблем. На пример, социјални стереотипи манифестују се као стереотипи понашања и мишљења личности. Етнокултуролошки стереотипи су глобална представа о типичним цртама неке нације. Немачка дисциплина, руска неочекиваност, кинеска церемонијалност, афричка темпераментност, италијанска ватреност, финска тврдоглавост, естонска спорост, пољска галантност, француски шарм, јапанска вредноћа и прецизност су стереотипне представе о целом народу, али које се односе на сваког његовог представника.

На стереотипима су засноване бројне анегдоте о националном карактеру. Навешћемо пример. Припадницима различитих нација послат је филм следећег садржаја: врела пустиња и сунце које пржи. Мушкарац и жена се једва крећу. Изненада мушкарац долази до сочне наранџе и даје је жени. Гледаоцима се поставља питање : које је он националности?

Гледалац – Француз одговара: „Само би се Француз тако галантно могао понети према дами!“

* violeta@filfak.ni.ac.rs

Рус: „Не. То је Рус: само он може бити таква будала! Уместо да је сам поједе!“

Јеврејин: „Не. То је Јеврејин: ко би други могао да у пустињи нађе наранцу?“¹

Уочавамо следеће стереотипе: француска галантност, руска лакомисленост, помало и себичност, јеврејска сналажљивост.

Постоје *аутостереотипи*, који показују оно што људи мисле сами о себи, и

херостереотипи који се односе на оно шта један народ мисли о другом, и они су

критичнији од претходних. На пример, ако о свом народу мислимо да је штедљив,

неки други ћемо сматрати похлепним.

Људи перципирају етнокултуролошке стереотипе као моделе, према којима се треба понашати, „да се људи не би смејали“. Због тога стереотипи имају веома јак утицај на људе, стимулишући код њих формирање оних карактерних црта који су садржани у стереотипу. Етнички психолози који истражују етнокултуролошке стереотипе сматрају да нације које имају висок ниво економског развоја истичу оне своје квалитете као што су: памет, вредноћа, предузимљивост, а народи са заосталијом економијом – доброту, срдачност, гостопримство. Као потврда томе може послужити истраживање С. Г. Тер-Минасове: према њеним резултатима у енглеском друштву се више цене професионализам, вредноћа, одговорност и слично, а у руском – гостопримство, комуникативност, правдољубивост (Тер-Минасова (2002: 255), Тер-Минасова (2008)).

Ако се надовежемо на изнете чињенице о свом народу – српском, можемо рећи без икаквог посебног истраживања да га одликује чувено српско гостопримство, срдачност и слично, што је, наравно, у складу са тренутним стањем економије. Или, такође, можемо навести овоме у прилог чувену опозицију север – југ: богат – сиромашан са глобалног становишта. Северњаци су некако „хладни“, али дисциплиновани, радни, одговорни, предузимљиви; јужњаци – безбрижни и „топли“, али и срдачни, комуникативни, не нарочито вредни и слично.

Први пут је појам „стереотип“ користио В. Липман још 1922. године. Он је сматрао да су то „слике света“ у човековој глави, уређене, схематизоване и детерминисане при перцепцији сложених објеката из стварности (Липман 2004).

При таквом схватању стереотипа издвајају се две његове битне карактеристике: условљеност културом и постајање средством радних напора, а самим тим и језичких средстава. Ако покушамо да ово схватање искажемо математичком терминологијом, то би овако изгледало: ако

¹ Пример смо узели В. А. Маслова (2004: 108).

алгоритми решења математичких задатака економишу (штеде) човеково размишљање, онда стереотипи „штеде“ саму личност.

Код когнитивиста и Ј. Бартинског наилазимо на тумачење стереотипа где се језичка слика света и језички стереотип односе као део и целина, при чему се под језичким стереотипом подразумева исказ или неколико исказа који се односе на ванјезички свет, у коме постоји детерминисана представа о предмету, а заједно с њим обележја која га описују и оцењују и који су резултат тумачења стварности у оквиру социјално одређених спознајних модела (в. Бартминский 1995).

Ми бисмо се, ипак, сложили са В. А. Масловом која сматра да стереотип није само исказ или неколико исказа, него нешто глобалније: „било који окамењени исказ који се састоји од неколико речи, на пример, окамењено поређење, клише“ итд.: „лицо кавказской национальности, седой как лунь, новый русский“ (Маслова 2004: 109); или нпр.: бео као креч, црн као ноћ и слично. Употреба оваквих стереотипа олакшава и упрошћује комуникацију, штедећи снагу комуниканата, наравно, на глобалном плану разних језика.

Указаћемо на још једну веома важну специфичност стереотипа у глобалном погледу, а то је да стереотипи нису увек национални, а ако се појаве аналогни у другим културама, онда су то *квазистереотипи*, јер ако се глобално подударују, разликују се у нијансама, детаљима. На пример, феномен и ситуација *реда* у разним културама су различити, а према томе различити ће бити и стереотипи понашања: у Русији онај ко стаје последњи у ред пита: „Кто последний?“ или једноставно стаје у ред. Слично је и код Срба, само се ређе поставља питање: „Ко је последний?“ или „Јесте ли Ви последний?“ Чешћа је ситуација да када се из реда излази на кратко, обраћа се претходнику: „Ја сам после Вас!“ Док у низу европских земаља узимају признаницу из специјалног апарата и после тога прате светлосне ознаке у виду цифара изнад шалтера, на пример у пошти.

Дакле, стереотип није само мантални образац, већ и вербални омотач. Припадност конкретної култури одређује се управо присуством базног стереотипа језгра знања, које се понавља у процесу социјализације личности у одређеном друштву, и због тога су стереотипи важна „имена у култури“ (Маслова 2004: 110).

У основи формирања етничке свести и културе у функцији регулатора човековог понашања леже како урођени тако и стечени фактори у процесу социјализације – *културолошки стереотипи* који се усвајају чим човек почиње да се идентификује с одређеним етносом, с одређеном културом и „да спознаје себе као њихов део“ (Маслова 2004: 110).

Ми живимо у свету стереотипа које нам је култура доделила. Свеукупност манталних стереотипа етноса је позната сваком његовом припаднику. Стереотипи су, на пример, изрази у којима ће припадник сеоске културе рећи о ноћи обасјаној месечином: „Тако је светло, да се може шити“, док ће становник града у истој типолошкој ситуацији рећи:

„Тако је светло, да се може читати“ (Маслова 2004: 111). Сличне ће стереотипе користити носиоци језика у стандардним комуникацијским ситуацијама.

На много ширем глобалном плану од стереотипа настају *лакуне*. Културна сфера одређеног етноса садржи низ елемената стереотипног карактера које не перципирају носиоци друге културе. (Ту се стереотип и лакуна практично „додирјују“.) Те елементе Ј. А. Сорокин и И. Ј. Марковина² називају *лакунама*. Први је термин „лакуна“ употребио В. Финк (1960) још далеке 1960. године. Различитом су се терминологијом користили лингвисти: безеквивалентна лексика (В. Г. Костомаров), егзотизми (В. С. Виноградов), алиенизми, етнографизми и сл.

Све што је у неком страном тексту реципиент приметио, али не разуме, што је за њега непознато и захтева објашњење, представља сигнал присуства у тексту национално-специфичних елемената културе у којој је текст настао, а то су управо *лакуне*. Све оно што у свести носиоца једне културе, једног језика постоји, а носиоци других култура и језика га не препознају, јер оно у њиховој културној и националној свести не постоји те га они перципирају само као „празно место“, „празнину“, и јесте лакуна. Питање је како ће се то „празно место“ попунити у свести носиоца других култура.

Припадници појединих индијанских племена Чокотси и Команчи, Делаври и Могуаки и сл., на пример, способни су да изразе појмове као *глава (уопште)* или *отац (уопште)*. Али зато се код њих могу срести контраверзни појмови – појединачне речи које означавају читаве синтагме са конкретним значењем „моја глава“ или „глава непријатеља“ или „твоја глава“ (Успенски 1982: 133-135).

На острвима Тихог океана, пак, постоје народи који не могу једноставно да изразе појмове *отац, брат* ваћ само „мој брат“, „твој отац“. Код староседелаца Аустралије досељеници нису могли да запазе уопштене појмове *птица, дрво*. На њиховом језику се не може рећи: „На брду је дрво, а на њему птица“. Аустралијанац ће неизоставно рећи овако: „Стоји каури, а на њему је какаду“ или „Стоји еукалиптус, а под њим је ему“. Обавезно ће, дакле, бити именован конкретан појам. „Вот почему фраза: „Но ведь и эвкалипт и каури – это деревья“ – останется, если бы вы вздумали возразить папаусу, непонятной. Что значит „деревья“? Есть пальмы, папоротники, лианы, кусты, а таких странных вещей, как „деревья вообще“, „растения вообще“, нет и не может быть. А нет их для него, потому что нет еще слов для них“ – каже Глеб Успенски у делу „Слово о словах“ (Успенски 1982: 134). Дакле, тај однос конкретног и уопштеног или обрнуто, приликом комуницирања представника двају језика доводи до „празнине“ у комуникацији или приликом превођења, јер, док један језик

² Види: Марковина, Сорокин (1989) и Сорокин, Марковина (1989).

који изражава одређену реалију појединачним уопштеним појмом, други језик има само конкретни израз и само у форми синтагме подразумева одређену реалију. Према томе, Успенски говори о „недостатку речи за изражавање одређене реалије“, а то и јесте лакуна.

Лакуну налазимо и у језицима многих северних народа – Чукча, Ненаца, Лопара-Сами када је у питању појам *снег*. Код ових народа постоји много речи (код народа Сами чак више десетина) за посебне врсте снега које се могу односити на појмове *суснежица*, *крупавица*, *снег с ветром* (рус. наст, рупа, поземка). У руском пак језику постоји општи појам „снег“, а код поменутог народа само „снегови“, тј. конкретне врсте. С друге стране, на руско-српском плану појава лакуне није условљена односом „опште“ – „конкретно“. У оба језика постоји општи појам „снег“. Лакуна је у овом случају условљена различитим климатско-географским условима живота два народа. Иако у нашој климатској зони постоје различите врсте снега, већа је издиференцираност у руском језику са акцентом на чувену руску зиму која укључује и далеко издиференциранији појам *ветар* и то зимски, нпр.: рус. *вьюга*, *метель* насупрот једној српској речи – *мећава* и сл.

Језичка, односно, лингвистичка лакуна је најчешће истраживана на лексичком нивоу и то руског и енглеског (Л. С. Бархударов, Ј. М. Верешчагин, В. Г. Костомаров), руског и француског (В. Финк) и, у мањој мери, руског и шпанског језика (В. С. Виноградов). Наша истраживања су се тичала руско-српског плана, нпр. самовар – самовар, руски чајник; сарафан – сарафан. горња дуга хаљина без рукава, део руске женске ношње; щи – шчи, чорба од купуса и другог поврћа и сл.

Као што се из примера види, лакуну је немогуће заменити једном речју у другом језику без додатног објашњења. Дакле, глобални проблем везан за лакуну је – како је превести на други језик. Реалија опредмећена у језику једног народа не постоји у свести, култури једног народа, али не постоји самим тим ни њено језичко опредмећење у неком другом језику. Ипак, за разлику од неких лингвиста, ми сматрамо да је могуће попунити дату „празнину“ у другом језику. Као што пример показује, „попуњавање је могуће двочланом, трочланом и вишечланом синтагмом и, најзад, реченицом. Међутим, кроз своја истраживања ми смо лакуну по први пут посматрали не само на лексичком, већ и на морфолошком, синтаксичком, фразеолошко-паремиолошком, стилистичком плану руско-српског и српско-руског језичког материјала“ (в. Илић 2010). Нпр.: „причастие“ је руска граматичка форма која не постоји у српском језику. Како је „попунити“ у српском језику? Једино синтаксички – путем зависне релативне реченице с везничком речи *који* (пишущий – који пише и сл.). Синтаксичке лакуне на плану руског и српског језика су неодређеноличне, уопштеноличне и безличне реченице. Што се тиче фразеолошко-паремиолошких лакуна проблем је много компликованији. Фразеологизми, паремије су комплексне културолошко-националне тековине, онај део

свести народа која се формирала историјски и преточила у језик. Овде можемо говорити само о једносмерној, али не и о апсолутној еквиваленцији. (Нпр.: рус. Пропал как швед над Полтавой – Прошао као Јанко на Косову).

Осим на језичком плану, глобална страна лакуна је нарочито заступљена у понашању, гестикулацији, мимици. У овом случају говоримо о *комуникативним лакунама* (Џонић 2011: 625-633). Постоји мноштво примера националне условљености гестикулације. Тако, на пример, да бисмо изразили одређену интенцију – похвалити квалитет, рецимо, вина представници различитих националности ће прибећи различитим дијалогемама: Сицилијанац ће себе уштинити за образ, Американка ће се врховима прстију дотаћи угла усана, Бразилац ће себе повући за уво, Француз ће пољубити два прста, а Колумбијац ће повући образ испод очне јамице (Губерина 1952: 5). Бројне су комуникативне ситуације где се манифестује глобални карактер лакуна, на пример: сусрет, опроштај, позивање у госте, комуникација у ресторану, поклањање цвећа, обраћање и сл.

Дакле, и стереотип и лакуна – карактеристике културне и националне свести и језика представника одређене културе, свјеврсни су покретачи културе и њени изразити носиоци, а према томе ослонац личности и нације у међусобном општењу, глобалном дијалогу култура.

Литература

- Бартмински 1995: Е. Бартминский, „Етноцентризм стереотипа: резултати истраживања немачких (Бохум) и пољских (Љублин) студената у 1993-1994 г.г.“, у: *Речеве и менталне стереотипи у синхронии и дијасинхронии, Тезиси конференцији*, Москва.
- Губерина 1952: Р. Guberina, *Zvuk i pokret u jeziku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Илић 2010: В. Илић, *Лакуна као лексикографски и преводилачки проблем на плану руског и српског језика* (докторска дисертација), Београд.
- Липман 2004: У. Липман, *Обществено мњење* (перев. с енглеског Т. В. Барчунова), Москва: Ин-тут фонда „Обществено мњење“.
- Марковина, Сорокин 1989: И. Ю. Марковина, Ю. А. Сорокин, „Национално-специфическо у међународној комуникацији“, у: Антипов Г. А. и др., *Текст как явление культуры*, Новосибирск.
- Маслова 2004: В. А. Маслова, *Лингвокултурологија*, 2-е изд. стереотип., Москва: „Академија“.
- Сорокин, Марковина 1989: Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина, *Национално-културна специфика художественног текста*, Москва.
- Тер-Минасова 2000: С. Г. Тер-Минасова, *Јзык и мажъкултурна комуникација*, Москва.

- Тер-Минасова 2008: С. Г. Тер-Минасова, *Война и мир језиков и култур: проблеми теорије и праксе међјезичке и међкултурне комуникације*, Москва.
- Успенски 1982: Г. Успенски, *Слово о словама*, Ленинград.
- Финк 1960: В. Финк, *Литературне успомене*, Москва.
- Џонић 2011: В. Џонић, „Комуникативне лакуне (на плану руске и српске комуникативне културе и језика)“, у: *Језик, књижевност, комуникација –Језичка истраживања*, Ниш: Филозофски факултет, 625-633.

ОСМА ОФАНЗИВА Б. ЋОПИЋА

1. Тематска структура романа

1. Ћопићева *Осма офанзива* (1966) спада, може се слободно рећи, у готово заборављену литературу. Тој неправедној судбини овога заправо вредног дела допринела је његова почетна популарност – и развиканост од стране критике као пример хумористичне литературе о комичном Пепи Бандићу из села Обљаја под Грмечом и његовим својевремено и актуелним и смешним тирадама о невољама у граду, између осталог са аналфабетским курсевима, школовањем неписмених и напредовањем аналфабета на друштвеној лествици итд. И данас код старије генерације која се сећа тих времена пуним звуком се одазивају редови као нпр. ове Пепине жалопојке негде с почетка књиге:

Е, мој Пепо, Пепо, мој друже Бандићу, видим ја да си ти надрљао као жути мрав! Није тебе сахранио ни Швабо ни усташа, али вјеруј га мајци и овој сијалици што ти гори пред носом, сахраниће тебе ботаника. – Двадесет и кусур година ходао сам ја по овоме бијелом и шареном свијету, блејао сам као ти једно божје бравче, а нијесам знао да свака травка има своје име. Чуј, травка па и она крштена! Е, Тесла, Тесла, до чега ли је све стало вама учењацима. Шта ће травки име, као да она без тога не може живјети [...] (1966: 17).

2. Прошле су деценије, анафлабетизам је заборављен, а ботаника се слегла у ђачке уџбеничиће и постала сасвим неактуелна. Претрпале је друге важније, чак и ђацима значајније ствари. А књижевни теоретичари и историчари такође се нису потрудили да мало дубље загледају иза наоко површне и шалјиве прозе доброг Бранка Ћопића.

а) Тамо се у ствари крије врло озбиљна социолошка студија о поратним временима, о њиховим навикама и наравима, о друштвеним збивањима и променама које је донело ново доба. А то је доба неминовног одступа српског грађанства у други план, са свим пословима и занимањима које је оно носило, са обичајима и статусним симболима које је рат разорио, али без којих се није могла замислити грађанска држава. Па се власт наша у чуду: или да поново преда грађанима у руке значајне дужности и осетљива права неопходна за функционисање друштва, или да

* jelenajo@bitsyu.net

прекомандује део радничко-сељачке масе на нове дужности и занимања за која се у животу нису припремали и на која нису навикли.

б) Показало се, и пракса је наметнула, да је најбоље средње решење: део чиновништва старе државне машинерије поново је активиран, али је део регрутован управо из редова ратника, углавном сеоског порекла, подигнутих и васпитаних за послове на селу и њиви, и огрубелих у ратним недаћама. И ту неизбежно долази до снажног сукоба, не само упорног сељачког и бахатог ратничког менталитета, који не познаје послове на које је постављен, а све решава преким путем и чизмом, са утишаним чиновничким, навиклим на лагани наступ, по правилу заобилазним путем, истиха и неосетно. Знало се наравно у чијим рукама је власт и ко је позван да одлучује, али се није знало како ће се хибридно чиновништво адаптирати и прилагодити бирократској машинерији.

3. Први тематски круг Ћопићеве повести, како и Пепин монолог показује, јесте лични раскол човека сељака пресађеног у градску и чиновничку средину, која му не одговара и у којој се не сналази. С тим се не бори само Пепо, него и остали јунаци романа истог реда као и Пепо. Роман и започиње сањарењем једног другог јунака, Стојана Старчевића, сељака из истог села одакле је и Пепо, али кога је ратни вихор изнео на положај ратног команданта, а у Београду на висок чиновнички положај у министарству. Он се – као и остали – до краја ове повести интимно заправо не осећа нити становником Београда, ни чиновником, ни грађанином. У њему живи сељак из Обљаја, жељан земље, њиве и плодова које она доноси. Ево почетне сцене у роману; приказујући га како сањари у канцеларији београдског надлештва, аутор залази у унутрашњост Старчевићеве личности:

Свилена јесен трепери и жари се испод Стојанових спуштених трепавица. Драшка га млаким паперјем сањиве тишине, милује му опуштено тијело и – ево још трен – и он ће бити далеко од своје београдске канцеларије и тешких фотеља, утонуо у зрелу папрат подно села Обљаја, сав предан смиреном јесењем сунцу роднога Грмеча, свемоћне вјечите планине. – Ма ко је тај начелник министарства, тај друг Стојан Старчевић, откуд га ја то зам? – замираће у њему однекуд долутало питање, па ће брзо и безболно, без одговора, повенути у густој ребрастој бујадари. Нема више никаквог министарства, никаквог начелника, нико их не познаје. Сад је над главом остало само испрано чисто грмечко небо, а доље под њим, у поваљаној папрати, млад и здрав сељак, Стојан Старчевић из Обљаја. Ухватио је мали предах, препустио се закратко сунцу и јесени, а већ за који трен чекају га кола претоварена кукурузом, знојни коњи и стрм друм, који му ваља савладати снагом, виком и упорним запињањем заједно с коњима (1966: 7–8).

4. Управо та линија успона Стојана Старчевића, главног јунака повести, предмет је Ћопићеве постојане пажње. Противно унутрашњим побудама ка повратку у село и амбијент за који је везан рођењем, васпи-

тањем и пољопривредничким навикама, и поред сажалења према својој породици, он свој живот схвата као испуњење ратног задатка, па се напреже да остане у Београду: „Нећу да се вратим, идем у чиновнике“ (Ђопић 1966: 30). Оставља жену и најстаријег сина на земљи, а двојицу млађих дечака узима са собом, намећући и њима патње због носталгије и располућене породице. Да би потврдио свој високи ранг, и да би се ослободио носталгичних снова, и доказао и себи и другима да је постао грађанин, жени се грађанком. У први мах му се чини да је успео:

Ожењен [...] ожењен грађанком [...] Сад је коначно готово и са Обљајем и са селом, више нема повратка [...] Нема повратка! Возови више не крећу на запад, према Грмечу. Некад гласна и разиграна локомотива повратка заћутала је на споредном колосјеку, погашена, тешка и невесела (1966: 97).

У служби Стојан напредује и рачуна се у виши слој чиновника, издвојен из масе својих бивших сабораца. Постаје равнодушан према њима и пушта их да осете ту разлику, и да се према томе понашају.

а) Али то га не спасава од једног осећања које је стално присутно у њему, од непрекидне и неутихле жеље за завичајем. У свако доба године он се сећа слика обљајских предела, незаборавних и непрежаљених, и то изазива у њему дубоку тугу и nelaгоду и осећај безизлаза:

[...] Врло често, Стојан је пред собом гледао онај поток подно свог Обљаја, упола окован снијегом и ледом, како нејачко и клонуло жуборка отимљући се сну. Та танка струја живе воде мигольила се и у њему и напајала га тугом све до посљедње тањушне жилице.

– Куд ли се ово отело и залутало без повратка?

б) Најтеже је Стојану било изменити старе навике, патријархалну скромност и преданост смерном сиромаштву. Смучи му се нпр. гледајући обилне оброке у министарству при помисли на глад у свом сеоском дому и на побожно страхопоштовање према сваком залобају који удели мајка земља:

Од малих ногу, за Стојана је ручак био тих молитвен обред, нечија милошта коју ваља уживати лагано и побожно, са захвалношћу доброг сина. Колико је само, као несташно дијете, изио заушница и чуо пријекора док је научио да једе „као што бог заповиједа“. Тако му је, временом, ручак постао благотворан предах између два зноја, шкрт поклон мајке земљице који ваља примити с дужном поштом доброга сина, у свечаној тишини [...] – Не весели њега овај богати ручак. Слути иза леђа прадједа Уроша, тешку личку сиротињу [...] (1966: 39–40)

5. Но живот тече својим путем. Долазећи у градове као победничка сила, ратници су имали положити многе испите да би стварно постали грађани. Један од тих испита – јесте био да реше односе са остацима грађанског сталежа.

Нахеро, споро и помало зајвајајући пошли су Стојанови другови, земљаци, ослобођеним градовима [...] упорно су гурали напријед, режећи лијево-десно на свакога ко им се чинио непријатељ револуције [...] – Слабо је ко од њих питао грађанина за гладне дане под окупацијом, за грозничаве ноћне сате у очекивању побјешњелог звонцета и рације, за везе, јавке и злехуде прилоге онима тамо у шуми. Шта ту грађанин има да прича! Кома то он мисли да конкурише? Боље му је да ћути.

А град је ћутао, испошћен и танка даха, и неосјетно миц по миц, почео да стишава и укроћује разбарушена дошљака. Новајлија је најприје стао да губи своју бахату и ратничку самоувјереност, лагано увиђајући да се с њом и само од ње не може живјети. С муком је почео да се уживљава у незахвалну улогу обична човјека, скоро обична и свакодневна човјека–грађанина, јер, хтио не хтио, свуда га је пратила слава учесника у револуцији, свуда су га најприје за то питали и по томе му одређивали ранг и мјесто у друштву. (1966: 35–36)

а) Најпре се два света, ратни и цивилни, сусрећу са пуним неповерењем. Али затим се атмосфера полако мења, једни се на друге почну навикавати, излазити на заједничке свечаности, па и дружити се, наравно суздржано и опрезно:

У лежерном слављеничком расположењу, уз музику и чашицу, два различита, међусобно слабо позната свијета, опрезно су се опипавала као двије бубе, још нерасађене, кад се у освит сусретну под неким жбуном. – Бивши партизани, побједнички ратници, „шумци“, комунисти, носили су са собом грубу срдачност и свјежину [...]

На другој страни, опет, шушка и зебе чиновнички свијет из предратног и окупацијског државног апарата: шта ли код ових „шумаца“ иде, шта ли не иде? Зовнули су те на то њихово „другарско вече“ (мора се доћи, све они биљеже!), а у ствари све је то смишљено зато да те што боље испитају и прочитају кад мало попијеш, опустиш се и развеселиш [...] (1966: 111–112)

б) Затим и у збиљи људи закључују да је могуће заједно живети, сарађивати на послу и водити дијалог о стварима од обостране користи, без обзира што је демаркациона линија још видљива и јака:

Убрзо, међутим, као да неко откри да и ови у граду, ови испошћени и неодређени двоношци, знају наш језик и да се такођер и с њима можеш споразумијевати [...] а негдје паде и познанство с градском дјевојком, истина упола скривено, али ипак довољно уочљиво да Пепо Бандић ускоро одвали:

– Нешто ми се ови наши посве врте око буржујки. Видим ја, биће ту ускоро и скинутих гаћа.

Тако, и против своје воље, тарући се свакодневно о грађане, полако се брусио и заобљавао незграпан и углат ратник [...] – Бивши ратници постајали су тиши и углађенији, смиривала се празничка бука побједника и све је било мање униформи у „цивилним“ канцеларијама, али је упоредо са

тим почела да се разједињује, пуца и класира стара партизанска породица. (1966: 131)

6. Распуклина на социолошкој карти између партизаније и грађана постепено, дакле, постаје мање дубока, чак у је неким приликама бивало могуће прекорачити је. Али се напуклине јављају по другим линијама – по линијама по којима се почиње раслојавати сама бивша ратничка маса с обзиром на положаје и значај у чиновничкој хијерархији. Дистанца постаје толика и таква да и обичан човек јасно препознаје њен облик и смисао:

– Раставише нас ове плате и положаји – упорно гура своје Пепо Бандић. – Положаји, шта ти мислиш, хм! Био ја некидан у министратву, баш код Стојана. Мој друже, оне канцеларије, фотеле, ћилими. А кад силазиш, ти се спушташ низ оне широке сјајне степенице, па ти се тако чини као да си био у рају [...] – Истина, обрадују се људи свом Стојанци, свом ратном команданту, али ипак брзо бришу испред себе своје малопређашње разговоре и бриге. То је њихово, само њихово, и шта друг Стојан, овај озбиљни човјек у цивилу, руководилац, мора да слуша њихово наклапање. Да, да, за таквог уздигнутог важног друга све њихове свакодневне бриге и нису ништа друго доли беспослице и доконо причање (1966: 200–201).

7. Раслојавање по вертикали нарочито подржавају они који су се места домогли не способношћу и радом, већ по другим линијама. Моћнији себи дозвољавају да им бивши саборци постану шофери, посиљни, послуга разних врста и намена итд. На чуђење 'ортодоксних' они се нимало не жацају рећи да је то нормално. То се јасно види из дијалога већ адаптираних и новопридошлих и сирових фронтоваца који су закаснили на кермес:

– [...] Могао си задужити неког свог кнојевца да ти се ту нађе по подне: да скокне до кафане, да послужи друштво [...]

– Шта, за такве ситнице да одузимам човеку читаво поподне, еј? [...]

– Па јеси ли ти неки руководилац, мајку му, шта ли си?

– Јесте, па да ми човјек три сата цоња као онај твој шофер напољу. Дај, бога ти, реци момку да иде кући, зашто да се цабе смрзава тамо у колима.

– Нека га нек сједи, то му је посао.

– Аух, брате, алај сте ви постали неки (1966: 222).

8. Ђопић упозорава и на друге линије раслојавања и подвајања међу бившим ратницима. Једна од њих је већ у рату повучена – она између ратника на фронту и оних који су у позадини покушавали или симулирали помоћ првој линији. Такви сада заузимају кључна места у привреди и финансијама, и заштићени ратничким имунитетом – вршљају без контроле и некажњено, прибављајући личну корист из свега одакле се корист добити може.

а) Један од јунака повести, по имену Мима, шири своје царство јавашлука и криминала, демонстрирајући апсолутну моћ, али и инфицирајући све око себе чега се дотакне. Пепо о њему овако расуђује:

Лако је Мими. Сједне тај у камион па у Војводину [...] на какво државно добро, и ево ти га, вуче, роде мој, намјештаја, перина, јоргана, јастука, прасади, сланине, брашна, кромпира, сваког добра и берићета. Вуче, брате, и не пита чије је било и ко га је стекао, баш га је брига [...] – Па цаба ти то што он граби и вуче себи, што своје руке погани, него он и теби самом тура разне мисли у главу. Кад, велиш, може он, зашто не бих и ја, што бих ја био будала? [...] (58, 59).

б) Али није само Пепо дотакнут његовим утицајем и моћним зрачењем, него он под своје полако узима целокупну хијерархију власти, која то без отпора прихвата. Он представља ону клицу и заразно ројиште каснијег све разбукталијег безвлашћа и јавашлука чија су жртва не само сва национална материјална и духовна добра, него и свеколики људски и грађански морал. Иза њега и његових безбројних и бескрупулозних наследника остала је пустош у којој смо се данас нашли. У друштву са угледницима он овако игра своју игру:

– Шта, и ово ви пијете свако у бога вече! Бућкуриш, киселица. Дођите ви код буразера да вас он одведе у наш подрум па да видите шта је винце, пет језика говори. Добациће вам буразер по балонче за Први мај. Наћи ће се и понеко прасе, јакако. Нећете, ваљда, гулити ову козетину туда по граду.

Сјајан, понесен и свечан, вјечити некакав слављеник, он за столом постаје главни гост, говорник, малтене главно јело и пиће. Савјетује, обећава, нагони саговорнике да нешто приме, да се снабдију, закуће, поткоже. У његовој руци је Панчевачки Рит, Нови Сад, Бачка, управа државних добара, магацини. Нико не зна колико је дуга и гдје све захваћа његова окретна рука, ни он сам као да не зна докле стиже његова моћ, али да би је истински осјетио, њему требају ови његови земљаци и комшије. Нек се и они набокају, навуку, помогну и закуће, нек виде да имају свога човјека [...] (1966: 66).

9. Уместо оптимистичког погледа у будућност, пред човеком од мисли и морала лагано се спушта завеса резигнације. И весели Пепо не може се отети осећају незнања, уобличеном најчешће у тузи за завичајем. Уза све то и једноличност и досада чиновничког позива буде у њему носталгичне слике:

Шапори киша, а ја јадан и жалостан. Шта ти је, Пепо, болан, горе главу, тука се пече! Цаба ти, брате, и тука и глава, није ово овдје она наша грмечка киша, а ја, опет, још сам ти остао грмечлија како ми се све чини. Ехеј, сад бих се ја најрадије, умјесто у канцеларију, завукао у нечију пуну појату, покрио се кожухом, па бих се успавао под овом благодатном јесењом кишом као што и личи утрућену човјеку сељаку, његовом парипу

и вољу, њиви и шуми, звијерки у гори и ситној живинки у пољу [...] (1966: 120).

а) А они који су део градског амбијента, а били су у рату са партизанима, и сами увиђају неуспех револуционарне мисије.

б) Смирено посматрају спласлу снагу покрета утопљеног у муљ сиве свакодневице која не обећава промену набоље, и беспомоћно и са жаљењем прате тужну судбину дојучерашњих сељака који нису успели постати државници и руководиоци, него се батргају у вртлогу неразрешивих проблема:

И озбиљни смирени Селим постојано ћути, ћути и осјећа све то треперење и немир дојучерашњих сељака, избачених из свог природног лежишта. Боце се у њима и носе у мучној борби изгубљен сељак и зелен грађанин [...] (1966: 201).

2. Наратолошка структура

1. Приповедна нит романа разилази се у два паралелна канала. Једним управља сâм аутор, водећи општу расправу, и развезујући судбину Стојана Старчевића и осталих јунака на свој начин, док другим руководи Пепо Бандић, који расплиће сопствену судбину, и из свог угла каткада ускаче у општи приповедни амбијент, дајући сопствене коментаре догађањима и људским карактерима. Пошто је на себе преузео улогу озбиљног тумача нарави и средине о којима пише, Ћопић је добро учинио што је укључио Пепин оптимистични и весели темперамент да разбије облаке неповољног разлагања о стварима и збивањима, и да свему дода извесну хумористичну ноту. Ако пођемо од Платонове дихотомије дијегеза/мимеза (РКТ 1992: 499–500), онда је основни текст дијегетичког, а Пепине речи чине миметички додатак.

2. Што се тиче дијегезе, тј. 'причања', Ћопић је у време рада на овом роману био већ афирмисан и искусан приповедач. Већ у наведеном приступу, у Стојановом сањарењу, он показује узорну вештину у анализи мисли, њиховом јасном и једноставном репродуковању – приступачном сваковрсној читалачкој публици. Стојан седи у фотељи и у полусну види себе како обавља припреме за одвоз кукуруза са њиве у амбар: „[...] чекају га кола претоварена кукурузом, знојни коњи и стрм друм [...]“.

а) Пренесен у завичај Стојан себи представља јесењи угођај са плодовима рада и напором да се они сакупе, пуним пријатног очекивања домаћина од својих настојања да како треба обради земљу. Аутор описује свог јунака пренесеног из канцеларије на сеоско поље, и описује те његове снове као неку посебну стварност, али стварност. Постоји стварност јаве и стварност сна. У наставку те две стварности се сливају у једно, и Стојан не може да се освести у којој се од њих налази:

Так-так-так! – с непојамно далеког, другог свијета, из сусједне канцеларије, заторока писаћа машина, поигра по његовим спуштеним очним капцима и убаца га поново натраг у свечану канцеларију обливену сунцем (1966: 8).

б) Ту се нагло мења угао посмтрања, а ауторова реч се наједном слива са Стојановим мислима, у унутрашњем дијалогу, са облицима у другом лицу јединине, а јавља се и низ вокатива који нам се час чине да их Стојан сâм у себи изриче, а час да их њему, заједно са питањима, упућује Ћопић:

Шта је сад ово? Гдје си то залутао, Стојане, гдје то дочекујеш зрелу радну јесен? Стојане, Стојане, куд се ти то изгуби у најбогатије, најљепше доба године, кад се ваља неодложно наћи око свог хамбара, свог трапа, своје кукурузане? Сад се води битка са зимом, која долази сурова и бритка, тражећи неспремног земљодјелца.

в) Опет се аутор враћа сопственом излагању и описује канцеларију, али заправо са гледишта Стојановог, чија је свест савладана утисцима из родног краја:

Сија пред њим и шири се канцеларија, гола и пуста, бесхлебна и неплодна, без прољећа и јесени. Како ће ту битисати и одржати се жив бојжи створ кога земља храни и брани?

г) У жижу поново доспева Стојан, унезверен и још не сасвим будан: Стојан губи дах и, угрожен, сав се скупља и одбрамбено повлачи у себе, опкољен безосјећајном пустињом у којој се нашао, неспреман и сам.

Сам пред собом.

д) Портрет Стојанов, који следи, дат је из јунаковог угла док себе посматра у огледалу. Себи у том тренутку изгледа као непознати странац, одбојно туробан и непримерено обучен, који у самом Стојану изазива несуздржан подсмех:

Из огледала преко пута, гледа га празнички уоквирен златним рамом, црн и нељубазан човјек расјечене обрве. Квргава крајишка глава тегобно истеже врат из непријатних веза од кравате, тијесне кошуље и новог одијела.

– Шта је, буразеру, Божић ли је, слава ли је, кад си ми се тако свечано удудучио?

ђ) Ћопић допуњује карактеризацију лика и 'са стране', извештавајући како га виде људи из околине. Између осталог ту је размишљање и једног његовог синчића 'о тати':

Како ли му се само сад мати чинила несхватљиво удаљена од овога и оваквог оца! Кад су они уопште били заједно?

Кад! Па био је некад, дјечак се добро сјећа, један припрости, свакодневни тата Стојан који је вечером стизао с њиве, неуморан, срдачан, опрљен сунцем и вјетром. С његовим доласком кућа је постајала разве-сељена и жагорна, свак је могао и смио причати. Мати није примјећивала дјечачких несташлука, дјед се није љутио на њихову грају, а преко дана

припремљене тужбе против Стевана извјетриле би у првом сутону. Отац је однекле из поља, испод слободна неба, доносио свеопште измирење и праштање, нико ником више није био дужан, као у некој дјечјој безазленој игри (1966: 90).

е) Сводећи рачуне са самим собом, Стојан се осећа као на срамном стубу, избачен из сопственог живота, мора водити туђ, безвољан и уплашен, стрепећи да се неће то негде бележити, па му неко жестоко вратити мило за драго, као издајнику:

Није, на жалост, ни слава ни Божић, овако се одсад мора сваки дан живјети, празнички а без празника, уштогљен и крут. Овако ће проћи читав живот. Празних руку, без плуга и мотике. Украден живот, украден хљеб, покрадени празници. А зар се то, ипак, негдје не књижи и зар се то неће некад и пред неким плаћати?

Стојан у неприлици шири руке. Погледај само, беспослен човјек! Млад, здрав, а беспослен. Ни у шта му тече вријеме, пролазе дани, а напољу је јесен, посла до гуше. Одваљује се и вуче земљи презрео кукуруз, вене кромпирова цима и по долинама сја модар купус. Шта чекаш, човјече?! Сад ће окишати па ће све бити касно (1966: 8).

3. Тако је оцртан Стојанов животни пут, шароликим детаљима осветљаваним из различитих углова, час одвојено час сливено, час из једног појединачног, а час из више у исто време. Већ је из почетних интерпретација у овоме раду јасно да и Пепо Бандић свој животни пут и своје погледе на живот оцртава разноликим начинима, али једноставнијим него што се дешава са Стојаном. Њега аутор најчешће пушта да говори сâм, а он то чини просто и живахно. Узећемо још један исечак из почетног поглавља посвећеног њему да бисмо то показали. Ту он апострофира свог ратног команданта Стојана жалећи се на невоље са учењем:

Е, мој Стојанца, да је какве правде и селамета, ови наши одговорни другови требало би да донесу какву душевну одредбу, да сваки онај ко је јуришао на бункере и бар једном био рањен не мора баш свашта учити и главу губити због штокакве травурина. Овако на примјер: другу Петру Бандићу да се даде инвалида, орден за храброст и да се поштеди ботанике. Тако би, брате, требало, али шта му можеш кад је изишла директива да нам ваља запети па радити и за оне што ће доћи иза нас бог те пита кад. Ето ти, па ти сад види. О, јадна мајко, гдје се не родих једно тридесет година касније, па да сваки дан по подне спавам под каквом крушком, бос и распојас ко пензионисани швабин фељбаба. Сјећаш ли се, био је један такав у нашем селу, покојни Пајо Мрдаљ (1966: 18–19).

а) Пепо као да води фингирани дијалог са командантом, жали му се и даје предлоге. Један од предлога јесте акт о његовом одликовању и поштеди од учења ботанике. Све је то преливено благим хумором и делује живахно и привлачно на читаоца. И то је у реду, али како гледати на ове пасаже као на миметички текст? Па и јесте он са ширег гледишта миметички по типу. Али у себи то је излагање као свако друго. Вратимо ли

се сада претходним параграфима са приказом Стојана Старчевића, пашће нам у очи да заправо и тамо није аутор сâм који излаже, него је често у првом плану сâм Стојан, који управља ауторовом речи, и углавном сâм организује садржај текста, док га аутор само облачи у своје језичке облике.

б) Али не ни то без изузетка, јер му Стојан преузима реч и некада сам себи говори („Шта је, буразеру [...]“). Но поново се морамо обратити Пепином излагању, па ћемо и тамо наћи обраћање себи: – Е, мој Пепе, Пепе, мој друже Бандићу, видим ја да си ти надрљао као жути мрав! [...] – Нема спора, књижевни текст или дискурс није подводив под неке моделе без остатка. Може се рећи да је један по основној намени дијегетски, а други миметски, али њихово унутрашње ткање стално прекорачује линије раздвајања.

4. Наратолошки је интересантан и начин како је представљен лик Стојанове прве жене Руже. Али тај лик и по себи заслужује пуну пажњу. Судбини без остатка предана, мужу и породици до смрти верна, никоме на сметњи, пуна разумевања за све, па и за Стојанову издају – она оличава лик мученице и жртве своје судбине, ратне посебно. У текст израћа из Стојанових прећутаних отпора према брбљивости друге жене, и сећања на младе дане и Ружино ћутање:

Опет пред собом види своју прву жену, Ружу, онакву какву је памти још из оних првих, стидљивих младеначких дана. Ћути поникнутих очију. И кад је срећна, и кад је тужна, и кад се занесе – увијек ћути. Шта има да се прича. Све се види и све се зна, чему живот удвајати причањем.

А ова сад! Везе, везе, без престанка о свему и свачему. Ма како само за све ријеч нађе? [...] – А само се на ћутање можеш ослонити, само се у њему спокојно опустити (1966: 15).

а) И растанак Стојанов са првом женом аутор је извукао из његових сећања на тај за њега непријатан догађај, али на то не упућује директно, јер је са опаске о сећању већ доста раније у излагању прешао на ниво простог причања као да је сâм сведок тих догађаја. Стојан долази у Обљај са намером да јој саопшти да је неће са собом повести. Не зна како да ту крајње неугодну реч изустити, али она као да чита његове мисли, унапред му даје опроштај:

Поред њега, уз ограду, стајала је Ружа, као да се ту случајно нашла и говорила меко и смирено као да се обраћа болеснику:

– Шта ћеш, Стојане, ја већ видим како је, теби нема повратка овамо, а ја више нијесам ни за какав одлазак. Шта бих ја у граду, слаба, неука, болешљива? Увијек си био добар за мене, што да ти данас на пут стајем.

б) Тек при трећем сусрету са њом, аутор је директно изводи на сцену. Дошла у Београд да види двојицу својих дечака који су отишли са оцем. Одсела код Пепе. Стојан долази на неугодан састанак и не зна како да се понаша. Неумесно почиње:

– Дедер, Пепе, да видимо ко нам је то дошао.

Ружа се брзо дигла са отомана и остала тако дворећи, скромно и ћутке, као што је то старински ред пред гостом и мушкарцем па ма ко он био. На пружену Стојанову руку лагано је положила своје отврдле прсте и, гледајући некуд мимо њега, шапнула:

– Здраво. (1966: 167)

в) Да се сетимо: једном се Ружа јавља у сећању Стојановом, и ту је аутор описује посредством сећања. Други пут је осећај да је реч о сећању просто излињао у току дужег излагања, па као да је насликана садејством Стојановим и ауторовим. Две перспективе су се међусобно слиле. Трећи пут је приказана у реалности. И ова тројака перспектива говори нам о само начелној разграничивости миметског и дијегетског излагања у књижевном тексту, док су она практично неодвојива једно од другог. Али интересантност овог излагања није у томе, него у томе што у опису једног лика посредује други, овде додуше не извештавајући директно о томе, него у опису његових сећања од стране аутора. То је заиста сложена мрежа миметичко-дијегетичких релација.

3. *Стилска структура романа*

1. Текст *Осме офанзиве*, како је већ богато приказан, сем што је живахан и свеж, разноврстан је и шаролик. Шароликост долази најпре од наратолошког поступка, од Ћопићеве сталне измене угла посматрања ствари и излагања о њима. Најупадљивији моменат у томе јесте поменути подела улога 'излагача' између аутора самог и Пепа Бандића. Удео два типа текста у општој повести није сразмеран, Пепо говори само о себи, а аутор и о њему и о целини тематског круга који роман обухвата. Али је и то довољно да услови јаке стилске заокрете у приповедном ткању.

2. Ћопић описује два света: стари завичај ратника под Грмечом, са животом и навикама сиромашне сеоске средине, глађу и свакодневним невољама, али пун радости и оптимизма које доноси детињство младост – и нови у другим и друкчијим условима, са једноличним пословима у затвореном простору, где се човек навикао на ширину природе осећа скучено и невесело. Најужи тематски круг чини управо градски амбијент, који Ћопић и описује без полета, као сиву и невеселу свакидашњицу сличну затворској. Чак се и у кафани његови јунаци осећају некако стешњено, нелагодно, без слободе и замаха речи:

Кафаница 'Промаја' на првом углу постала је вечерње стјечиште Стојанових ратних другова који су живјели у ближој околини. Знао се већ њихов дупли сто у ћошку поред прозора за који је, по правилу, најприје стизао мрки ратник Драгија, народни херој, наручивао дуплу 'љуту' и уозбиљено ћутао као да се налази у засједи. Иза њега би обично стигао Стојан, ћутке би се здравили, и тада би мучаљиви Драгија малчице живнуо, али на неки свој, посебан начин. Најприје би усредсређено гледао у чашу пред собом, а кад, изгледа, тамо није нашао оно што му треба, чврсто би

уплео прсте обију руку положених на сто, цокнуо језиком и безнадно погледао некуд навише.

– Јах, тако ти је то.

а) Могло би се рећи: штуро описивање једне туробне атмосфере пуне нерасположења двојице протагониста романа. Ћутање у углу прљаве кафанице двојице бедника. Али кад промислимо, схватимо да такав стил немушних обрта и сиромашног фонда речи – заправо и одговара оваквом опису. У њему ни повишеног тона ни украса. Само једно олињало поређење, сећање на ратне догађаје: 'као да се налази у засједи'. Тек сећање на завичај буди код тих људи машту која се разгорева у додиру са топлим детињством, а и аутору навиру речи које умеју китњасто и у живим бојама да насликају то што се збива у сећањима и машти његових јунака:

У тим сновима уљуљкивао би се у безбрижан мир дјетињства и упадао у једноставну, разумљиву колотечину сељачких послова, којој вријеме и годишња доба ритам одређују. Све је то ишло без велике журбе и утркивања: нит си зиму могао присилити да брже дође, нит кукуруз натјерати да живље расте. Био је то добри, драги живот без сатова, реферата и канцеларија, тамо гдје спокојно куца овчје звонце и сипи шапат бреза. Не почиње се ту у осам сати, нит се завршава у два. Дан ти креће с праскзорјем и птицама, а завршава се у сутон, с доброћудним рашћућореним кокошима.

б) Метафорички обрт 'уљуљкивао би се у безбрижан мир' најављује низ необичних украса каквим је богат сваки Ћопићев текст. И заиста, метафорички је описан јунак и како је 'упадао у колотечину сељачких послова', и кад суди да се зима не може 'присилити да брже прође', и да се кукуруз не може 'натјерати да живље расте'. Ћопић наставља са персонафицираним описом и када говори о 'добром, драгом животу без сатова, реферата и канцеларија', и дана који 'креће с праскзорјем и птицама', а завршава се 'с доброћудним рашћућореним кокошима'. Све је „растреперено“, како би рекао сам Ћопић, све је пуно живих прелива и сјаја, знаног само из маште.

а) Чак и живот дечака, двојице Стојанових малишана који се привикавају на празан градски живот без обавеза, али и без икаквих чари, пуст и једноличан, Ћопић описује без посебног полета и стилског успона:

Стојанови синови, тринаестогодишњи Стеван и осмогодишњи Мирко, неједнако су одболовали растанак с матером и родним крајем. Већ треће недјеље по доласку у Београд, чим је обукао ново одијело, плавокоси Мирко већ се могао видјети у игри с комшијском дјецом. Кратко, врло кратко, био је обичан посматрач, још краће гласан навијач и – ево га! – већ је ударао олињалу лопту, спотицао се, падао и ваљао по прабини много ревносније од својих вршњака. Ваљало је показати да и ми испод Грмеча нешто знамо и умијемо (1966: 51).

Поновљено 'кратко, врло кратко [...] – још краће' и упадица 'ево га!' покушавају подићи тон приповедања, али неумесно и без полета – и то је све.

б) Чак и Стојанова сећања на ратне догађаје и невоље пријатнија су од празновања и празног живота у канцеларији. Ево једног заиста непријатног, али које се урезује као тајна успомена далеко испод јаве. У чету долази муслиман Селим.

Чета је почела да режи из дубине, испод гласа, чим је сазнала ко је придошлица. Издаће, превариће – Турчин! Накостријешеног сељака устаника још је у желуцу тиштао несварен камен беговског готованства, потпаљивали га Лазар и Косово, сан му пустошили коњаници обијесног Гојеног Алила. Ево, дођоше опет црна времена немира и четовања, задимише ратнички логори око Уне и суве босанске међе, на старој аустро-турској граници. Тешко теби, Србине сељаче, твојој кући, хамбару, штали и чељади, ти си први на реду!

3. Друкчији је речник, друкчија фразеологија, и друкчији стил који демонстрира Пепо Бандић у својим наступима речитости. Видели смо да је његов језик пун локалних израза из његовог завичаја, али и јаким експресија које јарко боје његов израз:

А само, велим, да није овога учења. Хајде, де, историја, офанзива, разне земље и мора, то још и може, али, мој Стојане, гребена вјеро ниједна, јеси ли икад у сну сањао да ће се морати бубати и тамо некаква ботаника? Шта је ово? Травка. Е јест, клинац, каква травка! То ти је, буразеру мој, пискум дрискум из фамилије те и те. Мило ми је! И ја сам Петар Бандић из Обљаја, Петрус Бандус Обљајикус, дурашна сиротињска травка коју су пасли лугари, и попови, и трговци, и косиле и усташе и четници, Талијани и „Принц Еуген“ дивизија, па ме опет ево жива и здрава, истина мало ерав и квргав, килав и зрикав, без два прста, али добро је ипак, живи се (1966: 18).

а) Основно стилско средство јесте заправо лексички појчајни комплекс који интензивира израз и чини га ефицијентнијим као што се шарена сељачка торба истиче међу хиљадама грађанских ташни и кофера својим јарким бојама. Пепо је вешт у уплитању јаким израза у свој говорни дискурс, као што су псовке, опсцене речи, пародијски нахеро изокренути термини, њихово преношење и у област властитих имена итд. Све се то до извесне границе приближава комичном каламбуру сељачких пошалица, којих је у Ћопићевом завичају било довољно да их се он накупи и распе их по многим својим делима, па ево и овде у *Осмој офанзиви*. И сâм назив 'осма офанзива' за послератну борбу партизана за положаје и плате – потиче од веселог Пепе Бандића, као пошалица, али и као добра дефиниција онога што се дешавало:

А крај крају, кад се узме, и ово ти је, роде мој, офанзива, осма офанзива, оченаш јој њезин, ока ти не да отворити! Тек превалиш један бункер, а оно те дочека други. Одакле се прије створи, бога му његова. Туче, брате, и сприједи и остраг, дохваћа и с бока и одозго, у халку те уватило, у обруч, па се понекад увече деморалишеш [...].

б) И Пепо на свој начин пати од носталгије, па му се мисао навраћа на лепе године проведене у завичају, и поред тога што је био сиротиња, гладни надничар. У тим тренуцима га нарочито снажно обузме осећај разлике двају менталитета, градског и сељачког:

Мислиш се, мислиш, па ти се некака тужица савије на сред сриједи трбува. Баш тамо. Разну господу и фини свијет туга хвата право за срце, па ти онда уздишу па све нешто ух и ох, а мени, Стојане, просту човјеку, као и мом ћаћи, жалост на дроб сједне па само пушем као стеона крава и мислим се: е, мој друже Бандићу, сада настаје љето под Грмечом, најљепше годишње доба, што би сада ваљало козе у шикару, а ти ћурлику у шаке па се извалиш под какво дрво, а около све цвијеће, трава [...].

в) Бандићев духовитим упадицама проткани израз врло је свеж и привлачан, као фолклорно стилизована народна ношња којом се ките девојке и младићи у колу. Нема ту метафорике нити других фигура, сем по којег поређења, као оно када Пепо пореди своју дубоку задиханост са удисајима стеоне краве. Врло сликовито, и умесно за ту прилику, али наравно само за ту прилику.

4. Уместо закључка

1. Закључак наше анализе сводио би се на понављање већ описаних налаза о Ђопићеву тексту, и о евентуалној вредности дела. У томе свакако има смисла, па је и добро укратко поменути главне резултате.

а) Видели смо да је тематска структура ромна раслојена у два рукавца, па се један тиче озбиљних историјских догађања у послератне дане у Југославији, где партизани и њихови приврженици у повратном наступу јуришају на градове и добро плаћена места у надлештвима, на којима се, по неупућеном мишљењу ратника, не ради а лепо живи. Али у сусрету са дужностима и животним стилем чиновништва, за које сеоски домаћини и надничари нису били ни стручно припремљени ни ментално спремни, настају велики проблеми.

а1) Ђопић их у првом реду види у неприлагодљивости и унутрашњем отпору људи са другим навикама и назорима да се смире у фотељама и привикну на скучен чиновнички позив. При томе се дешава и раслојавање те масе на положајима и положајчићима на вишу и нижу класу. Уз то се, као некако у страну скрајнути јер је о њима неупутно говорити, а још мање им се замерити, издвајају вешти профитери и ловци у мутном, који постепено шире свој утицај и умножавају моћ припремајући се за будуће

протагонисте разбукталог криминала који ће и прогутати Југославију и избљувати је у пламен рата.

а2) Други тематски рукавац слива се у хумористички интонирану аутобиографију Пепе Бандића, која својим пријатним и распричаним тирадама увесељава публику у тој мери да је критика у време појаве романа видела амо ту страну његову, славила је и величала, а другу, озбиљнију, потискивала у позадину јер вероватно није била на линији слављења социјалистичке изградње итд.

б) Видели смо затим, да наратолошка структура на први поглед сасвим одговара тематској, и да аутобиографски дискурс Пепиних тирада има једну, а остали текст другу функцију у разврставању мотивских целина. Али се у анализи показало да дијегеза и мимеза као методи излагања нису строго разграничиве у литерарном тексту, него се сплићу и преклапају неограничено. Миметским се у правом смислу, по свој прилици, може сматрати у првом реду драмски дискурс, наравно допуњен драмском радњом у изведбеним варијацијама драматуршких и редитељских допуна.

в) Видели смо на крају да стилска структура романа управо одговара тематској, јер је Бандићев дискурс уобличен по фолклорној инспиративној линији, шаролик и живахан, прошаран апликативним интарзијама попут народне ношње или сл. И да као такав оставља јак утисак на читаоца. Друкчији је остали текст, онај који се бави озбиљним социолошким проблемима. Тамо где писац одустаје од метафорике и других украса какви су познати у његовим осталим текстовима, причање има вид суре једноличности и тешко читљивих пасажа који се граниче са безличним чиновничким језиком. Но Ћопић је ипак мајстор приповедања. Он у излагање о невеселим темама успева уметнути сећања на завичај која се често јављају код његових јунака. Та сећања наједном омекшају израз, пуне га бојама и живахним покретом просањаних слика из детињства и прве младости.

2. Али нас више занима оно што се обично зове поуком, а што је у текст уграђена идеја о животної збиљи коју дело приказује, о пишчевим интимним осећајима, ако не и размишљањима на јави док је градио текст пред нама. Пепо, Стојан и други, додуше, плаше се једино казне која их може сустићи због издаје својих првобитних назора и свега другог што су оставили на селу и у земљи својих предака, и што су похрлили да се нађу тамо где им није место и да се лате посла који није њихов, за плату која далеко превазилази њихова очекивања.

а) Но није реч о њиховој личној кривици. Или је најмање реч о томе. Суштина је у нечему другоме. И порука Ћопићевог дела целом тежином лежи у тој равни, у равни друштвеног смисла прекоманде неуких сељака на послове за које нису припремљени и чији смисао лежи изнад линије њиховог поимања. Ево једног монолога веселог Пепе Бандића, у коме се боре сељак и грађанин у сваком тренутку и на сваком месту, на радном нарочито:

Гледај ти само, молим те, колико се кише цаб-цабе проспе по граду, и то тако добре кише да је богу плакати. И ово ти је баш неко планирање, што би рекли наши другови. Толике њиве код нас жедно чекају, а овдје се чабровима лије ником за корист. Ја ово више не могу очима гледати, морам се окренути од прозора.

Окренух се тако лицем у ћошак и спасих се да ме киша сасвим не дотуче. Зурио сам тако и зурио, па опет спадох на комедију: заспах и као опет се наћох на Обљају, код нечијег ракијског казана. Све мокро, чују се ране, право доба печења ракије.

Побратиме, пекао сам ти тако ракију све док није стигао курир с поштом, па ме тек он врати у Београд. Частео сам га кавом и распричао се с њим, па ти се ту показа да је и он човјек сељак, однекле из Србије. Сјетио се и он куће и села, па смо се дуго гледали као двије покисле чавке и два пута запалили из његове кутије [...]

Брзо ће два сата, спремам се за ручак, а све ми се чини, видећи ову кишну тмушу, да ћу се до куће морати бар два пута изувати и газити мутне потоке.

– Какве потоке, Пепо будало? – велим сам себи, јер добро знам да је напољу Београд, асфалт и кладрма, ал цаба је све то кад онај најменик у мени зна само за блато, босотињу и обљајске вододерине низ које орља жута водурина [...] (1966: 121–122).

б) Весели Пепо не зна ни за чиновничке дужности, ни за књиговодствене и рачунске бриге који с с њима повезани. Његова свест и савест лутају између Београда, где се лепо живи, и обљајског блата. Поставивши своје хоризонте далеко испод центара моћи, одлучивања и планирања у социјалистичкој Југославији – дубоко у приватним сферама живота, Ћопић добија прилику да са тога нивоа сагледа мутну збиљу и симптоме пропасти комунистичког пројекта још у самом његовом зачетку, одмах после рата. Пепиним речима, у тим почетним фазама рушења цивилизацијског реда ствари – ствар овако изгледа:

Ето ти, устанак прогураш, фашизам потучеш, будућност изграђујеш, а од себе не можеш побјећи. Тако и мене, сабајле, дочека јутрос у засједи говедар Пепо: куда, друже чиновниче, на ову врагометну јесењу кишу? Сад поштен човјек сједи уз огњиште и грије табане, а ти потегао некуд као какав бескућник.

– Потегао, друже, потегао – пожалим се и ја, а кад сам већ стигао у канцеларију и латио се оловке, опет ништа од посла. Оживио онај стари Пепо у мени, све му се привиђају неке топле јасле и говеда како успављиво гризу сламу, па му се придријемало и он само бесловесно зури у прозор [...] (1966: 121).

3. Јесу ли потребне историјске и социолошке студије да људима постане јасно зашто се десило оно што нам се десило много касније од овог Ћопићевог упозорења? И много касније него што се могло очекивати. Чини се да нису, само је требало читати написано.

Извори

Топић 1966: Б. Топић, Осма офанзива, у: *Сабрана дела*, књ. 12, Београд – Сарајево: Просвета – Веселин Маслеша.

Литература

РКТ 1992: *Речник књижевних термина*, 2. изд., Београд: Полит.

СТИЛЕМАТИЧНА ЛЕКSIKA У РОМАНУ „АДРЕСАР ИЗГУБЉЕНИХ ДУША“ АНЂЕЛКА АНУШИЋА

1. О Анушићевом роману „Адресар изгубљених душа“

Анђелко Анушић, савремени српски пјесник, приповједач и роман-сијер, нераскидиво је – и рођењем и својим књижевним дјелом – везан са српском Крајином. Рођен у босанскохерцеговачком дијелу Крајине (у Градини на Сувој међи), у својим се прозним дјелима неупоредиво више бавио Крајином, која је последњег десетљећа двадесетог вијека „одржавотворена“ у Републици Српској Крајини. У његовом књижевном опусу, од петнаестак поетских и прозних књига – три су романа: *Силазак Сина у сан* (Бања Лука: Глас српски, 2001), *Адресар изгубљених душа* (Нови Сад: Stylos, 2006) и *Прозор отворен на висибabu и кукуријек* (Источно Сарајево: Завод за уџбенике, 2009).

Основна тема сва три романа Анушићева, као и већег дијела његових пјесама и приповиједака, јесте страдање Срба у Републици Српској Крајини, из које су прогнани у геноцидној операцији „Олуја“, коју – каквог ли парадокса! – Хрвати прогласише ослободилачком. О том прогнаничком растуру и националном полому старосједилаца Републике Српске Крајине на специфичан начин говори Анушићев роман *Адресар изгубљених душа*. Иако се у роману „Олуја“ нигдје експлицитно не помиње, њен резултат читује се у готово сваком његовом поглављу. А наговијештен је већ и самим насловом. Приповједач Никола Неподобни „на обали“ на коју су га „испљунула мрзилачка уста“ троши вријеме „прелиставајући стари адресар са телефонским бројевима пријатеља и знанаца, махом непознатих адресата међу које и сам спада(м). Из Непостојеће Земље. Из Међуречне Атлантиде. Многи од њих још су у животу, под туђим кровом, далеко од хладне домаје, у страњским земљама“ (5)¹. Тај Адресар попут „сачуване странице бродског дневника“ капетана који је „преживео бродолом“ за њега представља страницу из непостојећег Дневника, који ретроспективно започиње писати.

* mkovacevic31@gmail.com

¹ Сви у тексту рада наведени бројеви у угластим заградама означавају иза цитата или примјера издвојених за анализу број странице романа *Адресар изгубљених душа*, чији се попутни библиографски подаци наводе у извору на крају рада.

И исписује, како се у поднаслову романа наглашава, „роман о посуђеном животу у двадесет и две приче које ће се једном причати“. Исписује судбине људи без своје адресе. То су ликови „непоновљиви у својој величанственој изгубљености. Капетан Дајић. Библиотекарка Сутана. Илија Змијанић звани Гуслар. Коста Маслачак. Бирка. Исидора Неразданица. Арсеније Угарак. Цветослав Медар. Милена Малина. Гаврило Леска. Финка Преслица алиас Марта Забрдац. Благоја Утјешеновић. Митар Јагорчевина. Босиљка Божичић. Петар Урица. Татомир Медар. Грујо Врањешевевић. Лошо Миљатовић. Павле Левица. Павле Немањић. Дубравко Сврака. Ромко Селак. Голуб Горевина. Милутин Неподобни, онај што је своју паучину свуда распростро“ (153).

Тај вијенац интимних страдања уклопљен је у слику свеопштих српских страдања. Као да се судбине ликова који изгубише адресе из Адресара само каменчић у мозаику вишевековних српских страдања. Зато наратор и каже да „уста пуних земље, бауља(м) између глинених кота отаца и очева. Учитава(м) своју коту. Тристо осамдесет девета. Четиристо педесет девета. Осамсто четврта. Осамсто петнаеста. Деветсто дванаеста. Девесто четрнаеста. Четрдесет прва. Четрдесет пета. Деведесет прва. Деведесет девета ...“ (152). Године су то српских погрома, године небројених српских жртава, године српских страдања, године иза којих су слиједила десетљећа, а „понекад и цео век“ „подизања“ (152).

2. *Стилематичност лексике*

Анушићев роман *Адресар изгубљених душа* готово да призива језичко-стилску анализу. Пун је језичко-стилских изазова, везаних прије свега за композиционо-стилске, наратолошке, и лингвисти-листичке карактеристике. А између низа упечатљивих лингвисти-листичких особина овога романа као доминантна се, без сумње, може издвојити употреба *стилематичне лексике*, што и јесте пред-мет анализе овога нашега рада.

Под стилематичном лексиком подразумевамо стилски маркирану лексику, лексику што се може подвести под стилеме као минималне јединице стилског појачања. Стилематичност стилеме препознаје се или у структурном (формалном) или у семантичком (значењском) онеобичајењу неке лексичке јединице. Да би нека лексема била препозната као стилематична, она мора „изневјерити“ или своју основну (општеупотребну) форму или своје основно (узуално) значење. Стилематичност је, према томе, необично структурно и/или семантичко „ткање“ језичке јединице. А функционална, естетска вриједност те јединице јесте стилогеност. Иако представљају „лице и наличје“ једне језичке јединице, стилематичност и стилогеност не стоје у односу међузависности или двоструке импликације. Јер, све што је стилематично не мора нужно бити и стилогено, и обрнуто: све стилогено није нужно и стилематично. (О стилогености и стилема-

тичности језичких јединица и њиховом међуодносу в. више у Ковачевић 2012: 36-37, 56-59 и даље).

У овом Анушићевом роману стилематичност није особина само једног типа лексике, него тај статус имају различите категорије лексике. Најприје свакако *онимска* лексика, тј. избор имена и презимена јунака овог Анушићевог романа. Пошто смо на почетку рада већ цитирали списак главних јунака, овдје их наново нећемо наводити, нити ћемо им додавати структурно-семантички подобна имена споредних ликова, али морамо напоменути да је више него очигледно да та имена и/или презимена немају статус етикета, него да су „дубоко мотивисана“, да попут апелатива најчешће имају прозирну семантичку структуру, у којој се по правилу огледа њихова најбитнија карактерна особина или пак особина предодређена њиховим животним путем и/или судбином.

Будући да су Републици Српској Крајини као завичајном простору главних јунака овога Анушићевог романа својствене особине западне варијанте српскога језика, истраживање стилематичне лексике могло би се усмјерити на анализу односа варијантски поларизованих „нефункционал-них синонима“, тј. на анализу функционалности „нефункционалних синонима“ (в. о томе више у Ковачевић 1991). Наиме, у књижевноумјетничке сврхе – најчешће ради диференцијације ауторског (нараторског) и говора јунака, које у овом роману најјасније диференцира екавски и ијекавски изговор – Анушић тако често искоришћава варијантски поларизоване јединице (тако ће се нпр. код њега сусрести и *образина* и *маска*, и *зрак* и *ваздух*, и *ледница* и *хладњача*, *прхут* и *перут*, *травањ* и *април*, *крух* и *хлеб*, *комишија* и *сусјед*, *строј* и *машина*, *заход* и *нужник* и сл.).

Ту је затим бројна и доста фреквентна ласцивна и опсцена лексика – увијек коришћена у књижевноумјетничке сврхе: за карактеризацију ликова језиком. У ситуацијама у којима се јунаци романа налазе – притиснути прогоном и борбом за голи живот – неприродно би било да таквих лексема нема у великом броју. И управо их у управном говору – а тако ријетко у говору наратора – има веома много, разнородних из богатог репертоара српскога језика, јер српски језик у таквим лексемама не оскудијева (уп.: Шипка 2011), а посебно не његов разговорни стил, тако често кориштен у овом Анушићевом роману².

3. Хипокористици и неологизми

² Навешћемо само неколико примјера: – Не *зајебавај* ме, убићу тебе уместо ње! – беснео је мој сапутник (8); – Нека, издајник, зна да са српским ратницима нема *зајебаванја!* (121); „Твој син је један од ријетких бораца који може да се похвали да свог непријатеља и *јебе...*“ (58); – Не *сери* песничке кваке! (29); – Сви смо ми *говна* из истих црева, бре, капетану Дајићу! (9); ...лукаво се насмешила и залегла масним *гузовима* у тесној портирници (39); Један висок, мршав, брчићи му под носом ко да му се тица *посрала* (65) итд.

Ниједна од наведених категорија стилематичне лексике није предмет анализе нашега рада. Од свих категорија стилематичне лексике – врло присутних у овом Анушићевом роману – доминантне су двије, које и улазе у предмет анализе нашега рада, а то су категорије а) *хипокористичне лексике*, и б) *неологистичке лексике*.

3.1. Хипокористици

Јунаци *Адресара изгубљених душа* јесу прогнаници, људи без завичаја, људи без своје примарне адресе. А прича о њима, о њиховој животной судбини већим дијелом је везана за завичај, за завичајна догађања. Будући да је то ретроспективна прича – та прича о неизгнаничком животу у „домаји“ готово да је насупротна стварности. Нису то приче „изгубљених“ него животно утемељених „душа“. Због тога је све што се догађало у том предизгнаничком животном периоду сада из изгнаничке перспективе прожето експресивно-емфатичким односом драгости и њежности. Зар онда треба да чуди чињеница да су у овоме роману хипокористичне лексеме тако бројне и тако фреквентне. Готово да нема странице романа без употребе неке од хипокористичних лексема. А између њих најбројније су – што је и нормално – оне именичке, будући да човјек свој „умилни“ однос најчешће исказује према бићима и предметима. Општепознато је да су деминутивне (умањеничке) творенице основне форме изражавања хипокористичности. Ни Анушићев роман у томе није – а и не може бити – изузетак. У њему су „ријечи од миља“ првенствено дате у форми *деминутивних хипокористика*, што недвосмислено потврђују и сљедећи репрезентативни примјери из романа³:

Она дрчна *бакица* (или њена реинкарнирана душа) још напаса своје *кравице* и *козице* на оном истом месту (9); – Нека га, видиш да Исус у овом угарку још држи своју *ватрицу* – говорила је (32); ...падају на тасове наших *теразијица* (154). Моје златно *рунашице* (5); Онда *земљица* отвори челоусти, а *небашице* подупре анђeosким крилима овог полутелесног створа (21); Завидео сам том крепком, и морам признати симпатичном *старчићу* на дару који је добио, и гледао сам да му украдем нешто од тог позног *дарка* за који сам сматрао да га није заслужио (23); Није попуштала и није ме пуштала *корачка* даље, све до једном кад јој се једна *циглица* ненадано урушила у санитарном коридору (24); –Она *шкољкица* без мора. *Замечић* осуђен на неразвој и нестанак (29); Слика распела изнад његовог *креветића* ... јутарњи поглед кроз шкиљави *прозорчић* (31); Понекад *земљица* подмеће под човекове стопе своје

³ Сва курзивна истицања у примјерима из романа су накнадна, тј. наша – МК.

слојеве (43); Скидам на *часак* резу, одлеђујем с муком две-три речи, само да потолим дугу и болну *ћутњу* у *барицу гласка* (48); ...само још недостаје пауново *перце* (48); С њим је седео *дечарац* од дванаест, можда и четрнаест година (50); Узео би само мало млека и *корицу* хлеба (53); ...зашумори отуд *таласић* мириса ужутелог (72); Беше месец *травки*, сунчан и топао дан (74); ...горе разапео *небешице* од најлона (76); ...да шаком земље пошкропим његову јулијанску *барчицу* (77); ...капље у ова божија *окца* (86); Она *искрица* у мозгу опет је затајила (87); *Зверчица* којој су разорили брлог за њено добро (95); ...изашла *зорица* на *слободицу*, говорим у себи (95); Посипају ми собне *стазице* мливом новог доба – толеранцијом (98); свећице (109); Своју *ужичицу* (120); Казује један глас, то јест један *димак* штита за очи бога Хипноса (120); ...расклапам своје посуђено *времешице* уз компјутерску таблу (123);...у јесени *сумрачак*, видео како...(139); ...мало слатко *коленице* (139); Мало дарне дугачку, црну ручицу, оно *копљашце* с јабуком на врху (139); Грејемо се узајамно, последњим, тањушним *цурицима* топлине (141); Уз носоњину ногу прибило се црно, кудраво *псетанце* (146); *Јежурак* у долини слонова (151); Венци и неповрат њеним рођајним мукама, небеска *постељица* њеној души (151); Са *крстићем* крстомице побадали и свој *животић*, капару своје велике пропасти (152); Оци и очеви, карика до карике, творе мој ланац, моје уже, *ужашице*, које ми може послужити за одлучније намере (152); Задивило нас је ово морско *делце*, њу и узбудило (25) и сл.

Као што се види, Анушић је ријечи одмила користио за именовање и бића и предмета, показујући да они који су те именице употребљавали (било да је у питању сам наратор или неки од ликова) према појмовима које те именице означавају исказују наглашен емоционално-емфатички однос, да су ти предмети и појаве везани за пријатне ситуације или елементе ситуација, које буде емоционалну ангажованост. У питању су „деминутивно–њежне ријечи, умањене или деминутивне ријечи с њежном обојеношћу“ (Симеон 1969 I:221). Све именичке деминутивне хипокористике потпадају под деминутивне изведенице, а творене су, како се то и из наведених примјера види, великим бројем деминутивних суфикса: *–анце*, *–ашице*, *–енце*, *–ешице*, *–ак*, *–ац*, *–ка*, *–ица*, *–ић*, *–це*, *–чић*, *–урак*. Неки се од наведених деминутивних суфикса могу замјењивати уз исте творбене основе, што их онда и додатно – према критеријуму стилистичког избора – чини стилистички маркираним.

Будући да су хипокористици творбено еквивалентни деминутивима, није увијек лако одредити да ли деминутивна форма има значење умањенице или значење хипокористичности. У неким примјерима контекстуално је потпуно јасно да се ради о нехипокористичним деминутивима (а), док се у другим (б) чак ни у контексту не може јасно разазнати да ли је

деминутивно значење ослободжено и хипокористичним. Али без сумње у свим наредним примјерима – за разлику од претходно наведених – примарно је деминутивно, док је хипокористично значење, и кад је присутно, увијек комуникативно секундарније постављено:

(а) Стан јој је био лабораторија, а не настамба. Епрувете, пипете, посуднице, микроскопи, *стакалца*, *бочице*, ватирани *штатићи*... (24); Полегли смо по купинастом *зараванку*... (131); Умало не сруши ... и хроми *столић* са пластичном боцом (39); ...фали *комадић* даске (66); И испод носа *венчић* белих *длачица* (64); После би вадио *мрвице* из брчишта (53); Један висок, мршав, *брчићи* му под носом ко да му се тица посрала (65); Кречњак је продро у венске *цевчице*, каже лекар коме се жалим (140); Мој *ситниш* у туђој руци (5) и сл.

(б) Види јасне слике, могу се опипати, дечијих костура, њихова запечаћена, раном тајном, нема *усташица*; утонуле очи – пропале у доње душино небо; хлебне корице издубаних *обрашчића*; из дужене неприродне уши; беживотна *телешца* на гомили ... (31); Кад би *цевчице* у прсима запиштале и доток ваздуха стао да се тањи, истрчавао би на балкон и дављенички гризао ноћно тесто (35); У кругу *кружић*, у *кружић* побадали *крстић* са оним штитовима (152); Глинени *судић* са три зрна соли! (151); И покоју *уличницу* (131); ...завирио у сваки *завијутак* пупчане спирале (122); ...а носне *цевчице* издувам (95); Све кост по кост, чашку по чашку, *трешчицу* по *трешчицу* (37) и сл.

Сличан је случај и са свим осталим неименичким деминутивно-хипокористичним лексемама. За разлику од правих деминутивних хипокористика, у којима компонента деминутивности уопште не мора бити, а најчешће и није, присутна, код неименичких деминутивних твореница, хипокористично значење увијек се комбинује са деминутивним, тако да оне и нису прави деминутивни хипокористици, него су деминутивно-хипокористичне лексеме. А такве деминутивне творенице са интерференцијом деминутивног и хипокористичног значења у овом Анушићевом роману доста су ријетке: потврђене су са само четири наредна примјера, од којих три репрезентују деминутивне глаголе, а један деминутивни прилог:

Чуче или седе, и *дремуцају* (117); Нисам смела да приђем вратима, да *зирнем* кроз шпијунку (108); Кад ми досади пиљење у светски прозор, *зиркам* са оног нависја по околним крововима и шумарцима (99); ...и закуцао на моја врата. *Загребуцао* (108); ...где не допире макар *малчице* уличног светла (137).

Деминутивна форма творенице, међутим, не мора имати као примарно ни деминутивно ни хипокористично значење. Њом се може, као у два сљедеће из Анушићевог романа забиљежена примјера, изразити и пејоративно значење, тј. депрецијативно или значење погрдности:

Сећаш ли се Павла Немањића, оног сиромашног *човечуљка*, сав је вазда био изгужван, од лица до одеће, ко прекоокеанско писмо (125); – Треба њега отјерати на ратише, па ће поштовати радно вријеме – вели један *црвуљак* у полувојничкој одећи (32).

Наведени примјери показују да деминутивна форма системски није везана само за изражавање значења деминутивности и/или хипокористичности, него да се њом може изразити и пејоративно значење. У питању су, како то Р. Симеон (1969 I:221) одређује, „деминутивно-презирне ријечи, деминутиви с погрдном или пејоративном обојеношћу“. Из тога проистиче да у српском језику – а како наведени примјери показују и у роману *Адресар изгубљених душа* Анђелка Анушића – постоје не само *деминутивни хипокористици* него и *деминутивни пејоративи*.

Као што се примарно хипокористичним формама може изразити пејоративно значење, тако се и примарно пејоративним формама може изразити хипокористично значење. Такве хипокористичне форме јесу *аугментативни хипокористици*. Формом „увећанице“ изражава се однос симпатетичности, умилности, даје се приказ појма у позитивном свјетлу. У само једном једином примјеру из Анушићевог романа потврђена је категорија аугментативне хипокористичности:

Изем ти мушко без *брчина!* (65).

Датим се аугментативним хипокористиком не изражава величина бркова, него симпатетички емоционални однос према њима, па у питању није аугментативно него примарно хипокористично значење дате творенице.

Аугментативни хипокористици код Анушића су употребно околионални. Није, међутим, много чешћа ни употреба аугментативних пејоратива у овоме Анушићевом роману. Томе је свакако разлог чињеница да Анушићеви јунаци догађаје из завичајног живота по правилу процјењују као емоционално присне и „пријатне“ – што за резултат има тако честу употреба хипокористика у овоме роману – а не као ружне и/или емоционално одбојне, због чега и јесте тако ријетка употреба аугментативних пејоратива. Значење аугментативне пејоративности у овоме Анушићевом роману потврђено је са само пет сљедећих примјера:

Птичурине се стуште на живину (67);...дрмуса ме месната *ручерда* мога саборца (134); И он је био *шоферчина!* (141); ...крај њега возачева *шакетина* са прстеном печатњаком почива на колону – моје жене! (142); Успева ли овај клобук да препокрије онај изданак лица, ону *носину* која ме живо подсећа на некога (146).

Доминантност категорије хипокористичности тако готово нужно подразумева „ријеткост“, ефемерност категорије пејоративности као супротне, инкомпатибилне емоционалне категорије. Употреба хипокористика дубоко је и тематски и стилски мотивисана у овоме роману. Она на неки начин учитава нераскидиву присну везу ликова са својом домајом, из

које су ето насилно прогнани, а са којом они никад не могу прекинути емоционалне везе.

3.2. Неологизми

Уз хипокористичну лексику, па чак и прије ње, доминантни слој стилематичне лексике у овом Анушићевом роману представљају *неологизми*. Пошто у лексиколошкој и лексикографској литератури нема општеприхваћене дефиниције неологизма, него се тај термин доводи у везу са низом значењски блиских или подударних термина, неопходно је најприје одредити шта под *неологизмом* подразумејемо у овој раду.

Рајна Драгићевић (2011: 47) констатује да се „у славистичкој литератури често укрштају термини: *индивидуализам, околионализам, неологизам, кованица, хапакс, потенцијална реч*“, а да се, према критеријуму „степен уобичајености творбеног модела и творбених средстава коришћених за њихово грађење“, у новијој руској творбеној литератури, „индивидуализми деле на околионализме и потенцијалне речи“ (Драгићевић 2011:48). Као главна диференцијална карактеристика неологизма издваја се критеријум времена. Сматра се, наиме, да су неологизми ријечи које се учестало употребљавају дуже вријеме у одређеном корпусу, тј. да су неологизми „овремењене“ нове ријечи (Оташевић 2008:40; Мухвић-Димановски 2005:5; Драгићевић 2011:49; Штебих Голуб 2012: 420-421 и др.). Ако се пак, мимо покушаја дефинисања, посматра употреба датих термина у лингвистичким радовима, онда није тешко закључити да они нису равноправни, него да су хијерархизовани. Наиме, при синтагматском комбиновању наведених термина у супстантивну синтагму, статус надређеног члана добија искључиво термин неологизам, док сви други термини добијају детерминативни статус. Тако Ђ. Оташевић (2008: 61-62) у руској лингвистичкој литератури биљежи термине *околионални неологизми, индивидуално-стилистички неологизми, индивидуално-ауторски неологизми*, док А. Милановић (2009:351) у наслов свог рада ставља синтагму *индивидуални неологизми*. М. Радовић-Тешић (2009:59) на сличан начин твори синтагматски термин, говорећи о *околионалним ауторским неологизмима*⁴ итд. Нигдје у литератури, међутим, није забиљежен случај да термин неологизам добије детерминативну функцију уз неки од конкурентних термина, па да се нпр. створи синтагматски термин **неологистички околионализам*, или пак **неологистички индивидуализам*. Већ сама та чињеница указује на различит хијерархијски статус термина неологизам

⁴ „Околионални ауторски неологизми богате лексички систем језика уколико су у потпуности мотивисани општејезичким творбеним системом“ (Радовић-Тешић 2009:59).

у односу на конкурентне му термине. Термин неологизам се, наиме, може сматрати *родним* појмом, а сви остали конкурентни му термини *врсним* појмовима. Из тих разлога, сагласно и мишљењу Мухвић-Димановски (2005:6), *индивидуализме, околионализме, кованице, хапаксе и потенцијалне ријечи* треба сматрати подврстама неологизма. *Неологизмом, дакле, у овоме раду сматрамо сваку новотворену ријеч, без обзира на то да ли је она „овремењена“ или није, да ли је појединачно или вишепутно потврђена, да ли је творена према регуларним творбеним моделима или насупрот њима.* Ти за дефинисање неологизама небитни критеријуми, постају битни тек при покушају поткалсификације неологизама.

А на такво одређење статуса неологизама на својеврстан начин упућује, како ћемо видјети, и сам Анушић у овоме своме роману. Какав и колико значај неологизми као новотворенице имају у Анушићевом роману *Адресар изгубљених душа* можда је најбољи показатељ чињеница да им писац као теми посвећује цијело једно поглавље, и то трећу причу насловљену: „Главијатан згубидомац. Гусле и тамбурица“. Главни јунак те приче јесте Илија Змијанић звани Гуслар, пасионирани сакупљач старих и непознатих ријечи, изрека и пословица, а уз то и сам „ковач“ нових ријечи. За њега ће наратор рећи да је за вријеме њиховог заједничког ручка „пола времена трошио на причу о новим речима које је пронашао. Тањир је називао *подгубац*, кашику *хранотрпка*, *хранограпка*, *јелокуска*, *утробиша*, *утроболовка*“ (15). Гуслар је, по нараторовим ријечима, сарађивао и у листу који је он уређивао. Тако је „за рубрику *Речарење*, доносио обиље мање познатих и потпуно непознатих речи које је проналазио по старим књигама и живим језицима старих људи, у забитима које је само он умео да нађе. А и сам је пореклом био из Шумавачке забити. Или их је, те речи, можда сам измишљао⁵. Уз неке које је сматрао да су нејасне, додавао је своје тумачење:

човчезић (среброљубац); *човарење* (људовање); *чојкање* (гордо понашање); *главијање* (лутање); *главијатан* (избелица, луталица); *медомезац* (лукавац); *набигузан* (прождрљивац); *куромилка* (сладострасница); *једнорупићи* (они који се повијају над истом женом); *брзотурић* (српски Казанова); *постељисање* (вођење љубави); *злonoсац*; *себетражник* (који трага за својим ја); *себник* (самољубац); *умодрумац* (онај коме је језик бржи од мисли); *тропрсташи* (они које се тропрстно крсте); *триљубићи* (који се три пута љубе при сусрету); *џабакруварење*; *шупљословисање* (празно говорење); *пародржац* (новчаник); *згубидомац* и *згубидомка* (ко је

⁵ Наратор, као што се види, није сигуран какав карактер имају дати неологизама: јесу ли они Гуслареви индивидуализми, или их је пак он „проналазио по старим књигама и живим језицима старих људи“, што ирелевантним чини не само критеријум временског трајања, него и критеријум фреквенције у употреби, па сљедствено томе и сам лексиколошки нуђен критеријум разликовања неологизама и околионализама и/или индивидуализама.

остао без куће, дома, погорелац, избеглица, мушко и женско); *шљокац* (пијанац); *недокланац* (преживели страдалник)...“ (16).

Наведени примјери показују да су сви Гуслареви неологизми творени или а) сложеничком, односно сложеничко-суфиксалном творбом или пак б) само суфиксалном творбом. Ово, међутим, нису једини у роману употријебљени неологизми. Иако их је највише у овом поглављу, јер је уосталом оно тематски и посвећено њима, они су разасути и по свим другим поглављима Анушићевог романа, и то како у оквиру нараторског тако и у оквиру говора ликова. Овдје ћемо их разврстати према њиховим творбеним карактеристикама.

1) По бројности прво мјесто заузимају сложенички или сложеничко-суфиксални именички и придјевски неологизми, којима се лако може одредити значење на основу познатости значења мотивних лексема, као нпр.:

Сестра устукну, а једна средњовечна жена, налик Марији Терезији из њених *сладопутних* дана [→ дана *страствене љубави*], приђе и из све снаге хркну пљувачку на човека који је лежао на земљи (33); Ранојутарњи јулски дан већ је цврчао на *жаропек*-тави [→ тави *која пече као жар*], с вечним јајетом на око (43); Финкине дуге ноге у краткој сукњи ... су спретно управљале доњим механизмом аутомобила, те *слаткопрсте*_ходалице [→ ходалице *слатких прстију*] које су исходиле из струка налик банијској тамбурици, само још недостаје пауново перце, па да се засвира и *благоухо* заојка [→ *благо за ухо*] (48); То мора да је нека удаљена звезда у гротлу *све(не)мира* [→ *општег (не)мира*] (55); И ето ти *згубиглавог* [→ *погромног / у коме се губи глава*] тутња без потребе (59); ...зар не види, слијепец, да народ бјежи од *згубиглава* [→ *погромна / одатле где се губи глава*], виче она (119); ...која је имала среће у овом *падоглаву* [→ *погрому / где падају главе*] (119); – Овај ће и на ономе свијету крчити туђе *зецојебине* [→ *забачене крајеве/мјеста*] – рече као за себе (75); *Безрек* [→ *нем / без речи*] и безвољан да учествујем у овој тугованки, покорно стојим у каравану за даљину (119); Трагови инсеката дуже ће остати на собном губилишту, него *падокрвни* [→ *раскрвављени*] белези ових јадника (130); ...дрвореда брекиња који нам прави спасоносни хлад и чини какав-такав *главобран* [→ *заштитник за главу / који брани главу*] (131); ...а од једног осведоченог *сукњоловца* [→ *швалера*] слушао да... (140); Главивијатан. *Згубидомац* [→ *који је остао без дома / погорелац*]. Недокланац (17); Док су се други копиланили, мислећи да се рађају од *јединосуитног* [→ *јединог правог, истинског*] родитеља, ја сам се стварао и поправљао друге (151) итд.

2) Другу фреквенцијску групу чине суфиксални неологизми, неологизми чија се новост исцрпљује или а) у замјени узуалног

оказионалним суфиксом, или пак б) у новоуспостављеној вези системског суфикса са датом творбеном основом:

а) Суверен је великодушно наградио *досетника* [→ *досетљивца*], и јавно похвалио дресере голубова (125); Створен за пролетње *крчевинарце* [→ *крчитеље*] (74); Почео сам интензивније, у доколици светског *добротворја* [→ *добротворства*], да се дружим са својим сапатницима (63); Једном нам је био положајник, уочи прве *изгубљељи* [→ *изгинућа /пропасти*] (65); Волонтерски чиновник Светске чаршије. *Чаршијан* [→ *чарширлија*] лутајуће адресе, какав јесам већ шест година (124); Трампљени некеме за нешто, барем ако је *трампач* [→ *трампаш*] добио за нас добре пертле (129); Узео би само мало млека и корицу хлеба, ујутру и навече, коју је дуго, умочену у напиток, *жвакољио* [→ *жвакао*] (53) итд.

б) Узбудило ме је *узорковање* [→ *узимање узорка*] *сперме* (њен израз) (24); Ни мене мој *пчелац-староверац* [→ *пчела мужјак*], није напустио (37); *Главијатан* [→ *избеглица, луталица*]. Згубидомац. Недокланац (17); Симбол се цинично уклапао у паклену *жеђајну* врелину [→ *која изазива жеђ*] (50-51); Ја се, искусни *пораженик* [→ *онај који је поражен*], повукох у своју собу, ћутке (102); Изложени бесној освети *пораженика* [→ *оних који су поражени*]... (129); Као да смо непријатељска војска, а не *бјежаници* [→ *они који бјеже*] (11); Тамо су стајале целу недељу, две закривљене *усечевине* [→ *усечена места*] (143); Брзац у Божијем винограду, *спораши* [→ *онај који је спор*] на гозби (151); –Кад су оно наши несрећници почели да *партијају* [→ *да се баве партијским радом*], пазио сам да то коло буде што даље од мога прага (56); ...и делимично заклоњени у оном *шикљишу* [→ *шикљајућем растињу*], чучке пребиремо своју судбину и ослобађамо се домаћег и светског милосрђа (62); Остајала су пуста читава имања, непрегледни ланци земљишних парцела *утринили су се* [→ *постајали утрине*] и лединили пред леденим погледима *оних...* (73); Нахрупи у салу, вихорно, фуријски и *суђајно* [→ *?као на суђење*], скерлетна дама у пахуљастом хору (85-86); Својим бургијама и *бељекањима* [→ *? кривељењима*] тај је успевао и мртвацу да развуче уста од ува до ува! (122); Немамо куда. Осим тамо куда пешадија, *числачад* [→ *? мноштво /редови*] у расходованим чизмама, најчешће одлази (131) итд.

3) Трећу групу чине префиксални и префиксално-суфиксални по правилу индивидулани, оказионални неологизми:

Кад нас угледа, она стара пастирка, ниска, дебела – пласт сена у народној ношњи – окрену стражњицу према нама, а *озадак* [→ *задњица*] јој колик и држава јој, вели капетан (7); Главијатан. Згубидомац. *Недокланац* [→ *преживели страдалник*] (17); ...чудесним оптимизмом тад забеласа наше *натражје* [→

стражњица], само да има ко да га види (62); ... леву руку стављају преко *надручја* [→ *на мишицу/изнад лакта*] десне и ружно одмахују (7); Кад ми досади пиљење у светски прозор, зиркам са оног *нависја* [→ *узвишења*] по околним крововима и шумарцима (99); Три године *подстанчарио* [→ *био подстанар*] у кући онога који је штитио бедро мога непријатеља (117); Човек који стоји преда мном, *оштуљен* [→ *на штулама*], нема више од четрдесетак година (127); И чудним покретом *обеспрћене* руке [→ *руке без прстију*], што је заличило на роботову хватаљку, узео моју оловку са стола (128); Док су се други *копиланили* [→ *поставјали копилани*], мислећи да се рађају од јединосушног родитеља, ја сам се стварао и поправљао друге (151); Насушила се и назимовала, надрхтала и *нацоптала* [→ *?наскакутала*], наклисла и наклијала, венула и листала. Ова Старица (64); Прилази полицајац, намргођен, *уколчен* [→ *као колац*] (118) итд.

4) Четврту групу чине „фоностилемски“ неологизми, тј. неологизми који се од узалних конкурената разликују само по томе што су богатији или сиромашнији за једну од фонема, односно сиромашнији за један од плеонастичких префикса (о плеонастичким префиксима в. Ковачевић 2010), или је пак у њима, најчешће у оквиру творбене основе, дошло до супституције фонема:

Исти ко ћаћа. *Трбласт* [→ *трбаст /трбушаст*] и кратког тупа (66); ...видео како *трбласти* [→ *трбасту /трбушасту*] возач буљавих очију леву руку држи на кондуктеркином колелу (139); *Данивање* [→ *дањивање*] у кукуреку, ноћивање у висибаци (91); Онда је дошао ред на *робљенике* [→ *заробљенике*] (136); Колико се само мајки родило да на свет донесе породиљу над породиљама. Моју мајку. Венци и неповрат њеним *рођајним* [→ *порођајним*] мукама, небеска постељица њеној души (151); Гаврило је скакутао с ноге на ногу, онда каскао на једној, подсећајући на неку *брзоходу* [→ *брзоходну*] птицу (45) итд.

5) Пету групу чине семантички неологизми, тј. неологизми настали полисемизацијом, која подразумева везивање потпуно новог значења за неку стандарднојезичку лексичку форму:

Телефон је звонио и *одзвонио* [→ *завршио звоњаву*], али се нико више није јављао (50); Деси се да заборави *димњачу* [→ *цигарету*] међу масним прстима, па пепео заврши у канти са храном (62); Све ће постати театар *немака* [→ *не(и)малаца*] (126); Иако грозоморан, сан је деловао патриотски на *устаника* [→ *мушко споловило*] у гаћама. (134); *Изметник* [→ *отпадник / онај који се одродио*] из лозе, нико из његовог стабла није био навијен на ову жицу (13) итд.

Анушићев роман *Адресар изгубљених душа*, како се види, врло је богат неологизмима. Критеријум уврштавања неке лексеме под неологизма био нам је њено непостојања ни у једном од два описна рјечника српскога

језика, ни у осамнаестотомном Речнику САНУ (РСАНУ 1959-2010), ни у шестотомном Речнику Матице српске (РМС 1967-1976), а уз то смо још консултовали и речнике нових речи И. Клајна (Клајн 1992) и Ђ. Оташевића (Оташевић 2008а).

Анушић се, како се и из наведених примјера види, у грађењу неологизама користи готово свим типовима творбе: и префиксалном, и суфиксалном, и префиксално-суфиксалном, и сложеничком, и сложеничко-суфиксалном творбом, с тим да не изоставља ни полисемизацију као начин творбе семантичких неологизама. Анушићеви неологизми потврђују правило да заправо и „нема сасвим нових речи; све оне вуку свој корен од већ постојећих; само по изузетку може се десити да 'измишљени' гласовни комплекс уђе у породицу речи са устаљеном генеалогичком“ (Парандовски 1964: 189). Управо због тога је у највећем броју Анушићевих неологизама већ на основу међуодноса њихових лексичких морфема (коријена и афикса) готово прозирно и лако читљиво значење. Као и сви писци, и Анушић употребљава неологизме из два разлога: „1) зато што жели да на нов, експресивнији начин именује већ именоване појмове или 2) с намером да именује оно што није до сада именовано“ (Драгићевић 2011:54). И у једном и у другом случају неологизми су не само стилематичне него и врло стилогене, тј. књижевноумјетнички сврховите јединице. И у случајевима у којима им је конкурентна узуална лексема неологизми су, као онеобичајене, код Анушића увијек стилистички маркиране јединице. Њих, за разлику од узуалних конкурената, карактерише појачана изражајност, тако да у књижевноумјетничком тексту увијек имају статус стилема. Овај Анушићев роман на најбољи начин показује колико неологизми могу придонијети књижевноумјетничкој вриједности једнога дјела, колико могу бити позитивна карактеристика⁶ стила једнога писца. Употреба неологизама као да је мотивисана циљем да се опише неприродно стање јунака: изгон са завичајног огњишта, али и да се покаже творачка моћ њиховог језика којему они што их прогнаше предјенуше име. Као да је честом употребом неологизма Анушић хтио скренути пажњу и на „ковање нових ријечи“ као иманентну црту западне варијанте српскога језика, варијанте коју његови јунаци носе са собом, која је њихов, али и неутуђиви дио српскога књижевног језика, посебно његовог књижевноумјетничког стила. А ако „само стил обезбеђује књижевницима трајност“ (Парандовски 1964:

⁶ Иако су сви неологизми, већ онеобичајеношћу своје структуре, стилематичне јединице, то никако не значи да су оне увијек и стилогене јединице, тј. да су естетски и комуникативно увијек сврховите. У литератури је већ наглашавано да се непотребно „многи лаћају насилних средстава, па стварају нове речи. Понекад цело једно књижевно раздобље обузме фурија неологизирања, као да матерњи језик није довољан“ (Парандовски 1964: 188). Тако неологизми врло често, посебно у публицистичком стилу, представљају нежељене „странпутице смисла“ (Клајн 2000: 90-97).

207), онда ће овај Анушићев роман, као врло успјешно и самосвојно стилско-језичко дјело, свом аутору обезбиједити мјесто међу стилски препознатљивим писцима српскога језика.

4. Закључак

Адресар изгубљених душа је стилски-језички врло карактеристичан и за лингвостилистичке анализе веома изазован роман Анђелка Анушића. Између низа специфичних језичко-стилских црта доминантном се, без сумње, јавља употреба *стилематичне лексике*. А под стилематичном се лексиком подразумева стилски маркирана лексика, лексика што се може подвести под стилеме као минималне јединице стилског појачања. Стилематичност стилеме препознаје се или у структурном (формалном) или у семантичком (значањском) онеобичајењу неке лексичке јединице. Анушићев роман „врви“ од типова стилематичне лексике, од којих су само два типа подробније анализирана у овоме раду, и то: а) хипокористичне, и б) неологистичке лексеме. Врло честа употреба тих двају слојева лексике мотивисана је тематско-идејном подлогом романа. Као да хипокористици својом семантиком њежности и драгости успостављају нераскидиву емоционалну везу јунака Анушићевог романа са њиховом домајом, њихову емоционалну „укоријењеност“ у домаји, из које су физички насилно „искоријењени“, док неологизми својом новошћу и необичношћу указују на ненаданост и необичност статуса у коме су се – након погромног прогона – (с)нашли.

Извор

Анђелко Анушић, *Адресар изгубљених душа*, Нови Сад: Stylos, 2006.

Литература

Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић, „Потенцијалне речи у српском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/3, Београд, 119-127.

Драгићевић 2011: Рајна Драгићевић, „Лексика квалификована као индивидуална у српским дескриптивним речницима“, у: *Лексикологија. Ономастика. Синтакса: зборник у част Гордани Вуковић*, уредници Владислава Ружић и Слободан Павловић, Нови Сад: Филозофски факултет, 47-59.

Клајн 1992: Иван Клајн, *Речник нових речи*, Нови Сад: Матица српска.

Клајн 2000: *Странпутице смисла*, Београд: НИИ.

Ковачевић 1991: Милош Ковачевић, „Функционалност 'нефункционалних' синонима и њихов нормативни статус у савременом

- српскохрватском језику“, *Књижевни језик*, XX/3-4, Сарајево, 211-225.
- Ковачевић 2010: Милош Ковачевић, „Плеонастичка употреба префикса у српскоме језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/1, МСЦ, Београд, 97-112.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: СКЗ.
- Милановић 2011: Александар Милановић, „Дериватолошке карактеристике индивидуланих неологизама у Словару Ђорђа Марковића Кодера“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, Београд, 351-361.
- Мухвић-Димановски 2005: Vesna Muhvić-Dimanovski, *Neologizmi. Problemi teorije i primjene*, Zagreb: FF press, Filozofski fakulte..
- Оташевић 2008: Ђорђе Оташевић, *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику*, Београд: Алма.
- Оташевић 2008а: Ђорђе Оташевић, *Речник нових речи*, Београд: Алма.
- Парандовски 1964: Jan Parandovski, *Alhemija reči*, prevod s poljskog Svetozar Nikolić, Beograd: Kultura.
- Радовић-Тешић 2009: Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.
- РМС 1967-1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, (књиге 1-6), Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959-2010: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, (књиге 1-18), Београд: САНУ.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I-II*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Шипка 2011: Данко Шипка, *Речник опсцених речи и израза*, Београд: Корнет, Нови Сад: Прометеј.
- Штебих Голуб 2012: Barbara Štebih Golub, „Okazionalizmi u hrvatskome publicističkom stilu“, у: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, уредници Божо Ђорић и Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 419-433.

ИМПРЕСИОНИСТИЧКИ ИЗРАЗ ПЕТРА КОЧИЋА (НА ПРИМЕРУ ПРИПОВЕТКЕ *МРГУДА*)**

1. Уводне напомене

1. За ову прилику није сврсисходна подробнија расправа о импресионизму. Сасвим је, ради подсећања, довољно онолико колико се о томе расправља у *Речнику књижевних термина* (1992: 283–284). По Виктору Жмегачу, писцу читаве мале расправе у том речнику о импресионизму – „импресионистичка се слика свијета задовољава нерелевантном појавношћу: збиља је саткана од обиља ћутилних сензација, од мноштва боја, мириса, звукова [...] Не удаљавајући се никад од искуства, и(мпресионизам) тежи за миметичком прецизношћу у детаљу; тражи језичне могућности да дочара разноликост и богатство нијанси у природним појавама (нарочито акустичким и оптичким), у људском говору и психичким реакцијама. – Ономатопеја, синестезија, кумулација атрибута (напосе описних придјева), специфичних, 'ријетких' епитета, паратакса, опћенито синтакса која се клони нормативности књижевног језика те тражи жив ток емотивног, доживљајима прожетог говора – све су то честе значајке и(мпресионизма). Оне упућују на настојање да се изрази крхкост дојмова и летимичност животних манифестација: свијет виђен у мијени облика, слика, чувстава, без обзира на логичке везе. Растреситост композиције, која је нужна посљедица таквих естетских поступака, одговара наглашеној субјективности перспективе. Скоковитост и привидна аутономија детаља ријетко се подређују већим обликовним цјелинама, па за и(мпресионизам) карактеристичне мале форме: лирска пјесма, прозна скица, краћа приповијетка, драмска једночинка“.

2. Ово набрајање у већини личи на опис Кочићевих стилских поступака и на форму његова дела. „Скерлић – по Ј. Радуловићу (2011: 181) – у првим Кочићевим приповеткама открива црте модерног импресионизма и његове снажне и уверљиве слике пореди са сликарским платнима Манеовим“. Иво Андрић је погођеним речима окарактерисао овога врсног приповедача тврдећи о њему „да носи своју велику способност, способност

* jelenajo@bitsyu.net

** Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамичка структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

да види и осети, да каже и изрази“ (1976: 164). Посматрачки дар комбинован са способношћу уметничке сублимације, вербалне креације књижевног текста – то је срећни склоп песничког генија.

2. О стилским поступцима

1. Исидора Секулић кратком и можда мало прејаком опаском: „Мргуда је биће наиндивидуално, а прича о њој јака, страсна, кратка и нагла као врисак“ (2011: 171) – дотакла је неке важне особености Кочићева приповедачког поступка. Руководећи се тим имплицитним премером Кочићева дела и постављеним релејима за оцену одакле у њему ваља почети, узимамо управо Мргуду за анализу и одбир темељних вредности његових. Почећемо од лика Мргуде – каква је и којим средствима је приказан њен карактер. Узимамо најпре у разматрање прву реченицу:

Мргуда упрти рубине у пође на перило. Нешто јој се стеже срце кад изађе с бременом из зграде.

а) Одлучна у покрету, али због нечега отуђена – кад напушта кућу, осећа јаку нелагоду. Читалац већ у следећој реченици сазнаје зашто:

Има већ неколико недјеља како се у селу само о њеној матери, а још више о њој говори.

б) Она и мајка предмет су жестоког оговарања. Даље се карактерише мајка као несмирена жена јаких страсти и без осећаја за меру, ред и патријархални поредак у кући и ван куће. А Мргуди се још приписује да није очева кћи. Наочита и набујале снаге, она сва цепти од разноврсних осећања. На речи да је „копиле“, и „жестоке крви“ – она пркосно одговара да јесте.

2. На перилу је писац описује у свој телесној лепоти и снази:

Лице смеђе, окошто, а остала снага саливена, пуна, једра као у надојена јањета. Крупне, дубоке, црне очи увијек су јој нешто влажне; а нос прав, меснат, с округлим ноздрвама, мало навише завинут. Усне набубриле и увијек црвене. Само кад се ражљути, задрхћу и поблиједе.

Опис обилује речима, које извиру из свих пора и чини се као да истичу сваки детаљ и осветљавају га јарким бојама.

а) Лице је описано двама атрибутима 'смеђе, окошто', који се доста мирно и паралелно усредсређују сваки на другу појединост: на боју, први, и на облик, други. Чврстина и одлучност избијају из тог описа.

б) Следи опис 'снаге' у низу атрибута, који нису стриктно разграничени по детаљима на које смерају, него се делом заправо преклапају, и на тај начин појачавају израз: 'саливена', као да не погађа неки посебан детаљ него наглашава склад, компактност појединости које чине 'снагу'.

в) Друга два такође не инсистирају на појединостима, него само из другог угла осветљавају склад девојчиног тела, његову привлачну заобљеност и пријатну попуњеност. Поредбени обрт 'као у надојена јањета'

није срачунат само на то да потврди вербални учинак атрибутâ, него и да опису да̂ извесну мекоћу и сјај.

г) И даљи ток описа сачињен је од низа атрибута. Очи су 'крупне, дубоке, црне, увијек [...] нешто влажне'. Ако снага инсистира на складу телесних облика и естетском савршенству, очи одају дубоку осећајност и осетљивост на најситније нијансе визуелних утисака.

д) Опет низ атрибута у опису носа, сваки са упутом на сопствени детаљ: 'прав, меснат, с округлим ноздрвама, мало навише завинут'. Сетићемо се да низање речи може имати и карактер узлазне градиције. А повећање лексичког састава заправо квантитетом и тежином грађе потврђује стални успон тоналитета и комуникативне енергије форми.

ђ) И најзад, опис усана не само да је градуиран, него је разломљен у две исказне форме међусобно синтаксички супротстављене, као да чине контраст. Све то указује на тежњу аутора да што интензивнијим вербалним средствима, и склоповима њиховим, достигне врхунски тон – оно што се назива патосом.

3. У сусрету са својим изабраником Миком она је дубоко прожета осећањима, у наступу жустра и необуздана. Када добија прекор да прихвата друштво другог момка, Мргуда и неочекиваним и непримереним поступцима доказује супротно:

Она у тренутку истрже Микин нож иза припашаја и махну по голој мишици. Крв шикну, а рана се разврати. Дрхћући, трже рупчић испод накићене тканице, натопи га врелом крвљу и баци пред Мику.

– Ето ти душе! Мика, вјерујеш ли ми сад?! – јекну бо'но и сузе је облише.

4. Изузетне личности имају изузетну и судбину, рекао би Иво Андрић. „Такве личности – по њему (1963: 117) – о којима се пева и говори однесе брзо та њихова нарочита судбина, а иза њих уместо оствареног живота остане да живи песма или прича“. И Мргуда завршава тужно као Андрићева Фата Авдагина, али на оштрим језицима неблагонаклоног света који не жели разумети живот изван „образа и поштења“.

3. О наративним поступцима

1. Једноставни су Кочићеви поступци у обликовању приповедног текста. Њему је надасве стало до јаког, продорног израза и до снажног утиска код читаоца. То постиже и рачју и конструкцијом.

а) Реч мора бити снажна, толико јака да забљесне својим непревазиђеним звуком и недостижном дубином смисла. Његови јунаци пламте у страстима, бледе и црвене, зној их облива, хвата их дрхтавица од узбуђења:

Кад мину поред Бореновића кућа, лијепо осјети како је румен обли и ухвати дрхтавица.

Очи јој засузише, а снага тихано задрхта.

Иза ње бућну камен у воду и попрска је по бијелим бедрима. Она се трже, поблиједи и задрхта као срна [...]

Она у тренутку истрже Микин нож иза припашаја и махну по голој мишици. Крв шикну, а рана се разврати. Дрхћући, трже рупчић испод накићене тканице, натопи га врелом крвљу и баци пред Мику.

Мика се окаменио, поблиједио, па шути. Једва се освијести и приђе, те јој зави рану, па је стаде снажно око струка стезати, гристи, грлити и љубити.

[...] прошапта она њежно, с дубоким уздахом, занесе се и изнемогла из силног узбуђења, немоћно спусти главу на његово раме. Са Мргудиних зажарених образа нестале узавреле румени. У часку се прели у мртво ледено бљедило.

Она гледа и дрхће, а срце стрепи у силној, насртљивој, неодољивој чежњи:

[...] отима се она малаксало, отирући руком оно мјесто на ком је осјећала Микине уздрхтале усне.

Помисли на Мику. У глави осјети ватру, а уз образе јој удари врео пламен. Обли је врућ, преврућ зној и цијела јој снага уздрхта па набрекну. Дрхће и намиче на се власнату, меку поњавицу. Гори, све гори као да је у ватри.

Кроз размакнута јелова брвна, која су ударала на смолу, видјела се мјесечина како се расплинула по жутом, скореном блату око стаје. Она гледа и дрхће, а срце стрепи у силној, насртљивој, неодољивој чежњи:

Горјела је, дрхтала је, па је онда тихо у сузама као мало сисанче заспала [...]

2. Палета страсти креће се од једне супротности до друге. Не описује писац Мргуду никад мирну, ни кад је у додиру с људима, ни кад је сама. Чак и на перилу, у чаробном зеленилу и гргољењу и плускању воде око њених ногу, она успламти страшћу, и песма се отима са њених усана:

Дуже главу, баци пратљачу на обалу, протегну се, а пјесма јој се сама из грла оте:

Мој се драги на војску опрема.

Очи јој засузише, а снага тихано задрхта. Глас се снажно, умиљато разлијегао, прелијевао се грчином, пркосом, разбуктали жаром.

3. У потрази за интензификацијским средствима Кочић не преза ни од извесних претеривања, која читаоцу који не познаје праву беду сиромашног сеоског амбијента могу изгледати фолклорно колоризирана и пријатна, али за познаваоце су у крајњој линији помало неумесна.

а) Тако Мргуда на перилу, иако очито боса и полуобучена, како је био и обичај кад праља изађе на перило, по Кочићеву сведочењу окићена је ђерданом и „накићеном тканицом“. Није речна вода увек топла и пријатна кад се загази, него је у планинском пределу по правилу свежа, или чак непријатно хладна.

б) Даље, Мргудин сиромашни лежај у штали, са данашњег гледишта недостојан људског бића, насликан је као идеалан простор у којем све мирише на „смиље и девесмиље“, који је саткан од планинског сена, а ипак мекан и богомдан за маштање о драгану, уз неодољиве пориве очекивања његовог доласка.

4. Сем чистом употребом и низањем јаких речи, како смо горе показали, Кочић уме и лексичким спрегама створити утисак снажног израза. Како је речено, најпростији и најплоднији поступак склапања лексичких спрега јесте једноставно низање, кумулација – што ће потврдити и следећи примери:

Око ње свукуд вода, свјетлост и непрегледно, миришљаво прољетно зеленило. Ваздух се очистио иза кише, па трепери и свијетли се као стакло. Око бијелих, облик ногу жубори вода и лагано протиче, а треперава се свјетлост одбија од воде и игра јој се по влажним образима и дугачком, сјајном ђердану.

Мика се окаменио, поблиједио, па шути. Једва се освијести и приђе, те јој зави рану, па је стаде снажно око струка стезати, гристи, грлити и љубити.

Глас се снажно, умиљато разлијегао, прелијевао се грчином, пркосом, разбукталиим жаром.

[...] јекну бо'но и сузе је облише.

Он јој несвјесно, нехотично завуче руку у набрекла њедра, која су у ватри горјела као оно модро, распаљено, планинско небо изнад њих.

а) У првом примеру почетна беспредикатска конструкција може се схватити као реченица. У њој су употребљена три субјекта: прва два без атрибута: 'вода, свјетлост', док је трећи праћен трима упечатљивим придевима: 'непрегледно, миришљаво прољетно'. Читаоцу се просто отвара поглед на непробојни сплет воденог биља, шибље и шумску зелену масу наднесену над све остало као пријатна свежа густа надстрешница кроз коју се само назире сунчани зраци, али не допиру до погледа. Друга реченица овог примера састоји се из три предиката. Први и потоњи имају и по који пратилац: уз први иде адвербијал за веме 'иза кише', а уз трећи поредбени детерминатив 'као стакло' – док је средњи сасвим без додатних елемената. Предикати варирају појам прозрчане чистоте у узлазној градацији: 'очистио се – трепери – свијетли се'. Трећа реченица углавном је обогаћена атрибутима, али јој је одлика – шаролика разноврсност речи које као да одсликавају живахно кретање воде и немир површинског слоја реке и одсјаје женске лепоте у њему.

б) У другом примеру брза смена глаголских облика уноси жив ритам у смењивању дешавања у узбуђеном блиском сусрету двају у страсти устрепталих бића.

в) И у трећем примеру дешава се жива смена разноврсних лексема, које се делом нижу у истоврсне низове ('глас се снажно умиљато разлијегао'; 'прелијевао се горчином, пркосом, разбукталиим жаром'), а

делом опет разноврсношћу као да напомињу контрасте међу елементима живих нарацијe.

г) Следећи пример: [...] јекну бо'но и сузе је облише – не одликује се густином лексичких маса, али је пред нама врло интензивна нарацијска секвенца. Вероватно је то постигнуто како лексичким тако и конструктивним средствима. Први део: 'јекну боно' – лексички је врло снажан јер и глагол и адвербијал уздижу опис бола до висина емфазе. Други ову емфазу покушава достићи само својим завршним делом. Али прелом настао на месту споја двеју напоредних реченица као да условљава снажно појачање узајамном пројекцијом два у основи дискретна описа различитих порива страсти и бола.

д) Потоња наведена конструкција: Он јој несвјесно, нехотично завуче руку у набрекла њедра, која су у ватри горјела као оно модро, распаљено, планинско небо изнад њих – у појачаном виду обелодањује Кочићеву тежњу ка високом интензитету излагања. И у претходној анализи имали смо посла са поређењем, а овде га видимо са необично разгранатим компарандумом, врло густо попуњеним атрибутима.

5. Виши облик лексичких спрегова чине конструкције са поновљеним речима. Има их од више руку, па ћемо их навести и анализирати по реду:

– Јест, друго моја, крв! Жестока крв је томе крива.

Кад се изу, збаци са себе зубун, збаци остраг прегачу, узгрну кошуљу до изнад кољена, па зађе у воду и стаде усправ.

Мргуда је што се у народу каже, слатке крви – слатке, преслатке!

Од тога дана није се више насамо састајала с Миком. Бјежала је од њег јер се бојала свијета; бјежала је од њег, а умирала је за њим.

Била је пошљедња ноћ пред полазак Микин, бурна, вјетровита, јесенска ноћ.

а) У две реченице првог примера поновљена је реч 'крв'. Други случај подупрт је снажним атрибутом 'жестока'. Беспредикатни облик прве и интензивнији атрибут 'жестока', као и предикатни придев друге 'крива' – али и конструктивно решење са прекидом нарације међу реченицама – високо уздиже тоналитет друге, и подвлачи тежину мисли у њој изражене: Жестока крв је томе крива.

б) У другом примеру поновљени предикат у облику аориста 'збаци' иницира успон тона, који се онда наставља и код следећа два, иако нису фонолошки усклађени са овима: 'узгрну–зађе'. Последњи предикат 'стаде (усправ)' делује логиком изненађења јер у журбану динамику нагло преобраћа у статику, са импозантном сликом у центру пажње: 'стаде усправ'.

в) У трећем по реду случају имамо поновљен облик 'слатке', и елативну варијацију 'преслатке' која је смештена на врхунцу ове успеле градијске форме.

6. Нешто су слабијег ефекта понављања на већем одстојању и уз несистемску, боље рећи ненамерну варијацију облика:

– Нако ће и моја младост осушити, увенути, чекајући га док се врати с војске. Али чекаћу га.

Испод тврдог сламног подглавача мирише суво босиље, девесмиље и црвени, увели ђулићи, а под њом се шири мирис загријаног, планинског сијена.

Помисли на Мику. У глави осјети ватру, а уз образе јој удари врео пламен. Обли је врућ, преврућ зној и цијела јој снага уздрхта па набрекну. Дрхће и намиче на се власнату, меку поњавицу. Гори, све гори као да је у ватри.

а) У првом случају из ове групе глагол 'чекати' употребљен је у две узастопне исказне форме, и више делује као ретардацијски него као промотивни поступак. Сусрет двају облика, хоћемо рећи, не погодује појачању, него чак слабљењу утиска. Много је успелији спој инфинитивних облика у првом исказу 'осушити–увенути', који се понашају као контактни синоними јер само на различите начине означавају исту појаву губитка животне свежине, нестајања, умирања (младости).

б) Претпоследњи пример чини једна исказна форма али синтаксички разграната у две простране реченице. Као да писац намерно није хтео поновити исти облик, него је 'мирише' у другом случају замењен обртом 'шири се мирис'. Ефекат поступка је видан, али је ипак потиснут у позадину истакнутим низовима кумулираних лексема, у оба случаја субјекатске синтагме '(мирише) суво босиље, девесмиље и црвени, увели ђулићи', и '(шири се) мирис загријаног, планинског сијена'. Постигнута је таква пунина лексичке масе, да опис делује врло згуснуто, са продорним дејством на читаочеву машту.

в) У последњем забележеном примеру садржано је више исказних форми, али су оне узајамно врло примакнуте и чине компримиран израз са узаврелим унутрашњим кретањем и снажним ефектом на читаоца. Сем понављања (најуспелији је спој основног и елативног облика придева 'врућ, преврућ'), упадљива је кумулација речи које потенцирају висок напон Мргудиних осећања, метафором их одсликавајући као високу температуру која се стално повишава, да би у последњем исказу планула у огањ који просто сажиге младу девојку: „Гори, све гори као да је у ватри“.

7. Фигуративност и тропика нису посебна одлика реалистичке приповетке уопште, па ни Кочићеве. Честа су поређења, од којих се сем већ виђених у анализи могу навести и следећи обрти: 'она и сад ко каква млада'; 'свијетли се као стакло'; 'а кад иде, клима ко какав старац' итд. Рекли смо већ да ову не посебно освежавајућу фигуру Кочић уме оплеменили попуњавајући лексичким материјалом поредбену структуру и високим појачањем њене сликовитости.

8. Поменули смо управо метафоризиран опис Мргудина узбуђења, а може се навести још по неки случај, као нпр. онај са Мргудином 'слатком крви': „Мргуда је што се у народу каже, слатке крви – слатке, преслатке!“ Мргуда свог изабраника у узбуђењу назива „очи моје“, а њена мати свог старог и онемоћалог мужа, пуна незадовољства њиме народски шароликим, делом успелим метафоричким називима, понижава и грди, називајући га 'матором кљусином' итд.

9. Али о народском изразу у Кочићевом делу ваља и посебно рећи коју реч. Он је и иначе, а и у овом тексту, врло чест, и врло успело карактерише средину и нарави Кочићева Змијања. Управо је густина тих израза највећа у свађи међу супружницима пред свештеником, па тај одељак без даље расправе наводимо за крај:

– Оче, молим те ко старијег, прошћеш, она моја бијежа од мене [...] Бude два-три дана код куће, онда, онда се и обуче ко да ће на збор, па ето ти је у свијет. Нема је за неколико, па се јопе врати. Примим је. Ко велим: моја је, бог је не убио! Бude мало, јопе реп на раме, па у мрак [...] Ја солим, одијевам, обувам и вамо чиним јој, штоно веле, идару, а, прошћеш [...] Е, па, оче и брате мој, знаш како је, не мере исан! Оно, има се проодати, ама с образом и поштењем.

– Не кријем, не шијем, већ ево ти отворено пред овом свијетлом брадом кажем: Нећу те! Шта ће ми стара, саката, сипљива и чакараста кљусина?!

10. На крају је потребно поменути још једну особеност Кочићева приповедног ткања – а то је заправо краткоћа израза узетог и у целини и у деловима. Наиме, сем склоности ка малим приповедним формама, што је у уводу поменуто као општа карактеристика импресионистичког уметничког поступка у књижевности, код Кочића је и на први поглед приметно одсуство дугих дескриптивних и приповедних пасажа, дугих монолошких сегмената, дијалога итд. Све је стегнуто, компримирано у кратке секвенце пуне унутрашњег притиска и изражајне енергије. Чак и релативно развучена расправа међу супружницима, коју смо управо навели, заправо нити је дуга ни развучена – каква би се у колоквијализацијској намери могла сачинити да се нагласи досадна и бесмислена породична атмосфера. Кочићев циљ, и Кочићев поступак је сасвим друге намене: он жели одсликати незадовољство супруге необузданих страсти тихим, мирним и остарелим мужем. У том нас правцу просто изненађује почетак приче, где се Мргуда никако не описује директно, да би се читаоцу предочио њен лик као што неки приповедачи чине, већ се она затиче у акцији, како прти веш и креће на перило. И епилог је чудан. О Мргудином драматичном и трагичном крају сазнајемо из разговора и из опречних судова учесника у разговору:

– Па објесила се Мргуда Малетина, дабогда јој земља кости изметала! Ш ње је овај град пао [...]

– Не куни дијете! – викну стари Чочорика. – Град је божја воља. Мргуда је погријешила, крв је занијела, ама и гријех свој окајала. Дјецо, не кунте је, већ реците: бог да јој душу прости.

4. Закључне напомене

1. У закључку је довољно вратити се на почетак наше расправе и подсетити се шта теоретичари приписују ауторима сврставајући њихово дело у сферу импесионистичке литературе, и директно упоредити тамо назване појединости са налазима наше анализе.

2. Импесионистима се најпре приписује склоност ка јаком изразу, било да га постижу чисто лексичким средствима, тј. посебно бираним експресивним речима, било пак конструкцијама у којима лексички спрегови достижу висок ниво тоналитетске и комуникативне енергије која на читаоца оставља упечатљив утисак.

3. Склоност ка кратком упечатљивом изразу, и равнодушност према композицијској компактности и нормативној рашчлањености текста Кочића такође ставља у ред импесионистички настројених писаца.

4. На крају, и честа појава колоквијалних, код Кочића заправо дијалекатских детаља у приповедној материји, својство је импесионистичке литературе.

Извори

Андрић 1963: I. Andrić, *Na Drini Ćuprija*, Zagreb: Mladost.

Кочић 2011: П. Кочић, *Јазавац пред судом. Приповетке*, Београд: Просвета.

Литература

Андрић 1976: I. Andrić, *Umetnik i njegovo delo (eseji, ogledi i članci)*, Sarajevo: Svjetlost.

Радуловић 2011: Ј. Радуловић, Приповетке Петра Кочића, у: *Кочић 2011*.

РКТ 1992: *Речник књижевних термина*, ур. Д. Живковић, друго издање, Београд: Нолит.

Секулић 2011: И. Секулић, Дело, у: *Кочић 2011*.

ОДНОС АУТОРСКОГ И ТУЂЕГ ГОВОРА У РОМАНУ „БОСАНСКИ ЦЕЛАТ“ РАНКА РИСОЈЕВИЋА**

1. Увод

Роман *Босански целат*¹, Ранка Рисојевића, представља структурно-тематски сложено причу о животу Алојзија Зајфрида, аустријског целата у анектираној Босни и Херцеговини. Кроз структуру романа од 62 краћа поглавља, односно фактички 63, јер је уводно поглавље обиљежено као нулто, испреплетена је мрежа разноврсних наративних токова којима се из различитих углова разоткрива и слаже врло сложена прича о необичном јунаку – целату и умјетнику, који је не само посвећен свом послу у коме настоји да постигне савршенство – да се жртва не пати – него је заокупљен и музиком – често и врло вјешто пребира по цитри, носталгично бјежећи из босанских беспућа у Аустрију, у родни крај. Радња романа протеже се кроз другу половину 19. вијека па до краја Првог свјетског рата, пратећи уз живот државног целата и хронику аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини, али се и дисперзивно шири, и уназад, у прошлост, залазећи у догађаје из турских времена, и у будућност, до доласка партизанске војске у Сарајево, крајем Другог свјетског рата. Наративни поступак је врло сложен, прича тече из више различитих извора, одражава врло различите тачке гледишта, а приповиједају је главни јунак, његов син, новинар-архивиста, писац аматер и тзв. коначни писац, како их именује аутор, па се нужно реализују врло разноврсни типови говора које аутор сам у уводном нултом поглављу и најављује:

Рукопис исписан као партитура – зналац чита на свој начин, своју музику. Отац, син, архивиста и новинар, писац аматер, коначни писац, баш се и НЕ СНАЛАЗИМ² у тој заврзлами. Иако МИ се све више допада. ИШАО САМ до краја, прву руку, па другу, па трећу, на крају се вратио на почетак, нулто стање, и запитао се шта се овдје дешава. Одговор слиједи. Оркестрација није до крај

* gasovaca@yahoo.com

** Рад је урађен у оквиру пројекта Значај српског језика и књижевности за очување идентитета Републике Српске, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

¹ Ранко Рисојевић, *Босански целат*, Бања Лука: Глас Српске, 2004.

² Истицање великим словима у свим наредним примјерима није пишчево, него је наше.

проведена стриктно, неки НАМ инструменти нису потребни, ДОДАО САМ више удараљки.... (5)

Аутор набраја све приповједаче (отац, син, новинар-архивиста, писац аматер, коначни писац), постављајући се истовремено и у улогу аутора који је судионик, ЈА-наратора, и у улогу читаоца (*ишао сам до краја, прву руку, на другу, на трећу, на крају се вратио на почетак, нулто стање, и запитао се шта се овдје дешава. Одговор слиједи. Оркестрација није до крај проведена*), обједињујући се са свима, и са нараторима и са читаоцем, што показује множински облик замјенице МИ, у дативу намјене првог лица множине (*неки НАМ инструменти нису потребни*). Али ауторско креирање текста ипак је његово (*ДОДАО САМ више удараљки...*) – додавање *више удараљки у оркестрацију*, алузивно уводи звук окупаторске војне музике у анектираној БиХ.

Рисојевић се поиграва тачком гледишта, па најављену вишеструку фокализацију своди на двије антагонистичке:

Али ДРУГИ ПИСАЦ, на другом мјесту, гледајући кроз други прозор, све ово види потпуно другачије. ОНАЈ у Беледији гледа према Бистрику, ОВАЈ с Бистрика гледа према Беледији... (5).

Тиме најављује да ће се у заједничкој тачки гледишта објединити више наратора који објективно, фактографски осликавају живот босанског целата Алојзија Зајфрида и Сарајева као града-целата у разним историјским контекстима (турском, аустроугарском) – на једној страни, док ће на другој страни поглед *кроз други прозор* одредити тачку гледишта Алојзијевог сина као наратора и Алојзија самог, при чему оба посматрају живот и улогу босанског целата субјективно, син емоционално, а целат егоцентрично. Тек у споју та два става – субјективног и фактографски објективног (који се огледа посебно у нараторској улози архивисте-новинара, као деперсонализованог приповједача, неименованог, означеног иницијалима *В. Б.*), долази до изражаја медијаторска позиција аутора, који, прогласивши се „духом приче“, која се након уводних поглавља самоиспреда, управља у ствари њеним ткањем. Ту вишеаспекатску, у начелу двоаспекатску позицију, аутор образлаже такође у уводном или нултом поглављу, обративши се експлицитно читаоцу:

РАЗУМИЈЕТЕ шта ЖЕЛИМ да кажем – ниједан живот није праволинијска, непрекидна прича, чак и у биографском приповиједању, усталом препуном прескакања, дометања и накнадне памети. Као и другдје, има овдје рупа кроз коју може да пропадне цијели човјек. Ако му је то судбина, нека пропадне. ЈА га НЕЋУ спасавати. Ако СТЕ ЧИТАЛАЦ, ПОТРУДИТЕ СЕ скупа СА МНОМ, МОЖЕМО да сучемо више нити и да их потом, уплетемо, ако се негдје састанемо. Али не заборавите да глагол сукати има два, не баш слична, значења. Изаберите оно које вам се више свиђа (6).

Редупликацијом глагола *сукати*, у финитивној позицији уводног, нултог поглавља, аутор нас уводи у суштину приче и причања истовремено и као приповједачког и као поступка рецепције, читавања реципијента, при чему, наглашавајући бисемичност глагола, сугерише да је текст ткање у које је уплетено мноштво нити којима се освјетљава прича о аустроугарском целату у Босни, која се може схватити и као историографски заснована и као тотална фикција, будући да глагол *сукати* примарно значи „испредати нит“, а колоквијално „измишљати“. Тиме поново наглашава могућност двоструке интерпретације, различитих виђења живота и личности босанског целата, нудећи читаоцу да изабере ону коју жели. Истовремено најављује испреплетеност разних наративних токова и рукаваца (*ниједан живот није праволинијска, непрекидна прича, чак и у биографском приповиједању, усталом препуном прескакања, дометања и накнадне памети*), формално распоређених уз уводно, у још 62 кратка поглавља.

2. Међуусловљеност типа говора и тачке гледишта

Различити типови говора који скоро нужно подразумијевају и различиту фокализацију једно су од најважнијих структурних средстава заплета приче, јер писац води паралелно и више прича у (централној) причи и више прича о причи. Поједине теорије наратологије „истичу да различите врсте паралелизма стварају задовољавајуће заплете, нпр. прелазак са једне врсте односа међу јунацима на њену супротност“ (Калер 2009: 101), па тако и Рисојевић стално надограђује и развија заплет приче поступком различитих наративних рукаваца, односно представљајући исти референцијални садржај из различитих углова и на различите начине. То се огледа у честим смјењивањима наратора, од неутрално-објективног новинара-архивисте који биљежи живот Алојзија Зајфрида, до лично и емоционално-субјективног наратора који је сам главни лик или његов син. Супротстављањем тих различитих тачки гледишта аутор гради заплет на контрасту, па се главни лик, најпознатији босански целат разних царевина – приказује у свјетлу антагонизма објективно представљене суровости коју посао целата-професионалца неизбежно намеће и лично схваћене хуманости која се огледа у емоционалном односу оца-целата и његовог сина, у склоности целата ка музици и умјетности, у његовом апсурдном схватању да је постигао занатско савршенство, с циљем да жртви егзекуције олакша тренутак смрти. Те различите перспективе сабирају се у перспективи свезнајућег приповједача коме су познати сви догађаји и сва осјећања ликова, који улази у њих и дистанцира се у односу на збивања у којима се сви ти слојеви разоткривају. Преплитање слика које отварају приповједачи који су ван саме приче или повремено у њу залазе и ликова приповједача, усложњава израз разноврсним типовима говора, па се у тексту реализује мноштво специфичних облика и монолога и дијалога,

условљених позицијом различитих наратора у односу на садржај приче. Теоретичари разликују „*приповедање у првом лицу* са приповедачем који говори *ја*; и *приповедање у трећем лицу*“ када „приповедач није јунак у причи, а о јунацима се говори у трећем лицу, поименице или путем заменица *он* или *она*. Приповедачи у првом лицу могу да буду *протагонисти* радње; могу бити *учесници*, ликови од споредног значаја за причу; или могу бити *посматрачи*, ликови који не учествују у радњи већ је само описују. Посматрачи могу да буду развијене индивидуе, са именом, прошлошћу, карактером, или могу да буду сасвим неразвијени, могу да нестану из видокруга када се приповедање развије, када нас уведу у причу“ (Калер 2009: 103). Рисојевић комбинује и једне и друге, укључујући у нараторско вишегласје, уз приповједаче у првом (ЈА) и трећем лицу једнине (ОН), приповједача у првом лицу множине (МИ), и приповједача у другом лицу једнине (ТИ), чиме се усложњавају типови и ауторског и туђег говора.

Прича о Алоизију Зајфриду отвара се првим поглављем из приповједачке перспективе његовог сина, који се као ЈА-наратор – у облику *неуведеног слободног управног говора* – осврће на неке детаље из свога живота с оцем, сређујући биљешке о њему, дан након што је на десетогодишњицу очеве смрти обишао његов гроб, на гробљу на Барама, пред сами завршетак Другог свјетског рата. Емоционална везаност сина за оца, посебно јака због синовљевог физичког хендикепа и везаности за кућу (у којој доминира отац), одређује и његову тачку гледишта:

Пишем и у исписаном тражим оца и себе. Нарочито оца. С њим је почињао и завршавао се мој свијет. Не знам да ли је то он знао, да ли је осјећао колико ми значи и треба (11).

Овај тип говора, субјективан, непосредан – ненајављен од стране аутора или другог наратора – изражајан је као унутрашњи монолог којим се казују „размишљања и осећања неког карактера изражена без употребе уобичајених граматичких обележја наратива (на пример, знаци навода или фразе 'рекао је', 'рекла је')“ (Абот 2009: 367).

У другом поглављу ауторском назнаком у форми номинативног исказа, који дјелује као наслов, наведен је сљедећи наратор, новинар-архивиста, који такође приповиједа истим типом говора у форми првог лица једнине:

Необјављена биљешка В. Б.

Сам сам записивао, као да сам од дјетињства знао да је моја судбина архивистика (12).

Други римјер показују да се аутор, чак и када најављује ЈА-наратора, дистанцира од те форме, дозвољавајући да преовлада сугестивна доживљеност њеног израза.

У трећем поглављу, у коме се представља улазак аустроугарске војске у Сарајево, а са њом и босанског целата, најприје се од стране деперсонализованог аутора, репортерски уводи нова тачка гледишта, при

чему се приповједач представља метафорично-метонимијски као „дух приче“. Та позиција је подударна са позицијом аутора, са помјереним типом говора у слободни неуправни, помјерањем ауторског првог лица јединине (ЈА), из нултог поглавља, у треће ОН-лице (*он жели да кумује*):

ПРИПОВЈЕДАЧ, не нужно човјек него сам ДУХ ПРИЧЕ, описује сцену на којој се дешава прича а којој ОН ЖЕЛИ ДА КУМУЈЕ (у којој ЈА ЖЕЛИМ ДА КУМУЈЕМ) (17).

У ток приче у овом кратком поглављу удјенуте су конструкције које упућују на ауторски говор у форми првог лица, као што је показна замјеница ОВА (ОВА ПРИЧА), са проксималним значењем које упућује на позицију првог лица, оно што је просторно близу првом лицу јединине:

...Више је незадовољних него задовољних. Тако је и у позадини ОВЕ ПРИЧЕ, која не би ни постојала да није било крупне одлуке у главном пруском граду. Од тог времена Берлин постаје кључни град за историју балканских народа, до тада мало ко је о њему говорио. Одакле сада Берлин, матер му његову?! (17).

Глас аутора учава се и у идиоматској конструкцији *Одакле сада Берлин, матер му његову?!* – којом он изражава негодовање као сопствени став, јер других говорника нема ни у ширем контексту.

Слика ратног пустошења, слика општег стања, уводи се и из друге перспективе, што се најављује симбиозом аутора, наратора и читаоца у форми МИ-наратора:

ПОГЛЕДАЈМО сада ову слику изблиза, исто то само мало друкчије. Прошло је нешто времена, да ли се ишта промијенило на терену. Из Беча се то слабо види, из Сарајева нешто боље (19).

С друге стране, увођење главног лика у радњу, приписано је свезнајућем и свевидећем наратору, на кога се упућује перифрастично-персонифицираном синегдохом ОКО КОЈЕ ИЗДВАЈА:

ОКО КОЈЕ ИЗДВАЈА, у мноштву куфераша ОДАБИРЕ једног јединог, који долази с цитром смјештеном у дрвену кутију (...) Боже помози, код толико целата сада и ова приказа, говоре опрезно Сарајлије. Шта то треба да значи? (21).

Уопштеност и неодређеност дате конструкције ОКО КОЈЕ ИЗДВАЈА упућује на то да је наратор подударан са аутором самим, транспонованим у треће лице. То наративно вишегласје експлицитно се изражава сталним уплитањем у наративни ток ауторског говора као његовог става који се колективизује у позицији МИ-наратора.

Али да НИСМО МАЛО ПОГЛЕДАЛИ унапријед, НЕСТРПЉИВИ да СЕ СМЈЕСТИМО у срце радње! Биће да ЈЕСМО, јер објективно ствари изгледају другачије, као што увијек изгледају другачије од онога што се послѣје о њима прича и пише. Да ПОКУШАМО поново овај опис (21).

Радило се о двојници војника, браћи што се опредјељују за занат који други не желе, и од тог заната стварају вјештину с које су на гласу!

На крају, шта у овој причи може да промијени чињеница како је неко постао оно што је морао да постане (...) Увијек ту, као на какавој капији, ВИДИМО онога што му је то мјесто давно резервисано, долази да испуни своје посљедње, ма како оно необично било (21).

У четвртом поглављу доминантни су коментари МИ-наратора који је уведен исказом издвојеним на почетку поглавља у неутралном трећем лицу (*Приповједач тјера даље. Не може да се заустави*). Даље се у тексту, у коментарима обједињује нараторско-ауторско МИ, којима се износи неки став или нека сумња која се тиче развоја радње или квалификовања ликова:

...не него мирис истовремено и измета, мокраће, цркотине која се распада – али да НЕ ПРЕТЈЕРАМО, зар је баш толико био осјетљив стомак човјека чија је професија ужасавала људе чијег се мириса он гадио (23).

Уосталом, врло брзо његово занимање биће довољна легитимација, толико довољна да остале податке нико неће ни тражити. НЕМОЈМО НИ МИ САДА, НАДНЕСЕНИ НАД ЈЕДНУ МОГУЋУ ПРИЧУ О ВРЕМЕНУ, у коме ће нестати царства, пошто исцрпе своју сврху и смисао и потпуно изгубе моћ (24).

На тај начин се даље, у свим поглављима, али не само смјењивањем поглавља него и унутар њих, комбиновањем различитих тачака гледишта и различитих типова говора „суче“ нит Рисојевићеве приче о босанском целату.

3. Полифонија типова туђег говора као доминанта Рисојевићевог стваралачког поступка

Комбиновање више типова говора у ауторско-неауторском вишегласју, дакле, код Рисојевића је чест стилистички поступак, као што показује сљедећи примјер:

За причљиво друштво он је био захвалан судионик, неће прекидати причаоца, чак ни питањем (...) Слуша ли ме овај, запита се говорник. Ваљда слуша, ако ништа не говори. ВАЉДА СЛУША, ТА ЈЕ ДОБРА. И МИ тако МИСЛИМО (25).

У наведеном примјеру преплићу се три типа текста: нараторски говор неутралног свезнајућег приповједача (*За причљиво друштво он је био захвалан судионик, неће прекидати причаоца, чак ни питањем*); уведени слободни управни говор неименованог говорника (*Слуша ли ме овај, запита се говорник. Ваљда слуша, ако ништа не говори.*) и говор МИ-наратора (*ВАЉДА СЛУША, ТА ЈЕ ДОБРА. И МИ тако МИСЛИМО*).

Да је та комбинација – и не само та него уопште принцип полифоности различитих типова говора и различитих говорних ставова – карактеристика Рисојевићевог стваралачког поступка, показује и накнадно

појашњење вишегласности нараторског МИ, дато у форми парентетичког текста:

(Ми, ко смо то ми? Као у излагању човјека који држи до себе па се персира. Не, *ми* овдје замјењује сва знања о џелату и времену у коме је живио и представља колективног писца на дјелу. *Ми* набијено језичком и мисаоном енергијом, осјетљивије до крајности на људске слабости, чепркало по историјскокњижевним отпацама. Да ли и свезнајући приповједач? Будимо искрени, то би било идеално, али нам се чини да је недостижно. Има ту превише пукотина, зјезова из којих провирују вампири, од њих би требало одбранити се. *Ми* није ни син ни историчар, мада их поткрада.) (25)

У инклузивном значењу ове замјенице сабрано је више наратора који граде текст. МИ укључује идиоматизацију народне приче, фолклорног предања, колективног приповједача (*ми овдје замјењује сва знања о џелату и времену у коме је живио и представља колективног писца*), објективизацију свезнајућег приповједача, хроничност историчара и архивисте и пристрасност сина – лика приповједача.

Тој позицији самјерљива је и ТИ-форма у којој ТИ има значење колективно-искуственог МИ. Реализована је у имагинарном дијалогу између наратора и Зајфрида, који се реализује по његовом доласку у Сарајево, пратећи његове прве утиске о граду који му је непознат:

Погледај само главну улицу, коју одмах преименоваше у Франца Јосифа, на шта је личила (...) Оваква улица је увреда за његово височанство. ГЛЕДАЈ (ГЛЕДАМ) својим очима и мириши својим носом, не треба нико да ТИ (МИ) то описује (...) Сваки час месар пролијева по улици смрдљиву и крваву воду из кофе, која се слијева у одвод посред улице. ЧУВАЈ СЕ да ТИ НЕ БУДЕШ мета тог просипања, радо то чине. НЕ ЗВЈЕРАЈ наоколо него пред себе, да НЕ УГАЗИШ у канал или какво говно.

О смраду да се и не говори. Може ли то да издржи европски нос? ПОГЛЕДАЈ још једном, мува на муви, милион крилатих напасти (35).

Конструкцију карактерише уопштенолично значење другог лица (в. Кордић 2002: 52), јер се исказ не односи на датог саговорника, на кога граматичким обликом упућује, него сумира у себи и референцијални оквир у коме је лик-саговорник и искуство наратора, уопштавајући га као искуство колектива, са хабитуалним значењем, прихваћеним у традицији једне средине.

Маркираност датих исказа саговорничким другим лицем једине упућује и на наратора и на необиљежени Зајфридов аутоговор, њихови се гласови сливају у нараторско двогласје у којем се подударују говорникова и саговорникова не само тачка гледишта него и виђење, тако да тај говор семантички дијели неке од особина слободног неуправног говора, мада он то на формалносинтаксичком плану није. У роману се, међутим, обилно

користи *слободни неуправни говор*. Тај тип говора специфичношћу свога двогласја не спада у општејезичке, него у стилистичке категорије, јер се, за разлику од управног и неуправног говора као општеупотребних у свим функционалним стилевима, реализује само у књижевноумјетничком (Ковачевић 2012: 29). У слободном неуправном говору, према Бахтину, „с апстрактно-лингвистичке тачке гледишта – говори аутор, док с тачке гледишта стварног смисла целог контекста – говори јунак“ (Бахтин 1980: 164), а то је управо модел коме Рисојевић својим наративним поступком стално тежи, настојећи да вишеаспекатски и вишедимензионално расвијетли и историјски контекст и карактер лика, стварајући тако представу да га стално посматра и субјективно и објективно, субјективно – тако што укључује његов индивидуално-емоционални став, а објективно – укључивањем посматрачког става наратора.

„Слободни неуправни говор има граматичке особине неуправног говора (прије свега употребу глаголског и замјеничког лица као у неуправном говору), али га од модела неуправног говора строго диференцира непостојање ауторске (тј. управне клаузе) и непостојање везивног елемента. Друкчије речено, слободни неуправни говор сведен је на изражавање исказа лика (говорника) на облике основних типова комуникативних реченица. Будући да се изражава и изјавним и упитним и узвичним реченичним формама, он је, према критеријуму синтаксичке форме, тешко разграничљив од ауторског говора“ (Ковачевић 2012: 29). То значи да се у њему као у микросистему сабирају увијек два различита стила, двије тачке гледишта, нараторова и тачка гледишта лика. Укомпонован је непосредно, без директних назнака туђег говора, без најављеног прелаза, а семантички подразумејева промјену лица замјенице и глагола у односу на околни контекст. У датом примјеру, како је у загради и дато, формално-синтаксички реализовано треће лице јединине семантички се „преводи“ у прво:

Подалеко од присутних, толико далеко да га нико није могао да уочи, стајао је Зајфрид...

Зашто је дошао (САМ ДОШАО) кад се они које је објесио (САМ ОБЈЕСИО) већ годинама налазе ту, на гробљу које никад није обишао (НИСАМ ОБИШАО)? Могао би да одговори (ОДГОВОРИМ) противпитањем: Зашто би (БИХ) га обилаго, кад нико његов (МОЈ) ту не лежи. Али шта значи та замјеница његов (МОЈ)? На кога се она односи? Или је тачно да се убица враћа на мјесто злочина? По томе, он је (ЈА САМ) ипак злочинац, што не може (НЕ МОГУ) да прихвати (ПРИХВАТИМ) (248).

У функцији полифоничности, у Рисојевићевом роману заступљени су и други типови говора, као што су *слободни управни говор* и *фрагментарни управни говор*, а вишегласје наглашавају, својом природом, и карактеристике дијалогског текста.

У слободном управном говору наведене су туђе ријечи без ознаке наводника као управног говора, са глаголом говорења у дидаскалији (*говоре опрезно Сарајлије*) којом се експлицира субјекат који изговара те ријечи. Дидаскалија долази у препозицији, интерпозицији или постпозицији иза дословно наведених ријечи:

Само је РЕКАО: Добро, и наставио да гледа кроз прозор... (247);

Мршуљав, не више млад, у црном реденготу, с цилиндром, већ својом појавом привлачи пажњу. Они што га знају, не воле ни да га чују ни да га виде. Далеко му лијепа кућа! Шта је он? Целат или ти крвник! Боже помози, код толико целата сада и ова приказа, ГОВОРЕ опрезно Сарајлије. Шта то треба да значи? (20/21);

Знало се зашто и како они буне народ, чини се да је то већини у том народу било јасно, само што се правила да није тако. Ништа им не вјерујте, ГОВОРИЛА ЈЕ царска и краљевска команда својим истуреним службеницима (25).

И у овом типу говора, изостављањем граматичких елемената цитатности туђег говора, тај говор се доживљава као пренесен кроз свијест наратора, чиме се дезактуализује компонента његове аутентичне, а јача значење апликативне сликовитости говора уклопљеног у говор наратора.

Уплитање тачке гледишта лика у тачку гледишта наратора, реализује се и фрагментарним управним говором. У Рисојевићевом роману функција овог типа говора јесте да евоциране туђе ријечи, дословно наведене или цитиране, с једне стране појачају фактографску увјерљивост приповиједања, а с друге привидом управног говора допринесу увјерљивости аутентичног говора лика. Цитирани говор реализује се пунктуално, на појединим мјестима у говору наратора. Структурно је укомпонован у контекст, без издвајања у новом реду, чиме се наглашава његова неактуелност у временском оквиру приповиједања, јер тај говор представља раније или давно изречени говор. Њиме се алузивно-семантички шире од изреченог уводи туђа тачка гледишта у актуелни говор, јер фрагменти актуализују контекст на који упућују:

Ти су људи закључили да су ове акције и казне знак да нова власт према свима има исти метар и исти закон – наградиће свако ако је не прихвати, ма ко он био, нема уступака и попушта. Нарочито „Власи“, који су се преко ноћи осилили, само што по граду не залазе у „наше куће“ (43); Када га касније замијени Флоријан Маузнер, Зајфрид ће овог назвати „швајнкерл“ (120); ...што у његовом преводу значи да се закона не треба плашити јер ће он већ да упути несрећника како да се брани, и да дода за било ког сумњивог како је „у служби великосрпске идеје и да је непријатељски расположен према ц. и к. власти“ (239).

Полифонију типова говора најбоље показују њихове међусобне комбинације, врло заступљене у роману. Наиме, Рисојевић вишеслојно

комбинује различите типове говора у једном исказу, реализујући их као говор о туђем говору у коме је туђи говор:

Отац ми је рекао: Знаш ли Ото, шта је наш поглавар генерал Саркотић говорио у рату за све оне што смо их по кратком поступку било вјешали, било стријељали: „Видите, господо, то су сада велеиздајници! Ако ли пако рат испане проти нама, онда су то мученици и највећи људи у свом народу“ (243).

Зајфридов син Ото, као ЈА-наратор, у форми неуведеног слободног управног говора, оживљава у сјећању очев говор, у форми слободног управног говора, који се од уведеног управног говора разликује само по томе што туђи говор није означен наводницима, док су сви остали елементи управног говора заступљени – уведен је дидаскалијом (*Отац ми је рекао*), иза које слиједе двије тачке као у управном говору и велико слово којим се обиљежава почетак очевог говора (*Знаш ли Ото, шта је наш поглавар...*). У очевом говору садржан је цитат туђих ријечи, раније изреченог исказа генерала Саркотића, у форми уведеног управног говора – иза двије тачке слиједе наводници и дословно пренесен туђи говор (*стријељали: „Видите, господо, то су сада...*). Тако се у датом исказу комбинују три говора: приповиједање лика-наратора у ЈА-форми неуведеног слободног управног говора, затим његов слободни управни говор, као говор лика, и цитирани управни говор личности која није лик у дјелу.

4. Закључак

У Рисојевићевом роману *Босански целат* реализована је врло разграната полифонијска мрежа разноврсних типова говора, врло често вишеструко уклопљених као *говор у говору у говору*, чиме се и тачка гледишта стално усложњава, умножава и разноаспекатски – по моделу слагалице разоткрива различите, у много чему супротстављене слике живота главног лика Алојзија Зајфрида, али и слике времена у коме је он, као аустријски државни целат у Босни, постао и остао целат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, након ослобођења Сарајева у Првом свјетском рату. Поступком различитих наративних рукаваца, Рисојевић стално надограђује и развија заплет приче, односно представљајући исти референцијални садржај из различитих углова и на различите начине, а прије свега комбиновањем разних типова туђег, неауторског говора са ауторским. Међу њима се, као стилистички најизражајнија, издваја форма слободног неуправног говора, будући да сама собом носи полифонију у самјеравању гласа наратора и гласа говорника, а тиме и различитих семантичких и вриједносних система. У аксиолошком смислу тај облик говора одражава и симболично-апсурдну биполарност главног лика крвника и умјетника, а и биполарност односа жртве и силника, побједника и пораженог, у њиховом међусобном надгласавању у вртлозима историје.

Литература

- Абот 2009: Н. Poter Abot, *Uvod u teoriju proze*, Београд: Službeni glasnik.
- Бахтин 1980: М. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Београд: Nolit.
- Калер 2009: Дž. Kaler, Теорија књижевности, Београд: *Službeni glasnik*.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора, *Српски језик*, XVII, Београд, 2012, 13–38.
- Кордић 2002: С. Kordić, *Riječi na granici punoznačnosti*, Загреб: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Принс 2011: Дž. Prins, Наратолошки речник, Београд: *Službeni glasnik*.

ГРАДАЦИОНЕ КУМУЛАЦИЈЕ У КЊИЖЕВНОМ ТЕКСТУ БРАНКА ЋОПИЋА

У овом раду бавићемо се структурно-стилистичким особеностима кумулативних конструкција са градационо-интензификаторским значењем. Као емоционално маркиране конструкције, градационе кумулативне форме¹ нису само одлика књижевноумјетничког стила, већ функционишу као стилематичне и у разговорном стилу, као и у неким жанровима публицистичког стила. Кумулативне конструкције ослжене градационим низом по правилу одражавају субјективно степеновање предмета (појава и радњи), које књижевноумјетничком тексту дају емоционалну засићеност форме, уносећи у говор нове интонационе, а тиме и семантичке нијансе. У Ћопићевој прози примјетни су разнолики начини коришћења синтаксичких фигура понављања², који свједоче Ћопићево приповједачко умијеће у избору реченичне слике приповиједања. „Тачност тона, осјећај за нијансу, потпуна саживљеност са људима једне средине (...) – то су сјајне одлике овог продуховљеног подсмјешљивог посматрача и финог сликара (Данојлић 1990: 213). Књижевноумјетничку грађу на којој проводимо анализу, чине Ћопићеве романескне форме *Пролом*, *Орлови рано лете* и *Магареће године*, као и збирка приповиједне прозе *Башта сљезове боје*.

Градационе кумулативне конструкције које анализирамо у овом раду, оформљене су нагомилавањем семантички разнородних елемената са истом синтаксичком позицијом. На формално-граматичком плану, кумулирани низ минилано је трочлан. На комуникативном (семантичком) плану, код овог типа синтаксичких форми суоднос хомофункционалних чланова подразумијева појачавање значења, тј. градирање, па уланчани елементи нису једнаковриједни, него се рангирају тако да се један од њих јавља и градационим, тј. интензификованим.

С обзиром на тип језичке јединице која задаје градациони суоднос хомофункционалних елемената, кумулативне форме са градационо-интензификаторским значењем присутне у Ћопићевом дискурсу, могу се

* veracevriz@yahoo.com

¹ Кумулација, као граматичко-стилистичка категорија, остварује се на нивоу реченице. У кумулативни низ могу улазити сви типови синтаксичких јединица – синтаксеме, синтагме и клаузе, с тим што довођење у координацију не подразумијева и њихову категоријалну истоврсност.

² У синтаксичке фигуре понављања спадају оне које се темеље на синтаксичким категоријама, првенствено оне код којих се понавља одређени синтаксички члан.

класификовати на два типа. Први тип чине интензификоване невезничке или асиндетске кумулације код којих се градациони суоднос чланова успоставља увођењем интензификаторске јединице испред посљедњег елемента низа. У други тип потпадају везничко-интензификаторске кумулације у оквиру којих се градационо значење изражава двојако: (а) градационо-интензификаторском везничком јединицом или (б) конективно-интензификаторским спојем.

Први кумулативни тип, који чине невезничке конструкције са интензификаторским елементом³, реализује се редупликацијом хомофункционалних непредикативних јединица. Као нпр.:

(1) Око Прокина гаја умножили су се и укрштали трагови *зечева, вукова, лисица, чак и вјеверица* (ОРЛ, 42); *Изведен и убијелио, чак и подгојен*, он стиже једног предвечерја нашој кући, нађе дједа на дрвљанику и с њим се двапут пољуби (БСБ, 84).

Кумулативне конструкције у наведеним примјерима (1) настале су редупликацијом непредикативних исторазинских хомофункционалних јединица у синтакској функцији неконгруентног атрибута и присупстантивног апозитива. Дате атрибутске и апозитивне синтагме потпадају под координиране конструкције настале језичком операцијом изостављања.⁴ Изостављање код ових конструкција подразумева елиптирање или редукцију лексички истородних, комуникативно редундантних дијелова двију или више дубинских реченица доведених у координирану везу (Ковачевић 2000: 147). Свака синтагматска координирана веза заправо је „дубинска реченична веза, тј. свака је синтагматска веза настала од дубинске реченице брисањем (редукцијом) свих подударних елемената двију клауза. Будући да редуплициране јединице у наведеним примјерима не подразумевају истоветне појмовне садржаје, хомофункционални чланови не јављају се семантички истородним, тако да код нагомилавања у датим конструкцијама изостаје семантичка редупликација. Низање равноправних атрибутских и апозитивних јединица у датим реченицама проведено је асиндетски, тј. без посредовања координираног везника, и при том је испред посљедње јединице низа у интензификаторској функцији реализована градуативна партикула *чак (и)* (в. Мразовић, Вукадиновић 2009: 477). Показујући степен важности потоњег елемента у кругу истоветних, партикула *чак (и)* предодређује градациону семантику унутар чланова низа, тако што један од координираних елемената градуира и, истовремено, интензивира. Захваљујући томе, интензификатор *чак (и)* оvdје се реализује и као маркер градационог значења, који омогућава да се

³ Интензификатор је термин из синтаксичке анализе који се односи на специфичну функцију одређених лексема „којима се појачава и/или наглашава садржај или дио садржаја неког исказа“ (Ковачевић 2009: 88).

⁴ Синатроистичке форме изведене су језичком операцијом изостављања, тј. њихов настанак не укључује друге операције, као што су супституција, пермутација или додавање (в. о томе у: Ковачевић 2000: 147).

асиндетски уланчани елементи истовремено реализују и као „поредбени корелати“ (в. Ковачевић 1987: 225; Катнић-Бакаршић 1996: 72). Пошто постцедентни корелат има већу и информативну и емоционално-експресивну вриједност у односу на претходне, он доминира над претходним члановима у координацији и истовремено затвара низ, па се структура датих редуплицираних јединица остварује као затворена, и при том се интензификатор *чак* (*и*) реализује као маркер затварања низа. С обзиром да је кумулативни низ у датим реченицама асиндетски, његова затворена структура условљена је семантичким разлозима. Наиме, градуативна партикула *чак и* разбија равноправност хомофункционалних јединица и верификује кумулативну конструкцију као градациону. Будући да значење градације код датих асиндетских кумулација почива искључиво на лексичко-семантичким својствима интензификатора, партикула *чак и* овдје има и улогу граматичког верификатора градације, а пошто затворени градациони низ може имати и само два члана у координацији, тј. може бити двочлан, у наведеним примјерима (1) ријеч је о градацији синтаксичког неграматикализованог типа.

Стилематичност градационих кумулација овог типа темељи се на томе што се превођењем једнаковриједних елемената у однос који подразумијева доминацију једног члана над осталим, нарушава, тј. изневјерава устаљена синтаксичка схема. Тако се у датим конструкцијама ствара привид сукоба кумулације, тј. низања, које намеће асиндет, и градације, коју намеће интензификатор. Из тог супротстављања и неочекиваности градације – антецедентни дио не садржи формалне показатеље који најављују постцедентни поредбени корелат, па се међу кумулираним јединицама успостављају мање или веће паузе, што омогућава њихово међусобно одмјеравање, и то тако да наглашени члан постане носилац и реченичног и емфатичког акцента. Тако у наведеном примјеру: *Изведрен и убијелио, чак и подгојен*, он стиже једног предвечерја нашој кући, нађе дједа на дрвљанику и с њим се двапут пољуби – кумулирани елементи имају квалификативно значење, и при том се партикулом *чак и* градуативно појачава управо тај сегмент, а као најважнији носилац те семантике емфатички се истиче посљедњи члан.

Детерминативни низ у првом наведеном примјеру из ове групе: *Око Прокина гаја умножили су се и укрштали трагови зечева, вукова, лисица, чак и вјеверица*, омогућује функционално преобразовање супстантива (в. Ковачевић 2000: 226). Будући да супстантиви овдје наступају у синтаксичкој функцији која им примарно не припада, дати адјективни низ бива продужено перципиран, све дотле док се не спозна његово генеративно поријекло. То значи да функционално транспоноване синтаксичко-функционалне вриједности намећу и отежано перципирање, док се

категоријална функција намеће по аутоматизму⁵. Захваљујући управо томе адјективни низ у датом примјеру реализује се као стилематичнији од конкурентског апозитивног низа у наведеном градационо-интензификаторском моделу (1).

Везничко-интензификаторске конструкције у којима се градационо значење изражава градационо-интензификаторским везником, остварују се и у синтагматској и у реченичној форми. Нпр.:

(2) На свашта смо били готови: *и да га видимо премлаћена, и у лудом трку пред Смрдођином потјером, па чак и то да нам га донесу мртва* (МГ, 12); *Поново смо прегледали све своје задатке за сјутрашњи дан, испришивали пооткидану дугмад на капутима и кошуљама, очистили ципеле, па се чак, без икакве потребе, по други пут умивали*, што је за нас била права ријеткост и чудо невиђено (МГ, 23); *Имали су свога ковача, свог колара, штројитеља волова и праишчића, бабицу и врачару, па чак и заједничког старца-потукача*, долуталог однекле из Лике, о коме су се заједнички бринули да не буде го и сувотан (Пролом, 327); *На велико чуђење збуњених грађана, по вароши су поновио почели велики потреси и хапшења, праћена виком, батинама, па чак и пуцњавом* (Пролом, 337).

Кумулације у наведеним примјерима (2) настале су исторазинским уланчавањем равноправних како непредикативних тако и предикативних јединица. На семантичком плану, као и код нагомилавања у претходном моделу (1), у питању је нагомилавање разнодентативних јединица. Низање равноправних предикативних и непредикативних јединица у датим кумулацијама проведено је посредовањем некорелационог везника који је образован комбинацијом везника *па* и двоструког интензификатора *чак и*. У датим примјерима везник *па чак и* изражава градацију: посљедњи члан низа има већу и комуникативну и емоционално-експресивну вриједност у односу на све претходне антецеденте, и он затвара низ. Због низања елемената и затварања низа најзначајнијим, поредбени корелати у датим кумулацијама „не претпостављају узрочно-посљедични однос, што је случај са свим осталим конструкцијама с некорелационим градационим везницима“ (Ковачевић 1987: 235). Најчешће у оваквим конструкцијама посљедњи члан низа има значење накнадно додате информације, па се конструкције овог типа некад називају и „градационо-прикључним“ (в. Катнић-Бакаршић 1996: 100). Кумулирани чланови у позицији антецедента одликују се једнаком вриједношћу, једнаким значењем, а везник уводи постцедентни елемент који их надилази по интензитету или значају, и реализује се као градацијски маркиран члан. Зато се конструкције овог типа називају још „појачивачке или интензификаторске“ (в. Катнић-Бакаршић 1996: 100). Дакле, без обзира што први, антецедентни члан може

⁵ Као што је познато, допунским, комплементарним правилом омогућује се координација свих хомофункционалних јединица без обзира да ли је у питању њихова примарна, категоријална функција, или секундарна функција добијена функционалним преобразовањем (в. Ковачевић 2000: 203)

бити формално представљен са више једнаковриједних елемената, постседентни члан затвара структуру преко везничке конструкције која је синтаксички показатељ градационог односа. На тај се начин, са граматичким, тј. синтаксичким показатељем градационог односа, успоставља затворена структура низа, која карактерише синтаксичке градационе конструкције. Будући да у наведеним везничко-интензификаторским конструкцијама, кумулација почива и на градацији и на интензификацији, стилематичност тако реализованог набрајања темељи се на томе што посљедњи редуплицирани члан, градацијски појачан, структурно не дозвољава даље низање, тако да и у датим примјерима долази до конфликта кумулације и градације. Из тог супротстављања и неочекиваности градације, пошто антецедентни дио не садржи формалне показатеље који најављују постседентни поредбени корелат – проистиче и стилематичност датих структура.

Други подтип везничко-интензификаторских структура, код којих су координирани елементи наглашени везничко-интензификаторским спојем *и чак*, реализује се као непредикативни или предикативни низ. Као нпр.:

(3) У њему се споро ослобађала прикривена радост што ће, ево, ипак, остати *жив, поштеђен и чак под нечијом заштитом* (Пролом, 199); На универзитету, а још и раније, док је био гимназијалац, Урош је био познат *као срећен, одмјерен и чак помало хладан* човјек (Пролом, 212); *Помагао им је* у проналажењу станова, узгредних зарада, око потребних учбеника итд., због њих *водио преговоре и чак се љутио* што је, иначе, код њега био врло риједак случај (Пролом, 214).

У кумулативним конструкцијама у наведеним примјерима (3) чланови координираног низа, исторазинске непредикативне и предикативне компоненте, интензивирани су везничко-интензификаторским спојем *и чак*. Преко интензификаторске компоненте *чак* у датим примјерима успоставља се веза садржаја посљедње кумулиране компоненте с говорним лицем, а додатним значењима која из тога проистичу, усложњава се семантичка структура кумулираног низа у цјелини. Друкчије речено, интензификатор *чак* реализује се као затварачки маркер копулативног низа, помоћу којег се координација преводи у својеврсну градацију, јер се интензификаторска јединица у структури копулативног низа реализује као емфатички маркер, па се посљедњи конституент ставља у информативни фокус, као смисаоно најистакнутији.

Заједничка особина свим издвојеним типовима кумулативних форми са градационо-интензификаторским значењем (1)-(3) огледа се у томе што непредвидљивост значења градације укида предвидљивост набрајања. То доводи до истицања, праћеног и већим варирањем смисла и већим варирањем интонације, а што дате форме додатно онеобичава: оне привлаче пажњу због нетипичности приступа и осмишљене дезаутоматизације синтаксичког поступка низања. То за посљедицу има изразиту

стилогеност. Тако су поменути кумулативним конструкцијама својствени ефекти доживљености и увјерљивости, поготово када је посриједи опис или портретисање физичког карактера и/или унутрашњег стања са низом живописних и карактеристичних детаља (као у пр.: На универзитету, а још и раније, док је био гимназијалац, Урош је био познат *као срећен, одмјерен и чак помало хладан човјек; Изведрен и убијелио, чак и подгојен*, он стиже једног предвечерја нашој кући, нађе дједа на дрвљанику и с њим се двапут пољуби), или ситуације гдје се динамизира афективна скала (као нпр.: На свашта смо били готови: *и да га видимо премлаћена, и у лудом трку пред Смрдоњином потјером, па чак и то да нам га донесу мртва*). За функционалну дистрибуцију градационо маркираних кумулација у Ћопићевом језику карактеристични су и поступци којима се остварују хумористични ефекти, гдје се истичу елементи благохуморне интонације (као у наведеним примјерима: *Поново смо прегледали све своје задатке за сјутрашњи дан, испришивали пооткидану дугмад на капутима и кошуљама, очистили ципеле, па се чак, без икакве потребе, по други пут умивали*, што је за нас била права ријеткост и чудо невиђено; Имали су свога ковача, свог колара, штројитеља волова и праишчића, бабицу и вичару, па чак и заједничког старца-потукача, долуталог однекле из Лике, о коме су се заједнички бринули да не буде го и сувотан).

Анализа кумулираних јединица са градационо-интензификаторским значењем у Ћопићевим дјелима показала је да се ефектно поигравање различитим облицима понављања, тј. нијансирање у оквиру градацијских нивоа различитим синтагматским и/или реченичним облицима, показује као синтаксостилистички поступак који приповиједање чини изражајнијим и занимљивијим. А с тим у вези је и сама природа књижевно-умјетничког текста гдје су – за разлику од ванкњижевних предмета – ствари, појаве, људи „по својој бити (...) зависни од значења ријечи“, па се они и не појављују у потпуности, свестрано приказани, већ су сведени на „одређене аспекте, тј. на оно што субјект опажа и доживљава посматрајући их“ (Лешић 2008: 116).

Извори

- Б. Ћопић, БСБ – Branko Ćopić, *Bašta sljezove boje*, Sarajevo: Svjetlost, 1990.
Б. Ћопић, МГ – Бранко Ћопић, *Магареће године*, Београд: Пчелица, 2010.
Б. Ћопић, ОРЛ – Бранко Ћопић, *Орлови рано лете*, Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010.
Б. Ћопић, Пролом – Branko Ćopić, *Prolom*, Beograd: Prosveta, 1964.

Литература

- Данојлић 1990: Milovan Danojlić, *Najbolji Ćopić*, поговор у књ.: Branko Ćopić, „Bašta sljezove boje“, Sarajevo: Svjetlost, 210-213.

- Катнић-Бакаршић 1996: Marina Katnić-Bakaršić, *Gradacija*, Sarajevo: Međunarodni cenar za mir.
- Ковачевић 1987: Miloš Kovačević, *Gradacione konstrukcije u Vukovom i današnjem jeziku*, Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću, Sarajevo, 225-236.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2009: Милош Ковачевић, *Огледи из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Лешић 2008: Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, Beograd: Службени гласник.
- Мразовић, Вукадиновић 2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПУТОПИСУ КРОЗ БИОГРАФИЈУ МОМА КАПОРА**

1.1. Иако у наслову дела стоји жанровска одредница *путопис*, *Путопис кроз биографију* Мома Капора није сврстан у путописну прозу, већ је доминантан биографски карактер дела.¹ У питању је, како би сам писац рекао, *биографија о другима*. Говор у првом лицу комбинован је са дијалогским комплексима, у којима наратор разговара са пријатељима и случајним познаницима на својим путовањима. Реч је о још једном од Капорових *жанровски хибридних текстова* (Стојановић 2006: 62), који припада *џинс-прози* у њеној каснијој фази, која се са периферије сфере културе помакла ка њеном центру². Стога се може рећи да је *Путопис кроз биографију* маргинални жанр настао у области семиотичке динамике, што га чини револуционарним и изазовним за проучавање.³

1.2. Све врсте понављања спадају у допунска уређења текста, заснована на еквивалентности (Лотман 1976: 154), а класификација понављања једна је од конститутивних карактеристика структуре текста (Лотман 1976: 156). Реторика класификује фигуре понављања „према типу језичке јединице која се понавља“ на фонетска (фонолошка), морфемска, лексичка, синтаксичка понављања, као и понављања на текстуалном нивоу (Ковачевић 2000: 291). У раду проучавамо фигуре понављања које су

* elentsche@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ *Путопис кроз биографију* према Каталогизацији у публикацији Народне библиотеке Србије (СРП) носи УДК број 821.163.41-94. Након првог дела УДК броја (821.163.41), који казује да дело припада српској књижевности, -94 даје следеће жанровско одређење: у питању је проза која по врсти припада дневнику, биографији, аутобиографији.

² „Премештање џинс-прозе од периферије сфере културе ка њеном центру идентично је премештању у оквирима семиосфере које је доживела *џинс-одећа*: наменска радничка одећа, намењена људима који физички раде, постала је младалачка одећа због тога што је омладина, одбацивши централну културу 20. века, свој идеал видела у периферијској култури, а затим се џинс одећа раширила по целој сфери културе и постала неутрална, то јест „ошита одећа“, што је најважније обележје централних семиотичких система“ (Лотман 2004: 211).

³ Маргинални жанрови, који настају на периферији семиотичког система, у области семиотичке динамике, представљају органске творевине које одређује реална семиотичка средина и револуционарнији су од оних који настају у центру културе (Лотман 2004: 199).

кохезиони елементи прозног текста *Путонис кроз биографију* Мома Капора, објављеног 2006. године.

Стилску доминанту *Путониса кроз биографију* представљају понављања на синтаксичком плану, која се реализују као морфосинтаксичка понављања, чисто синтаксичка понављања, синтаксичко-семантичка понављања и фигуре реда речи у којима се пермутација комбинује са адјункцијом. Предмет анализе јесу синтаксичко-семантичке фигуре понављања, док епифонем и ентинем, који су стилске доминанте овог дела, остају изван оквира анализе у овом раду.

У питању су фигуре добијене поступком интензивирања. Успутно, у поље анализе улазе и друге врсте понављања, као што су морфосинтаксичка и семантичка понављања, јер су комбиноване с фигурама које смо одабрали за предмет проучавања.

1.3. Служећи се дескриптивном научно-истраживачком методом и комбиновањем лингвостилистичких и функционалистичких критерија, у лингвостилистичкој анализи фигура понављања полазимо од плана стилематичности, од описа структурних карактеристика фигура. Анализа је проведена с циљем указивања на њихову стилогеност, односно њихову функционалну вредност у књизи *Путонис кроз биографију*.

1.4. У синтаксичко-семантичке фигуре спада читав низ фигура, као што су кумулација, амплификација, таутологија, параномазија и полиптотон, од којих се у анализираном делу најчешће јављају кумулација и полиптотон.

При проучавању употребе ових фигура понављања у анализираном делу коришћен је структурни и семантички критеријум, стога што она представљају структурно-семантичку организацију дела текста с изразито експресивном вредношћу (Ковачевић 2000: 157). Како се у овим фигурама онеобичење реализује пре свега на плану садржаја, али је уједно остварено у форми конструкције (Ковачевић 1998: 37), семантички критеријум мора бити надређен синтаксичком критеријуму при њиховој анализи.

Миланка Бабић истиче да су фигуре нагомилавања (дистрибуција, амплификација и кумулација) погодне за Капору својствен модел кратке наративне форме, стога што „служе као средство фотографске сликовитости и обезбеђују да се у једном даху, развијеном дескрипцијом у оквиру неразвијене фабуне што сликовитије предочи маркирана цјелина“ (Бабић 2011: 179).

2.1. Кумулација је једна од најчешћих фигура понављања у *Путонису кроз биографију* Мома Капора. Будући да латинско *similis* означава *хрпу*, *гомилу* дословно значење термина *кумуляција* било би гомилање (Симеон 1996: под *кумуляција*), и то гомилање сличних израза да се изрази један појам, који се тим гомилањем *увеличава* (Зима 1988: 109). За разлику од таутологије, у којој се каже исто, овде се каже слично (Зима 1988: 109). Заједно са параболом, примером, алузијом, дистрибуцијом,

дефиницијом и хипотипозом спада у фигуре настале проширивањем мисли, тако што јој се додаје друга мисао, с њом у нечему сродна (Зима 1988: 71).

Једначитост референта, али не и смисла одликује кумулацију као синтаксичко-семантичку фигуру, па се као нужан и довољан критеријум поред редупликације синтаксичке позиције поставља и делимична семантичка редупликација (Ковачевић 2000: 151). О делимичној семантичкој редупликацији говоримо стога што су хомофункционалне координиране јединице уједно и хомоденотативне, али нису семантички потпуно подударне (Ковачевић 2000: 152).

2.2. Делимична семантичка редупликација, која је нужан и довољан семантички критеријум за сврставање неког синтаксичког понављања у кумулацију, остварује се у нашем корпусу на два начина: а) гомилањем блискозначница, али и б) комбиновањем блискозначница и речи које су хомоденотативне само у датом контексту, као што показују ексцерпирани примери:

а) Понекад се осећам као руски класик, Гогољ на пример, који није имао *ни стана ни куће у Петровграду*, већ је читавог живота гостовао код пријатеља, од Париза и Рима до Баден Бадена. (Капор 2010: 18); Кад смо у Србији, гунђамо како је *примитивна и запуштена*. Како нема *овог и оног*. Пишемо писма уредништвима листова да је *неуредна, неподвижна, алкава и лења*, да све оставља за сутра. Сутра – најчешћа српска реч. (Капор 2010: 262); Четири пуне године обилазио сам ратишта као ратни репортер, *без паре и динара*, штоно кажу, о *свом руву и круву* (Капор 2010: 152).

б) Повратак Србији је повратак суштини. До њега се најчешће стиже *дугим, запретеним и сложеним* путевима. Да би открили суштину, често је пре тога потребно обићи читав свет и видети сва његова чуда, а у *очима и ноздрвама, слуху и укусу* на непцима осетити после свега неку неутажену *глад и жеђ, неизговорену реч на врху језика* (Капор 2010: 259).

У последњем од наведених примера под а) именица *пара* и *динар* имају заједничку архисему *новац* и управо је та архисема истакнута кумулацијом. Семантичка диференцијација појмова *динар* и *пара*, позната сваком српском читаоцу, није од значаја је за разумевање смисла координираног хомофункционалног низа. Сврха овог структурно-семантичког онеобичења лежи у интензификацији редуплициране и при том редуплицирању модификоване архисеме и постизању стилистичке емфазе. Слично је и са именицама *руво* и *крув*, које су хомоденотативне само у датом контексту, а употребљене у локативу творе не само хомокаталетон, јер се понавља падежни наставак за локатив, него и хомојотелеутон, јер се подударају четири гласа (*руву, круву*). У овом примеру реч је о вишеструком понављању понављању, о понављању хомофункционалних и хомоденотативних чланова унутар колоквијалних израза и понављању прилошких израза који су хомофункционални и

хомоденотативни, при чему долази до извесног варирања смисла у свим тим понављањима. Оно што је заједничко за све поновљене јединице је *увеличавање* појма *волонтерски*, *без накнаде*, који се приписује предикацији *обилазио сам ратишта као ратни репортер*.

У примеру под б) блискозначне описне придеве *запретен* и *сложен* прати придев *дуг*, који се само у датом контексту одликује хомоденотативношћу. Док су *очи* и *ноздрве* органи чула вида и мириса, а *слух* и *укус* чула, па говоримо о исказивању исте мисли блискозначницама, блискозначнице *глад* и *жеђ* доводе се у овом контексту у семантичку везу са *неизговореном речју*, па долази до трипликације архисеме *незадовољена потреба*.

Гомилање блискозначница је ипак чешћи вид кумулације у нашем корпусу. Овим поступком доводи се у фокус читаочеве пажње мултиплицирана архисема у *Записима о отетој земљи*, у опису манастира: Сва три манастира грађена отприлике у исто време у четрнаестом веку, омеђују наше историјско памћење попут белега. Није никакво чудо што су током векова толико пута *нападани*, *рушени*, *паљени* и *пљачкани*; наши душмани увек су ишли на то да униште свете тапије на земљу наших предака (Капор 2010: 154).

Истакнута је заједничка сема, архисема глагола *нападати*, *рушити*, *палити* и *пљачкати*, а то је уништење. Манастири су *уништавани* рушењем, паљењем, пљачкањем. Други део реченице износи намеру рушитеља, при чему се још једном понавља архисема, у глаголи *уништити*. У првом пасусу поглавља *Географија љубави* нижу се блискозначнице које су лични оријентири на мапи вољеног града: Ми који се нисмо родили у овом граду, нити наследили било шта у њему, сем кошаве у глави и отвореног узбудљивог неба, променили смо овде много *соба*, *станова*, *кућа*, *улица* и *четврти*; пописати их, то је права географија љубави (Капор 2010: 240).

Делимично семантичко понављање у речима *собе*, *станови*, *куће* остварено је триплирањем архисеме, при чему сваки члан модификује архисему, уз остварену граматичку елипсу, јер је у питању *много соба*, (много) *станова*, (и много) *кућа*. Тако се употребом кумулације марkira поновљена архисема *животни простор*, која се истовремено модификује у члановима кумулативног низа, да би се истакло учестало мењање пребивалишта.

Семантичким односом антонимије међу речима у двочланим координираним хомофункционалним изразима појачан је ефекат кумулације у примерима:

Има у тој љубави *одбојности* и *кобне привлачности*, има непрестаног враћања тој љубави што подсећа на младалачке јаде, пуне *нежности* и *суза* (Капор 2010: 262); Осећате укус традиције и времена, *благод* и *жестину*,

притајену животност овог српског еликсира који вас истовремено и *опушта и узбуђује* на један невиђен начин; то је тајанствена мешавина укуса шљива и мириса земље, ината и обести, благе сете, оптимизма и наде (Капор 2010: 260).

Било да је реч о именицама (*одбојности и кобне привлачности; благодот и жестину*) или глаголима као пару антонима (*и опушта и узбуђује*), оваквом њиховом употребом координирани хомофункционални низ постаје вишеструко стилски маркиран. Довођењем у однос координације речи у антонимичном односу исказано је дијалектичко јединство супротности, при чему два опречна појма са једном заједничком семом заједно исказују читаву скалу по којој се креће љубав према Србији или својства и дејства српског националног пића, исказивањем само супротних крајева те скале.

Бавећи се поступцима понављања и нагомилавања као приповедачком маниру Мома Капора, ослоњеном на *традиционално залеђе*, Миланка Бабић у оквиру језичко-стилске анализе збирке прича *Смрт не боли*, издваја и гомилање блискозначница као једну од стилских доминанти прозе Мома Капора. Она напомиње, ово понављање „врло је функционално у кратким причама јер развија дескрипцију, а запоставља фабулу“ (Бабић 2011: 179). Поред гомилања блискозначница, у нашем корпусу често је и гомилање речи које тек у датом контексту имају заједничку сему.

Колоквијална наративност, такође карактеристична за стил Мома Капора, постиже се кумулацијом колоквијалних израза унутар којих се такође остварује кумулација. Делимична семантичка редупликација у пару антонима, који имају једну заједничку сему, посебно је стилски успела. Стилистичка емфаза исказује се обједињавањем опречних појмова који доведени у однос координације приказују један сложени механизам.

2.3. На основу структурног критеријума ексцерпирани примери кумулације у *Путопису кроз биографију* могу се класификовати најпре на двочлане координиране кумулативне конструкције, трочлане координиране кумулативне конструкције и вишечлане кумулативне низове.

У нашем корпусу најчешће се јављају двочлане координиране кумулативне конструкције, што се може илустровати бројним примерима: Пешачили смо забаченим *путевима и стазама* где су заједно са *травима и шибљем* из саме земље и времена ницали крајпуташи. Надгробни споменици од пешчара *избледелих и једва читљивих* натписа појављивали су се *изненада, попут окамењених духова*. [...] Одвајкада се знало: увек ће се вратити неки *преостали, преживели* потомак и повратити свој *посед и иметак* праотаца (Капор 2010: 265–266); Када би се имало довољно храбрости, можда би се могло поћи за тим трагом – али, како љубав брзо *испаравала, ишчезавала*, не остављајући иза себе никакав траг! (Капор 2010: 10); Чудна је наша љубав према Србији. Има у њој *хировитости* и

жестине, има и жучних свађа које се завршавају *паковањем ствари и обећањима* да се више никада нећемо вратити. Има у тој љубави *одбојности и кобне привлачности*, има непрестаног враћања тој љубави што подсећа на младалачке јаде, пуне *нежности и суза*. Кад смо у Србији, гунђамо како је *примитивна и запуштена* (Капор 2010: 262).

У последњем од наведених примера, анафоричко понављање предиката *има* даје исказу већу стилску вредност од оне коју би имао да је употребљена граматичка елипса. Уз синтаксички паралелизам, јер се уједно понављају исте реченичне конструкције, кумулација бива појачана и обједињењем антонима у оквиру једне од координираних кумулативних конструкције (*одбојности и кобне привлачности*). Делимична семантичка редупликација најочигледнија је у примеру *хировитости и жестине*.

Јављају се такође и трочлани или вишечлани координирани хомофункционални низови, што се може илустровати следећим примером: Плахте и јастуци у скромној соби у којој сте провели ову ноћ у Србији били су *уштиркани, шушкетави и невини*: мирисали су на *дуње са ормана, босиљак, детињство и младост*, на нешто *присно, ушушкано и нежно* (Капор 2010: 260).

У двочланим кумулацијама архисемски обједињене именице чешће су координиране употребом саставног везника *и* (*путеви и стазе; траве и шибље; посед и иметак*), ређе употребом зареза (*испарави, ишчезава; неки преостали, преживели* потомак).

У *Путопису кроз биографију* јавља се кумулација различитих реченичних чланова: а) прилошких одредби; б) директних објеката, в) односних реченица у позицији апозитива, г) предиката, д) предикатива, итд., што ћемо илустровати примерима:

а) Понекад прихватам сличне позиве и гостујем од Швајцарске до Андалузије; смејемо се као некад и *кришом, попут остарелих деака*, пијемо забрањена пића и повучемо по који дим (Капор 2010: 18–19);

б) Вукао је на плећима своју судбину уклетог прогнаника и, наравно, није могао да поднесе *весело официрско друштво у штабу, њихове пијанке, досетке, шале и тривијалне анегдоте* (Капор 2010: 254);

в) Један стари народ, *који је вековима владао половином света, а кога су дуго називали „самртником на Босфору“*, пронашао је у себи довољно снаге да поново крене из детињства, освајајући симпатије света (Капор 2010: 112);

г) Када би се имало довољно храбрости, можда би се могло поћи за тим трагом – али, како љубав брзо *испарави, ишчезава*, не остављајући иза себе никакав траг! (Капор 2010: 10);

д) Кад смо у Србији, гунђамо како је *примитивна и запуштена*. [...] Пишемо писма уредништвима листова да је *неуредна, неподишшана, аљкава и лења*, да све оставља за сутра (Капор 2010: 262).

Овим се не исцрпљује класификација на основу синтаксичког критеријума издвојених кумулација, јер је кумулација у књизи веома фреквентно средство онеобичења исказа реализовано као понављање јединица у готово свим синтаксичким позицијама, од падежних атрибута и атрибутива до актуелних квалификатива, као што ће се видети из даље анализе. Осим тога, често се и у оквиру једног пасуса или чак једне реченице гомилају јединице у различитим синтаксичким позицијама. Читав пасус у поглављу *Географија љубави* представља кумулативни низ у ком су нагомилани директни објекти (истакнути италиком), уз редуплицирање директних објеката у оквиру ужих синтагми (истакнуто подвлачењем) и редуплицирање синтаксичке позиције апозитива (истакнуто подвлачењем): Не треба заборавити ни свирепе газдарице које не дозвољавају ни децу ни домаће животиње; изнајмљене собе у којима нам није дозвољено да боравимо између осам ујутру и осам увече, кирије које се плаћају годину дана унапред, осећање вазалства и вечиту удворичку љубазност према власницима та четири зида, која нас дубоко понижава, као таоце, и која оставља у нама дубоке, неизбрисиве трагове (Капор 2010: 241).

Често се у овом Капоровом делу дескрипција проширује, а фабула успорава гомилањем разноликих хомофункционалних израза:

Оно се појављује *изненада, без упозорења*, иза неке камене кривине на друму. Одједанпут смо обухваћени *његовом свеопраштајућом појавом, далеким хоризонтом* иза кога се простиру *неке непознате, срећне* земље. Море. Дирљив је тај сусрет двојице *сиротих, убледелих* градских дечака и те огромне звери што сада *љеска и светлуца, мирна и модра*, као да нас је одувек чекала да јој дођемо и да јој се поклонимо. Стресамо праšину путовања са *наших патика, мајица и панталона истањених колена; свлачимо се* на првом комаду жала на који смо наишли и *улазимо у море* које нас најзад прима за своје (Капор 2010: 46).

Реч је о кумулацији најразличитијих синтаксичких позиција, од конгруентних атрибута (*неке непознате, срећне* земље) и предиката (*љеска и светлуца*), преко прилошких одредби (*изненада, без упозорења*) све до актуелних квалификатива (*мирна и модра*). Кумулација тако постаје врста стилистичког конектора, односно средство *рекуренције* (повезаности текста понављањем језичких јединица) (Катнић-Бакаршић 1999: 101). На сличан начин, укус ракије препеченице доведен је у фокус читаоачеве пажње нагомилавањем директних објеката, падежних атрибута и предиката:

Осећате укус традиције и времена, благост и жестину, притајену животност овог српског еликсира који вас истовремено и опушта и узбуђује на један невиђен начин; то је тајанствена мешавина укуса шљива и мириса земље, ината и обести, благе сете, оптимизма и наде. У том укусу

из те крхке стаклене чашице као да је садржана читава Србија која вас неодољиво *обузима и жари* (Капор 2010: 260).

Кумулација се у овом примеру јавља у виду вишеструког нагомилавања, које смо истакли подвлачењем, и двојних редупликација, које смо истакли италиком. Интензификација полисиндетским понављањем везника саставног односа у примеру *и опушта и узбуђује* додатно стилски маркира овај израз.

У нашем корпусу најчешће се јављају двочлане координиране конструкције у којима постоји делимична семантичка редупликација (*традиције и времена, укуса шљива и мириса земље, обузима и жари, ината и обести*). У кумулативним конструкцијама долази до редупликације, трипликације или мултипликације готово свих синтаксичких позиција, а често се у оквиру једне шире кумулативне синтагме или конструкције јављају уже кумулативне конструкције.

2.4. Координирани хомофункционални низ често је у *Путопису кроз биографију* додатно маркиран употребом још неког стилског средства. Бројни примери кумулације нагомилани у једном пасусу често су интензивирани употребом још неке фигуре понављања, као у примеру:

Летимо онда у неке друге, *лепше и срећније земље и градове*, дивимо се *дворцима и булеварима, ризницама и раскошним фонтанам*. Бирамо најбоље ресторане и хвалимо *послугу и прибор за јело, тишину и цвеће на столу*, па случајно поручујемо зелену салату, и гле! – Србија нам се смеје са руба тањира: то није укус наше зелене салате! Истина, *лепша је* од наше наоко, *и већа, и чистија, и зеленија*, али чини нам се да смо преварени и да жваћемо пластику (Капор 2010: 262–263).

Интензификација је постигнута полисиндетом у примеру *и већа, и чистија, и зеленија*, у ком се гомилањем компаратива истиче привидна супериорност страног у односу на домаће, а уједно се остварује и хомокаталетон. Експресивно нагомилавање граматема додатно скреће пажњу на саму поруку.

Кумулација се у *Путопису кроз биографију* комбинује и са синтаксичким паралелизмом, као у примерима:

Казановини *Мемоари* су, у ствари, идеалан путопис *од једне до друге жене, од једне до друге љубави...* (Капор 2010: 10); Њени објекти нису *ни слике, ни здања од камена, која временом добијају на вредности* (Капор 2010: 10).

Синтаксички паралелизам (истакнут подвлачењем) комбинован с кумулацијом предикатива (истакнута италиком) и кумулацијом падежних атрибута (истакнуто подвлачењем) ствара сложену мрежу понављања у само једној реченици:

Гибертијева врата су за њих само једна од фирентинских капија, а за нас, крајњи циљ живота и уметности (Капор 2010: 11).

Уз употребу кумулације јавља се и неодређена референцијалност у координираној кумулативној конструкцији *овог и оног*:

Кад смо у Србији, гунђамо како је примитивна и запуштена. Како нема *овог и оног* [→ многих ствари / различитих ствари / много чега]. Пишемо писма уредништвима листова да је неуредна, неподшишана, алкава и лења, да све оставља за сутра. Сутра – најчешћа српска реч (Капор 2010: 262).

Колоквијална наративност карактеристика је наративних текстова уопште, од народних приповедака до репортаже (Ковачевић 2011: 226). У наведеном примеру средством колоквијалне наративности наратор преноси речи оног који гунђа о Србији када је у Србији. Заменичким јединицама неодређене референцијалности остварује се уједно специфичан вид кумулације. Употреба заменичких лексема проксималног и дисталног типа у координираном односу најчешћи је вид исказивања неодређене референцијалности и нуди већи број неререференцијалних супституената (Ковачевић 2011: 228), а ми смо у угластим заградама понудили неке од могућих.

Поступак интензивирања често се у *Путопису кроз биографију* реализује комбиновањем кумулације са другим видовима понављања, као што су полисиндет, хомокаталетон, синтаксички паралелизам, али и са другим видовима онеобичења исказа, као што је неодређена референцијалност.

Проучавање стилогености кумулативних низова било би непотпуно ако се не бисмо осврнули на оно што би се десило када би кумулација изостала у наведеним прозним сегментима. Да ли би то нашкодило комуникативној, структурној, семантичкој или експресивној вредности исказа? Исказ би био довољно информативан и када би уместо редулицирања архисеме или њеног триплицирања, мултиплицирања писац употребио само једну језичку јединицу која је носилац те архисеме. Структура исказа не би била нарушена, али би његова семантичка вредност била умањена, јер би изостале нијансе значења, варирање смисла у сваком од елемената кумулативне конструкције. И на крају, експресивна вредност исказа би била изгубљена, јер би он постао стилски неутралан. Стилигеност анализираних хомофункционалних конструкција почива управо на њиховој експресивности. Њима се исказују узбуркане емоције које се у наратору јављају када говори о својој земљи, боравку на ратишту, времену своје младости или укусу ракије препеченице.

3.1. Полиптотон такође представља чест вид понављања у *Путопису кроз биографију* Мома Капора. Као што је познато, полиптотон је синтаксичко-семантичка фигура која почива на поступку

интензивирања⁴. Позиционо неусловљеним понављањем једне речи у њеним различитим облицима остварује се полиптотонска ланчана веза реченица налик на анадиплозичку везу, у односу на коју је, због позиционе и обличке слободe, далеко чешћа (Ковачевић 2000: 299). Полиптотон се користи као средство емфазе, схваћене као средства за довођење одређеног дела исказа у фокус читаочеве пажње (Вејлс 2000: под *polyptoton; emphasis; focus, focus(s)ing, etc.*).

3.2. Полиптотон се јавља у Капоровој причи *Аутостоп*, у којој наратор описује путовање аутостопом на море са Бором Драшковићем, у оквиру епифонемски обликованог сегмента:

Море.

Оно се појављује изненада, без упозорења, иза неке камене кривине на друму. Одједанпут смо обухваћени његовом свеопраштајућом појавом, далеким хоризонтом иза кога се простиру неке непознате, срећне земље. *Море*. Дирљив је тај сусрет двојице сиротих, убледелих градских дечака и те огромне звери што сада љеска и светлуца, мирна и модра, као да нас је одувек чекала да јој дођемо и да јој се поклонимо. Стресамо прашину путовања са наших патика, мајица и панталона истањених колена; свлачимо се на првом комаду жала на који смо наишли и улазимо у *море* које нас најзад прима за своје (Капор 2010: 46).

Како удвајање речи не значи механичко удвајање појма, него његов другачији, нови, сложенији садржај (Лотман 1976: 180), лексема *море* понављена три пута, двапут у номинативу и једном и акузативу, од неутралног почетка сегмента на ком сама чини реченицу преко још једне елиптичне реченице у тексту у којој већ бива испуњена значењем које јој даје наратор заљубљен у његову изненадну, свеопраштајућу појаву, постаје на крају *море које нас најзад прима за своје*.

На почетку поглавља *Географија љубави* у два узастопна пасуса остварена је полиптотонска ланчана веза. У првом пасусу понавља се лексема *соба* (седам пуна у Н. мн. и на крају једном у А. мн.), док се у другом пасусу понавља лексема *селидба* (у Г. мн., па у А. мн.), а потом се она замењује својим истокоренским синонимом *сеоба*:

Собе за издавање... *собе, собе, собе* пуне промаје или устајалог, убуђалог ваздуха, *собе* незагрејане, очајничке, ледене *собе* у којима се покривамо танким ћебетом и капутом, *собе*, у којима сањамо неке друге, срећније *собе*. Када се сетимо и свих *селидби* са родитељима, а додамо томе *селидбе* наших нових породица, које смо тек засновали, чини се да су наши животи само једна велика *сеоба* (Капор 2010: 241).

⁴ Полиптотон подразумева редупликацију исте лексеме у њеним различитим граматичким облицима (Ковачевић 1998а: 143), на шта указује и само значење саставница грчког термина (*poli* – значи *много*, *ptōzis* значи *падеж*) (Симеон 1969: под *полиптот*, *полиптотон*).

Дакле, поред полиптотонске ланчане везе, контактнoг понављања у епизеукси (*собе, собе, собе*), у другом пасусу понављање је остварено и у виду парагменона у (*селидбе и сеобе* [сел + бе > сеобе]). Сваким понављањем лексеме *соба* означава се сложенији појам и додаје нова нијанса значења.

Такође, полиптотонска ланчана веза комбинована је са парагменоном у следећем сегменту, у ком се четири пута полиптотонски понавља именица *кривица*, док се придев *крив* полиптотонски понавља чак четрнаест пута:

Криви смо далеко пре него што је доказана наша кривица. Сваки одлазак у неки страни конзулат гура нас све дубље у ту имагинарну кривицу. Гледају нас преко наочара строги вицеконзули и траже још више уверења и потврда, гаранција и доказа да нећемо случајно остати у Канади као дрвосече или на Новом Зеланду као шишачи оваца. Србија је, иначе, одувек била позната по томе што је своју децу умела, чак и у ретка времена благостања, да уваља у осећање кривице. Ту јој, заиста нема премца. *Криви* смо, најпре, родитељима кад се родимо што плачемо у невреме и не дамо им да спавају, *криви* смо учитељима што не знамо таблицу множења, *криви* професорима што не знамо кад је пала Картагина или куда смо све бежали за време непријатељских офанзива. После смо *криви* женама што нисмо довољно код куће, а љубавницама што јесмо. Деци смо *криви* што нисмо довољно успешни као други очеви који својој деци омогућавају све што желе.

Једно време били смо *криви* што нисмо у Комунистичкој партији, а после смо били *криви* за исту ствар бившим комунистима, *криви* што нам је савест чиста, а они преврнули ћурак и однеговали амнезију. Истоку смо били *криви* што смо навијали за Запад, а Западу што смо заувек остали на Истоку. *Криви* смо за све ратове које су започињали Исток и Запад; *криви* смо због тога што смо успели некако да преживимо, па тако, и не хотећи, постали крунски сведоци који их подсећају на њихова недела и издајства. Данас смо поседници највеће колекције кривица у историји човечанства, па смо због тога *криви* и нашој браци по муци – Јеврејима, који су све до нас имали привилегију да буду највише *криви* на свету (Капор 2010: 266–267).

Полиптотонском везом, али и парагменоном (кривица, криви), синтаксичким паралелизмом, нижу се нагомилане кривице, колективне и појединачне. Тако овај сегмент последњег поглавља *Задња пошта – Србија* постаје једна од Капорових *причица–медаљона*, попут оних које су остварене ентимемом и епифонемом. Полиптотонском везом обликована је тематски и кохезивно чврсто структурирана целина која развија мотив изгубљеног завичаја:

Повратак Србији је *повратак* суштини. До њега се најчешће стиже дугим, запретеним и сложеним путевима. Да би открили суштину, често је пре

тога потребно обићи читав свет и видети сва његова чуда, а у очима и ноздрвама, слуху и укусу на непцима осетити после свега неку неутажену глад и жеђ, неизговорену реч на врху језика (Капор 2010: 259).

Мотив изгубљеног завичаја, карактеристичан за позну цинс-прозу наглашава се полиптотомом тако што се уз појам *завичаја* везује појам *суштина*, што води стилистичкој емфазу.

Полиптотомом захваћене лексеме носиоци су мотива окупљених око главних наративних токова *Путопису кроз биографију* Мома Капора. Разлог полиптотонског типа интензивирања значења ових лексема јесте стварање допунског смисаоног капацитета. Одређени мотиви истражени су у први план, а уједно је остварено чврста кохезија прозних сегмената који чине својеврсне *причице–медаљоне*. Понекад се полиптотон комбинује са ентимемом или епифонемом, па *причица–медаљон* бива још заокруженија и целовитија или са парагменоном, синтаксичким паралелизмом и другим видовима понављања, чиме се такође ствара тематски и кохезивно чврсто структурирана целина која у фокус читаоачеве пажње доводи одређени мотив.

4. Синтаксичко-семантичке фигуре понављања које смо изабрали за предмет анализе овог рада због њихове учесталости и разноврсности у *Путопису кроз биографију* Мома Капора комбинују се са другим фигурама понављања. Тако се мрежом разноврсних понављања ствара чврста семантичка и структурна повезаност сегмената овог прозног дела. Кумулацијом се поновљена архисема наглашава и доводи у фокус читаоачеве пажње, чиме се постиже стилистичка емфаза. Дескрипција се проширује, приповедни ток се успорава. Полиптотомом се истичу неки од кључних мотива дела, при чему се ствара допунски смисаони капацитет.

Извори

Капор 2010: Момо Капор, *Путопис кроз биографију*, Београд: Књига-комерц.

Литература

Бабић 2011: М. Бабић, Језичко-стилске карактеристике збирке прича *Смрт не боли* Мома Капора, *Наука и политика*, књ. 5, том 1, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, 177–188.

Вејлс 2000: К. Wales, *Dictionary of stylistics*, Harlow: Longman.

Зима 1988: Л. Зима, *Фигуре у нашем народном пјесништву: с њиховом теоријом*, Загреб: Глобус.

Катнић-Бакаршић 1999: М. Катнић-Бакаршић, *Лингвистичка стилистика*, Будимпешта: Open Society Institute. <<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>>. 25. 10. 2011.

- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, Синтаксичке фигуре у поезији Саве Мркаља, *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд: Требник, 27–48.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2011: М. Ковачевић, О конструкцијама деиктичке цитатности – или: о недословном управном говору у савременом српском језику, *Грамматичка питања српскога језика*, Београд: Јасен, 217–232.
- Лотман 1976: Ј. Лотман, *Структура уметничког текста*, Београд: Нолит.
- Силић 1984: Ј. Силић, *Од реченице до текста*, Загреб: Либер.
- Симеон 1969: Р. Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Загреб: Матица хрватска.
- Стојановић 2006: Б. Стојановић, *Од џинс-прозе до прозе у маскирној униформи*, Београд: Рашка школа.

ПЕРФЕКТИВНИ ПЕРФЕКАТ И ЊЕГОВИ ФРАНЦУСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ЋОПИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА**

1. Увод

Уз аорист и наративни презент, српски перфекат је облик који се најчешће употребљава у приповедачком дискурсу. Оно што перфекат издваја од осталих облика којима се могу уводити прошли догађаји јесте његова неутралност у погледу временске дистанце према моменту говора (Грицкат 1954: 175, Вуковић 1967, Стевановић 1979: 609, Танасић 2005, Јовановић 2013), као и неутралност у сигнализовању неких прагматичко-стилистичких ефеката, као што су: доживљеност радње или уживљеност у њу (Вуковић 1967: 362, Танасић 2005: 424), динамичност и живост у приповедању, неочекиваност итд.¹ С друге стране, перфективни перфекат мање је ригидан како од наративног презента, тако и од аориста у погледу наративне прогресије, будући да су му поред сукцесивности доступне и друге темпоралне релације: а) симултаност (*Јована је диктирала, а Марко је писао*), б) антериорност (*Марко је пао. Јован га је гурну*), в) елаборација главног догађаја (*Тог дана је много урадила. Написала је извештај, обавила разговор са амбасадором и примила делегацију Студентског парламента*). Слабија осетљивост перфекта на хронолошки редослед њиме означених радњи види се и по томе што, каткада, низ перфеката није по себи довољан да се одреди временски однос између радњи. Тако, у примеру: *Марко је ошамарио Јована. Јован је опсовао Марка*, не знамо *a priori* да ли је Марко прво ошамарио Јована или је Јован прво опсовао Марка. Са аористом овакве двосмислености не би било, будући да низ реченица: *Марко ошамари Јована. Јован опсова Марка* има искључиво сукцесивну интерпретацију, што значи да сам аорист намеће јаче дискурзивне принуде у погледу темпоралног редоследа собом означених радњи.²

* veranva@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178014, *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Сви побројани ефекти везују се пре свега за аорист (Танасић 2005: 423-425, Станојевић 2007, Ашић, Станојевић 2007).

² На другом месту смо показали (в. Станојевић 2013а: 100-101) да одређени екстралингвистички фактори могу блокирати наративну прогресију, тако да се низовима аориста може изразити и обрнут временски редослед, као и да временски однос аористом означених радњи може бити неодређен.

У овом раду анализираћемо употребе српског перфективног перфекта на примерима из Ћопићеве *Баите слезове боје*, као и његове преводне еквиваленте у француској верзији *Баите*.³ Полазећи од две основне функције српског перфективног перфекта, а то су догађајност и резултативност, циљ нам је да испитамо да ли је догађајност у низовима реченица са перфектом довољан услов да обезбеди померање приче напред, као и да ли се резултативност, као контекстуално индукван значењски ефекат, везује искључиво за моменат говора. Како се поменуте функције српског перфективног перфекта приписују и одговарајућој француској форми (*le passé composé*), наш циљ је и да испитамо постоји ли и у којој мери паралелизам између ових облика, утолико пре што се и једним и другим означене радње представљају као ограничене.

2. Српски перфекат и глаголски вид

За разлику од српског аориста, који селекционише пре свега глаголе перфективног вида⁴, перфекат се употребљава како са перфективним тако и са имперфективним глаголима (*читао сам / прочитао сам књигу*). Оваква, може се рећи, аспектуална неутралност перфекта последица је морфологизације глаголског вида у српском, што је од посебног значаја за контрастирање са језицима који, попут француског, не кодирају систематски аспектуалну опозицију перфективно-имперфективно. Наиме, у француском језику, с једне стране, постоје глаголска времена која су аспектуално потпуно неутрална (нпр. прост футур или временски употребљени кондиционал) и, с друге стране, времена која глаголску радњу представљају само у имперективној перспективи (као што је имперфекат), или само у перфективној перспективи (као што су аорист или перфекат⁵). Тек у комбинацији са лексичким аспектом⁶, као и неким елементима контекста, у француском се може одредити, с једне стране, да ли је лексички неограничена радња представљена као једнократна и дуративна (тј. у току) или као вишекратна (тј. итеративно)⁷ и, с друге стране, да ли се лексички неограничена радња представља глобално, тј. као

³ У анализама користимо француски превод *Баите слезове боје* из пера Брижите Младеновић. Библиографску референцу оригиналног дела као и његовог француског превода наводимо на крају рада.

⁴ Иако не искључује ни имперфективни вид, на шта указује, поред осталих, Танасић (2005: 427), аорист је време које се најчешће употребљава са перфективним глаголима.

⁵ *Le passé composé*.

⁶ Тј. информацијом о типу глаголске ситуације (стања, активности, тренутно-свршене и трајно-свршене радње).

⁷ На пример, француски имперфекат зависно од контекста може означити радњу у току (*Quand je l'ai vu il allait à Paris*), или понављање радње у неком временском интервалу (*A cette époque il allait à l'école à pied*).

целина која заузима одређени временски простор⁸, или је пак акценат на инкоативности⁹, тј. на почетној фази радње (в. Станојевић, Ашић 2008). Са српским перфектом, пак, начин представљања радње зависи од избора одговарајуће видске форме глагола. Перфективним формама радња се представља као целина која укључује како иницијални, тако и финални моменат. Имперфективне форме, пак, примарно сигнализују несвршено конциповане радње, тј. радње представљене без ограничења (Стевановић 1979: 528), премда не увек, нити нужно, будући да се имперфективним перфектом могу означити и свршене радње (Танасић 2009: 68), Станојевић, Ашић 2010: 120-121).

Овде би требало указати на улогу глаголског вида у изражавању наративне прогресије. Наиме, резултати неких новијих истраживања показују да имперфективни перфекат, за разлику од свог перфективног парњака, није у стању да сâм помера причу напред (Станојевић 2013а: 96).¹⁰

Вредно је помена још једно својство српског перфекта, а то је могућност да се њиме изрази резултативност, тј. актуелност резултативног стања у моменту референције. Наиме, употребом перфекта акценат се са радње може пребацити на резултат, тј. на последице које радња производи, па се перфекат у том случају „доживљава” више као садашње него као прошло време (Нпр. *Изашао је*, као одговор на питање *Где је Јован?*).¹¹

3. Анализа српског перфективног перфекта у *Баити*

Перфективни перфекат се у *Баити* јавља у два основна функцијама, а то су његове догађајне и резултативне¹² употребе. У првом случају акценат је на радњи, а у другом на резултату извршене радње, односно на стању актуелном у референцијалном моменту. У оба случаја, уз пуне форме перфективног перфекта, употребљава се и тзв. крњи перфекат.

⁸ Такав је рецимо француски аорист са глаголима активности или стања, нпр. *Louis XV régna de 1715 à 1774* (*Луј XV је владао од 1715. до 1774.*).

⁹ Као у примеру: *Il fut à l'âge de treize ans* (*Пропушио је са 13 година.*).

¹⁰ С овим је у складу и закључак, до којег је у својој докторској дисертацији дошла В. Јовановић (Јовановић 2013: 192), по којем се са имперфективним перфектом наративна прогресија евентуално може јавити ако се на њу укаже одредбама које експлицитно сигнализују временско низање догађаја.

¹¹ Овај значењски ефекат јавља се првенствено са перфективним глаголима, али није искључен ни са глаголима имперфективног вида (уп. Станојевић 2013b: 224).

¹² Маретић овде говори о тзв. „прошлосадашњим“ радњама (Маретић 1931: 628), а Катичић о готовој садашњости (Катичић 1982).

3.1. Догађајне интерпретације перфективног перфекта

Перфективни перфекат са значењем догађајности налазимо у конфигурацијама у којима перфектом уведена догађаја служи да се започне прича или да се уведе нови моменат у радњу. Ређе се у овој функцији употребљава крњи перфекат (види последњи пример под 1), што је сасвим разумљиво будући да је његова основна функција да означи доживљени резултат прошле радње.¹³

1) Због дједове тврдоглавости у погледу боја и ја *сам*, већ на првом кораку од куће, *упао* у неприлику (14); Последњи најменик кога *је* дјед *примио* против стричеве воље био је неки Раде с Брдарца (49-50); И баш међу таквима *нашао је* мој дјед свога камарата, Дану Десницу (83); На његово изненађење, дјед је одмах *пристао*, и једне недјеље ево ти њих двојице уз камени пут, право дјевичиној кући (85); - (...) Изиде из затвора па одмах за некаквог тамо фелџабу, Максића. Оде и пропаде. *Прошла се* међу оним душманима, туговала за нашим свијетом, а онај њезин преко прага јој дао није, тукао је (91); Једне од тих година, на први поглед случајно, ја и мој рођак *открили смо* таван ујакове куће (107); *Кренуо*, тако, Мулић с Ураганом кроз наша села, у откуп (114).

Када се екстрадијегетички приповедач осврће на временски простор који раздваја време догађаја од момента у којем се о њима приповеда, перфекат служи да повеже нараторову садашњост са интерним временом, тј. временом приче, као у примеру под бр. 2):

2) *Минуло је* од тих невеселих дана већ скоро пола вијека, дједа одавна нема на овоме свијету, а ја још ни данас сигурно не знам какве је боје слез (16).

Негацијом предиката у перфективном перфекту догађајно конциповане радње тумаче се као чињенице које су важиле у неком одсеку прошлости.¹⁴

3) Те јесени нико га под Грмечом *није видио* (19); - Ама брате, ја никад *нијесам кресом* шибице, не умијем ја то (140); Ни сам рат *није донио* неких нарочитих промјена у свакодневни живот крчме (167).

И избројива вишекратност као облик референцијално конципованих радњи (Танасић 2005), може се тумачити као чињеница на снази у неком временском интервалу у прошлости. Вишекратне радње факатски конциповане нужно претходе моменту догађања унутар приче и служе да ојасне поступке неког лика у самој причи.

4) - Е, многа *је* стари Раде *пружио* руку, па што не би и своје кићеном Сави, коме ни у најгушћој помрчини никад није требало калауза (75); Болан, чоче, ја сам стотину пута *пожелео* да манем и кућу, и чељад, и

¹³ Број у загради иза сваког примера означава страну Ћопићеве *Баште* на којој се пример налази.

¹⁴ Негација подразумева одсуство догађаја, које се тумачи као неко чињенично стање у прошлости.

своје село (...) (71); Доста *си* ти за свог бенастог и свакојаког Саву учинио, ред је да ти се једанпут поштено одужим (...) (77).

Догађајност перфективног перфекта погодује, у секвенцијалним конфигурацијама (тј. низовима глагола у перфекту), изражавању наративне прогресије, односно сигнализовању хронолошког низања радњи:

5) Скоро плачући *отклипсао сам* тога дана кући и шмрцајући *испричао* дједу све што се у школи догодило (15); Сјутрадан, пушући попут гуска, дјед је доперјао са мном у школско двориште и пред свом дјечурлијом разгаламио се на учитељицу (15); *Почепркао је* по свом сандуку, *извадио* из плаве хартије Петраков сат и неповјерљиво ме *погледао* (20); *Спустио је* сат у крило као да се одмара, *загледао се* некуд у даљину и обрадовано протепео (20); *Онда је почела* да се испреда велика прича око нашег поредовничког млина, која је *допрла* чак и до дједових ушију и *погасила* сјај око његовог омиљеног прибијежишта (39); Зато, ваљда, дјед у први мах није ни *појверовао* у те приче и *обратио се* за савјет - ком ће другом него „брата Вуку”, свом рођаку (40); *Отпирио сам* као заобадан, а натраг *дотутњао* ознојен и срећан. Како и не би, повјерен ми је тако важан задатак, читава војска на мене чека (66); *Узео сам* слику са софре и обрадовано *гракнуо*: - Ово ћед Раде! (68); Из чиста мира *истјерао је* из нашег дворишта сеоског пољара Дану Терзију, а овај, увријеђено се повлачећи низ путељак у стрњишту, злурадо *је завречао* као да плаши чавке: (...) (91) *Sans aucune raison; il chassa de notre cœur le garde champêtre du village; То су други пре њега примјетили и скренули* му пажњу (96); Ураган, оставши неким чудом жив, *покаскао је* неких десетак метара низ друм, *преврнуо* кола и *остао* стрпљиво да чека кад ће неко по њега доћи (118).

Код Ћопића налазимо и крњи перфекат у функцији сигнализовања темпоралне прогресије. Иако овакве употребе нису честе, њих би требало узети у обзир у неким будућим описима крњег перфекта, што значи да би требало ублажити или модификовати став Ирене Грицкат која каже да се „у приповедању краћим перфектима не аперцепирају саме радње већ резултати и сваки настали резултат је слика, дата као нешто готово, статично” (Грицкат 1954: 45). У следећим примерима акценат је, међутим, на радњама које се нижу у времену приче:

6) Око Ћурђевдана најменик *примио* своју зараду, пољубио се с дједом, скрушено се прекрстио пред иконом Киријака Михаила, наше славе, под чијом је заштитом и он те године био, и *отиснуо се* на пут (53); *Чуо Раде, насмијао се* и *опростио*, као што би, ваљда, и драги бог учинио (83); *Изуо* само ципеле, *легао* на креветац, окренуо се зиду и, скупљен као дјечак на свом лежају, чини се да само спава и да ништа не прати и не чује од онога што се ради у соби (121).

С обзиром на његову стилистичку маркираност, тј. већу експресивност у односу на пун перфекат, крњим перфектом се овде – уз ефекат временске прогресије – уноси већа динамика, већа живост у приповедање.

Догађајност као могућа интерпретација перфективног перфекта није довољан услов да се обезбеди временска прогресија низова перфектом означених радњи. Не доводи, наиме, сваки низ предиката у перфективном перфекту са значењем догађајности до померања приче напред. У следећим примерима низовима перфеката не одговара хронолошки след њима уведених догађаја, него оно што ћемо назвати елаборацијом првоуведеног догађаја. Наиме, догађаји који следе том првом, главном догађају у низу, означавају или неку епизоду тог главног догађаја или га додатно прецизирају:

7) - Сјећаш ли се само колику *је* узбуну по свим овим селима *дигао* онај чича с Међеђејг брда који *је*, тобож, *устао* из мртвих и *пророковао* свијету (78); *Напопастили ме* тамо као коњске муве: те зашто *си бацио* амаричког поглавицу, а сребром *уоквирио* тога свога, како ли ти се само зове, те је ли краљу мјесто тамо, срамота је и рећи гдје, те припознајеш ли ти своју вјеру православну и Оченаш, па знаш ли за крст и јеванђеље, те ово, те оно (...) (80); Већ је трећи мјесец како *је* устанак *плануо*, *устала* бутум сва села под планином, *створиле се* команде, штабови, помало и сеоски одбори, војна и цивилна власт (...) (120); Сљедеће ноћи *збио се* у кући важан догађај, *ождријебила се* наша кобила. *Добила* малу кобилицу (60).

Перфективним перфектом се може елаборирати и претходно уведен догађај експресивно маркиран крњим перфектом:

8) -*Украо* неко. Ево *пришуљао се* кроз кукурузе, *провукао* руку кроз пенцерак и *однио* (77).

Још један случај одсуства хронолошког низања догађаја са предикатима у перфективном перфекту, јесу резултативне употребе о којима говоримо у секцији 3.2.

3.1.1. Догађајни перфекат и други глаголски облици

Перфективни перфекат са догађајном интерпретацијом често се употребљава у комбинацији са другим облицима, па ни *Баишта* у том погледу није изузетак. Најфреквентније су оне употребе где се перфектом, као првим у низу, уводи главни догађај којег наредни облици елаборирају (односно додатно појашњавају или представљају његове епизоде). Поред перфекта, овде наилазимо пре свега на аорист, као у примерима под бр. 9):

9) И тако, те назамјенљиве чудесне ноћи, дјед *је*, жив живцат, заједно с најбољим достовима, у здрављу и веселу *попио* своју укопну ракију.¹⁵ И што се боца више празнила, старац је постајао све куражнији, као да из оне литрењаче претаче и поново враћа у своје жиле све ватре прохујалог живота. *Сјетио се* чак и брата Саве и *пожалио* што рђа није ту

¹⁵ Овде су у функцији елаборације употребљена два облика имперфективног перфекта (*се празнила, је постајао*) и перфективни перфекат (*сјетио се и пожалио*).

(...) (71); *Лов нам није пошао* за руком. Немилосрдно опрезне, птице су панично сунуле у будну окату пустош љетњег неба, која нас је грубо одгурнула с малог таванског прозора. *Залутасмо* у шуму офарбана дрвета, гвожђа, месинга, стакла и хартије (108); *Брзо је дјед преболио* штету, а било је тога и ван кофера, *прођше га* и озлојеђеност, *остаде* само лако чуђење и сагорјели талог тихе туге (54).

У следећим примерима комбинације перфекта и аориста сигнализују наративну прогресију:

10) Ова шала *растеретила га је* за читав дан унапријед и он, олакшан, разведрено *стаде* пред своје команданте батаљона (Ћопић 154); Упорни Бирташ *оде* и у своје село, *остаде* тамо неколико дана, а кад *се вратио*, заједно с њим *стиже* и глас: Ухватили Јазбеца. Марко га пронашао (Ћопић 168).

3.2. Резултативне употребе перфективног перфекта

Перфективни перфекат може се употребити и са значењем резултативности, а то су, као што смо већ рекли, употребе у којима се акценат са догађаја помера на стања које догађаји производе. Резултативност је, заправо, актуелност стања у референцијалном моменту, као последица извршене радње. У Ћопићевим приповеткама то може бити моменат говора ликова (у дијалозима), али и неки моменат у времену приче на којем је комуникативни фокус. Велики број примера са резултативним перфективним перфектом које смо нашли код Ћопића доводи у питање Стевановићев став по којем перфекат великог броја свршених глагола означава само извршење радње баш као и аорист (Стевановић 1979: 606), те да перфекат „много чешће [...] значи процес (радњу или стање) у прошлости“ него из те радње проистекло стање (Стевановић 1979: 607). Анализа корпуса показује да се резултативне употребе перфекта јављају у дијалозким и у недијалозким пасажима Ћопићевих прича.

3.2.1. Резултативни перфекат у дијалозима

Следећи примери илуструју значење резултативности које се у дијалозима једино може изразити перфектом. Наиме, у дијалозима је резултативно стање на снази у моменту говора ликова или актера приповести:

11) - Ево ти побратиме, ово ћеш ми сачувати за догодине. *Зарадио сам* га у добра човјека, па ми је све сташиво да га ћегод не пропијем (19); - Ено јој Петрака самарције, нек је он пази, свакако *је прешао* у коњску вјеру. Носи у торби коњску икону, срам га било, старога човјека (47); - Нек *је дошао*, видиш да га сам бог шаље – брани га дјед (50); - Баш *си ми нашао* кићеног свеца – гакао је он жижећи заложеним очима у сликара брадоњу (71); - *Остарило се, осиромашило*, шта ћеш, де (111); - Јесам ли те ја звао у

партизане, а? Нијесам, боме, него *си* ти и мене *навукао* у овај пекмез, па чучим уза зид од раног јутра (...) (135).

3.2.2. Резултативни перфекат изван дијалога

У питању су употребе резултативног перфекта у наравици, ако условно наравици супротставимо дијалогу као облику књижевног предочавања (в. Ковачевић 2013). Перфектом се овде акценат ставља на стање као резултат извршене прошле радње, стање које је типично на снази у моменту којег уводи приповедачки презент или презентом уведен нараторов коментар.

12) Из тих дана потиче и она сличица цртеж нашег млина, коју *је начинио* брадати сликар скитница и поклонио дједу (38); Није лако окренути леђа овоме благодатном крају који *си населио* толиким свецима, својом рођеном дјецом (42); Читав један вод партизана, Крајишника, *измијешао се* у варошкој џамији с усташама крвавом братијом од Купреса, па се задахтано носе и гушају по натрпаној просторији (134); Водник Микан већ *је изгубио* оба опанка опутњака па, још више разљућен, хукће носећи се с нападачима и псује Богородицу и усташама и својој килавој обући (134); У напола порушену кућу, у којој *се смјестио* штаб једне од крајишких бригада, кроз отвор у проваљену зиду провлачи се дугачки командир Микан, а све уз пут псује и замуцкује (137); Милорад *је стигао* први и радосно објављује: Ево га! (...) (149); *Узбудио се* и старији курир, Ђурајица, па убрзано жмирка и шири очи да и сам не просузи (149); А самом Илији, откад *је добио* сат, заиста се нешто разбистрило пред очима као да при себи има неку тајанствену лампу (...) (163).

Резултативност се може јавити и у низовима предиката у перфективном перфекту, што је још један аргумент у прилог хипотези да употреба перфективног перфекта у наративним низовима није довољан услов за изражавање временске прогресије, тј. за померање приче напред. Акценат се, наиме, са радње може пребацити и на резултативна стања, не само у самосталним употребама перфективног перфекта, него и у низовима перфекатских облика.

13) И опет уздах који ни сам дјед не чује нити га је чак и свјестан. Све *је утила* и *однијела* неуморна хука (37); Отме ти се то тек онако, с оним дубоким срећним уздахом којим казујеш да *си нарастао* до неба, да *си стигао* до посљедње млаке логе у овој ноћи, да *си тако* тврде прсте цуре жетелице (82); - Јесте, давно *је умро* честити стари Раде, али је зато *остао* његов унук да га брука по бијелом и шареном свијету (132).

Резултативност се, очекивано, веома често јавља и при употреби крњег перфекта, облика за који се везују и ефекти доживљености и веће експресивности – ефекти према којима су пуне перфекатске форме неосетљиве.

14) *Огранула* пуста мјесечина баш као вечерас, а нас двојица (...) (72); - А мој брат Раде сигурно у млин *отишао*, а? (73); Баба ми *умрла*, синови сваки за својим послом, па куд ће стари човјек нег да разговара ил са свецима или са мртвима (...) (74); Већ под саму зиму, једног сувога дана пуног оштре голомразице, појави се дорат у нашем дворишту. *Довео га* коморџија без руке, неки сељак с околних брда (...) (96); Голики кумови, пријатељи и достови, а стари Раде *отишао* да с парипом славу слави и чаше испија. Пречи је њему дорат него ми сви (98); Ђуру не налазе у подруму. *Откључала* га жандармеријска куварица да јој закоље кокош. Ево га најзад у сјеницу с крвавим сикирчетом у рукама (102); Дуго је преметао по дрвеном сандуку: нема бритве, нема каиша за оштрење, нема троугласте турпије, нема бруса, *нестало* воштане свијеће коју је дјед својеручно „усукао” себи за упок. Са дна кофера, изненада *изронила* из тамног заборава, мирно га је гледала с јефтине слике ексцарица Зита, ни крива ни дужна (53); Ниже Милорад писмо, пјесму Жалобитног Ђуре, ђедо ћутке плаче, а Цар Душан *закренуо* главу у ћошак, па му сузе капљу у лонац с охладњелим стинутим грахом (149); *Прошао* дјечак свијета, *видио* штабове и команданте, па свашта зна (146); -*Отпирио* на поток да с цурама ашикује – одвраћа неко из дворишта (147).

4. О превођењу перфективног перфекта на француски

Француске преводне еквиваленте српског перфективног перфекта анализираћемо у функцији изражавања два општа типа значења на која смо указали у претходним поглављима овог рада – догађајности и резултативности. Одмах треба указати на принцип да се исти тип значења из изворника не преноси увек еквивалентном формом на циљни језик, тј. на језик на који се преводи. Ипак, могу се уочити неке опште тенденције, барем када се на француском изражавају наративна прогресија или резултативност. У француском књижевно-уметничком функционалном стилу, наративну прогресију, тј. померање приче напред најчешће обезбеђује аорист. Ако се изузму текстови дневничког и аутобиографског карактера, у којима се реални догађаји одмеравају директно од ауторове садашњости која функционише као моменат говора, перфекат није пожељан избор за приповедање прошлих догађаја који припадају књижевној фикцији, а његова евентуална употреба у нарацији доживљава се као стилистички маркирана. Сем тога, у француском треба водити рачуна о томе да ли се догађајност, без које нема нарације, изражава на једном од два плана исказивања по Бенвенисту (1966), тј. на историјском или на дискурзивном плану. Наиме, док се на историјској равни, која карактерише фикционалну прозу,¹⁶ у приповедању не употребљава перфекат, него аорист, у говору (тј.

¹⁶ Изузетак су жанрови попут аутобиографског, мемоарског или дневничког.

на дискурзивном плану), укључујући и усмену нарацију, не користи се аорист, него перфекат. Овде треба имати на уму следеће. Прозни текстови су неретко прожети не само ауторовим, него и туђим говором и ту се посебно истичу дијалози. Дијалози у фикционалној прози одговарају по неким својим одликама говорном језику, те се на овај сегмент текста у погледу употребе француских времена примењују принципи који одликују Бенвенистов дискурзивни план исказивања. То практично значи да ће се у дијалозима реферисање на догађаје вршити употребом перфекта, а не аориста. У осталим сегментима текста који представљају саму причу, тј. у којима се догађаји хронолошки нижу, употребиће се француски аорист, будући да је тада реч о историјском плану исказивања.

Треба нагласити да у француској прози и даље суверено влада аорист (*le passé simple*), као основно време приповедања. Стога је наша предикција и била да ће се у наративним, недијалозним, пасажима Ћопићевих прича у преводу најчешће употребљавати аорист као основно приповедачко време. Дескриптивне сегменте Ћопићевих прича у преводу на француски „покриваће” имперфекат¹⁷, а резултативна значења – перфекат или плусквамперфекат, којима се поред догађајности приписује и значење резултативности. Промене временске перспективе, у смислу релативне употребе глаголских облика за прошлост у француском се изражава плусквамперфектом. Погледајмо сада анализу преводних еквивалената српског перфекта у француској верзији *Баите сљезове боје*.

4.1. Превођење догађајно конципованих радњи

4.1.1. Наративни низови и њихово превођење на француки

Уз практично занемарљиве изузетке, низови глагола у перфективном перфекту у функцији изражавања наративне прогресије преведени су, у француској верзији *Баите*, аористом (*le passé simple*):

15) Скоро плачући *отклисао сам* тога дана кући и шмрцајући *испричао* дједу све што се у школи догодило (15) (*Je me traînai presque en pleurs ce jour-là jusqu'à la maison et racontai en reniflant à grand-père ce qui s'était passé à l'école* (12)); Сјутрадан, пушући попут гуска, дјед *је doneпјао* са мном у школско двориште и пред свом дјечурлијом *разгаламио се* на учитељицу (15) (*Le lendemain grand-père, sifflant comme un jars, arriva en toute hâte avec moi dans la cour de l'école et devant tous les enfants se mit à crier après la maîtresse* (13)); *Почепркао је* по свом сандуку, *извадио* из плаве хартије Петраков сат и неповјерљиво ме *погледао* (20) (*Il fouilla dans son coffre, défît le papier bleu, en sortit la montre de Petrak et me regarda avec méfiance* (17)); *Спустио је* сат у крило као да се одмара, *загледао се* некуд у

¹⁷ То је најчешћа функција француског имперфекта, која директно произлази из његове имперфективности (Станојевић, Ашић 2008).

даљину и обрадовано *promena*o (20) (Il *déposa* la montre sur ses genoux comme pour lui permettre de se reposer, son regard se *perdit* quelque part dans le lointain et il *bredouilla* joyeusement (17)); Онда *je* почела да се испреда велика прича око нашег поредовничког млина, која је *допрла* чак и до дједових ушију и *погасила* сјај око његовог омиљеног прибјежишта (39) (Alors on *commença* à raconter toutes sortes d'histoires sur notre Moulin communal, qui *parvinrent* même jusqu'aux oreilles de grand-père et *ternirent* l'image de son refuge préféré (36)).

Ако се у низовима који сигнализују временску прогресију нађу у истом контексту перфекат и аорист, у француском се употребљава или низ од два аориста, или резултативни плусквамперфекат и аорист. Ову последњу могућност илуструје први пример под 16), а она је у француском сасвим очекивана, ако се узме у обзир да резултативни плусквамперфекат увек подразумева и догађај који је anteriоран у односу на наредни догађај уведен аористом.

16) Ова шала *растеретила га је* за читав дан унапријед и он, олакшан, разведрено *стаде* пред своје команданте батаљона (154) (Cette plaisanterie l'*avait soulagé* à l'avance pour toute la journée et il *se présenta*, plus léger et plus gai, devant ses commandants de bataillon (149)); Упорни Бирташ *оде* и у своје село, *остаде* тамо неколико дана, а кад *се вратио*, заједно с њим *стиже* и глас: Ухватили Јазбеца. Марко га пронашао (168) (L'aubergiste obstiné *s'en alla* jusque dans son village, у *resta* plusieurs jours, et lorsqu'il *revint*, une rumeur *parvint* en même temps que lui (162).

4.1.2. Ненаративни низови у перфективном перфекту и њихово превођење на француски

Као што смо видели у секцији 3.1), неретко се низови глагола у перфективном перфекту не интерпретирају као хронолошки низови догађаја у причи. Перфектом се, наиме, може изразити и елаборација или додатно обавештење о главном догађају у низу. У том случају се догађај (или догађаји) који има(ју) елаборативну функцију, преводе углавном истим обликом као и главни догађај. Следећи примери показују да се у француском преводу у овој функцији могу употребити перфекат, плусквамперфекат или аорист, а у зависности од временске перспективе и плана исказивања (историјског или дискурзивног), што је у складу са семантиком поменутих француских времена (Станојевић, Ашић 2008):

17) - Сјеђаш ли се само колику *је* узбуну по свим овим селима *дигао* онај чича с Међеђег брда који *је*, тобож, *устао* из мртвих и *пропоковао* свијету (78) (Est-ce que tu te souviens seulement quelle agitation *avait provoqué* dans tous les villages de la région le petit vieux du mont Medjedje qui *était*, soi-disant, *revenu* de chez les morts et *prédisait* l'avenir aux gens? (74)); -*Напонастили ме* тамо као коњске муве: те зашто *си баццо* америчког поглавицу, а сребром *уоквирио* тога свога, како ли ти се само

зове (...) (80), (-Ils m'ont harcelé là-bas comme des mouches à bestiaux: pourquoi *as-tu jeté* le grand chef américain pour mettre ton... - comment qu'il s'appelle déjà? – dans son cadre d'argent (...) (76)); Већ је трећи мјесец како је устанак *плануо*, *устала* бутум сва села под планином, *створиле се* команде, штабови, помало и сеоски одбори, војна и цивилна власт (...) (120), (Cela faisait déjà plus de deux mois que la résistance *avait commencé*, tous les villages du pied de la montagne avaient pris les armes, il *s'était formé* des commandements, des états-majors, quelques comités de villages, autrement dit – pour parler correctement – un pouvoir militaire et un pouvoir civil (...) (115)); Сљедеће ноћи *збио се* у кући важан догађај, *ождријебила се* наша кобила. *Добила* малу кобилицу (60), (La nuit suivante, il *se passa* à la maison un événement marquant : notre jument *poulina* (56)).

Елаборацију налазимо и при употребама крњег перфекта, као у примеру 18) где се догађај *украо неко*, елаборира низом перфеката који следе. У француском је овде, с обзиром на дискурзивни ниво исказивања, употребљен перфекат:

18) -*Украо* неко. Ево *пришуљао* се кроз кукурузе, *провукао* руку кроз пенџерак и *однио* (77) (Il *a été volé*. Voilà, quelqu'un *est arrivé* en cachette par les mais, *a passé* la main par la fenêtre et l'*a emporté* (73)).

Чињенично конциповане прошле радње (види одељак 3.1), изражене српским перфективним перфектом, не преводе се аористом, него перфектом или плусквамперфектом у зависности од плана исказивања (дискурзивног или историјског). Следећи примери илуструју овај тип употреба перфекта, тј. његових преводних еквивалената:

19) Те јесени нико га под Грмечом *није видио*. (19) (Cet automne-la personne au pied du mont Grmecs ne l'avait vu (16)); - Ама брате, ја никад *нијесам кресо* шибице, не умијем ја то (140) (-Mais, mon vieux, je n'ai jamais allumé d'allumettes, je ne sais pas le faire (134)); Ни сам рат *није донио* неких нарочитих промјена у свакодневни живот крчме (167) (La guerre elle-même n'avait pas apporté non plus de changements particuliers dans la vie quotidienne de l'auberge (161)); Доста *си* ти за свог бенастог и свакојаког Саву *учинио*, ред је да ти се једанпут поштено одужим (...) (77) (Tu *as assez fait* pour ton grand nigaud de Sava, il est temps que pour une fois je paye honnêtement ma dette (...) (72)).

Експлицирање временског интервала који дели догађаје у причи од момента наратије могуће је само перфектом, на шта указује превод следећег примера:

20) *Минуло је* од тих невеселих дана већ скоро пола вијека, дједа одавна нема на овоме свијету, а ја још ни данас сигурно не знам какве је боје сљез (16) (Il s'est écoulé presque un demi-siècle depuis ces jours mélancoliques, grand-père n'est plus de ce monde depuis longtemps, et moi, je ne sais toujours pas aujourd'hui de façon certain de quelle couleur est la mauve (13)).

4.2 Преводјење резултативног перфекта

За очекивати је да у дијалозима резултативном перфекту у српском одговара резултативни перфекат у француском, што је потврдио наш корпус из којег наводимо следеће примере:

21) - Ево ти побратиме, ово ћеш ми сачувати за догодине. *Зарадио сам* га у добра човјека, па ми је све сташиво да га ђегод не пропијем (19), (-Tiens, mon ami, tu me garderas ça jusqu'à l'année prochaine. Je l'*ai gagnée* en travaillant chez un brave homme et j'ai bien peur d'être tenté de la vendre pour acheter à boire (16)); - Јесам ли те ја звао у партизанае, а? Нијесам, боме, него *си* ти и мене *навукао* у овај пекмез, па чучим уза зид од раног јутра (...) (135), (Est-ce que c'est moi qui t'ai enrôlé chez les partisans, hein ? Non, Dieu m'en est témoin, c'est toi qui m'*as mis* dans ce pétrin, et me voici accroupi près de ce mur depuis la pointe du jour, sans une gorgée d'eau fraîche (130)).

Француски перфекат се такође употребљава као преводни еквивалент српског перфекта када овај последњи означава резултативност у односу на неку ситуацију означену презентом:

22) Из тих дана потиче и она сличица цртеж нашег млина, коју *је начинио* брадати сликар скитница и поклонио дједу (38) (C'était de cette époque-là que datait le petit tableau, un croquis de notre Moulin, *fait* par un peintre ambulante barbu qui l'avait offert à grand-père (35)); Није лако окренути леђа овоме благодатном крају који *си населио* толиким свецима, својом рођеном дјецом (42) (Il n'est pas facile de tourner le dos à cette région bienveillante qu'on a *peuplée* de tant de saints, pour ainsi dire de ses propres enfants (39)).

У случају да је радња означена наративним презентом преведена имперфектом на француски, тада се резултативност, логично, изражава плусквамперфектом, који заједно са импфектом и кондиционалом чини други подсистем француских глаголских времена (Вет 1980):

23) Читав један вод партизана, Крајишника, *измијешао се* у варошкој цамији с усташама крвавом братијом од Купреса, па се задахтано носе и гушају по натрпаној просторији (134) (Toute une section de partisans de Krajina en *était venue* aux prises, dans la mosquée de la ville, avec des oustachis, la confrérie sanguinaire de Kupres, et, tout haletants, ils se battaient et s'étripaient dans la salle comble (129)); Водник Микан већ *је изгубио* оба опанка опутњака па, још више разљућен, хукће носећи се с нападачима и псује Богородицу и усташама и својој килавој обући (134) (Le sergent Mikan *avait déjà perdu* ses deux oranques à lanières de cuir, ce qui l'avait irrité encore plus; il rageait en se battant contre les assaillants et pestait contre la Sainte Vierge des oustachis et contre ses mauvaises chaussures (129)).

У низовима предиката у перфективном перфекту, са којима нема наративне прогресије, поред очекиваног перфекта на дискурзивном плану исказивања могу се употребити и имперфекат (као у примеру 24) или

плусквамперфекат (као у 25) да означе стање проишло из претходно извршене радње. Са имперфектом се тежиште са радње овде експлицитно пребацује на стање, док то плусквамперфекат чини имплицитно (тј. уводећи радњу, акценат ставља на резултат који радња производи):

24) И опет уздах који ни сам дјед не чује нити га је чак и свјестан. Све је упила и однијела неуморна хука (37) (*Et grand-père laissait à nouveau échapper un soupir qu'il n'entendait pas lui-même et dont il n'était même pas conscient. Tout était absorbé et emporté par le vacarme incessant* (34)); Отме ти се то тек онако, с оним дубоким срећним уздахом којим казујеш да си нарастао до неба, да си стигао до посљедње млаке логе у овој ноћи, да си тако тврде прсте цуре жетелице (82) (*Ce mot vous échappait comme ça, avec un profond soupir de bonheur qui signifiait qu'on avait grandi jusqu'au ciel, qu'on était parvenu à l'ultime couche tiède de cette nuit, qu'on avait effleuré les doigts rugueux d'une jeune moissonneuse* (78)).

Резултативност са крњим перфектом, преводи се имперфектом или плусквамперфектом, а на дискурзивном плану исказивања перфектом, па и перзентом – при чему је акценат увек на резултату претходно извршене радње, било да је она уведена експлицитно (перфектом, односно плусквамперфектом) или се подразумевала (презентом, односно имперфектом).¹⁸

25) Ђуру не налазе у подруму. Откључала га жандармеријска куварица да јој закоље кокош. Ево га најзад у сјеницу с крвавим сикирчетом у рукама (102), (*Mais dans la cave, pas de Djuro. C'est la cuisinière de la gendarmerie qui lui a ouvert la porte pour qu'il lui tue une poule. Le voilà enfin sous la tonnelle avec sa hachette sanglante entre les mains* (98)); - Отпирио на поток да с цурама ашикује – одвраћа неко из дворишта (147), (*Il a filé au guisseau courir les filles, réplique quelqu'un dans la cour* (142)); - А мој брат Раде сигурно у млин отишао, а? (73) (*Mon cousin Rade est sûrement au moulin, hein ?* (69)); Огранула пуста мјесечина баш као вечерас, а нас двојица (...) (72), (*Il faisait un sacré clair de lune, juste comme ce soir, et nous deux ...*(67)); Толики кумови, пријатељи и достови, а стари Раде отишао да с парипом славу слави и чаше испија. Пречи је њему дорат него ми сви (98); (*En présence de tant de proches et d'amis, le vieux Rade était allé fêter sa slava et boire avec son canasson* (94)).

5. Закључак

У раду смо показали да се употребе перфективног перфекта у *Баити слезове боје* могу свести на два општа типа, заснована на двема фундаменталним функцијама перфекта на које се указује у србистичкој литератури, а то су: догађајност и резултативност. Догађајност је на снази

¹⁸ И овде, наравно, важи принцип прерасподеле глаголских времена према нивоима исказивања. Презент и перфекат припадају дискурзивном, а имперфекат и плусквамперфекат историјском плану исказивања.

било да се перфектом започиње прича или се њиме уводи нови моменат у радњу, било да се њиме повезује нараторова садашњост са временом приче или се, пак, у одговарајућим контекстима одсуство или понављање радње конципује као чињеница. У раду показујемо и да догађајност иако нужан, није увек довољан услов да би се обезбедило померање приче напред. Резултативност са перфектом налазимо најчешће у директном говору ликовима, тј. у дијалозима, у којима се моменат говора лика схвата као релевантан моменат у којем је на снази стање произишло из перфектом означене радње. Сем тога, анализа ексцерпираних примера показује да се резултативност са перфектом не јавља само у моменту говора, него и у неком моменту означеном презентом (приповедачком презенту или презенту нараторовог коментара), а каткада и у низовима перфеката којима се не сигнализује наративна прогресија. Са крњим перфектом резултативност је најчешће заступљен значењски ефекат у Ћопићевој *Башти*.

Анализа релевантних примера ексцерпираних из француског превода Ћопићеве *Баште*, показује да се два релевантна значења перфекта – догађајност и резултативност – на француском могу изразити на различите начине, при чему је важно истаћи да се ефекат наративне прогресије у фикционалној прози, која подразумева догађајно конциповање радњи, на француски по правилу преноси употребом аориста (*passé simple*). У ненаративним низовима, поред аориста налазимо и перфекат и плусквам-перфекат, а чињенично конциповане радње преводе се – зависно од плана исказивања (историјског или дискурзивног) – перфектом или плусквам-перфектом. Резултативна значења се на француски преносе употребом перфекта у дијалозима, а резултативност коју налазимо у ненаративним низовима глагола у перфекту, преводи се још и имперфектом и плусквам-перфектом. Уочљиво одсуство француског аориста при превођењу резултативних значења са српског само потврђује у литератури добро познату чињеницу да се француским аористом изражава искључиво догађајност.

Извори

Ћопић: Бранко Ћопић, *Башта сљезове боје*, у: *Сабрана дела Бранка Ћопића*, Просвета, Свјетлост, Веселин Маслеша, Београд 1983.

Ћопић: Branko Tchopitch, *Un jardin couleur de mauve*, traduit du serbe par Brigitte Mladenović, L'Âge d'Homme, 2005.

Литература

Ашић, Станојевић 2007: Т. Ашић, В. Станојевић, О употреби глаголских времена у разговорном српском језику – зашто аорист ипак опстаје?, *Српски језик и друштвена кретања*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 155-170.

- Бенвенист 1966: Е. Benveniste, Les relations de temps dans le verbe français, in : *Problèmes de linguistique générale*, Paris: Gallimard.
- Вет 1980: Со Вет, Temps, aspects et adverbess de temps: essai de sémantique formelle, Genève.
- Вуковић 1967: Ј. Вуковић, *Синтакса глагола*, Сарајево: Завод за издавање уџбеника.
- Грицкат 1954: И. Грицкат, *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*, Београд: Српска Академија Наука, посебна издања, књига ССХХИИ, Институт за српски језик.
- Јовановић 2013: В. Јовановић, *Перфекат у српском језику и његови еквиваленти у француском језику*, необјављена докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Катичић 1982 : Р. Катичић, Категорија готовости у временском значењу глаголских облика, *Језик* 29/1, 3-13.
- Ковачевић 2013: М. Ковачевић, О језичко-стилским особинама приповиједака Мирослава Тохоља, *Наука и традиција*, Зборник радова са научног скупа (Пале, 18-19, мај 2012), Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале, 55-76.
- Маретић 1931: Т. Маретић, *Грамматика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб: Матица хрватска.
- Станојевић 2007: В. Станојевић, Аорист у српском и у француском језику: семантичке и прагматичке разлике, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36, Београд: Филолошки факултет у Београду, МСЦ, 123-136.
- Станојевић, Ашић 2008: В. Станојевић, Т. Ашић, *Семантика и прагматика глаголских времена у француском*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Станојевић, Ашић 2010: V. Stanojević, T. Ašić, L'aspect imperfectif en français et en serbe, *Interpréter les temps verbaux*, In N. Flaux, D. Stošić, Со Вет, Frankfurt : Peter Lang, 107-129.
- Станојевић 2013а: В. Станојевић, Темпорална прогресија и њено изражавање у наративном дискурсу, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, Београд: Филолошки факултет, МСЦ, 93-104.
- Станојевић 2013б: В. Станојевић, Резултативност у садашњости у француском и у српском језику, *Српски језик XVIII*, Београд, 213-227.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синтакса*, Београд.
- Танасић 2005 : С. Танасић, Синтакса глагола, у: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, у редакцији Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад, Матица српска, 345 – 475.
- Танасић 2009: С. Танасић, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига.

КОНЦЕПТ *БИЗНИС* У КОНЦЕПТОСФЕРИ РУСКОГ ЈЕЗИКА

У оквиру изучавања наивне слике света анализирају се поједини концепти, карактеристични за дати језик. С когнитивног аспекта посматрају се и концепти економије као носиоци значења економских реалија (еконема) – *бизнис*, *тржиште*, *новац*, *власт* итд.

Метајезик бизниса на простору руског језика почео се формирати 90-их година прошлог века. Разлог томе су глобални и интеграциони процеси, који се одвијају на плану макро и микроекономије. Пракса показује да је један од радних језика бројних страних компанија које послују на територији Русије, као и у заједничким предузећима са учешћем страног капитала – руски језик.

Лексема *бизнис* је једна од најважнијих јединица метајезика бизниса и његове организације у језичком простору руског језика. У овом раду се анализира смисаоно пуњење и језичка експликација концепта *бизнис* у концептосфери руског језика.

Семантичка структура концепта, како истичу Попова и Стерњин, представља хијерархијски уређен преглед компоненти (концептуалних особина или когнитивних карактеристика), које формирају различите концептуалне слојеве. По том моделу, семантичка структура концепта садржи центар, основне слојеве и интерпретативно поље (периферију).

Анализа датог концепта пре свега претпоставља преглед лексикографске експликације концепта *бизнес*, на основу чега ће се констатовати састав семема и њихова семантичка структура. Даље, анализом фразеологизама се утврђује асоцијативно поље овог концепта. На основу свега тога откривају се когнитивне особине овог концепта у систему руског језика које представљају његов центар, језгро.

Истраживање је вршено на материјалу руског пословног језика, аутентичних текстова писаног и усменог жанра пословног језика; на материјалу специјалне периодике „*Элитный персонал*“, „*Русский бизнес*“ и др.; на бази лексикографске експликације лексеме *бизнис* у дескриптивним, етимолошким, специјализованим речницима руског језика.

Комуникативна релевантност позајмљенице *бизнес* у руском језику знатно се повећала у току последњих двеју деценија. Према Етимолошком речнику руског језика А. В. Семјонова реч *бизнес* се појавила у руском језику у другој трећини XIX века. Међутим, с обзиром на одсуство те речи

* ruski@filozof.org

у речницима, формалним датумом њеног појављивања може се сматрати 1937. г., када се она фиксира у Речнику страних речи под редакцијом И. В. Љохина и Ф. Н. Петрова.

У Великој совјетској енциклопедији нема речи *бизнес* како у првом издању (1927), тако и у последњем (1976). Али, у другом издању из 1950. појам *бизнес* као фрагмент стварности појављује се у енциклопедији са следећим тумачењем: „Бизнис (буквално – посао, комерцијални посао, комерцијална делатност; бизнисмен – комерцијалиста, предузимач, бизнисмен; махер) – термин уобичајен код капиталиста у Енглеској и нарочито у САД. Капиталисти и њихове слуге, буржоаски економисти и политиканти, с циљем омамљивања радничких маса шире штетне илузије како, тобоже, сваки човек ако учествује у неком бизнису може у будућности да постане капиталиста и чак милионер“. —Даље се говори о погубној тежњи за зарадом чији резултат је производња некавалитетних лекова, што угрожава здравље радника. И још, тежња капиталиста да зараде на испорукама војне опреме говори о настојању ка милитаризацији капиталистичких држава (потчињавање економског, политичког и јавног живота земље војним циљевима).

Нешто сажетије овај исти смисао изнет је у Речнику страних речи у издању реномираног издавача Совјетска енциклопедија: „Бизнис – то је посао, занимање, повезано са личном зарадом, предузетничка делатност, комерцијала; бизнисмен – је предузимач, бизнисмен; махер; комерцијалиста; капиталиста, који настоји да из свега извуче крупну добит, коме нису страна било која средства ради личне зараде“.

У Дескриптивном речнику руског језика Д. Н. Ушакова ова реч уопште није фиксирана. Све до 80-их година прошлог века не налазимо лексему *бизнес* ни у Академијиним речницима (БАС и МАС), нити пак у речницима за широку употребу – пре свега мислимо на прва издања Ожеговљевог речника.

Лексему *бизнес* фиксирају лексикографски извори тек од почетка 90-их година прошлог века, јер су њихови аутори били сведоци настанка и развоја тог феномена и могли су дати објективније објашњење, ослобођено идеолошке компоненте. У *Дескриптивном речнику руског језика краја XX века. Лезичке промене* фиксирана је општа тенденција промене (ширења) обима семантике те речи, као и промена конотације оцене од негативне, према неутралној, што се види из напомена уз објашњење речи *бизнес*. „У совјетско време само примењено на буржоаска друштва са изразито негативном оценом као о средству лаке зараде, у садашње време се перципира различито, час са очигледно позитивном оценом, час са неодобравањем, зависно од припадности говорника присталицама реформе или њеним противницима“.

Анализом експликације лексеме „*бизнес*“ у савременим лексикографским изворима, могуће је одредити смисаоно пуњење и семантичку структуру концепта „*бизнес*“ у систему савременог руског језика.

Смисаоно пуњење концепта „бизнис“ на основу материјала руских лексикографских извора је следеће:

1. делатност: „делатност, занимање у широком смислу речи“. „Бизнис – је сложена и динамична делатност, која се данас организује у бројним сферама и правцима, у њу је укључено мноштво разних људи“;
2. услуге: „економска делатност, повезана са предузетништвом, комерцијалом, производњом и продајом робе, пружањем услуга становништву“;
3. извлачење новца: „делатност, усмерена на добијање профита“. „Бизнис – то је умеће извлачења новца из цепа другог човека без примене силе“;
4. шпекулација: купо-продаја вредности (акција, робе, девиза) ради стицања профита на разлици између куповне и продајне цене – „делатност која омогућава лаку зараду (рус. *нажива*). Руска реч за ову појаву је спекулација. Сада је прикривена громком речју „бизнис“.
5. превара: разг. „незаконита делатност која има за циљ лаку зараду (негативна оцена); „Послови код пријатеља иду добро, бизнис варалица је стар колико и свет, техника вођења је сјајна“.

Семантичка структура концепта претпоставља маркирање веза и односа између лексичко-семантичких варијанти речи које формирају састав когнитивних особина. Као што се види, маркиране особине садрже и негативну конотацију. Бизнис је описан као 1. делатност, занимање; 2. економска, комерцијална делатност; 3. делатност која доноси профит; али и као 4. делатност чији је циљ лака зарада; 5. махинација, незаконита делатност која има за циљ лаку зараду.

Наведено смисаоно пуњење и семантичка структура представљају језгро руског концепта „бизнис“.

Између центра и периферије овог концепта налази се зона заступљена речима које не улазе у лексичко значење лексеме „бизнис“, али су непосредно везане са њом и представљају обичне појмове: *трговина, комерцијала, бизнисмен, предузетник, комерцијалиста*.

На периферији концепта налазе се фразеолошке синтагме, које се могу класификовати на основу морфолошко-семантичког критеријума у три групе. У једну од група које садрже глагол или глаголску именицу и лексему „бизнис“ спадају синтагме са значењем а) почетка организовања бизниса типа *наладитъ, сколотитъ, открытъ, ударитъся в, втянутъся, открытъ* итд.; б) у другу групу се могу сврстати синтагме које значе вођење бизниса, као што су: *инвестировать, преуспеть, пошел в гору, расширитъ, приноситъ доходы, устраивать*; в) у трећу групу су издвојене именице са семантиком завршетка вођења бизниса: *продать, прогорел, сворачивать, заброситъ, уходитъ из, отобратъ* итд.

У другу групу могу да се сврстају синтагме које садрже лексему *бизнес* и именице у апозицији. И синтагме овог типа су веома фреквентне, навешћемо само неке од њих: *бизнес-план, -класс, -элита, -ланч, -карьерера, -контакты, -пользователь, -модераторы, -школа, -активы, -группа, -форум, -менеджмент, -образование* итд.

У трећу групу бисмо издвојили синтагме које садрже лексему *бизнес* и придев, које семантизују квалитативну карактеристику бизниса. Зависно од тога какву квалитативну карактеристику садрже, ове синтагме могу да се поделе на неколико семантичких група: а) према обиму инвестиција бизнис може бити: *малый, крупный, средний*; према квалитету: *высокодоходный, цивилизованный, незаконный, прибыльный, частный, местный, высокоорганизованный, большой, маленький, нелегальный, криминальный, налаженный, востребованный, хороший, олигархический, процветающий* итд.; према обиму бизнис може бити: *малый, средний, крупный*; према врсти делатности разликује се *игорный, газовый, спортивный, нефтяной, ресторанный, строительный, полиграфический, винный, издательский, рекламный бизнес* итд.; према националности бизнис може бити *отечественный, зарубежный, русский, российский, международный, европейский, китайский, армянский* итд.

Творбени процеси у којима учествује лексема *бизнес* су специфични. Врло је активан, као што се види из наведених примера, творбени начин приликом којег се *бизнес* од самосталне коренске морфеме претвара у префиксоид: *бизнес-проект, бизнес-руководители* итд.

И у овим примерима префиксоиди имају двоструку улогу у морфемској структури речи. У једним случајевима функционишу као коренске морфеме (у сложеним речима) ако су употребљене у значењу које је блиско почетном: *бизнес-план* = план бизниса; *бизнес-процесс* = процес који се одвија у бизнису. У другим случајевима је ближи префиксу са десемантизованим значењем: *бизнес-отель, бизнес-ланч, бизнес-класс*.

Од лексеме *бизнес* као централне формира се творбена породица у којој су фиксиране, као деривати прве групе, *бизнесмен* и *бизнесвумен*. Прву лексему, *бизнесмен*, наводе сви речници. *Бизнесвумен*, засад, региструје само Кратка економска енциклопедија. Следећи дериват је лексема *бизнесменка*, формирана по активном творбеном моделу помоћу руског префикса -к- који је показатељ лица женског пола (по моделу *студент-студентка*). У руској националној свести овај дериват се прима са сниженом конотацијом.

Лексема *бизнес* је веома активна у руском језику, о чему говори постојање још једног деривата – *бизнесменство*, који је добијен помоћу творбеном суфикса -ств-. О активности ове творбене породице говори и следећи ниво – постојање глагола *бизнесменствовать*. Треба истаћи да је глагол *бизнесменствовать* стилски маркиран у односу на синтагму *заниматься бизнесом*, те стога не покрива све случајеве евентуалне употребе свог неутралног аналога.

Категорија *бизнес* у данашње време представља комплексну категорију јавне свести са различитим социјалним, економским, правним, политичким, психолошким и другим аспектима садржаја. У савременом свету *бизнес* и предузетништво су једна од главних покретачких снага свих цивилизација.

Литература

- Вечканов и др. 1998: Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова, В.Т. Пуляев. *Краткая экономическая энциклопедия*, Санкт-Петербург: Петрополис.
- Новиков 1999: В. А. Новиков. *Словарь. Практическая рыночная экономика*, Издательство Флинта, Москва: Московский психолого-социальный институт.
- Лехин, Петров 1949: И. В. Лехин, Ф. Н. Петров, *Словарь иностранных слов*, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Издание 3-е, переработанное и расширенное.
- Фасмер 1996: Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка в четырех томах*, Санкт-Петербург: Издательство Азбука, Издательский дом Терра.
- Речник 1998: *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, Санкт-Петербург: Российская академия наук, Институт лингвистических исследований.
- Речник 1981: *Словарь русского языка в четырех томах*, Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка. Издательство Русский язык, Издание второе, исправленное и дополненное.
- Речник 1990: *Словарь иностранных слов*, 19-ое издание, стереотипное, Москва: Русский язык.
- Ефремова 2000: Т. Ф. Ефремова, *Новый словарь русского языка толково-словообразовательный*. Издательство Русский язык.
- Речник 1981: *Советский энциклопедический словарь*, Москва: Издательство Советская энциклопедия.
- Речник 1991: *Большой энциклопедический словарь*, Москва: Издательство Советская энциклопедия.
- Речник 1991: *Краткий внешне-экономический словарь-справочник*, Москва: Международные отношения.
- Ожегов 1990: С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва: Русский язык.
- Речник 1996: *Толковый словарь русского языка*. Под редакцией проф. Д.Н. Ушакова, Москва: ТЕРРА.
- К. Пасс и др. 1998: К. Пасс, Б. Лоус, Э. Пендлтон, Л. Чедвик, *Большой толковый словарь бизнеса*, Русско-английский, англо-русский, Москва: Вече.
- Сергејева 2001: Сергеева В. С., *Бизнес словарь. Русско-английский*, Москва: Издательство ЮНБЕС.

- Борисов 1999: Борисов А. Б., *Большой экономический словарь*, Москва: Книжный мир.
- Рајзберг, Лозовски 2000: Борис Рајзберг, Леонид Лозовский, *Учебный экономический словарь*, Москва: Айрис, Пресс, Рольф.
- Белухина и др. 2005: С. Н. Белухина, В. В. Морковкин, З. П. Попова, И. А. Прохорова, А. В. Шишкин, *Словарь терминов современного предпринимательства*, Под редакцией В. В. Морковкина, Москва: АСТ · АСТРЕЛЬ.
- Влахов, Флорин 1980: С. Влахов, С. Флорин, *Непереводимое в переводе*, Москва: Международные отношения.
- Крысин 2008: Крысин Л. П., *Толковый словарь иноязычных форм*, Наиболее употребительная иноязычная лексика, вошедшая в русский язык в XVIII-XX и в начале XXI в., Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова, Эксмо.
- Речник 2007: *Толковый словарь русского языка начала XXI в.* Актуальная лексика. Санкт-Петербургский государственный университет. Филологический факультет. Институт филологических исследований СПбГУ, под редакцией Г. Н. Складневской, Москва: Издательство „Эксмо“.
- Семенов 2003 – Семенов А.В. *Этимологический словарь русского языка*. Русский язык от А до Я. Издательство «Юнес», Москва.
- Попова, Стернин 2003 – Попова З.Д., Стернин И.А. *Очерки по когнитивной лингвистике*. Истоки, Воронеж.
- Воркачев 2001 – Воркачев С.Г. *Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в сознании* // Филологические науки. № 1.

ЕЛИПСА УНУТАР НАПОРЕДНИХ (КООРДИНАТИВНИХ) КОНСТРУКЦИЈА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Један од циљева савремених теоретичара лингвистике у „разоткривању“ елипсе јесте да развију теорију слагања звука и значења. Међутим, управо елиптичне конструкције руше основе такве теорије и представљају језичке структуре и ситуације у којима уобичајени систем облик/значење не функционише. Све структуре, правила и ограничења која нам у неелиптичним конструкцијама омогућавају да пресликамо звукове и гестове на одговарајуће значење, не важе за елипсу. У елипси проналазимо значење без облика.

Друго велико питање које нам се намеће код елипсе координативних структура, а и елипсе уопште, јесте питање природе идентитета. Односно, како ми можемо оцијенити шта заправо значи материјал који недостаје. Шта је то што омогућава двојници саговорника да се разумију, упркос чињеници да је један од њих заправо изговорио и више него што се чуло? Несумњиво је да је за такво нешто неопходна комуникативна сарадња између саговорника, која потом ствара кохезивну везу. Но, оно што је много битније свакако је опремљеност ума да прихвати и протумачи примљену поруку, упркос новонасталој синтаксичко-семантичко-стилистичкој прерасподјели унутар језичких цјелина.

Уопштено говорећи, елипсе су анафоричке и зависе од контекста да би добиле своје значење. Мјесто елидираног материјала нема унутрашњи лексички садржај. Стога, претпостављамо да елипса захтијева антецедент на основу кога се изводи значење. Ту се, међутим, јавља питање какав је антецедент елипси потребан; то јесте какав је однос између схваћеног материјала у елиптичним конструкцијама и њиховог антецедента. Кроз различито постављене релације идентитета, можемо уочити да, с једне стране, релација између елипсе и њеног антецедента обухвата неку врсту идентитета значења, а с друге неку врсту идентитета структуре. Једноставно речено, елидирани материјал мора бити идентичан некој од антецедент фрази, гдје је идентитет синтаксички или семантички, или пак нека мјешавина ова два. Оно што се никако не доводи у питање јесте идентитет површинске структуре, која се овдје сматра ирелевантном. Јасно је да елидирани материјал није на површини идентичан свом антецеденту, те стога било која релација идентитета у елидираним конструкцијама заснована на морфолошком или фонолошком идентитету, није тачна.

* v.vujevic@yahoo.com

Већи дио елидираног материјала код координације одликује висок степен повративости из суеједног лингвистичког контекста, па и координативне елипсе спадају у домен контекстуалних елипси. Координативне конструкције су својом структуром, једноставно речено, примамљиве елипси која се остварује на свим нивоима унутар напоредних конституената. Координативне конструкције садрже скоро сваки облик елипсе: изостављање именичких фраза или дијелова именичких фраза, изостављање дијелова предиката или цијелих предиката, и цијелих клауза.

Напоредну конструкцију у енглеском језику чине двије или више функционално напоредних (паралелних) јединица које су повезане одређеним типом координативног односа¹. Унутар координативних структура долази до брисања извјесних идентичних дијелова чиме се постиже економија у језику и тада можемо говорити о елиптичним реченицама код координације. Елиптичне реченице добијене координацијом могу се посматрати као оне структуре у којима су одређени дијелови координираних конституената избрисани:

(1) E-cigarettes, as almost everyone must know by now, look and feel like real cigarettes and Δ are designed to mimic the experience of smoking without the harmful consequences

(*The*

Independent, 17 December 2013).

(2) Freedom for whom, and Δ from what, the emperor harrumphed inwardly

(*The Enchantress of Florence*, 40).

Код напоредних односа елипса је честа појава јер координативне конструкције обично дијеле исте реченичне елементе, односно јединице које се налазе на истом синтаксичком нивоу, гдје потом долази до брисања паралелне конструкције.

(3) Vitamin pills are a waste of money, Δ usually offer no health benefits and Δ could even be harmful, a group of leading scientists has said (*The Independent*, 17 December 2013).

(4) India on Tuesday summoned the US ambassador and Δ announced that it was withdrawing a series of diplomatic privileges to US officials (*The Independent*, 17 December 2013).

(5) Lord Hauksbank breathed deeply, and then Δ drank (*The Enchantress of Florence*, 21).

¹ Више о координацији у енглеском језику: Huddleston, Pullum 2002: 1275.

Да бисмо неку напоредну конструкцију могли окарактерисати као елидирану, најприје морамо дефинисати нивое на којима долази до брисања идентичног паралелног конституента код координативних конструкција:

(6) Even the Scientologists could learn a trick or two Δ about selling spirituality from this lot

(*The Guardian*, 14 August 2010).

(7) JACK: Your vanity is ridiculous, your conduct Δ an outrage, and your presence in my garden Δ utterly absurd
(*The Importance of being Earnest*, 39).

(8) There was, in general, much loading and Δ unloading of goods
(*The Enchantress of Florence*, 8).

(9) Their needs were urgent and Δ simple
(*The Enchantress of Florence*, 11).

Као што смо видјели у претходно наведеним примјерима координиране структуре, фразе или клаузе, садрже елипсу именичке, глаголске фразе или клаузе која је већ позната из паралелног координираног конституента. У томе лежи елиптичност напоредних конструкција.

Координација у првом наведеном примјеру (6) дешава се на нивоу фразе. У овом примјеру координиране су двије именичке фразе које представљају директни објекат глагола, а елипса се може препознати у другом координираном конституенту:

(6) Even the Scientologists could learn a trick or two Δ about selling spirituality from this lot

(*The Guardian*, 14 August 2010).

[Even the Scientologists could learn a trick or two ~~tricks~~ about selling spirituality from this lot.]

Координирана именичка фраза *a trick or two tricks/један трик или два трика* након брисања поновљеног управног члана *trick/трик* изгледа овако: *a trick or two /један трик или два*, гдје је елидирана именичка фраза сведена само на нумерал *two/два*. Нарочито илустративан јесте примјер (8). Уколико се координација у овом примјеру дешава на нивоу клаузе, како на први поглед можемо да уочимо, онда примјер (8) видимо као редукцију слједеће клаузе:

(8) There was, in general, much loading and Δ unloading of goods
(*The Enchantress of Florence*, 8)

[There was, in general, much loading and ~~there was, in general, much~~
unloading of goods].

Анализа овакве врсте има предност код правила елидирања, јер све редукције унутар координације могу бити третиране на јединствен начин. С друге стране, она увећава количину елипсе коју треба препознати. Један од начина да се ово избјегне јесте да се препозна мјесто координације на нижем нивоу, нивоу фразе. Узмимо у разматрање поново примјер (8):

(8) There was, in general, much loading and unloading of goods.

Ако анализирамо координацију између двије именичке фразе повезане координатором AND, а у функцији комплемента субјекта, можемо примијетити сљедеће елипсе: *much loading [of goods] and [much] unloading of goods*. Именице које су координиране у датом примјеру *loading* и *unloading*, имају елипсу интензификатора *much* у другом конституенту и постмодификатора *of goods* у првом. Правило координирања подразумијева два критеријума: синтаксичку категорију и функционалну улогу. Напоредни конституенти требају бити паралелни у том погледу.

(10) A standing man might easily fall and Δ break his neck
(*The Enchantress of Florence*, 6).

(11) The army was not permitted to enter the zone of the palaces but Δ
had to stay here at the foot of the royal hill
(*The Enchantress of Florence*, 8).

Исто можемо закључити посматрајући координацију на нивоу фразе. Видјели смо у примјерима да структура именичке фразе изгледа овако: (премодификатор) + управни члан + (постмодификатор), гдје се у улози премодификатора могу наћи нумерали (*seven years/седам година*), облици генитива (*customers' wants/жеље купаца*), придјеви (*Russian engineers/руски инжењери*), друге именице (*air attacks/ваздушни напади*, *petrol sales/продаја горива*). Координација између различитих елемента ових фраза није прихватљива и звучи чудно: **seven and customers' years*, **customers' s and Russian engineers*, **Russian and petrol sales*. С друге стране, елементи из исте категорије ступају у координацију без проблема. Погледајмо то у примјерима:

(12) BIFF: Well, I spent six or seven years after high school trying to work myself up

(*Death of a Salesman*, 16).

(13) A spokesman for the Association of Train Operating Companies said customers' wants and needs were well-understood and customer satisfaction levels were at a record high

(*The Independent*, 10 August 2010).

(14) Resistance had initially been muted as British and Afghan forces headed south, with insurgent fighters focusing on US Marines coming in the opposite direction (*The Independent*, 2 August 2010).

(15) Iranian and Russian engineers have begun loading fuel into Iran's first nuclear power plant, which Moscow has promised to safeguard to prevent material at the site from being used in any potential weapons production

(*The Independent*, 21 August 2010).

(16) Killings of civilians in Nato air strikes had caused widespread anger among Afghans and the policy now is to minimise both air and artillery attacks (*The Independent*, 2 August 2010).

(17) While sales grew 0.4% most of the growth was from increased car and petrol sales

(*The Guardian*, 14 August 2010).

Ово показује да су ти елементи карактеристични конституенти фраза својствени њима према синтаксичким и функционалним критеријумима.

Елипсе у координативним конструкцијама претежно заузимају централно мјесто, између двије паралелне јединице, односно везаних конституената у реченици. Међутим, постоји изузетак овој тврдњи. Координирани конституенти јављају се и између два говорника. Узмимо у разматрање следеће примјере:

(18) HIGGINS. What the devil do you imagine I know of philosophy?
MRS. HIGGINS [*warningly*] Or of manners, Henry?
(*Pygmalion*, 69).

(19) 'Keep your secrets,' he said.

'Secrets are for children, and spies.' The stranger got down from the cart outside the caravanserai, where all journeys ended and began. He was surprisingly tall and carried a carpetbag. 'And for sorcerers,' he told the

driver of the bullock-cart. 'And for lovers too. And kings'
(*The Enchantress of Florence*, 7).

У примјерима (18 и 19) два говорника дијеле у суштини једну напоредну структуру као неку врсту накнадне мисли, или као допуну финалног конституента унутар координативне структуре. Будући да ортографска одвојеност не мијења граматичку чињеницу да се ради о координацији, можемо рећи да је оваква елипса употријебљена како би се додатно нагласило значење другог конституента. У том случају оваква елипса напоредне конструкције садржи један суптилан стилски избор аутора. Исто можемо примијетити и у наредним примјерима (20 и 21):

(20) CHARLEY: Willy, the jails are full of fearless characters.

BEN [*clapping willy on the back, with a laugh at charley*]: And the stock exchange, friend!

(*Death of a Salesman*, 39)

(21) Were they wrong? Or (O traitorous thought!) was he?
(*The Enchantress of Florence*, 39)

Елиптичне именичке фразе су најфреквентнији облик елидираних структура код напоредних (координативних) конструкција када је ријеч о мањим функционалним јединицама од реченице.

(22) He was a man of many secrets, but only one Δ was fit for a king
(*The Enchantress of Florence*, 9).

(23) Himself a teller of tales, he had been driven out of his door by stories of wonder, and by one Δ in particular, a story which could make his fortune or else cost him his life (*The Enchantress of Florence*, 12).

(24) FREDDY: (...) The rain was so sudden: nobody was prepared; and everybody had to take a cab. I've been to Charing Cross one way and nearly to Ludgate Circus the other Δ ; and they were all engaged

(*Pygmalion*, 8).

Ове елиптичне конструкције испољавају исте карактеристике као и номиналне елипсе уопште. Упоредимо сљедећу групу примјера:

(25) JACK: But after all, who has the right to cast a stone against one who has suffered? Cannot repentance wipe out an act of folly? Why should there be one law for men, and another Δ for women?

(*The Importance of being Earnest*, 65)

(26) PICKERING: (...) I rather fancied myself because I can pronounce twenty-four distinct vowel sounds; but your hundred and thirty Δ beat me (*Pygmalion*, 25).

Код координираних именичких фраза изостављају се управни чланови или премодификатори са управним члановима (26), а након елипсе у елидираној фрази улогу управног члана преузимају бројеви, (основни или редни) или придјиви.

(27) Two groups in Britain and one Δ in the Netherlands published studies showing no links to the virus, and three other groups, two Δ in the US and one Δ in Europe, have reported negative findings at conferences
(*The Independent*, 9 July 2010).

(28) Also, today, this grammatical question of the self and its Three Persons, the first Δ , the second Δ , and the third Δ , the singulars and plurals of the soul
(*The Enchantress of Florence*, 38).

(29) On both sides of the flagstoned road between the outer gate and the inner Δ were hostleries, saloons, food stall, and hawkers of all kinds
(*The Enchantress of Florence*, 10/11).

Елипса централног елемента унутар координације се у енглеском језику назива 'gapping'² (избијање³). Овај термин је сада у стандардној употреби, иако његове корјене проналазимо у генеративној лингвистици. Ми смо се, у нашем раду, определијели да овакве елипсе назовемо вербалним елипсама унутар координације, јер се обично изоставља глагол и/или цијела глаголска фраза.

Када су у питању вербалне елипсе унутар напоредних конструкција издвојени примјери говоре да се ове елипсе остварују као и све вербалне елипсе уопште. Имамо изостављање цијеле глаголске фразе у напоредном конституенту, који након елидирања не садржи глаголски облик:

²'Gapping' is the name given to the construction where the medial segment of a clause is ellipited when anaphorically retrievable. 'Kim lives in Perth, Pat_ in Melbourne.' 'Tom will play the guitar and Mary _ sing' (Huddleston & Pullum 2002: 1542).

³„Термин предложен у генеративној граматички да означи одсуство поновљеног глагола у клаузама које су повезане – у редуцираној клаузи јавља се празнина, нпр. Она је отишла у Рим а он у Париз“ (Кристал 1987: 146).

(30) CECILY: (...) I don't like novels that end happily. They depress me so much.

MISS PRISM: The good ended happily, and the bad Δ unhappily. That is what Fiction means

(The Importance of being Earnest, 29).

(31) ALGERNON: The truth is rarely pure and never simple. Modern life would be very tedious if it were either, and modern literature Δ a complete impossibility! *(The Importance of being Earnest, 13).*

Сљедећа група примјера показује изостављање лексичког глагола унутар координације (уз могуће глаголске допуне или одредбе) гдје се елидирана клауза састоји само од помоћног глагола:

(32) LIZA. (...) I shall always be a flower girl to Professor Higgins, because he always treats me as a flower girl, and always will Δ ; but I know I can be a lady to you, because you always treat me as a lady, and always will Δ *(Pygmalion, 112).*

(33) LIZA. (...) Please will you tell me what belongs to me and what doesn't Δ ? *(Pygmalion, 94).*

(34) ... Yet he had to tell it. He had crossed the world to do so, and he would Δ

(The Enchantress of Florence, 10).

(35) Observers pointed out that Depardieu has another reason to hate Binoche, who is more given to directing her rage at political leaders such as Nicolas Sarkozy and Mahmoud Ahmadinejad than at her fellow artists: she has an Oscar, and he does not Δ *(The Guardian, 26 August 2010).*

Елиптичне конструкције унутар координације препознају и брисање субјекта и финитног глаголског облика:

(36) He transformed gold coins into smoke and yellow smoke back into gold

(The Enchantress of Florence, 16).

Након елидирања субјекта са личним глаголски обликом, елидирана координативна клауза се углавном састоји од комплемента субјекта (37 и 38), или безличног глаголског облика и објекта (39). Највећи број пронађених примјера ових елипси у корпусу има управо такву структуру:

(37) In the caravanserai all was bustle and hum
(*The Enchantress of Florence*, 7).

(38) LADY BRACKNELL: (...) You are the son of my poor sister, Mrs. Moncrieff, and consequently Δ Algernon's elder brother
(*The Importance of being Earnest*, 65).

(39) They will keep their weapons and Δ try to take over the country
(*The Independent*, 2 August 2010).

Најчешћи облик брисања клауза унутар координативних конструкција јавља се код простих реченица (енг. the simple sentence), гдје долази до брисања једне од клауза повезаних координативним односом. Просте реченице у корпусу у координативни однос ступале су помоћу координатора *and*, *but* и *or*, а *and* је најфреквентнији координативни везник, као и код свих других наведених подтипова. Брисање простих клауза код напоредних реченица представља најчешћи облик елипсе код координативних клауза.

(40) Here was the eternal business of buying and Δ being bought
(*The Enchantress of Florence*, 11).

(41) As well as his visit to the fish factory - where he posed with bizarre piles of compacted frozen squid - Kim Jong Un also visited a military design centre and Δ a luxury ski resort
(*The Independent*, 16 December, 2013).

(42) They make us think our diet is unhealthy, and Δ that they can help us make up for these deficiencies and stop chronic illnesses
(*The Independent*, 17 December 2013).

(43) If he were to say simply, 'I'm back', or, Δ 'It is I', might she feel able to call him in return by that second person singular, that *tu* which was reserved for children, lovers and gods?

(*The Enchantress of Florence*, 40).

(44) His policies included procuring double beds for all, Δ world peace, and Δ a monorail to St Hugh's and Lady Margaret Hall, which are the two Oxford colleges most distant from the town centre

(*The Independent*, 22 November 2013).

(45) She was told to leave the store by her manager and Δ use her e-cigarette outside

(*The Independent*, 17 December 2013).

Координативне конструкције обилују елипсом. Елипса је у напоредним конструкцијама више правило него изузетак. Скоро је немогуће наћи неелидирану структуру унутар напоредних конструкција. Издвојени елиптични примјери у напоредним конструкцијама потврђују двије чињенице: прву, да је фреквентност јављања елипсе код координације велика и другу, да се елипса јавља на свим нивоима унутар координације. Елиптичне конструкције унутар координације могу бити и цијеле клаузе, а доста често су то мање функционалне јединице као што су именичке или глаголске фразе. Код ових елипси, гдје је структурно све јасно, није потребно претпостављати који је материјал елидиран јер се може лако реконструисати из прве или друге клаузе зависно од тога гдје се десило брисање. Тада, када су клаузе координиране везницима *AND*, *OR*, или *BUT*, друга клауза је обично редукована елипсом. По фреквентности јављања код напоредних конструкција чешће се јавља брисање фраза, него што је то случај са цијелим клаузама, мада се из броја пронађених примјера може уочити да та разлика није велика.

Координација је богат извор елипси из једноставног разлога јер је комуникативно ефикасна за изостављање елемената који се лако могу разумјети из сусједних јединица. Код напоредних односа елипса је честа појава јер координативне конструкције обично дијеле исте реченичне елементе, односно јединице које се налазе на истом синтаксичком нивоу, гдје потом долази до брисања паралелне конструкције. Правило координарања подразумијева два критеријума: синтаксичку категорију и функционалу улогу. Ако су паралелни координирани конституенти подударни у том погледу нужно долази до елипсе у другом или трећем реченичном конституенту.

У корпусу смо пронашли велики број номиналних и вербалних елипси унутар напоредних конструкција у енглеском језику. Када је ријеч о регистру у којем се појављују ове структуре ни ту нисмо запазили већа одступања у два посматрана регистра (књижевно-умјетнички и новински) или, пак, предњачење једног регистра у односу на други. Нешто мање фреквентне су елиптичне клаузе унутар напоредних конструкција, с обзиром на чињеницу да су то веће функционалне јединице од фраза те,

стога, правило координирања које води до елиптичности мора да обухвати веће јединице. Но, и код ове групе примјера увијек се радије бира елидирана структура у односу на неелидирану у енглеском језику. Погледајмо табеларно сумирана својства ових елиптичних конструкција:

Елипса у координативним конструкцијама				
Својства/Тип елипсе	<i>Номиналне елипсе</i>	<i>Вербалне елипсе</i>	<i>Елипса субјекта и личног гл. облика</i>	<i>Клаузалне елипсе</i>
Који је минимални облик елидираних реченица?	премодификатор	помоћни глагол / без глаголског облика	комплемента субјекта или безлични гл. облик са допуном или одредбом	нека глаголска допуна или адвербијал
Који је дио клаузе елидиран?	именичка фраза или неки елемент именичке фразе	предикација или безлични гл. облик + објекат или адвербијал	субјекат и лични глаголски облик	клауза
Да ли је значење неизреченог дијела имплицирано као језички одређено или глобално?	одређено	одређено	одређено	одређено
Да ли се при интерпретацији елидираног материјала ослањамо на контекст или ситуацију?	контекст	контекст	контекст	контекст
У којој се врсти регистра јављају ове реченице?	У књижевном и публицистичком	У књижевном и публицистичком	У књижевном и публицистичком	У књижевном и публицистичком

Табела 1.1. Сажет приказ карактеристика елипсе у координативним конструкцијама.

Литература

- Biber, Johansson, Leech, Conrad, Finegan 1999: D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, and E. Finegan, *Grammar of Spoken and Written English*, London: Longman.
- Gallego 2009: A. J. Gallego, *Ellipsis by Phase*, Presented on the XIX Colloquium on Generative Grammar, April 1-3 2009, Euskal Herriko Unibertsitatea Vitoria-Gasteiz (the Basque Country). Преузето са: <http://filcat.uab.cat/clt/membres/professors/gallego/pdf/GAL_vitoria.pdf> 08.07.2009.
- Gengel 2007: K. Gengel, *Focus and Ellipsis: A Generative Analysis of Pseudogapping and other Elliptical Structures*, PhD thesis, Institut für Linguistik/Anglistik der Universität Stuttgart, Преузето са: <http://elib.unistuttgart.de/opus/volltexte/2008/3483/pdf/Dissertation_Gengel_gesamt.pdf> 09.07.2009.
- Huddleston, Pullum 2002: R. Huddleston and G. K. Pullum, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press, New York.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: „Кантакузин“.
- Foley, Hall 2003: M. Foley & D. Hall, *Advanced Learners' Grammar*, Harlow: Longman Group.
- Ђорђевић 2007: Ђорђевић, R. (2007) *Gramatika engleskog jezika*, Beograd: Čigoja štampa.
- Кристал 1985: Д. Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Београд: Полит.
- Merchant 2001: J. Merchant, *The Syntax of Silence: Sluicing, Islands, and the Theory of Ellipsis*, New York: Oxford University Press.
- Quirk, Greenbaum, Leech, Svartvik 1985: R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, and J. Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, Harlow: Longman Group.

Примјери преузети из:

- Rushdie, S. (2009) *The Enchantress of Florence*, Vintage books, London.
- Miller, A. (1949) *Death of a Salesman*, Penguin Books, London.
- Shaw, G. B. (1912) *Pygmalion*, Simon & Schuster, Reprint edition, Inc., New York.
- Wilde, O. (1895) *The Importance of Being Earnest*, Penguin Books, London.
- The Independent* – <http://www.independent.co.uk/>
- The Observer & The Guardian* – <http://observer.theguardian.com/>

ПРОГРЕСИВНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ ПОЧЕТКОМ И КРАЈЕМ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

1. Увод: прогресивни облик глагола у савременом енглеском језику

Опозиција *прогресивно/непрогресивно* (енг. *progressive/non-progressive*) у савременом енглеском језику представља типичну видску опозицију.¹ Прогресивни облик глагола обележен је формом, јер подразумева употребу глагола *be* у својству помоћног глагола и *-ing* облика главног глагола.

Прогресивни облик глагола релативно је млада језичка форма, јер се појављује и развија у модерном периоду.² Овај период најчешће се дели у рани модерни период, касни модерни период и савремени период. Рани модерни период³ јесте период повременог појављивања овог глаголског облика и његове несистематичне употребе. У то време прости глаголски облици користили су се и за изражавање глаголске ситуације која је у току, а прогресивни облик јављао се спорадично (Бо, Кејбл⁵2002: 245).⁴ Од тада до данас прогресивни облик постајао је све учесталији. Ипак, аутори

* jelenam52@gmail.com

¹ У граматички савременог енглеског језика под граматичким глаголским видом најчешће се подразумевају две бинарне опозиције: *прогресивно/непрогресивно* и *перфекатско/неперфекатско* (енг. *perfect/non-perfect*). Формална опозиција *перфекатско/неперфекатско* тумачи се и прихвата као примарно видска (нпр. Комри 1976, Кверк и др. 1985, Лич³ 2004, Новаков 2008), јер се сагледава као суштински недеиктичка категорија. Ипак, сам Комри наглашава да, иако је прихватимо као видску опозицију, морамо нагласити да је она суштински различита од типично видске опозиције *прогресивно/непрогресивно* (Комри 1976: 52).

Са друге стране, неки аутори заступају став да ова опозиција ипак није примарно видске природе, иако је њена улога недеиктичка (Палмер 1988; Хадлстон, Пулам 2002). Тако, Хадлстон и Пулам користе термин *секундарно време* (енг. *secondary tense*) да именују поменуто опозицију, наглашавајући тако њену двојну природу, недеиктичку, али суштински снажније временску.

² Бо и Кејбл (⁵2002: 292) наводе да се прогресивни облик глагола пре модерног периода користио једино у преводима са латинског на енглески језик (нпр. *he was lærende*).

³ 1500-1650.

⁴ Бо и Кејбл наводе примере из Шекспирових драма у којима се у којима се користе прости глаголски облици: (⁵2002: 245):

- What do you read, my Lord? (данас: What are you reading?)

углавном деле мишљење да је деветнаести век период потпуног прихватања прогресивног глаголског облика као облика који има своју посебну функционалну вредност, тако се не може мењати непрогресивним у истој ситуацији. Стога употреба овог глаголског облика од тада није више питање избора, већ обавеза. Данас се прогресивни облик сматра учесталијим у говорном него у писаном језику, односно у америчкој него у британској варијанти енглеског језика (Бајбер 1999: 462).

Као посебно занимљиву, издвајамо појаву прогресивног облика пасивног глагола. Овај облик још је млађи, пошто се његова појава обично везује за осамнаести век (Бо, Кејбл ⁵2002: 293, Маглстон 2006: 254), а потпуна интеграција у језички систем смешта се у другу половину деветнаестог века или чак почетак двадесетог века.⁵ Систематична употреба прогресивног глаголског облика у активној реченици условила је и потребу обележавања прогресивности и у оквиру пасивне реченице. До тада је у пасивној реченици прогресивног облика коришћен активни прогресивни облик глагола, али је он контекстуално подразумевао пасивну интерпретацију. Другим речима, овај стари облик пасива⁶ имао је потпуно исти облик као и прогресивни глагол активног реченице. Следећи пар реченица представљао је пар који се разликује по обележју глаголског стања, али не формално, већ једино по значењу:

- (1) He is building a house (актив).
- (2) The house is building (стари пасив).

Проблем у интерпретацији оваквих пасивних реченица јављао се када је субјекат реченице био живо биће:

- (3) He is calling.

Наведена реченица могла је да значи и активну и пасивну реченицу, тако да је за правилну интерпретацију био неопходан свеукупни ванјезички и језички контекст. Стога је појава прогресивног пасива, иако прилично сложеног по форми, била неопходна. Недоумице су тиме биле разрешене:

- (4) The house is being built (пасив).
- (5) He is being called (пасив).

Веома је занимљива спорост са којом је прогресивни пасив улазио у језик, и поред функционалних мањкавости старог пасива.⁷ Тако, Маглстон напомиње да је овај облик у току деветнаестог века константно трпео критике прескриптивиста (Бо, Кејбл ⁵2002: 293-294, Маглстон 2006: 287), што се може видети чак и почетком двадесетог века. Наиме, и веома угледни писци почетком двадесетог века сматрали су употребу старог пасива прихватљивом и пожељном.

⁵ О развоју прогресивног пасива први је писао Ф. Хол у свом делу *Modern English* (1873).

⁶ Енг. *passival progressive*.

⁷ Даље у раду користићемо термин *стари пасив*.

2. Предмет и циљ рада

Предмет овог рада јесу промене у употреби и значењу прогресивног глаголског облика у току двадесетог века. Стога се најпре у раду дефинише појам *текуће промене* (енг. *current change, recent change*) у језику, а затим се даје преглед релевантне литературе за опис семантике прогресивног глаголског облика у савременом језику, с тим што се највише ослањамо на ставове изнесене код Хадлстона и Пулама (2002) и Лича (³2004).

У претходним истраживањима бавили смо се и анализом садашњег статуса прогресивног облика (Марковић 2013) на корпусу веома занимљивог и неконвенционалног Ејмисовог дела писаног као духовити и неформални језички приручник, објављеног под називом *The King's English: A Guide to Modern Usage* (1998). У овом делу, које по својим карактеристикама припада књижевно-уметничкој прози, аутор се у својим решењима неких актуелних језичких проблема често ослања на два тематски слична дела која припадају првој половини двадесетог века: *Modern English Usage* (Фаулер 1926) и *The King's English* (Фаулер и Фаулер ²1908)⁸. Управо ова тематска и идејна сличност Ејмисовог дела са поменути делима утицала је на наш избор корпуса за овај рад. Тако, као корпус репрезентативан за почетак двадесетог века узето је дело *The King's English* (Фаулер, Фаулер ²1908), које је по свом обиму сличније Ејмисовом делу од *Modern English Usage* (Фаулер 1926), а припада и самом почетку двадесетог века. Овај извор, *The King's English* (Фаулер, Фаулер ²1908), означили смо скраћеницом KE 1 у даљем тексту. Као корпус репрезентативан за крај двадесетог века задржали смо већ поменуто дело *The King's English: A Guide to Modern Usage* (Ејмис 1998). Ово дело означено је скраћеницом KE 2 у даљем тексту. Иначе, наш први извор јесте једно од значајних и признатих остварења прескриптивног карактера са почетка двадесетог века. Ово дело доживело је и треће издање (1930), а и данас се често користи и цитира. Занимљивост овог дела за језички анализу је и у томе што аутори у тексту често наводе некад краће а некад дуже цитате из новинског текста или других извора уметничке прозе. Иако су оба дела, KE 1 и KE 2, језички приручници, уочљиво је да је KE 1 изразитије прескриптивног карактера и озбиљнијих циљева, тако да се пре може сврстати у научну прозу. Са друге стране, Ејмис се у свом делу на веома допадљив и духовит начин бави озбиљним језичким темама, а само дело сагледавамо као дело уметничке прозе.

Као циљ рада поставили смо поређење резултата добијених анализом ова два дела, KE 1 и KE 2. Поређење је вршено као примарно

⁸ Прво издање књиге штампано је 1906, а издање које смо ми користили у раду као извор примера је друго издање, штампано свега две године касније, односно 1908. године. До првог издања књиге нисмо могли доћи, па је стога коришћено друго издање.

квалитативно. Урађена су и одређена квантитативна поређења, али због скромног обима корпуса текста, њих представљамо у неким основним елементима.

Теме које смо укључили у поређење резултата добијених анализом, а које смо дефинисали делом захваљујући и резултатима претходних истраживања, јесу следеће:

- итеративност у значењу прогресивног глаголског облика и њена заступљеност
- епистемичка употребе прогресивног облика и њена заступљеност
- квазистативни прогресивни облик
- стари пасив.

Прве три теме представљају предмет поређења два извора, док о четвртој теми, старом пасиву, говоримо на основу резултата анализе извора КЕ 1, пошто се овај облик данас изузетно ретко користи.

3. Промене у језику уопште: дијахронија и синхронија

У англистичкој лингвистици у току друге половине двадесетог века објављени су значајни радови у којима се аутори баве *текућом променом* (енг. *current change, recent change*) у језику. Наиме, Артс и др. (2010: 148), као и Мер и Лич (2006: 318), користе овај термин да означе промене које се десе у језику у релативно кратком временском периоду, при чему њихов значај није занемарљив. Стога се и дијахронијска и синхронијска истраживања не сагледавају више као искључива. Промене у језику не сагледавају се више типично дијахронијски, као нагле промене структуре или правила, већ као промене које се одвијају у свеукупном језичком и друштвеном контексту. Управо тако промене у језику објашњавају се у теорији граматикализације.

Процес граматикализације најчешће се дефинише као померање неке језичке форме од лексичког ка функцијском крају континуума лексичко-граматичко у језику, при чему је процес најчешће једносмеран – ка граматичком (Хаспелмат 1999). Тако, лексички материјал постаје граматичка конструкција, односно добија првенствено граматичку улогу, а већ постојећа граматичка конструкција поприма више граматичких својстава, односно најчешће и неке нове граматичке улоге. Таква граматичка конструкција може се користити за постизање нових, специфичних циљева у комуникацији, и то онда када је сами говорници бирају уместо уобичајене већ постојеће граматичке форме и самим тим постижу жељени ефекат новине и наглашавања.

У овом раду полазимо од становишта да се и прогресивни облик, као већ постојећи граматички облик, све више користи за наглашавање саме глаголске ситуације, односно за постизање неких нових и посебних

циљева у комуникацији.⁹ Тако, да би оставио утисак на слушаоца, говорник користи прогресивни облик у различитим новим функционалним улогама: за итеративне глаголске ситуације, са стативним глаголима или као епистемички облик, субјективно „продужавајући“ трајање (иначе кратке) глаголске ситуације.¹⁰

4. Семантика прогресивног облика глагола данас

Данас се прогресивни облик првенствено сматра обавезним у изражавању глаголске радње која је у току, односно глаголске радње код које се наглашава карактеристика прогресивности:

(6) ‘Where’s Joan?’ ‘She’s cooking the dinner.’

(7) ‘What on earth are you doing?’ ‘I’m trying to play the violin’
(Лич³2004: 19).

Самим тим, глаголска ситуација сагледава се као ситуација која има своје трајање, а која је имперфективна и динамичка.

У већини извора прогресивни облик сматра се атипичном и неуобичајеном формом за изражавање итеративности,¹¹ јер му се обично приписују карактеристике једнократног одвијања глаголске ситуације. Ипак, Хадлстон и Пулам наводе да је веома погрешно сматрати да је разлика између простих и прогресивних глаголских облика једнака изражавању и немогућношћу изражавања итеративности:

(8) His daughter is mowing the lawn until he is well again
(Хадлстон, Пулам 2002: 164).

Овакви примери употребе данас су све чешћи, стога и јесу један од предмета интересовања у раду.¹²

4.1. Епистемички прогресивни облик

⁹ Ово мишљење дели велики број аутора, нпр. Артс и др. (2010), Смитерберг и др. (2000), Мер и Лич (2006).

¹⁰ У литератури се често налазе и листе инхерентно стативних глагола које дају преглед ових глагола од „најмање“ до „највише“ стативних (нпр. Артс и др. 2010).

¹¹ Осим термина *итеративност*, у литератури налазимо и друге термине који се користе у означавању понављања глаголске ситуације, а од којих је вероватно најчешћи термин *хабитуалност*. Иако се у литератури често праве разлике међу овим (и сличним) терминима, у овом раду нема потребе за тим, тако да ћемо користити термин *итеративност* да означимо понављање глаголске ситуације.

¹² У различитим изворима веома различито сагледавају се и друге особености прогресивног облика. Наиме, велики број аутора налази да је ограниченост трајања прогресивног облика такође њена карактеристика, док Хадлстон и Пулам ову особину сврставају у импликатуру, која самим тим није обавезујућа.

Хадлстон и Пулам (2002) наводе да референтно време најчешће заузима типично средишње место у оквиру времена глаголске ситуације, али не налазе да је ова особина обавезујућа, тако да је сматрају импликатуром (енг. *mid-interval implicature*). Примери који следе различити су управо по овој особини: у првом примеру поменута импликатура је присутна, а у другој одсутна:

(9) She was writing a novel.

(10) From the moment I arrived he was trying to provoke me (Хадлстон, Пулам 2002: 164-165).

Анализирањем примера прогресивног облика код којих референтно време не заузима средишње место времена глаголске ситуације, издвајају се примери следећег типа:

(11) If John says that, he's lying (Артс и др. 2010: 161).

(12) When I said 'the boss' I was referring to you (Хадлстон, Пулам 2002: 165).

У оваквим примерима прогресивни облик користи се за појашњавање значења друге глаголске ситуације. Важно је нагласити да су референтно време и време глаголске ситуације исти код оба глаголска облика, иако се облици разликују по опозицији прогресивно/непрогресивно. Ова специфична употреба прогресивног глагола заправо је епистемичка употреба прогресивног глагола (енг. *interpretive/ explanatory/ modal use*). Наиме, прогресивни облик заправо изражава епистемичко виђење глаголске ситуације: иако је, временски гледајући, глаголска ситуација релативно кратка, говорник, користећи прогресивни облик, покушава субјективно да је „продужи“, а самим тим и нагласи. Ефекат који се постиже јесте истицање става који је несумњиво исправан и тачан. Глаголи који се користе у оваквим примерима су тзв. глаголи комуникације.

4.2. Квазистативни прогресивни облик

У традиционалног граматичари наводи се најчешће да је семантички прогресивни облик некомпатибилан са типично стативним глаголима, јер се ови глаголи у суштини користе да изразе трајна глаголска стања. Ипак, данас се ови глаголи све чешће користе у прогресивним облицима:

(13) She is being kind (у значењу: She is acting kindly towards someone) (Лич³2004: 30).

(14) I'm hearing you clearly (у значењу: I'm receiving your message) (Лич³2004: 29).

Значење које глаголска ситуација добија у овом случају јесте првенствено динамичког карактера, иако је глагол који користимо типично стативни.¹³

¹³ У неким варијантама енглеског језика, од којих је најзначајнија индијска варијанта, прогресивни облик представља још учесталији облик са типично стативним глаголима:

5. Резултати истраживања

Умногом слични тематски и идејни оквири два текста, KE 1 и KE 2, отварају простор за поређење учесталости неколико напред набројаних специфичних употреба прогресивног облика. Ко што смо навели, занимало нас је колико се често прогресивни облик користи за изражавање итеративности у KE 1 и KE 2. Планирали смо да упоредимо примере епистемичке и квазистативне употребе прогресивног облика. Осим тога, сматрали смо да се у KE 1 могу појавити примери старог пасива.

Поредећи два текста по обиму, закључили смо да је први текст знатно обимнији од другог. Наиме, док KE 1 има око 360 страна текста, KE 2 има око 260 страна текста, при чему постоји и веома блага предност за KE 1 у просечном броју речи по страници. Стога смо закључили да се обим KE 1 може описати као KE 2 увећан за нешто више од своје половине.

У анализи два текста, нашли смо укупно 87 примера прогресивног облика у KE 1 и 85 примера прогресивног облика у KE 2. Будући да је KE 2 знатно мањег обима, закључујемо да су прогресивни облици чешћи у KE 2, односно у тексту који припада крају двадесетог века. Примере смо пренели у две електронске датотеке које су затим анализирани по присуству или одсуству значења која смо идентификовали као предмет истраживања (итеративност, епистемичка употреба, квазистативна употреба, стари пасив).

Пре него што наставимо дискусију о посебним употребама прогресивног облика, навешћемо примере из KE 1 у KE 2 у којима се прогресивни облик глагола користи у свом типичном значењу. Овакви примери у KE 1 представљају велику већину нађених примера:

- (15) It is becoming clear that the administrative system must be modified¹⁴ (KE 1: 5).¹⁵
- (16) Mr. Ruyard Kipling is a very great writer, and a patriotic; [...] but he and his school are americanizing us (KE 1: 24).
- (17) So far from aiming to be mistress of Europe, she was rapidly sinking into the almost helpless prey of France – J. R. Green (KE 1: 133).

-
- Gautam was knowing that he would come (Гаргеш 2002: 104).

Ово је уједно једна од најзначајнијих посебности језичког система индијске варијанте енглеског језика (употреба прогресивног облика са тзв. стативним глаголима).

¹⁴ У примерима из KE 1 и KE 2 прогресивни глаголски облици биће означени масним словима.

¹⁵ Пример који аутори предлажу уместо примера из новинског текста:

- The signs of the times point to the necessity of the modification of the system of administration – *Times*.

Предлог се даје као јаснији и ослобођен непотребних именица.

- (18) Those who are learning to write should make a practice of putting down all they want to say without stops first (KE 1: 225-226).

Следи и неколико примера уобичајене употребе прогресивног облика у KE 2, уз напомену да, иако већински, овакви примери у KE 2 заузимају мањи проценат учешћа у укупном броју примера у поређењу са истим односом у KE 1:

- (1) The man was not joking (KE 2: 46).
(2) [...] a Press *clipping* is driving out *cutting* as a piece taken from a newspaper [...] (KE 2: 9).
(3) Nowadays perhaps this depraved form is responding to decades of denigration [...] (KE 2: 56).
(4) *Do-you-have* is spreading in this country perhaps in simple imitation, but perhaps also, unconsciously, to placate those choosy octogenarians (KE 2: 88).

5.1. Изражавање итеративности

Процентуална заступљеност примера прогресивног глаголског облика који изражавају итеративност у KE 1 је око 12%. Ови примери најчешће су употребљени у сложеним реченицама кондиционалног типа у којима се друга глаголска ситуација (у зависној клаузи) изражава простим глаголским обликом.

- (5) The effect of using quotation marks with slang is merely to convert a mental into a moral weakness. When they are not used, we may mercifully assume that the writer does not know the difference [...]: when they are, he is telling us, I know it is naughty, but then it is nice (KE 1: 48).
(6) For the other regrettable use of *unique*, as when the advertisement columns offer us what they call *unique opportunities*, it may generally be assumed with safety that they are lying, but lying is not in itself a literary offence, so that with these we have nothing to do (KE 1: 58).
(7) The use of pronouns is itself a form of variation, designed to avoid ungainly repetition; and we are only going one step further when, instead of either the original noun or the pronoun, we use some new equivalent (KE 1: 175).

Тако, у претходним примерима, глаголска ситуација изражена прогресивним обликом (редом: *is telling; are lying; are going*), дешава се кад код се понови и ситуација изражена простим глаголским обликом у зависној клаузи (редом: *when quotation marks are used; when the columns offer unique opportunities; when we use some equivalent*). Прогресивни облик у оваквим реченицама поприма управо епистемичко значење, о чему ће бити више речи у следећем потпоглављу.

У КЕ 1 пронашли смо и укупно три примера у којима се прогресивни глаголски облик користи у означавању не првенствено понављања глаголске ситуације, већ њеног (привидног) непрестаног одвијања:

- (8) The cook and the steward are always quarrelling, it is quite unbearable (KE 1: 192).
- (9) He urged that it was an undesirable thing to be always tinkering with this particular trade (KE 1: 164).
- (10) The objection to full stopping that is correct is the discomfort inflicted upon readers, who are perpetually being checked like a horse with a fidgety driver (KE 1: 225).

У оваквим примерима говорник, користећи прогресивни облик, заправо изражава своје снажно неодобравање или критику глаголске ситуације. Стога је присуство прилога неопходно, а најчешћи прилози су *always, forever, perpetually, continually*.

У КЕ 2 поменути процентуална заступљеност прогресивних облика који изражавају итеративност знатно је већа од КЕ 1 и износи око 28%. Иако је функционалност примера разноврснија, примери у којим се прогресивни облик јавља у итеративном значењу и истовремено у епистемичкој употреби опет су бројни:

- (11) But then some of us noticed that to write *RAF* suggested, often wrongly and perhaps annoyingly, that the writer said *Raf*, and that nobody said *Ira*, and although everybody was writing *USA* nobody ever said *Ooza* or *Yooza* even in fun, and what about people's initials? (KE 2: 73).
- (12) When the phrase major poet or major composer is used of some individual, the user is making an assertion that is not an assertion, a claim that need not be defended or argued for because nothing of substance has been claimed (KE 2: 129).

Ипак, итеративност није више ограничена на примере епистемичке употребе прогресивног глагола:

- (13) That great Latinist and headmaster, F. R. Dale, always insisted that NP was called for when you were speaking Latin and OP for English [...] (KE 2: 53).
- (14) [...] though perhaps the advent of Channel One, which will be 'hitting' my screen in early December, will shed a sort of retrospective fever of excitement over the whole of 1994 (KE 2: 33).
- (15) This feeling is perhaps misplaced, since the Americans are only following a traditional rule of language; see remark on dispute above (KE 2: 2).

И у КЕ 2 налазимо примере употребе прогресивног облика у изражавању субјективно доживљене непрекидности глаголске радње:

- (16) Similarly the word *like* is always turning upon disreputable circumstances, for example only bad people say 'It tastes good

- like a cigarette should' - better be on the safe side and steer clear of the word altogether (KE 2: 101).
- (17) Hooray! - he's always needing words for that, and here's a new one, one of superior quality, too (KE 2: 119).
- (18) This decline has gone hand in hand with the disappearance of Latin, a language and literature in pursuance of which the reader and occasional writer is perpetually looking things up (KE 2: 47).

Ови примери далеко су бројнији и процентуално више заступљени у укупном броју примера у KE 2 (око 8%) него у KE 1 (око 3%).

5.2. Епистемичка употреба прогресивног облика

У KE 1 око 12% прогресивних облика појављује се у епистемичкој употреби. Осим примера који су наведени као примери (5), (6) и (7) наводимо и следеће:

- (19) Irony is largely open to the same objection: the writer who uses it is taking our intellectual measure; he forgets our exofficio in perfection in wisdom (KE 1: 215).
- (20) Any one who finds himself putting down several commas close to one another should reflect that he is making himself disagreeable, and [...] (KE 1: 231).
- (21) Surely, then, if I am not claiming too much for our efforts at that time to maintain the Union, am I exaggerating [...] if I say that prudence alone should dictate [...]? (KE 1: 327).

Оно што је додатно занимљиво јесте чињеница да је у KE 1 епистемички прогресивни облик далеко заступљенији у примерима из текста самих аутора, док је значајно мање заступљен у примерима које су аутори преузели из других извора (новинског текста или уметничке прозе). Наведена чињеница говори у прилог томе да се овај облик најпре макар учврстио, ако не и појавио, у тексту писаном у академске сврхе. Његова употреба и функционалност у таквом контексту сасвим је јасна.

Са друге стране, у KE 2 процентуална заступљеност примера епистемичке употребе износи око 19%:

- (22) When Milton wrote of Nature in Paradise pouring forth 'enormous bliss' he was making a learned pun giving a remainder of the Latin roots (*ex-* or *e-* = out of, *norma* = norm, the ordinary) while testifying to the sheer size or quantity of the bliss (KE 2: 60).
- (23) But when Eliot (TS) wrote of 'the *enormity* of man's ignorance' he was just getting it wrong: by rights he should have written *enormousness* (KE 2: 60).
- (24) When the phrase *major poet* or *major composer* is used of some individual, the user is making an assertion that is not an

- assertion, a claim that need not be defended or argued for because nothing of substance has been claimed (KE 2: 129).
- (25) ‘Snooks takes his place among the major artists of our time’ is saying as much and as little as ‘Blanco washes whiter’ (KE 2: 129).

5.3. Квазистативна употребна прогресивног облика

У KE 1 пронашли смо само један пример који смо сврстали у квазистативну употребу:

- (26) The writer is merely admiring mean things.

Са друге стране, ови примери далеко су бројнији у KE 2, а њихова процентуална заступљеност је око 13%:

- (27) Now I may be seeing things where nothing is (KE 2: 220).
- (28) But when Eliot (TS) wrote of the enormity of man's ignorance he was just getting it wrong: by rights he should have written enormousness (KE 2: 60).
- (29) The kind of person who calls the events in Vietnam obscene is being irresponsible under the guise of moral shame (KE 2: 140).
- (30) I admit I am quite likely seeing what is not there when I find a contemporary version of it in the pervasive unspecific irony with which journalists treat the people and subjects they comment upon in columns and sketches (KE 2: 213).

У KE 2 најчешћи су примери где се користи глагол *be* у оваквим реченицама.

5.4. Стари пасив

Стари пасив још увек се користио почетком двадесетог века. У KE 1 овај језички проблем препознали су сами аутори. Преносимо део текста са дискусијом:

- (31) *The man is building* contains what we should all call, whether it is so or not historically, a participle or verbal adjective: *the house is building* (older, but still living and correct English for *the house is being built*) contains, as its remarkable difference of meaning prepares us to believe, a gerund or verbal noun, once governed by a now lost preposition (KE 1: 109).

Аутори, као што се види из приложеног, наводе да је стари пасив „старији, али још увек жив и тачан облик енглеског језика“, што најбоље представља отпор према новом облику пасива код говорника. Ипак, аутори користе нови облик пасива у многобројним примерима:

- (32) [...] no word not used in conversation becomes a true native; and *dishabille* is therefore being gradually ousted by *neglige*, [...] (KE 1: 37).

- (33) Its execution is being carefully prepared with a view of avoiding any collision with the natives (KE 1: 168).
- (34) Vide is only a place when a book or dictionary is being referred to (KE 1: 311).

6. Закључак

Ставови који се наводе у литератури, а који сведоче о значајној измени у коришћењу прогресивног облика глагола у савременом енглеском језику потврђени су и резултатима овог рада. Поређење употребе прогресивног глаголског облика у два тематски и идејно слична извора, од којих један припада почетку а други крају двадесетог века, дало је очекиване резултате.

Прогресивни облик глагола све чешће се јавља у својим новим функционалним улогама. Његова употреба у изражавању итеративности више не представља реткост или изузетак. Исто тако, коришћење епистемичког прогресивног облика, које се бележи и почетком двадесетог века, сада је значајно учесталије. Епистемички прогресивни облик јавља се као избор говорника у ситуацијама када он жели да нагласи свој став тако што субјективно продужава глаголску ситуацију употребом прогресивног облика. Ни употреба прогресивног облика са стативним глаголима више није реткост. Можемо рећи да се у овој употреби прогресивног облика најснажније читава ширење опсега његових функционалних вредности. Сами стативни глаголи све више се сагледавају и доживљавају као потенцијално динамички у одређеним ситуацијама.

Прогресивни пасив, једна од најмлађих глаголских форми у савременом енглеском језику, заменио је раније коришћени а формално необележени прогресивни облик глагола. Примера прогресивног пасива има у оба извора. Својом појавом прогресивни пасив попунио је празнину у парадигми пасивних облика која је настала интегрисањем прогресивног облика глагола у језичком систему.

Можемо закључити да се прогресивни облик, иако релативно млад у глаголском систему савременог енглеског језика, показао као изузетно подобан за изражавање нових, нетипичних улога, од којих су неке послужиле као тема овог рада. Нове употребе доносе са собом и све већу учесталост прогресивног облика, који већ дуже време изазива велико интересовање у англистичкој лингвистици.

Литература

- Артс и др. 2010: B. Aarts et al., Recent Changes in the Use of the Progressive Construction in English, in: B. Capelle, and N. Wada (eds.), *Distinctions in English Grammar*, Tokyo: Kaitakusha, 148-168.
- Бајбер 1999: D. Biber et al., *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Harlow: Longman.
- Бо, Кејбл ⁵2002: A. C. Baugh and T. Cable, *A History of the English Language (fifth ed.)*, Routledge: London and New York.
- Гаргеш 2002: R. Gargesh, South Asian Englishes, in: B. Kahru, et al. (eds.), *The Handbook of World Englishes*, Oxford: Blackwell Publishing, 90-113.
- Ејмис 1998: K. Amis, *The King's English: A Guide to Modern Usage*, New York: St Martin's Press.
- Кверк и др. 1985: R. Quirk et al. (1985), *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London and New York: Longman.
- Комри 1976: B. Comrie, *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лич ³2004: G. Leech, *Meaning and the English Verb (3rd ed.)*, London: Longman.
- Маглстон 2006: L. Mugglestone, English in the Nineteenth Century, in: L. Mugglestone (ed.), *The Oxford History of English*, Oxford: Oxford University Press, 274-303.
- Марковић 2013: J. Marković, On the Progressive Construction in Contemporary English, in: *On the English Verb*, Pale: Faculty of Philosophy, 59-79.
- Мер, Лич 2006: C. Mair and G. Leech, Current Changes in English Syntax, in: B. Aarts, and A. McMahon (eds.), *The Handbook of English Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing, 318-340.
- Новаков 2008: P. Novakov, *A Guide to Time and Tense in English and Serbian*, Novi Sad: Futura publikacije.
- Палмер 1988: F. R. Palmer, *The English Verb*, London: Longman.
- Фаулер 1926: H. W. Fowler, *Modern English Usage*, Oxford: Oxford University Press.
- Фаулер и Фаулер ²1908: H. W. Fowler and F. G. Fowler, *The King's English*, Oxford: Clarendon Press.
- Хадлстон, Пулам 2002: R. Huddleston and G. K. Pullum, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Хаспелмат 1999: M. Haspelmath, Why is Grammaticalization Irreversible?, in: *Linguistics*, 37, 1043-1068.
- Хол 1873: F. Hall, *Modern English*, London and New York: Scribner, Armstrong and Co.

О НЕКИМ ИНХЕРЕНТНИМ ВИДСКИМ ОСОБИНАМА ЕНГЛЕСКИХ ГЛАГОЛА

1. Увод

Истраживање у овом раду ограничено је на домен видског значења као дијела денотације глаголске лексеме. Студиознија истраживања у области глаголског вида појавила су се тек од седамдесетих година двадесетог вијека и била су типолошка. Тек је у овим истраживањима граматичка категорија вида разграничена од категорије времена, уз раслојавање њених појединачних карактеристика. До тада је ова категорија била или недовољно разграничена од категорије глаголског времена, или је другопоменутој био дат примат у изучавању.

У типолошким студијама глаголски вид се дефинише као начин посматрања унутрашње временске структуре глаголске ситуације (Комри 1976: 3), што је различито од лоцирања у објективно вријеме, иако је с њим повезано. Сличан став се препознаје и код Смитове, која констатује да је глаголски вид семантички домен временске структуре глаголских ситуација и начина њиховог представљања (Смит 1997:1).

Категорија глаголског вида подразумијева различите облике реализације. У енглеском језику ју је могуће одредити и формално и семантички. Формално се ова категорија остварује на нивоу флексије и њоме се изражава индивидуалан доживљај једне глаголске ситуације. Тај индивидуални доживљај, „виђење” ситуације доживљава формализацију одређеним глаголским обликом (финитним или нефинитним). Гринбаум и Кверк (Гринбаум и Кверк 1990) су понудили четири формалне видске опозиције чијим комбиновањем глаголски вид може бити изражен у категоријама *непрогресивно неперфекатско* (сви проста глаголска времена), *прогресивно неперфекатско* (прогресивна глаголска времена), *непрогресивно перфекатско* (перфекатски глаголски облици)² и *прогресивно перфекатско* (прогресивни перфекатски облици). Сваки, дакле, финитни глаголски облик може бити одређен у контексту двије од наведене четири формалне видске опозиције.

Перфективност и имперфективност представљају семантичке вриједности граматичког глаголског вида. Објашњавајући значење ових термина Грубор наводи да „imperpektivni glagoli svraćaju pogled na izvršivanje

* zana.gav@gmail.com

² Садашњи, прошли и будући непрогресивни перфекат.

radnje od prvoga momenta do posljednjega, inkluzivno, a ne na neizvršeni dio posla; a perfektivni glagoli kazuju izvršenost od prvoga momenta do posljednjega, inkluzivno“ (Грубор 1953:150). На исти начин видско значење у контексту одредили су и Комри и Риђановић.

Наиме, Комри наводи да једну глаголску ситуацију можемо посматрати или као *цјелину* (енг. *whole*) или као *структуру* (енг. *structure*), у било којем темпоралном домену, дакле, или у прошлости, или у садашњости, или у будућности. Риђановић (Риђановић 1976:81) констатује да је у том смислу за једну ситуацију најважнија *дјеливост* (енг. *divisibility*) или *недјеливост* (енг. *indivisibility*) њене временске димензије. Ови термини би, редом, одговарали Комријевим терминима *структура/цјелина*. Посматрана као једна цјелина, глаголска ситуација би имала перфективан вид, или њена временска димензија не би била дјелива, а ситуација као структура би подразумијевала имперфективан вид и дјеливост своје временске димензије.

Разликујући наведена два термина Комри тврди да „перфективно сагледава ситуацију споља, а да при том није неопходно да се разликују њени појединачни унутрашњи сегменти, док имперфективно сагледава ситуацију изнутра, те га стога првенствено занима њена унутрашња структура“ (Комри 1976:4)³. У зависности од врсте ситуације коју означава, имперфективан глаголски вид се може подијелити на *уобичајени* (енг. *habitual*) и *трајни* (енг. *continuous*), а трајни на непрогресивни и прогресивни. Такође, битно је нагласити да би перфективност било могуће изразити непрогресивним и перфекатским формалним видским обиљежјем, а имперфективност и прогресивним и непрогресивним перфекатским. Прогресивно, дакле, увијек подразумијева трајно (више или мање), док обрнуто не мора да важи.

Поред формалног и семантичког домена граматичке категорије глаголског вида, у оквиру видских значења потребно је поменути и лексички вид или *тип глаголске ситуације* (*Aktionsart*), на чије одеђивање директно утичу инхерентне видске особине глагола. Док се граматички глаголски вид може, дакле, препознати и формално и семантички, термин *Aktionsart* се користи да значи лексички аспект и заједно са основним значењем глагола дубље одреди његово значење.⁴

³ Комри, 1976, 4: '...the perfective looks at the situation from outside, without necessarily distinguishing any of the internal structure of the situation, whereas the imperfective looks at the situation from outside, and as such is crucially concerned with the internal structure of the situation.' Гдје год то није другачије назначено, превод цитата у раду је сопствени.

⁴ Најшире прихваћена класификација енглеских глаголских лексема на основу лексичког вида јесте она коју је извршио Вендлер (Вендлер 1957). На основу аспекатско-семантичких особина Вендлер је глаголске лексеме подијелио на *стања* (енг. *states*), *активности* (енг. *activities*), *остварења* (енг. *accomplishments*) и *достигнућа* (енг. *achievements*). У овом раду ће се умјесто

Како наводи Комри (1976), на избор одговарајуће формалне видске опозиције у контексту и њеног значења велики утицај имају и инхерентне видске особине (енг. *inherent aspectual properties*), на основу којих глаголске ситуације могу да буду *стативне* (енг. *stative*), *динамичне* (енг. *dynamic*), *тренутне* (енг. *punctual*), *дуративне* (енг. *durative*), *теличне* (енг. *telic*), *ателичне* (енг. *atelic*). Основна претпоставка у овом раду је да свака од наведених особина претпоставља (или условљава) одређено видско значење глаголске лексеме у контексту, па ћемо настојати испитати која особина условљава које видско значење. Такође, значења неких од наведених видских особина садржана су у значењима других (или их претпостављају), а анализа би требало да покаже релевантност ове претпоставке. Кренућемо од стативних глаголских ситуација.

1.1 Стативност и имперфективност/перфективност?

Аспектна особина стативности везује се за стања као тип глаголске ситуације. У дискусији о стативним и динамичним глаголима Комри наводи да динамично значење глагола увијек представља улагање енергије и перфективности или имперфективности, док су стања трајна и имперфективна. Стање као глаголска ситуација може бити трајније или привременије, те као такво изражава имперфективно видско значење. Неки карактеристични примјери изражавања стања би били следећи:

- 1) *I see us from three hundred feet up, through the eyes of the buzzard we had watched earlier...*(EL 1)⁵
- 2) *I could see helpless people, reduced by distance to an undifferentiated mass, scurrying about in panic, certain to die* (EL 20).
- 3) *He was strong enough those days in December, and he loved her so hard* (EL 7).
- 4) *I knew little about Keats or his poetry...*(EL 7).
- 5) *I wanted to shout something – commands, exhortations, inarticulate vowel sounds* (EL 23).

термина *Aktionsart* користити термин *тип глаголске ситуације* који је понудио Новаков (Новаков 2005). Овим нивоом видског значења се у раду подробније не бавимо, осим гдје то буде неопходно.

⁵ Примјери за анализу означени су шифрама које представљају скраћеницу књижевног дјела из којег су преузети, и то за романе *Enduring Love* - EL и *Lucky Jim* - LJ, чији су пуни библиографски подаци наведени на крају рада. Уз скраћеницу стоји и број стране са које је дати примјер преузет. Примјери уз које не стоји ознака су сопствени. Сви релевантни глаголски изрази у примјерима назначени су курсивом.

- 6) *We needed love* (EL 37).
- 7) *I felt the sickness of guilt, something I couldn't yet bear to talk about* (p32).
- 8) *I was feeling suffocated* (EL 71).
- 9) *She had an office at the university where her real business was done* (EL 117).
- 10) *I was not having much better luck with Clarissa* (EL 112).

Као што се може примијетити, облик глагола који изражава стање може бити непрогресиван или прогресиван. Прогресиван облик би, по дефиницији, назначио привремено стање (примјер 8). Такође, тзв. *глаголи пасивне перцепције* (енг. *verbs of inert perception*)⁶ могу бити употријебљени и у оквиру модалне фразе (примјер 2) и у том случају изражавају модално значење способности (енг. *ability*), а не само стање.

Стања представљају ситуације са хомогеном структуром: квалитет стања може незнатно варирати, али је најчешће непромјенљив. Међутим, као и свака глаголска ситуација, и стање има свој почетак и крај, који у контексту могу бити изражени перфективно. У том случају се, према Комрију, форма глагола са перфективним значењем која изражава стање не односи на само стање већ на његов почетак или завршетак (Комри 1976: 50). Почетак или завршетак стања се у том случају изражава сложеном глаголском фразом. На примјер:

- 11) *I stopped loving him after he betrayed me and my family.*
- 12) *I began to love him after he helped me to survive.*

Први наведени примјер назначавача почетак једног стања који је динамичан, а други примјер крај једног стања који је такође динамичан.⁷ Овдје је интересантно поменути и разлику у значењу двије нефинитне клаузе које изражавају квалитет глаголске ситуације у датим примјерима. Наиме, партиципска клауза – *ing* облика назначавача индикативну ситуацију, што потврђује и глагол који јој претходи и назначавача престанак једне ситуације која је постојала, у овом случају трајала. Са друге стране, инфинитивна клауза назначавача тек почетак једног стања: ситуације за коју се претпоставља да ће имати дуже или краће трајање (хипотетичност).

⁶ Према Личу (Лич 2004:25), у ову групу спадају и глаголи *чути* (енг. *hear*), *имати укус* (енг. *taste*), *имати мирис* (енг. *smell*), *осјећати* (енг. *feel*).

⁷ Овакве конструкције глаголске фразе називају се *катенативне конструкције*, а биће поменуте при осврту на аспектну особину *тренутности*.

1.2 Динамичност и перфективност/имперфективност

Друга основна дистинкција значења енглеских глагола јесте динамичност. Динамичне су оне глаголске ситуације које подразумевају улагање одређеног напора да би се десиле, а чија темпорална вриједност може бити веома широка: може се кретати од једнога тренa до дужих или веома дугих временских интервала. Ове ситуације могу бити изражене прогресивно или непрогресивно и имати перфективну или имперфективну видску вриједност, и управо та реализациона растељивост ове инхерентне видске особине пружа могућност употребе глаголских лексема које ју посједују у различитим контекстима, често уз додатна семантичка обиљежја цијелог контекста. Динамичне ситуације могу се препознати у сљедећим примјерима:

13) *She was shaking her head as I spoke* (EL 138).

13a) *She shook her head as I spoke*.⁸

Предикат у првом примјеру садржи динамичан глагол изражен прогресивно, а шири контекст би пружио више информација о самој дужини трајања глаголске ситуације која је у овом случају имперфективна, јер употреба прогресивног облика подразумева наглашавање њене структуре. У другом примјеру предикат је изражен непрогресивно, али такође уз имперфективно значење, јер контекст (у овом случају субординирана клауза *as I spoke*) условљава такво тумачење.

1.3 Тренутност и перфективност/имперфективност?

Тренутне глаголске ситуације изражавају најмању темпоралну вриједност с обзиром да трају један трен (врло кратко). Према Смитовом мишљењу (Смит 1997: 20-22), могу се посматрати на два начина: као *семелфактивне* и имперфективне или као *итеративне* и импрефективне. Погледајмо сљедеће примјере:

14) *I stopped and turned* (EL 29).

15) *I remembered a plummeting mass and the sudden upward jerk of the balloon* (EL 60).

16) *I stepped inside, ready to block his attempt to follow me* (EL 79).

⁸ Примјери означени са *a* поред нумерације представљају сопствене пилот примјере и наведени су ради илустрације сличности или разлике у одређеном видском значењу.

17) I *nodded* (EL 61).

17a) I *was nodding*.

18) She *frowned* (EL 61).

18a) She *was frowning*.

Глагол у предикату у првом и другом наведеном примјеру изражен је непрогресивно и садржи обиљежје тренутности: назначава ситуацију која има минимално трајање. Стога у овом контексту дати глагол има видско значење перфективности. Исто се може констатовати за глаголске ситуације у примјерима 17 и 18. Може се рећи да су те ситуације, уз прва два примјера, семелфактивне: тренутне су и динамичне.

Међутим, уколико се овакви глаголи изразе прогресивно, онда се и тумачење глаголских ситуација које изражавају мијења. За такве ситуације се не може више рећи да су тренутне него трајне (примјери 17a и 18a), али које се састоје из низа тренутних ситуација. Самим тим што имају одређено трајање њихово видско значење постаје имперфективно. Овакво имперфективно значење, дакле, подразумејева понављање или низ перфективних, тренутних ситуација, тј. итеративност.

1.3.1 Катенативне конструкције

При осврту на семантичко обиљежје тренутности треба поменути и катенативне конструкције⁹. Оне подразумејевају сложену глаголску фразу са првим глаголом који се, по Веркилу и Михаелисовој (Де Сварт и Веркил 1999: 21, Михаелис 2002) назива *аспектуализатор* (енг. *aspectualizer*) јер има недвосмислено видско обиљежје (видјећемо које), док други дио фразе садржи нефинитну конструкцију (*-ing* партиципску или инфинитивну) и описује квалитет (природу) глаголске ситуације. Катенативне конструкције могу се препознати у сљедећим примјерима:

19) The car *began moving* along the front of the house (LJ 152).

20) Dixon *began looking* towards the barmaid (LJ 24).

21) He *began to tremble* (LJ 156).

22) Mrs Welch *was beginning* to go red again (LJ 183).

23) He *stopped speaking*, poised his mouth for a tone as different from Welch's as possible, and started off afresh (LJ 223).

⁹ Енг. *catenated* – ланчано или повезано у низ

Најчешћи аспектуализатори су глаголи *почети* (енг. *begin*) и *престати* (енг. *stop*). Ови глаголи изражавају почетак или престанак глаголске ситуације и с обзиром на то имају видско значење перфективности условљене тренутношћу дијела ситуације коју изражавају. Стога се ови и овакви глаголи одликују *инцептивношћу* (*инхоативношћу*) или *терминативношћу*, али не представљају инхерентне видске особине које би се препознале већ на лексичком плану, већ наведена значења добијају и остварују тек на синтаксичком нивоу, дакле у једном ширем контексту. Ситуација коју аспектуализатори уводе у реченични контекст најчешће изражава динамичну ситуацију, а може и свеукупно изражавати једно стање (као у примјеру 22).

1.4 Дуративност и имперфективност

Дуративност представља компоненту лексичког вида глаголске лексеме и претпоставља одређено трајање глаголске ситуације. Дуративне глаголске ситуације могу бити изражене прогресивно и непрогресивно, уз видско значење имперфективности. Истичући да дуративност треба разликовати од имперфективности, Комри наводи:

„Треба разликовати имперфективност и дуративност; имперфективност представља сагледавање глаголске ситуације у односу на њену унутрашњу структуру (њено трајање, смјенивање развојних фаза), а дуративност само наглашава чињеницу да нека ситуација траје одређен временски период (или се, бар, тако чини)“... (Комри 1976:41).¹⁰

На овом мјесту у раду требало би поменути и да се дуративно не може изједначити ни са *трајним*. Трајно (*continuous*) би се односило на значење цијеле глаголске фразе у контексту (која, као што је већ у раду поменуто, може бити изражена и непрогресивно и прогресивно, а дуративно на саму глаголску лексему. Иако дуративност представља термин вишег реда, занимљиво је уочити да трајност увијек подразумијева дуративност, али и обрнуто: и дуративност подразумијева трајност. Неке од дуративних глаголских ситуација илустроване су сљедећим примјерима:

24) Both men *worked* for the Stonor estate (EL 14).

25) She *was standing* over me, rigid and fierce in her desire for my complicity (EL 131).

¹⁰ Комри 1976: 41: ‘We may therefore make a distinction between imperfectivity and durativity, imperfectivity means viewing a situation with regard to its internal structure (duration, phasal sequences), and durativity simply refers to the fact that the given situation lasts for a certain period of time (or, at least, is conceived of as lasting for a certain period of time)...’

Својство дуративности могу имати и динамичне глаголске ситуације (примјер 24) и стивне ситуације (примјер 25). Глагол у другом наведеном примјеру јесте изражен прогресивно, али он опет изражава једно стање које је дуративно.

1.5 Теличност и перфективност

Теличност представља особину глагола да тежи циљу. У поређењу са претходно наведеним инхерентним особинама глагола особина теличности је апстрактнија и потребно је више језичког материјала, тј. шири контекст да би се препознала. Наиме, значење теличности имају глаголске ситуације изражене прелазним глаголима у којима се објекат посматра као предуслов за њено постојање.

Разлика између теличних и ателичних ситуација може се уочити на примјерима *Она плива (She is swimming)* и *Она прави доручак (She is making breakfast)*. Глаголске ситуације представљене примјерима оваквог типа имају различиту унутрашњу структуру (Комри 1976:44). Наиме, првим примјером представљена је једна ситуација која може, а и не мора да се заврши; у овој и оваквим ситуацијама не постоји неки циљ који би подразумевао њен крај. Са друге стране, у ситуацији представљеној другим примјером постоји јасно постављен циљ што се може закључити на основу контекста, по чијем достизању се глаголска ситуација завршава. Дакле, „телична је она ситуација која подразумева процес који води јасно дефинисаном циљу, по чијем се достизању процес не може наставити” (Комри 1976:45).¹¹

Будући да се теличност у енглеском језику препознаје тек на нивоу глаголске фразе у предикату, потребно је поменути и тестове на основу којих се ситуације одређују као теличне или ателичне. Поред тога што глагол који учествује у изражавању теличне ситуације мора бити прелазан, он подразумева и непрогресиван облик. Како наводи Новаков,

„progresivan oblik sa glagolima koji teže cilju naznačava proces koji teži cilju, ali se ne naznačava da li je taj cilj i dostignut ili, drugim rečima, cilj je neutralizovan. Na taj način situacija koja teži cilju se 'razgrađuje' i predstavlja kao proces, pri čemu se fokusira središnji deo situacije, pre dostizanja cilja, a sam cilj biva zanemaren i ostaje samo kao mogućnost“ (Новаков 2005:116).

Видимо, дакле, да је приликом изражавања теличних ситуација пожељан непрогресиван облик, јер је на тај начин могуће сагледати све сегменте ситуације, укључујући и дистизање циља. Још један тест који се користи за одређивање теличних ситуација јесте тест адвербијалне

¹¹ Комри 1976: 45: ‘Thus a telic situation is one that involves a process that leads up to a well-defined terminal point, beyond which the process cannot continue.’

модификације. Наиме, по Вендлеру, теличне ситуације се могу модификовати адвербијалом *за X времена (in X time)*.

Теличне ситуације се могу препознати на следећим примјерима:

26) *I was stretching out* my hand, and as the cool neck and the black foil touched my palm, we heard a man's shout (EL 1).

27) While Clarissa *changed* her shoes I *loaded* a backpack with our picnic (EL 5).

28) I *raised* the lid on the machine (80).

29) She *closed* her eyes tight and nodded (EL 129).

30) I *cleared* my throat softly (EL 129).

31) 'I'll *write* the phone numbers down for you' (EL 136).

Теличне ситуације најчешће су изражене непрогресивно. Логично је да ситуације са прелазним глаголима буду реализоване, па се посматрају као перфективне.

1.6 Ателичност и имперфективност

Ателичне ситуације могу бити изражене прогресивно или непрогресивно, али углавном подразумевају дуративност и имперфективно видско значење. Неке ателичне глаголске ситуације изражене су следећим примјерима:

32) As we *walked* into the wood the wind began to get up and the branches creaked like rusted machinery (EL 6).

33) His sister *was smiling* tolerantly, ... (EL 134).

34) We *had been lying* in silence now for ten minutes (EL 163).

У самом посљедњем наведеном примјеру садржан је и тест адвербијалне модификације, који прецизно назначавала ателичну глаголску ситуацију.

2. Закључак

У раду су разматране инхерентне видске особине енглеских глагола које у великом степену утичу на значење глагола у контексту блокирајући његову употребу у одређеном облику или дозвољавајући је. Самим тим, глагол добија и може да има одређено видско значење у реченичном и ширем контексту. Дат је осврт на семантичке особине стативности,

динамичности, тренутности, дуративности, теличности и ателичности.

Потврђена је хипотеза да се свака поменута видска особина везује за одређено видско значење глаголске фразе у контексту, уз веће или мање варијације у зависности од саме особине. Тако је утврђено да стативност претпоставља имперфективност и/или у извјесном смислу перфективност, динамичност имперфективност. Семантичка особина тренутности је специфична јер може условити како значење перфективности тако у одређеним условима и значење имперфективности. Такве имперфективне ситуације подразумевају структуру која је специфична по томе што се састоји из низа тренутних ситуација које се понављају, па цијела конструкција поприма обиљежје итеративности. Такође, код катенативних ситуација, које садрже глаголе са обиљежјем тренутности, јављају се и значења инцептивности / инхоативности и терминативности, која су, опет, условљена видским обиљежјем стативности.

Дуративност претпоставља и условљава видско значење имперфективности. Теличне и ателичне глаголске ситуације су специфичне будући да се препознају тек на нивоу глаголске фразе (посебно телиčnost), а условљавају и претпостављају различито видско значење: телиčnost перфективност а ателиčnost имперфективност. Такође, аспектно својство дуративности може се везивати за стативне, динамичне, и ателичне ситуације, па се може констатовати да то својство у контексту овога рада има широк оквир референције.

Извори:

Маџуан 2012: I. McEwan, *Enduring Love*, London: Vintage Classics.

Ејмис 1961: K. Amis, *Lucky Jim*, England: Penguin Books. (Clays Ltd.)

Литература:

Комри 1976: B. Comrie, *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.

Гринбаум и Кверк 1990: S. Greenbaum and R. Quirk, *A Student's Grammar of the English Language*, London: Longman.

Грубор 1953: Ђ. Grubor, *Aspektna značenja*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Лич³ 2004: G. Leech, *Meaning and the English Verb*, London: Longman.

Михаелис 2002: L. Michaelis, *Aspectual Grammar and Past Time Reference*, London: Taylor & Francis e-Library.

Новаков 2005: P. Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.

Новаков 2009: P. Novakov, *Dynamic – stative distinction in English Verbs*, u: *Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku LII/2*, Novi Sad.

Риђановић 1976: M. Riđanović, *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*, Cambridge, Mass: Slavica Publishers, INC.

- СМИТ 1997: C. Smith, *The Parameter of Aspect* (2nd ed.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- ВЕНДЛЕР 1957: Z. Vendler, Verbs and Times, u: *The Philosophical Review* 66: 143-160, Ithaca: Cornell University.
- ВЕРКИЛ и ДЕ СВАРТ 1999: H. Verkvyl and H. de Swart, *Tense and Aspect in Sentence and Discourse*, Utrecht University: Utrecht Institute of Linguistics OTS.

ПОТРЕБАТА ОД ВОСПОСТАВУВАЊЕ НА РАМНОТЕЖА МЕЃУ ДВЕТЕ СТРУЕЊА ВРЗ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Вовед

Јазикот е основното средство за општење, тој е систем на знаци што служи за комуникација. Благодарение на јазикот и говорот луѓето не само што ги разменуваат своите мисли и чувства туку ги пренесуваат и своите сознанија на идните генерации. Преку јазикот се идентификуваат националностите. За нас, нашиот јазик е основно национално обележје по кое се препознаваме во светот. Затоа нашиот мајчин јазик е нашата основа, нашиот корен што досегнува во длабочините на минатото и не држи исправени за во иднина. Нашиот јазик не е создаден сега туку е резултат на долготраен процес во кој голема улога имал нашиот предок. Голема е неговата историја. Таа нè води низ мрачни векови до првите просветители Кирил и Методиј. Тие го осветлија времето на незнаењето и на нашиот народ му го подарија најсилното оружје на светот – Македонската азбука. Ние имаме јазик кој е наш, исконски, прадедовски. Со познавањето на еден јазик луѓето лесно ја пренесуваат мислата, комуницираат меѓу себе и се разбираат. За Македонија, македонскиот јазик е непроценливо богатство, основно национално обележје по кое се препознаваме во светот.

Денес македонскиот јазик претставува целосно оформен, современ литературен јазик. Но сепак, тоа не значи дека тука треба да застанеме. Напротив, јазикот е непресушен извор кој треба постојано да се следи, да се негува, да се надоградува и пред сè да ја зачува чистината на убавиот македонски збор. Познавањето на мајчиниот јазик, односно јазикот на родителите, игра голема улога во општеството затоа што им помага на децата подобро да ги запознаат и странските јазици кои се изучуваат во училиштата. Зачувувањето на јазикот е од огромно значење заради тоа што служи да ги обединува луѓето, културно да ги поврзува генерациите кои ги прават цивилизациските вредности на човештвото. Јазикот е значаен за меѓусебно идентификување на луѓето во заедница каде тие ја остваруваат својата еманципација на општествен и национален план. Младите генерации треба да се запознаат уште од мали нозе со историјата и значењето на македонскиот јазик и со тоа кај нив да се поттикне развивање

* dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

на свеста на неговото зачувување, бидејќи нема ништо поубаво од тоа да се пишува, зборува и твори на свој мајчин јазик. Денес македонскиот јазик претставува целосно оформен, современ литературен јазик. Убаво кажал големиот Крсте Петков Мисирков: „Да се откаже човек од својот народен јазик значи да се откаже од народниот дух“ (Конески 2003).

Јазикот треба да се негува. Кога зборуваме за негувањето на јазикот треба да ги земеме предвид и влијанијата кои доаѓаат однадвор, било да се тие позитивни или негативни. Наша цел е, секако, отфрлање на негативните влијанија а прифаќање на позитивните. Но, овде се поставува прашањето кои промени се позитивни, а кои, пак, негативни. Ваквите прашања се многу актуелни кај лингвистите, за што говорат многуте научни собири, статии и конференции. Одговорот на ова прашање е многу комплексен и упатува на многу други потпрашања меѓу кои е и нашево, а тоа е влијанијата од страна на светските јазици со кои сме во постојан контакт преку научната литература, преку бизнис круговите, и преку следење на светските трендови во повеќе области од општественото живеење. Ваквиот процес на влијанија од другите јазици доведува до внесување неизвесни промени во јазикот, што покажува колку е тој флексибилен. Ниедна група на луѓе не е супериорна во однос на друга, од што произлегува дека не постои ниту инфериорен јазик. Таков е случајот и со македонскиот јазик, кој преку процесот на светската глобализација подлежи на многу влијанија од други јазици, а пред сè од најмоќните светски сили, односно од англискиот и германскиот јазик.

Влијанието на англискиот и германскиот врз македонскиот јазик

Комуникацијата е сложена работа. Од една страна, современа тенденција е да се срушат ѕидовите што ги создава јазикот, првенствено заради медиумите. Според Encyclopædia Britannica, секое седмо лице сега го зборува англискиот, а потоа и германскиот како главен или втор јазик (Kobasa 2008). Според тоа, тие се најкористените *lingua franca* во светот. Нивната употреба меѓу луѓето овозможила поширока комуникација и размена на корисни информации.

Од друга страна, пак, ѕидовите што ги создал јазикот придонеле за поделба, омраза и војни. The World Book Encyclopedia наведува: „Кога сите луѓе би зборувале ист јазик . . . би се зголемила добрата волја меѓу земјите“ (Kobasa 2008). Се разбира, за да има ваква добра волја, ќе биде потребно да се направи една многу подлабока промена отколку само да се користи *lingua franca*. Само мудриот Творец на јазикот може да предизвика сите луѓе да зборуваат еден јазик.

Исто како што мајчиниот јазик ги идентификува луѓето од извесна нација, па дури и област, така и јазикот што го користат може да ги идентификува луѓето од некоја група, како што е професија, занает, културни и спортски групи, па дури и криминални организации. Списокот

е практично бесконечен. Лингвистите ги нарекуваат овие посебни варијации жаргон или сленг, а понекогаш дури и дијалект.

Дружељубивата природа на луѓето се гледа во јазикот. Затоа, кога културите ќе дојдат во допир — а тоа често се случува — во јазиците на тие култури со генерации останува доказот за таквиот контакт.

Нашиов труд е посветен токму на влијанијата врз македонскиот јазик кои во денешно време со процесот на глобализацијата доаѓаат од страна на англискиот и германскиот јазик.

Во сите сфери на општеството е забележано нивното влијание и тоа почнувајќи од младата популација во нивните неформални разговори, па сè до политичката фела во нивните официјални разговори и седници. На пример, младите во своите разговори најчесто ги користат следниве англицизми: cool, by the way, kiss, call me, hi, what's the problem, don't bother me, leave me alone, it's ok, see you later, oh my God, tell me, babysitter... Проблемот се јавува секој пат кога некој сака да звучи интелектуално или начитано, па намерно користи англиски зборови, интернационализми или дури изведени зборови со англиска и германска основа и македонска форма на зборот. Оваа појава е непочитување и навреда за македонскиот јазик. Во последно време поради зголемената улога на Германија на светско ниво и кај нас е забележана употреба на германизми во секојдневните и во високите бизнис кругови. На пример: inport, knapp, kurz, eine Pause, arbeiten, eine Reise, schnell, schleppen, schwer, keine Zeit, lustig... Од наведените примери на англицизми и германизми може да се заклучи дека станува збор за зборови кои ги заменуваат македонските зборови и покрај тоа што во македонскиот јазик постојат зборови со исто значење. Оттука произлегува и ставот на лингвистите македонисти кои стравуваат дека употребата на ваквите англицизми и германизми ќе доведе до истиснување на македонските зборови и, со текот на времето, и до угаснување на македонскиот литературен јазик. Некои научници кои се занимаваат со оваа проблематика велат дека нема потреба од паника и дека ваквиот процес го има само кај младата популација, која како и секоја друга треба да помине и низ таа фаза наречена жаргонизми. Но, земајќи предвид дека младите се нашата иднина, иднината на македонското општество, секако дека оваа појава е загрижувачка и алармантна. Ние, како научници, како лингвисти треба да посветиме поголемо внимание на оваа појава и да ги упатуваме младите генерации се повеќе да го користат македонскиот збор, македонскиот јазик. Употребата на интернационализми, какви што се англицизмите и германизмите, е нужна во некоја ситуација и не треба целосно да се негира, односно да се отфрла, но треба да се намали нивниот број во секојдневното говорење. Кога зборуваме за секојдневно говорење мислиме не само на младите, туку и на наставниците, на новинарите, на родителите, и на сите повозрасни категории на луѓе кои им служат за пример на младите генерации. Секако, овде ќе се спомене и информатичката технологија за која многумина ќе

речат дека е нужна употребата на англицизми и германизми во нивните кругови, но ние сакаме да потсетиме дека за секој англицизам и германизам во информатиката постои соодветен еквивалент на македонски јазик. Пример за англицизмите за кои постојат следниве македонски еквиваленти: input – внес, sent – испратено, message – порака, mouse – глушец и сл. За германизмите, исто така: Brusthalter – градник, Kuchen-колачи, Bürste – четка, melden – пријавува, Straße – улица и сл. Како што веќе рековме, проблемот не е во користење на интернационализмите, туку во нивната секојдневна употреба и во обидот тие да ги потиснат еквивалентните македонски зборови. Покрај тоа што зборовите се заемаат во еден јазик согласно нивната потреба, се јавува тенденција на голем број заемки, особено глаголи формирани од продуктивниот суфикс –ира, што многу се користат во печатот како синоними за веќе постојните македонски зборови како, на пример: инволвира, инклудира, финишира, трансферира, позиционира, процесира, рефлектира, генерира, преферира итн. Токму оваа појава е алармантна, односно загрижувачка и треба сите ние да дадеме свој придонес кон нејзино отстранување или, во најмала рака, во нејзино одржување во рамките на нормалата.

Заклучок

Со анализата на сите аспекти на употребата на англицизмите и германизмите во македонскиот јазик можеме да проникнеме во видот и обемот на влијанието на англискиот и германскиот јазик врз македонскиот како културен и лингвистички феномен. Свесни сме дека глобализацијата како светски процес е причинителот на оваа болест, која нема смртоносен карактер, но која мора постојано да се одржува во нормала. Многубројните промени на светско ниво се одразуваат и оставаат белег на сите сегменти на едно општество и културата, меѓу кои и јазикот, кој е подложен на измени. Но, треба да имаме на ум дека јазикот претставува идентитет и културно обележје на еден народ и неопходно е да се негува и правилно да се употребува ако сакаме да го зачуваме. Преку овој труд сакаме да укажеме на нужната потреба од заштитување на македонскиот јазик од негово осиромашување, односно од употреба на интернационализми за кои веќе постојат соодветни македонски синоними. За овој процес потребно е вклучување на сите сфери од општеството за организирање на кампањи за подигнување на свеста кај јавноста за тоа од колкаво значење е нашиот напор да го осудиме осиромашувањето на македонскиот јазик во секојдневниот живот. Свеста на јавноста би можела да се подигне преку различни проекти, преку семинари, преку поттикнување на издавчките куќи за издавање на поголем броја на македонски изданија или преведување на светските бестселери, па дури и преку некои законски регулативи кои би биле од голема корист за медиумите и за нивното влијание врз популацијата. Постојат многу предлози и идеи за зачувување

на нашиот мајчин јазик, но не треба да заборавиме дека овој процес на зачувување на јазикот и спречување на неговото осиромашување зависи од сите нас. И затоа, секој од нас треба да се запраша како и на кој начин може да учествува во еден ваков процес, кој е од суштинско значење.

Референци

- Ѓуркова 2009: А. Ѓуркова, *Актуелни состојби во македонскиот јазик од 1991 год. до денес*, во: монографијата "Med jezikami in kulturami", Љубљана: Филозофски факултет, 97-111.
- Велковска 2002: С. Велковска, Зборник на трудови од собирот *Норма и речник*, Јазикот наш денешен, кн. 9, Скопје: ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „Крсте Мисирков“, стр. 114.
- Конески 2003: К. Кирил, Зборообразуваето во современиот македонски јазик, Скопје: *Македонски јазик*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Кобаса 2008: "Encyclopedia" World Book Online Reference Center. Retrieved 2008-01-13.
- Тоевски, Стево. *Македонскиот јазик профитира од глобализацијата*. <<http://dw.de/p/13Crj>> 20.10.2013.

АНГЛИЦИЗМИТЕ КАКО ДИРЕКТНИ ЗАЕМКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Вовед

Јазикот е нашето најголемо духовно културно наследство и ние мораме да го чуваме како нешто најсвето, зашто нашите предци во мошне тешки и неповолни историски околности се изборија за правото на употреба на својот јазик, за докажување на неговата посебност... Македонскиот јазик денес е познат и афирмиран во светот со својата јазична структура и богат лексички фонд и има свое место во словенското јазично семејство. Нашата многувековна писмена традиција е најголемо сведоштво за посебноста на македонскиот јазик и самобитноста на македонскиот народ.

Секој човек го зборува јазикот во зависност од тоа колку е интелектуално способен. Иако е вродена биолошка способност, јазикот е процес кој трае, и затоа се учи цел живот.

Денес македонскиот јазик претставува целосно оформен, современ литературен јазик. Но сепак, тоа не значи дека тука треба да застанеме. Напротив, јазикот е непресушен извор, кој треба постојано да се следи, да се негува, да се надоградува и пред се да се зачува чистината на убавиот македонски збор. Познавањето на мајчиниот јазик, односно јазикот на родителите игра голема улога во општеството затоа што им помага на децата подобро да го запознаат и наметнатиот јазик, во земјата каде живеат.

Како и другите народи и македонскиот има свои обичаи, преданија кои се пренесуваат од колено на колено и го одразуваат нашето битие, сето тоа благодарение на постоењето на нашиот мајчин јазик. Зачувувањето на јазикот е од огромно значење заради тоа што служи да ги обединува луѓето, културно да ги поврзува генерациите кои една на друга ги прават цивилизациските вредности на човештвото. Јазикот е значаен за меѓусебно идентификување на луѓето во заедница каде тие ја остваруваат својата еманципација на општествен и национален план. Младите генерации треба да се запознаат уште од мали нозе со историјата и значењето на македонскиот јазик и со тоа кај нив да се поттикне развивање на свеста на неговото зачувување бидејќи нема нешто побаво од тоа да се пишува,

* snezana.kirova@ugd.edu.mk

зборува и твори на свој мајчин јазик. Денес македонскиот јазик претставува целосно оформен, современ литературен јазик.

Контакти

Иако можностите за контакт со англискиот јазик се секојдневни и многубројни, тие се еднострани и пасивни, бидејќи најголемиот дел од контактите со англискиот се електронски или „виртуелни“. Сателитската и компјутерската технологија целосно го изменија начинот на кој комуницираме со светот. Секојдневно сме во контакт со печатените медиуми (весници, списанија, брошури), електронските медиуми, радиото, телевизијата итн. Токму поради ова, влијанието на англискиот не е резултат на една регуларна социјална интеракција меѓу две јазични единици што се преклопуваат, туку на индиректното влијание на компјутерската технологија и на медиумите.

Најзабележливи резултати од влијанието на англискиот јазик врз македонскиот се процесите на заемање и менување на кодот. Најчесто, зборовите се земаат во еден јазик кога има потреба од нив, односно кога има потреба од нови поими (пред сè, со развојот на технологијата) особено на компјутерската технологија. Новите лексеми се заемаат како целини, па фонетски и морфолошки се адаптираат од страна на јазичниот систем што позајмува (македонскиот јазик) и со време го губат призвуокот на туѓ збор.

Најчести заемки

Покрај тоа што зборовите се заемаат во еден јазик согласно нивната потреба, се јавува тенденција на голем број заемки, кои многу се користат во печатот како синоними за веќе постојните македонски зборови како на пример: инволвира, преферира, бенефит, сајт, меил, итн. Од областа на економијата и политиката се сретнуваат термините што се потполно прифатени во печатот, а тоа се: кеш, индикатор, лидер, мотиватор, супервизор, имплементација, евалуација, тренинг, конзистентност, флукутација, конфиденцијалност, акаунт, интензификација, ауткам итн.

Се забележува голема зачестеност на придавките од типот: континуиран, иновативен, публикуван, адаптабилен, таргетиран, компетитивен, перманентен итн. Зборовите од типот стартува, атрактивен, информира, перфектен, лимит, фамозен итн., кои имаат соодветни македонски еквиваленти: почнува, привлечен, известува, совршен, граница, славен, сè помалку се употребуваат и доаѓаат во ситуација што оди кон исфрлање од употреба на изворните македонски зборови. Сето ова води кон сè помала употреба на македонскиот јазик и негова голема измена. Друг проблем што се јавува е тоа што одреден број од најновите англицизми се неразбирливи за голем дел од обичните граѓани кои секојдневно го следат дневниот печат и телевизиските програми.

Глобално гледано, има два вида англицизми во македонскиот јазик: 1) првиот вид претставува голем број на директни заемки што без превод многу често се користат во медиумите; 1) вториот вид се состои од англицизми што се транскрибирани со кириличнописмо, со тенденција директно да ги пренесат нивното значење или, пак, едноставно се употребуваат за да ги заменат македонските зборови.

Заклучок

Зачувувањето на јазикот е од огромно значење заради тоа што служи да ги обединува луѓето, културно ги поврзува генерациите кои една на друга ги предаваат цивилизациските вредности на човештвото, за меѓусебно идентификување на луѓето во заедницата каде тие ја остваруваат својата еманципација на општествен и национален план. Негувањето на сопствениот јазик значи постоење на еден народ кој може слободно да ги изразува своите мисли, чувства и дејствувања. Младите генерации треба да се запознаваат уште од мали нозе со историјата и значењето на македонскиот јазик. Јазикот е најголемо културно наследство и треба да се развива свеста кај младите генерации за негово зачувување.

Како резултат на престижниот статус на англискиот јазик, употребата на англицизмите во македонскиот јазик денес е во постојан пораст особено во доменот на: образованието, науката, компјутерската технологија, печатениот медиум, комуникациите, музиката, филмот и спортот. Сите овие домени се поврзани со медиумите, бизнисот и рекламирањето, што имаат особено важна улога кога се работи за употребата на јазикот. Очигледно е дека бројот на заемки од англискиот јазик што се прифаќаат во македонскиот сè повеќе се зголемува како резултат на фактот дека Македонија е во процес на интеграција со светската економија и култура.

Референци

- Ѓуркова 2009: А. Ѓуркова, Англицизмите во македонскиот јазик, во: *Литературен збор*, год. LIX, 4–6, Сојуз на друштвата на македонски јазик и литература на Република Македонија, Скопје, 14–23.
- Ѓуркова 2009: А. Ѓуркова, Актуелни состојби во македонскиот јазик од 1991. год. до денес, во: монографијата *Med jeziki in kulturami*, Љубљана: Филозофски факултет, 97–111.
- Matthews 2005 [1997]: P. H. Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford: Oxford University Press.
- <<http://dw.de/p/13Crj>>.

СРБИСТИКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА **

У раду се анализира место србистике у условима глобализације науке. Полазећи од актуелних услова и параметара које се пред србисте постављају, анализира се и усаглашеност ових услова са могућностима научне продукције и публикација. Првенствено имамо у виду интернационалне часописе, чији садржај представљамо према језику/језицима којима се радови баве, дисциплинама и ужим научним областима којима су посвећени и учешћу србистичких радова у њима. Извршена анализа показује да је могуће усагласити захтеве универзитетских правилника са захтевима датих часописа, али уз извесну адаптацију на тематском и методолошком плану. Та адаптација у највећој мери подразумева бављење примењенолингвистичким и социolingвистичким темама и напуштање системсколингвистичког терена.

Основни предмет рада јесте анализа прилагођавања стандарда за вредновање научноистраживачког рада међународним стандардима, те утицај тога прилагођавања на србистику као националну дисциплину.¹ Постоје тенденције и све гласније исказивана мишљења истраживача из других области да друштвено-хуманистичке науке (а тиме и србистика) треба да самеравају истраживачка постигнућа на исти начин као и природне, математичке, техничке, медицинске и друге дисциплине. Као што је познато, то би значило да србисте очекује „бодовање“ који би врхунским – или једино валидним, будући обавезним – резултатима валоризовало радове објављене у часописима међународног значаја. Тежња да се истраживачки резултати српских научника самере у контексту интернационалних постигнућа на начин који би обезбедио јединствене параметре свакако је део „увођења реда“ и укључивања у ширу истраживачку заједницу. Међутим, систем који се ослања на квантификацијске параметре примењене у међународним оквирима може се посматрати и као део и као

* ilijanacut@yahoo.com

** Рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Сви подаци у раду односе се на време у којем су обављене анализе, до времена презентовања рада на научном скупу (мај 2013). Податке нисмо у међувремену ажурирали, јер су сви бројчани и статистички подаци заправо дати као илустрација и путоказ за извођење закључака, а нису пресудни као апсолутне величине. Њихове промене не досежу ни обим ни карактер који би могли утицати на промену закључака.

узрок својеврсне глобализације науке, схваћене као „процес којим искуства свакодневног живота, обележена ширењем артикала и идеја, постају стандардизована широм света“ (*Енциклопедија Британика*, под *глобализација*).

Различита схватања глобализације – а обично се издваја пет општих – у први план стављају неке од следећих својстава: интернализацију, универзализацију, либерализацију, или „вестернизацију“ односно модернизацију пре свега у форми „американизације“ (Scholte 2005: 17–19). Разумевање глобализације у последњем случају иде до онога што се само друкчије дефинисало као империјализација или колонијализам: „Following this idea, globalization is a dynamic whereby the social structures of modernity (capitalism, rationalism, industrialism, bureaucratism, individualism, and so on) are spread the world over, normally destroying pre-existent cultures and local self-determination in the process. Globalization in this sense is sometimes described as an imperialism of McDonald`s, Hollywood and CNN“ (Scholte 2005: 19). Пета концепција у први план ставља трансформацију просторне организације друштвених релација и трансакција, или – у крајњој линији – „супратериторијалност“ (Rosenau 2003) која се показује у свим сферама² и подразумева конкурентан развој у структури производње, управљања, идентитета и знања (Scholte 2005: 28).

Као и у многим другим областима, глобализација је у науци „искомпликована веома различитим очекивањима, животним стандардом, културом и вредностима и правним системима“ (*Енциклопедија Британика*, под *глобализација*). У условима глобализације науке, и упркос идентификованим „глобалним истраживачким проблемима“ као што су одржива пољопривредна производња, обновљива енергија и сл., у истраживањима је јасно препознат проблем односа центра и периферије. При томе, *центри* пласирају теме и нова истраживачка постигнућа, док *периферија* – уколико има капацитета – примењује постигнућа у технолошком или развојном процесу.³ Иако је однос центра и периферије

² „Traces of deterritorialization can be discerned everywhere. In the field of education, for example, U.S. business schools are tapping into new pools of students by establishing branches throughout the world. From Hong Kong to Hyderabad, from Singapore to Frankfurt, from Barcelona to Bangkok, local students are taking U.A.-designed courses under American professors. Similarly, in sports conventional boundaries are increasingly being spanned, with athletes playing for teams in other than their own countries“ (Rosenau 2003: 67).

³ На пример: „Despite the global scientific community, Korean scientists feel their inferiority as a scientific actor in the hierarchical scientific world system. In this sense, Korean scientific actors’ local and global identities are contradicted. Thus, I believe that hierarchical relationships in the globalization of science and technology act as a crossing point between not only scientific actors’ local and global identities but also, and more important, between their scientific and sociocultural identities. The globalization of science and technology in the context of multilayered center-periphery

највидљивији у техничко-технолошкој и медицинској сфери, приметан је и у хуманистичким наукама. О томе Пипер каже: „Свет у којем живимо добија досад невиђено убрзање, посебно у науци. [...] Савремену лингвистичку продукцију све је теже, практично је немогућно држати на оку чак и у најопштијим цртама. У том погледу разлике између најразвијенијих и осталих средина постају све веће. Прве диктирају општи смер, темпо и стандарде научног развоја, имају најефикаснију организацију научног рада – од приступа грађи до презентације на интернету, располажу издавачким и другим маркетингом, који намеће осталима одабране идеје, књиге и ауторе као врхунске итд. Ми смо међу онима који то (углавном) немају. Први личе на пилоте суперсоничног авиона којим управљају помоћу најбоље технике. Други, с ретким изузецима, личе на путнике у истом авиону (или чак на прекобројне, остављене да чекају следећи лет), који покушавају да нешто виде кроз прозор голим оком иако брзина кретања то не дозвољава, или препричавају оно што су чули од пилота“ (Јевтић 2010: 352).

Као последица глобализације науке приметна је и растућа дисперзија географске повезаности и све већа удаљеност међу истраживачима – партнерима, при чему се истраживачи из мање развијених земаља удружују са већих географских дистанци (Waltman et al. 2011). То свакако бива омогућено савременим комуникационим средствима, али и оријентацијом међународних фондова на развој оваквих врста сарадње. У тим условима и таквим покушајима истраживачке теме неминовно постају „глобалне“ или компаративне и умногоме губе национални карактер,⁴ што, на другој страни, повећава могућности објављивања у међународним индексираним часописима.

Анализирајући колико српски филолози (па и србисти међу њима) објављују у часописима међународног карактера, као и њихове ставове и искуства у вези са најзначајнијим потешкоћама с којима се срећу, за потребе рада користили смо различите изворе података. Међу њима су

relationships should be viewed within the context of the power struggle between multilayered scientific actors' local status and global identities“ (Hwang 2008: 130).

⁴ Сарадња поспешује глобализацију не само географски гледано, већ укрупњава и дисциплинарна подручја: „Collaboration can be cross-disciplinary, cross-institutional, cross-geographical, and international. Cross-disciplinary collaboration involves inter – or multidisciplinary collaboration. Cross-institutional collaboration reflects collaboration between organizations, for example, academia-industry collaboration. Cross-geographic collaboration is increasing between dispersed organizations as well as within organizations that have multi-site workplaces“ (Hwang 2008: 101–102); „The scientific community is influenced by globalisation, and is also driven by its own dynamics. Scientists have been both motivated and enabled to work across disciplinary and international borders by technological advances and shifts in geopolitics. But science has always pushed boundaries, be they technological or national and political. Global science is increasing, but it is also nothing new“ (Knowledge, networks and nations 2011: 14).

извештаји (за 2011. и 2012. годину) са актуелних националних пројеката које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Прегледавши извештаје двају пројеката са релативно великим бројем истраживача (на једном је 16 истраживача и 5 стипендиста, а на другом чак 35 истраживача), дошли смо до следећих резултата:

- на једном од њих, који се базично бави књижевношћу, три су рада објављена у часописима категорија M21, M22 и M23; сва три рада припадају истом аутору;
- на другом, који се првенствено бави језиком, седам је радова у категоријама M21, M22 и M23; четири припадају једном аутору (од тога три у коауторству са страним истраживачима);
- од укупно десет радова са SCI листе, у три наслова појављује се српски језик;
- од укупно шест наших истраживача са та два пројекта који су (ко)аутори у овим радовима, један је србиста са општелингвистичким последипломским образовањем у иностранству, док су остали истраживачи примарно везани за стране филологије, културу, књижевност или општу лингвистику).

За даљу анализу у највећој мери користили смо базу добијену истраживањем у оквиру пројекта *Успостављање дијалога између заједнице истраживача и доносилаца одлука у области друштвених наука у Србији ради унапређивања квалитета истраживања у друштвеним наукама*,⁵ који су заједно реализовали Министарство просвете и науке Републике Србије и радна група Института економских наука као локална координациона јединица Регионалног програма подршке истраживању у области друштвених истраживања на западном Балкану.⁶ Инструмент за истраживање у оквиру овог пројекта био је упитник који је послат на

⁵ Аутор изражава захвалност истраживачима Института економских наука који су били спремни да селектују и уступе тражене податке. Истраживање се односи на друштвено-хуманистичку област као веома специфичну, што истиче низ аутора који говоре о библиометријским анализама, на пример: „Another aspect requiring careful consideration when performing bibliometric analyses of the social sciences and humanities is the relatively local orientation of social science and humanities research. Whereas the problems identified in the NSE tend to be universal by nature, social science and humanities research topics are sometimes more local in orientation. The target readership may be limited to a country or region (Glänzel 1996; Hicks 1999, 2004; Ingwersen 1997; Nederhof et al. 1989; Nederhof and Zwaan 1991; Webster 1998; Winclawska 1996). In many cases, the concepts and subjects covered in social sciences and humanities can be expressed and understood only in the culture that shapes them. Social science and humanities scholars reportedly publish more often in their mother tongue, and in journals with a limited distribution (Gingras 1984; Line 1999)“ (WSSR: 253).

⁶ У даљем тексту скраћеницом RRPP упућујемо на све врсте материјала добијене у оквиру истраживања, што ћемо посебно наглашавати и прецизирати. На објављени извештај упућујемо пуном референцом (Стошић и др. 2013).

електронске адресе око 1300 истраживача у области друштвених наука у Србији. Упитник је попунило 626 истраживача из ових научних области (Стошић и др. 2013: 16). Међутим, при обради података филолози нису издвојени као посебна категорија (па, наравно, ни србисти). Разлог је прилично баналан, али је за овај рад можда веома индикативан. Наиме, од 626 истраживача који су доставили попуњен упитник, 597 припада друштвеним наукама, а само педесет двоје хуманистичким (језик, књижевност, историја уметности, археологија). Тако су лингвисти на крају потпали под „остало“. Одзив србијанских филолога у тако занемарљивом броју (далеко мањем од економиста, педагога, социолога) нисмо у могућности да објаснимо јер не поседујемо никакве податке, али је јасно да никаква квантитативна анализа одговора није могућа. Ово смо, стога, покушали надоместити: (а) сажимањем оних проблема и закључака анализе у RRPP који би могли бити најрелевантнији и за србистику (или, шире, филолошке науке), и (б) квалитативном анализом одговора филолога на отворена питања.⁷

Прво, преглед активности у друштвеним наукама показује веома слично стање као и на пројектима чије смо резултате анализирали. Иако се упитником тражило да се наведу по два последња објављена рада из категорија *домаћи/регионални/међународни*, могло се закључити да се највише објављује у домаћим часописима (85,6% испитаника), потом следе часописи који се објављују у земљама југоисточне Европе (мање од половине или 43,33%, односно 290 испитаника), а далеко су најмање заступљени радови објављени у иностранству, изван региона југоисточне Европе. У тој категорији један рад наводи 74 испитаника, а два – 81 испитаник (Стошић и др. 2013: 31). Другим речима, нешто мање од четвртине испитаника објавило је ван региона.

Занимљива је расподела „пракси публиковања“ добијена кластер анализом, која јасно показује постојање три групе: (а) истраживачи који публикују искључиво у Србији (63% узорка), (б) истраживачи који публикују у Србији и региону (21%) и (в) истраживачи који публикују у Србији и свету (16%) (Стошић и др. 2013: 36–37). Нејасно је да ли се овакво опредељење јавља од почетка или се часописи у региону користе као фаза у „тренингу“ за публиковање у свету. С друге стране, чињеница је – до које смо дошли прегледом доступних биографија српских истраживача или интервјуима с њима – да у међународним часописима највише објављују лингвисти који су од раних фаза у научној каријери били веома близу интернационалне научне сцене, најчешће проводивши и физички извесно време у западноевропским научноистраживачким институцијама. Другим речима, и ово потврђује налаз да је научноистра-

⁷ Упитнике и SPSS базу такође смо, као и нацрт извештаја (будући да у време припреме рада и одржавања научног скупа сама студија није била објављена), добили на увид љубазношћу управе и истраживача Института економских наука.

живачка заједница у Србији „затворена и самореферентна“ (Стошић и др. 2013: 53), да ретко прекорачује националне оквири и кад је у питању публикување и кад је у питању рад на пројектима.

Основно је питање – ако се претпостави да се описано стање у друштвеним наукама може применити и на србистику – зашто је заједница „самореферентна и затворена“. Прво, у вези са србистиком треба признати да је стање сложеније утолико што чак и на националном простору постоји *више затворених самореферентних истраживачких заједница*. Оне се могу одредити и као „школе“, али је евидентна *институционална* затвореност и веома ниска размена међу њима, која вероватно потиче од неусаглашености на различитим плановима, пре свега на језичкополитичком.⁸ Из те распарчаности и неусаглашености, у којој су филолози различитих „групација“ готово „невидљиви“ једни за друге, још је теже остварити „видљивост“ на интернационалном плану. А на том плану, како П. Пипер наглашава, конкуритивност је примарна покретачка мотивација: „Има народа и култура конкуритивних, такмичарских (у основи ловачко-ратничких), ратоборних, експанзивних (тзв. врућих култура) и култура више кооперативних, мирољубивих, споријих, претежно усмерених на очување целине, а не на издвајање појединца у њој. Граница међу њима није оштра, а у савременом свету предност, нажалост, сасвим сигурно има конкуритивност, што на дужу стазу не може на добро изаћи, а што се на микроплану испољава као лична нетрпељивост према другима, отуђеност, завист, суревњивост, подметања и сл.“ (Јевтић 2010: 390). С друге стране, и у српским оквирима очито постоје различите врсте нетрпељивости, за које наводимо један од бројних примера: М. Радовановић ће колегама (које не именује али их шире одређује) приписати неваспитање, ароганцију, агресивност и сл. (Јевтић 2010: 282) и о њима рећи да „кад захвате воду, да пију, изгледају као да су измислили не лонче, него и воду саму!“ (Јевтић 2010: 282). У условима који су додатно обликовани односима те врсте, професионална сарадња свакако „трпи“, али је њена недостатност посебно видљива на „нематичним“ факултетима (нпр. један професор нематичног факултета, филолог, написао је да велики проблем представља „nedovoljna

⁸ О нетрпељивости међу члановима научних заједница пише и Тошовић, пре свега имајући у виду *стил научника*: „Критизерство неријетко настаје из конјуктурних побуда, а често има политичку позадину (научно политиканство). Постоје ситуације када неуспјешни научници на тај начин лјече фрустрације, научну неспособност и завист према онима који су оригиналнији, продуктивнији и резултативнији. [...] Пошто је деструкција заоштрена однос, стил излагања има форму полемике, понекад памфлета“ (Тошовић 2002: 275). У напомени везаној за овај део текста, Тошовић примећује: „То је, рецимо, дошло до изражаја у сукобима на српској лингвистичкој сцени крајем прошлог стољећа“ (исто: 275).

kommunikacija sa kolegama iz moje naučno-istraživačke oblasti i prilika za razmenu znanja i iskustava“).⁹

Осим затворене истраживачке сарадње, цела ова ситуација има и једну сасвим „баналну“ последицу. То је, како каже један веома успешан лингвиста, „svojevrсно 'lobiranje' за objavljivanje radova u nacionalnim časopisima, čime, po mom mišljenju, sistem bodovanja, koji je počeo kao pošten pokušaj da se učinak istraživača nekako kvantifikuje, polako prelazi u 'dogovornu ekonomiju' interesnih grupa na univerzitetima i institutima“. За истраживача који је дао овакав одговор никако не бисмо могли рећи да се *жали* на овакве појаве да би правдао сопствени неуспех, јер се ради о једном од врло продуктивних млађих истраживача који објављује и у врхунским светским часописима. Међутим, шире сагледане последице отварају питање „nedoslednog provodjenja sistema recenziranja u mnogim časopisima i zbornicima, pri čemu se štampa mnoštvo apsolutno nekvalitetnih radova (od čega najveći broj radova jednih te istih autora). Tako se događa da visoka zvanja stižu pojedinci čiji je opus najblaže rečeno problematičan, što meni lično ne predstavlja teškoću ali narušava sliku o kvalitetu nauke u Srbiji“. И у овом случају, критику упућује истраживач са великим бројем радова у референтним часописима. Како се ради о члану уредништва једног часописа са листе Министарства просвете, науке и технолошког развоја, претпостављамо да је и директно упознат са случајевима које описује.

Ако имамо у виду број и структуру бодова неопходних за напредовање у звањима у друштвено-хуманистичким наукама, јасно је откуд долази овакав притисак на уредништва и њихова затвореност (а тешко је рећи шта је чему узрок, а шта последица). Свакако је мање захтевно припремити рад за часопис категорије М24 него за остале часописе М20 – што због писања на српском језику, што због могућности избора усконационалних тема, што због контаката са уредницима и извесних привилегија стеченим тим контактима. Дакле, довољно је објављивати монографије и радове у националним часописима и зборницима јер носе број бодова мало мањи (или једнак, као М23) од међународних референци. Одлазак на међународне скупове у иностранству је скуп, технички и језички захтеван али се бодује колико и национални; понекад је део „научног туризма“ и „економије“ (Арсенијевић 2012). Истраживачки рад се посебно „не исплати“ и не награђује на универзитетима, јер се плате формирају без обзира на резултате на том пољу, а како истиче већина анкетираних, и како каже П. Пипер у интервјуу, „данас је бити модеран у науци више него икада постало за многе врло скупо“ (Јевтић 2010: 352). Највише се, дакле, „исплати“, и са становишта уложеног труда и са

⁹ Изјаве испитаника из RRPP упитника дате су под знацима навода у целом раду, у оригиналу и углавном су пренете латиницом (као у упитницима). Обавезали смо се на поштовање анонимности у свим сегментима истраживања, па у складу с тим не наводимо никакве податке који би могли открити идентитет истраживача који су дали одговоре.

становишта шанси, па на крају и финансијски, објављивати у земљи и региону.

Тако се српска филологија и даље држи у затвореном кругу домаћег издаваштва. Стога се чују разни предлози, већ дуже време, да се радови у часописима са SCI листе (само се на тој листи инсистира у нашим институцијама које се баве науком) учине обавезним за напредовање у струци, а тиме и за о(п)станак у институтима и на факултетима. Анализирајући велики број података, аутори RRPP студије дају прелиминарни предлог да се врхунски часописи (првих 10% са SCI листе) будују 15 пута више од часописа категорије M51, и редом према преузетој табели (Стошић и др. 2013: 113; *пондер* је вредност M51), те да се аналогни „пондери“ примене и на друге међународне листе, што би свакако натерало истраживаче из области хуманистичких наука у Србији да постану „видљиви“ на интернационалном нивоу:

	Časopis	Ponder
1.	Prvih 10% sa SSCI liste	15
2.	11–30%	10
3.	31–50%	5
4.	Donja polovina SSCI liste	2

Како смо већ нагласили, анкетирани истраживачи често истичу да у Србији влада одређена врста „монополизације“ и „трговине“, да је уочљива лоша и нетранспарентна рецензентска пракса и непрофесионалност великог броја уредништава.

Томе је свакако допринело придавање превеликог значаја формалним критеријумима и квантификовању резултата, при чему, како тврди немали број анкетираних истраживача, једну од кључних улога имају амбиције да се буде што боље рангиран, са статусним и финансијским импликацијама, у постојећем систему (A1–A6). Најчешће се „бодови“, како наглашава један веома успешан лингвиста (A1) „*prikupljaju linijom manjeg otpora – brzim slanjem velikog broja radova manjeg kvaliteta u dostupnije časopise, uglavnom lokalnijeg dometa*“, јер се на објављивање у релевантним међународним часописима дуго чека. Регистроване проблеме у вези са брзим и калкулантским прикупљањем бодова испитаници у овој анкети илуструју и квазикоауторским радовима. Прегледом референци (доступним на сајтовима факултета) додатно смо уочили да се поједини истраживачи потписују на радове објављене у часописима са SCI листе чији је наслов дисциплинарно релативно неутралан, али садржај недвосмислено указује на то да један од коаутора нема апсолутно никакве везе са текстом, односно да аутор и текст не деле ни најшире одређену научну област. Коментаре везане за „скупљање бодова“ илуструјемо дословним навођењем једног од њих: „*Vrednovanje istraživača se pretvorilo u ludu trku za*

bodove što prednost daje fanaticima, površnim istraživanjima i istraživačima, kompilarima, hrabrim i bezobzirnim 'kolekcionarima' bodova” (о различитим категоријама квазинаучних лингвистичких радова в. Ковачевић 2012а; о „седам грехова“ у природним наукама али и у научној продукцији уопште, в. Gunsteren 2013).

На потпуно другом крају скале занимљива је и „борба за квалитет“, примећена од стране неколико филолога. Упорни противници „сакупљања бодова“, који промовишу идеју да се квантификација учинка истраживача заправо своди на снижавање квалитета и самопромоцију, изражавају својеврстан „презир према бодовима“ и „буразерској политици у публикавању“ којим правдају то што не пишу и не објављују. Или, како примећује један од анкетираних истраживача, „sve je podložno zloupotrebi: prezir prema bodovima može da bude samo izgovor za nerad, a hvaljenje njima, opet, rezultat lobi-sistema na lokalnom i regionalnom nivou, sa značajno nižim naučnim aspiracijama, po principu 'objavi ti meni, pa ću i ja tebi““. Свакако да такве појаве постоје, али се и преувеличавају у очима неактивних истраживача те постају опште место (овде имамо у виду опште слагање групе од петнаестак истраживача из области друштвено-хуманистичких наука који су, у анкети коју смо усмено спровели, са сигурношћу устврдили да је због „веза“ у Србији лакше објавити у часопису са SCI листе него у часопису M24; ниједан од испитаних никада није послао рад ни на једну ни на другу страну).

Ако се ипак жели изаћи из националних оквира и остварити барем каква-таква видљивост на међународној сцени, и ту се појављују извесни проблеми и препреке. Проблеми који потичу од нас самих јесу: недовољно познавање страних језика, дескриптивни карактер мноштва наших радова из ових дисциплина, мали број емпиријских истраживања (што је највероватније последица недостатка истраживачких идеја и непознавања статистичких метода). На другој страни, као највећи проблем издваја се релативно слаба заинтересованост за наше националне или регионалне теме. Додатно, видљива је и „opravdana nezainteresovanost velikog broja inostranih časopisa za radove koji su zasnovani na zastareлом, nestandardizovanом или nepotpunом instrumentariјumu, koji, nemajući drugог izbora, često koristimo u istraživanјima“, али се говори и о фаворизовању оних аутора који имају „ostvarene kontakte u inostranstvu или sa uredništvom“, као и у коментарима о домаћим часописима.

Уз све то, глобализација доноси „владавину“ теоријских парадигми, доминацију истраживачких методологија, примат одређеним темама и сл. Ово ћемо показати летимичним прегледом наслова и кратких описа тематике међународних референтних часописа (у Кобсон бази). У групацији Linguistics налази се 162 часописа, од којих општелингвистичке теме, методолошка питања (укључујући рачунарску лингвистику) у први план ставља 24 часописа. Синтагму „примењена лингвистика“ у наслову има 7 часописа, али се чак 24 бави учењем језика и дечјим говором, 4 пробле-

мима билингвизма, 6 патологијом говора. Социолингвистика, социјална интеракција, интеркултурална комуникација – основни су предмети дванаест часописа. Часописа неуролингвистичке, психоллингвистичке и когнитивнолингвистичке оријентације је девет. Прагматика и семантика заступљене су са четири, синтакса са само два, а превођење са шест појављивања у насловима.

Гледано тематски, можемо рећи да се овде, са малим изузецима (јер нисмо могли прегледати садржаје свих часописа), завршавају теме заступљене у првој половини листе.

Следе истраживања говорног језика у различитим функционалним стилевима и са различитих аспеката (3), дијалеката (2) и функционалних стилова (2). Фонетика и(ли) фонологија заступљене су у четири наслова, лексикографија и(ли) лексикологија у три, ономастика у једном, лингвистика текста у два. Дијахронијске теме и језичка политика јављају се у само по три наслова или описа. Различите групе језика или језици јављају се у 20 наслова из доње половине листе (од чега германски језици у 3, романски у 6, а остали по правилу у по једном). Од славистичких часописа, на листи су: (1) *Slovo a slovesnost* (на 131. месту од 162, IF 0.158) који издаје Институт за чешки језик Чешке академије наука, са текстовима углавном на чешком језику и фокусом на „теорију и културу језика“; (2) *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* (на 133. месту, IF 0.138); (3) *Linguistica Pragensia* који од 2013. издаје Факултет уметности Карловог универзитета (до тада Академија наука Републике Чешке) и који објављује радове на више светских језика, са резимеима на чешком. Сасвим при крају листе су: (4) *Slavisticna revija* (Славистичко друштво Словеније), (5) *Govor* и (6) *Jezikoslovlje*.

С друге стране, свакако је „глобализацијска тековина“ то што око 90% часописа излази искључиво на енглеском језику, што десетак часописа из прве половине листе у наслову садржи назив енглеског језика, па и то што се у опису вредновања часописа (*Thomson Reuters journal selection process*) веома директно каже да је један од параметара пун текст радова на енглеском језику: „English is the universal language of science. For this reason Thomson Reuters focuses on journals that publish full texts in English, or at very least, bibliographic information in English. There are many journals covered in Web of Science that publish articles with bibliographic information in English and full text in another language. However, going forward, it is clear that the journals most important to the international research community will publish full texts in English. [...] English-language text is not a requirement in some areas of arts and humanities scholarship where the national focus of the study precludes the need for it. An example of this is studies in regional or national literatures“.¹⁰

¹⁰ У извештају Унеска за 2010. о статусу и перспективи друштвених наука, каже се: „research internationalization and its measuring devices tend to make regional productions invisible if they are empirical research projects with a low level of

У бази CEEOL, групацији Philology and Linguistics, постављено је десетак часописа који се објављују у Литванији, двадесетак пољских, шест чешких, петнаестак румунских, по неколико (пет или мање) естонских, бугарских, руских, два која излазе у Тирани и један који излази у Приштини (*Albanological Research*). Хрватских часописа је четири (*Jezikoslovlje*, *Suvremena lingvistika*, *Umjetnost riječi*, *Zagreber Germanistische Beiträge*), а из БиХ присутна су два: *Босански језик* (Тузла) и *Прилози за оријенталну филологију* (Сарајево). Из Србије је у овој бази, у делу за филологију и лингвистику, само нишки *Facta Universitatis*. На основу овог прегледа закључујемо да се не може сва кривица за „невидљивост“ на међународној сцени приписати само истраживачима, јер ни наше институције нису много енергије посветиле овом проблему.¹¹ Слична је ситуација и на АНЦИ листи, где су (уз оне са SCI листе) додатно још и *Zeitschrift für Slawistik* (Akad Verlag, Berlin) и *Russian Linguistics* (Springer, Dordrecht).

Збирно сагледано, једини часописи који гарантују непроблематично квантитативно вредновање у Србији јесу они са SCI листе, али сумарни преглед њихове оријентације потврђује кључни проблем који истичу наши филолози и остали истраживачи из области друштвено-хуманистичких наука. Наиме, наше теме спадају у оне које би се могле, у условима глобализације науке, означити као *периферне*; „водећи европски часописи, као и они центара за југоисточну Европу и Балкан, нису на тим листама“, водећи славистички часописи такође нису на њима; око неких тема на глобалном нивоу влада или „идеолошка хегемонија“ или идеолошко-политички хаос.

Вратимо се бодовању и потенцијалним изменама у систему вредновања. Свакако је највећа неусаглашеност на нивоу универзитета који бирају наставнике према неједнаким критеријумима. Други је проблем везан за саму научну област. Како се показује, славистика није заступљена на референтним листама, а интересовање за србистику је минимално. Истраживања који би могла бити пласирана у часописе који тренутно имају статус „светских“ морала би изаћи из србистичких оквира у опште-лингвистичке, социоллингвистичке или компаративистичке. Према предлозима којима се покушава поспешити приближавање свету, увођење одређеног реда у валоризацију научног рада и мотивисање истраживача да учествују у светској науци, аутори који буду објављивали у часописима попут *English for Specific Purposes*, *Research on Language and Social Interaction* или осталима из категорија M21–23 имаће или ексклузивну могућност да раде на институтима/факултетима, или ће за рад категорије M21 добити 45 бодова насупрот онима који се „држе“ српског језика и за

generalization, or if they have been published in a language other than English or French“ (WSSR 2010: 175).

¹¹ Ни „у кући“, односно у Србији, српски језик није нарочито битан на институционалном нивоу (в. нпр. Ковачевић 2012: 13–25), што доводи и до својеврсне „кризе“ филолошких студија уопште (Вучо, Дурбаба 2012: 123–139).

рад у *Јужнословенском филологу*, *Српском језику* и сл. добијати четири бода. И на крају, ако *Језикословље*, *Босански језик* и други наведени часописи буду ушли на листе на које су већ почели да улазе, није тежак предрачун последица.

Потешкоће са вредновањем радова из филологије и лингвистике свакако делом потичу и од њихове непрагматичности у савременом „глобалном“ свету. Како Гијом каже, „најапстрактнија математика пружа човјеку средства бољег поимања. Највиша лингвистика може му открити само средства поимања којима он већ располаже а којима се неће боље служити ако их познаје него кад их не би познавао. Тако је лингвистика – учена граматика – знаност која човјеку не доноси никакву нову снагу. Она му само омогућује да боље разумије стање и природу интелективне снаге коју посједује у одређеном тренутку, а да та снага због тога ни најмање није повећана. Укратко, бити лингвист не служи ничему“ (Гијом 1988: 21). Иако треба подстицати наше лингвисте и србисте да постану присутнији и ван оквира Србије и региона, сви разматрани аспекти статуса србистике у време глобализације јасно указују на то да се таквом подухвату мора приступити изузетно опрезно. Иначе, да мало трансформишемо Гијомов исказ, бити србиста неће служити ничему, па ни самој србистици.

Извори

CEEOL: Central and Eastern European Library. <www.cceol.com>.

Кобсон. <www.kobson.rs>.

Knowledge, networks and nations 2011: *Knowledge, networks and nations. Global scientific collaboration in 21st century*, London: The Royal Society.

<http://royalsociety.org/uploadedFiles/Royal_Society_Content/policy/publications/2011/4294976134.pdf> 22. 12. 2012.

WSSR 2010: *World Social Science Report. Knowledge Divides*. UNESCO Press. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001883/188333e.pdf>>. 25. 12. 2012.

Литература

- Арсенијевић 2012: Б. Арсенијевић, Порука свету: како свом истраживању обезбедити добро представљање заједници, Ниш: *Теме*, XXXVI, бр. 2, 939–951.
- Вучо, Дурбаба 2012: Ј. Вучо, О. Дурбаба, Криза филолошких студија: ставови студената и наставника о усклађености студијских садржаја, наставе и потреба савременог друштва, у: М. Ковачевић, Д. Бошковић (ур.), *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 123–139.
- Гијом 1988: G. Guillaume, *Principi teorijske lingvistike, zbirka neobjavljenih tekstova* (прir. R. Valin), Zagreb: Globus.
- Gunsteren 2013: W. F. van Gunsteren, The Seven Sins in Academic Behaviour in the Natural Sciences, *Angewandte Chemie* 52, 118–122.
- Енциклопедија Британика: *Енциклопедија Британика 1–10*, сажето издање, ур. Милан Мишић, превели Ј. Мацура и др., Београд: Народна књига – Политика, 2005.
- Јевтић 2010: М. Јевтић, *Чудо језика. Разговори са лингвистима*, Београд: Службени гласник.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, Статус српског језика на српским универзитетима, у: Б. Димитријевић (ур.), *Филологија и универзитет: тематски зборник радова*, Ниш: Филозофски факултет, 13–25.
- Ковачевић 2012а: М. Ковачевић, Криза језика или лингвисти против лингвистике, у: М. Ковачевић, Д. Бошковић (ур.), *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 389–402.
- Rosenau 2003: J. N. Rosenau, *Distant Proximities: Dynamics beyond Globalization*, Princeton – Oxfordshire: Princeton University Press.
- Стошић и др. 2013: I. Stošić, B. Radovanović, M. Đukić (red.), *Istraživanja u oblasti društvenih nauka u Srbiji: pregled stanja, karakteristični problemi i preporuke*, Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Scholte² 2005: J. A. Scholte, *Globalization: A Critical Introduction*, Hampshire – New York: Palgrave Macmillan.
- Тошовић 2002: В. Тошовић, *Funkcionalni stilovi*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Hwang 2008: K. Hwang, International Collaboration in Multilayered CenterPeriphery in the Globalization of Science and Technology, *Science, Technology & Human Values*, Vol. 33, No 1, 101–133.
- Waltman et al. 2011: L. Waltman, R. J. W. Tijssen, N. J. van Eck, *Globalisation of science in kilometres*, Cornell University Library. <<http://arxiv.org/abs/1103.3648>>. 14. 02. 2013.

ЕЛЕМЕНТИ ЈЕЗИКА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ ВУКА ЈЕРЕМИЋА

1. *Увод*

У овом раду вршићемо анализу политичког дискурса Вука Јеремића, бившег министра спољних послова Републике Србије. Бивши министар спољних послова одабран је због тога што је циљ министарства на чијем је челу био укључивање Србије у светске економске и политичке токове, тј. укључивање државе у сложене процесе глобализације. Полазимо од претпоставке да се у дискурсу министра спољних послова могу пронаћи елементи језика глобализације. Покушаћемо да те елементе откријемо, утврдимо разлог за њихову употребу и анализирамо ефекат који остављају на читаоце.

Корпус који ћемо анализирати у овом раду представљају два интервјуа Вука Јеремића, један од 21. јула 2007. а други од 12. новембра 2009, оба објављена у часопису *Време*. Писани медији су изабрани као једно од ефикасних средстава за успостављање везе између представника политичких институција и грађана. Интервју из 2007. одабран је због тога што је у том периоду Јеремић преузео функцију министра спољних послова, док је други интервју настао у периоду када је Србија очекивала увођење безвизног режима и министар био изузетно ангажован. У раду се неће вршити анализа целих интервјуа, већ њихових одабраних делова. Редослед којим ћемо анализирати примере је једнак редоследу Јеремићевих изјава у посматраним интервјуима.

2. *Глобализација и дискурс*

Глобализација подразумева велики број комплексних процеса на политичком, економском и културном плану, а једна од њених најпознатијих дефиниција је следећа:

‘a process (or set of processes) which embodies a transformation in the spatial organization of social relations and transactions...generating transcontinental or

* kaja.aksic@hotmail.com

interregional flows and networks of activity, interaction, and the exercise of power'¹ (Held et al. 1999: 16, преузето из: Fairclough 2006: 2).

Према Ферклафу, језик треба посматрати као део друштва, тј. својеврсни друштвени процес. С обзиром на то да је језик део друштва и да се не може посматрати изоловано од њега, лингвистички феномени представљају друштвене феномене, а неки од друштвених феномена су заправо лингвистички. Свака употреба језика, било у усменој или писаној форми је друштвено детерминисана и производи одређене друштвене ефекте (Fairclough 1989: 23). Ферклаф сматра да различити елементи који сачињавају процесе глобализације зависе од одређених облика комуникације који су карактеристични за међународну интеракцију. Језик је тај који утиче на глобализацију, али је и сам глобализован. Такође је битно направити разлику између конкретних процеса глобализације и *дискурса* глобализације, и подједнако је важно узети у обзир и проучити однос између стварних процеса глобализације и дискурса глобализације (Fairclough 2006: 3). Сама реч *глобализација* се различито употребљава кроз различите дискурсе за које је карактеристичан одређени вокабулар, али и граматичке особености. Процеси глобализације (у економској, политичкој, културној сфери) не дешавају се независно од дискурса, већ дискурс може утицати на обликовање и усмеравање ових сложених процеса.

Термин *дискурс* се може разумети као начин приказивања неког аспекта живота. Ферклаф под овим појмом подразумева читав *процес* друштвене интеракције, а један од елемената дискурса је *текст* који је *производ* процеса текстуалне продукције. Дискурс као процес друштвене интеракције укључује, поред текста, процесе продукције и интерпретације (Fairclough 1989: 24). Ферклаф наводи (2006: 144) да постоји пет различитих врста везе између дискурса и других елемената глобализације које не треба посматрати одвојено, већ као међусобно условљене. Наиме, дискурс може: 1) доприносити бољем разумевању глобализације; 2) мистификовати је и дати погрешну слику о њој; 3) пројектовати одређено схватање глобализације којим се оправдава деловање неких друштвених институција; 4) такође, доприносити стварању различитих идеологија; 5) стварати имагинарне репрезентације које приказују какав ће свет бити уколико се примене одређене стратегије које доносе промене.

3. Анализа корпуса

- 1) „Након хладног рата, глобални изазови били су више економске и социјалне природе, безбедност је почела да се посматра кроз много

¹ „Процес (или низ процеса) који обухвата трансформацију у просторној организацији друштвених релација и трансакција... стварајући трансконтиненталне или интеррегионалне токове и мреже активности, интеракције и вршења власти“ – превод аутора.

'мекше' теме, као што су миграције и заштита природе. Нестало је старе идеолошке поделе, па су тада разне теорије глобализма попуњавале тај идеолошки вакуум. Шок је наступио 11. септембра 2001, након чега је спољна политика Сједињених Америчких Држава била вођена једном другом идеологијом која је имала веома јаку безбедносну и војну компоненту. У таквој смо се стварности и ми пробудили, као држава, и као демократија жељна интеграција. Ми смо се, тако, обрели у једном деликатном моменту, гледано у глобалном контексту. Односи су сада много мање предвидљиви“ (*Време*, 21. 7. 2007).

У првом примеру, министар Јерemiћ говори о глобализацији на један прилично неодређен начин. Он помиње *глобалне изазове* који су постали економске и социјалне природе, при чему остаје нејасно шта ти *изазови* представљају, те се стварни процеси који чине глобализацију на неки начин мистификују. Сама синтагма *глобални изазови* директни је превод енглеске *global challenges*. Поред тога што читаоцу остаје непознато шта се под *изазовима* подразумева, овом речју се имплицира да су процеси глобалних интеграција нешто чему треба тежити, тј. *изазов* на који се мора одговорити. Такође се помињу *разне теорије глобализма* што представља сасвим неодређену формулацију.

У реченици која се односи на спољну политику САД након 11. септембра 2001. министар користи облик пасива *била вођена*. На овај начин је избегнуто навођење агенса, тј. вршиоца радње и не прецизира се *ко* је водио спољну политику САД у поменутом периоду. Додуше, министар наводи да је политика вођена *једном другом идеологијом*, али иза ње се морају налазити појединци и институције који су је спроводили, а наведена синтагма такође је потпуно неодређена. Радовановић (2007: 245) сматра да је једна од карактеристика савременог српског језика „раст продуктивности пасивних структура, анонимизовање и имперсонализовање глаголских образовања и одговарајућих реченичних формација“. У овом примеру може се претпоставити агенс, тј. вршилац радње, иако се он не наводи експлицитно. Случајеви код којих је агенс у потпуности анонимизован нису информативно непотпуни, већ служе за представљање радњи са високим степеном апстракције и карактеристични су за текстове са високим степеном интелектуализованости и апстракности (Танасић 2012).

У овом примеру се имплицира да је наша држава била успавана, па се пробудила као *жељна интеграција*, тј. укључења у глобалне токове, што није једноставно због *деликатности* свеукупне ситуације у свету. Именица *интеграција*, као и глагол *интегрисати*, врло су честе у Јерemiћевим изјавама, и типичне за дискурс глобализације. Можемо закључити да је наш положај потпуно пасиван, држава се *пробудила* и чека да је неко укључи у светске економске, политичке и друге токове.

- 2) „Наш положај никако не може бити повољан у ситуацији у којој се велики играчи на глобалној сцени сукобљавају око принципа, па се тај сукоб пресликава и на простор који и ми насељавамо. То нас помало ставља у инфериорну позицију, јер исход који ће утицати на наше животе у великој мери, ако не и у потпуности, зависи од договора великих сила. У овом тренутку ми нисмо учесници у доношењу тих одлука“ (*Време*, 21. 7. 2007).

У овом примеру експлицитно се износи да је положај Србије неповољан, она је *инфериорна* у односу на *велике играче*. И у овим наводима се читује да је наша држава пасивна и немоћна, условљена договорима великих сила. Чињеница да Србија нема никаквог утицаја у свету огледа се и у конструкцији „па се тај сукоб *пресликава* и на простор који ми насељавамо“.

Овде је употребљен политички клише, тј. устаљена фраза – *глобална сцена*, која је карактеристична за дискурс глобализације и директни је превод енглеске фразе *global scene*, док се најмоћније државе света метафорично називају *великим играчима*. У оквиру когнитивне лингвистике метафоре представљају механизам помоћу којег се један појам објашњава помоћу неког другог, искуствено ближег појма. У том смислу, оне доприносе разумевању и конструисању друштвене стварности (Lakoff, Johnson 1980). Стога је разумљива њихова употреба у језику политичара који за циљ има да грађане убеди у нешто користећи се што разумљивијим лингвистичким средствима.

- 3) „Процес је запао у једну прилично тешку ситуацију. Све ово време међународна заједница је по инерцији гурала процес у правцу преговора са унапред утврђеним исходом, који ће касније бити санкционисан резолуцијом у Савету безбедности УН-а. Грешка се десила на самом почетку процеса, јер водећи западни актери нису узели у обзир ставове Русије“ (*Време*, 21. 7. 2007).

Да бисмо анализирали пример број 3, морамо навести коментар новинара који је претходио оваквом одговору:

„Док Русија најављује вето, САД су Косову обећале независност са највишег места. Унилатерална признања независне државе Косова делују као најгори исход, јер ће оно остати без међународног надзора. Како намерава да спречите такав исход?“

Дакле, министру је постављено конкретно питање на које је он дао крајње дипломатски, тј. неконкретни одговор. Он говори о *процесу* који је *запао у тешку ситуацију*, *међународна заједница га гурала у правцу преговора*, а на његовом почетку се *десила грешка*. Остаје нејасно шта се *тачно* под именицом *процес* подразумева, и Јеремић избегава да наведе *како* би он спречио немили исход о коме новинар говори. Он о овом

процесу (вероватно се мисли на признавање независне државе Косова) говори као о објекту којим међународна заједница вешто манипулише. Занимљиво је да се на почетку процеса *десила* грешка, а употребом овог глагола се имплицира да је она случајно настала, што није вероватно када се ради о значајним политичким питањима. Стиче се утисак да Јерemiћ поједностављује проблем о коме говори, па суштина самог питања остаје сакривена од реципијента и он нема увид у сложеност проблема. Можемо претпоставити да наша држава у овој ситуацији нема никаквог утицаја, с обзиром на то да се помињу само западни актери и Русија, као доносиоци одлука о овом питању.

- 4) „Мислим да је изузетно незахвално лицитирати са датумима јер су по среди процеси у којима ми нисмо једини релевантни фактори чињења и одлучивања. На нама је да свом снагом прионемо на остваривање копенхашких критеријума за чланство, а динамика доношења политичких одлука о проширењу је на самој Европској унији. Ми бисмо, наравно, волели да се то деси што је могуће пре, с обзиром на то да је централни стратешки приоритет владе Србије чланство у ЕУ. Али – што је брже могуће, то боље“ (Време, 12. 11. 2009).

У примеру 4 налазимо неколико *номинализација*, тј. глаголских именица, као што су *чињење*, *одлучивање*, *остваривање*, *доношење*, *проширење*. Уместо наведених именица, министар је могао употребити глаголске облике који са собом носе време, лице, и друга граматичка обележја. Номинализација представља процес који је сведен на именицу. На тај начин један део значења се губи, прикрива, те остаје нејасно време дешавања процеса, модалност, а често и агенс и пацијенс, тј. вршилац радње и објекат (Fairclough 1989: 124). Номинализације се користе у интелектуализованим функционалним стиловима, али са њима не треба претеривати како се не би „отежао и умртвио“ израз и дошло до нагомилавања генитива у реченици (Клајн 2004: 189–190). Кликовац (2008) сматра да је номинализација средство којим се могу прикрити компоненте неке ситуације или ублажити непријатност, а такође може послужити као средство манипулације масама. Помоћу ње се званични говор дистанцира од свакодневног и институције, или појединци, изражавају своју моћ. Номинализација је прихваћена као знак модернизације и глобализације језика.

У нашем примеру се наводи номинална синтагма *динамика доношења одлука*, при чему није у потпуности јасно да ли су те одлуке већ донете, тренутно их неко доноси, или ће до њиховог доношења доћи у будућности. Оваквом формулацијом се прикрива временска одредница у којој се поменути процес одвија. Наша држава треба да *прионе на остваривање копенхашких критеријума*, а коришћењем ове клаузе ствара се утисак да је *остваривање критеријума* објекат, на који једноставно треба

прионуту. Употребом ових језичких средстава се камуфлира чињеница да се ради о сложеном процесу чије захтеве уопште није једноставно задовољити. У овом примеру такође налазимо типичну политичку фразу *централни стратешки приоритет* која се појављује у неколико случајева у анализираним интервјуима.

- 5) „Сукцесија СФРЈ је питање које не подразумева само државну имовину у иностранству већ и приватну имовину, као и многа друга, изузетно сложена и комплексна питања. На иницијативу Србије је у септембру одржана конференција високих представника бивших република СФРЈ у Београду, а следећи састанак ће бити у Скопљу. Известан напредак је постигнут, надам се да ће га бити још више, али понављам, није по среди само државна имовина већ и многа друга питања. То је један компликован проблем који би по нашем мишљењу морао бити решаван у пакету“ (*Време*, 12. 11. 2009).

У петом примеру министар спољних послова два пута наводи да сукцесија не подразумева само државну, већ и приватну имовину у иностранству. Он каже да она укључује и друга *сложена и комплексна* питања, а употребу оба ова придева можемо сматрати плеоназмом, с обзиром на то да су синонимни. Наиме, придев *комплексан* потиче од латинског *complexus* који има значење *сложен, састављен од делова* (Вујаклија 1980: 443). С обзиром на то да се у енглеском језику, са датим значењем, користи придев *complex* можемо сматрати да је овај облик заправо англицизам, тј. позајмљеница из енглеског језика. Овај језик опште је прихваћен као *lingua franca* савременог света, те се многи његови елементи, пре свега лексички, али и на другим језичким нивоима, сусрећу у другим језицима, и незауостављиво продиру у све сфере друштва (политику, науку, економију итд.). Кулмас (Coulmas 2005, преузето од Ивић) наводи да глобализација подразумева најбржи могући проток информација међу појединцима и установама, при чему се користе електронски уређаји у комуникативне сврхе. Као један од пропратних фактора глобализације он наводи продор енглеског језика свуда где су комуникативно усмерени електронски уређаји у погону.

У примеру 5, стиче се утисак да Јеремић понавља и користи превише речи како би ставио до знања да је поменуто питање веома сложено. Ову појаву Ферклаф назива *overwording*. Јеремић на овај начин избегава давање језгровитог одговора, а понављањима жели да истакне сопствено ангажовање о овом питању. Министар такође говори о томе да је *известан напредак постигнут*, чиме покушава да остави утисак о успеху рада свога министарства, при чему не наводи шта тај *напредак* конкретно представља. У последњој реченици датог примера још једном се истиче да је проблем *компликован*, тј. користи придев који је делимичан синоним већ поменутих *сложен* и *комплексан*. Интересантан је и израз *решаван у*

пакету који читаоца оставља збуњеним јер не постоји објашњење у *каквом пакету* или *са чим у пакету* се проблем сукцесије СФРЈ мора решавати. Читав садржај примера (5) може се пренети у далеко краћој форми, али се понављањима и плеонастичном употребом придева покушава оставити утисак веће озбиљности проблема и успеха при његовом решавању.

- б) „Он је проузрокован драстичном економском кризом и светским дешавањима у последњих неколико година, и уверен сам да је ово моменат у коме се геополитичке тектонске плоче поново смичу и када је за малу земљу као што је наша од изузетне важности да се добро снађе, препозна глобална кретања и постави тако да буде један од добитника. То је, наравно могуће – имамо историјско искуство да је то могуће – и било би од великог значаја да се то деси поново. Овог тренутка мислим да Србија води једну пажљиво избалансирану спољну политику која има јасно дефинисане приоритете: чланство у ЕУ, одбрана Косова дипломатским средствима и остваривање најбољих могућих односа у региону са циљем да време које је пред нама буде време просперитета за грађане ове државе“ (*Време*, 12. 11. 2009).

У примеру 6 Јерemiћ метафорично говори о *геополитичким тектонским плочама* које се *смичу*, тј. промене у политичкој и економској сфери сликовито приказује као тектонске плоче које се померају. Елементе језика глобализације налазимо у његовим речима да Србија мора *препознати глобална кретања* и *поставити се тако да буде један од добитника*. Дакле, сложени процес(и) глобализације се не приказују као статични, већ се крећу и потребно их је *препознати* чиме се наговештава да они нису експлицитни, тј. лако уочљиви. Одавде се закључује да су карактеристике глобализације мобилност, тј. стално кретање, и нека врста тајновитости, мистификације. Речима да треба да будемо *добитници*, министар имплицира да у процесу глобализације постоје и *губитници*, тј. оне државе и народи којима глобализација не доноси добробит. Дакле, он индиректно указује на то да ови процеси немају искључиво позитивне аспекте, као и да се, метафорично речено, ради о *игри* у којој постоје *добитници* и они који то нису. За разлику од примера (1), у коме се глобализација на неки начин мистификује, овде се индиректно доприноси њеном бољем разумевању и демистификацији. У овом примеру употребљене су типичне политичке фразе: *пажљиво избалансирана спољна политика, јасно дефинисани приоритети* и *одбрана Косова дипломатским средствима*. Уместо лексеме *одређени* употребљена је *дефинисани* (приоритети), преузета из енглеског језика, а занимљива је и употреба англицизма *просперитет* уместо лексема *успех, благостање* и слично.

4. Закључак

Након анализе одабраних сегмената интервјуа Вука Јеремића, можемо закључити да је наша полазна претпоставка била исправна. Наиме, у дискурсу наведеног политичара присутни су елементи језика глобализације.

Јеремић, у неким случајевима, процесе глобалних интеграција мистификује и представља их апстрактно, тј. неразумљиво обичном читаоцу. Са друге стране, постоје примери у којима он исте ове сложене процесе приближава читаоцу и приказује их онаквим какви заиста јесу, не идеализује их. Користећи се пасивизацијом и номинализацијом овај политичар покушава да на конкретна питања да одговоре који делују потпуно, а заправо су неконкретни и недовољно јасни. У те сврхе користи и метафоре, као и типичне политичке фразе, од којих су многе директни преводи са енглеског језика. Елементи позајмљени из енглеског језика, као најзаступљенијег у савременом свету, присутни су у Јеремићевом политичком дискурсу и у њима се такође рефлектује утицај дискурса глобализације на језик савремених политичара.

Сматрамо да је најзначајнија карактеристика језика глобализације, коју смо пронашли у министровим изјавама, начин на који он представља однос Србије и најмоћнијих држава света. Користећи се експлицитним, или имплицитним језичким средствима, тј. наговештајима у чију суштину реципијент треба да продре, Јеремић приказује Србију као пасивну и инфериорну државу. Њена будућност зависи искључиво од одлука других, моћних и утицајних, држава које руководе процесима глобализације. Овакав начин приказивања положаја мањих држава типичан је за језик глобализације и политику светских сила које, у суштини, обликују и политички дискурс данашњице.

Извори

Време, издање од 21. 7. 2007.

<<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=502843>>. 6. 3. 2013.

Време, издање од 12. 11. 2009.

<<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=896580>>. 6. 3. 2013.

Литература

Вујаклија 1980: М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд: БИГЗ.

Ивић 2007: М. Ивић, *Расправљања о језику у времену глобализације*. <<http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0543-1220/2007/0543-12200701007I.pdf>>. 13. 4. 2013.

- Клајн 2004: И. Клајн, Избор речи и обрта, у: П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички приручник* (друго, допуњено и измењено издање), Београд: Београдска књига, 165–203.
- Кликовац 2008: Д. Кликовац, О стилским, идеолошким и утилитарним аспектима номинализације у српском језику, *Јужнословенски филолог LXIV*, Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 177–188.
- Лејкоф, Џонсон 1981: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press.
- Радовановић 2007: М. Радовановић, *Стари и нови списи*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Танасић 2012: С. Танасић, Агенс у пасивним реченицама у савременом српском језику, *Јужнословенски филолог LXVIII*, Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 71–90.
- Ферклаф 1989: N. Fairclough, *Language and Power*, New York: Longman Inc.
- Ферклаф 2006: N. Fairclough, *Language and Globalization*, London and New York: Routledge.

УТИЦАЈИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА ЛЕКСИКУ ИЗ ОБЛАСТИ АУТОМОБИЛИЗМА У САВРЕМЕНОМ ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Увод

Иако никада у историји није дошло до директног контакта између становништва Италије и англосаксонског говорног подручја у смислу заједничког живота на истој територији, италијански језик обилује англицизмима¹, који су постали учестали у свакодневној употреби током последњих деценија XX века. Основни узрок релативно лаког и све масовнијег прихватања позајмица из енглеског језика проналазимо у културној надмоћи језика даваоца, већем богатству у појмовима и стварима, па самим тим и речима.

Константан напредак једног друштва и његова супериорност над осталима у разним областима чине га објектом престижа и идеала. Разлике у културном потенцијалу доводе у крајњој линији до тога да се мањи језици групишу око „центра културе“ (Сапир 1992, Клајн 1971), а у свакој области издваја се само један тзв. „велики“ језик (Меје 1928: 102, 146). Када неки светски доминантан језик, посредством комуникација и културне сфере утиче на развој других језика са којима може, али не мора да буде у географском суседству, говоримо о појави познатој под именом *културни контакт* (Бугарски 1997а: 64–65).

Глобална култура посредством масовних електронских медија, као и преко модела конзумеризма као животног стила покушава да прошири владајуће вредности западне цивилизације изједначавајући их са американизацијом или тзв. мекдоналдизацијом (Орловић 2004: 13). У константној хомогенизацији вредности многи виде опасност од поништавања малих култура и националних идентитета, што је довело до појаве разних активности за очување разноликости језика и људских култура². Наиме, у условима јачања глобалне културе енглески језик се наметнуо као водећи,

* ablatesic@yahoo.it

¹ Први значајни контакти на културолошкој основи су се одиграли у XVIII веку, када су Италијани почели да увиђају сличности између свог и енглеског језика.

² Подсетимо се само да је Унеско још 1999. године прогласио 21. фебруар за „дан матерњег језика“, који се од 2000. год. обележава у целом свету уз одржавање разних манифестација и церемонија ради очувања језичке и културне разноврсности и мултилингвалности.

док је захваљујући утицају електронске комуникације фасцинантна брзина ширења англицизама схваћена као највећа претња за опстанак осталих језика. Када се томе дода и сасвим природан процес као што је умирање (тј. нестајање) језика, онда не чуди зашто је све већа забринутост за очување минорних језика.

Поред фактора културе на отвореност једног језика према другом снажно утичу и лингвистички фактори, као што су пре свега сличност лексике, а донекле и структуре. Наиме, уколико је језик давалац изразито различит од језика примаоца, онда ће позајмице бити углавном лексичке, а мање структуралне; са друге стране, уколико је сличност већа, у језику примаоцу се јављају и друге врсте речи, фонетски, графички, морфолошки и синтаксички утицаји (Клајн 1971: 16). Лексика сваког језика је најмање стабилан део језичког система, који се континуирано богати новим речима и изразима, а нарочито услед утицаја масовних медија, индустријског развоја, научних открића, нових животних трендова, навика у комуникацији и примени нових технологија. Многе речи из научне и техничке терминологије су настале на грчкој или латинској основи, и то у више различитих језика, те их можемо сматрати интернационализмима. Чињеница да је и лексика енглеског језика великим делом заснована на латинској основи погодује масовном ширењу англицизама, који временом постају интернационализми.

Чисто лингвистичке разлоге за успех енглеског језика као језика даваоца проналазимо у његовој аналитичкој структури, стабилном реду речи који олакшава памћење, честој примени скраћеница, упрошћеној флексији и смањеној конкорданцији, што су све важни елементи за примену принципа економичности језика (Јесперсен 1949, Клајн 1971). Захваљујући упадљивој сличности лексике енглеског и италијанског језика, наилазимо на много англицизама како у општем, тако и у стручном италијанском језику. Ипак, и поред много фактора који иду у прилог усвајању англицизама, не треба заборавити да сваки језик, па и италијански има свој систем који сам одређује количину и врсту промена које може да прими, у складу са тенденцијама сопственог развоја.

У овом раду приказаћемо утицај енглеског језика на италијански на примеру лексике из области аутомобилизма, у којој су Италијани постигли запажене резултате на светској сцени захваљујући активностима некада националне, а данас већ транснационалне компаније Фијата, али и других мањих а познатих и утицајних аутомобилских конструктора као што су Ферари, Алфа Ромео, Ланча, Масерати и Ламборгини. У анализи лексичких позајмица користићемо се речницима који дају информацију о пореклу (општи и етимолошки), али ћемо узимати у обзир и лексику присутну у италијанским специјализованим часописима из аутомобилизма и саобра-

ћаја³, која обилује позајмицама, калковима и неологизмима насталим под утицајем енглеског језика.

2. Пут од галицизама до англицизама

Сам почетак аутомобилске индустрије (крај XIX и почетак XX века) везан је за период у којем је Француска, захваљујући авангардним идејама и техничком напретку, била обећавајућа земља, веома плодна за развој и унапређивање перформанси релативно новог превозног средства. Француски механичари и конструктори аутомобила били су први учитељи Италијанима, који су касније и те како оправдали улогу талентованих „ученика“ тиме што су развили своју, такође конкурентну, аутомобилску индустрију на светском тржишту. У време развоја аутомобилске индустрије, Француска је била напредна и на другим пољима, а француски језик је био утицајан и престижан и ван дипломатских оквира. Стога је италијански језик с почетка XX века обиловао француским позајмљеницама и калковима у најразличитијим областима, као што су политика, администрација, војска, наука, књижевност, дискурс на јавним местима, у салонима, на пријемима, итд⁴. Јак положај Француске и француског језика, географска близину двеју земаља и иста лингвистичка основа њихових језика су основни фактори који су допринели уласку гализама у лексику италијанског језика везану за аутомобилску индустрију. Неке од тадашњих позајмљеница су остале и у савременом италијанском, неке су се изгубиле, неке промениле значење, а неке остале у употреби упоредо са италијанским термином. У доњој табели представимо најважније примере галицизама који су и даље у употреби у савременом језику, затим галицизме који опстају упркос постојању италијанског адекватног термина и галицизме који су замењени италијанским речима или англицизмима, а те лексеме су управо и најновије у савременом италијанском језику.

Табела 1

Галицизми у савременом италијанском језику	Галицизми замењени италијанским терминима или англицизмима ⁵
--	---

³ У раду су коришћене скраћенице *QR* за часопис *Quattroruote*, ed. 2012/2013, *Editoriale Domus S.p.A, Rozzano (MI), Italia* и *TT* за *Tuttotrasporti*, ed. 2012/2013, од истог издавача.

⁴ Својевремено је италијански лингвиста Панцини оштро критиковао присуство великог броја гализама у италијанском језику, и то у свом речнику *Dizionario moderno* из 1905. године.

⁵ Црта између два термина означава њихову релативно подједнаку употребу, док је стрелица знак преласка од једног термина ка другом.

НЕАДАПТИРАНИ
ГАЛИЦИЗМИ

l'autobus – преко фр. сложенеце *autobus*, састављене од *auto* – и – *bus*;

il camion – од фр. *camion* пореклом из пикардског дијалекта, реч је повезана са античком лексемом непознатог порекла *chamion* (носачка колица);

la cloche – ручка мењача фиксираног за патос возила помоћу дела у облику звона (фр. лексема *cloche* има значење звона, а ова реч, иако потиче од каснолатинске *clōssa*, изворно је келтског порекла);

la coupé – купе, спортско возило са двоја врата и заобљеним задњим делом (од фр. лексеме *coupé*, изведене од партиципа прошлог глагола *couper* – одсећи);

la souplesse – течна и удобна вожња (од фр. *souple* 'флексибилан, мек', лат. *supplex* 'молећив').

АДАПТИРАНИ ГАЛИЦИЗМИ

l'avantreno – предња осовина возила (од фр. *avant* – *train*, лексеме која се почетком XX века користила упоредо са италијанизованим термином);

il bullone – завртањ, шраф са

antidérapant → *antiderapante* → *antisdrucchiolo* / *antisdrucchiolevole* → *antiscivolo* (о возилу неклизајућих гума);

gomma antisdrucchiolo / *antisdrucchiolevole*, термин који се користи за гумени материјал који спречава клизање; у данашњем аутомобилизму се углавном користи придев *antiscivolo*: *pneumatico antiscivolo*;

lo châssis – *il telaio* – шасија возила (од фр. *châsse* у значењу 'оклоп, кућиште');

lo chauffeur – *l'autista* – возач (од фр. *chauffer*, у значењу 'угрејати', чиме је доведен у везу начин покретања возова и првих аутомобила на пару).

Првих деценија XX века се користила и реч *la chauffeuse* која се односила на женску пратњу у возилу, тј. сапутницу, али се данас тај термин више не користи.

l'essence → *l'essenza* → *la benzina* – бензин;

il garage – *l'autorimessa* – гаража (од фр. лексеме германског порекла *garer* – заклонити). Италијанска Академија је 1941. предложила термин *autorimessa*, који је доста добро прихваћен (Migliorini 1941: 202). Ипак, *garage* и даље има високу фреквентност у стандардном италијанском језику, док је у ђеновском дијалекту преузета у облику *garaxe*.

il cric – *il cricco/il cricchetto*, ручна дизалица за аутомобиле;

<p>матицом (од фр. <i>boulon</i>, деминутива од <i>boule</i>);</p> <p><i>le camme</i> – брегови (у контексту <i>albero a camme</i>, 'брегаста осовина', од фр. <i>came</i> – чешаљ);</p> <p><i>la cabrio</i> – кабриолет (од фр. <i>cabriolet</i>, изведено од гл. <i>cabrioler</i> – превртати се);</p> <p><i>la cremagliera</i> – назубљена летва (од фр. <i>crémaillère</i> у значењу 'ланац пута');</p> <p><i>il furgone</i> – комби за превоз робе (од фр. <i>fourgon</i>, лексеме непознатог порекла која је означавала врсту возила). Данас постоје деривати <i>furgoncino</i> – мали комби, <i>furgonista</i> – возач комбија, <i>furgonare</i> – возити комби, превозити, <i>furgonante</i> – превозни/транспортни и сложенице <i>autofurgone</i> – затворени камион, комби, <i>motofurgone</i> – мали камион са три точка, <i>radiofurgone</i> – радијска репортажна кола);</p> <p>(in) <i>panne</i> – у квару (од фр. <i>panne</i>); од ове лексеме настало је неколико неологизама: <i>impannarsi</i> – зауставити се због квара, <i>impannato</i> – остао у квару, <i>pannista</i> – особа којој се често квари возило);</p> <p><i>la putrella</i> – гвоздени носач (од фр. <i>poutrelle</i>, деминутива од <i>poutre</i> у значењу 'греда');</p> <p><i>il retrotreno</i> – задња осовина возила (од фр. <i>arrière</i> – <i>train</i>,</p>	<p><i>débrayage</i> → <i>disinnesto della frizione</i> – искључење квачила;</p> <p><i>embrayage</i> → <i>innesto della frizione</i> – укључење квачила.</p> <p>У савременом француском лексема <i>embrayage</i> је проширила обим значења, те се данас користи за означавање целог механизам квачила, а не само за његово укључивање. У савременом италијанском се у том значењу стабилизвала лексема <i>frizione</i> (Fornero 1999: 74);</p> <p><i>il gicleur</i> → <i>lo spruzzatore / il polverizzatore</i> – прскалица, бризгалица, распршивач. Овај галицизам је оставио трага у дијалекту регије Пјемонте, у којем се користи лексема <i>giglō'r</i> (Fornero 1999: 67);</p> <p><i>la limousine</i> → <i>la limosina</i> → <i>la berlina</i> (од фр. <i>berline</i>);</p> <p><i>il reservoir</i> → <i>il serbatoio</i> – резервоар;</p> <p><i>la roulotte</i> → <i>il caravan</i> (енгл.) у значењу 'камп приколица'; Ова лексема потиче од персијског <i>kārawān</i>, (поворка камила, група људи на путу), а иако постоји и ит. лексема, она је најмање фреквентна у употреби – <i>la caravana</i>.</p> <p><i>il garage</i> – <i>il box</i> (енгл.), у нешто промењеном значењу – 'мала гаража' у општем италијанском језику, док у спортском аутомобилизму означава 'бокс за поправку или снабдевање горивом болида на аутодрому'.</p>
--	---

лексеме која се као и *avant – train* користила упоредо са ит. термином на почетку XX века);

la la turbina – турбина, турбо компресор (од фр. *turbine*).

Као што видимо у приложеној табели неки галицизми су и данас остали у употреби у изворном облику (*limousine, châssis, cric, garage*), док су за неке појмове створени адаптирани термини (*avantreno, cricco, retrotreno*) или су пронађене домаће италијанске речи (*autorimessa, telaio*). Поједини галицизми су се брзо смењивали, као што је то био случај са фр. лексемом (*essence*), која је у италијанском језику била прво прихваћена у оригиналу, потом као калк (*essenza*) да би најзад била замењена ит. термином (*benzina*) од латинске основе *benzoe*. Сви стручни језици се одликују веома прилагодљивом и променљивом лексиком која прати настанак нових појава, ствари и постигнућа. Има случајева у којима је један галицизам замењен другим, док домаћи термин никако не успева да се масовније прихвати, као што је то са фр. лексемом *la limousine* која има свој адаптиран облик у италијанском језику, али слабе употребне вредности – *la limosina*. Када се појавила потреба за променом термина, опет је био изабран галицизам – *la berlina*, од фр. лексеме *berline*, а овај термин је добио назив по Берлину, граду у којем се први пут представио такав тип возила (Zingarelli 1996: 217).

Упоредо са индустријским развојем стварали су се и усвајали нови термини, при чему није било важно њихово лингвистичко порекло. Уколико у домаћем језику није било одговарајуће речи посезало се за страним речима, на почетку XX века још увек за галицизмима, али не само онда када је то било неопходно него и у ситуацијама у којима је употреба француског као језика елите деловала финије и стручније. Овакво стање у језику су критиковали само пуристи, али су они ретко када могли да наметну „прикладније“ термине за ширу употребу. Од друге половине XX века у италијански језик су све чешће и све брже продирале позајмљенице са енглеског говорног подручја, те се употреба галицизама смањивала, а број англицизама повећавао. Дешавало се и да галицизми буду замењени англицизмима као што је то случај са *roulotte*, француском лексемом, која је смењена енглеском позајмљеницом *caravan*. То ипак не значи да се лексема *roulotte* више не користи, али је њена употребна вредност опала. Раније су англицизми улазили у италијански језик искључиво преко галицизама, јер је утицај француског у италијанској култури био толико јак да је сваки други језик морао да прође кроз његов филтар (Клајн 1971: 33). Ипак, крајем XX и почетком XXI века брз и интензиван продор

англицизама је постао самосталан процес у којем је улога француског посредника све пасивнија, а англицизми су постале лексеме не једног страног језика, већ актуелног *lingua franca*.

3. Англицизми

3.1 Лексичке промене

У савременом италијанском језику, као и у већини осталих језика на свету приметан је утицај енглеског језика и то највише на лексичком нивоу. Тако је данашњи италијански препун неадаптираних и адаптираних англицизама, калкова и неологизама, како у општем тако и у стручним језицима, што се донекле може објаснити снажним утицајем англосаксонске и поготово америчке културе у бројним областима. Опстанак речи у језику највише зависи од практичне употребе (Шелци 2009: 122), а говорницима није важно да ли је реч о страним или домаћим речима, већ узајамна разумљивост, тј. успешно успостављање и одвијање комуникације са што већом групом потенцијалних саговорника.

„Но у савременом свијету јавна комуникација још на један начин надилази државне границе и 'јединичне' просторе: глобализација јавности, дакле њезино успостављање на великим (а понекад и универзалним) свјетским подручјима, процес је који је изравно изазван глобалним медијима (посебно телевизијом) и убрзан и трансформиран појавом нових медија. На овој разини експлицитна комуникацијска норма још не постоји, па је избор идиома регулиран само узусом: показује се, ипак, да иза тог узуса, као и увијек, стоји економска и социјална моћ која диктира то да се у глобалној јавности енглески језик далеко најчешће појављује као средство комуницирања“ (Шкиљан 1998: 202–203).

Стручни језик, као што је то у овом раду језик индустрије аутомобила, служи за комуникацију у оквиру дате струке, а пошто она веома често подразумева мултинационалну сарадњу, јавља се потреба за транспарентном појмовно-терминолошком структурираношћу. Главни део сваког стручног језика је терминологија (Бугарски 1997б: 202), те ову потребу можемо навести као други разлог због којег стручни и научни кругови радо преузимају енглеске термине, чак и онда када нова постигнућа и напредна техничка решења нису резултат рада Англосаксонаца. Управо је то случај са италијанском аутомобилском индустријом, која је довољно иновативна и напредна да би приликом пласирања нових техничких решења могла да наметне своје домаће термине, али то није увек случај. Тако је директно убризгавање горива у мотор по систему *common rail*, као револуционарни дизелски новитет, први пут уграђено у моделе

Алфа Ромео⁶, али су се конструктори те иновације ипак одлучили за енглески назив.

Неки неадаптирани англицизми су већ толико присутни у италијанском језику да више и не постоји потреба за додатним објашњењем или описом: *airbag* (ваздушни јастук), *design* (дизајн), *optional* (додатна опрема), *grip* (приањање пнеуматика на подлогу), *spoiler* (спојлер), *gap* (међусобна удаљеност/размак), *set-up* (подешеност, обично доњег построја возила), *common rail* (систем убризгавања горива, углавном дизела, преко заједничког вода), *clacson* (сирена), *handling* (управљивост), *fading* (фејдинг/замор и попуштање кочница при напрезању), итд.

Велики број англицизама се користи у називима врсте возила: *la citycar* (возило за градску возњу), *la station wagon*⁷ (ова лексема заменила је некада веома популарне домаће термине *la giardiniera / la giardinetta* и *la familiare*), *la concept car* (прототип новог аутомобила, тек у изради), *la roadster* (од енгл. речи *road* – улица, двосед са отвореним кровом; у Италији су га првобитно звали *spider* 'паук', али је данас ипак превагнуо овај други термин), *la supercar* (супервозило, возило наглашених квалитета и техничких перформанси), *la sport utility* (потпуни термин је *sport utility vehicle* или скраћеница *Suv*, означава возило изгледа теренца, али намењено пре свега асфалтној подлози), *il van* (скраћено од енгл. *caravan*, врста комбија, дериват ове речи је и *minivan*, мањи комби), *il pullman* (од сложенице америчког енглеског *pullman-car*, састављене од имена америчког конструктора G. M. Pullman и *car*; данас су у употреби скраћена варијанта *pullman*, као и њен деминутив *pulmino* у значењу 'минибус').

У свом делу *Језик у контексту*, Бугарски нас подсећа да у сваком стручном језику постоји онај општи део, који је са изузетком терминологије, инвентарски неспецифичан, али је до извесне мере употребно специфичан (Бугарски 1997б: 203–205). Тако смо приметили да се у многим описима аутомобила, поред стручних термина, користе англицизми (1, 2, 3, 4, 5, 6) као и галицизми (7, 8, 9) из општег језика, што наравно повећава укупан број употребљених позајмљеница:

- (1) La Auris conferma, puntando molto sull'*appeal* di questa motorizzazione... (QR, Marzo 2013, str. 157)
- (2) Il Ford Transit Custom porta *il look* di famiglia nei furgoni medi. (TT, 02/2013, str. 24)
- (3) Sa molto di *high-tech*. (QR, Marzo 2013, str. 148)
- (4) A dominare è la pulizia estetica, *un must* ormai nel gruppo VW. (QR, Marzo 2013, str. 159)

⁶ Овај новитет је примењен крајем 1997. године у алфа ромеу 156 ЈТД, првом серијском дизелашу са директним убризгавањем преко *common rail* система.

⁷ Некада је ова синтагма означавала возило поштанске станице, да би се касније термин проширио на возила са повећаним делом за превоз робе, одн. караване.

- (5) Con *il restyling* del 2003, le potenze crescono ancora. (QR, Aprile 2013, str. 70)
- (6) Il proprietario, porschista desideroso di effettuare *un upgrade*, le cede a 14.000 euro. (QR, Aprile 2013, str. 73)
- (7) Le numerosi sostituzioni di freni e gomme, invece, rientrano nella normale *routine* di un test di affaticamento così gravoso. (QR, Marzo 2013, str. 187)
- (8) ...oltre a una *silhouette* allargata che offre più spazio dentro l'abitacolo. (QR, Aprile 2013, str. 72)
- (9) ... il tunnel centrale con un dettaglio *vintage*. (QR, Aprile 2013, str. 72)

До преклапања термина долази и између више стручних језика, те у језику аутомобилске индустрије проналазимо позајмљенице које су заједничке другим техничким и електронским областима, а односе се на функционисање и комодитет возила (аудио и видео техника, мобилна телефонија, грејни и расхладни систем, интернет конекција, сателитска навигација и остале услуге). Наравно, и овде наилазимо на скупину англицизама (*Google local search, smartphone, Bluetooth, subwoofer, sensore laser, microchip supersensiorale, monitor touch screen, display multifunzione, zoom, pixel, trip computer*, итд.), али и на новонастале лексема као што је *twittare*, која је тек недавно нашла своје место у великом речнику италијанских лингвиста Девота и Олија⁸, у издању за 2012. годину.

У стручним часописима из аутомобилизма пронашли смо примере у којима је италијански термин објашњен англицизмом, из разлога што домаћа реч није масовно прихваћена, те аутор текста покушава да осмисли погодан термин или бар да опише појаву на коју се дати термин односи:

- (10) ..., anche in fase di spunto (*overboost*), momento in cui viene resa disponibilità tutta la coppia... (QR, Marzo 2013, str. 78)
- (11) Comunque è previsto un collegamento alla rete fissa (*plug-in*) in coda. (ТТ, 02/2013, str. 107)

Постоји ипак и период постепеног увођења англицизама, те се у стручној литератури у заградама даје описно објашњење или предлаже нова италијанска синтагма која се касније услед незграпности обично одбаци из употребе:

- (12) ... può essere supportato da batterie, super capacitori, aste di captazione da rete aerea (filobus) o addirittura *fuel cell* (idrogeno). (ТТ, 02/2013, str. 106)

⁸ Аутори су у овај речник уврстили и велики број неологизама и лексема са друштвених мрежа.

Многи такви примери се односе на скраћенице, а њихов пун назив се некад даје на италијанском (13), некад на енглеском (14), а некада на оба језика (15):

- (13) *Hla* (assistenza partenza in salita). (QR, Marzo 2013, str. 177)
- (14) *Hsd* (Hybrid system drive). (QR, Marzo 2013, str. 157)
- (15) *La V2I* (Vehicle to Infrastructure, la rete di collegamento fra il veicolo e l'infrastruttura stradale). (QR, Febbraio 2013, str. 120)

Поједине скраћенице су већ толико распрострањене да се више и не проналазе са објашњењем, већ се директно стапају са основним текстом: *Gps* – global positional system, *Esp* – electronic stability program, *Abs* – anti-lock braking system, *Asr* – anti-slip regulator, *EV* – electronic vehicle, *PDC* – park distance control, итд:

- (16) *L'Esp vigila senza disturbare*. (QR, Marzo 2013, str. 157)
- (17) *A bassa velocità si va in EV*. (QR, Marzo 2013, str. 157)

Последњих деценија је порастао број трословних скраћеница, јер се углавном односе на електронски систем заштите возила у саобраћају, који се технички константно унапређује. Данас је појава ових скраћеница нарочито упадљива у малим огласима, у којима се некада наилази више на енглеске лексеме него на италијанске (19):

- (18) *Vendo auto in ottime condizioni con ABS, ESP, cambio automatico, 8 airbag, servosterzo ...* (<<http://www.kijiji.it/motori/auto/annunci-parma/vendo+auto/>> 21. 4. 2013.)
- (19) *Fiat Punto 1.2, 3P My Life, nuova Euro 5, nuove finiture, piano black + start e stop + Esp e on hill holder + clima + radio con cd + mp3 + blu&me + navigatore tom tom + 4 air bag (frontali) + window + telecomando a Euro 9.900 con demolizione.* (*Affarefatto*, 15 Febbraio 2011, Anno 15, No 3.)

Међутим, нису све скраћенице на енглеском језику добро прихваћене, обично због тешкоћа у изговору, те тада најчешће долази до стварања неологизама, калкова или другачијих скраћеница за адаптиране термине. Такав је случај са скраћеницом *4WD* (*Four Wheel Drive*), која се користи за деноминацију возила са погоном на сва четири точка. Испоставило се да је веома непрактична за говорнике италијанског језика, делом због изговора, делом због тешког меморисања, те је уместо ње пронађен домаћи еквивалент *4x4* (*quattro per quattro*) истог значења (Fantuzzi 2000: 46).

3.2 Структуралне промене

У савременом италијанском језику није неуобичајена појава именичких синтагми у јукстапозицији, и то са елизијом предлога и члана именице (*parco giochi, busta paga, conferenza stampa*). Ипак, последњих деценија појава таквих синтагми је веома учестала, јер се елиптичном структуром задовољава потреба за економијом језика, а такав вид изражавања је нарочито погодан за табеларне приказе, графиконе, илустративни материјал и фотографије. Ова лингвистичка структура је веома заступљена у техници, приручницима, упутствима за употребу, стручној литератури, и сл. Као што видимо у табели 2, именичке синтагме су најчешће сачињене од 2 до 5 речи између којих не постоји предлошка веза, а предлог који се изоставља је предлог *di*, који у првом реду упућује на однос припадања, порекла, па самим тиме се употребљава и за исказивање партитивности (тј. упућује на однос дела и целине) (Модерц 2006: 447).

Овај предлог се може изоставити у структурама у којима би његова учестала употреба оптеретила исказ и учинила га рогобатним, нпр. синтагма *sblocco cofano motore* би са употребљеним предлогом добила овај облик – *sblocco del cofano del motore*.

Табела 2

<i>controllo trazione</i>	контрола тракције
<i>formato famiglia</i>	возило намењено потребама породице
<i>pulsanti riscaldamento sedili elettrici anteriori</i>	прекидачи за грејање предњих електрично покретаних седишта
<i>rabbocco liquido lavavetri</i>	доливање течности за прање ветробрана
<i>sblocco cofano motore</i>	полуга за отварање поклопца мотора
<i>sensibilità freni</i>	осетљивост кочница
<i>sostituzione olio motore e filtro</i>	замена уља и филтера у мотору
<i>sostituzione lampade anteriori</i>	замена предњих сијалица

Елизија предлога између делова именичке синтагме узима све више маха у техничком италијанском језику, јер се на ове структуре веома лако надовезују још увек неадаптиране лексеме енглеског језика, иначе склоне тој врсти спојева. Међу овим именичким синтагмама има најразноврснијих комбинација, од потпуно неадаптираних англицизама као самосталних структура до оних „мешовитих“, у којима је главни носилац синтагме

италијанска лексема (*iniezione diretta common rail turbo*) или неадаптирани англицизам (*paddle cambio automatico*). Неки од англицизама се користе у функцији придева, иако је реч о именицама (*schermo touch*) или чак предлошким синтагмама (*doti off road*). Интересантно је да се *off road* у стручној литератури и свим специјализованим магацинима за аутомобилизам радије користи у функцији придева од италијанског *fuoristradistica*, вероватно због тога што је овај придев изведен од термина *fuori strada*, синонимног калка од енглеског *off road*. Управо на овом последњем примеру запажамо да се неке структуре сматрају подеснијим, тј. прихватљивијим у употреби на страном него на матерњем језику.

Табела 3

НЕАДАПТИРАНИ АНГЛИЦИЗМИ КАО САМОСТАЛНЕ СТРУКТУРЕ	
<i>concept car</i>	прототип новог аутомобила
<i>cruise control</i>	одржавање константне брзине возила
<i>family feeling</i>	заједничке стилске карактеристике различитих модела исте марке аутомобила
<i>hill holder</i>	помоћ при поласку на узбрдици
<i>kick down</i>	кикдаун, максималан притисак гаса код возила са аутоматским мењачем
<i>monitor touch screen</i>	монитор осетљив на додир
НЕАДАПТИРАНИ АНГЛИЦИЗМИ КАО САСТАВНИ ДЕО ИТАЛИЈАНСКИХ ИМЕНИЧКИХ СИТАГМИ	
<i>funzionalità touch screen</i>	функционисање екрана на додир
<i>iniezione diretta common rail turbo</i>	директно убризгавање комон рејл турбо
<i>cristalli privacy</i>	затамњена стакла
<i>schermo touch</i>	екран осетљив на додир
<i>valori record</i>	рекордне вредности
<i>pista off road</i>	теренски полигон (теренска стаза)
<i>esigenze off road</i>	потребе за теренском вожњом
<i>doti off road</i>	теренске способности
<i>paddle cambio automatico</i>	полуга за ручно мењање степени преноса код аутоматског мењача

Сви неадаптирани англицизми у италијанском језику припадају скупини непроменљивих речи, које добијају ознаку рода домаће еквивалентне лексеме, као што је то био случај са речју *mailbox* (*casella di posta elettronica*), која је на крају добила ознаку женског рода – *la mail* (Szpingier 2008: 300). За еквивалентну лексему, ипак, не мора да буде изабрана она која подсећа на енглески термин, већ лексема која је најфреквентнија у говору и која изворне говорнике директно асоцира на појам који означава. Енглеска скраћеница *Suv* (*sport utility vehicle*), са аспекта дословног превода на италијански (*veicolo sportivo e utilitario*) требало би да преузме ознаку мушког рода. У језику се, међутим, ова скраћеница користи са ознаком женског рода, јер је основни асоцијативни појам *macchina*, *automobile*, именица женског рода (20), (21). Исти је случај са лексемом *optional*, чији је италијански еквивалент *opzione* женског рода. Матерњи говорници италијанског језика су се овде одлучили за ознаку мушког рода, јер им је основна асоцијација на овај појам именичка синтагма *equipaggiamento opzionale*, мушког рода (22, 23).

- (20) Quello che risulta assodato è che anche *la Suv* full size sarà sottoposta – come impongono i tempi – a una rigorosa dieta dimagrante ... (QR, Marzo 2013, str. 78)
- (21) Non avrà la prontezza di *altre grandi Suv* più stradali, ... (QR, Gennaio 2013, str. 199)
- (22) Innumerevoli, comunque, *gli optional* a disposizione. (QR, Gennaio 2013, str. 199)
- (23) Oltre *agli optional* tradizionali, la Opel punta sulle personalizzazioni. (QR, Febbraio 2013, str. 151)

4. Закључак

На примеру лексике карактеристичне за аутомобилску индустрију приметили смо да, упркос снажном утицају и појачаном приливу англицизама, у савременом италијанском језику и даље остају у употреби галицизми, који су нарочито били значајни у почетној фази стварања стручних термина. Временом су неки галицизми били замењени другим лексемама, италијанском речју, другим галицизмом, а у новије време и позајмљеницама из енглеског језика, које се масовно прихватају управо у неадаптираном облику. Галицизми су међутим усвајани због потребе, дакле услед недостатка адекватног термина, али и због имица који је својевремено имао француски језик, као језик престижа. Енглеске речи данас улазе у италијански више због тренда опште глобализације, а мање због потребе за техничким терминима. Италијанска аутомобилска индустрија је конкурентна на светском тржишту, али приликом нових изума и техничких постигнућа италијански конструктори посежу за

енглеским речима (пример *common rail*). Ова потреба се може објаснити жељом за што већом стручно-техничком транспарентношћу и појачаном свести о важности мултинационалне сарадње, за коју је неопходно познавање енглеског језика, као *lingua franca*. Сличност италијанске и енглеске лексике олакшава унос позајмљеница, али уз ограничења која одређују изворни говорници италијанског језика. Иако у стручни језик улази велики број скраћеница, оне се не прихватају без критеријума, већ у складу са могућностима артикулационог апарата Италијана, што смо видели на примеру 4WD (*Four Wheel Drive*) који је замењен домаћим обликом 4x4 (*quattro per quattro*). Поједностављена аналитичка структура енглеског језика је при том развила већ постојећи потенцијал италијанског језика за елидирањем предлога у сложеним именичким синтагмама, те је настао велики број стручних термина по моделу структуре енглеског језика. Ово нам пак говори да се страни језик усваја у мери која задовољава потребе корисника језика примаоца, у којем настају или се развијају промене за које је тај језик у датом тренутку спреман. Не треба изједначавати обogaћивање језика страним речима са губљењем националног идентитета, јер прихватање друге културе и језика не значи одустајање од своје. То је процес који подстиче међусобно разумевање и подиже степен толеранције у интернационалној или тзв. „глобалној“ комуникацији, која је суштински сведена на познавање енглеског језика. Упркос тенденцији модерног доба ка стварању једног глобалног језичког кода базираног на англицизмима, говорници осталих језика би требало да дају приоритет домаћим изразима и стварању домаћих кованица ради очувања, неговања и даљег развоја сопствене језичке културе.

Литература

- Бугарски 1997а: Р. Бугарски, *Језици*, Београд: Чигоја штампа.
Бугарски 1997б: Р. Бугарски, *Језик у контексту*, Београд: Чигоја штампа.
Де Мауро, Манчини 2000: Т. De Mauro, М. Mancini, *Garzanti. Dizionario etimologico*, Milano: Garzanti Linguistica.
Девото, Оли 2012: G. Devoto, G. C. Oli, *il Devoto-Oli 2013. Vocabolario della lingua italiana con DVD-rom on line*, Milano: Mondadori Education, Le Monnier.
Јесперсен 1949: О. Jespersen, *Language, its nature, development and origin*, London: George Allen&Unwin Ltd.
Клајн 1971: I. Klajn, *Uticaји енглеског језика у италијанском*, Београд: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
Клајн 1996: И. Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд: Полит.
Меје ²1928: А. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris: Payot.
Модерц ²2006: S. Moderc, *Gramatika italijanskog jezika*, Beograd: Luna crescens doo.

- Орловић 2004: С. Орловић, Глобализација – свет међузависности и међуповезаности, у: *Искушења глобализације: глобализација, европеизација и национални идентитет*, Кикинда: Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповић“, 1–19.
- Панцини 1905: А. Panzini, *Dizionario moderno – supplemento ai dizionari italiani*, Milano: Hoepli.
- Сапир 1992: Е. Сапир, *Језик*, Нови Сад: Дневник.
- Спингир 2008: В. Szpingier, Una breve sintesi sulla presenza degli anglicismi nel settore delle lingue speciali riguardo all’italiano contemporaneo, у: *Studia Romanica Posnaniensia*, vol. XXXV, Poznan: Université Adam Mickiewicz, 295–304.
- Фантуци 1999: М. Fantuzzi, *Per una storia della lingua della stampa automobilistica italiana. „Quattroruote“ 1956–1999*, Roma: Bulzoni editore.
- Форнеро 1999: Е. Fornero, *Gli automobili. Il lessico delle prime quattro-ruote tra Ottocento e Novecento*, Venezia: Editore Saggi Marsilio.
- Цингарели 1996: N. Zingarelli, *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- Шелци 2009: R. Scelzi, Nel linguaggio specialistico, Bari: *Studi di glottodidattica*, Vol. 3, Università degli studi di Bari, 118–140.
- Шкиљан 1998: Д. Шкиљан, *Јавни језик*, Београд: Чигоја штампа.

LEKSIČKO-SEMANTIČKA OBRADA I ANALIZA U PREVODIMA STUDENATA ENGLESKOG JEZIKA (jezika *lingua franca* modernog doba)

1. Uvodne napomene

U referatu ćemo se osvrnuti na jednu temu iz nastave metodike stranog jezika, a koja se odnosi na usvajanje leksičke kompetencije i leksičkog znanja na akademskom nivou, dva termina koji se u literaturi često zamjenjuju i koriste za označavanje istog koncepta.

Razliku između leksičkog znanja i leksičke kompetencije možemo pojednostavljeno objasniti činjenicom da se leksičko znanje odnosi na znanje koje učenik pripisuje formi, značenju, gramatičkom korištenju i upotrebi u sociolingvističkom kontekstu. Takvo znanje je smješteno u memoriji ali se nalazi izvan jedinice mentalnog leksikona (Jiang 2000: 64). Leksička kompetencija, s druge strane, označava poznavanje osnovnih leksičkih informacija koje su postale sastavni dio jedinice mentalnog leksikona i koje je moguće automatski pokrenuti u komunikaciji (Drljević 2011: 680).

Leksička kompetencija podrazumijeva i izlaženje iz čisto leksičkih okvira. Ona je neodvojiva od poznavanja šireg koncepta, odnosno kulturološkog konteksta u koji je jedna riječ smještena i u kojem ona funkcioniše u korelaciji sa ostalim leksičkim jedinicima. Budući da su konceptualne predstave, usljed različitih društvenih, socijalnih ili istorijskih faktora, često drugačije određene u različitim jezicima, mogli bismo da zaključimo da je studentov zadatak da odredi i semantičku granicu u datom kontekstu. Određivanje ove granice usloviće pravilnu ili nepravilnu upotrebu određene riječi u datom kontekstu.

2. Učenje vokabulara uz (ne)upotrebu rječnika

Ranija istraživanja koja su isticala moguće koristi u procesu usvajanja riječi stranog jezika u nastavi pisanja i prevođenja, pokazuju da je potencijalna upotreba rječnika neminovna (Jones 1995) iako je vidno izostavljena iz naučnoistraživačkog rada u nastavi pisanja (Bruton 1994) i većine modela pisanja (Christianson 1997: 39).

Bruton (1994) je sproveo istraživanje koje se odnosi na proces učenja i pamćenja ranije nepoznatih riječi. Neki studenti u svojim prevodima nisu mogli da prepoznaju ranije nepoznatu riječ čije su značenje pronašli u rječniku. Ovu činjenicu su razradili Grejb i Stoler (1997) koji su utvrdili da neke riječi treba

* stokic@gmail.com

više puta da pronađete u rječniku kako biste ih zapamtili, a neke druge riječi se odmah pamte. Stoga se može reći da je učenje i pamćenje novih riječi koje su studenti pronašli u rječniku značajan problem usvajanja stranog jezika.

Kovi (1979) tvrdi kako bi rječnici trebalo da pomognu studentima da izbjegnju pravljenje grešaka, dok Ard (1982) izjavljuje kako upotreba rječnika dovodi do pojave još većeg broja grešaka. Međutim, Ard ne smatra da treba zabraniti upotrebu rječnika u nastavi prevođenja. Naprotiv, zalaže se za stav da su dvojezični rječnici jedan od rijetkih načina da se pronađe upotreba riječi u nekom drugom kontekstu.

3. Istraživanje

Naše istraživanje se vršilo u zimskom semestru školske 2009/2010, 2010/2011. i 2011/2012. godine na Filološkom fakultetu, Odsjek za Engleski jezik i književnost, Slobomir P Univerzitet u BIH, Kampus u Doboju i Slobomiru kod studenata druge i treće godine. Ukupan broj studentske populacije je 218.

	II godina eksper.grupa	II godina kontrolna grupa	III godina eksper.grupa	III godina kontrolna grupa
školska godina 2009/2010.	13 ili 52%	12 ili 48%	16 ili 51.61%	15 ili 48.38%
školska godina 2010/2011.	14 ili 51.85%	13 ili 48.14%	18 ili 51.42%	17 ili 48.57%
školska godina 2011/2012.	15 ili 50%	15 ili 50%	36 ili 51.42%	34 ili 48.57%

Tabela 1. Populacija studenata eksperimentalne i kontrolne grupe

U ovom istraživanju obrađivali smo usvajanje vokabulara engleskog jezika. Formirane su eksperimentalna i kontrolna grupa. Razlika je bila ta što kontrolna grupa nije imala intenzivne vježbe obrade vokabulara i bila je uskraćena za povratnu informaciju od strane predmetnog nastavnika u vezi sa greškama koje su napravili.

Druga godina je obrađivala prevod sa engleskog jezika na srpski.

U toku testiranja postojale su tri faze. U inicijalnoj fazi testiranja prevodne kompetencije obje grupe su dobile prazan papir na kome je trebalo da prevedu tekst prevoda sa engleskog na srpski jezik od 265 riječi u drugoj godini,

i sa srpskog na engleski od 226 riječi. Ovaj test nije bio za ocjenu i rečeno im je da koriste dvojezični rječnik samo tamo gdje smatraju da im je neophodan. Studenti su dobijali bodove za svoje prevode. Od njih se tražilo da podvuku nepoznate riječi u tekstu čije su značenje morali da potraže u rječniku. Imali su 45 minuta da urade prevod.

U intermedijalnoj fazi, svi studenti su dobili zadatak da isprave svoje greške na onom istom tekstu i da ga prepisu. Svi studenti su radili drugi kolokvijum. Svi studenti su koristili rječnike i dobili su prazan papir za prevod. Od studenata eksperimentalne grupe se tražilo da se prisjete ranije ispravljene verzije prevoda i ponovo napišu prevod uključujući ispravke, uz pomoć rječnika samo tamo gdje je potrebno. Studenti kontrolne grupe rade prevod uz upotrebu dvojezičnog rječnika, bez podsjećanja na raniji prevod. Oni su ranije dobili svoje ispravljene prevode ali bez objašnjenja ili ukazivanja na greške. Maksimalno vrijeme za ispravljanje prevoda je i dalje 45 minuta. Studentima je sada trebalo manje vremena da urade prevod.

U finalnoj fazi, obje grupe su nenajavljeno dobile isti tekst za prevod. Ovaj put nisu mogli da koriste rječnik.

3.1. Školska godina 2009/2010. (II godina)

U sljedećim poglavljima predstavljen je ukupan broj podvučenih riječi ekperimentalne i kontrolne grupe druge godine poslije prvog, drugog i trećeg kolokvijuma na prevodu sa engleskog jezika.

Na prvom kolokvijumu u obje grupe, od ukupno 91 podvučene nepoznate riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 54 ili 59,34% su bile tačne, 37 ili 40,66% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 46. 34 ili 73,91% su bile tačne, a 12 ili 26,09% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 10. 9 ili 90% su bili tačni, a 1 ili 10% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 28. 12 ili 42,66% je tačno, a 16 ili 57,14% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 7. 3 ili 42,86% je tačno, a 4 ili 57,14% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na prvom kolokvijumu, od ukupno 54 podvučene nepoznatih riječi, 34 ili 62,96% su bile tačne, 20 ili 37,04% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 27. 19 ili 70,37% su bile tačne, a 8 ili 29,63% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 4 ili 80% su bili tačni, a 1 ili 20% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 17. 9 ili 52,94% je tačno, a 8 ili 47,06% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 2 ili 40% je tačno a 3 ili 60% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 37 podvučenih nepoznatih riječi koje su studenti potražili u rječniku, 24 ili 64.86% su bile tačne, 15 ili 40.54% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 19. 15 ili 78.95% su bile tačne, a 4 ili 21.05% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 5 ili 100% su bili tačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 11. 3 ili 27.27% je tačno, a 8 ili 72.72% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 2. 1 ili 50% je tačno a 1 ili 50% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	12 ili 75%	3 ili 18.75%	1 ili 6.25%	16
whitebait	6 ili 60%	2 ili 20%	2 ili 20%	10
breed	5 ili 50%	5 ili 50%	-	10
case	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
plate	2 ili 50%	2 ili 50%	-	2
label	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	2
to obtain	5 ili 100%	-	-	5
to lean over	2 ili 100%	-	-	2
grave	6 ili 60%	4 ili 40%	-	10
restrained	4 ili 44.44%	5 ili 55.56%	-	9
willing	1 ili 25%	3 ili 74%	-	4
provided	4 ili 66.67%	2 ili 33.33%	-	6
in order to	3 ili 60%	2 ili 40%	-	5

Tabela 2. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *drugom kolokvijumu* u obje grupe, od ukupno 45 podvučenih nepoznatih riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 27 ili 60% su bile tačne, 16 ili 35.56% su bile netačne, a 2 ili 4.44% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 18. 10 ili 55.56% su bile tačne, a 8 ili 44.44% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 2. 2 ili 100% su bili tačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 19. 13 ili 68.42% je tačno, a 6 ili 31.58% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. 2 ili 50% je tačno a 2 ili 50% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na *drugom kolokvijumu*, od ukupno 33 podvučene nepoznate riječi, 21 ili 63.63% su bile tačne, 10 ili 30.30% su bile netačne a 2 ili 6.06% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 11. 6

ili 54.55% su bile tačne, a 5 ili 45.45% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 2. 2 ili 100% su bili tačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 15. 11 ili 73.33% je tačno, a 4 ili 26.67% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 2 ili 66.67% je tačno a 1 ili 33.33% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 12 podvučenih nepoznatih riječi koje su studenti potražili u rječniku, 7 ili 58.33% su bile tačne, a 5 ili 41.67% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 7. 4 ili 57.14% su bile tačne, a 3 ili 42.86% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku ovaj put nije bilo. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. 2 ili 50% je tačno, a 2 ili 50% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 1. 1 ili 100% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
output	4 ili 100%	-	-	4
claret	5 ili 62.5%	3 ili 37.5%	-	8
whitebait	-	1 ili 100%	-	1
breed	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
butter	-	1 ili 100%	-	1
pleasure	-	1 ili 100%	-	1
to obtain	2 ili 100%	-	-	2
grave	4 ili 66.67%	2 ili 33.33%	-	6
restrained	6 ili 75%	2 ili 25%	-	8
willing	2 ili 50%	2 ili 50%	-	4
fried	1 ili 50%	-	1 ili 50%	2
crisp	-	-	1 ili 100%	1
provided	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
in order to	2 ili 100%	-	-	2

Tabela 3. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *trećem kolokvijumu*, studenti nisu mogli da koriste rječnike. U obje grupe, od ukupno 36 podvučenih nepoznatih riječi, 22 ili 61.11% su bile tačne, 9 ili 25% su bile netačne, a 5 ili 13.88% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je 8. 5 ili 62.5% su bile tačne, a 3 ili 37.5% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 1. 1 ili 100% su bili tačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 18. 14 ili 77.78% je tačno, a 4 ili 22.22% je

netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 4. 2 ili 50% je tačno a 2 ili 50% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na trećem kolokvijumu, od ukupno 24 podvučene nepoznate riječi, 14 ili 58.33% su bile tačne, 6 ili 25% su bile netačne a 4 ili 16.67% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 5. 4 ili 80% su bile tačne, a 1 ili 20% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 1. 1 ili 100% je bio tačan. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 11. 7 ili 63.63% je tačno, a 4 ili 36.37% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 3. 2 ili 66.67% je tačno a 1 ili 33.33% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 12 podvučenih nepoznatih riječi, 9 ili 75% su bile tačne, a 2 ili 16.67% su bile netačne a 1 ili 8.33% je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 3. 2 ili 66.67% su bile tačne, a 1 ili 33.33% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je 1. 1 ili 100% je bio tačan prevod. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 6. Nije bilo tačnih prevoda. 6 ili 100% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 1. 1 ili 100% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
output	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
claret	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
whitebait	1 ili 100%	-	-	1
breed	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
whisper	1 ili 100%	-	-	1
to obtain	1 ili 100%	-	-	1
grave	3 ili 60%	2 ili 40%	-	5
restrained	4 ili 57.14%	3 ili 42.85%	-	7
willing	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
fried	1 ili 100%	-	-	1
provided	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3

Tabela 4. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

3.2. Školska godina 2010/2011. (II godina)

Na prvom kolokvijumu u obje grupe, od ukupno 91 podvučene nepoznate riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 55 ili 60.44% su bile tačne, 32 ili 35.16% su bile netačne, a 4 ili 4.40% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 42. 30 ili 71.43% su bile tačne, a 12 ili

28.57% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 13. 8 ili 61.54% su bili tačni, a 5 ili 38.46% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 30. 17 ili 56.67% je tačno, a 11 ili 36.67% je netačno a 2 ili 6.66% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 6. Nije bilo tačnih prevoda. 4 ili 66.67% je netačno, a 2 ili 33.33% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na prvom kolokvijumu, od ukupno 45 podvučenih nepoznatih riječi, 25 ili 55.56% su bile tačne, 18 ili 40.00% su bile netačne a 2 ili 4.44% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 20. 15 ili 75% su bile tačne, a 5 ili 25% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 1 ili 33.33% su bili tačni, a 2 ili 66.67% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 18. 9 ili 50% je tačno, a 7 ili 38.89% je netačno, a 2 ili 11.11% riječi je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta.. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. Nije bilo tačnih prevoda. 4 ili 100 je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 46 podvučenih nepoznatih riječi koje su studenti potražili u rječniku, 30 ili 65.22% su bile tačne a 14 ili 30.43% su bile netačne a 2 riječi ili 4.35% je ostavljeno neprevedeno, tj. ostavljena su prazna mjesta. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 22. 15 ili 68.18% su bile tačne, a 7 ili 31.82% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 10. 7 ili 70% su bili tačni, a 3 ili 30% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 12. 8 ili 66.67%. je tačno, a 4 ili 33.33% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 2. 2 prevoda ili 100% je tačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	11 ili 73.33%	1 ili 6.67%	4 ili 26%	15
whitebait	7 ili 70%	1 ili 10%	2 ili 20%	10
breed	5 ili 45.46%	6 ili 54.54%	-	11
case	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
label	2 ili 100%	-	-	2
to obtain	4 ili 66.67%	2 ili 33.33%	-	6
grave	5 ili 62.50%	3 ili 37.50%	-	8
restrained	4 ili 50%	5 ili 50%	-	8
willing	2 ili 40%	3 ili 60%	-	5
provided	3 ili 60%	2 ili 40%	-	5

in order to	3 ili 75%	1 ili 25%	-	4
-------------	-----------	-----------	---	---

Tabela 5. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *drugom kolokvijumu* u obje grupe, od ukupno 39 podvučenih nepoznatih riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 25 ili 64.10% su bile tačne, 14 ili 35.90% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 13. 9 ili 69.23% su bile tačne, a 4 ili 30.77% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 3 ili 60% su bili tačni, a 2 ili 40% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 15. 10 ili 66.67% je tačno, a 5 ili 33.33% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 6. 3 ili 50% je tačno a 3 ili 50% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na drugom kolokvijumu, od ukupno 20 podvučenih nepoznatih riječi, 11 ili 55% su bile tačne, 9 ili 45% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 8. 6 ili 75% su bile tačne, a 2 ili 25% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 2 ili 66.67% su bili tačni a 1 ili 33.33% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 7. 4 ili 57.14% je tačno, a 3 ili 42.86% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 2 ili 66.67% je tačno a 1 ili 33.33% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 19 podvučenih nepoznatih riječi koje su studenti potražili u rječniku, 14 ili 73.68% su bile tačne, a 5 ili 26.32% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 3 ili 60% su bile tačne, a 2 ili 40% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je 2. 1 ili 50% je bilo tačno a 1 ili 50% je bilo netačno. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 8. 6 ili 75% je tačno, a 2 ili 25% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 1 ili 33.33% je tačno a 2 ili 66.67% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	3 ili 60%	2 ili 40%	-	5
whitebait	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
breed	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
case	2 ili 100%	-	-	2
to obtain	2 ili 100%	-	-	2
grave	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
restrained	3 ili 50%	3 ili 50%	-	6
willing	2 ili 100%	-	-	2

provided	2 ili 100%	-	-	2
----------	------------	---	---	---

Tabela 6. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *trećem kolokvijumu*, studenti nisu mogli da koriste rječnike. U obje grupe, od ukupno 28 podvučenih nepoznatih riječi, 18 ili 64.29% su bile tačne, 10 ili 35.71% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je 10. 6 ili 60% su bile tačne, a 4 ili 40% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 4. 3 ili 75% su bili tačni a 1 ili 25% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 8. 5 ili 62.50% je tačno, a 3 ili 37.50% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 6. 5 ili 83.33% je tačno a 1 ili 16.67% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na *trećem kolokvijumu*, od ukupno 10 podvučenih nepoznatih riječi, 6 ili 60% su bile tačne, 4 ili 40% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 4. 2 ili 50% su bile tačne, a 2 ili 50% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 2. 1 ili 50% je bio tačno a 1 ili 50% je netačno. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 2. 2 prevoda ili 100% je tačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 2. 2 prevoda ili 100% je tačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 18 podvučenih nepoznatih riječi, 12 ili 66.67% su bile tačne, a 6 ili 33.33% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 6. 4 ili 50% su bile tačne, a 2 ili 50% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je 2. 1 ili 50% je bilo tačno a 50% je bilo netačno. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 2. 2 ili 100% je tačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 2. 2 ili 100% je tačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	2 ili 100%	-	-	2
whitebait	1 ili 100%	-	-	1
breed	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
to obtain	1 ili 100%	-	-	1
grave	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
restrained	3 ili 75%	1 ili 25%	-	4
provided	2 ili 100%	-	-	2

Tabela 7. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

3.3. Školska godina 2011/2012. (II godina)

Na *prvom kolokvijumu* u obje grupe, od ukupno 93 podvučene nepoznate riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 54 ili 58.06% su bile tačne, 39 ili 41.94% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i

potraženih u rječniku je ukupno 45. 26 ili 57.78% su bile tačne, a 19 ili 42.22% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 14. 9 ili 64.29% su bili tačni, a 5 ili 35.71% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 27. 15 ili 55.56% je tačno, a 12 ili 44.44% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 7. 4 ili 57.14% je tačno, 3 ili 42.26% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na prvom kolokvijumu, od ukupno 47 podvučenih nepoznatih riječi, 27 ili 57.44% su bile tačne, 20 ili 42.56% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 19. 10 ili 52.63% su bile tačne, a 9 ili 47.37% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 8. 4 ili 50% su bili tačni, a 4 ili 50% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 15. 9 ili 60.00% je tačno, a 6 ili 40% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 5. 4 ili 80% je tačno, 1 ili 20% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 46 podvučenih nepoznatih riječi koje su studenti potražili u rječniku, 27 ili 58.70% su bile tačne a 19 ili 41.30% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 26. 16 ili 61.54% su bile tačne, a 10 ili 38.46% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 6. 5 ili 83.33% su bili tačni, a 1 ili 16.67% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 12. 6 prevoda ili 50%. je tačno i 6 ili 50% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 2. Nije bilo tačnih prevoda. 2 ili 100% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	10 ili 76.92%	3 ili 23.08%	-	13
whitebait	5 ili 50%	5 ili 50%	-	10
breed	5 ili 41.67%	7 ili 58.33%	-	12
case	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
label	2 ili 100%	-	-	2
to obtain	3 ili 60%	2 ili 40%	-	5
grave	6 ili 66.67%	3 ili 33.33%	-	9
restrained	6 ili 66.67%	3 ili 33.33%	-	9
willing	4 ili 66.67%	2 ili 33.33%	-	6
provided	3 ili 75%	1 ili 25%	-	4
in order to	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	4

Tabela 8. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *drugom kolokvijumu* u obje grupe, od ukupno 41 podvučene nepoznate riječi koje su potražene u rječniku u obje grupe, 25 ili 60.98% su bile tačne, 16 ili 39.02% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 15. 9 ili 60% su bile tačne, a 5 ili 33.33% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. 2 ili 50% su bili tačni, a 2 ili 50% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 12. 8 ili 66.66% je tačno, a 4 ili 33.33% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 10. 6 ili 60% je tačno a 4 ili 40% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na drugom kolokvijumu, od ukupno 20 podvučenih nepoznatih riječi, 13 ili 65% su bile tačne, 7 ili 35% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 7. 4 ili 57.14% su bile tačne, a 3 ili 42.85% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 3. 2 ili 66.66% su bili tačni a 1 ili 33.33% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. 3 ili 75% je tačno, a 1 ili 25% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 6. 4 ili 66.66% je tačno a 2 ili 33.33% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 21 podvučene nepoznate riječi koje su studenti potražili u rječniku, 12 ili 57.14% su bile tačne, a 9 ili 42.85% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 8. 5 ili 62.50% su bile tačne, a 3 ili 37.5% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je 1. Nije bilo tačnih prevoda. 1 prevod ili 100% je bilo netačno. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 8. 5 ili 62.50% je tačno, a 3 ili 37.50% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu i potraženih u rječniku je ukupno 4. 2 prevoda ili 50% je tačno a 2 ili 50% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	3 ili 75%	1 ili 25%	-	4
whitebait	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
breed	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
to obtain	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
grave	3 ili 75%	1 ili 25%	-	4
restrained	4 ili 57.14%	3 ili 42.86%	-	7
willing	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
provided	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2

Tabela 9. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

Na *trećem kolokvijumu*, studenti nisu mogli da koriste rječnike. U obje grupe, od ukupno 30 podvučenih nepoznatih riječi, 18 ili 60% su bile tačne, 12 ili 40% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je 12. 8 ili 66.67% su bile tačne, a 4 ili 33.33% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 5. 3 ili 60% su bili tačni a 2 ili 40% su bili netačni. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 9. 6 ili 66.67% je tačno, a 3 ili 33.33% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 4. 3 ili 75% je tačno a 1 ili 25% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U eksperimentalnoj grupi na *trećem kolokvijumu*, od ukupno 14 podvučenih nepoznatih riječi, 6 ili 42.86% su bile tačne, 8 ili 57.14% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 6. 3 ili 50% su bile tačne, a 3 ili 50% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je ukupno 3. 1 ili 33.33% je bio tačno a 2 ili 66.67% je netačno. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 2. Nije bilo tačnih prevoda. 2 prevoda ili 100% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 3. 2 prevoda ili 66.67% je tačno, a 1 prevod ili 33.33% je netačno. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

U kontrolnoj grupi, od ukupno 16 podvučenih nepoznatih riječi, 12 ili 75% su bile tačne, a 4 ili 25% su bile netačne. Podvučenih imenica u originalnom tekstu je ukupno 6. 5 ili 83.33% su bile tačne, a 1 ili 16.67% su bile netačne. Podvučenih glagola u originalnom tekstu je 2. 2 ili 100% je bilo tačno. Nije bilo netačnih prevoda. Podvučenih pridjeva u originalnom tekstu je ukupno 7. 6 ili 85.71% je tačno, a 1 prevod ili 14.29% je netačno. Podvučenih veznika u originalnom tekstu je ukupno 1. 2 ili 100% je tačno. Nije bilo netačnih prevoda. Nije bilo drugih podvučenih riječi.

Izvorna riječ	Tačno prevedena riječ	Netačno prevedena riječ	Izostavljena	Ukupno
claret	1 ili 100%	-	-	1
breed	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
to obtain	1 ili 100%	-	-	1
grave	2 ili 66.67%	1 ili 33.33%	-	3
restrained	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2
provided	1 ili 50%	1 ili 50%	-	2

Tabela 10. Primjeri najčešćih riječi koje su potražene u obje grupe

4. Zaključak

U ovom referatu želimo da istaknemo prednosti u procesu usvajanja riječi engleskog jezika u nastavi prevođenja uz upotrebu rječnika. U prilogu tome govore sljedeće rezultati.

Dobijeni rezultati otkrivaju nekoliko aspekata napretka studenata II godine u pogledu usvajanja i razumijevanja vokabulara engleskog jezika. Prvo,

dolazimo do podatka da je većina podvučenih nepoznatih riječi iz zadatka prevođenja u inicijalnoj fazi potražena u rječniku. Drugo, u intermedijalnoj fazi podvučene riječi u prevodima su u manjoj mjeri upotrijebljene bez konsultacije ili korištenja rječnika, što pokazuje da su se studenti svjesno trudili da nove riječi i izraze prilikom ponovnog zadatka prevođenja. U finalnoj fazi, studenti nisu mogli da koriste rječnike.

Rezultati svjedoče o dobrom vladanju jezičkom materijom i ciljnim vokabularom od strane studenata eksperimentalne grupe.

Rezultati analize prevoda potvrđuju da eksperimentalna grupa pokazuje napredak u usvajanju novog vokabulara u odnosu na kontrolnu grupu. Ovo je potvrđeno prethodim iznesenim podacima izraženim brojčano i procentualno i ukazuje da nakon treće finalne faze u procesu prevođenja eksperimentalna grupa sa više uspjeha usvaja i razumije nove riječi i pravi manji broj grešaka, iako je gotovo jednak broj podvučenih riječi koje traže u rječniku sa studentima kontrolne grupe. Studenti eksperimentalne grupe tačnije i preciznije i samouvjerenije obavljaju zadatke prevođenja u odnosu na studente kontrole grupe koji prave veći broj grešaka. Ako se uzme u obzir činjenica da su studenti eksperimentalne grupe imali dodatna objašnjenja i input od strane predmetnog nastavnika, onda ne treba da čudi to što su postigli bolje rezultate na kraju testiranja.

Ukoliko se sumiraju rezultati kvantitativnog aspekta istraživanja, može se zaključiti da je eksperimentalna grupa nesumnjivo napredovala tokom nastave. Procentualno izraženo, u inicijalnoj fazi eksperimentalna i kontrolna grupa II godine (prevod sa engleskog jezika) u školskoj 2009/2010 godini imale su podjednake rezultate sa razlikom od 1.9% u korist eksperimentalne grupe, u intermedijalnoj fazi eksperimentalna grupa je bila bolja za 5.30%, a u finalnoj fazi za 17.00%. U školskoj 2010/2011. godini u inicijalnoj fazi eksperimentalna grupa je bila bolja za 9.66%, u intermedijalnoj fazi za 18.68% a u finalnoj za 6.67%. U školskoj 2011/2012. godini u inicijalnoj fazi kontrolna grupa je bila neznatno bolja za 1.26%, u intermedijalnoj fazi eksperimentalna grupa je bila bolja za 7.86% a u finalnoj fazi za 17.14%.

Očito je da studenti i eksperimentalne i kontrolne grupe postaju sve vještiji u razumijevanju vokabulara i njegovom usvajanju, što nam govore i dobijeni podaci. Razlike između ove dvije grupe svakako da postoje.

Svakako je jasno da je potrebno neko vrijeme da bi se naučeni vokabular internalizovao, a i da tek nakon određenog broja i stepena vježbanja i ponavljanja nove riječi mogu da se upotrijebe prilikom jezičke pisane (ili usmene) produkcije. Ovo bi mogao biti odgovor na lošije rezultate razumijevanja, usvojenosti i upotrebe novog vokabulara od strane studenata kontrolne grupe.

Literatura

- Ard 1982: J. Ard, „The use of bilingual dictionaries by ESL students while writing“, *ITL: Review of Applied Linguistics* 58: 1-27
- Bruton 1994: A. S. Bruton, „Acceso al diccionario: Un estudio introspectivo“. In Bruton.
- Kovi 1979: A.P. Cowie, „The treatment of polysemy in the design of a learner's dictionary“. In Hartmann, R.R.K., editor, *Dictionaries and their users*. Exeter, UK: University of Exeter Press, 82-88
- Kristianson 1997: K. Kristianson, „Dictionary use in EFL writers: What really happens?“
- Drljević 2011: J. Drljević, „Nastava leksike na akademskim studijama“. 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistic. May, 5-7 2011. Sarajevo.
- Grab, Stroller 1997: W. Grabe and F.L. Stroller, „Reading and vocabulary development in a second language“. In Coady, J. and Huckin, T. editors, *Second Language vocabulary acquisition*. Cambridge: University Press, 98-122.
- Jang 2000: N. Jiang, „Lexical Representation and Development in a Second Language“. *Applied Linguistic* 21/2: 47-77. Oxford: University Press.
- Džons 1995: F.R. Jones, „Learning an alien lexicon: A teach-yourself case study“. *Second Language Research* 11: 95-111.
- Stokić Vasiljević 2013: T. Stokić Vasiljević, Doktorska disertacija: „Metalingvistička kompetencija u nastavi prevodenja na univerzitetskom nivou (na materijalu engleskog i srpskog jezika)“, Beograd.
- Vučo 1998: J. Vučo, *Leksika udžbenika stranog jezika*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Cetinje: Štamparija Obod d.d.

РЕВИЗИЈА НАРАТИВА КАО ВИД (РЕ)ПРОДУКЦИЈЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

1. Увод

Дела која се поново објављују у другачијим друштвено-историјским контекстима подложна су ревизији и цензури. Као пример који задовољава такве предуслове, издвојили смо биографски разговор са књижевником Бранком Ћопићем у форми интервјуа, вођен 29. 1. 1977. г., штампан у више издања, у књигама: „Доба књиге“ (1981), затим након Ћопићеве смрти 1984. г., „Двадесет година – двадесет разговора I“ (1995) и „Приповедања Бранка Ћопића“ (2000). У раду проверавамо хипотезу да је наратив измењен под утицајем радикалних социополитичких промена. При том смо у обзир, уз изузетан историографски значај дијалога, узели и то да приређивач, и без ауторизације текста, има одређена права на његове измене, у смислу скраћивања неких делова, питања или одговора, који објективно не мењају суштину дијалога.

Циљ је, стога, да се упоредном анализом наведених штампаних издања утврди у којим својим карактеристикама је текст измењен (дескрипција), с којим прагматичким ефектима (интерпретација) и због чега (експланација). Теоријско-методолошки оквир чине апарати (критичке) анализе дискурса, и то они који полазе од: дискурзивне репрезентације друштвених актера (Ван Левен 2009: гл. 2) и радњи (н. д.: гл. 3), укључујући њихову легитимацију и сврху (исто: гл. 6, 7), затим инференцијалне прагматике (Левинсон 1983; 2000; и сл.), теорије евалуације/става (Енглебретсон 2007; Беднарек 2006), те теорије идеологије (Бахтин 1980; Гардинер 1992; Џејмсон 1981). Такав еклектички приступ примењујемо у недостатку једне лингвистички базиране теорије текстуалног ревизионизма/цензура са одговарајућим методима, а као корак у правцу њеног оснивања.

Цензура је углавном била предмет друштвене и политичке теорије, као и теорије књижевности/уметности, а само изузетно (и) лингвистичких проучавања. Поготово су неистражени језичка средства, механизми и стратегије посредством којих се остварује цензура, као „сузбијање или забрана говора или писања који су проглашени субверзивним по опште добро“ (Алан, Бариц 2006: 13).

* trupko@outlook.com

2. Анализа

Текст разговора у издању из 1995. г. није измењен у оном из 2000. Разлике се уочавају у односу на прво издање (1981). Идентификоване су различите, међусобно комплементарне стратегије ревизије (изостављање, неутрализација, ограђивање, и сл.).

На самом почетку разговора, уочава се разлика у ословљавању. У првом издању, на почетку и на крају интервјуа, водитељ ословљава књижевника формалном етикетом *друже Ћопићу* (Јевтић 1981: 147, 192), која у каснија два издања изостаје. То се може тумачити прилагођавањем начина ословљавања времену новијих издања, имајући на уму и нове генерације читалаца, као и то да би одговарајућа титула *господин* била у колизији са идентитетом и стваралаштвом Б. Ћопића.

У примеру 1, последња реченица је изостављена из одговора интервјуисаног у потоњем издању (Јевтић 1995: 150-151). У њој, као друштвене актере (не) налазимо претходно поменутог у наративу, М. Стојановића, титулираног и неформално именованог (*доктор Младен*), што такође сведочи о блискости са интервјуисаним, и генерички представљене припаднике монархистичког герилског покрета супротстављеног комунистичком партизанском – *четнике*, негативно асоциране са Стојановићем.

- (1) Ама, много се ја нисам петљао са ратовањем. Ја сам обично био при тим разним агитпропима ... Мене су неки хтјели да задрже да сједим, као кокош, у некаквоме агитпропу и да не видим ништа. Покојни Младен Стојановић ме у томе подржао. Казао ми је: „Ти си књижевник и треба да постанеш хроничар и писац ове борбе. Не смеш на једном мјесту сједити. Ми ћемо тебе водити по читавој Крајини. Ти мораш свуда.“ Тад ми је дао идеју да напишем пјесму о сељачкој торби. Међутим, на моју велику несрећу, доктор Младен погибе од четника и последице ти планови некако се заборавише (Јевтић 1981: 165).

Примери 2-6 представљају потпуно изостављена питања, односно водитељеве редове говора, у каснијим издањима. Одговори интервјуисаног на њих су такође изостављени.

У примеру 2, колективизирани *АВНОЈ* и *Казалиште народног ослобођења* и именовани *колеге уметници* и неодређени *остали уметници* представљени су у асоцијацији реализованој копулативним односом координације. *Казалиште народног ослобођења* је, уз то, специјализована, дакле имперсонална, репрезентација одговарајућих извођача и с њима повезаних актера. Пресупозиција коју повлачи постављено заменичко питање јесте да су они значили партизанима.

- (2) Дозволите да Вас замолимо да изнесете своја сећања на *АВНОЈ*, *Казалиште народног ослобођења*, али и на *Ваше колеге уметнике – Назора, Горана, Скендера, Данона, Видмара и остале уметнике*. Шта су они значили партизанима, и уопште? (Јевтић 1981: 177)

У фокусу питања из примера 3 је титулирани и именовани актер, друг *Тито*. Прво питање садржи импликатуру на основу Q-принципа (Левинсон 2000), коју повлачи одредба *први пут*, да је интервјуисани више пута срео поменутог актера.

- (3) Кад сте *први пут* срели *друга Тита*? И уопште, шта бисте – као писац – рекли о њему? (Јевтић 1981: 178)

У примеру 4, објективизирано је представљен процес у виду процесне именице *револуција*, преузете као романизам у номинализованом облику. Импликатура датог питања, коју посебно потврђује употреба прилога *довољно* као интензификатора (*довољно развијене*) и квантификатора (*довољно дела*), јесте да водитељ квалитативно и квантитативно брине о уметничкој репрезентацији *револуције*.

- (4) Мислите ли да су данас теме *револуције* у књижевности, и уметности уопште, *довољно* развијене и да ли имамо *довољно* дела са том тематиком? (Јевтић 1981: 182)

Прво питање из примера 5 темпорализовано представља догађаје из *времена Информбироа*, дакле метонимијском референцијом на време догађаја уместо на сам догађај, на који анафорички реферира друго питање (*тај догађај*). *Информбиро* је колективизирани актер са конотацијом (не)конформитета са стаљинизмом.

- (5) Зашто *време Информбироа* готово није обрађивано у књижевности? Да ли Вас *тај догађај*, да тако кажемо, стваралачки копка? (Јевтић 1981: 183)

У примеру 6, путем номинализације *самоуправљање* објективизиран је одговарајући процес. Импликатура коју повлачи друго питање, а која проистиче из максиме релације принципа кооперативности, јесте да је самоуправљање део савремености. *Један недавни критички текст и захтев* имперсонализовано представљају одговарајућег актера, тј. њиховог аутора, и то на начин који Ван Левен (2009: 46) назива „аутономизацијом исказа“, као видом објективације друштвених актера реферирањем на њихове исказе. На такав начин се често даје посебан ауторитет високо-статусним и „званичним“ гласноговорницима (исто: 46). У примеру 6,

имперсонализовани ауторитет легитимише облигацију *да се напише роман о самоуправљању*, као идеологији тадашњег режима. У сврху тзв. негативне учтивости (Браун, Левинсон 1987), та облигација, односно деонтичка модалност, ублажена је, у случају модалног поствербала *захтев*, метајезичком оградом (енгл. *hedge*) *сасвим слободно речено*, а, у случају модалног глагола *требати*, потенцијалним глаголским начином.

- (6) У једном недавном критичком тексту могао се наћи, *сасвим слободно речено*, *захтев* упућен писцима да би *требало* да се напише и роман о *самоуправљању*. Шта Ви о томе мислите? Заправо, генерално гледано, колико, по Вама, савременост може да буде инспиративна? (Јевтић 1981: 183)

У примеру 7 изостављена је друга реченица из водитељевог реда говора у каснијим издањима. То је питање сложено од два проста у експланативним односу (обележеним везником *односно*), од којих друго већ унеколико сугерише одговор употребом маркираног вредносног придева *потцењен*.

- (7) Да ли бисте покушали... да објасните смисао и мисао партизанске поезије? Колико је данас та поезија тачно и свестрано цењена и оцењена, односно да није, можда, потцењена? (Јевтић 1981: 172)

Пример 8 показује да је и пратећи одговор интервјуисаног измењен стратегијом оградаивања реализованом придевом *такозвани* у функцији прагматичке ограде уз дистанцирање медијалним деиктичким демонстративом *тај*.

- (8) Ја сам *је* [партизанску поезију] писао, зато ми је једноставно ишла од срца ... (Јевтић 1981: 172).

Ја сам писао *ту такозвану партизанску поезију*, зато што ми је једноставно ишла од срца ... (Јевтић 1995: 159).

У примеру 9 изостављене су клаузе којима се изражава сврха радње – *писања*. Прва конструише сврху која је у самој тој радњи, тада инструментално усмереној (енгл. *means-oriented*, Ван Левен 2009: 128), са којом је копулативно синтаксички координирана, а друга, финална, предострожност као циљно усмерену сврху (енгл. *goal-oriented*), по моделу „радим х да не бих био у“ (в. исто: 127-128). На тај начин, заправо су изостављени суштински мотиви Ћопићевог стваралаштва.

- (9) То сам желио: да напишем све оно што сам у рату доживио и да дам слику револуције, слику устанка. Зато сам почео причама, онда је

дошао роман „Пролом“ – да не бих заборавио сву ону шароликоост општенородног устанка (Јевтић 1981: 180).

У примеру 10 налазимо актере из Ћопићевог дела, *Николетину Бурсаћа* и *Марију Бурсаћ*, представљене полуформалном номинацијом, именом и презименом, у обе верзије наратива, с тим што је, у првобитној, Н. Бурсаћ у другом помињању заступљен неформалном номинацијом, само именом, што индицира виши степен емпатије. У истој реченици, имплицитно је позитивно вреднован (морални) карактер тог лика (апстрактним именицама *искреност, доброта, благост*), док у наредним издањима моралну евалуацију смењује пука квалификација природе лика (*животност*). Такође, иако метафорички употребљени, глагол *освојити* имплицира припадање и активну контролу радње, а *привући* само релативну близину без нужне активне контроле деловања, док је опсег референције множине *читаоци* неодређен, за разлику од референције колективне именице *јавност*. М. Бурсаћ је првобитно представљена у улози свевремене гласнице *истине о револуцији*, за разлику од новијег издања, које ту улогу изоставља. Импликатура по основу максиме релације Грајсовог принципа кооперативности је да је *истина о револуцији* у Ћопићевој поезији о М. Бурсаћ.

- (10) Ви сте сад поменули Николетину Бурсаћа. И Марија Бурсаћ, тако се нама чини, личност из Ваше поезије, живи у генерацијама, преносећи у свако време истину о револуцији. ... Уосталом, да ли је *Николетина*, према Вашем личном сазнању, *освојио јавност, искреношћу, добротом, благошћу* или, можда, првенствено, својим хумористичким својствима? (Јевтић 1981: 179)

Доиста, позната је популарност Николетине Бурсаћа. Сличну популарност има, тако се чини, и Марија Бурсаћ, личност из Ваше поезије. ... Уопште, да ли је *Николетина Бурсаћ* – према Вашим увидима – *привукао читаоце*, пре свега, својом *животношћу* или, могуће је, својим хумористичким својствима? (Јевтић 1995: 164)

Одговор (пример 11) обилује емотивним оценама предмета питања постигнутим у првој реченици вредносним придевом *диван*, а у последњој и њиховим набрајањем. Остварујући стратегију ограђивања, ново издање умањује евиденцијалност прве реченице перцептивним *изгледати* уместо категоричког *бити*, уз временску ограду *у то време* и деемоционализује оцену прилогом предиктабилности *природно*. Стратегија изостављања примењена је на оцене из друге реченице.

- (11) Та поезија обнове и изградње *је било једно дивно доба*. И то највише поезија. Једино је мало анархично дјеловао Васа Поповић ...

Уопште, како кажете, та поезија обнове и изградње *имала је нечег полетног, младићског, херојског, одушевљеног, непоновљивог* (Јевтић 1981: 181).

Та поезија обнове и изградње *изгледала је – у то време – природно*. Једино је мало архаично дјеловао Васа Поповић ...

Уопште, та поезија, односно, како ви кажете, поезија обнове и изградње, није – нама се тако чинило – много марила, барем у почетку, за руску литературу. То је дошло касније (Јевтић 1995: 166).

Пример 12 показује транспозицију реалних ситуација остварених хабитуалним наративним презентом (*сретне; постави, расправи; се не осјећа*) у кондиционалне, које реализује потенцијал (*би се могло расправити; не би се осјећао*) и показни прилог *тада* (у значењу „у том случају“), који анафорички реферира на пропозицију прве реченице, односно на услов. Тиме је искључен детитулиран и полуформално именован актер из прве верзије, *Цемал Биједић*, и позитивне оцене његових радњи реализоване вредносним прилозима *срдечно* (са интензификатором *тако*) и *лијено*.

- (12) Потребно је дакле више међусобног повјерења, више разговора, рецимо које је умιο са људима да води *Цемал Биједић*. Он те *сретне*, па разговор о томе, о томе, *тако срдечно, лијено* ствар *постави, расправи*, и, што каже, ником ништа. Нико *се не осјећа* – ни повријеђен, ни угрожен, ни осрамоћен, ни исмијан (Јевтић 1981: 187).

Потребно је дакле више међусобног повјерења, више разговора прије свега. *Тада би се све могло расправити*. То значи, мислим, да *тада не би се* нико *осјећао* ни повријеђеним, ни угроженим, ни осрамоћеним, нити исмијаним (Јевтић 1995: 173).

Утврђују се лексички кореспонденти два издања, у питањима и/или одговорима, нпр.:

I слободна земља (Јевтић 1981) → нова Југославија (Јевтић 1995: 132);
Ø (Јевтић 1995: 132, 167); будућа држава (Јевтић 1995: 165);

II
револуција (Јевтић 1981) → рат (Јевтић 1995);

III у слободи (Јевтић 1981: 170) → када се заврши рат (Јевтић 1995: 155);

IV партизански стих (Јевтић 1981: 173) → стих у време борби (Јевтић 1995: 159);

V партизански новинар (Јевтић 1981: 175) → ратни новинар (Јевтић 1995: 162);

VI тематика народноослободилачке револуције (Јевтић 1981: 178) → ратна, односно партизанска тематика (Јевтић 1995: 164);

VII Титов отпор стаљинизму (Јевтић 1981: 181) → политички догађаји у 1948. години (Јевтић 1995: 167);

VIII ми, писци-партизани (Јевтић 1981: 181) → ми [писци] који смо били у борби (Јевтић 1995: 167);

IX Окружни комитет СКОЈ-а (Јевтић 1981: 179); Савез комуниста (Јевтић 1981: 187) → Ø (Јевтић 1995: 165); Ø (Јевтић 1995: 172).

Њиховим упоређивањем, показује се следеће. Оне из првог издања карактерише експресивно, евалуативно и конотативно значење, а, на супрот томе, у другом пропозиционално, дескриптивно и денотативно. Услед тога, првобитне формулације су апстрактније и подложније оспоравању од различитих људи и друштвених група из различитих периода. Тако, нпр., за некога слобода и слободна земља (I, III) другоме или истоме појединцу у другом периоду могу представљати чак и опозит од тога, при чему се разликују и индивидуалне представе самог појма слободе уопште. Бахтин (1980: 26), штавише, сматра да „свака жива истина неизбежно мора за многе друге звучати као највећа лаж“. „Ова унутрашња дијалектичност знака испољава се до краја само у епохама социјалних криза и револуционарних покрета“ (исто). С друге стране, око тога да је у питању нова Југославија, будућа држава или период када се заврши рат, мање је неслагања јер су ти изрази општији, прихватљивији за шире друштвене групе.

Слично, у случајевима IV, V, VIII премодификатор партизански, односно постмодификатор партизани, изражавају битну карактеристику модификованих именица, ограничавајући опсег њихове референције. По потоњем издању, то може било који стих, новинар или писци, који је само временски локализован за време рата. То међутим, не лишава изразе потоњих издања одређеног вредносног суда или, тачније, „евалуативног акцента“, који зависи од (нестабилних, еволуирајућих) уверења, вредности и перспектива прихваћених од одређених друштвених група (Гардинер 1992: 15). Према Q-принципу конверзације, према коме се узима „да је говорник дао [информативно¹] најјачу изјаву у складу с оним што зна ...“ (јер јача би била лажна) (Левинсон 2000: 76), произлази импликатура употребе каснијих израза да првобитни изрази, махом информативно јачи (нпр. револуција има ужу екстензију, односно специфичнији смисао, него рат),

¹ Прим. аут.

нису истинити, тј. да није било *слободе*, *револуције*, и сл. А то би значило да су водитељ и сâм Ћопић били неискрени у првом издању. Овде, пак, увид у специфичне карактеристике контекста (на које се генерализоване импликатуре не ослањају) демантује наведену импликатуру.

3. Закључак

Анализирана ревизија наратива увелико превазилази ниво микроструктуре текста (лексичких и граматичких појединости), тако да унеколико мења његову (семантичку) макроструктуру, тј. тематско-концептуалну структуру. То се – што потврђује постављену хипотезу – само да објаснити променама на плану који се може означити као (когнитивна) „метаструктура“ текста, наиме, променама првенствено идеолошке свести, условљеним, у крајњој линији, измењеним односима моћи у свету, који се све више глобализује. У време прве књиге, социјалистичка држава, према свом Уставу, „развија постигнуте револуционарне тековине“ „на путу изградње комунистичког друштва“. До следећег издања разговора, са падом СССР-а, тзв. комунистички режими пропадају у Европи и њихове државе се трансформишу по Западном, либералнокапиталистичком моделу, укључујући и новонастале заједнице на простору бивше СФРЈ. Вредносна акцентуација првобитног наратива се, тако, модификује како би, репродукујући новоприхваћену идеологију, легитимисала нове облике друштвено-политичког организовања (као што је у првом издању легитимисала стару друштвено-политичку формацију), који су настали поменутом трансформацијом и почивају на тој идеологији. Различита усмереност евалуативних акцената у различитим верзијама наратива потиче, дакле, од различитих (уз то, супротстављених) идеологија, које служе легитимацији одговарајућих друштвено-политичких формација.

Идентитети саговорника у првој књизи кључно су везани управо за социјалистичку револуцију и њене тековине као аксиоматске вредности, што битно обликује и усмерава тематско-концептуалну структуру и ток дијалога. У каснијим издањима, пошто је првобитни лајтмотив, сâм појам те револуције, практично табуизиран, пре свега је тешко уопште закључити и да се десила некаква револуција. Цензура захвата разнолике аспекте тога кључног појма, укључујући репрезентоване актере (стварне, попут *АВНОЈ-а*, *друга Тита*, *Цемала Биједића*, односно фиктивне, попут *Николетине Бурсаћа*), периоде у друштвено-политичком животу (*Информбиро*, *самоуправљање*, и сл.) и стваралаштву (*партизанска поезија*, *поезија обнове и изградње*, и др.), асоциране догађаје (*општенародни устанак*, *Титов отпор стаљинизму*, и др.), односно стања (*слобода* и сл.), и друге компоненте наратива. Ревизија се, дакако, врши услед позитивних (нпр. *искреност*, *доброта*, *благост Николетине*) и/или идеолошких квалификација (нпр. *партизански стих*) које прате наведене аспекте (изузетак је, донекле,

изостављање актерâ означених као *четници*, и њихове негативне асоцијације).

Спроведено истраживање потврђује да потенцијал за цензуру као средство политичке манипулације не карактерише само (мање-више експлицитно) ауторитарне друштвене системе, већ, латентно (а тиме и ефектније), и оне који се представљају либерално-демократским (што је глобализацијски модел друштва), као и друге (првенствено у прошлој перспективи), кулминирајући у контексту социополитичких, посебно (контра)револуционарних, превирања.

Извори

- Јевтић 1981: М. Јевтић (ред.), *Доба књиге*, Горњи Милановац – Ваљево: Деџе новине – „Милан Ракић“.
- Јевтић 1995: М. Јевтић (ред.), *Двадесет година – двадесет разговора*, 1, Београд: Радио-телевизија Србије.
- Јевтић и Ћопић 2000: М. Јевтић и Б. Ћопић, *Приповедања Бранка Ћопића*, Бања Лука: Глас српски.

Литература

- Алан, Бариц 2006: Keith Allan & Kate Burridge, *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*, New York: Cambridge University Press.
- Бахтин 1980: Mihail Bahtin (Valentin N. Vološinov), *Marksizam i filozofija jezika*, Београд: Nolit.
- Беднарек 2006: Monika Bednarek, *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*, New York – London: Continuum.
- Браун, Левинсон 1987: Penelope Brown & Stephen Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Енглебретсон 2007: Robert Englebretson, *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Гардинер 1992: Michael Gardiner, *The dialogics of critique - M. M. Bakhtin and the theory of ideology*, London – New York: Routledge.
- Левинсон 1983: Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Левинсон 2000: Stephen C. Levinson, *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Ван Левен 2008: Theo Van Leeuwen, *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*, New York: Oxford University Press.

KIEZDEUTSCH KAO REZULTAT INTERKULTURNIH SUSRETA U DOBA GLOBALIZACIJE

1. Uvod

Johan Wolfgang Gete [Johann Wolfgang Goethe] je svojevremeno primetio: „*Ich hör' es gern wenn auch die Jugend plappert: Das Neue klingt. Das Alte klappert* (Goethe 1840: 50)¹. U navedenom citatu starom preko 200 godina ogleda se ono na šta, među ostalima, ukazuju i lingvisti Eva Nojland [Eva Neuland] (up. Neuland 2008: 156), Herman Eman [Hermann Ehmann] (up. Ehmann 2009: 12) i Hajke Vize [Heike Wiese] (up. Wiese 2012: 113) - da specifičan varijetet nemačkog jezika koji koristi nemačka omladina nije isključivo fenomen sadašnjice i da je već u 18. veku odnos između jezika mladih i standardnog jezika bio ambivalentan, pri čemu se jezik mladih sve do danas posmatra kao fenomen koji sa jedne strane obogaćuje, a sa druge ugrožava standardni nemački jezik (up. Androutsopolus 2005: 174).

Nemačka lingvistika se posebno od 90-ih godina 20. veka interesuje za ovaj fenomen, pri čemu se odavno oslobodila predstave da je jezik mladih homogena pojava (up. Ehmann 2009: 8). Stoga se nemački pojam „Jugendsprache“² odnosi na razne nemačke jezičko-komunikativne varijetete koji poseduju međusobne sličnosti ali i razlike (up. Androutsopolus 2005: 174). Ovaj rad se bavi jednim takvim varijetetom nemačkog jezika koji lingvistkinja Hajke Vize posmatra kao novi nemački multietnički dijalekat i naziva ga *Kiezdeutsch* (up. Wiese 2012: 130). Cilj rada je da se pomenuti varijetet prikaže kao rezultat interkulturnih susreta u doba globalizacije.

Kako bismo dobili jasniju sliku o ovom relativno novom varijetetu nemačkog jezika trebalo bi, pre svega, napomenuti da je Nemačka od vremena njenog ponovnog ekonomskog procvata u 50-im i 60-im godinama 20. veka postala i sve do danas ostala atraktivna ciljna država za migrante različitog porekla.³ Eva Nojlanland stoga primećuje da u kontekstu konstantne migracija i sa tim povezanim prevazilaženjem jezičkih granica u poslednjim godinama

* pajicivana1984@yahoo.de

¹ „*Rado čujem kada mladi govore. Novo odzvanja dok staro klima.*“ Ovaj i sve citate koji slede sa nemačkog jezika prevela I.P.

² „*Jezik mladih*“

³ U Nemačkoj trenutno žive oko 15,3 miliona stranaca, odnosno, nemačkih državljana sa migrantskom pozadinom što nas dovodi do zaključka da svaki peti čovek celokupnog nemačkog stanovništva ima migrantsku pozadinu (up. Lütke 2011: 9).

kultura ali i jezik porekla igraju znatnu ulogu u nastajanju novih heterogenih kulturnih i jezičkih oblika u svakodnevnoj komunikaciji (up. Neuland 2008: 158).

Nemački lingvisti su već odavno primetili da je dolazak mnogobrojnih gastarbajtera u Nemačku 60-ih i 70-ih godina 20. veka imao za posledicu da je prva generacija gastarbajtera pri usvajanju nemačkog jezika razvila potpuno nove jezičke oblike u međusobnom sporazumevanju šta nam je danas poznato kao *Gastarbeiterdeutsch* (up. Canoglu 2012: 11). *Kiezdeutsch*, međutim, nikako ne bi trebalo poistovetiti sa *Gastarbeitereutsch*-om pošto govornici ovog multietničkog dijalekta nisu isključivo migranti u najužem smislu te reči, već mladi ljudi koji su rođeni i odrasli u Nemačkoj i čija povezanost sa drugom kulturom, odnosno, drugim jezikom postoji preko roditelja ili neke dalje rodbine.⁴ O ovom varijetetu vlada, takođe, lažna predstava da *Kiezdeutsch* govore isključivo mladi ljudi turskog porekla. Mi ga, dakle, takođe, ne bismo trebali poistovetiti sa postojećim drugim varijetetima kao što su *Türkischdeutsch* ili *Kanak Sprach*, jer za razliku od dva pomenuta varijeteta mi kod *Kiezdeutsch*-a nemamo etnička ograničenja (up. Wiese 2012: 16). Za *Kiezdeutsch* je zapravo karakteristično da većina govornika pored nemačkog jezika govori i druge jezike kao što su pored već pomenutog turskog i arapski, poljski, ruski, bosanski itd., pri čemu bi trebalo naglasiti da ga govore i mladi nemačkog porekla. Sa ove tačke gledišta je *Kiezdeutsch* (koji je nastao u multietničkim urbanim delovima Nemačke) rezultat jedne uspešne multietničke jezičke koprodukcije (up. Wiese 2012: 14, 114).

Prisutna višejezična kompetencija govornika ima za posledicu da govornici *Kiezdeutsch*-a veoma kreativno koriste mogućnosti koje im pruža nemački jezik što dovodi do toga da ovaj varijetet, poređeno sa drugim varijetetima, odnosno, dijalektima nemačkog jezika dosta brže podleže inovacijama. Možda je prisutna jaka dinamika u razvoju *Kiezdeutsch*-a razlog da je on u javnosti izložen kritikama i da se često koristi kao primer za jezičko i kulturno propadanje Nemačke. Među nemačkim lingvistima razilaze se mišljenja kada je reč o *Kiezdeutsch*-u. Imamo one koji ga posmatraju kao opasnost, jer smatraju da govornici *Kiezdeutsch*-a ne znaju standardni nemački i da će kao odrasli nastaviti koristiti ovaj za njih nedoličan varijetet što bi se moglo negativno odraziti i na poslovne mogućnosti, odnosno, celokupnu egzistenciju govornika. Postoje, međutim, i oni lingvisti kao što su Uve Hinrich [Uwe Hinrich] ili Hajke Vize koji ovakve izjave smatraju preterivanjem i podsećaju na činjenicu da jezik nije zaokružen/zatvoren sistem, već da je živ i stoga podleže raznim uticajima pod kojim mogu nastati i novi kreativni varijeteti nemačkog jezika kao što je *Kiezdeutsch*, a da to ne mora dovesti do propadanja standardnog nemačkog jezika (up. Trojanowski 2012). Hajke Vize, dalje, naglašava da ovaj varijetet ne bi trebalo posmatrati kao propadanje, već kao bogaćenje jezičke kompetencije,

⁴Hajke Vize ukazuje na činjenicu da za govornike *Kiezdeutsch*-a nemački jezik nije strani jezik, već jezik koji su (pored jezika porekla roditelja) učili od detinjstva (up. Wiese 2012: 35).

jer je ona u svojim istraživanjima primetila da je *Kiezdeutsch* samo jedan od jezičkih repertoara mladih ali svakako ne jedini (up. Wiese 2012: 14). Vize, takođe, tvrdi da je *Kiezdeutsch* fenomen vezan isključivo za mladalačko doba koji mladima obezbeđuje pripadnost grupi (i jezički) šta je generalna karakteristika jezičkih varijeteta mladih. Mimo navedenog o *Kiezdeutsch*-u u javnosti i dalje, pre svega prevladavaju negativni mitovi šta je možda i posledica njegovog negativnog prikazivanja u medijama gde ga komedijanti karikiraju, da se on povezuje sa agresivnim osobama stranog porekla ili osobama nižeg obrazovanja (up. Wiese 2012: 14, 20). Nasuprot svim nastalim negativnim mitovima o *Kiezdeutsch*-u se, međutim, nakon intenzivnijeg bavljenja ovim jezičkim varijetetom ispostavlja da specifičnosti koje se javljaju u *Kiezdeutsch*-u i koje na prvi pogled izgledaju kao greške ipak poseduju neki sistem. Kao i u drugim postojećim varijetetima, odnosno, dijalektima nemačkog jezika tako i govornici *Kiezdeutsch*-a, zapravo, samo realizuju gramatičke mogućnosti koje im nudi nemački jezik, dakle, onaj jezik koji je svim govornicima različitog porekla poznat i koji služi za interkulturalno sporazumevanje. Te mogućnosti možda nisu deo standardnog nemačkog jezika ali svakako jesu deo nemačkog (govornog) jezika što ćemo videti i pomoću primera koji slede u radu. Primeri su, pre svega preuzeti iz korpusa koji je Hajke Vize sakupila tokom svog dugogodišnjeg istraživanja tako što se nije oslanjala na medijski prikaz *Kiezdeutsch*-a, niti je intervjujula govornike (kako bi izbegla njihovo preterivanje ili prilagođavanje jeziku odraslih, odnosno, sagovornika koji koristi standardni nemački jezik), već im je davala diktafone da snime svoje svakodnevne spontane razgovore sa prijateljima.

2. Strane reči

U uvodnom delu rada smo zaključili da je *Kiezdeutsch* rezultat jedne multietničke koprodukcije. Stoga se svakako može očekivati da je u ovom varijetetu nemačkog jezika primetan uticaj stranih jezika. Šta se tiče rečnika *Kiezdeutsch*-a najvidljiviji je uticaj iz arapskog i turskog jezika:

- Turske reči: *Lan* = *Typ/Mann/Kulpel/Junge/Mensch/Kerl*; *Moruk* = *Alter*; *Hadi çüſ* = *Tschüss/ machts gut!*
- Arapske reči: *Wallah* = *echt* ; *Yallah* = *los*; *Abu* = *Ey*

Ovde se, međutim, ne radi o čistoj mešavini nemačkog, arapskog i turskog jezika pošto već pomoću navedenih primera vidimo da je samo nekoliko reči preuzeto iz ova dva strana jezika, odnosno, da postoji minimalan uticaj. Preuzete reči se, dalje, ne prenose doslovno, već se integrišu u sistem nemačkog jezika šta vidimo na primeru da se turska reč *lan* koristi kao nemačka reč *Alter* (*Komm her, Lan!* = *Komm her, Alter!*), a trebalo bi, takođe, još jednom naglasiti da ne govore svi govornici *Kiezdeutsch*-a turski ili arapski, ali ipak koriste ove reči u svakodnevnoj komunikaciji sa prijateljima.

2.1. Skraćivanje priloških odredbi za mesto

KIETZDEUTSCH

- *Wir gehen Görlitzer Park.*
- *Heute muss isch wieder Solarium gehen.*

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- *Wir gehen in den Görlitzer Park.*
- *Heute muss ich wieder in das Solarium gehen.*

Za razliku od standardnog nemačkog jezika govornici *Kiezdeutsch*-a priloške odredbe za mesto sistematski koriste bez člana i predloga. Hajke Vize, međutim, ukazuje na činjenicu da ni ovde nije reč o uticaju turskog jezika,⁵ već da je u svojim istraživanjima primetila da su ovakve konstrukcije učestale i u svakodnevnom govoru odraslih Nemaca - posebno u razgovorima preko mobilnog telefona kada žele sagovornika ukratko da obaveste o mestu gde se trenutno nalaze ili gde žele da idu. Primeri koje ona navodi su razgovori koje je čula/snimila u javnim prevozima u Berlinu:

- *Wir sind gerade Alexanderplatz.*
- *Ich steige heute Hauptbahnhof um* (v. Wiese 2012: 54).

Primećujemo da gramatička mogućnost koju koriste govornici *Kiezdeutsch*-a pojedinačno postoji i u neformalnom govornom nemačkom jeziku, a da se u *Kiezdeutsch*-u samo generalizuje. Protiv postojećeg mišljenja da se u *Kiezdeutsch* prenosi gramatika turskog jezika govori i činjenica da u turskom jeziku imamo kompleksan sistem, gde se određeni elementi rečenice (koji preuzimaju funkciju predloga) stavljaju na kraj, a što u datim primerima (iz rečenica *Kiezdeutsch*-a) nemamo.

2.2. Radikalno kršenje pravila nemačke gramatike

KIETZDEUTSCH

- *Ich frag mein Schwester.*
- *Hast du Handy.*
- *Weiß, Alter.*

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- *Ich frage meine Schwester.*
- *Hast du ein Handy.*
- *Ich weiß, Alter.*

Navedeni primeri pokazuju da govornici *Kiezdeutsch*-a radikalno skraćuju gramatiku nemačkog jezika. I ovaj fenomen, međutim, nije karakterističan isključivo za *Kiezdeutsch*, jer se ovakvo skraćivanje javlja i u govornom nemačkom jeziku o čemu svedoče sledeći primeri preuzeti iz neformalnog govornog nemačkog jezika:

⁵ U turskom jeziku nemamo određeni član i predlozi se ne stavljaju ispred imenica (up. Wiese 2012: 54, 57).

- *Ich sag.* umesto *Ich sage.*
- *Hast du'n Handy?* umesto *Hast du ein Handy?*
- *Wo's mein Auto?* umesto *Wo ist mein Auto?*

2.3. Rečca (partikula) „musstu“

KIETZDEUTSCH

- *Musstu Doppelstunde fahren.*
- *Musstu Lampe reinmachen.*

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- *Du musst eine Doppelstunde fahren.*
- *Du musst die Lampe reinigen.*

Rečca *musstu* se često navodi kao nova tvorevina govornika *Kiezdeutsch*-a. Međutim, ni ova se rečca ne javlja isključivo u *Kiezdeutsch*-u pošto slične tvorevine imamo već u tzv. nemačkim *Häschen*-vicevima iz 70-ih godina, dakle, kada *Kiezdeutsch* kao varijetet nemačkog jezika još nije ni postojao, odnosno, nije bio uočen.

- Primer (*Häschen*-vic):
Fragt das Häschen den Apotheker: "Haddu kalten Kaba?" Sagt der Apotheker: "Nein. Kalten Kaba haben wir nicht." Am nächsten Tag fragt das Häschen den Apotheker wieder: "Haddu kalten Kaba?" Sagt der Apotheker: "Nein. Kalten Kaba haben wir nicht." Auch den nächsten Tag fragt das Häschen den Apotheker: "Haddu kalten Kaba?" Darauf der Apotheker: "Ja, heute hab ich dir extra einen kalten Kaba gemacht!" Häschen: "Muddu warm machen sonst schmeckts nich!"⁶

Musstu se u *Kiezdeutsch*-u koristi kao rečca i kombinuje se sa infinitivom što je prouzrokovano time da izvorni oblik glagola (koji je deo ove rečce) stoji sa infinitivom i izražava neku naredbu. Ova konstrukcija, takođe, odgovara sistemu nemačkog jezika gde se naredbe izražavaju ifinitivom o čemu svedoče i sledeći primeri:

- *Rasen bitte nicht betreten*
- *Bei Rot hier halten*
-

⁶ Primer preuzet sa internet stranice. <http://haeschenwitze.blogspot.com/> (7.1.2013).

2.4. Nova funkcija rečice (partikule) „so“

Rečica *so* u nemačkom jeziku ima više funkcija kao što su na primer poređenje (*so schnell wie Judith*) ili izražavanje intenziteta (*So hoch!*). Veoma česta upotreba rečice *so* je odlika govornika *Kiezdeutsch*-a. Ova rečica se u *Kiezdeutsch*-u, međutim, koristi na onim mestima gde se ne bi koristila u standardnom nemačkom jeziku o čemu svedoče i sledeći primeri:

KIETZDEUTSCH

- *Isch bin eigentlich mit meiner Figur zufrieden und so.*
- *Aber dies is so, weißt doch, wenn wir umziehen so, isch hab keine Zeit.*

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- *Ich bin eigentlich mit meiner Figur zufrieden.*
- *Aber das ist so. Du weißt doch, dass wenn wir umziehen, ich keine Zeit habe.*

U *Kiezdeutsch*-u se, dakle, proširuju upotrebne mogućnosti ove rečice. Ona u rečenicama dobija i funkciju fokusa, dakle, stoji ispred ili iza onog dela rečenice koji govornik želi da naglasi. Ova funkcija rečice *so* nije poznata u standardnom nemačkom jeziku. Međutim, u arhivi Instituta za nemački jezik pronađeni su snimci iz 1961. godine gde govornici, takođe, koriste ovu rečicu kao fokus za određeni deo rečenice. Hajke Vize, dalje, navodi i jedan primer iz Lesingove [Gotthold Ephraim Lessing] drame *Nathan der Weise* gde rečica *so*, takođe, preuzima neku vrstu uloge fokusa:

- *„Nathan: Ei wohl, genug! – Ich dachte mir nur immer, Der Derwisch – so rechte Derwisch – woll Aus sich nichts machen lassen (Wiese 2012: 103).“*

Mi, dakle, i u ovom slučaju imamo jedan jezički fenomen koji se u javnosti navodi kao karakterističan isključivo za govornike *Kiezdeutsch*-a, a koji je zapravo zabeležen već od 60-ih godina u neformalnom nemačkom jeziku.

2.5. Rečica (partikula) „*ischwör*“

KIETZDEUTSCH

- *Ischwör, Alter, war so*

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- *Ich schwöre, Alter, es war so*

Rečica *ischwör* (nastala od zamenice *ich* i glagola *schwören*) se, takođe, koristi kao tipičan primer za *Kiezdeutsch* i stoji na početku ili na kraju izjave koju govornik želi da potvrdi. U javnosti se ova rečica ističe kao naročito egzotična pojava. Nastajanje ovakvih rečica je, međutim, u govornom nemačkom

jeziku učestala pojava kao što vidimo i na primeru modalne reče *glaubich* (nastala od glagola *glauben* i zamenice *ich*). Interesantno je napomenuti da se obe reče (*ischwör* i *glaubich*) koriste za vrednovanje verovatnoće iskaza - dok *ischwör* potvrđuje istinitost iskaza *glaubich* ga relativizuje. Primećujemo, dakle, da dve semantički slične novonastale reče u govornom nemačkom jeziku dobijaju sličnu funkciju u rečenici, a da je jedna preuzeta iz neformalnog govornog nemačkog jezika a druga iz *Kiezdeutsch*-a što ponovo ukazuje na činjenicu da *Kiezdeutsch* ne bi trebalo posmatrati kao egzotičnu pojavu, već kao jedan od mnogih varijeteta nemačkog jezika.

2.6. FVG (Funktionsverbgefüge)⁷

KIETZDEUTSCH

- *Jeder macht Streit*
- *Machst du rote Ampel*
- *Die müssen doch erst Kündigung machen*

U prethodno navedenim primerima na prvi pogled deluje da govornik *Kiezdeutsch*-a ne vlada dobro nemačkim jezikom, odnosno, da ne poznaje nemačku gramatiku. Međutim, i u ovom slučaju je reč o konstrukciji koja je već poznata u nemačkom jeziku i naziva se Funktionsverbgefüge (FVG). Reč je, dakle, o kompleksnoj glagolskoj konstrukciji gde glagol gubi svoje izvorno značenje i u kombinaciji sa (u ovom slučaju) imenicom dobija novo značenje. Tako u primeru *Jeder macht Streit* govornik nema nameru da kaže da *svako radi svađu*, već u kombinaciji sa imenicom glagol dobija značenje *izaziva svađu*. Slične primere možemo da pronađemo i u standardnom nemačkom jeziku kao što su:

- *Angst machen*
- *Anklage erheben*

Mi, dakle, i na osnovu ovih primera možemo primetiti da se u *Kiezdeutsch*-u samo kreativno proširuju gramatičke mogućnosti koje nudi nemački jezik.

- 2.7. Red reči u rečenici

U standardnom nemačkom jeziku imamo pravilo da glagol stoji na drugom mestu u rečenici. Ispred glagola može, dakle, da stoji samo jedan element (subjekat, objekat, priloška odredba). Govornici *Kiezdeutsch*-a se, međutim, slobodnije ophode sa ovim pravilom. Stoga se javljaju rečenice gde glagol stoji na prvom, drugom ili trećem mestu.

⁷ „Dekomponovani predikat“

KIETZDEUTSCH

- Danach ich ruf dich an

STANDARDNI NEMAČKI JEZIK

- Danach rufe ich dich an
- Ich rufe dich danach an

Rečenice *Kiezdeutsch*-a pružaju govorniku, dakle, veću slobodu u kreaciji svog iskaza pošto ga oslobađaju pravila drugog mesta. Ovakvo ophođenje sa datim pravilom, takođe, nije egzotični izum govornika *Kiezdeutsch*-a, jer kada se vratimo u prošlost nemačkog jezika, primećujemo da današnje pravilo standardnog nemačkog jezika nije bilo uvek obavezujuće, već da se tokom razvoja jezika učvrstilo. Stoga se u starijim tekstovima napisanim na staro- i srednjevisokonemačkom jeziku mogu pronaći rečenice gde se glagol javlja i na trećem mestu o čemu svedoči i sledeći primer:

- Danach die edle Königin fuhr von Ofen aus auf die Güter des Laslaes Wans mit großem Kummer (v. Wiese 2012: 91).

Iz navedenog bismo mogli izvesti zaljučak da *Kiezdeutsch* govorniku pruža više mogućnosti izbora, odnosno, govornom nemačkom jeziku vraća više slobode.

- *Zaključak*

Iz navedenih primera zaključujemo da *Kiezdeutsch* zapravo odgovara sistemu nemačkog jezika i da su njegovi govornici spontano, bez eksplicitnog dogovora, u ovaj varijetet uveli neku vrstu sistema oslanjajući se na nemački jezik. *Kiezdeutsch* nije, dakle, neka egzotična pojava koja ugrožava standardni nemački jezik, već bi ga trebalo shvatiti kao kreativno ophođenje govornika multietničkog porekla sa jednim njima svima poznatim, odnosno, zajedničkim jezičkim sistemom. Stoga mi *Kiezdeutsch* možemo posmatrati kao inovativni varijetet nemačkog jezika, gde se na jezičkom planu ogleda multikulturalnost nemačkog društva.

Primećujemo, dalje, da je jedna od ključnih funkcija *Kiezdeutsch*-a kontaktna pošto govornici pomoću ovog *multietnolekta* stvaraju transkulturalne međuprostore sporazumevanja koji omogućavaju uspešnu interkulturalnu komunikaciju koja je ključna u vremenu gde je multikulturalizam, odnosno, interkulturalizam sastavni deo svakodnevice urbanih sredina usled čega dolazi i do nastajanja novih kreativnih heterogenih jezičkih varijeteta. Ovo se vidi i na činjenici da *Kiezdeutsch* nije fenomen koji se isključivo javio u nemačkom jeziku, već da se njemu slični jezički varijeteti mogu pronaći u multikulturalnim sredinama širom Evrope. Postoji, dakle, čitav niz pandana *Kiezdeutsch*-u kao što je jedan varijetet francuskog jezika koji se govori u određenim delovima francuskih velegrada i koji je, pre svega, mešavina francuskog i arapskog jezika

ili u Švedskoj *Rinkeby-Schwedisch/Svenska* (koji se govori u jednom predelu u Štokholmu gde je naseljen veliki broj migranata raznog porekla) ili u Holandiji *straattaal* ili u Danskoj *københavnsk multietnolekt* i u Velikoj Britaniji *Multicultural London English*. Lingvista Ben Rampton za sve ove fenomene koristi pojam *Crossing* kojim opisuje pojavu da mladi različitog porekla usvajaju jedan jezički stil/varijetet koji prevazilazi etničke granice. Etničkoj šarolikosti, koju poseduju govornici, odgovara i pojam *multietnolekt* koji za ovakve pojave koristi lingvistkinja Pija Kvist [Pia Quist] (*up. Wiese 2012: 110-117*). Svi ovi jezički varijeteti, pre svega, mladih govornika su zajednički projekti govornika različitog porekla. Stoga *Kiezdeutsch*, kao i njemu slični evropski pandani, nisu samo novi varijeteti jednog jezika, već i kontaktni jezici pomoću kojih se uspostavlja uspešna interkulturalna komunikacija ali i u kojima se ogledaju tendencije savremenog društva, odnosno, da nastajanje novih interkulturalnih društvenih oblika utiče i na nastajanje novih kulturalnih ali i jezičkih struktura.

Literatura:

- Androsopolus 2005: J. Androsopolus, ...und jetzt gehe isch chillen: Jugend und Szenesprachen, u: L. M. Eichinger, *Standardvariation: Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache?*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Gete 1840: J. W. Goethe, *Goethe's sämtliche Werke in vierzig Bänden*. Bd. 3., Stuttgart und Tübingen: Cotta.
- Kanoglu 2012: H. D. Canoglu, *Kanak Sprach versus Kiezdeutsch - Sprachverfall oder sprachlicher Spezialfall?: Eine ethnolinguistische Untersuchung*. Leipzig: Frank & Timme GmbH.
- Litke 2001: B. Lütke, *Deutsch als Zweitsprache in der Grundschule: Eine Untersuchung zum Erlernen lokaler Präpositionen*, Göttingen: Walter de Gruyter.
- Nojland 2008: E. Neuland, *Jugendsprache: Eine Einführung*, Stuttgart: UTB.
- Trojanovski 2008: S. Trojanowski: „Red isch Deutsch oda was?“ <http://www.focus.de/schule/lernen/lernatlas/rechtschreibung/tid-9317/jugendsprache_aid_266564.htm> (20.12.2012).
- Vize 2012: H. Wiese, *Kiezdeutsch: Ein neuer Dialekt entsteht*, Nördlingen: Beck.

ЛИЧНА ИМЕНА СА ПРОСТОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ДО КРАЈА 15. ВИЈЕКА

0. Лична имена ексцерпирани смо на материјалу *Старих српских повеља и писама* 1 и 2 (Љуба Стојановић, ССПП) и на основу пет књига *Грађе из прошлости Босне* (ГПБ 1-5). За подручје и Босне и Хума (Херцеговине) определијели смо се због тога што су се границе до краја 15. вијека често мијењале, тако да је било тешко ограничити корпус на једно подручје. Осим тога, повеља и писама са простора Хума је знатно мање, корпус није у потпуности репрезентативан. А, судећи према корпусу, у антопонимијском систему нема превише разлика.

Како је овако задата тема преширока, у раду ћемо представити неколико сегмената:

- 1) Однос сложених и простих личних имена.
- 2) Основне карактеристике личних имена од словенских основа.
- 3) Основне карактеристике личних имена од несловенских основа.
- 4) Однос личних имена од словенских и несловенских основа.
1. Однос сложених и простих личних имена од словенских основа

Словенски језици (ако се пореде са грчким и германским) нијесу, како се може срести у литератури, склони творби слагањем. Углавном се у старијој литератури може срести мишљење да словенски језици из прасловенског наслеђују релативно ограничен број ријечи овог типа, било да је ријеч о изворно словенским творбама или прасловенским калковима (Meillet 1938: 347-378). Савремена испитивања донекле, рекло би се, редигују (или преиспитују) овакво традиционално мишљење јер новија истраживања (како историјских, тако и савремених словенских дијалеката) показују да сложенице нијесу стране словенским говорима. Оне, рецимо, постоје у староруским повељама 11-14. вијека, као и у савременим српским и бугарским дијалектима¹, гдје су могле бити наслијеђене свакако и из давнина. Рекли бисмо да тврдњу да словенски језици нијесу склони творби слагањем, демантују и лична имена. Управо је за најстарији слој словенских имена карактеристично слагање, старија словенска имена су махом сложена,

* jelicast@yahoo.com

¹ Драго Ћупић, Жељко Ћупић (1997), Иван Кочев, Емилија Кочева, Лиљана Домусчиева (1996: 36); Л. В. Вялкина (1966: 156-195).

док су словенска проста имена најчешће секундарна и каснија, настала од сложених имена.²

Код Милице Грковић (2004: 51) налазимо податке да су на почетку 13. вијека (на основу повеље Стефана Првовенчаног манастиру Жичи) сложена имена „као и у ранијим вековима била веома бројна. Једна четвртина свих имена јесу сложени облици од две основе“. Ако упоредимо са овим подацима, можемо закључити да су се у нашем корпусу до краја 15. вијека сложена имена такође добро одржала, да је прасловенски ономастиком на овом подручју добро очуван. Забиљежено је у нашем корпусу око 49 различитих сложених имена (што је нешто мање од четвртине од укупног броја имена), у близу 133 примјера (имена различитих лица).

Код Маројевића (1998: 7), који полази од становишта Трубачова, налазимо да су „словенски антропониими који се састоје од двају основа могли настати и настајали пре самих апелатива“.³ На основу тога Маројевић износи своју концепцију постанка прасловенских двотематских

² „Истарживања најбољих познавалаца индоевропске антропониимије показују да су најчвршћи слој имена у индоевропској заједници чинила сложена имена, састављена од две компоненте. Већина народа је сачувала ову структуру (Словени, Грци, итд.), а код неких је овај тип доста рано нестао, као што је случај са Римљанима. Број лексемских минимума који суделују у грађењу личних имена варира од језика до језика. У том погледу грчки је најбогатији, има 1000, староиндијски је незнатно оскуднији, има 900, германски 500, авестијски 180, старокелтски 340, словенски 220 (...) Словенски ономастикон је у погледу сложеница наставак индоевропског стања. Први писани словенски извори потврђују да се и после распада прасловенске заједнице овај тип у различитим крајевима чувао и настављао живот. Као што је већ речено, јужни Словени, међу којима су била и српска племена, из општесловенске заједнице су наследили и понели огроман фонд имена ове врсте. У првим вековима свога живота на Балкану чували су добро сложена имена у свом антропониимијском систему“ (Грковић 2004: 44).

³ „О. Н. Трубачов је закључио да стари двотематски словенски антропониими, мада су сложени од заиста апелативних основа, ипак носе нови квалитет пошто чине категорију која би се могла назвати *onomata tantum* те да они `лишь формально допускают развертывание фраз типа *Ѕъstiborъ `тот кто борется за честь', *Ѕъstiradъ `кто рад чести', *Dal'евојъ `кто воюет издалека', *Dalimilъ `кто мил вдали', *Gostislavъ `кто славен гостями', *Hornimigъ `кто охраняет мир', *Kazimigъ `кто губит мир', ономастическим свертыванием которых эти имена якобы являются'. Руски лингвиста закључује да наведени антропониими имају стварно другачију историју, `что доказывается практическим отсутствием у двусловных имен, выделяемых нами в группу *onomata tantum*, иденичного исходного апеллативного сложения. Это означает, что перед нами чистые изначальные *nomina propria*, созданные в результате моментального однократного акта номинации (...), для которого не потребовались предворительные акты апеллативного словосложения и синтаксического фразообразования` (Трубачев 1987: 14-15)“ (Маројевић 1998: 6-7).

личних имена: „Ако су апелативи настали у непосредном процесу номинације у оквиру личних имена а нису претходно постојали као апелативна лексика, онда је веома могуће да су лична имена типа *Jaroslavъ*, *Ratiborъ* у ствари супстантивизирани придеви са суфиксом *-os > -ъ* и да су, према томе, значили *Jaroslavъ* 'онај који је млад славан' и сл. (већ према значењу компоненти имена“ (Маројевић 1998: 7).⁴

Према Маројевићу: „Од других антропонимијских категорија лична имена се битно разликују: са формално-граматичке стране – тиме што не садрже у својој творбеној структури посесивну морфему; са семантичке стране – тиме што номинацију остварују непосредно, а не преко имена других лица“ (Маројевић 1984: 183).

1.1. Нијесу ријетка имена са двије основе која у првом дијелу имају глагол, док су она са глаголом у другом дијелу изузетак. У нашем корпусу имена са глаголом у другом дијелу нијесу забиљежена.

а) У нашем корпусу највећи број личних имена овог типа је са императивом у првом дијелу. Маројевић износи тумачење према којем су прасловенска двотематска лична имена као супстантивизирани придјевски облици настали комбинацијом композиције и деривације (суфиксације). Према њему, издвајају се два типа, старији и млађи: „Најстарији тип прасловенских двотематских личних имена имао је две компоненте, обе и формално и семантички исказане: иницијална компонента је била изражена императивом (са очуваним старим опативним значењем) трећег лица једнине, а финална – квалитативно-посесивним придевом (придевом са значењем поседовања особине), изведеним структуралним суфиксом **ōs > -ъ*: *Водиславъ* 'нека буде (новорођени дечак) славан', *Водислава* 'нека буде (новорођена девојчица) славна““ (Маројевић 1998: 8).

Најфреквентнија су имена са компонентом *с(л)ав(а)* у другом дијелу, док за императив у првом дијелу могу бити компоненте од основа различитих глагола:

Владислав 13, *Владислава* 1, *Владимир* 3, *Војислав* 6, *Хранислав* 2, *Предислав* 1, *Градислав* 1, *Берислав* 1, *Будислав* 3, *Тврдислав* 4, *Прибислав* 4, *Збислав* 1, *Стојислав* 1, *Озрислав* 1; *Стрезимир* 1, *Десимир* 2, *Војимир* 1, *Красимир* 3, *Бранивој* 1, *Прибидруг* 1 (20 различитих имена за именовање 44. различитих лица; 14/37 са *-слав-*, 4/5 са *-мир*, 1/1 са *-вој*, 1/1 са *-друг*).

⁴ И даље: „У прилог оваквом тумачењу творбено-семантичке структуре двотематских словенских антропонима могла би се навести три момента: прво, те основе су глаголског порекла и њихово превођење у именске основе морало се вршити суфиксацијом; друго, постојао је суфикс *-os > -ъ* који је имао структуралну функцију – служио је за творбу придева од именичких и глаголских основа, а имао је шире односно-посесивно значење; и треће, паралелно са мушким именима типа *Jaroslavъ* 'онај који је млад славан' у прасловенском језику су постојала женска лична имена као њихови парњаци типа *Jaroslava* 'она која је млада славна' (заправо: 'она која ће бити млада славна')“ (Маројевић 1998: 7).

„Белић међу императивним сложеницама наводи имена типа *Будимир*, *Велимир*, *Станимир*, али она“, сматра Клајн, „била би то само у историјској перспективи. Данас се већина оваквих имена мора сматрати немотивисаним, утолико пре што је значење основа другачије од данашњег“ (Клајн 2002: 86). Маројевић, сматрајући да је прва компонента окамењени облик императива трећег лица једнине у оптативном значењу, закључује: „То значи да је у прасловенском (и антропонимији) компонента *-и* била окамењена флексија. У историјском развоју српског језика та флексија је прерасла у интерфикс (у неким примјерима вокал *-и* се губио, па смо добили нулти интерфикс), оптативно значење је избледело, па се успостављала семантичка веза с презентом (уз очување морфонолошких појава карактеристичних за императив)“ (Маројевић 1998: 718).

б) Забиљежили смо и један примјер са три саставна дијела: *Дабижив* (1).

в) У словенском нијесу честе ријечи које се састоје од двије основе са глаголом у првом дијелу (осим ако је у питању некадашњи императивни облик).⁵ Глагол у првом дијелу са интерфиксом *-о-* између двије основе нијесмо забиљежили у нашем корпусу. Такође нијесмо забиљежили ни примјере са глаголом у другом дијелу.

1.2. Лична имена састављена од придјевских основа у првом дијелу.

Према Маројевићу, овај тип би спадао у млађи тип прасловенског образовања: „Млађи тип прасловенских личних имена имао је формално исказане две компоненте, а семантички имплициране – три: иницијална компонента у облику трећег лица једнине императива *bŕdi* формално није изражена – она се елидира, али се семантички подразумева; формална компонента је структурирана, као и у најстаријем типу, суфиксом **ŕs > -ъ* са квалитативно-посесивним придевским значењем; медијална компонента је придевског порекла а прилошког значења, повезана је са финалним тематским вокалом *ŕ* основа, а њоме се ближе одређује значење финалне компоненте. На пример: (*bŕdi*) *radoslavъ* → *Radoslavъ* ’нека буде радосно славан’, (*bŕdi*) *radoslava* → *Radoslava* ’нека буде радосно славна’. То значи да се лично име *Jaroslavъ* семантички не интерпретира као ’онај који је млад славан’, а *Jaroslava* као ’она која је млада славна’, па ни ’она која ће бити млада славна’, него са иницијалном вредношћу словенског императива (индоевропског оптатива) трећег лица једнине: *Jaroslav < (bŕdi)*

⁵ „Тип сложеница са глаголском основном у првом делу (изузев тзв. ’императивних сложеница’ типа срп. дерикожа, испичутура, мамипара) није у словенском развијен, мада су посведочени реликти типа *нѣѣгласъ* (Meillet 1931: 346)“, (Мејџор 2007: 406).

jaroslavъ 'нека (дечак) буде рани/млад славан': *Jарослава* < (*bǫdi*) *jaroslava* 'нека (девојчица) буде рано/млада славна'" (Маројевић 1998: 8).⁶

Између двије основе забиљежен је спојни вокал *-o-/-e-* (фреквентније) */-и-* (ријетко):

Доброслав 2, *Добровит* 1, *Добромисл* 1, *Добромир* 2, *Радослав* 20, *Радослава* 1, *Радивој* 10, *Радовија* 1, *Драгослав* 1, *Драгосал* 1, *Дражеслав* 1, *Милицава* 1, *Милорад* 1, *Милобрат* 1, *Болеслав* 1, *Грдомил* 1, *Голозло* 1 (Укупно је забиљежено 17 различитих имена, именовано је 46 различитих лица. Највише имена је од основе *рад-* 4/32, потом *добр-* 4/5, *драг-* 3/3, *мил-* 3/3. Најфреквентније име је *Радослав* 20, што је и иначе карактеристика српског именослова, потом *Радивој* 10, остала су нефреквентна).

1.3. Лична имена са именицом у првом дијелу су са интерфиксом *-o-/-ø-/-и-* (у другом дијелу је најчешће именичка основа, рјеђе придјевска): *Вукосав* 7, *Влкмир* / *Вукмир* 6, *Братослав* 1, *Домаслав* 1, *Гојислав* 2, *Гојислава* 1, *Богослав* 1, *Мирослав* 2, *Славомир* 1, *Крајимир* 1 (10 различитих имена, именовано 21. различито лице, најчешћа имена са *вук-* у првом дијелу 2/11, најчешће име је *Вукосав* 7).

1.4. По један је примјер са бројем и замјеницом у првом дијелу: *Првослав* 2, *Какмуж* 1.

1.5. У другом дијелу највећи број примјера садржи именицу. Најфреквентнији су примјери са *слав-* у другом дијелу:

Радослав 20, *Радослава* 1, *Владислав* 13, *Владислава* 1, *Вукосав* 7, *Војислав* 6, *Хранислав* 2, *Предислав* 1, *Првослав* 2, *Братослав* 1, *Градислав* 1, *Домаслав* 1, *Берислав* 1, *Будислав* 3, *Гојислав* 2, *Војислав* 2, *Тврдислав* 4, *Болеслав* 1, *Дражеслав* 1, *Драгослав* 1, *Гоислава* 1, *Богослав* 1, *Будислав* 3, *Добросав* 2, *Градислав* 1, *Мирослав* 2, *Драгослав* 1, *Драгосал* 1, *Прибислав* 4, *Збислав* 1, *Стоисав* 1, *Милицава* 1, *Озрисал* 1 (88 примјера, 35 различитих имена; *Радослав* 20, *Владислав* 13, *Вукосав* 7); потом *мир-*: *Стрезимир* 1, *Десимир* 2, *Воимир* 1, *Добромир* 2, *Крајимир* 1, *Влкмир* /

⁶ „Лична имена су прасловенска антропонимска категорија која се од других антропонимских категорија (имена по мужу и имена по оцу) битно разликују и граматички, и семантички. 1) Са формално-граматичког аспекта лична имена се могу дефинисати као антропоними који у својој творбеној структури не садрже посесивну морфему, тј. суфикс са значењем припадања лицу, а као антропоними који се структурирају као сложенице чија је иницијална компонента императив трећег лица једине у оптативном значењу, а финални придев са значењем поседовања особине, изведен структурним суфиксом **ǫs* < -ъ за мушки и **ā* < -a за женски род. Антропоним може имати медијалну компоненту која се финалној прикључује помоћу тематског вокала (интерфикса) *o* после тврдих и *e* после меких сугласника, али у том случају иницијална компонента, остајући у семантичкој структури, испада из формалне структуре антропонима (*bǫdi*) *milostivъ* 'нека буде мио и славан', (*bǫdi*) *Vъs'eslava* 'нека буде у свему славна'. 2) Са аспекта оноματοлошког значења лична имена се дефинишу као антропоними који номинацију остварују непосредно, а не преко других лица“ (Маројевић 1998: 8-9).

Вукмир 6, *Владимир* 3, *Красимир* 3, *Славомир* 1 (18 примјера, 10 различитих имена);⁷

са вој-: *Бранивој* 1, *Радивој* 10, *Радивоја* 1 (3 различита имена, 12 примјера).

Појединачни примјери: *Одумисл* 1, *Добромисл* 1, *Прибидруг* 1, *Какмуж* 1, *Милобрат* 1, *Голозло* 1 (6 примера, 6 различитих имена).

1.6. Појединачни су примјери са придјевом у другом дијелу, док са глаголом нијесмо забиљежили ни један примјер: *Добровит* 1, *Грдомил* 1, *Милорад* 1, *Дабижвив* 1 (4 примјера, 4 различита имена).

2. Основне карактеристике личних имена од словенских основа

Од словенских основа ексцерпирани смо 154 различито име, 355 примјера за именовање различитих лица. Највише различитих имена забиљежено је од придјевских општитих дјелова (63), потом од глаголских (45) и именских (43). Највише је примјера за именовање различитих лица забиљежено од придјевских (152), блиско од именских основа (129), упола мање од глаголских (71), 3 су примјера изван ових категорија. Основа са највише творбених реализација је *вук-* (21 различито име, именоване 84 особе), потом *рад-* (17/84), *бог-* (8/15), *мил-* (8/11), *приб-* (7/14). Најфреквентнија имена су *Радослав* 20, *Владислав* 13, *Твртко* 12, *Радич* 12, *Радоје* 12, *Радивој* 19, *Вукослав* 10, *Вукац* 9. Велики број имена забиљежен је у по само једном примјеру.

Како су имена сложена од двије основе биле предметом претходног поглавља, то ћемо их и овдје уврстити да бисмо одредили фреквенцију употребе, а узимаћемо у обзир врсту ријечи која је у првом дијелу (од ње су се и изводила проста имена).

2.1. Од придјевских општитих дјелова забиљежена су 63 различита имена којим су именоване 152. особе. Са највише творбеног потенцијала је основа *рад-* (17 имена за именовање 84 различите особе), потом *мил-* (8/11); *тврд-* (3/9), а најфреквентнија имена су *Радослав* 20 (Које је и најфреквентније име у овом корпусу, а и иначе спада у најфреквентнија или међу најфреквентнија у српском именослову дуго времена и на скоро свим просторима⁸), *Радоје* 12, *Радивој* 10, *Твртко* 13.

⁷ Тако је, и иначе, у раном српском ономастикону, најбројније су сложенице са *слав-*, и *мир-* у другом дијелу (Грковић 2004: 51). Говорећи о личним именима типа *Будимир*, *Велимир*, *Станмир*, Клајн (2002: 87) наводи мишљење Скока и Вајана према којима *-мир-* у овим именима нема значење ни „мир“ ни „свијет“, него води поријекло од индоевропског **m̥t̥-gos* 'велик, славан'. У сваком случају, у старом ономастикону очигледно је да је „слава“, са свим дијапазоном значења које је могла имати, била веома важна приликом именовања, што је требало да именованом назначи (и предодреди) одређену особину.

⁸ У 15. вијеку у скадарској области од словенских основа најчешћа имена су Богдан 1,46%, Радослав 0,90%, Богослав 0,65%, Новак 0,57% (Пешикан 1983: 155); на простору сјеверозападне Зете најчешћа су имена: Радоња 22, Радо(с)лав 20, Радич 17, Вуксан и Никола по 15,(...) најчешћа је основа *рад-* (око 22%), потом

Од основе рад-: Радослав 20, Радоје 12, Радосава 1, Радивој 10, Обрад 2, Радован 4, Радоња 7, Радич 12, Радин 5, Радџен 1; Радиша 1, Радицац 1, Радовц 1, Радетко 1, Радеља 1, Радан 1, Радишин 1 (18 имена, именоване 83 особе);

Од основе драг-: Дражеслав 1, Драгош 1, Драгоје 1, Драгић 1, Драгиш 1, Драгна 1 (6/9);

Од основе мил-: Милосава 1, Милош 2, Милорад 1, Миотен 2, Миотош 3, Миле 1, Милац 1, Милша 1 (8/11);

Од основе тврд-: Тврдислав 3, Твртко / Тврдко / Твардко 13, Тврден / Тврдан 3 (3/19);

Од основе добр-: Добровит 1, Добромил 1, Добросав, Добрашин 1, Добрушко 1, Доброје 1 (6/6);

Од основе бел-: бѣлѣнак 1, Бѣлица 2, Бѣљѣк 1, бѣлѣнак 1, Бѣлко 1 (5/6);

Од основе мрк-: Мркоје 1, Мркиша 1, Мрђа 1 (3/3);

Од основа грд-, груб-: Грдомил 1, Грдоје 1, Грубеша 1, Грубинац 1, Грубач 1 (5/5);

Појединачни примјери: вит- (Витан 1), див- (Дивош 1, Дивац 1), слад- (Сладоје 2), нов- (Новак 1), жив- (Живко 1), ран- (Ранко 1) 8/9.

а) Лична имена настала од придјевских општих дјелова најчешће су давана од придјева са позитивном конотацијом, што је довођено у везу са именованим, требало је да да позитивну особину (повезаност имена и особина његовог носиоца). Таква су имена од: рад-, мил-, драг-, добр-, слад-.

б) Давана су и имена по боји, од бел- и мрк-. „Називи боја улазе такође у круг лексике која се узима за основ личних имена. Највише је

вук- (око 15%) (...) У односу на ово у попису Пипера 1497. године нешто је већи удио основе вук- (око 16%), мањи основе рад- (19%) (Исто: 182); најчешћа имена у Дробњацима су Радосав 43, Радоња 25, Радич и Радоје по 18, Вукашин и Радивој по 16, Вукосав 14... Најчешћа је основа у Дробњацима рад-, готово 37%, док на основу вук- пада око 16% (Исто: 194); на узорку из средњег Полимља најчешћа су имена Радич 44 (преко 8%), Радослав 33, Вук 23, Радоња 21, Вукашин и Оливер по 18, Степан 17, Радохна 15, Вуксан 14, Божидар 13 (Пешикан 200); у предјелу Гусиње-Плав најчешћа су имена: Радич 35, Вук 30, Степан 27, Никола и Радо(с)лав по 24, Радоња 20, Вукашин 18, Вуксан 17, Радохна 16, Божидар и Вукосав по 15; најчешћа је основа рад- (близу 24%), а висок је удио и вук- (око 20%); са горњометохијског подручја Радосав 50, Радич 45, Јован 32, Степан 31, Божидар 29, Никола 27, Богдан 24, Радоња 20, Вук 18 (...); приближан је удио основа рад- и вук-. „Пада у очи смањен удео основе вук- на истоку области, где се она не одржава на другом месту по учесталости, него је престижу поједина несловенска имена – Јован, Никола, Степан. Такође је карактеристичан висок удео имена Јован на целој овој области“ (Исто: 220); (...) На подручју Призрена по учесталости доминира основа рад' (око 14% уписаних), затим бог- (око 12%), док је основа вук- слабо заступљена (мање од 3%). Најчешћа су имена: Јован 31, Никола 30, Богдан 23, Димитр(иј) 21, Радослав и Степан по 17 (Пешикан 1983: 224).

оних која у себи садрже компоненте бео и црн. Праузрок ове појаве се може тражити у словенској митологији у божанском двојству Белог и Црног бога. Њихова светишта и капишта су подизана једно према другом у непосредном суседству. На њих упућују хидроними Бела и Црна река које су раздвајале њихова светишта и ороними Бело и Црно брдо на којима су могла бити њихова капишта. Вероватно су имена са основом *црн* првобитно имала заштитну улогу, јер име које се везује за злог Црног бога може давати снагу за одбрану од сила подземног света“ (Грковић 1983: 40).

в) Разнородна је група заштитних имена. У њих спадају имена у чијој је основи *жив-* (да се очува живот и здравље: *Дабижив, Живко*). „Име прве жене у Библији *Еве* у себи садржи значење везано за живот. Име мухамедове жене *Ајше* је арапског порекла и значи исто што и наша Жива, Живана, Живота. Сва су она повезана са живаном, богињом живота код старих Словена“ (Грковић 2004: 46).

У заштитна имена спадају и она у основи којих је нешто ружно или непојмљиво (да тиме штити од „злих очију“ и „црне магије“, јер се вјеровало да зло неће на оно што није лијепо, што је његовог „кова“). Таква су имена, нпр.: *Грдомил, Грдоје, Грубеша, Грубинац, Грубач, Голозло* (али и *Мркоје, Мрђа...*).

г) Веома фреквентно име са подручја Босне (што није карактеристика српског именослова шире) јесте име *Твртко* (13, јављају се и *Тврдислав, Тврден*), које такође спада у заштитна имена. У односу на остала подручја, популарности имена од *тврд-* свакако је могло допринијети владарско име *Твртко* (ово име постаје популарно од друге половине 14. вијека, а од тада је примјетна и учесталија употреба овог имена у повељама).⁹

2.2. Од именских општих дјелова забиљежено је 43 имена, именовано 129 лица. Са највише творбеног потенцијала је основа *вук-* (21. име за именовање 84 различите особе), потом *бог-* (8/15), *брат-* (7/11); најфреквентнија имена су *Влокосав / Вукосав* 10; *Влкац / Вукац* 9; *Влкашин* 8, *Вук* 6; *Богдан* 7.

Од основе *вук-*: *Влокосав / Вукосав / Вокосав* 10, *Вукмир / Влкмир* 4, *Влкац / Вукац* 9, *Влкашин / Вукашин / Вокашин* 8, *Влк / Вук / Воук* 6, *Вукиша* 3, *Вукић* 5, *Влхчина* 2, *Вучихна* 3, *Вочихна* 1, *Влокота* 1, *вљкѣњ* 1, *Влчица* 1 / *Влчица* 1, *вљкѣна* 1; *вљкѣњ* 1, *Влкас* 1, *Вокман* 1, *Вокас* 1, *Вукава* 2, *Вукна* 1 (21. различито име, 63 примјера за именовање различитих лица);

Од основе *бог-*: *Богдан* 7, *Богчин* 1, *Божичко* 1, *Божихко* 1, *Богих* 1, *Богета* 1, *Божидар* 2, *Богиша* 1 (8/15);

⁹ Не налазимо имена од ове основе у зетско-хумско-рашким именима на почетку турског доба, осим у два примјера, Дурмирор и Пива *Твртко*, 192, 193 (Пешикан 1983: 170, 183, 184, 185, 187, 192, 193, 201, 221).

Од основе *брат-*: *Браило* 2, *Братослав* 1, *Брајан* 1, *Батало* 1, *Братоје* 1, *Батић* 1, *Балиа* / *Баоша* 3¹⁰ (7/11);

Од основе *вој-* и *бој-*: *Војимир* 1, *Војко* 1, *Војна* 1, *Бојислав* 4 (4/7);

Од имена животиња и биљака забиљежено је мало примјера: *Јеж* 1, *Цвјетко* 1, *Ружир* 1 (3/3);

Појединачни су примјери од основа *мир-*, *гој-*, *јун-*, *год-*, *хрв-*, итд.: *Мирко* 2, *Мироња* 1, *Гојак* 1, *Гојић* 2, *Јунко* 1, *Годен* 1, *Славко* 1, *Домаслав* 1, *Бриген* 1, *Хлап* 1¹¹, *Хлапац* 1, *Хрс* 1¹², *Влахе* 1, *Рестоје* 1, *Хрватин* 3, *Хрвоје* 3, *Хреља* 4, *Хрељко* 1, *Хребелан* (20/30).

Највећи творбени потенцијал је од основе *вук-*, а и највећи је број имена од ове основе, што се именица тиче. То је, и иначе, карактеристика српског именослова. Такву ситуацију не сретамо ни у једном другом словенском (а ни индоевропском народу). У српском именослову забиљежено је око 160 различитих имена од основе *вук-/вуј-/вуш-/вул-/вуц-*, и тиме је творбено најактивнија (Стојановић 2013). Рекло би се да је култ „вука“ код Срба имао посебну вриједност и значај у односе на све остале народе. Наиме, вук се у митологији сматра за Србинова претка. Код Чајкановића стоји: „Нама је из старе књижевности сачуван један каталог народа, у коме је сваки народ везан за понеку животињу (...) За Србина се, нпр., каже да је вук, и то је сасвим на месту, утолико што је вук митски сродник и предак Србинов, уопште митски представник српског народа (...)“ (Чајкановић 1920-1924: 398). Код свих словенских народа, па и код Срба, створен је култ о неком зимском свецу као покровитељу вукова (а и заштитнику од вукова). Међутим, вук је код Срба добио посебну симболику везивањем за култ Светог Саве; „Из легенда и из култних обичаја – јасно је да је свети Сава, према старинским схватањима српског народа, заштитно божанство вукова, или *’вучји пастир’*; а то значи, другим речима, да је у српском *паганizmu* постојало *вучје божанство*, чије су *функције касније пренесене на светог Саву* (...)“ (Чајкановић 1920-1924: 39). А познато је колики је значај и поштовање Светог Саве код Срба. Управо је и то могло утицати на тако позитивно значење „вука“ код Срба, гдје он добија предзнак: храбар, моћан, хитар, здрав (...), па ће се неком, као највећа похвала, рећи да је „прави вук“, „горски вук“, за жену да је „вучица“, „права вучица“, „вукуља“, за дијете „вуче“, са вуком се пореди прекаљени борац и јунак. Народна традиција доводи Светог Саву у везу са сточарством, са чувањем, подизањем, искоришћавањем стоке, а познато је колико је у нашем народу то био важан дио живота и опстанка, нарочито у планинским сточарским крајевима у којима је било доста вукова. Име од *вук-* нагло се шири од

¹⁰ *Бал(а)+ша*, *Бала* од *Балдован*, *Братислав*, *Братољуб* (Грковић 1974: 32-33).

¹¹ *чѣльникъ хлапъ* / *чѣонникъ хлапъ* (вјероватно *чел(о)+ник*); „заштитно име, као роб, служица“ (РЛИ 203).

¹² „Корен овог имена се налази у имену неког словенског божанства које се као Хорс помиње код Нестора“ (Грковић 1974: 205).

краја 14. вијека,¹³ а нарочито од 16. вијека (што показују поменици 16-19. вијека). Име од основе *вук-* нарочито се шири од 16. вијека, од тог периода се шири и име Сава. Све ово, према нашем мишљењу, може бити условљено спаљивањем моштију Светог Саве што је допринијело још већој везаности Срба за Светог Саву.¹⁴

2.3. Од глаголских општих дјелова забиљежено је 45 имена, именовано 71. лице. Са највише творбеног потенцијала је основа *приб-* (7/14); најфреквентнија имена су *Владислав* 13, *Прибислав* 4. Ниједно име није фреквентно. Највећи број изведеница забиљежен је од сложеног имена *Прибислав*.

Основа *приб-* је са највећим творбеним потенцијалом: *Прибидруг* 1, *Прибислав* / *Прибисав* 4, *Прибић* 1, *Прибоје* 3, *Прибиц* 1, *Припко* 1, *прикѣнь* 1, *Причина* 1 (7 различитих примјера, именовано 14 различитих лица);

Од осталих глагола имамо појединачне примјере (и веома су честа имена сложена од двије основе): *Стрезимир*; *Берислав* 1; *Будислав* 1; *Бранивој* 1; *Владислав* 13; *Болеслав* 1; *Стоисава* 1; *Одумисл* 1¹⁵; *Дабижив* 1, *Дабиша* 2, *Десен* 1, *Станац* 2, *Станоје* 1, *Стојан* 1, *Остоја* 1; *Берко* 1, *Пријезда* 1, *Десимир* 1, *Десоје* 1; *Пурча* 1, *Пурћа* 2 (у РЛИ налазимо: *Пура* „Т. Маретић мисли да је ово име у вези са глаголом *пурити*“, *пур(а)+ча*); *Продан* 1, *Познан* 1 (трпни облици као лична имена); *Будош* 1; *Храња* 1 (од *Хранислав*, *Храњен*); *Будеља* 1, *Радиша* 1; *Мишљен* 2; *Баран* 1 (од *Бартоломеј*, *Бранислав*...); *Озриша* 1 (30/50).

Један је примјер са бројем у првом дијелу (*Првослав* 1); име *Черпна* 1 није прозирно, као ни *Техчин* 1 (нема их у РЛИ, има *Техомил*, гдје се каже да је од словенских основа, потом *Техомир*, *Техоје*, *Тех* [Грковић 1974: 193]).

3. Основне карактеристике личних имена од несловенских основа

Забиљежено је 60 (: 154 словенских) различитих имена од несловенских основа са подручја БиХ (два и по пута мање него словенских), а око 164 (: 355) примјера за именовање различитих лица (више од два пута мање него од словенских). Као што се види, мање је различитих имена, али

¹³ „Можда као занимљивост вреди навести да профилактичко име Вук не бележи се ни у једном од наша два споменика (тј. у *Дечанској повељи* из 14. вијека са српског подручја, Ј.С.) (...) У српском ономастикону оно ће се појавити крајем XIV века (има га у владарским породицама Лазаревић и Бранковић)“ (Јовановић 2006: 35).

¹⁴ Наравно, име са основом *вук-* присутно је најстаријем српском именослову, али, како показује досадашња грађа, није фреквентно. О ширењу овог имена кроз 15. вијек, као и различитој територијалној распрострањености, илустративно говори грађа коју износи за зетко-хумско-рашко подручје Митар Пешикан из које се види да су имена од ове основе распрострањенија ка западу српске језичке области него на истоку у испитиваној грађи, али је за цијело подручје карактеристичан пораст броја примјера од основе *вук* у току само неколико деценија (Пешикан 1983).

¹⁵ *Одумисал* (РЛИ 151), сложено име, има и *Одола*, од глагола „одољети“.

фреквенција употребе, поготово неких имена, јесте већа. Основа са највише творбених реализација је *Георгиј*- (7 различитих имена, именовано 19 особа), потом *Иван*, *Стефан* и *Павле* са по четири различита имена. Као што се види, имена страног поријекла нијесу творбено много продуктивна. Како налазимо код Гордане Јовановић, „дериwација хришћанских имена начелно касни за словенском, а у њој можемо пратити два процеса: с једне стране развој саме суфиксације, а с друге процес стварања модификованих основа, погодних за дериwацију, тј. аналогних словенским основама“ (Јовановић 1994: 175). Од појединих имена нијесу забиљежени основни облици (страни облик фонетски прилагођен словенском), већ само изведени према словенским творбеним моделима (нпр. Александар-: *Санко*, *Сандаљ*, *Санчин*; Лука: *Лукијан*; Георгије: *Јурај*, *Ђурађ*, *Ђуро*, *Ђурен*, *Ђурин*, *Јурије*, *Јуриш*; Михаило: *Михоч*, *Михоје*; Ирина: *Јерина*; Теодор: *Тодур*, *Тудроје*; Костантин: *Коча*; *Мара*), што говори да су се хришћанска имена већ одомаћила и добила нове форме у српском. Најфреквентнија имена су: *Стефан* 29; *Иваниш* 10, *Јурај* / *Ђурађ* 10, *Павао* 10, *Петар* 8, *Иван* 9, *Павл*- 6, *Никола* 5, остала су забиљежена са мање од по 5 примјера.¹⁶

Далеко највећи број несловенских имена је грчког поријекла (или су примљена преко грчког), углавном су календарска, неколико је из латинског, ријетко из неког другог језика.

Стефан (грч. Στέφανος, вијенац, име хришћанског светитеља), најфреквентније је име од нехришћанских имена на овом подручју. Јавља се у различитим фонетским реализацијама, што ћемо рачунати као једно име: *Стефан*, *Степан*, *Стипан*, *Стџпан*, *Стифан*, *Стипан*, *Штефан*, *Стјепан*. Са становишта савременог језика то свакако не можемо рачунати као једно име. Али, с обзиром да налазимо различите реализације за именовање само једне особе, то смо се морали опредјелити да га за ову прилику третирамо као једно име. Овим именом именовано је 29 лица: (дл-фен) *Стџпань*, (бань) *Стефан* (1 Котроманић), (бань) *Стџпан* / *Стипан* (2 Котроманић), (Твртко) *Стефан* / *Стипан*, *Стефан* (двбнша), *Стефан* / *Стипан* / *Степан* (Остоја), *Стипан* / *Стифан* / *Стџпан* (Остојић), *Стипан* / *Стифан* / *Стефан* / *Штефан* (Твртко Твртковић), *Штефан* / *Стефан*

¹⁶ „Систем словенских имена знатно се разликовао од календарских имена хришћанске цркве, али и поред те разлике у 9. веку, под утицајем нове вере, у вишим друштвеним круговима почињу се јављати календарска имена. Синови кнеза Властимира су имали искључиво народна имена, а млађи унuci добијају имена из хришћанског календара. То исто показује случај с именима синова владара Мутимира, чија два старија сина традиционално носе словенска имена, а тек најмлађи добија календарско име Стефан, према имену мученика архиђакона Стефана, који је дуго сматран заштитником владарске круне. У породицама жупана Рашке и Зете у једанаестом и дванаестом веку, забележена су истовремено и календарска и народна имена: Војислав, Бодин, Вукан, Марко, Михаило (11. в.); Урош, Деса, Тихомир, Страцимир, Немања, Ана итд. (12. век)“ (Грковић 1983: 13).

(Томаш), *Стефан* (Томашевић), *Штефан Степан / Стипан* (краљ), *Стѣпан* (Мирослав), *Степан / стѣпань / стнѣпань / стнепань / стипань / Стѣпань / Ст(е)фан* (Вукчић Косача), (воєвода) *Степан / Стипан / Стѣпан / Стѣпан*, *Степан* (дрѣвчнкъ), *Стѣпан* (млнорадовнкъ), (поклнсарне) *Стифан* (лѣкаревнѣ), *Стипан* (хлапчнкъ), *Стипан* (добрѣновнѣ), *Степан* (Мештар), *Стипан* (хлапчнкъ), *Стипан* (Тепчић), *Стипан* (млнотнннѣ), *Стипан*, *Стѣпан*, *Стѣпан* (драгншнкъ), *Стипан* (влатковнѣ), *Стипан* (внннчнкъ), *Стипан* (лнкодннкъ), *Степан* (божннкковнѣ);

Степко (радосалнкъ), *Стѣпко* (озроекнѣ), *Стѣпко* (дѣкокнѣ), *Стипко* (марьгѣшковнѣ);

Стѣпоје (казнаць), (кнезь) *Стѣпоје* (хрѣватнннѣ);

Степша (син Стефана Дружића).

Од овог имена забиљежили смо још три имена изведена словенским суфиксима: *Степко / Стипко / Стѣпко* (именоване 4 особе), *Стѣпоје* (именоване двије особе) и *Степша* (једном). Дакле, јављају се четири различита имена (условно речено због различитих правописно-фонетских реализација), именовано је 36 различитих особа.

Иван / Ивахн 9, *Иваниш* 10, *Ивко* 1, *Иво* 1 (хебр. יְהוָנָן, бог се смиловао, библијско име [РЛИ 1974: 106], „По пореклу исто име као Јован. У најстаријим српским споменицима јавља се углавном облик Иван“ [РЛИ 1974: 98]), 4/21;

Бурђ / *Бурађ* (гюрю) 3; *Јурај* (јурн / јурн) 10; *Јурије* (јурне) 1, *Јуриш* (јурнш) 1, *Ђорђе* (гѣрѣгю) 1, *Бурен / Буриш* (гюрѣнѣ) 1, *Ђуро* (ѣјуро) 2 (грч. Γεώργιος, земљорадник, име хришћанског свеца) 7/19;¹⁷

Андреј 1 (анѣдрѣн), *Андрушко* 3 (грч. Ἀνδρέας, храбар, мужеван), 2/4;

Тома 2, *Томаш* 5 (грч. Θωμάς < хебр. תְּדֹמַי, близанац, библијско име, један од дванаесторице христових апостола), (2/7);

Матеј 1, *Матијач* 1 (хебр. מַתִּיָּתָהוּ – дар бога Јахове, лат. matethaeus), 1/1;

Павле 5, *Павао* 9, *Павал* 1, *Павко* 1 (грч. Παῦλος < лат. Paulus, мали, име Христовог апостола), 4/16;

Петар 8 (грч. Πέτρος – камен, стијена, календарско име веома распрострањено од најстаријих времена до данас, РЛИ: 157);

¹⁷ „Свети Георгије је рођен у Кападокији у Малој Азији. Био је трибун-у римској војсци, а посечен је за време Деоклецијановог гоњења, 303. године. Од давнина је његово лично име било познато у приморју, а у Дечанском властелинству је врло распрострањено у свим зонама. Јавља се у различитим формама од пуних до хипокористичких: Ђура, Ђуроје, Ђураш итд. Облик Георгије се углавном јавља у црквеним круговима, а народ је изговор овог грчког имена прилагодио законима народног језика. Многи пагански обичаји су везани за његов празник, што указује да је заменио неко божанство паганског пантеона које је вероватно слављено у пролеће. То је важан разлог што се име осећало ка народно“ (Грковић 1983: 92).

Санко 4, *Сандаљ* 2, *Санчин* 1 (1340, хип. од Aleksandar, Ἀλέξανδρος „заштитник људи“), 3/7;

Илија 1 (хебр. ʿĒlīyah, ʿĒlījahū, Јехова је мој бог, библијско име јеврејског пророка“) 1/1;

Гргур 5 (грч. Γρηγόριος – будан, пажљив, име хришћанског светитеља);

Никола 5 (грч. Νικόλαος – народ побјеђује, име хришћанског светитеља);

Лукан 1 (1252, изведено од Лук(а)+ан, као *Милан*, *Радан*, грч. Λουκάς, лат. Lukas – име једног од четири јеванђелиста);

Марко 2 (лат. Markus – име једног од четири јеванђелиста);

Тудроје 1, *Тодур* 1 (грч. θεόδωρος – дар од бога, име хришћанског светитеља), 2/2;

Тадија 2, *Тадиок* 1 (грч. Θαδδαῖος s хебр. Taddē, библијско име једног од дванаесторице апостола), 2/3;

Симеон 1, *Симјун* / *Симун* 2 (семљунь, семњунь), *Симе* 1, 3/4;

Галац 1, *Гал* 1 (изведено од *Гал*, *Гал(а)+ац*, *Гал* може бити од Gallus, етнимом *Гал*, а може бити да је од *гал* „црн, мрк, заштинно име“, РЛИ 62, 13), 2/2;

Угрин 1 („етнимом узет као лично име. Назив потиче од тур. синтагме опо [десет] + гур [стрелица]), 1/1;

Дмитр 1 (грч. Δημήτριος – род земљин, име хришћанског светитеља. Постало је од имена Деметре, богиње земљорадње и плодности у грчкој митологији);

Антон 1 (од *Антоније*, лат. Antonius, римско породично име);

Франко 1 (од итал. имена Francesko);

Коча 1 (од Константин, грч. Κωνσταντίος);

Кујава 1 (Т. Маретић мисли да је хип. од Кузмана, ово од Кузман, Козма, грч. Κοσμάς – свет, украс, име хришћанског светитеља, РЛИ 112, 269);

Маринко 1 (лат. Marinus – морски, име хришћанског светитеља);

Михоч 1, *Михоје* 1 (од *Миха*, ово од *Михаило*, грч. Μιχαήλ < хебр. מִיכָאֵל – сличан Богу, библијско име, РЛИ: 138);

Аугустин 2; *Панкавац* 1 (могуће од Панкратије, грч. Παγκρατης – свемогући, чест епитет уз Бога, име хришћанског светитеља), *Бенко* 1 (вјероватно од Бенедикт, лат. Benedictus – благословен, име хришћанског светитеља) 3/4;

Јелена 2, *Јела* 1, *Алинка* 1 (вјероватно од Алена, ово од Јелена, РЛИ: 218, грч. Ἑλένη < εἴλη – сунчева свјетлост, име хришћанске светитељке) 3/4;

Мара 1 (од Маргарета, Марија); *Јерина* 1 („грч. Εἰρένη, мир, име хришћанске светитељке. У средњев веку преузети народни облик имена Ирина“, РЛИ: 261);

Цецилија 1.

а) Нека имена несловенског поријекла добила су рано посебну симболику и значај код Словена, и, нарочито, код Срба, тако да се од најстаријих времена одомаћују у српском именослову: „На распрострањеност неких имена и њихову бројност су у великој мери утицали локални култови (...) По свему изгледа да је најјачи талас христијанизације ономастикона био у време примања хришћанства. Најсигурнији доказ за то је однос календарских имена у народу према именима светитеља патрона српских породица. Нема поузданих доказа, али су, по свему судећи, најчешће крсне славе биле Архангел Михаило, свети Никола, свети Ђорђе, Митровдан, свети Јован (можда је зато потиснуто име Иван на истоку, Ј.С.). Најфреквентнија имена у ДХ су управо Михаило, Никола, Ђурађ, Дмит'р, Иван, Степан итд.“ (Грковић 1983: 94). И Гордана Јовановић је, на основу катастарског пописа области Бранковића из 1455 године, утврдила да су у 15. вијеку у овој области била најчешћа календарска имена: *Степан, Никола, Ђурађ, Јован, Димитрије, Тодор, Иван, Михаило* (Јовановић: 1981: 295-308).

б) У нашем корпусу од имена несловенског поријекла далеко најчешће име је *Стефан/Степан/Ступан* и сл. Име *Стефан* везало се за владарску лозу Немањића и српску традицију потом и даље од Немањића, постаје „титularно име Немањића, са државно-симболичким значењем“ (ГПБ1/120). Срећамо га код краљева, царева, владара са простора Рашке, Босне, Хума, Зете. Познато је да је име Стефан било присутно кроз све вријеме владавине Немањића.¹⁸ Међутим, ово име је и раније ушло у ономастикон српске властеле. Оно је прво забиљежено хришћанско име код Срба. Како налазимо код Душана Т. Батаковића: „Хришћанска имена први су добили најмлађи Мутимиров син Стефан и Гојников Петар, који су највероватније рођени између 870. и 874. године“ (Ђорђевић-Љубинаковић 1961: 10). Култ Светог Стефана у средњовјековној Србији није био за Немањиће култ породичног патрона већ култ државе и државне власти, јер се њему никад не обраћају српски владари у часовима невоље, већ Богородици, Светом Ђорђу, Светом Николи. Такође ни цркве које су подизали, своје задужбине, нијесу посветили Светом Стефану, већ Богородици, Светом Ђорђу (својој слави), Светом Николи. Светом Стефану је посвећен једино манастир Бањска, задужбина Светог краља Милутина (Ђорђевић-Љубинаковић 1961: 46). У вези са овим култом сви

¹⁸ Постоји и претпоставка да је овај култ био преузет из раније традиције српских владара, старе Рашке или Зете, али о томе нема података, осим једног, у имену зетског краља Стефана Војислава. „Стефан је хришћански првомученик. Због подударности његовог имена са речју круна дуго је био заштитник хришћанског царства новог Рима. Њему су биле посвећене многе цркве на Балкану, а велики број српских владара почевши од деветог века носио је његово име. Међу становницима дечанског властелинства је такође било распрострањено, али није примљено као владарско име него непосредно под црквеним или неким другим утицајем“ (Грковић 1983: 93).

Немањићи узимали су и име Стефан. „Питање када је и како Немања узео ово име решило би донекле и питање сигурног увођења култа светог Стефана као заштитника српске немањићке државе. Истина је да Немања сам себе у хиландарској повељи назива – ’въ свѣтъмъ крѣщенѣ’ Стефаном Немањом. Истина је да га тако редовно називају његови синови у својим књижевним делима. И Сава и Првовенчани увек говоре о Стефану Немањи“ (Исто: 48). Култ Светог Стефана као заштитника Рашке и српске државе трајао је највјероватније од краја Немањине владе до 1346. године (Исто: 55). И кад кнез Лазар отпочиње самосталну власт, овај се култ појавио поново. Он није био Немањић, али му је жена била немањићка принцеза, дјеца су била Немањићи по мајци. Вјероватно зато свом старијем сину и наследнику даје име на крштењу Стефан, и ако није узео титулу краља, кнез Лазар додаје своме имену Стефан и потписује се: въ христа бога благовѣрнѣ стѣфанъ кнезь лазарь сръблѣмъ и подхънвѣнѣ (Исто: 55)“.

Могло се срести и мишљење да је ово име везивано искључиво за владарску породицу Немањића те да се није давало „обичном“ народу. Међутим, грађа то демантује, није ријетко ово име и изван властеле, а да се одомаћило говори и постојање изведеница према словенским моделима.¹⁹

На простору Босне ово име се јавља и прије него је стечена краљевска титула, а са стицањем српске краљевске титуле, постаје обавезни дио имена.

в) Забиљежен је само облик *Иван* (и *Иваниш*), не и *Јован*. Иначе, за најстарији слој у српском именослову карактеристично је име *Иван* и у источним предјелима, и фреквентније је од *Јован* у раном периоду. Гордана Јовановић у раду *Дистрибуција хришћанских имена на поседима дечанског властелинства* биљежи само име *Иван* („Иван – најчешће име у горњем Полимљу и код источнометохијских влаха; иначе је доста равномерно заступљено, с тим што арбанаском ономастикону није својствено (само две потврде из села Грева)“ (Јовановић 1996: 11, 13).

4. Однос личних имена од словенских и несловенских основа

¹⁹ „Грађа показује да су владарска имена династије Немањића код феудалних подложника заступљена у ограниченом броју, уколико се изузме светитељско име Стефан и старо име Радослав. Стиче се утисак да се избегавало давање владарских имена Немања, Урош, Драгутин, Милути и Душан обичним људима. Иначе како се може разумети да се Немања и Урош уопште не јављају, а Драгутин, Милутин и Душан само неколико пута. Није тачно тврђење Т. Вукановића да Стефан као краљевско име „док су владали српским земљама Немањићи (...) нико није у Срба смео носити“. Лично име Стефан и потврда овог имена у ДХ као и многобројни хипокористици настали од њега говоре супротно. Сигурно није било никакве званичне забране давања владарских имена обичним људима, али народ је живео својим засебним животом, далеко од двора, више везан за народну традицију и чување сопственог ономастикона. То најбоље доказују имена Стефан и Радослав. Сигурно је да су та имена била укоренења пре династије Немањића па су у народу живела без обзира на то што су се налазила међу именима владајуће династије“ (Грковић 1983: 34).

У ранијим фазама давана су углавном словенска имена. Српска православна црква широко се односила према крсном имену, поштујући наслеђе давала му је хришћанско обиљежје, уклапала га у хришћанство, при чему је често долазило до преплитања и преклапања старих и нових садржаја, а и до стварања нових.²⁰ Тако је било и са личним именима. Ово је у складу са српском пословицом коју је забиљежио Вук Стефановић Караџић: *Боље је да село пропадне него у селу обичај*. „Први српски архиепископ Сава (1174-1235) поверио је свештенству да насилно и узалудно не прогоне стара народна веровања и обичаје, него да им даду хришћанско обележје. Слично су поступиле и друге цркве и једнобожачке религије. Уношењем хришћанских и других једнобожачких елемената у многобожачка веровања и обичаје, затим прилагођавањем неколиких сродних обичаја у један или растављањем једнога у неколико сродних, настале су знатније разлике у прослављању прехришћанских обичаја, па и крсног имена. Када се ти релативно новији елементи изузму из данашњег прослављања крсног имена код Срба и у њих унесу издвојени, очувани у божићним, заветним и другим обичајима, онда се долази до крсног имена и његове улоге у верском животу старих Срба, а затим и код словенских и других индоевропских народа. Аналогије потврђују старину тог заједничког обичаја још из индоевропске заједнице“ (Чајкановић 1994/4: 171).

Срби у знатној мјери и дуго имају добро очуван словенски именослов. „У повељи Стефана Дечанског, записаној на зиду манастира Жиче, забележено је 217 имена. Од тога је 168 словенског порекла, 11 из хришћанског календара, а 38 супстратског или непознатог порекла. Ако се овај извор узме као случајан узорак, онда је 77% словенских имена у њему значајан показатељ, не само за антропонимијску слику него и за словенску доминацију у земљи Стефана Првовенчаног. Слично стање је и у време краља Милутина. У Светостефанској хрисовуљи, насталој између 1313. и 1318. године. Од 547 имена, 476 је словенског порекла, 21 из хришћанског календара, а свега 50 супстратског или непознатог порекла (...) Из досадашње анализе је проистекао закључак да се Срби у првој половини четрнаестог века веома добро чували основне карактеристике општесловенског антропонимијског наслеђа“ (Грковић 1983: 13, 36). Иако се временом, као што показује и овај наш рад, број хришћанских имена повећава у српском ономастикону, словенска имена заузимају значајно

²⁰ „КРСНО ИМЕ је прастари народни обичај прославе домаћег заштитника и даваоца, који су, међу Словенима, најбоље одржали Срби. Трагове тог обичаја имају или су га доскора имали сви Словени, па и Индоевропљани: Трачани, стари Грци, Дачани (са остацима у Малој Влашкој), Илири (са остацима код Цинцара и северних Арбанаса), Римљани (Лар) и др. После примања хришћанства цркве су ревностно приступиле искорењавању многобожачких веровања и обичаја, међу којима је било и крсно име. Успех је био незнатан. Остаци прехришћанских веровања одржали су се понегде до данас код културно напредних народа, па и код српског“ (Кулишић и др. 1970: 188).

мјесто кроз све вјекове, за разлику од неких других подручја гдје је, под различитим утицајима, сузбијана употреба имена словенског поријекла.²¹ „Изненађује да су свештеници и њихови синови имали народна имена која нису одударала од опште слике имена сеоског сточарског становништва, што показује да званична црквена власт није сматрала да се по сваку цену треба утопити у хришћански ономастикон који су пружали грчки ономастикон и Библија. Логично би било да је црква захтевала да се промена личних имена спроведе бар у свештеничким породицама (а свештеници су, као што је познато из одредаба саме хрисовуље, по правилу били синови свештеника). Међутим, чињеница је да се на том пољу ауторитет цркве најмање осећао, јер се јасно показује да није било притиска у смислу христанизације ономастикона. Ако би се таква ситуација тумачила слабошћу званичне цркве (као што се може претпоставити за турско време), мислим да би се ишло погрешним путем. Чини се вероватнијим да је такво стање детерминисала аутокефалност српске цркве, која није желела да ремети национално обележје својих поданика. Од 159 имена 147 (92,45%) је словенског порекла, 9 (5,66%) календарског 3 (1,33%) супстратског ли непознатог. Супротно очекивању, управо у

²¹ „U novu su postojbinu naši preci prenijeli i svoja osobna imena. Bijahu to općeslavenska (praslavenska imena). Odavno se ona s pravom nazivaju hrvatska odnosno srpska, kao što su ista baštinjena imena postala bjeloruska, bugarska, češka, kašupska, lužička, makedonska, ruska, slovačka, slovenska, ukrajinska. Mnoga su izniknula na ovome tlu u tijeku kasnijih stoleća, stvaraju se također i danas. I življe negoli u ijednome dosadašnjem razdoblju. Život u neposrednom susjedstvu s Grcima i Latinima te primanje kršćanstva i kasnije islama, zatim dugotrajne vladavine drugih država nad našim narodima sve je ovo uzrokovalo da se naveliko izmijeni stanje izvorne imenske zakladbe. Naše prostranstvo bijaše pravom vjetrometinom brojnih utjecaja gdje se i milom i silom nataložili debeli nanosi osobnih imena tuđeg podrijetla. I još uvijek se talože.

Pored ostalih činitelja na imensko su stanje najmoćnije djelovale vjerske prilike. Primanjem kršćanstva postupno su se udomaćivala biblijska i svetačka imena, ali su usporedo živjela i domaća. Na katoličkoj je starni ovakvo sužiče trajalo do crkvenoga sabora u Tridentu (1545-1563). Između ostaloga na njemu je zaključeno kako se unaprijed moraju nadijevati isključivo biblijska, svetačka i bogonosna imena. I ta je odluka službeno važila sve do nedavnog II. vatikanskog sabora (...)

I pravoslavna je crkva potiskivala izvorna slavenska imena premda nije imala svoj Sabor u Tridentu. Najjače je to provodila među istočnim Slovenima gdje bijaše državnom vjerom. Na veliku dijelu južnoslavenskoga prostranstva upravljahu stoljećima Turci te pravoslavna crkva među južnim Slavenima istočnog obreda nije mogla, za svo to vrijeme, postati državnom vjerom (...) (Мислимо да се ово виђење може довести у питање и да очување имена може бити подупрто и другим моментима, нпр. и оним који су условили и да се међу Западним Словенима одрже словенска имена, о чему аутор даље говори у раду. Ј. С.). Занимљиво је да су западни Славени (Česi, Lužičani, Slovaci, Poljaci, Kašubi, Slovinci) odoljeli pritisku katoličke crkve i održali mnogo svojih osobnih imena“ (Шимундић 1988: X).

свештеничким породицама појављује се највећи број словенских имена“ (Грковић 1983: 34).

Такво стање у великој мјери одсликава и наш корпус. Касније се повећава број библијских имена (Стојановић 2013). Од словенских основа ексцерпирани смо 154 различита имена, 355 примјера за именовање различитих лица. Од несловенских основа забиљежено је 60 (: 154 словенских) различитих имена са подручја БиХ (два и по пута мање него словенских), а око 164 (: 355) примјера за именовање различитих лица (више од два пута мање него словенских). Као што се види, мање је различитих имена, али фреквенција употребе, поготово неких имена, већа је. Такође је видљиво и да имена страног поријекла нијесу творбено много продуктивна. Како налазимо код Гордане Јовановић, „деривација хришћанских имена начелно касни за словенском, а у њој можемо пратити два процеса: с једне стране развој саме суфиксације, а с друге процес стварања модификованих основа, погодних за деривацију, тј. аналогних словенским основама“ (Јовановић 1994: 175). Овдје треба имати у виду и то да се имена која су овдје заступљена углавном односе на више сталеже, на она лица која су заузимала значајно мјесто у друштвеним дешавањима, доносила неке врсте одлука, били свјedoци, писари и сл. Ту су се раније могла појавити хришћанска имена. Зато је мали број женских имена.

5. Из овог кратког прегледа можемо извести закључак да се на простору Босне и Хума/Херцеговине добро чува стари српски именослов. Углавном се може рећи да се дуже чува старији слој (о чему свјedoчи велики број имена од двије основе; добра очуваност имена словенског поријекла; старија српска форма *Иван*; имена од основе *вук*- која су веома распрострањена; у складу са српском традицијом уопштава се краљевско име Стефан).

Литература

- Вялкина 1966: Л. В. Вялкина, *Словообразовательная структура сложных слов в древнерусском языке XI-XIV вв.*, Лексикология и словообразование древнерусского языка, Москва, Наука.
- Домусчиева 2006: Лиљана Домусчиева, *О народной основе словообразовательных моделей сложных существительных в старобулгарском языке*, X међународен конгрес на славистите, Софија.
- Грковић 1983: Милица Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Грковић 2004: Милица Грковић, *Историјски пут српског именослова*, у: *Предавања из историје језика*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

- Грковић Мејџор 2007: Јасмина Грковић Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ђорђевић-Љубинаковић 1961: Мирјана Ђорђевић-Љубинаковић, Одрас култа св. Стефана у српској средњовековној уметности, *Старинар*, Београд: Археолошки институт, књ. XII.
- Јовановић 1994: Гордана Јовановић, Деривација хришћанских имена у српским повељама и турским пописима, *Осма југословенска ономастичка конференција и Други лингвистички скуп 'Бошковићеви дани'*, Подгорица: ЦАНУ 33, 11.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, 1, Београд: издавач.
- Кочев и др. 1996: Иван Кочев, Емилија Кочева, Л. В. Вјалкина, *Словообразователна структура сложних слов в древнерусском языке XI-XIV вв.*, Лексикологија и словообразование древнерусского языка, Москва: Наука.
- Маројевић 1998: Радмило Маројевић, Лична имена у систему антропонимијских категорија прасловенског језика, *Српски језик*, број 3/1-2, година III, Београд: издавач
- Маројевић 1984: Радмило Маројевић, Словенски антропоними, *Ономатолошки прилози*, књ. V, Београд: САНУ.
- Meillet 1938: A. Meillet, *Le slave commun*, Paris. Тирилица, српски
- Пешикан 1983: Митар Пешикан, Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба (други део), *Ономатолошки прилози IV*, Београд: Српска академија наука и умјетности. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику, 121-255, 1-135.
- РЛИ 1974: Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Стојановић 2013: Јелица Стојановић, Лична имена од од основе вук- у старим српским поменицима и везивање `вука` за култ Светог Саве код Срба, *Зборник радова II*, Међународни научни скуп осам векова манастира Милешева, Милешева.
- Стојановић 2013: Јелица Стојановић, Словенска и хришћанска имена у Пивском поменику и Поменику Хоче, Научни скуп: *Професор доктор Гордана Јовановић, Митолошки зборник 29*, Рача: Центар за митолошке студије Србије, 163-195.
- Ђупић, Ђупић 1997: Драго Ђупић, Жељко Ђупић, Речник говора Загарача, *Српски дијалектолошки зборник XLIV*.
- Чајкановић 1920-1924: Веселин Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора*, Београд: СКЗ.
- Шимундић 1988: Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

- ССПП 1929: Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. 1, Београд – Сремски Карлоцци.
- ССПП 1934: Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. 2, Београд – Сремски Карлоцци.
- ГПБ 2008: *Грађа о прошлости Босне* 1, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- ГПБ 2009: *Грађа о прошлости Босне* 2, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- ГПБ 2010: *Грађа о прошлости Босне* 3, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- ГПБ 2011: *Грађа о прошлости Босне* 4, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- ГПБ 2012: *Грађа о прошлости Босне* 5, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске.

ЋИРИЛИЦА КАО БОСАНЧИЦА И ТЗВ. ХРВАТСКА ЋИРИЛИЦА

У раду смо узели два аспеката у сагледавању потпуније слике у вези са примарним српским писмом – ћирилицом – и њеном употребом:

а) њен историјски континуитет кроз призму културно-историјских вриједности, и

б) бошњачко и хрватско „гусарење“ по српској културној и језичкој баштини и присвајање ћирилице (тзв. *босанчице* и тзв. *хрватске ћирилице*) као бошњачког и хрватског аутохтоног писма, што ћемо посебно показати на примјерима „научних“ расправа у ХАЗУ о *хрватској ћирилици* у оквиру скупа *Хрватска ћирилична баштина* (новембар 2012).

Подручје распрострањања српске ћирилице, која је настала на темељима старословенске ћирилице а уобличена од стране Вука Стефановића Караџића, и која је вијековима била писмо српске писмености – било црквенословенске или српске народне – обухватала је све земље које су икада у средњовјековном периоду потпадале под српску државу. Другим ријечима, српском ћирилицом писало се у Рашкој, Зети, Хуму, Босни, Дубровнику, Далмацији, Славонији. Она је била и дипломатско писмо турског, угарског и румунског двора. Историјски списи са простора докле је допирао утицај српског језика показују да се ћирилица називала и сматрала српским писмом. Херцеговачки католици на Неретви (у Попову и Жажабљу) у молби од 1. августа 1629. пишу да се потписују *илирским или српским писменима*, тј. ћирилицом. Марин Темпарица из Цавтата 1582. године пише генералу Језуитског реда да је неопходно салити слова у *славонском алфавиту и словима које овде називају српским*. Славонски пјесник Матија А. Рељковић у поеми *Сатир* из 1762. године пише: *Ваши стари јесу књигу знали, Сербски итили и сербски писали!*

Дакле, ћирилица се вијековима идентификовала са Србима, па и са српским језиком, мада се између писма и језика не смије стављати знак једнакости.

Из политичких побуна ћирилица бива протјерана, те се у 19. вијеку под Калајевом влашћу формира назив *босанчица* (термин увео Ћ. Трухелка, в.: Самарџић 2009) са циљем да се један велики дио српског језичког наслеђа и писмености одвоји од матице и подведе под туђе (бошњачко, хрватско). Напомињемо да *босанчица* није ништа друго него скуп разнородних варијетета брзописне ћирилице, односно представља „наста-

* vsbiljana@gmail.com

вак средњовековног канцеларијског брзописа, а одликује се специфичним облицима појединих слова“ (Гошић 1973: 46); али не толико изражених и разликовних да би се идентификовала као посебно писмо. Наиме, овај тип брзописног писма, био је прихваћен и од стране православаца на тим просторима и њено прихватање значило је наставак традиције ћирилске писмености, а не стварање новог писма.

Забрана употребе српске ћирилице у БиХ донијета је наредбом Земаљске владе за БиХ (*Glasnik zakona i naredba za Bosnu i Hercegovinu*, XLIX, 11. NOVEMBAR 1915): „Dana 10. novembra 1915. izdata je Naredba Zemaljske vlade u Sarajevu o upotrebi ćirilice. U njoj se, između ostalog, kaže: a) `Sve bosanskohercegovačke vlasti: uredi i zavodi upotrebljavaće u pisanom srpsko-hrvatskom saobraćaju samo latinicu`; b) `U svim zemaljskim nastavnim zavodima sa srpsko-hrvatskim nastavnim jezikom, upotrebljavaće se samo latinica`; c) `Knjige u narodnim osnovnim školama štampane ćirilicom, imaju se odmah zamijeniti knjigama štampanim latinicom`; d) Učenci srpsko-pravoslavne vjere prvog razreda `odmah moraju da prestanu da uče ćirilicu`. Učenci ćirilicu mogu `upotrebljavati samo u nastavama vjeronauke, a učenje toga pisma prepušta se nastavnicima vjeronauke`“ (Окука 2006: 98). Међутим, и раније се у Босни и Херцеговини увиђала чињеница да се ћирилица деградирала у односу на латиницу. Земаљска влада је преименовала српски језик у босански и наручује се од Фране Вулетића, професора Велике гимназије у Сарајеву, граматика за средње школе. Граматика, без дијела синтаксе, појављује се 1890. године под именом „Граматика босанског језика за средње школе. Дио I и II. Наука о гласовима и облицима“ без имена аутора, без рецензената и на латиничном писму. И у Хрватској је ћирилица била протјеривана. Тако је нпр. Земаљска влада у Хрватској 3. октобра 1914. године укинула учење ћирилице у основним школама, као и у раду администрације (Окука 2006: 95). У вријеме Првог свјетског рата ћирилица је званично била забрањена у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији (у Црној Гори и Србији забрана употребе ћирилице трајала је од 1916. све до ослобођења 1918. године).

Гушење ћирилице настављало се и у Другом свјетском рату. НДХ је 25. априла 1941. године прокламовала Законску одредбу о забрани ћирилице. „Zabranjuje se svaka upotreba ćirilice na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske (...) Svako štampanje ma kakvih knjiga ćirilicom je zabranjeno. Svi javni natpisi pisani ćirilicom imaju se neodvlačno, a najkasnije u roku od tri dana skinuti“ (Окука 2006: 203).

Дакле, вијековима кроз историју српска ћирилица је потискивана и забрањивана у употреби на подручју БиХ, као и Хрватске. Међутим, данас се појављује један нови аспект. Наиме, 2012. године (26. и 27. новембра) у Загребу одржан је скуп „Хрватска ћирилска баштина“ у оквиру ХАЗУ, са идејом све што је српско у ствари је хрватско, те је и ћирилица (она иста прогањана) постала дио хрватске баштине. Питамо се да ли је то она иста ћирилица због које је око 20000 људи изашло на протест у Вуковару само

због постављања ћирилских табли, или су разлози много дубљи – политички.

„Преко тезе о тзв. хрватској ћирилици жели се наметнути садашња свест о јучерашњим стањима и посебно садашња хрватска свест о културној баштини Дубровника“ (Ковачевић 2012). Односно, политички разлози уплели су се да одједном непожељна, антихрватска, српска ћирилица – постане хрватска ћирилица. Циљ је јасан – показати да је Дубровник одувijek био хрватски, а самим тим и књижевност настала у тим оквирима, а зна се да ни територијално, ни језички, ни културно, то није био, све до 1939. године и стварања Бановине Хрватске и времена кад су Људевит Гај и Хрвати присвојили српски језик, без обзира на то што се зна да се дијалекатске границе српског језика подударају са границама штокавског дијалекта, што је и Вук Стефановић Караџић утврдио. „Будући да Хрвати сматрају да све почиње од њих, они не би да се одрекну почетка писмености и желе да покажу да је њихово писмо `повијесно писмо` – друкчије речено, да је ћирилица почела од њих, а да су је касније узели Срби“, истиче проф. Ковачевић (www.vesti.rs/region/). Дакле, пошто се почечи српске писмености везују за ћирилицу (*Повеља бана Кулина, Мирослављево јеванђеље*), Хрватима је сад потребна српска ћирилица (преименована у хрватску ћирилицу) да би успоставили везу са историјом и културно-језичким наслеђем Дубровника. Другим ријечима, потребно је ствари окренути наглавачке и овом приликом ми ћемо се управо осврнути на те „наглавачке“ постављене ствари у кратким саопштењима са помешног скупа.

Уводна излагања имали су Стјепан Дамјановић са темом *Хрватска ћирилична баштина у повијести хрватске културе и њезино мјесто у хрватској филологији* и Аница Назор са темом *Дубровачки ћирилски молитвеник из 1512. године*. У првом раду истиче се да постоје три типа (подврсте) ћирилице – дубровачка, босанска и средњодаматинска (пољичка), као и то да се и у неким другим хрватским срединама (нпр. Славонија у вријеме Турака) ћирилица употребљавала у оквирима хрватског језика. При томе, као што видимо, нема спомена о српској ћирилици на тим подручјима. Такође, аутор истиче да је ријеч „о значајном корпусу без којег се не може проучавати повијест хрватског језика и књижевности“ и потврђује да „хрватска филологија није том корпусу поклонила иоле доличну пажњу“, те су одлучили након 500 година славити прву штампану ћириличну књигу са ових подручја, и тако након пуних пет вијекова спознати да је ћирилица хрватско повијесно писмо, а прва штампана ћирилска књига из Дубровника – хрватска ћирилска тискана књига. Осврнућемо се на четири ствари и показати који све критеријуми нису узети у разматрање, или који су узети и погрешно интерпретирани:

а) Узима се у анализу корпус који не припада историји хрватског језика, односно српски корпус се подводи под туђи са циљем „успостављања“ везе Дубровника и тзв. хрватске ћирилице. Истина, аутор

сам наглашава да је то корпус без којег нема историје хрватског језика, односно њему је циљ „створити“ ту историју. Међутим, историја једног језика се не ствара, она се живи.

б) Аутор признаје да се овом корпусу није поклањала довољна пажња од стране хрватских филолога. Али, не разматра зашто је то тако. Односно, не указује на разлоге запостављања овога корпуса. Наравно да аутор зна да би свака анализа показала само једно – припадност српском језику, те ју је циљно изоставио.

в) Аутор слави 500 година „обљетнице прве хрватске тискане књиге“ и *сабира* и *промишља* „како успјешније интегрirati ћирилични корпус у хрватска филолошка истраживања“. Дакле, аутор има један циљ – промишљати начине како „угурати“ један корпус у други, и сам употребљавајући термин *промишљати*.

г) Оно што ни овај, а такође и ни један други аутор са споменутог скупа, није узео у разматрање јесте – који је народ живио у средњовјековном Дубровнику. Или, прецизније – којим језиком су говорили и које писмо употребљавали Срби (и Срби католици) у средњовјековном Дубровнику? Дакле, као избјећи ту „замку“, односно везу Срба, Дубровника и ћирилице? Хрватски лингвисти нашли су „једноставно рјешење“ – приписати ћирилицу себи, и избрисати везу са Србима, и на тај начин приказати Дубровник као хрватски и територијално, и језички, и културно. Аутор, такође, указује на чињеницу да је у периоду од 11. до 18. вијека на великом дијелу хрватске територије становништво своје културне потребе изражавало и ћирилицом, али не објашњава да ли су Срби наведено становништво.

У другом раду акценат је стављен на *Дубровачки ћирилски молитвеник* из 1512. године, који је штампан прије Горажданског молитвеника. У питању су српске црквене штампане књиге. Чак га је, што и сама ауторка истиче, Милан Решетар, Србин католик из Дубровника и најбољи познавалац језичких прилика у Дубровнику, оцијенио још 1938. године српским. Решетар је показивао да је Дубровник, преко језичких особина прозе и оригиналних дубровачких споменика, увијек био штокавско-јекавски, а никад чакавско-икавски. О филолошкој мисли Милана Решетара и његов допринос науци посебно је писала Јелица Стојановић (Стојановић 2011а). Решетар јасно наглашава да се у Дубровнику од почетка 13. вијека јављају први језички споменици, углавном официјелни списи (повеље) о односима Дубровника са сусједном српском господом, владарима и приватним лицима све до друге половине 15. вијека (Решетар 1951: 3), те да су у турско вријеме, већ од Бајазита (1481-1512), „почеле долазити у Дубровник царске заповиједи и на турском језику са српским пријеводом, а послвије Сулејмана 2. чини се да је сасвим престала српска кореспонденција с турским царевима“ (1951: 3). Дакле, сам Решетар када пише о језичким приликама из датог периода, а напомињемо да је *Дубровачки молитвеник* из 1512, нигдје не спомиње ни хрватски језик, ни

хрватску ћирилицу. Напротив и сама Аница Назор у апстрактну раду јасно истиче да је Решетар овај споменик називао српски. Решетар је сматрао да је у питању „најстарија књига писана ћирилицом“ (Решетар 1938: 7), те да је овај мали молитвеник „српски и по језику“, те да је штампан српском азбуком и да је дато двојци „Талијана да доведу у Дубровник мајсторе `pro imprimendis nonnullis libri sin lingua serviana`“ (Решетар 1922: 22).

Дакле, Решетар је штокавски (односно херцеговачки штокавско-јекавски) сматрао српским и тако га именовао. Сам Белић је у Годишњаку из 1940, на представљању Решетареве *Академске бесједи*, рекао да је Решетар разговорни дубровачки језик од 13. вијека сматрао херцеговачким, те да је то „народни српски дијалекат“ (Годишњак 1941: 188). Решетар у датој бесједи, коју је представио Белић, јасно исказује да су по њему Срби и Хрвати један народ под два имена и признаје да је Дубровник по језику увијек био српски. Међутим, када је 1952. године објављена у Гласу Српске академије наука Академска бесједа под називом: *Најстарији дубровачки говор* (Решетар 1951: 1-54) изостављен је завршни дио у којем Решетар каже: „Ја то последње одлучно одбијам, јер да то вјерујемо, треба прекројити дубровачку историју која ништа не зна да су се трговци, поморци или рибари у густим хрпама досељавали у Дубровник, па зато још увијек тврдим, као што сам тврдио пред 50 година, да се у Дубровнику није никада говорило, ни у њему цијелом ни у једном његову дијелу, далматинским чакавско-икавским говором него увијек само херцеговачким штокавско-јекавским“ (Стојановић 2011а: 135). Међутим, Аница Назор занемарила је истраживачку дјелатност овог познатог филолога, на којег се и сама позива, и молитвеник из 1512. једноставно ставља под туђи плашт да би на тај начин покушала дати нови идентитет српској средњовјековној дубровачкој баштини.

Ми смо овом приликом дали преглед само два рада. Напомињемо да су у оквиру датог скупа била још 23 реферата, рађена по истом обрасцу, са врло упечатљивим насловима: *Анализа преписивачких погрешака у дубровачким ћириличким пријеписима Бернардинова лекционара* (Вук-Тадијха Барбарих), *О једном природнословном ћириличном рукопису из доба просвјетитељства* (Маријана Борић), *Ћирилична писма Драгоманске канцеларије у Задру* (Иван Ботица), *Хрватска ћирилица као пословно писмо* (Јосип Братулић), *Необјављене пољичке ћириличне исправе* (Милко Брковић), *Босанични рукописи у књижници Фрањевачког самостана у Краљевој Сутјесци* (Стјепан Дувњак), *Хрватска босаничка баштина у дјелима босанских фрањеваца 17. ст.* (Дарија Габрић-Багарић), *Значење израза „lingua serviana“ у дубровачким списима 15. стољећа* (Марио Грчевић), *Матија Дивковић (1563-1613) и Сава Мркаљ (1783-1833) – реформатори ћирилице* (Јагода Јурић-Каппел), *Ћирилица и штокавштина Дубровачког доминиканског лекционара: палеографски и језички контекст* (Амир Капетановић), *Хрватске ћириличне књиге у Збирци рукописа и старих књига Националне и свеучилишне књижнице у Загребу*

(Иван Косић), *Литургијска припадност еванђелистара кнеза Мирослава* (Кристијан Кухар), *Језик хрватског протестантског ћириличног Новог зајета (1563) према хрватскоглагољској традицији* (Тања Куштовић), *Шибенска дионица хрватске ћириличне баштине* (Јосип Лисац), *Дубровачке ћириличне опоруге из 17. и 18. стољећа* (Ивана Ловрић Јовић), *Трагом хрватске ћириличне баштине у Славонији* (Милица Лукић), *Суоднос тисканогa Ћириличкогa дубровачког молитвеника и рукописногa латиничкогa Другогa ватиканског (Драгица Малић), Хрватско-босанска ћирилична кореспонденција 16. и 17. стољећа* (Лејла Накаш), *Културолошки кодови у средњовјековној босаничкој епиграфцији* (Мирослав Паламента), *Лигатуре у Припковићевом еванђељу* (Јосип Раос), *Језик и графија босанко-хумских натписа* (Маринка Шимић), *Деклинација неличних замјеница у босанко-хумским повељама с посебним освртом на замјенице с навесцима: -зи, -р/-ре и -и* (Амира Турбић-Хаџагић), *Хрватски ћирилични споменици 16-19. стољећа у Петрограду* (Светлана О. Вјалова), те *Ћириличне исправе дубровачке канцеларије 15. стољећа између минускуле и курзива* (Матео Жагар).

Дакле, главне тврдње аутора датих радова су да су Хрвати у средњовјековном периоду били трописмени народ, чија је културна баштина писана глагољцом, латиницом и тзв. хрватском ћирилицом; те да су све познатије повеље владара, и уопште дипломатичка и црквена грађа, на подручјима Далмације, Босне и Херцеговине, као и Славоније, писане западном ћирилицом, односно хрватском ћирилицом. А то значи да је у питању корпус хрватске писмености, књижевности и умјетности, почевши од *Повеље бана Кулина, Мирослављевог јеванђеља, Дубровачког ћирилског молитвеника* и слично. Међутим, аутори датих радова са споменутог скупа нису улазили дубље у проблематику, наглавачке постављене ствари нису могле дати жељене резултате.

Хрватима је стало да прикажу да је Дубровник одувijek био хрватски, да би на тај начин заувijek раздвојили српски језик и српску културу од Дубровника. Циљ је – свести српску језичку и културну прошлост на данашње србијанске границе. Тиме би они показали да имају богатију културну и језичку и прошлост и садашњост. Дакле, Хрвати имају јасну и препознатљиву културну политику, која је иницирала и споменути скуп. Међутим, како смо и истакли, присвајање ћирилице као хрватског писма није тако лако – ометају их у томе „само“ српске средњовјековне ћирилске књиге и „само“ цјелокупна историја српске ћирилице.

Литература

- Гошић 1973: Н. Гошић, Неке чињенице из историје ћирилског писма у Босни, *Књижевни језик*, 1-2, II, Сарајево, 45-50.
- Маројевић 1991: Р. Маројевић, *Ћирилица на раскришћу векова. Огледи о српској етничкој и културној самосвести*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Окука 2006: М. Okuka, *Srpski na kriznom putu*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Решетар 1922: М. Решетар, *Четири дубровачке драме у прози*. Из краја XVII вијека, Београд: Српска краљевска академија.
- Решетар 1938: М. Rešetar, *Rječnik i dikcija Raninina zbornika*, JAZU, Historičko-filologički i filozofičko-juridički razred, knjiga 260 (117), Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare.
- Решетар 1951: М. Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Глас Српске академије наука ССН, Одељење литературе и језика, Нова серија 1, Београд.
- Самарцић 2009: Б. Самарцић, Термин *босанчица* као заблуда у историјском развоју српског језика, у: *НАУКА И НАСТАВА НА УНИВЕРЗИТЕТУ* (научни скупови, књ. 3/1), Пале: Филозофски факултет, 227-236.
- Стојановић 2011а: Ј. Стојановић, Филолошка мисао Милана Решетара и стање у филологији данас, у: *НАУКА И ПОЛИТИКА* (научни скупови, књ. 5/1), Пале: Филозофски факултет, 75-100.
- Стојановић 2011б: Ј. Стојановић, *Путевима српског језика и ћирилице*, Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.
- Чигоја 2006: Б. Чигоја, О такозваној босанчици, у: *Траговима српске језичке прошлости*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 49-53.

Извори

- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, *ВЕЧЕРЊЕ НОВОСТИ* (online), Dr KOVAČEVIĆ: Ćirilica je naša duhovna vertikala, 16. februar. www.vesti.rs/region/: www.vesti.rs/region/ sad – je – i – cirilica – hrvatska – bastina, преузето: 10. 5. 2013.
- www.croatianhistory.net /gif/cyr/hrvatska_cirilicna_bastina_hazu 2012, преузето: 10. 5. 2013.

ОБЛИЦИ АОРИСТА НЕКИХ ГЛАГОЛА НА *-ГНУТИ***

1. У глаголском систему савременог српског језика постоји много мањи број дублета него у ранијим језичким фазама, који су најчешће дијалекатског типа. Тамо где данас и постоје стандардни двојаки облици они су функционално или семантички разједначени и правих дублета има веома мало.

Иако се некада у литератури погрешно интерпретирало да се аорист све ређе употребљава, данас се може констатовати да је аорист „жив“ глаголски облик и у разговорном и у књижевноуметничком стилу. То потврђују бројни примери из корпуса као и новији радови о аористу у којима се истиче да почетком XXI века, нарочито у новим електронским медијима, аорист добија нови живот и све је чешћи.

Предмет рада јесу неки глаголи на *-гнути* који су издвојени у посебну скупину због низа заједничких морфолошких особина. Једна од тих особина јесу и двојаки (дублетни) облици аориста код ових глагола. Дублети се код ових глагола јављају и у радном гл. придеву и гл. прилогу прошлом, односно код облика грађених од инфинитивне основе. Циљ рада јесте да се на савременом корпусу преиспитају ови двојаки облици и покуша да утврди њихов нормативни статус – да ли и даље има дублета или се један облик наметнуо као једини за облик аориста. Наравно, оваква истраживања су ограничена корпусом на основу кога се врши анализа и сви резултати се изводе само у оквирима датог корпуса. То значи да се на другом корпусу могу извести унеколико другачији резултати и тенденције.

Укрштања глаголских врста, односно појава дублета, честа су у облику аориста и јављају се само на линији I–III, III–I и V–I врста. И у облику аориста тенденција је губљење двојакних облика, односно издвајање једног облика као примарног или јединог. На основу тога, и код глагола на *-гнути* претпостављамо да ће се тежити губљењу двојакних форми.

2. Глаголи на *-г н у т и* припадају правилним глаголима III Стевановићеве врсте, сви су свршеног вида и ту спадају глаголи типа *затегнути*, *нагнути*, *притегнути*, *сагнути* (се), (-)*стегнути*, (-)*тргнути* (се)¹ и сл. који имају инфинитивске облике (радни гл. придев, аорист, гл. прилог прошли и сл.) и по I и по III врсти, сем трпног придева који је само

* bebisaki@eunet.rs

** Овај рад урађен је у оквиру пројекта Динамика структура савременог српског језика (број 178014), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Постоји и архаични облик инфинитива – *трћи*.

по III врсти (*нагнул, сагнул* и сл.). Презентски облици су само по III врсти (нпр. *затегнем, нагнем, стегнем, тргнем; затегни, тргни* и сл.). Важно је напоменути да неки глаголи овог типа, попут глагола *погнути, мигнути, ригнути, жигнути, цугнути* и сл. имају све облике по III врсти и нормативни речници уз ове глаголе не бележе дублете у аористу, иако се ради о глаголима истог морфолошког типа. Управо зато у наслову рада и ограничење да су то само неки глаголи на *-гнути*, јер сви глаголи овог типа немају дублете.

Из анализе су искључени глаголи на *-гнути* који имају стандардне дублетне облике инфинитива, где су дублети очекивани у инфинитивским облицима, типа: *дићи–дигнути, лећи–легнути, стићи–стигнути, устећи–устегнути* и сл.

Да немају само глаголи на *-гнути* ову тенденцију већ и неки други глаголи III врсте сведочи и литература. Тако А. Белић истиче: „Код неких од оваквих глагола нема *ну* каткад у аор. *огрезнути: огрезох, притиснути: притискох, писнути: пискох, прснути, праснути, свиснути, обиснути – прскох* и сл.; *натнух* и *натакох; намагнути – намагох, потегнути: потегох, тргнути: тргох, нагнути: нагох* итд. – То значи да првобитно и нису имали наст. *не : ну*; отуда у аор. без *ну* сугласници који су се још у општесловенском испред *и* губили“ (Белић 1999: 342). Михаило Стевановић констатује да се аорист код глагола на *-гнути* правилно гради, али да се облици аориста граде и од окрњене основе, без *ну*, по првој врсти (Стевановић 1991: 346).

3. Критеријум за избор књижевних дела која чине корпус за истраживање био је њихов квалитет, значај писца, као и место рођења писца у циљу захватања шире територије српског говорног подручја. Као допунски и контролни корпус послужили су Електронски корпус Д. Витаса² и интернет корпус³ ради извођења што прецизнијих резултата и закључака.

4. Анализа корпуса проведена је тако да ће прво бити представљени примери из корпуса, разврстани према облицима, по I и по III врсти, а затим се даје анализа и коментар примера.

По I врсти:

Ђорђева уста се згрчише па *затегоше* у заједљив осмех (Ђосић 1970: 70); *Затегох* покриваче и упутих се у купатило (ЕК); Мустафа им *се истрже*⁴, размахну сабљом и стаде да трчи низ стрму махалу (Андрић 1986: 60); Најзад *се*

² У раду је обележен као ЕК.

³ У раду је обележен као ИК.

⁴ Према РМС глагол *истргнути* има аорист само по првој врсти и то корпус потврђује.

истргох из беута и стадох (Лалић 1983: 81); ... меда *истрже* руку (Ковачевић 2004: 107); *Истргох* руку (ЕК); *Истргох* му из руку упут и кренух журно (Тишма, ЕК); *Нагох се* над преграду и видех... (ЕК); *Нагох се* над лавабо и опрах лице (ЕК); *Нагох се* да откријем извор светлости (ЕК); *Нагох се* над преграду (ЕК); Гинтер *се наже* над њим, диже му очни капак (Давичо 1952: 270); Марија *се наже* над њим (Ћосић 1969: 178); Као случајно, она *се наже* затим над прозором (Црњански 1996: 133); Задрхтах, *напрегох* очи... (Кочић 1972: 163); Једном, ваљда кад сам био спреман и способан, *напрегох* очи и видех (Стевановић 1986: 69); ... и онда је *отрже* с концем заједно (Андрић 1986: 25); *Отргох* се из руку двојице стражара (ЕК); Администратор *отрже* налог из Бајкићевих руку (Ћос. Б. РМС); А *отрже* мача зеленога (НП Вук, РМС); А мени ... *отрже* се суза низ образ (Огр. РМС); Сузе му се *отргоше* из очију (Ћор. РМС); Ковач *потрже* однекуд чекић којим је до малочас заглављивао топове (Андрић 2003: 132–133); А ја оштри мач *потегох* од својега бедра (Павић, *Хазарски речник*, ЕК); Кад *потегох* кваку, уверих се да сам погодио (ЕК); На изглед звијезде *пртегоше*, а у ствари – још ми се није ишло са Босфора (Лалић 1983: 27); *Пртегох* ципеле превијен у струку (ЕК); Па *се саже* да му изује опанке (Ћосић 1970: 47); Симка му *истрже* ибрик из руку а он постиђено *саже* главу (Ћосић 1970: 198); Вековић *се саже* (Давичо 1952: 285); Он *се саже* још мало и поче се распасивати (Црњански 1996: 190); Пријатељ из дивљине *се саже* (Ковачевић 2004: 131); Он *се саже* (Ћосић 1969: 30); ... понизно се приби уз довратак и *саже* главу (Глишић 1965: 18); Светолик *се саже*... (Николић 2005: 272); Кад *се сагох* ка њој, она ме загрли (ЕК); *Сагох* се да би је пренео на кревет (ЕК); Ја се приближих и *сагох* се да му погледам преко рамена (ЕК); *Сагох* се над њу (ЕК); *Сагох* се над ове папире (ЕК); Он *се саже* и узе у руку једну каменицу (*Лаз. Л.* РМС); Тргнух се и, одмах, *стегох* зубе... (ЕК); ... а онда га без речи *стеже* за руку (Николић 2006: 9); *Стегох* зубе у настојању да ми сузе не излију из

већ овлажених очију (ЕК); Ја је чврсто *стегах* за руку (ЕК); Ја је *стегах* у наручје (ЕК); *Стегах* дете, *стегах* свом снагом и почех да цвилим (ЕК); Ја *стегах* срце, па га жељно слушах (ЕК); *Стегах* његове прсте (ЕК); Ја је *стегах* још јаче (ЕК); *Тргох* с рамена нешто двоцијевке (Кочић 197: 74); *Тргох се* (Исаковић 1996: 147); Ја *се тргох* (Киш, *Мансарда*); *Тргох се* и скочих да погледам кроз прозор (Стевановић 1986: 68); Ја *се тргох...* (*Културни додатак*, ЕК); *Тргох се* као опарена (ЕК); *Старамајка се трже*, уздахну, устаде од стола (Ћосић 1969: 40); Али *се* одједном *трже*, нагну се над везаног сељака као над драгоцену благо и сав дрхтећи стаде да цичи кроз зубе неким танким, плачевним гласом (Андрић 2003: 51); Она јурну ка вратима, *трже* браву, намакнуо резу! (Ћосић 1970: 220); *Медвед се трже* и окрете, а газда га упита једва говорећи... (Ковачевић 2004: 61); Ама *се трже* и прекрсти (Лубарда 1979: 97); *Трже се* кад на пољану истрча зец (Ковачевић 2004: 121); *Одмах се трже*, као да га је сопствена помисао печила (Ненадић 2004: 104); ... јадна *се* бака из сна *трже...* (Радовић 1992: 130); Кнез *Андреја се трже* и брзо се окрену од њих... (Глишић 1965: 136); Жена *се трже* лако уназад (Давичо 1952: 93); *Клаус се* лако *трже*, но климну главом као да одобрава (Давичо 1952: 273); И као да *се трже* не само он, већ и све друго живо, у мраку... (Црњански 1996: 17); Када је затворила за собом врата, *Исакович се трже* (Црњански 1996: 132); И кад збиља викну, тако да *се* коњи *тргоше*, пренерази се и сам од свога гласа, док *се* монах *трже*, као да га неко бичем шину (Црњански 1996: 222); *Тргоше* га гласови (Андрић 2003: 136); Сви *се* у кући *тргоше* (Ћопић 1983: 54); *Тргоше се* неки наши (Јалић 1983: 73); Коњи *се тргоше* из летаргије (Киш, *Енциклопедија мртвих*); Они *се тргоше* одједном (Киш, *Складиште*); Али *се тргох* и не хтедох служити безумљу (ЕК); Ја *се тргох* и погледах на постељу (ЕК); Кад *се* одједном *тргох* и стиснух га међу зубе (ЕК); *Тргох се* и видех га како стоји преда мном са свећом (ЕК); Панично *се тргох* унатраг (ЕК); *Тргох се* као опарена и притиснух га руком (ЕК); *Тргох се*

(Домановић, *Страдија*, ЕК); *Тргох* се од изненађења (ЕК); Игорове црне панталоне заљуљаше се на клину и ја се *тргох* (Киш, *Мансарда*, ЕК); Мијат полако *упреже* коње (Тосић 1970: 96).

По III врсти:

Уз пут *затегну* палцем руб корица (Тишма 2001: 51); *Затегнух* мишиће на рукама и ногама (ЕК); Пусти жену, па се *нагну* над корито (Тосић 1970: 89); Он се, међутим, само *нагну* према ониском келнеру... (Киш, *Час анатомије*); Опрезно се *нагнух* и погледах (ЕК); *Нагнух* се над торбу (ЕК); Пена ми цури из уста, те се *нагнух* напред (ЕК); *Нагнух* се из кола што сам више могао (ЕК); *Нагнух* се још ближе према њему (ЕК); *Нагнух* се над њом и померих кратки рукав њене хаљине (ЕК); *Нагнух* се напред да чујем целу причу (ЕК); *Нагнух* се према Марковом уву (ЕК); *Нагнух* се према жандарму (ЕК); *Посегнух* за једним мањим парчетом (ЕК); *Посегнух* за картама... (ЕК); *посегнух* за новчаницом (ЕК); *Посегнух* за њим и успех да га ухватим за руку (ЕК); *Посегнух* жудно за књигом (ЕК); *Потегнух* кваку задњих врата (ЕК); Без премишљања *потегнух*... (ЕК); *Притегну* дизгин и заустави се (Андрић 1986: 51); Изненада, *притегну* га влажној земљи (Раство, ЕК); Он се *сагну* и опипа каише (Андрић 1986: 52); *Сагнух* се да погледам огрлицу (Киш, *Мансарда*); *Сагнух* се и, не примичући... (ЕК); Ја се *сагнух* да му видим зубе (ЕК); Он се опет *сагну* (ЕК); Жена се *сагну* и обема рукама подиже... (ЕК); ... затим се *сагну* и рашири је (*Рани јади*, ЕК); *Сагну* се Јанко да им даде ону... (ЕК); *Стегнух* прстима десно колена (ЕК); *Стегнух* зубе у настојању да се приберем (ЕК); Руком је *стегнух* мало испод струка (ЕК); Испружих руке напред и шакама чврсто *стегнух* горње рубове наслона (ЕК); Ја се *тргнух* и нехотице притискох раменом стакло излога... (ЕК); Нехотице се *тргнух* (ЕК); *Тргнух* се и, одмах, стегох... (ЕК); Али из првог сна је *тргну* смена ... (Андрић 1986: 89); Тада се *тргнух*, као да су мало подаље од мене изненада зашкрипале

кочнице (ЕК); Он стиже до врата и *отргну* их (Црњански 1996: 19); Успех тек кад *упрегнух* шеснаест јаких коња (ЕК).

У овом корпусу аорист се јавља скоро равноправно и по I и по III врсти код глагола *затегнути*, *потегнути* и сл. Уочљиво је да је један облик уобичајен код једних, а други код других писаца. Тако се облик аориста глагола *нагнути* у овом корпусу јавља чешће по III врсти, мада се нпр. код Д. Ћосића јавља и *нагнух* и *нагох*, тако да све резултате можемо узети с резервом.

Код глагола *стегнути* и *сагнути* јављају се у корпусу примери за оба облика, али је облик по I врсти чешћи код оба глагола (јавља се дупло више примера по I врсти).

Аорист се јавља убедљиво чешће по I врсти код глагола (-) *тргнути*; то показују бројни примери из корпуса за облике по I врсти (34), а само неколико примера по III врсти (5). Ипак, само се условно може говорити и о равноправности облика, јер се нпр. код Андрића јавља и *тргну* и *трже*. Све префиксалне творенице са *тргнути* немају исте облике као основни глагол, па тако глагол *истргнути* у аористу има само облике по I врсти, а глагол *отргнути* претежно облике по I врсти, и само један пример по III врсти.

5. Иако су глаголи на -гнути правилни глаголи III врсте, у аористу се код неких глагола овог типа јавља дублетизам, односно укрштање глаголских врста са I врстом.

На ширем истраживању које је обухватило све глаголе српског језика, потврђује се у аористу доминантност облика по I врсти, па се може констатовати да се аорист по I врсти јавља код трећине српских глагола.

На основу анализираниог корпуса може се уочити тенденција аориста по I врсти код глагола *сагнути*, *стегнути*, *тргнути* и тенденција облика по III врсти код глагола *нагнути*. Ипак, код већине глагола на -гнути са двојаким формама у аористу, и данас постоје дублети и често се равноправно јављају. Историјски посматрано, може се закључити да се ради о наслеђеном дублетизму, јер је неочекивано да се одржава дублетизам који није семантички или функционално оправдан.

Извори

Андрић 1986: И. Андрић, *Приповетке*, Београд: Рад.

Андрић 2003: И. Андрић, *На Дрини ћуприја*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Глишић 1965: Л. Н. Толстој, *Рат и мир*, књ. 2, Београд: Просвета, превели с руског: Станка и Милован Глишић.

Давичо 1952: О. Давичо, *Песма*, Београд: Просвета.

- ЕК (Електронски корпус. Д. Витас. <www.korpus.matf.bg.ac.rs>).
ИК (Интернет корпус. Google Србија. <www.google.rs>).
Исаковић 1996: А. Исаковић, *Господар и слуге*, Београд: Просвета.
Киш: Да. Киш, *Сабрана дела Данила Киша* (у редакцији Мирјане Миоциновић, електронска верзија).
Ковачевић 2004: Д. Ковачевић, *Меда пева блуз*, Београд: Блиц.
Кочић 1972: П. Кочић, *Приповијетке*, Сарајево: Свјетлост.
Лалић 1983: М. Лалић, *Докле гора зазелени*, Београд: Нолит.
Лубарда 1979: В. Лубарда, *Преображење*, Загреб: Напријед.
Ненадић 2004: Д. Ненадић, *Деспот и жртва*, Београд: Политика: Народна књига (Бисери српске књижевности, књ. бр. 40).
Радовић 1992: Д. Радовић, *Антологија српске поезије за децу*, Београд: Српска књижевна задруга.
Стевановић 1986: В. Стевановић, *Тестамент*, Београд: Српска књижевна задруга.
Ћопић 1975: Б. Ћопић, *Делије на Бихаћу*, Београд: Српска књижевна задруга.
Ћопић 1983: Б. Ћопић, *Башта сљезове боје*, Сарајево: Свјетлост.
Ћосић 1970: Д. Ћосић, *Корени*, Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска књижевна задруга.
Црњански 1996: М. Црњански, *Сеобе*, Београд: Прозаик: Моно.

Литература

- Белић 1999: А. Белић, *Историја српског језика: фонетика, речи са деklinацијом, речи са конјугацијом* (предавања Александра Белића: приређивач Александар Младеновић), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (Изабрана дела Александра Белића; т. 4).
Ђуровић 2010: С. Ђуровић, *Облици аориста глагола (-)стати у савременом српском језику*, Српски језик – студије српске и словенске, бр. X/1–2, 449–457, Београд.
РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска).
РСАНУ 1959: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик.
Стевановић 1991: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књ. I и књ. II, Београд: Научна књига.
Тошовић 2007: Б. Тошовић, *Неке тенденције у експресивној синтакси глагола*, у: *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 71–71, 391–404, Нови Сад: Матица српска.

УПОТРЕБА ЛЕКСЕМЕ *ГЛАВА* У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ

0.1. У свим уџбеницима и монографијама из области лексикологије, лексема *глава* наводи се као примјер полисемичне лексеме (уп. Драгићевић 2010: 131; Гортан-Премк 2004: 60–61). Семантички садржај ријечи *глава* чине: архисема ‘дио тијела’, језгрене семе ‘горњи, највиши дио’ (‘предњи дио’), ‘у њој се налази мозак’, ‘у њој се налази већина чула’, као и периферне семе ‘најважнији дио’, ‘релативно самосталан дио’ ‘округластог облика’. Примарно значење лексеме *глава* произлази из архисеме и језгрених сема, а у рјечницима је дефинисано као ‘горњи дио човјечијег и предњи дио животињског тијела у коме је смјештен мозак и главна чула’ (РСАНУ III: 272; РМС/МХ I: 484). Остала, секундарна значења: ‘памет, интелигенција, ум, дух’, ‘живот’, ‘особа, личност, појединац’, ‘личност која руководи, поглавар’, ‘главни град’, ‘врх’, ‘задебљали проширени дио неког предмета’, ‘главица’, ‘одјељак књиге’ итд. (РСАНУ III: 272–275; РМС/МХ I: 484) – заснована су на доминацији неке од сема, при чему су најпродуктивније семе које се односе на положај и важност дијела.

0.2. И у Његошевом језику лексема *глава* показује изразиту полисемичност. Поред основног, у *Речнику Његошева језика* забиљежена су и скоро сва наведена секундарна значења лексеме коју испитујемо, а дата су овим редом: 1. најгорњи дио човјечијег и одговарајући дио животињског тијела, 2. живот, 3. центар мишљења, схватања, осјећања, 4. човјек као живо биће, личност, 5. онај који је на челу, првак, вођа. Даље се наводе периферна значења – 6. а. врх, 6. б. главица, 7. одјељак у књизи и 8. прилошка употреба облика инструментала *главом* у значењу ‘лично’ (РЊЈ I: 114).

1.0. Лексема *глава* у спјевовима *Горски вијенац* (ГВ), *Лажни цар Шћепан Мали* (ШМ) и *Луча микрокозма* (ЛМ) има релативно високу фреквентност. У испитиваним текстовима употријебљена је 121 пут, али је она неједнако заступљена и неједнако семантички разубјена. Најчешћа је њена употреба у *Шћепану Малом*, у коме смо је регистровали 67 пута, нешто је рјеђа у *Горском вијенцу* – пронашли смо је у 51 стиху, док је у *Лучи микрокозма* употријебљена свега 3 пута. У отприлике половини примјера из *Шћепана Малог* лексема *глава* представља саставни дио неке фразеолошке јединице, у *Горском вијенцу* је чешћа њена употреба ван фразеологизама, тј. у неком од лексичких значења, док се у *Лучи*

* anna.janjusevic@gmail.com

микрокозма среће или у свом примарном значењу ‘дио тијела’ или као синегдоха у пренесеном значењу ‘човјек, јединка’.

1.1. У свом примарном значењу ‘дио тијела’ лексема *глава* је употребљена 25 пута – 13 примјера је из *Горског вијенца*, 10 из *Шћепана Малог* и свега 2 из *Луче микрокозма*. Наводимо неке од примјера:

- (1а) па обуци оне пуне токе,
шал црвени свежи око *главе*
а пани му перчин низ рамена (ГВ: 2036–2038);
воловску је *главу* одсјекао (ШМ: 425);
Куд ће више бруке од старости:
ноге клону, а очи издају,
узбљути се мозак у тиквини,
пођетињи чело намрштено,
грдне јаме нагрдиле лице,
мутне очи утекле у *главу* (ГВ: 998–1003);
- (1б) Што му друго име не дадoste
но вежете неслик с неприликом,
грдну *главу* на труп нејакашни –
да ли на нос неће посрнути? (ШМ: 95–99);
ко се топи хвата се за пјену;
над главом се надодају руке! (ГВ 539-540);
видије ли суда од два пића
али капе за по двије *главе*? (ГВ: 792–793).

Примјери (1а–б) не захтијевају посебан коментар. Јасно је да у свима подвучена лексема има значење ‘горњи дио тијела’, односно ‘предњи дио тијела’ (на примјер, у синтагми *воловска глава*). Једино се у посљедњем од примјера под (1а) – „мутне очи утекле у *главу*“ – лексема *глава* може семантизовати као ‘лобања’, с обзиром на то да и очи, као и лобања, припадају глави схваћеној као дио тијела.¹ И у стиховима наведеним под (1б) *глава* има значење соматизма, с тим што је употребљена у склопу метафоричких и гномичких исказа.

1.1.1. Лексема *глава* у Његошевим спјевовима чува своје примарно значење и у неким вишелексемним конструкцијама којима би се, са становишта савременог језичког осјећања, могла приписати и идиоматизованост. Неке од њих у појединим рјечницима заиста и имају статус фразеологизма. Тако је на примјер синтагма *главу откинути/посјећи* у *Речнику Његошева језика* одређена као израз са значењем ‘погубити, поубијати кога’ и као илустрација наведен је примјер из *Горског вијенца*:

¹ Интересантно је да ово значење лексеме *глава* не биљежи ниједан од рјечника.

- (2а) како би им запа да те могу –
главу би ти онај час пощекли
ал ти живу руке савезали
да те муче, да срце насладе (ГВ 549–552).

Сматрамо да примјери у којима именицу *глава* регира глагол *откинути*, *посјећи* немају вриједност фразеологизма у Његошевим спјевовима јер обје компоненте задржавају своје примарно лексичко значење – синтагма описује начин на који је неко погубљен.

Конструкција *пепелом посути главу* је у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* одређена као израз са фразеолошком вриједношћу ‘показати кајање, јавно признати кривицу’ (РСАНУ III: 281). Његошеви стихови:

- (2б) Па погини у оно господство,
спушти куље а обриви брке,
а поспи се по глави пепелом,
а брњице ка жене у уши (ГВ: 1682–1685) –

припадају епизоди о доживљају Млетака, и дио су описа которске млетачке господе из угла Вука Мићуновића. На основу ужег контекста сасвим је јасно да је ријеч о посипању косе пудером, а не о фразеолошком значењу ‘признавања кривице’.²

И конструкција *нанијети се глава* могла би се схватити као варијанта фразеологизма *наносити се глава* (ријеч је о множини лица) и семантизовати се глаголом ‘наживјети се’. Међутим, стихови:

- (2в) Добро дошле цуцке четовође!
Доста ми се главах нанесосте
па и робје доводит почесте (ШМ: 623–625) –

односе се заправо на обичај одсјецања глава погубљених противника, тако да су се они који би донијели више глава сматрали бољим јунацима.

1.2. Осим наведеног примарног значења лексеме *глава*, које је и посвједочено са највећим бројем примјера, веома је фреквентно и значење ‘ч о в ј е к , л и ч н о с т’. Највећи број потврда нађен је у *Горском вијенцу* (12), а у преостала два спјева лексема *глава* у вриједности ‘ч о в ј е к , л и ч н о с т’ регистрована је само по једном. Наводимо најкарактеристичније примјере:

² Напомињемо да се у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* значење ‘коса’ наводи у склопу основног значења лексеме *глава* под 1.в. (РСАНУ III: 272).

- (3а) Све су наше *главе* изабране,
момци дивни исто ка звијезде (ГВ: 269–270);
ја ћу први поћи пред кумама,
ја за *главе* братско мито дати (ГВ: 730–731);
е презгодна *глава* бјеше
млади брате (ГВ: 1938 (26));
овде му је поготову
материјал к славном дјелу
и тријумфа дични в^нјенац
да му краси *главу* смјелу (ГВ, Посвета: 10–13);
- (3б) Докле живи, све старијег млађи
више *главе* држи и поштује (ШМ: 3403–3404);
твојој *глави* би суђено
за вјенац се свој продати (ГВ, Посвета: 24–25).

У стиховима под (3б) *глава* је употријебљена у значењу ‘личност’, али она притом нема номиналну, већ деиктичку вриједност. У првом примјеру – Докле живи, све старијег млађи / више главе држи и поштује – лексема *глава* је семантички (али не и стилски!) еквивалентна замјеници за свако лице, а у другом – твојој *глави* би суђено за вијенац се свој продати – синтагма чији је управни члан именица *глава* заправо има исту вриједност као и замјеница за друго лице.

1.2.1. И у склопу неких фразеолошких конструкција лексема *глава* партиципира са овим својим значењем:

- (4) *Мртву главу* не диже из гроба
ни прекова бистра цефердара (ГВ: 2814–2815);
Ти нијеси *саморана глава* (ГВ: 110);
Осамдесет већ имам година^х:
сто пута^х сам гледа Црногорце,
гледа Турке а гледа Латине:
младе главе онакве не виђах (ГВ: 1968–1971).

Мртва глава забиљежена је као израз, односно фразеологизам у рјечницима српског језика (РСАНУ III: 275; РМС/МХ I: 485), али не и у *Речнику Његошева језика*. Обје компоненте чувају своје основно значење, али, с друге стране, укупно значење овог споја може се свести на ријеч идентификатор – *мртавац*, односно *умрли*. Исто је и са конструкцијама

*саморана глава*³ и *млада глава* – у питању је *самохрани човјек, тј. самац*, односно *млади човјек, тј. младић*.

1.3. За разлику од значења ‘човјек, личност’ које је засновано на синегдохи, секундарно значење ‘ж и в о т’ настало је метафоризацијом. Оно је у нашој грађи потврђено 12 пута, и то у 9 стихова у спјеву *Лажни цар Шћепан Мали* и свега три пута у *Горском вијенцу*. Ово значење је, како се наводи у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, углавном везано за „устаљене говорне обрте“ *изгубити/дати/бранити/заложити* главу (РСАНУ III: 272), због чега Р. Драгићевић у раду „О problemima identifikacije frazeologizama“ (Драгићевић 2009: 35–44) тврди да је ријеч искључиво о фразеолошком значењу, те да лексема *глава*, будући да се у другим контекстима семантички не реализује као ‘живот’, и не може имати поменуто лексичко значење.

И у Његошевом језику у највећем броју случајева *глава* у семантичкој позицији уз глаголе *изгубити*, *узети*, *платити* као њихова допуна семантички је реализована као ‘живот’:

- (5) Половина *главе изгубите*,
не оставте Косу у кавуре –
такво воће није за кавуре! (ГВ: 1839–1841);
Хоћаху ми и *главу узети* (ШМ: 232);
ако слажеш – *главом ћеш платити* (ШМ: 285).

У свим наведеним примјерима ријеч је о вишелексемним спојевима чијим је процесом идиоматизације управљала компонента *глава* преко свог значења ‘живот’ – *изгубити главу* = *изгубити живот* = *погинути*; *узети главу* = *узети живот* = *погубити*; *платити главом* = *платити животом* = *бити погубљен*.

Наша грађа показује да лексема *глава* и у неким другим позицијама остварује значење ‘живот’:

- (6a) Једном мишљах, кунем ти се *главом* (ШМ: 2273);
И цар Петар ак^о ово не буде
цијелом се хватамо народу,
у све наше *главе* и имуће:
наше *главе* – на огњу разнесите,
а имуће – народу у пиће (ШМ: 175–179);

- (6b) жалије му снахин в^нјенац било
него *главу* свог сина Андрије (ГВ: 1299–1300);

³ О фразеолошкој јединици *саморана глава* опширније је писала А. Пејановић у монографији *Фразеологија Горског вијенца* (Пејановић 2010: 135–136).

(6в) особено пред таквим људима
те истину како *главу* љубе (ШМ: 990–991);
те част љуби више него *главу* (ШМ: 1191);

(6г) бој ће престат, *глави* се не бојте (ШМ: 900);
не бојте се *глави* ни животу (ШМ: 892).

И у овим примјерима значење је позиционо условљено. У примјерима (6а) *глава* је употријебљена као допуна уз глагол *клетити се* или *хватати се* у истом значењу. И у позицији уз глагол *жалити* или *бити жао* (6б) ова лексема има семантичку реализацију ‘живот’. Исто значење има и када се нађе у функцији прилошке начинско-поредбене одредбе уз глагол *љубити* (6в) – *љубити нешто као главу* или *више него главу* заправо значи ‘љубити, тј. вољети као што се воли живот или више него што се воли живот’.⁴ И када је регирана глаголом *бојати се*, лексема *глава* заправо реализује метафоричко значење *живот*. Посебно је интересантан примјер *не бојте се глави ни животу*, у коме обје лексеме имају исто значење, тј. именују исти појам и тако творе стилску фигуру синонимију.⁵

1.4. И док су секундарна значења лексеме *глава* ‘живот’ и ‘човјек’ у Његошевим спјевовима веома честа, дотле је значење ‘ум, памет’, ‘центар мишљења’ потврђено у свега два примјера:

(7) и он мисли у његовој *глави*
да ми ништа слано не једемо (ШМ: 110–111);
С Мухамедом – и глупост у *главу* (ГВ: 1012).

Ово значење се у Његошевим спјевовима семантички реализује искључиво у позицијама уз лексеме чија семантика упућује на процес мишљења или на умне способности.

Лексема *глава* са вриједношћу ‘мишљење’ партиципира и у склопу фразеолошке конструкције *бити из нечије главе*:

(7а) Из *главе* је ово владичине
И свакога врснога главара (ШМ: 3146–3147);
Чујете ли коло како пјева,
ка је она пјесма изведена –

⁴ А управо тврдњом да „значање лексеме *glava* у frazeologizmu *izgubiti glavu* не одговара у potpunosti nijednom od 23 značenja лексеме *život* у Rečniku SANU. Не може се рећи, нпр. (...) **Nije voleo svoju glavu um. svoj život* (...)“ – Рајна Драгићевић одриче лексеми *глава* секундарну вриједност ‘живот’ (уп. Драгићевић 2009: 42).

⁵ О стилској фигури синонимији писао је М. Ковачевић у оквиру огледа о хендијадису в. Ковачевић 2000: 227–243.

из главе је цијела народа (ГВ 291–293).

Бити из нечије главе семантизује се конструкцијом ‘према мишљењу’ (РНЈ I: 115), што значи да компонента *глава* у овом случају чува своје маркантно значење ‘центар мишљења’, ‘ум’.

2.0. Секундарна значења ‘човјек’, ‘живот’ и ‘центар мишљења’ произлазе из архисеме ‘дио тијела’ и језгрених сема ‘најважнији дио’, ‘у њој се налази мозак’ и ‘у њој се налази већина чула’. Значење ‘онај који управља, који је на челу’ у вези је са положајем и важношћу главе, тј. представља семантички развијене семе ‘горњи дио’ и ‘најважнији дио’, док је значење ‘главица’ повезано са њеним обликом, односно са семом ‘лоптастог, округлог облика’.

2.1. Премда се користи и лексемама главар, поглавар и поглавица, које су такође изведене од именице *глава*, Његош употребљава и саму ријеч *глава* у значењу наведених изведеница:

(8а) но се чудим нашим првенцима:
главом будућ једнога народа,
јошт народа свим злам изложена,
за каквом су отишли памећу,
какав их је вјетар узвијао (ШМ: 360–364);
Али ето румели-валиса –
он је *глава* и војсци и нама (ШМ: 1322–1323);

(8б) Збиља, пашо, што се огријеси
те поћера *главу од закона*
и остави стадо без пастира
а толике опусту храмове (ШМ: 1092–1095).

Оба примјера (8а) забиљежена су у *Шћепану Малом*, спјеву чија тема и јесте првенство на престолу. Осим тога, *глава* у фразеологизму *глава од закона* (из истог Његошевог дјела) употријебљена је у значењу ‘поглавар’, с тим што је у конкретном случају ријеч о вјерском поглавару.

2.2. Значење ‘главица’ у Његошевим спјевовима потврђено је два пута, и то оба пута у склопу синтагме *глава купуса*:

(9) одсјече је вољу ораћему
једним махом, ка *главу* купуса (ШМ: 429–430);
Јаки зуби и тврд орах сломе,
добра сабља топуз – иза врата
а камоли *главу* од купуса (ГВ: 1104–1105).

У оба примјера синтагма *глава кунуса* употријебљена је у оквиру поређења којим се истиче да је лако одсјећи главу. Подвучена синтагма представља појам са којим се на основу облика доводи у везу животињска, односно људска глава.

3.0. Облик *главом* са значењем ‘лично’, ‘управо’ наводи се у склопу лексикографске јединице *глава*, као једно од њених значења (РЊЈ I: 114) или у склопу израза (РМС/МХ I: 484, РСАНУ III: 276), при чему се понегдје прецизира да је ријеч о прилогу (РЊЈ I: 114). Према нашем мишљењу, облик *главом* треба посматрати као посебну лексему, насталу у процесу конверзије тако што се секундарно значење лексеме *глава* ‘личност’ у инструменталу развило као значење ‘лично’. Даље, није у питању прилошко значење ни код облика *главом* нити код његовог синонима *лично*, већ је ријеч о интензификаторском значењу, што упућује на то да је облик *главом* заправо партикула.

3.1. Лексема *главом* у савременом српском језику, као и њени најближи синоними *лично* и *сам*, интензификује именице које именују људска бића⁶, а може се наћи и уз личне замјенице. Тако је и код Његоша:

- (10) По чем тако ти познаде чисто
цара *главом* у тога човјека (ШМ: 43–44);
кажите нам бистро и лијепо:
је ли ово *главом* цар руси^нски? (ШМ: 164–165);
Потежемо сви на нашу душу
да је ово *главом* царе Петре (ШМ: 166–167);
а сад виђу об^нјема очима
да је *главом* царе, како каже (ШМ: 1937–1938);
Да једнога не би пријатеља –
главом сина Зана Грбичића,
свога дома већ не ћах гледати (ГВ: 1439–1441);
и он *главом* испред свога двора
шеташе се тамо и овамо (ШМ: 171–172).

3.2. Међутим, код Његоша ова партикула може бити употријебљена и као интензификатор адвербијала у чији састав улази именица са неаниматним значењем, што показују сљедећи стихови:

- (11) татарин сам везира Азама –
у његове пребивам сараје,
управ *главом* у Високу Порту (ШМ: 658–660).

⁶ О асеверативној партикули *лично* писали смо и у докторској тези – Јањушевић 2012: 33–35.

У наведеном примјеру нашли су се један до другог два интензификатора са истом вриједношћу, тако да у овом случају можемо говорити о стилској фигури таутологији. Осим тога, стихови су врло значајни јер показују колико је далеко отишао процес конверзије – партикула *главом* везује се и за супстантиве који излазе из опсега људских бића.

4.0. Лексичкосемантичка анализа лексеме *глава* у спјевовима *Горски вијенац*, *Лажни цар Шћепан Мали* и *Луча микрокозма* показала је да се ова лексема у Његошевом језику одликује не само изразитом полисемичношћу него и способношћу удруживања са другим лексемама са којима формира вишелексемне спојеве, при чему у фразеолошким конструкцијама са лабавијом структуром задржава неко од својих маркантних значења и тако спречава потпуну идиоматизацију.

4.1. У анализираним спјевовима *глава* се најчешће употребљава у свом примарном значењу, у коме је обавезно садржана архисема ‘дио тијела’. Такву семантичку реализацију она има и у оквиру вишелексемних конструкција које савремено језичко осјећање интерпретира као фразеологизме – *одсјећи/откинути главу*, *посути се пепелом по глави*, *нанијети се главе* – а које у Његошевом језику није захватио процес идиоматизације, већ лексеме чувају своја значења.

Лексема *глава* се у Његошевим спјевовима *Горски вијенац* и *Шћепан Мали* често реализује и у својим секундарним значењима ‘човјек’ и ‘живот’. Лексема *глава* може бити употријебљена као стилски маркирано средство умјесто личних замјеница (твоја глава = ти). С друге стране, семантичка реализација ‘живот’ условљена је одређеним позицијама којима управља обично глагол. Код Његоша се ово значење среће у фразеолошким конструкцијама *изгубити главу*, *узети главу*, *платити главом*, али и *жалити главу*, *клетити се главом*, *вољети као главу* и *бојати се глави*.

Значење ‘ум, памет, центар мишљења’, које се у рјечницима савременог српског језика наводи одмах иза основнога, у Његошевим спјевовима је изузетно ријетко. Реализује се уз лексеме које се односе на процес мишљења или на менталне способности, као и у склопу фразеолошке конструкције *бити из нечије главе*.

4.2. Од секундарних значења лексеме *глава* заснованих на семама ‘горњи, односно највиши дио’ и ‘најважнији дио’ у Његошевим спјевовима присутна је само реализација ‘поглавар’. Значење засновано на аналогiji према облику – ‘главица’ реализује се само у синтагми *глава купуса*, која је такође метафорички употријебљена.

4.3. Преко семантичке реализације ‘човјек, личност’, засноване на синегдохи, лексема *глава* или тачније њен облик инструментала јединине – *главом* у процесу лексичке транспозиције прешао је у класу партикула. И док се у савременом српском језику *главом* употребљава искључиво као интензификатор супстантива којима се означава људско биће, код Његоша

је могућа употреба ове партикуле и уз падежне конструкције са адвербијалним мјесним значењем.

Литература

- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић, „О problemima identifikacije frazeologizama“, *südslavistik online*, Nr. 1 (Januar 2009), 35–44, <http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf> (3. 5. 2013).
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јањушевић 2010: Ана Јањушевић, „Употреба вербалних интензификатора у Његошевом језику“, *Дани Његошеви 2008/2009*, Никшић, 102–116.
- Јањушевић 2012: Ана Јањушевић, *Начини интензификације синтаксичких јединица у савременом српском језику*, докторска дисертација, одбрањена 31. 3. 2012. на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца*, Подгорица: ЦАНУ, Његошев институт.
- РСАНУ 1965: *Речник српскохрватског народног и књижевног језика III*, књига III, Београд: САНУ.
- РМС 1967: *Речник српскохрватског књижевног језика I*, књига прва, Нови Сад: МС и Загреб: МХ.
- РЊБ 1983: *Речник Његошева језика I*, ур. М. Стевановић, књ. I, Београд–Титоград–Цетиње.

Извори

- ГВ 2005: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, критичко издање, редакција и коментар: Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- ШМ: Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*, рукопис критичког издања, приредио Радмило Маројевић [у припреми].
- ЛМ: Петар II Петровић Његош, *Луца микрокозма*, рукопис критичког издања, приредио Радмило Маројевић [у припреми].

МОРФОЛОШКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ БРОЈЕВА У ДЕЛИМА БРАНКА ЋОПИЋА И МИРОСЛАВА ТОХОЉА

Увод

Иако по свим карактеристикама (морфолошким, семантичким, синтаксичким) хетерогени, показује се да бројеви још увек нису изгубили статус једне од десет врста речи у српском језику јер би то захтевало рекомпозицију других, неспорних, врста.

С друге стране, у српској лингвистици не постоји прецизна класификација бројних врста, а изостала је и јасна дефиниција шта се под бројевима подразумева. Такође, не сме се занемарити ни говорна пракса, која може довести и до неких корекција у домену узуса. На говорну праксу у поимању бројева утичу, осим језичких, и нејезички фактори, посебно математички.

Имајући у виду све ове карактеристике бројева, у раду смо пошли од класификације која у обзир узима релевантне морфолошке и семантичке карактеристике бројева и коју чине две врсте:

1. главни бројеви

са подврстама а) основни

б) збирни

в) бројни придеви

г) бројне именице на *-ица* за означавање броја мушких

лица

2. редни бројеви

Реч је о класификацији која се данас најчешће налази у школским грама-тикама (в. Кликовац 2002; Николић – Станојчић – Кликовац 2004; Драгићевић 2005; Ломпар 2007).

Терминолошку недоумицу, насталу анализом граматичке литературе о бројевима, у вези са питањем које бројеве називамо кардиналним, разрешава се називом главни¹ бројеви, а којим се именује бројна врста којом се истиче прецизна количина.

Друга терминолошка неуједначеност јесте назив за бројеве на *-оје* (типа *двоје*) и *-оро* (типа *четворо*). Наиме, у литератури се користе називи *збирни бројеви*, *бројни придеви* и *бројне/бројевне именице*. Проблем је

* goran.zeljic@uf.bg.ac.rs

¹ У граматици Р. Симића главни бројеви јесу врста основних (Симић 1996: 153).

сложенији ако се постави и питање њихове обличке и семантичке нејединствености. У граматичкој и уџбеничкој литератури збирни бројеви искључују бројне придеве (они се узимају као облици множине збирних бројева), или равноправно егзистирају, или се мешају њихове значењске карактеристике. Коначно, у хрватским граматикама Брабеца, Храста и Живковића (1970: 111; назив *бројне именице средњег рода*), Силића и Прањковића (2007: 145; назив *бројевне именице*) облике типа *двоје, троје* и *четворо* називају бројним/бројевним именицама средњег рода. Последње решење, настало вероватно из могућности да се бројеви на *-оје* и *-оро* користе и самостално (као и бројне именице за обележавање броја мушких лица на *-ица*), најмање је прихватљиво пошто се не уклапа нити у једну именичку парадигму јер по промени не припадају ниједној деклинационој врсти (иако се називају именицама средњег рода и у номинативу имају наставке *-о/-е* (као именице средњег рода *село/поље*)).

Разлика између друге две врсте је мала, поготово ако се јасно не разграничи које се речи квантификују којом врстом. Други проблем је и сам назив *бројни придеви*, који упућује на то да је реч о придевској врсти, тим пре што се у више граматика они наводе управо у оквиру бројева, али се не уврштају у њихову класификацију. Исто је и са бројним именицама на *-ица*.

После ове термилошке и класификационе стандардизације, даље у раду ћемо анализирати неколико важних морфолошких и семантичких карактеристика бројева на примерима ексцерпираним из дела Б. Ћопића и М. Тохоља.

У првом плану су нам основни и збирни бројеви и бројни придеви због заступљености у делима поменутих аутора.

Основни и збирни бројеви

Као главна морфолошка одлика бројева у савременом српском језику узима се губљење променљивости, и то у оквиру основних бројева од *два* до *четири* и у оквиру збирних бројева и бројних придева. Уместо одређених падежних облика као алтернативни, допунски облик користи се такозвани „скамењени акузатив“. У литератури налазимо неколико разлога за ову појаву:

1) аналогија са непроменљивим бројевима од *пет* надаље, тј. наставак процеса изумирања промене бројева започет још у XVI и XVII веку;

2) језичка економија – један облик („скамењени акузатив“) уместо различитих;

3) могућност да се појмови којима се именују мушка лица квантификују бројним именицама на *-ица* уместо основним бројевима;

4) непроменљивост ових бројева у предлошко-падежним конструкцијама. У граматикама се често констатује да у овом случају број остаје у основном облику.

Имајући у виду ове разлоге, анализираћемо забележене примере. Пошто је реч о репрезентативним делима написаним стандардним језиком, нисмо очекивали и нестандардне облике, па овај аспект променљивости основних и збирних бројева није постао предмет директне анализе.

Основни бројеви

У анализираним делима наше двојице аутора деклинабилност основних бројева далеко је чешћа код Мирослава Тохоља, па смо тако у његова три романа забележили укупно тридесет примера са деклинираним основним бројем, што је веома висок проценат.

Сноп из цијеви прекинуо [је] лет двју сојки (*Стид*, 178); Двјема дамама покварио се ауто (*Стид*, 221); То је ... изузетан пример о теретној пошти међу двама световима (*Звона за Тројицу*, 280); Лађом је превозио мртваце одупирући се двема дугачким сохама (*Звона за Тројицу*, 137); Ова оперативна снага бројала је десет хиљада људи ојачана двема пољским хаубицама (*Звона за Тројицу*, 230); Помињу се два пјесника из двју европских земаља (*Господар срца*, 13); У двјема мањим затвореним собама, било је потрпано оно што је некада припадало власнику (*Господар срца*, 38).

Интересантно је да је готово исти број примера са индеклинираним основним бројевима, пре свега у конструкцији са предлозима, али и без њих.

Тог кавалера никад ниси упознао са обје стране (*Стид*, 13); Између два краја теразија протезало се... (*Стид*, 16); На торти са три свјећице рођенданској пише... (*Стид*, 18); Пут је улазио у завијетак, око којег је са обје стране расло шибље (*Стид*, 65); Сунце сија са двје стране (*Стид*, 83); У полусвијести досежеш значење она три коферчића (*Стид*, 109); То је животодавна цјевчица везе нека два бића (*Стид*, 212); Никада међу двје жене, никада не упадати у осинак! (*Стид*, 221); Неуспио покушај самоубиства из два револвера (*Стид*, 227); Од два зла мање! Од двје нужности: обје! (*Стид*, 235).

На основу ових примера можемо закључити да:

1. а) Забележени корпус одступа од фреквенционе анализе коју смо спровели на већем узорку за потребе нашег другог рада (Зељић 2011),

где је примера са „скамењеним акузативом“ више него са одговарајућим обликом основног броја.

б) Анализом корпуса установили смо да се правило у вези са употребом „скамењеног акузатива“ у конструкцији са предлозима не примењује доследно, те да се и ту може извести закључак да се накнадно нормирање не би могло доказати у пракси.

2. а) Анализирано је 30 примера конструкције са деклинираним основним бројем. У примерима преовладавају облици генитива (15 примера, 50% без предлога, и са предлогом), што је и разумљиво јер је генитив најфреквентнији падеж у српском језику.

б) Следе примери са бројем у инструменталу (9 примера, 30%), дативу (5 примера, 11,33%), локативу (1 пример, 3, 33%).

в) Примера са бројем у локативу има најмање зато што је овај падеж везан искључиво за предлоге уз које број најчешће иде у „скамењеном акузативу“.

г) Конструкција са бројем *два, две* у овим падежима има више у односу на конструкције са бројем *оба, обе* у истим падежима. Број *оба, обе* употребљава се уз именице које значе парне човечје удове (*рука, шака, нога*) у значењу оруђа и то пре свега у инструменталу (*загрлио ју је обема рукама, обухватила је шољу обема шакама, шутира лопту обема ногама*). Облик *оба, обе* чест је уз именицу *страна*.

3. Преовладавају променљиви облици бројева *два, две, оба, обе, три* с именицама у женском роду. Иако се очекује да број деклинираних примера броја уз именицу у мушком роду буде мањи у односу на примере са женским родом због могућности да се користе и бројне именице на *-ица*, фреквенција облика у мушком роду је висока: од 30 забележених примера са овим бројевима, 11 је (36, 66%) у мушком роду, наспрам 19 (63,33%) у женском.

б) Такође је потврђена претпоставка да ће најмање бити примера са деклинираним бројем *четири* (ни један), а нешто више са бројем *три* (3, 8, 29%).

4. Јављају се и примери различитих облика основног броја са предлогом. Забележили смо примере са предлогом испред броја у одговарајућем падежу (9 конструкција), али је у односу на конструкцију предлог + „скамењени акузатив“ тих примера знатно мање (9: 21).

Од предлога, заступљени су они који иду са именицом у генитиву (*од, између, из, крај, с, против*), инструменталу (*с, међу*) и локативом (*у*):

Загледан у тај комад ведрине који се види између двију високих трговачких кућа, он заборавља на све дневне бриге

(Пролом, 111); Креће у напад против оних двију чета
(Пролом, 482).

И код Ћопића и код Тохоља забележили смо и примере с истим предлозима и „скамењеним“ акузативом:

Иста мануфактура произвела је бодеже с обеју страна
набрушене (Звона за Тројицу, 197) : Пут је улазио у лакат,
кољено, око којег је са обе стране расло шибље (Стид, 65).

Занимљиво је да је код Ћопића доследно скамењени облик броја уз именицу мушког и средњег рода, а да су примери деклинираног броја уз предлог између забележени уз именице у женском роду (осим у једном случају уз именицу ж. рода *сила*)².

Углави је у саставке између двију подница (Пролом, 238) :
Између два брежуљка сину збијен грозд окречених људи
(Пролом, 17); Ујакова колиба била је смјештена између два
горска хрбата (Пролом, 24); Годинама тако Милош је
изгубљен између два табора (Пролом, 56); Распињана између
два различита осјећања, она је и брзала и скраћивала корак
(Пролом, 185); Пепо је још увијек остајао распет између два
супротна свијета (Пролом, 221); Протезала се четири-пет
метара уздуж између два каменита слоја (Пролом, 248);
Јовандека се пружи потрбушке између два ретка кромпира
(Пролом, 339); Село Јапаге стерало се између два бријега
(Пролом, 369); Спор оне двојице претворио би се у спор
између два одавна завађена табора (Пролом, 371); Докле ће
ово, овај никакав живот и распињање између два табора
(Пролом, 403).

Збирни бројеви

Што се тиче дистрибуције збирних бројева, они се везују најчешће за именице које значе вршиоца неког занимања/радње (на *-лац*: *читалац*, *гледалац* или на *-ник*: *путник*, *ученик* и сл.), где се изражава и наглашава мешани/различити род (мушки и женски), и уз именице на *-ад*³ (*пилад*, *телад*; в. Милановић 1952: 49, Поповић 1979: 14) и *деца* што видимо и у примерима у речницима.

² Марко Скобла налази се у ствари између двије крваво завађене силе (Пролом, 398).

³ У РМС-МХ (1, 627–628) налазимо и пример *двоје свиња*, у значењу „мужјак и женка“ или као код Белића „одрасли и младунци“ (Белић 1932, 168; *џсморо коња* = *коњи* и *ждрѣбад*, одн. коњи мушког и женског пола, нпр. *коњи* и *кобиле*).

Уз именице са значењем младих бића уопште (без обзира на суфикс):

Мачак [је] већ двапут навраћао до њезиних и однео двоје јагањаца (*Пролом*, 447); Па кад си проћер`о Стевкина говеда, седморо одједном?! (*Пролом*, 493); Као да га је смишљала каква удовица с троје-четверо дјеце (*Не тугуј, бронзана стражо*, 70).

Кад је реч о анализираним делима, код Топића налазимо потврде за употребу збирних бројева уз именице на *-ад*:

Пртиш на плећа четрдесеторо прасади (*Не тугуј, бронзана стражо*, 5); Па то је двоје прасади (*Не тугуј, бронзана стражо*, 101); Видио сам доста коња, говеда, двоје-троје магараци (*Орлови рано лете*, 83); Испод капута су се настављале срозане чакширетине у чијем би се туру комотно могла понамјестити куја с петоро штенади (*Славно војевање*, 183).

Збирне именице на *-ад* имају улогу допунске множине именица типа *пиле (пилад)*, *јагње (јагњад)*, *теле (телад)*, али је у савременом српском језику њихова употреба све ређа у синтагми са збирним бројем јер се уместо њих употребљавају заједничке именице (нпр. *прасићи, итеници* и сл.).

Дистрибуција збирних бројева није ограничена на квантификацију особа различитог пола или на означавање броја младих лица, већ се могу квантификовати и други појмови. Тада се користи збирни број *обоје*.

Ил' сам луд ја ил' ово дрво под којим сједим, или, пак, обоје (*Славно војевање*, 140); Или су чини или су мађије, или је нешто теже од обоје (*Пионирска трилогија*, 294); Кад изађе из воде – јагодице бијеле од попуцалих приштића. Нокти вазда поткинути. Обоје од маме остало (*Стид*, 99); Ниси, у ствари, повезао оно троје: кључ, мама, степениште (*Стид*, 155); И вода и инфузија на, дакле, флашу. Обоје, тек да у живот поврати (*Стид*, 234); Свијет, мили мој, познаје само двоје: ратна и трговачка предузећа (*Стид*, 183); Везао сам је за празник и недјељу, а обоје за последњи дан мога оца (*Господар срца*, 36).

У случају употребе збирног броја *обоје* постоји и синонимни израз *и једно и друго*, за који се може рећи да поред количине, такође изражава и оба појма понаособ:

Неискусни Николица донио је отровну бунику и љековито велебије... Ћоко загризе и једно и друго (*Орлови рано лете*, 48).

Када је реч о морфолошким карактеристикама, анализа је такође показала да је у савременом језику све чешћа употреба „скамењеног акузатива“ уместо одговарајућег облика збирног броја.

Примере са деклинираним збирним бројем нашли смо у дативу:

Овај народ и онај човјек – то је исто. Обома [је] оvdје мјесто (*Стид*, 238); Нек упери, циле, на Москву, па ће им обома бити вруће црне каве колико волиш (*Баишта сљезове боје*, 88); Шта се ових туђих људи тиче оно што припада само њима двома (*Пролом*, 461).

И генитиву са предлозима (квантификују се најчешће појмови):

Привлачи је главни град земље, а иде у сусрет и Црвеној армији, па човјек сам не зна коме се више радује од тога двога (*Баишта сљезове боје*, 159); „Наведено створење није ни дијете ни дјечак, него нешто у средини између тога двога (*Пионирска трилогија*, 282); Не зна се шта је од тога двога било пре (*Звона за Тројицу*, 118).

Бројни придеви

У нашој класификацији бројни придеви су посебна бројна врста у оквиру главних бројева.

Употребљавају се уз именице:

1. pluralia tantum типа *наочаре* (*двоје наочаре* у значењу „два појединачна предмета“⁴);
2. које значе неку природну целину, пар или групу/скуп типа *рукавице* (*двоје рукавице* у значењу „два пара рукавица“).

Иако се слажу са именицом коју квантификују у роду, јављају се по правилу у „скамењеном акузативу“. Интересантно је да у анализираним делима нема ни једног примера који би нам потврдио ту карактеристику бројних придева.

Прегледом се, драги мој, показало ово: дигао ми је једне моје наочаре (*Василиса и монах*, 104); Оде највећи падобран у једне гаће и димије (*Василиса и монах*, 86); Ја

⁴Именица *nār* корисити се у синтагми са основним бројевима да би се избегла употреба бројног придева: *двѡје нѡчаре* = *двѡ нѡра нѡчѡрѡ*.

ћу онда, значи, морати понијети једне веће љестве, мердевине! (*Орлови рано лете*, 99); Све је држао у ладици свога стола, у учионици: пар веша, двоје чарапе (*Босоного дјетинство*, 120); Наше разредне другарице исплетоше на часу ручног рада шал за Дулу, џемпер, рукавице, двоје чарапе и капу с наушницама (*Босоного дјетинство*, 216); Прегледом се, драги мој, показало ово: дигао ми је двоје чарапе моје и једне мог сина (*Василиса и монах*, 103); Ја [сам] досад нашој кући донио двоје цокуле (*Василиса и монах*, 24); Каца изваљена испред надстрешнице, ... троја кола у авлији (*Василиса и монах*, 77); Друмом се појавише двоја кола (*Пролом*, 14); Од другог Трифкова сина настајали су Зеленторовићи и Мулићи и обоји се назваше Руљима (*Звона за Тројицу*, 6); У Зиданом Мамбару су Ајкунићи и Туробе ... обоји од две мајке (*Звона за Тројицу*, 10); Кадифовића и Јеменића било је у три среза ... обоји су, један по један, множили бројна крда (*Звона за Тројицу*, 10).

Код Ћопића налазимо и пример израза *отворити четворе очи* са збирним бројем уместо бројног придева, поред исправног облика, и то у истом делу⁵:

Хајде, сестро, отвори четворо очи (*Пролом*, 273).

Четворе очи отвори! (*Пролом*, 290).

Због своје семантике и морфолошких особина, бројни придеви су посебна врста главних бројева, мада их одликује мала фреквентност и уска семантика јер се њима квантификују именице *pluralia tantum* и именице које значе какву целину. Иако спадају у променљиву бројну подврсту (мењају се као придевске заменице), и њих најчешће карактерише индеклинабилност, тј. употреба „скамењеног“ акузатива. С друге стране, уочљиве су и јасне придевске морфолошке карактеристике – слагање у броју (мада увек у множини) и трородност, коју збирни бројеви као сродна бројна врста, немају. У пракси, уместо њих користе се, погрешно, основни или збирни број, или, пошто стоје уз именице које значе пар, јавља се и алтернативна конструкција са основним бројем и именицом *пар* (нпр. *два пара панталона*), али те случајеве нисмо нашли у анализираним делима⁶. С друге стране, забележили смо облик *обоји* у делу *Звона за Тројицу* за квантификацију именица са значењем групе. Овај облик има синонимну конструкцију *и једни и други*, дакле, поред значења количине „понаособ [се] истичу такве две групе предмета или лица“ (Милановић 1952: 38). Иако је економичније решење, јер је једна реч уместо групе, употреба конструкције *и једни и други* је фреквентнија због слагања с именицом

⁵ У истом делу налазимо и другу основу *четвер-*: Четвере су очи они уперили у њ (*Пролом*, 446).

⁶ Пример *два пара прѣобуке* (*Пролом*, 350) не спада у овај тип.

(Милановић 1952: 43), било да је конструкција са именицом или без ње. Потврде за то налазимо код самог Тохоља, и то у истом роману, већ на првој страници, али и даље:

И једни и други су у старије време испод одела о шији везивали пртenu врећицу (*Звона за Тројицу*, 3); Износи пристрасне и непримерене коментаре, како су „једних и других свеукупни греси големи“ (Исто, 10).

Важно је истаћи и то да синонимност важи пре свега за бројни придев у мушком роду. Да бисмо то илустровали, употребили смо ту конструкцију у Тохољевим реченицама:

У Зиданом Мамбару су Ајкунићи и Туробе ... <u>Обоји</u> од две мајке.	У Зиданом Мамбару су Ајкунићи и Туробе ... <u>И једни и други</u> од две мајке.
Кадифовића и Јеменића било је у три среза ... <u>Обоји</u> су, један по један, множили бројна крда.	Кадифовића и Јеменића било је у три среза ... <u>И једни и други</u> су, један по један, множили бројна крда.

Синонимност бројног придева *обоји* и израза *и једни и други* јавља се по угледу на исту појаву код збирног броја *обоје* и израза *и једно и друго* и код основних бројева у женском роду (*обе*) и бројних именица на *-ица* (*обојица*)⁷ са изразима *и једна и друга*, односно *и један и други*.

У овом раду нисмо улазили у оправданост смештања бројних придева у бројеве имајући у виду и то да у неким релевантним граматикама (нпр. у граматички Станојчића и Поповића) није разрешена дилема јесу ли они у ствари облици множине збирних бројева или посебна бројна врста.

Закључак

И поред тога што се одликују специфичним граматичким и семантичким карактеристикама, са оспораваним статусом у систему врста речи, неутврђеном типологијом, бројеви нису заокупљали пажњу лингвиста у довољној мери. Главна морфолошка одлика бројева у савременом српском језику у оба изговора јесте губљење променљивости и преовладавање основног облика или „скамењеног акузатива“ (нпр. *сукоб*

⁷ Навешћемо примере за мушки род и то један са бр. именицом *обојица* и један са изразом. У оба случаја одговарао би синоним (или израз или бр. именица *обојица*): Обојица су подигли лепе куће (*Звона за Тројицу*, 303) : И један и други подигли су лепе куће. Драгињу су мучила осећања како су Дамјан и Илија спрам ње увек гајили безразложан опрез. Најпосле један и други воњали [су] на својеврсну издају и бруку (*Звона за Тројицу*, 294): Обојица су воњали на својеврсну издају и бруку. Наравно, овде бисмо укључили и негирани израз *ни један ни други*: Ни један ни други не бејашу никакви нарочити играчи (*Звона за Тројицу*, 298).

две стране ум. *сукоб двеју страна*; *са нас двоје* ум. *са нама двома*; *између двоја кола* ум. *између двојих кола*) као алтернативног, допунског облика код основних и збирних бројева и бројних придева. Тежња ка непроменљивости једна је од заједничких карактеристика бројева и других квантификатора (нпр. прилога). У граматичкој литератури посебно се истиче као једно од важнијих дистрибуционих одлика непроменљивост бројева када иду уз предлоге и недоследност у употреби бројева у променљивом облику. С друге стране, дела наведених аутора одабрана су управо због фреквентности деклинираних бројних речи, посебно примера са променом основних бројева, али и због изостанка нестандардних облика. Анализирани примери забележени код Ћопића показују и високу фреквентност збирних бројева уз именице за младунчад, што је у савременом језику веома ретко, јер се користи алтернативно решење са заједничким именицама нпр. *прасићи*, *штенци* и сл.

Литература

- Белић 1932: Александар Белић, *Грамматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа*, Београд: Издавачка књижевница Геце Кона.
- Белић 1998: Александар Белић, *Општа лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брабец, Храсте, Живковић 1970: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Драгићевић 2005: Рајна Драгићевић, *Српски језик за пети разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Зељић 2011: Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Кликовац 2002: Душка Кликовац, *Грамматика српског језика за основну школу*, Београд: Српска школска књига.
- Николић, Станојчић, Кликовац 2004: Љиљана Николић, Живојин Станојчић, Душка Кликовац, *Језик и језичка култура за други разред средње школе*, Београд: Српска школска књига.
- Ломпар 2007: Весна Ломпар, *Српски језик за 5. разред основне школе*, Београд: Klett.
- Милановић 1952: Бранислав Милановић, „О употреби бројног придева *обоји*“, Наш језик, IV/1–2, 38–44;
- Поповић 1979: Љубомир Поповић, „Употреба кардиналних бројева у српскохрватском језику“, 30. југословенски семинар са стране слависте, 3–24;
- Силић, Прањковић 2007: Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika, za gimnazije i visoka sveučilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

- Симић 1996: Радоје Симић, *Српска граматика за средње школе*, Београд: МХ Актуел.
- Станојчић, Поповић 2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књ. 1, Београд: Научна књига.

Извори

Бранко Ћопић:

- Башта сљезове боје* (1975), Београд: СКЗ.
Босоного дјетинство (1964), Београд – Сарајево: Просвета, Свјетлост,

Веселин Маслеша:

- Василиса и монах* (1975), Београд: БИГЗ.
Не тугуј, бронзана стражо, (1964), Београд – Сарајево: Просвета, Свјетлост, Веселин Маслеша.
Пионирска трилогија (1987), Сарајево: Свјетлост.
Пролом (1962), Београд: Просвета.
Орлови рано лете (1981), Београд: Нолит, Просвета, Завод за уџбенике.
Мирослав Тохољ:
Звона за Тројицу (2010), Београд: СКЗ.
Стид (1989), Београд: Просвета.
Господар срца (1987), Београд: Филип Вишњић.

СЛОБОДНИ ИНДИРЕКТНИ ГОВОР У РОМАНИМА „ТВРЂАВА“ И „ДЕРВИШ И СМРТ“ МЕШЕ СЕЛИМОВИЋА И ЊЕГОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ФРАНЦУСКОМ

1. Увод

Основни модели преношења туђег говора јесу управни (директни) и неуправни (индиректни) говор. Крајем 19. века наведеним моделима прикључен је још један, који не поседује јединствено термилошко одређење и најчешће се назива – слободни неуправни говор или слободни индиректни говор, или неправи управни говор или доживљени говор. Можемо приметити да је иста ситуација и у другим језицима: *le style indirect libre*, *free indirect speech/style/discourse*. Ми смо се у овом раду, будући да се ради о контрастивној анализи једног феномена у српском и француском језику, определили за термин слободни индиректни говор (СИГ).

Поред нерешеног питања термилошког одређења, СИГ нема ни јединствену граматикулизовану језичку структуру, док управни и неуправни говор имају статус синтаксичких категорија. Наиме, овај феномен има елементе и синтаксичке категорије и стилистичког поступка и зато представља синтаксичко-стилистички феномен. Док су управни и неуправни говор општејезичке категорије, остварљиве у свим функционалним стиловима стандардног језика, СИГ је творевина уметничке књижевности и искључиво се у њој и среће (Ковачевић 2012: 331).

Ми ћемо се у овом раду бавити испитивањем различитих форми и функција СИГ у романима Меше Селимовића „Дервиш и смрт” и „Тврђава” и њихових преводних еквивалената у француском језику. Напомињемо да је класификација модела слободног индиректног говора извршена на основу модела који у својим радовима предлаже М. Ковачевић (2012).

2. О слободном индиректном говору

Слободан индиректни говор је специфична хибридна форма у наративном поступку. Хибридна, јер у себи садржи елементе и директног и индиректног говора – јасна граница међу њима се губи у тананим преливима нарације. Ваља истаћи да слободан индиректни говор не

* tijana.asic@gmail.com

поседује ниједан особени лингвистички маркер (облик карактеристичан само за њега), по којем би се са сигурношћу могао препознати. Стога његова дефиниција (Ковачевић 2010: 178) мора бити по природи негативна и двострука, њега одређују управо она својства управног, односно неуправног говора, која су у њему одсутна. Тако у њему нема уводног глагола типа верба диценди / сентиенди (или је овај постпониран), ни субординисаног везника који уводи комплетивну реченицу. Ово за последицу има одсуство ограничења у погледу модалитета, синтаксичких трансформација и редукција реченице којом се представља нечији говор или мишљење: отуд се у слободном индиректном говору често јављају интерогативне, експламативне и авербалне реченице. У слободном индиректном говору из истих разлога често наилазимо на узвике, жаргонизме, некохерентност и недореченост – све оно чега у обичном индиректном дискурсу нема. По томе је он налик управном говору, који допушта да јунаци говоре природно и неспутано. Од њега га пак диференцира немогућност употребе деиктичких заменица у основној функцији и непостојање знакова за навођење. Додајмо да се спацијалним и темпоралним деиксима референца не приписује у односу на моменат исказивања (у овом случају нарације), већ у односу на моменат туђе садашњости С* (Станојевић, Ашић 2008: 43): прилози попут *овде, сада, сутра, јуче*, употребљени су не дескриптивно, већ интерпретативно.

Као што смо већ нагласили, у овом типу израза нема експлицитних граница између ауторског говора и говора јунака. Прожимање та два типа говора је потпуно, јер у слободном неуправном говору „с апстрактно-граматичке тачке гледишта – говори аутор, док с тачке гледишта стварног смисла целог контекста – говори јунак” (Бахтин 1980: 164). Наиме, приповедач се уживљава у лик јунака задржавајући своју граматичку позицију, (што је посебно уочљиво по употреби личних глаголских форми и заменице трећег лица (Ковачевић 2010: 98)), не одвајајући се од централног тока приповедања.

Захваљући горе набројаним карактеристикама, слободни индиректни говор омогућава да се истакне аутентичност говора и мишљења јунака, али и да се представи један други доживљај стварности фикције који се најчешће не поклапа са нараторовим погледом на свет.

3. *Проблем препознавања слободног индиректног говора*

У лингвистичкој литератури увек се наводе типични примери у којима је лако препознати слободан индиректни говор. Најчешће су то реченице које својим модалитетом, присуством узвика, као и редом речи имитирају управни говор иако су изречене у трећем лицу, а употребљена времена не припадају дискурзивном већ историјском плану исказивања (Бенвенист 1966: 253):

1) *Ah! Qu'elle serait jolie, plus tard à quinze ans, ressemblant à sa mere, elle porterait, comme elle, l'été, de grand chapeaux de paille!* (Flaubert, *Madame Bovary*, 504).

1a) Ах! Како ће бити лепа касније кад са петнаест година буде личила на мајку и буде носила као она, лети, велике сламнате шешире! (Флобер, *Мадам Бовари*, 476).

Ипак, подсећамо да у уметничком делу израз никад није једноставан и једнозначан као што га представља теорија. Наиме, у књижевној прози неретко наилазимо на реченице које својом формом не упућују на то да се ради о СИГ, које на први поглед делују као обична нарација, али их ми, мотивисани нечим што превазилази границе синтаксе и семантике, тумачимо као вишегласје.

Такође, важно је напоменути да је у језицима у којима постоји слагање времена (какав је француски) лакше препознати поменути феномен, него у језицима у којима не постоји, попут српског језика.

Из наведених запажања намеће се питање како онда објаснити интерпретацију неког текста као СИГ у одсуству експлицитних лингвистичких маркера и одговор проналазимо у прагматици, о чему детаљније говоримо у следећем параграфу.

4. Прагматички приступ феномену слободног индиректног говора

У прагматичком приступу феномену комуникације полази се од хипотезе да се разумевање исказа не може свести на декодирање језичке форме поруке и да у коначној интерпретацији исказа обавезно морају учествовати и контекстуални (нелингвистички) фактори (Мешлер, Ребул 1994: 192). У процесу интерпретације поруке увек се полази од дословног значења да би се, уколико не одговара когнитивним очекивањима, оно обогатило контекстуалним инференцама.

У обичном разговору (конверзацијској размени) ти фактори обухватају наша знања о свету и способност логичког расуђивања, док се у тумачењу реченица књижевног текста њима придружују и информације које добијамо читајући дело, а које се односе на фиктивну стварност које оно ствара.

У оба случаја важи иста законитост: процес прагматичке интерпретације исказа завршен је онда када је она за примаоца поруке довољно информативна и смислена (када даје довољно „контекстуалних ефеката“).

У својој књизи о реторици и стилистици А. Ребул (1992: 134) указује на неопходност увођења прагматичког принципа за препознавање слободног индиректног говора. Он је делотворан управо у оним случајевима када слободни индиректни говор ни на који начин није лингвистички маркиран. Наиме, један наративни сегмент тумачи се као слободни индиректни говор

ако је задовољен следећи услов, а то је да реченице не изражавају нараторов поглед на свет већ представљају тачку гледишта неког од јунака.

Интерпетација исказа као СИГ не заснива се на присуству лингвистичких маркера већ на прагматичким инференцама, тј. онда када нас когнитивни контекст спречава да садржај исказа припишемо наратору ми га приписујемо неком другом субјекту свести.

Управо је због тога слободни индиректни говор идеално средство за остварење феномена интерне фокализације – стилског феномена који подразумева улажење у унутрашњи свет јунака и представљање његовог тока свести (Женет 1978: 92). Односи се на оно „скривено и неизречено”, односно на унутрашњи говор (Бахтин 1991: 54). Захваљујући том свом потенцијалу овај феномен се јавља управо у оним делима у којима је акценат на психолошкој драми јунака, где доживљаји имају предност над догађајима. Такви су романи које смо изабрали као корпус за анализу примера у којима се јавља СИГ.

5. О романима „Тврђава” и „Дервиш и смрт“ Меше Селимовића

Романи „Тврђава” и „Дервиш и смрт“ предствалају капитална дела српске књижевности двадесетог века. Писана су упечатљивим, особеним и префињеним стилем у којем се преплићу интроспекција, живописно приказивање тешке људске драме и филозофска разматрања о моралу, човекољубљу, религији и смислу постојања. Наведена дела припадају жанру психолошког романа, па не чуди што је у њима веома заступљен феномен слободног индиректног говора баш као и унутрашњи монолог.

У раду ћемо покушати да откријемо које форме преовлађују у „Тврђави“ а које у „Дервишу“ и у каквој су оне вези са структуром и функцијом романа као и стилским ефектима које писац жели да оствари. Наиме, у „Тврђави“ је много више заступљен СИГ, док је „Дервиш и смрт“ дело снажне мисаоне концентрације, писано у исповедном тону и због тога у њему преовлађује унутрашњи монолог.

У оба романа наратија је остварена у првом лицу – главни јунак је истовремено и наратор: у „Тврђави“ приповеда Ахмет Шабо, а у „Дервишу“ Ахмет Нурудин. ЈА-форма битно утиче на неке од специфичних синтаксичких карактеристика СИГ у овим романима. Ова форма указује на једну веома важну чињеницу: СИГ не мора бити синтаксички везан за облик трећег лица, односно СИГ се може реализовати у свим синтаксичким формама неуправног говора.

Ковачевић (2012: 332) разликује два, односно четири синтаксичка модела слободног индиректног говора на основу два критеријума, односно у зависности од (не)укључености наратора у говорном догађају инферирају се следећи модели поменутог феномена: претварање ЈА/МИ-форме из управног говора у ОН/ОНИ-форму у СИГ-у, претварање ТИ-форме у ЈА-форму или обрнуто (Ковачевић 2012: 333). Наведене моделе пронашли смо

код Селимовића у роману „Тврђава“, као и неке варијације модела, док је у роману „Дервиш и смрт“ претежно заступљен унутрашњи монолог.

6. *Анализа примера из романа „Тврђава“ и његовог преводног еквивалента „La Forteresse“*

У овом поглављу бавимо се анализом примера у којима се јављају различите форме слободног индиректног говора. У италику показујемо механизме транспозиције елемената управног говора у СИГ.

У примеру 1) представљамо први модел, односно претварање ЈА-форме из управног говора у ОН-форму у СИГ-у:

1. Рекла му је[жена његова] само:
- Што да се у тим годинама ломиш по свету? Зар не можеш бити писар и овђе? *Као да је [← сам] од бијеса ишао у рат!* Сиротиња не бира, већ чини шта мора, састављајући крај с крајем. А онда се почео навикавати на ту мисао. *Зашто не би [← бих] покушао? Зашто би [← бих] за својом срећом морао трчати на крај свијета?* Отишао је богатом Шехаги Сочи и позајмио новац да отвори писарску радњу (Тврђава, 31).

1.1 Elle dit seulement:

-Pourquoi courir le monde à ton âge ? Ne-peux tu pas être écrivain ici même ?

Comme s'il était allé à la guerre par dépit ! Les pauvres ne choisissent pas, ils font seulement ce qu'ils peuvent pour joindre les deux bouts. Cependant il trouva que l'idée n'était pas mauvaise. Il alla trouver le riche Chéhaga Sotcha et lui emprunta de l'argent pour ouvrir son officine (La Forteresse, 31).

Феномен слободног индиректног говора јасно се уочава и у оригиналу и у француском тексту. У оба примера остварена је, дакле, транспозиција првог лица једнине из управног говора у треће лице једнине у СИГ-у. Наратор препричава дијалог у коме није био учесник и на специфичан начин преузима тачку гледишта лика чији говор евоцира. Али

и више од тога: он се користећи СИГ уместо директног говора приближава јунаковом току свести али истовремено задржава одређену дистанцу, чиме се олакшава каснији прелаз на неутралну нарацију.

Запажамо да је у француском преводном еквиваленту употребљен плусквамперфект, време које је иначе карактеристично за СИГ, будући да се њиме означава прошлост у односу на моменат догађаја, који служи као референцијална тачка, а не односи се на моменат нарације. Такође је задржан и знак интерпункције из управног говора (маркер експламативног модалитета). Међутим, занимљиво је да други део СИГ-а у примеру 1.1) није преведен. Преводилац се определио за нефокализовано изношење чињеница, као једноставнију варијанту, чиме је изгубљена полифонија и динамика приповедања.

У следећем примеру остварена је транспозиција МИ-форме из управног говора у ОНИ-форму у СИГ-у. У питању је, дакле, други синтаксички модел слободног индиректног говора :

2. Жупчани су ишли између наоружаних стражара као да су зачуђени: *зашто их [← нас] воде? шта су [← смо] учинили?* (Тврђава, 315)

2.1 Les paysans de Jauptcha, entourés de gardes, semblaient se demander : *où nous conduit-on? Qu'avons-nous donc fait?* (La Forteresse, 535)

У примеру 2) говорник заступа групу или се исказују неизречене, али подударне мисли групе учесника једне говорне ситуације. Феномен СИГ-а се лако препознаје употребом заменице „ми“ и задржаним знацима интерпункције из управног говора (упитни модалитет). Међутим, у француском примеру не проналазимо СИГ, односно примери 2) и 2.1) се не подударају. Преводилац није пронашао решење у СИГ-у, већ је употребио управни говор, од глаголских времена – презент и оставио је прво лице множине. На тај начин он заправо представља колективни унутрашњи монолог, чиме се не нарушава драматичност приповедања.

У примеру 3) такође се јавља други модел СИГ-а, односно претварање МИ-форме у ОНИ-форму, али се у овом случају пример на српском језику и његов француски преводни еквивалент подударају. У примеру 3.1) јавља се треће лице множине, а од глаголских времена имперфект и плусквамперфект који указују на феномен СИГ-а.

3. Жупчани су дошли у гомили, жена имама и једног сељака (друга је на породу, како су ми

рекли, као да се правдају), браћа, синови, рођаци. Стајали су у малом дућану, збијени, држећи се једни уз друге, у гомили, збуњени, али се нису тужили, нису плакали, на моју срећу и велико чуђење. *Ето [← ево], чули су [← чули смо] шта се догодило, рекао је брат имамов, па моле [← молимо] да им [← нам] се дају тијела, да их сахране [← сахранимо] у Жупћи, тамо им је сва родбина. Вољели би [← бисмо] да то буде одмах, сутра јер нема разлога за чекање, хоће да каже – већ су мртви, више им у тврђави нису потребни, а није ни добро мртваце дуго држати непокопане, усмрде се. Набавили су [← смо] три табута, а дошли су [← смо] с колима, па би [← бисмо] их сутра рано, ако је икако могуће, одвукли у село, жури им [← нам] се, имају [← имамо] много посла код куће, љето је, ваздан ствари има да се посвршава, а и овако ће [← ћемо] изгубити доста времена (Тврђава, 35).*

- 3.1 Les gens de Jauptcha arrivèrent en foule, il y avait là la veuve de l'imam et celle de l'un des villageois (la troisième était sur le point d'accoucher, me dit-on d'un air de s'excuser), leurs frères, leurs fils, leurs cousins. Ils se serraient dans la petite pièce, entassés les uns sur les autres, tout émus, mais, à ma satisfaction et à mon grand étonnement, ils ne se plaignaient pas, ils ne pleuraient pas. *Voilà, dit le frère de l'imam, ils avaient appris ce qui s'était passé et ils demandaient qu'on leur rende les corps, pour les enterrer à Jauptcha avec toute leur famille. Ils souhaitaient que ce soit fait tout de suite, dès le demain, car il n'y avait aucune raison d'attendre, ils étaient morts, à présent, et on n'avait plus besoin d'eux à la forteresse ; il ne faut pas tarder à l'enterrer les morts,*

à cause de l'odeur. Ils avaient acheté trois civières mortuaires et ils avaient amené une charette, et si c'était possible ils les emporteraient au village le lendemain matin, il fallait faire vivre, il y avait beaucoup de travail à la maison, c'était l'été, il y avait toujours quelque chose à faire et ils avaient déjà perdu beaucoup de temps (La Forteresse, 38).

Наратор дакле улази у њихову свест, труди се да их разуме и да читаоцима представи њихов ток мисли и емоције, али истовремено индиректно и своју реакцију, своју укљученост у њихов дискурс. Реченице се нижу једна за другом без паузе, осећа се да су Жупчани под великим психолошким притиском.

Представимо сада и трећи модел СИГ-а који се иначе ретко јавља у књижевној прози, али га проналазимо код Меше Селимовића. У питању је претварање ТИ-форме из управног говора у ЈА-форму у СИГ-у. Међутим, овај пример је, као што ћемо видети, врло карактеристичан и редак још по нечему:

4. Махмут ме гледао зачуђен, и више знацима него ријечима, питао: *шта ми је, зашто се смијем?* [*←шта ти је, зашто се смијеш?*] (Тврђава, 99)

4.1 Mahmout, tout surpris, demandait par gestes: *qu'est-ce qui te prend, pourquoi ris-tu?* (La Forteresse, 152)

У примеру 4) наратор је саговорник односно учесник говорне ситуације. На тај начин се његова и јунакова тачка гледишта уједињују, док се граматички диференцирају говорник и саговорник. Акцент је на његовој реакцији што је очигледно јер заправо Махмутове речи фактички и не постоје: СИГ је заправо тумачење Махмутових израза лица и гестикулације. Тиме се паралингвистички знаци у јунаковој свести претварају у значењске поруке.

Превод на француски је прозаичан, у њему се описује ситуација, нема игре између неизговореног, изговореног и инферираног. Стилска вредност преводног еквивалента далеко је мања.

Наш следећи задатак је да представимо модел транспозиције ОН-форме из управног говора у ЈА-форму у СИГ-у, на основу примера 5) и 5.1). У овом случају имамо подударење, за разлику од примера 4) и 4.1), односно примећујемо употребу прошлих глаголских времена, као и прво лице једнине, који маркирају поменути модел СИГ-а.

5. Сједио сам намрачен и срдит, и слушао разговор који сам

једва разумевао. *Шта ћу ја овђе?* [← *Шта ће он овде?*] Наговорио сам Шехагу да спасе Рамиза, зар ми то није довољно? [← зар му то није довољно?] Учинио сам и више него што сам могао и у сну замислити, шта хоћу још? [← шта хоће још] (Тврђава, 208-209)

5.1 L'air renfrogné, dépité, je m'assis et prêtai une oreille distraite à la conversation. *Qu'est-ce que je faisais là? Pourquoi n'étais—je pas reparti après avoir offert mes vœux? J'avais persuadé Chéhaga de sauver Ramiz, cela ne me suffisait-il pas? J'avais fait une chose dont je n'osais rêver. Que voulais-je de plus?* (*La Forteresse*, 345)

Овај пример је вредан и необичан из два разлога: најпре зато што се у њему у СИГ не пребацују речи упућене субјекту свести већ разговор о њему који он кришом прислушкује и где се на њега природно реферише заменицом трећег лица. Други разлог је то што заправо постојање СИГ сведочи о покушају да се дати разговор разуме и протумачи: главни јунак је зачуђен оним што чује и као да није очекивао негативан став према својим поступцима.

Следећи примери 6) и 6.1) су врло занимљиви, јер у њима наратор препричава говорне догађаје у којима је час говорник час саговорник. На тај начин се преплићу форме трећег и првог лица, односно смењују се ТИ-ЈА форме и ЈА-ОН форме. У оба примера заступљена је ова варијација модела СИГ-а:

6. – Шта ти је данас? Није јој ништа [←није ми ништа], рекла је ледено, али шта је мени? [←али шта је теби?] Увијек је сама[←сам сама], ријеч ни с ким нема да проговори [←ријеч ни с ким немам да проговорим], (све већ знам напамет!), а и она је [← а и ја сам] људски створ, не може [←не могу] вјечито разговарати са ова четири зида. И не зна шта је толико богу скривила [← и не знам

шта сам] да је [←сам] толико кажњава, ни шта је мени [←сам теби] учинила да сам [←си] такав према њој[←мени]. Одрекла се свега што је била [←одрекла сам се свега што сам била], заборавила родбину, затурила све на што је[←сам] навикла, погубила пријатеље и познанике, а све због мене[←тебе]. Ја се нисам [←ти се ниси] одрекао ничега свога. Ја излазим, имам своје друштво [←ти излазиш, имаш своје друштво], своје бриге, које нису њене [←моје], јер их кријем [←кријеш], нема ме [←те] по цио дан, богзна куда луњам и шта радим, све своје знам и држим, [←богзна куда луњаш и шта радиш, све своје знаш и држиш], Бајрам нисам [←ниси] заборавио, она ће [←ја ћу] своје позаборављати и остаће [←остаћу] пуста, као стрњика (Тврђава, 213-214).

6.1 – Qu`est-ce que tu as aujourd`hui?

Elle n`avait rien, dit-elle d`un ton glacial, mais qu`est-ce que j`avais moi-même? Elle est toujours seule. Elle n`a personne avec qui échanger un mot (je connais la rengaïne!), elle est pourtant un être humain elle aussi, elle ne peut converser éternellement avec ces quatres murs. Elle ne sait ce qu`elle a fait à Dieu pour être ainsi punie, ni ce qu`elle m`a fait pour que je la traîte ainsi. Elle a renoncé à elle-même, oublié sa famille, renoncé à toutes ses habitudes, elle a perdu tous ses amis, et tout cela à cause de moi. Moi, je n`ai rien sacrifié pour elle, moi, je sors, j`ai mes propres fréquentations, mes propres soucis, que je ne partage pas avec elle, je suis absent toute la journée. Dieu sait où je vagabonde et ce que je fais, moi je n`ai renoncé à rien. Je n`ai pas oublié le Baïram, mais elle, elle aura bientôt tout oublié de ses origines, elle sera bientôt aussi déserte qu`un champ après la moisson (La Forteresse, 354-355).

Наслућујемо да вербални сукоб супружника није могао бити боље пренесен него оваквом употребом СИГ-а. Сегмент започиње управним говором, питањем које муж поставља супрузи. Женино описивање сопственог положаја дато је кроз треће лице. Сугерише се дистанца која се јавља међу њима, главни јунак као да се осећа да се суштински она и не обраћа њему, јер то више нема никаквог смисла већ јадикује над својом судбином и буни се против свог положаја. Истовремено њено обраћање мужу транспонује се у прво лице, јер је у фокусу његов доживљај њених оптужби. Употребом СИГ управо се избегава јасно дефинисање његове реакције. Да је одломак у обичном индиректном говору писац би нам, додатним коментарима, могао открити да ли се јунак каје, љути или противи ставу своје супруге. Овако све остаје неодређено и недоречено.

7. *Анализа примера из романа „Дервиш и смрт“ и његовог преводног еквивалента „Le derviche et la mort“*

Роман „Дервиш и смрт“ представља интимну исповест пуну медитација дервиша Нурудина. Отуда се у примерима јавља више унутрашњи монолог који се међутим преплиће са другим формама.

Примери 1) и 1.1) илуструју употребу унутрашњег монолога који се меша са управним говором. У српском примеру јавља се недоумица у вези са тим да ли се ради о СИГ-у или унутрашњем монологу, али употребљена времена и заменице отклањају сумњу. У француском примеру јасније се види да се ради о унутрашњем монологу, јер је употребљен блиски футур који се јавља само у деиктичкој употреби а никад у слагању времена.

1. Ослушкивао сам сваки шушањ, шум птичјег крила, чуо уједначен ток ријеке, а очекивао да чујем њега, или њих, како иду по њега. *Хоће ли побјећи, хоће ли остати, хоће ли га ухватити? Јесам ли погријешио што га нисам одао, или што га нисам склонио у своју собу?* Рекао ми је: “што год би учинио, било би ти криво”. *Како је могао да погоди и оно што ни мени самом није било сасвим јасно?* Нисам хтио да будем ни против њега, ни за њега, и нашао сам средње рјешење,

никакво, јер ништа није било ријешено, само је мука продужена. *Мораћу да станем на једну страну* (Дервиш и смрт, 65).

1.1 L'oreille tendue, je percevais chaque bruissement, le frou-frou d'un oiseau, le murmure monotone de la rivière, mais c'était nuit que j'espérais entendre, ou ses poursuivants. *Va-t-il s'enfuir, va-t-il rester, réussiront-ils à s'emparer de lui? Ai-je eu tort de ne pas le livrer, n'aurais-je pas dû lui offrir le refuge de ma chambre?* Il m'a dit: "quoi que tu fasse, tu le regretteras." *Comment a-t-il pu deviner ce qui pour moi-même n'était pas tout à fait clair?* J'ai voulu être impartial, cela n'aboutit qu'à prolonger mon supplice. Je me devais de prendre parti (Le derviche et la mort, 57).

У примерима 2) и 2.1) представљамо врло специфичан модел слободног индиректног говора, односно модел претварања ЈА-форме у ЈА-форму из прошлости. (Банфилд 1995: 156). Наиме, иако се ради о истој особи имамо две ЈА-форме које припадају различитим сегментима прошлости. Субјекат приказује свој унутрашњи монолог из неког тренутка који претходи моменту наратије. На тај начин пратимо како се мишљење једне особе мења одрастањем и сазревањем као и у зависности од ситуације. У француском еквиваленту лакше се уочава овај модел СИГ-а захваљујући имперфекту и деиктичком прилогу *maintenant (cada)*.

2. Знао сам, онај човјек је још доле, у башчи, чуло би се да је отворио капију. Нисам упалио свјетло, стајао сам у жутој тами собе, с ногама у мјесечини, и чекао. *Шта сам чекао?* Био је још доле, све је у томе. Доста што га је текија спасла, треба да оде. *Зашто не одлази?* (Дервиш и смрт, 58)

2.1 Cet homme, je le savais était toujours dans le jardin, s'il avait ouvert le portail je l'aurais entendu. Je n'avais pas allumé, je me tenais dans la nuit phosphorescente de la chambre, les pieds baignés par le clair de lune et j'attendais. *Qu'attendais-je?* Qu'il parte, tout simplement. La tekké l'avais aidé, n'était-ce pas suffisant? Il devait partir maintenant. *Pourquoi était-il encore là?* (Le derviche et la mort, 50)

У примерима 3) и 3.1) остварена је транспозиција ВИ-форме у МИ-форму. Употребљен је изговорени СИГ, односно преносе се речи једног од јунака који се обраћа групи. Француски преводни еквивалент јасније илуструје овај модел СИГ-а, управо употребом заменице МИ (*nous*).

3. Страдалнике, који су лежали побијени под црном посавском земљом, или су се вукли далеким путевима у прогонство, називао је самоубицама и бошњачким лудама. Наша [←ваша] одушевљења, говорио је, исто су толико опасна колико и наша [←ваша] неразумност. Шта су мислили, ако су ишта мислили? Да ће изаћи на крај с царском војском, којој није потребна храброст ни одушевљење, јер је наоружана и безобзирна? Или су се надали да ће их оставити на миру, као да ико може пустити да се искра разгори, ма колико кућа била трошна? *Зар нам [←вам] већ није доста снаге што кладе ваља и празног јунаштва иза којег остаје само пустош?* Зар неразумни очеви смију тако да одређују судбину своје ђеце, остављајући им у аманет патњу, глад, дуго сиромаштво, страх од своје сјенке, кукавичлук кроз пасове, убошку славу жртве? Или је говорио сасвим друкчије, да ништа толико не унижава као кукавичко пристајање и ситничаво разумност. *Толико смо [←сте] подређени нечијој туђој вољи, изван и изнад своје, да то постаје наша [←ваша] коб.* Најбољи

људи, у најбољим својим часовима, отимају се из те немоћи и зависности. Непризнавање слабости то је већ побједа, освајање, које ће једном, у будућности, постати трајније и пространије, и онда то није покушај већ почетак, није пркос већ самопоштовање (Дервиш и смрт, 329).

3.1 Les malheureux qui gisaient sous la terre noire de Possavina ou qui se traînaient vers l'exil sur les routes lointaines, il les traitait de suicidés et d'imbéciles bosniaques. Nos enthousiasmes, disait-il, sont aussi dangereux que notre inconscience. Que pensaient-ils donc, si tant est qu'ils pensaient quelque chose ? Qu'ils viendraient à bout de l'armée impériale, qui n'a pas besoin ni de courage ni d'enthousiasme, puisqu'elle est bien armée et sans scrupules ? Ou bien espéraient-ils qu'on les laisserait en paix, comme si l'on pouvait permettre à une étincelle de s'enflammer, quelque délabrée que soit la maison ? *Ne sommes-nous donc pas las de cette force qui soulève les montagnes, de ce vain héroïsme qui ne laisse derrière lui qu'un désert ?* Les pères insensés ont-ils le droit de décider ainsi du sort de leurs enfants, de leur laisser en héritage la souffrance, la faim, la misère, la peur de leur ombre, la lâcheté, pour des générations, la pitoyable gloire du sacrifice ? Il lui arrivait de tenir un tout autre langage ; rien, disait-il, ne détruit autant qu'une lâche acceptation, qu'un bon sens mesquin. *Nous sommes à ce point soumis à une volonté extérieure et supérieure à la notre, que cela devient notre fatalité.* Les meilleurs, à leurs meilleures heures, s'arrachent à cette faiblesse c'est déjà une victoire, une conquête, qui un jour deviendra plus durable et plus vaste ; ce n'est pas une tentative mais un début, ce n'est pas un défi, mais du respect de soi-même (Le derviche et la mort, 335-336).

Сматрамо да у овом случају употреба СИГ осликава настојање групе људи да разуме сугестивне, али контрадикторне поруке које су јој упућене. Можда и са одређеном иронијом наратор показује каквом се брзином мењају наметнути и наизглед усвојени ставови да цео дискурс постаје парадоксалан а говорник се јасно приказује као непостојан и неискрен. Писац на суптилан начин представља манипулацију потлачених, начине на којима се покушава утицати на њихову интерпретацију стварности.

8. Закључак

Наша анализа примера из романа „Дервиш и смрт“ и „Тврђава“ и њихових француских преводних еквивалената, спроведена на основу класификације модела слободног индиректног говора Милоша Ковачевића, показала је најпре да се овај феномен синтаксички остварује у свим синтаксичким формама којима се може пренети неуправни говор, односно III л.јд/мн, I л. л.јд/мн, па и II л.јд/мн. Речју, синтаксичке моделе СИГ-а и варијације пронашли смо како у наведеној српској прози, тако и у француској, што наше истраживање сврстава у прилог Ковачевићевим анализама поменутог феномена, али и подиже на опште-лингвистички ниво с обзиром на то да смо специфичности појављивања СИГ-а пронашли и у француском језику. Остаје да се провери како стоји ствар у другим језицима.

Представили смо бројне подударности између примера на српском и примера француских преводних еквивалената из оба романа у којима је присутан феномен СИГ-а, али такође и неподударности које потичу од проблема у препознавању феномена слободног индиректног говора или пак одлуке преводиоца да одређене стилске ефекте оствари на други начин. Наиме, чињеница је да је у језицима који не познају слагање времена теже препознати феномен слободног индиректног говора, те се он може тумачити и на друге начине. Питање на које смо покушали да одговоримо да ли у француским преводним еквивалентима у којима је слободно индиректни говор замењен обичним индиректним или пак директним битно утичу на представљање односа наратора према јунацима и самом себи (интроспекцију) као и на феномен интерне фокализације.

Наше анализе у сваком случају потврђују хипотезу да је слободни индиректни говор као и његово контрастирање са другим облицима преношења туђег говора, моћно средство поигравања са пажњом и емоцијама читалаца. Видели смо како се смењивањем гласова доприноси бољој перцепцији јунака и њиховог карактера, како се лакше и верније прати њихов ток мисли али истовремено ствара и дистанца неопходна да би се могло судити о њима и њиховим поступцима.

Уочили смо још једну појаву: смењивањем различитих форми говора и говорња вешто се замућују границе међу гласовима јунака тако да понекад не знамо ко говори и коме се обраћа, све намерно остаје неодређено и недоречено. То указује на њихову међусобну судбинску повезаност али и на везу са колективним јунговским несвесним.

СИГ је заиста „магично средство које брише сукоб између наратива и дијалога, које константно одржава присуство јунака у свести читаоца“ (Бекер 1994: 110). Иако оба Селимовићева романа припадају истом књижевном жанру психолошке драме, запазили смо да је слободни индиректни говор готово уткан у читав роман „Тврђава“ чиме је постигнута афективна вредност израза, која се не може постићи употребом

ни неуправног ни управног говора. У роману „Дервиш и смрт“ је, пак, више заступљен унутрашњи монолог (што је у формалном смислу лакше препознати у француском преводу због присуства деиктичких времена), јер је то ипак, интимна егзистенцијална исповест која врви од филозофских питања и етичких неодумица. На тај начин се губи дистанца између јунака-наратора и читаоца који заједно са њим покушава да умним напором олашка неподношљиву тежину постојања.

Литература

- Ашић 2005: Т. Ашић, „Les temps verbaux et les effets stylistiques - l'analyse de la structure temporelle du conte d'A. Daudet `La Chèvre de Monsieur Seguin““, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ашић 2011: Т. Ашић, „Слободни индиректни говор и његови стилски ефекти у прози А. Камија и В. Стевановића“, у: М. Ковачевић (ред), Крагујевац: *Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Ашић 2012: Т. Ашић, „Le discours indirect libre chez Albert Camus: formes et fonctions“ *Les études françaises aujourd'hui*, Београд: Филолошки факултет.
- Бахтин 1991: М. Бахтин, *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Нолит.
- Банфилд 1995: А. Banfield, *Phrases sans parole : Théorie du récit et du style indirect libre*, Paris: Seuil.
- Бекер 1994: С. Becker, Émile Zola, *L'Assommoir, études littéraires*, Paris: Presse Universitaire de France.
- Бенвенист 1966: Е. Benveniste, *Problème de linguistique générale I*, Paris: Gallimard.
- Ковачевић 2010: М. Ковачевић, „Стилско-језичке карактеристике бајки `Долина Јоргована` Тиодора Росића“, Јагодина: *Савремена књижевност за децу у науци и настави*, Јагодина: Педагошки факултет.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, „Синтаксичко-стилистичке особине слободног неуправног говора у романима Меше Селимовића и Скендера Куленовића“, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: СКЗ.
- Женет 1972: G. Genette, *Figure III*, Paris: Seuil.
- Мешлер и Ребул 1994: J. Moeschler & A. Reboul, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris: Seuil.
- Ребул 1992: А. Reboul, *Rhétorique et stylistique de la fiction*, Nancy: Presses Universitaires de Nancy.
- Станојевић, Ашић 2008: V. Stanojević i T. Ašić, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, Крагујевац: Filum.

ВЛИЈАНИЕТО НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ИТАЛИЈАНСКАТА ЛЕКСИКА ВО ФУДБАЛОТ

Вовед

Во последниве децении е забележана силна интернационализација и глобализација во сите сфери на животот: стопанството, науката и техниката, модерната телекомуникација и биотехнологијата, културата и уметноста, спортот и медиумите, забавата и слободното време. Станува збор за процес што соединува и ги глобализира јазиците. Сите овие движења се отсликуваат во составот и содржината на функционалните стилови: вокабуларот се збогатува, настануваат нови поими, бројот на туѓите зборови е во значаен пораст.

Иако италијанскиот јазик располага со стручни термини кои се базираат врз лексиката од општиот јазик, потребата за позајмување на нови лексеми во функционалните стилови е сè поголема бидејќи е условена од брзиот развој на науката и техниката. Паралелно со тоа се јавува и стремежот за меѓународна комуникација и помасовно разбирање, што го поттикнува создавањето на интернационализмите.

Интернационализмите се зборови или лексеми кои се застапени во повеќе јазици со одредени заеднички семантички и формални признаци. Главни карактеристики на интернационализмите се следните:

- семантичка еквивалентност и формална соодветност на лексемите
- настапување во одреден, конкретен временски период
- еквивалентност како граматичка форма (во поглед на статусот како именка, придавка, глагол).

Најголем број од интернационалните зборови се по потекло од латинскиот или старогрчкиот јазик. Во поново време англискиот јазик има централна улога во доставувањето на зборови и изрази. Од почетокот на XX век па сè до крајот на втората светска војна англосаксонската култура го презема водството. Италија била преплавена не само од разни производи и англоамериканска мода и однесување, туку и од зборови за именување на сите овие нешта. Англиските заемки во италијанскиот јазик постоеле и во XVIII и XIX век, но во XX век бројот на овие заемки драстично се

* m_nadica@yahoo.com

зголемил и така англискиот јазик станува единствен јазик кој има најголемо влијание врз италијанската лексика. Англиски заемки се среќаваат во сите области, и тоа: како интегрирани заемки *intervista* (интервју), како неинтегрирани заемки *sport* (спорт), *golf* (голф), *match* (натпревар), *derby* (дерби), или како калки *calcio d'angolo* (корнер).

Англискиот јазик има многу големо влијание врз јазикот во фудбалот. Самиот фудбал како спорт се јавува во Англија во втората половина на XIX век, а оттаму е пренесен во Италија од страна на англиските трговци и морнари. Доказ за тоа е и името на првиот италијански фудбалски клуб *ilGenoaCricketandFootballClub*¹ формиран во 1893 година од страна на Англичаните. Некои од англиските термини со тек на време исчезнале, но сепак многу од нив се основа на италијанската фудбалска лексика.

Функционални стилови

Функционалните стилови претставуваат прилично нова област во лингвистиката и денес владеат многу различни мислења во однос на: поимот и дефинирањето на функционалниот стил, критериумите за раслојување на функционалните стилови еден од друг како и нивната внатрешна диференцијација.

Да се даде точна дефиниција за поимот функционален стил која ќе ги задоволи сите критериуми е многу сложено. Самиот термин, не само кај нас, туку и во другите јазици е предмет на научна дискусија. Во италијанскиот јазик се користат следните термини за означување на функционалниот стил: *linguaggispeciali* и *linguespeciali* се среќаваат кај Девото, Кортелацо и Беруто; Бекарија и Дардано го користат терминот *linguaggisetoriali*; Балбони го употребува поимот *microlingue*; Беруто, Дардано, Берета и Сабатини го користат исто така и терминот *sottocodici*; *lingueperscopispeciali* се среќава во школата на Де Мауро; *linguespeciali* или *sottocodicicaj* Собреро (Coveri, Diadori 1998: 172). Меѓутоа, како што забележува Собреро во својот труд *Introduzioneall'italianocontemporaneo*, сите овие термини се однесуваат на еден ист лингвистички феномен. Во германскиот јазик, според лингвистот Ранко Бугарски (Bugarski 1986: 25), германскиот термин *Fachsprache* (стручен јазик) е најсоодветен и најточен. Во македонскиот јазик се користи терминот *функционални стилови* (Минова-Ѓуркова 2003: 205) кои отпрвин биле разгледувани како структурни изрази на функцијата на јазикот (комуникативна, естетска, итн.), а потоа како јазични варијанти условени од специфичноста на одделна социјална сфера на активност и комуникација (секојдневие, уметност, научно сознание, социополитички живот и сл.).

¹ Клубот се нарекува *ilGenoa* поради тоа што Англичаните кои го основале клубот во 1893 година подобро го изговарале името на градот Џенова без „в“.

Во нашиот труд се одлучивме за употреба на терминот функционален стил, но укажуваме и на фактот дека може да се зборува и за јазик, за вид јазичен израз, за јазична варијанта, за стручен јазик, и сл. Функционалниот стил се должи на фактот дека можеме да зборуваме за раслојување на јазикот, т.е. за фактот дека секој говорител на еден јазик, во зависност од ситуацијата во која се наоѓа, помалку или повеќе свесно одбира од јазичните средства такви што одговараат, според него, на дадената ситуација. Секоја индивидуа различно се однесува и различно комуницира кога се наоѓа дома, на работното место, на факултет, меѓу пријателите и сл. Функционалните стилови служат за задоволување на индивидуални и социјални потреби на единката во општеството. Тие имаат свој развоток зашто го следат развотокот на општеството и на јазикот. Иако секој функционален стил располага со сопствен систем, сепак нема остра граница меѓу функционалните стилови.

Исто така постојат разлики и во дефинирањето на поимот функционален стил.

Бранко Тошовиќ зборува за функционалностилска диференцијација на јазикот и функционалните стилови ги карактеризира како системски реализации на јазикот во определени области на човековата дејност, условени од надворешнојазични фактори, но со сопствена внатрешнојазична реализација, со сопствени карактеристики и со покуса или подолга традиција. Тошовиќ нагласува: „ако е стилот во јазикот, јазикот во човекот, а човекот во општеството, тогаш јазикот, човекот и општеството претставуваат суштествени определувачи на функционалните стилови: јазикот со своите функции и можности, човекот со интелектуалните карактеристики и општеството со разновидните дејности и односи.“ Овие фактори ги гледаме во систем на меѓусебно дејствување: човекот дејствува на општеството, но и тоа на него; човекот дејствува на јазикот, но истовремено мора да ги почитува неговите правила ако сака без пречка да се разбере со другите членови на заедницата; јазикот, пак, го одразува карактерот на дадена заедница, нејзината традиција и култура и, на извесен начин, влијае на неа. Овие односи претставуваат услов за создавање функционални стилови, зашто човекот употребува различни средства од јазикот што го владее во различни области од својата дејност и во различни ситуации и тој тоа го прави, во најголем број случаи, свесно.

Италијанскиот лингвист Кортелацо (Cortelazzo 1992: 56) ја дава следната дефиниција за функционалните стилови: „функционалниот стил е функционална варијанта на еден природен јазик која зависи од една област на знаења или од една сфера на специјалистички активности која

се користи од страна на една потесна група говорители со цел да ги задоволат комуникативните потреби од таа специјалистичка област.²

Во оваа дефиниција акцентот се става на категоријата на луѓе кои го употребуваат овој јазик, но за разлика од другите варијанти на дијалектската варијација кај кои одлучувачки се карактеристиките на луѓето кои ги употребуваат, овде тие се поврзани со аргументот, контекстот и начините на употреба на јазикот.

Вистинскиот функционален стил или јазик секогаш е поврзан со стручното лице затоа што бара целосна јасност на поимите и изразите. Доколку се користи од нестручни лица јазикот ја губи непосредната врска со стручните мисли, поими и искази и го губи суштинскиот дел од својата содржина и прецизност. Нестручните лица при комуникација ги опфаќаат појавите, процесите и состојбата на работите само површно и не ја исцрпуваат достигнатата состојба од познавањата. Затоа може да се заклучи дека нестручните лица можат да бидат само дел од функционалниот јазик затоа што не го користат најкомпетентно и најсоодветно.

Функционалните стилови се реализираат пред сè со јазични средства, односно во говорот, и затоа треба да се зборува за јазичните карактеристики на секој функционален стил. Функционалните стилови се разликуваат меѓу себе затоа што ја задоволуваат потребата на човекот за општење во различни области и зависат, во нивни рамки, од повеќе фактори-условувачи, како што се, на пример: темата, адресатот, адресантот, ситуацијата на општењето и сл.

Секој функционален стил располага со своја норма. Отстапувањата од таа норма се забележуваат во рамките на секој стил, но на нив различно се реагира.

Основни карактеристики на секој функционален стил се: прецизност, објективност, генерализација, едноставност, информативност, емотивна неутралност, недвосмисленост, логичност, како и употреба на дефинирани технички термини, симболи и фигури.

Јазикот во фудбалот

Јазикот во фудбалот е дел од т.н. *linguesettoriali* затоа што располага со мал дел на специјализирани термини и користи голем дел од лексиката на општиот јазик, како и од лексиката на другите функционални стилови.

Фудбалскиот јазик располага со своја специјализирана лексика која во најголем број е преземена од англискиот јазик, но исто така фудбалската

² Una lingua speciale è una varietà funzionale di una lingua naturale, dipendente da un settore di conoscenze o da una sfera di attività specialistici, utilizzata, nella sua interezza, da un gruppo di parlanti più ristretto per soddisfare i bisogni comunicativi di quel settore specialistico. (превод: авторот)

терминологија се заснова и на општиот јазик како и на јазикот на други функционални стилови и потстилови. Јазикот во фудбалот го користат стручни лица кои се занимаваат со овој спорт, но исто така и групи на луѓе со различен степен на образование, различни дејности и различни комуникативни цели.

Во италијанскиот јазик можеме да констатираме дека јазикот во фудбалот се јавува уште со појавата на првите праигри од кои се развил денешниот фудбал, меѓутоа вистинската фудбалска терминологија почнува да се создава со пренесувањето на фудбалот во Италија од Англија во периодот на втората половина на XIX век.

Јазикот во фудбалот за прв пат е истражуван од Џакомо Девото во неговиот труд *Linguespeciali: lecronachedelcalcio*, кој е објавен во првиот број на списанието *Linguanostra*. Овој труд претставува основа за сите понатамошни проучувања во областа на јазикот на фудбалот. Девото е првиот кој го анализираше јазикот во фудбалот, наведувајќи ги правилата кои треба да ги следи овој јазик:

Јазикот што опишува еден натпревар треба во суштина да има мал број на технички термини кои се во согласност со можностите и навиките на фановите; да знае да ја пренесе, на фантастичен и емотивен начин, шаховската алгебра на движењата на топката коишто не можат да се изнесат со 22 знака колку што е бројот на играчите; да е во согласност со натпреварувачкиот менталитет, кој понекогаш е борбен и херојски, на екипната игра чија цел мора да се постигне по секоја цена; да содржи разумни граници на таа борбеност и тоа херојство, поради тоа што се подразбира дека по 90-те минути игра сите сме ненавредени граѓани.³

Карло Башета (Bascetta 1962) во своето дело *Illinguaggiosportivocontemporaneo* посветува еден обемен дел на фудбалската лексика. Исто така има и други истражувачи кои се занимавале со лексиката во фудбалот, како на пример, Ланфранко Карети, Марио Медичи, Џузепе Франческато, Лучано Грациузо, и др. Сите имаат објавено статии во лингвистичкото списание *Linguanostra*.

Научниот труд на Карети (Caretti 1951) е посветен на односот меѓу странската и италијанската фудбалска терминологија. Франческато

³ La lingua che descrive una partita deve infatti: avere un minimo di tecnicismo corrispondente alle possibilità e alle abitudini degli appassionati; sapere trasferire su un piano fantastico e emotivo l'algebra scacchistica dei movimenti del pallone che non possono esser evidentemente riferiti con un seguito di ventidue sigle quanti sono i giocatori; corrispondere alla mentalità agonistica talvolta guerresca ed epica, del gioco di squadra in lotta per uno scopo da raggiungersi a qualsiasi costo; contenere i limiti ragionevoli di questa bellicità e questa epicità, per il motivo sottinteso che dopo i 90 minuti siamo tutti quanti cittadini inoffensivi. (превод: авторот)

(Francescato 1972) се концентрира на граматичкиот род на фудбалските екипи, додека Грациузо (Graziuso 1973) прави анализа на некои нови термини кои навлегле во фудбалската терминологија во периодот од 1970 до 1973 година.

Сепак, најистакнат истражувач на јазикот на фудбалот е Марио Медичи (Medici 1959), автор на неколку кратки, но богати есеи објавени во списанието *LinguaNostra: dallecronachedelcalcio*. Тука авторот ги обработува етнонимите кои се користат за именување на фудбалските екипи и нивниот состав, а исто така прави и анализа на метафоричките изрази.

Првиот речник за фудбалот *Dizionario del calcio italiano: milleparole da Abatino a Zona Uefa* е издаден во 1990 година, а автор е Лука де Фјоре. Во овој речник авторот го употребува терминот *calcese* за да го означи јазикот во фудбалот и истиот го дефинира на следниот начин: „јазик, кој не е одвоен од другите, збогатен со изрази од секојдневието и од фантазијата на оној кој, ден по ден создава нови изрази гледајќи внимателно 22 млади како трчаат по топката полни со ентузијазам.“⁴

Заемки во фудбалската лексика во италијанскиот јазик

Лексиката на еден јазик се збогатува преку создавање нови зборови од основниот, постоечкиот лексички фонд на јазикот со додавање одредени афикси на коренот на основниот збор или преку позајмување зборови од некој странски јазик.

Процесот на позајмување претставува предмет на интерес на многу лингвисти како во минатото така и во денешно време, а е резултат на меѓусебниот контакт на јазиците.

Зборовите кои се позајмуваат од еден јазик и навлегуваат во употреба на друг јазик се нарекуваат заемки. Овој термин е општо прифатен во меѓународната лингвистичка терминологија. Во италијанскиот јазик, терминот заемка (*prestito*) се појавува во 1952 година во делото на Таљавини „*Потеклото на неолатинските јазици*“ како лингвистички термин што означува техника на прифаќање странски лексеми.

Роберто Гусмани (Gusmani 1986) ја дефинира заемката на следниот начин: *заемката претставува феномен на интерференција кој е поврзан со контактот и со заемното влијание на различни јазици, каде под „јазици“ треба да се подразберат не само националниот јазик, литературниот и слично, туку и индивидуалните јазици кои се својствени*

⁴ Calcese: un linguaggio, ma non a parte, non separato, arricchito dal parlare quotidiano e dalla fantasia di chi, giorno dopo giorno, crea nuove espressioni osservando ventidue giovanotti correre entusiasti dietro un pallone. (превод: авторот)

за секој говорител. Всушност, збогатувањето на која било лингвистичка традиција под влијание на друга претставува заемка.⁵

Заемките како производ на процесот на преземање на еден јазичен израз од еден странски јазик се јавуваат во оние случаи во кои во сопствениот јазик нема ознака за новонастанатата работа односно појава. Како резултат на овој процес се добиваат нови резултати кои можат да се поврзат на најразлични начини со странскиот и мајчиниот јазик.

Феноменот на заемање, карактеристичен за секој јазик, е резултат на некои екстралингвистички причини, како на пример:

- контактите меѓу луѓето кои можат да бидат од културен, воен или економски карактер. Луѓето од различни јазични средини при контактите со другите народи придонеле за преземање на одредени предмети и појави. Најчесто, заемката се однесува на поим или појава што не постои во јазикот примател. Така, на пример, Италија има преземено голем број термини од францускиот јазик поради географската близина со Франција како и богатата културна традиција на оваа земја. Швајцарскиот романист Ернст Таполе го нарекол овој тип заемки *заемки од неопходност* или „*prestididinecessità*“, според потребата да му се најде име на странскиот предмет или појава, иако можеби и во другиот јазик постои постои адекватен збор за тој предмет или појава.

- културната надмоќ што еден јазик ја има над другите. Во историјата на светот неколку јазици имале универзално значење како носители на културата: класичниот кинески јазик, санскритот, арапскиот, грчкиот, латинскиот и старословенскиот јазик. Од денешните јазици, само англискиот јазик би можел да влезе во групата на овие јазици даватели. Така, на пример, фудбалската терминологија во италијанскиот јазик е во најголем број од англиско потекло затоа што фудбалот како спортска игра се јавува во Англија во втората половина на XIX век, а подоцна е пренесен во Италија.

- економичноста и јасноста на странскиот збор над домашниот, меѓутоа сепак има и примери каде заемката го прави јазикот сложен и помалку ефикасен.

- социолошко-психолошки причини и фактори на позајмувањето односно престижната вредност со странското изразување - овде се мисли, од една страна на склоноста на индивидуите да ги употребуваат заемките како јазично средство со кое сакаат да постигнат поголем престиж, поголема научност, поубава звучност, но исто така, од друга страна, се зема предвид комуникативната актуелност на означениот поим.

⁵ Con prestito si suole indicare il fenomeno di interferenza connesso col contatto e col reciproco influsso di lingue diverse, ove per „lingue“ si dovrebbero intendere non solo quelle letterarie, nazionali e così via, ma anche quelle individuali, proprie di ciascun parlante. Infatti l'arricchimento di una qualsiasi tradizione linguistica sotto l'influsso di un'altra costituisce un caso di prestito. (превод: авторот)

- техничката и културната меѓународна соработка на сите полиња, зголемената преводна дејност и политичката и економската испреплетеност на народите. Во оваа област најчесто се зборува за интернационализми, а не за туѓи зборови.

Заемките и туѓите зборови претставуваат значаен и незаменлив дел од лексиконот на јазикот во фудбалот. Тие се живи сведоци за контактите со другите народи чие лексичко богатство се прима во сопствената земја. Заемките дејствуваат како огледало на културната и стручната размена и со тоа исто така го рефлектираат ставот на општеството спрема новините што се случуваат.

Еден туѓ збор може да биде добар и корисен бидејќи стручното лице може да се изрази пократко и појасно. Употребата на туѓите зборови во стручните текстови во фудбалот е оправдана и нужна бидејќи со нивно користење стручните лица ја покажуваат својата стручна подготвеност. Стручните лица секако треба да ја владеат стручната лексика, односно термините, со што заемката остава подобар впечаток.

Во јазикот на фудбалот многу често се користат заемки од некој странски јазик поради постигнување на разни стилски или психолошки цели. Спортските новинари во своите статии употребуваат многу англицизми затоа што сметаат дека текстот звучи помодерно и попрестижно и полесно можат да го убедат читателот во тоа што го напишале. Исто така, од гледна точка на стилот, фудбалските статии се карактеризираат со голем број повторувања на одредени термини, па така со употреба на странскиот термин се избегнува монотонија на текстот. Така, на пример, за да се избегне повторување на италијанскиот термин *calcio d'angolo* (корнер), истиот може да се замени со англискиот синоним *corner*.

Во принцип, јазикот не може да се ослободи од заемките, но треба да се користи следново правило:

- доколку има добар, соодветен збор на мајчиниот јазик, да не се прифаќа заемката
- доколку заемката е веќе прифатена, не мора по секоја цена да се бара по нејзин супститут на мајчиниот јазик
- доколку постои веќе и заемка и нејзин синоним на мајчиниот јазик, предност да му се даде на зборот од домашно потекло.

Лингвистите се согласуваат со ова правило, но сепак, се поставува прашањето кои заемки се непотребни, а кои зборови постојат како добра замена? Тие сметаат дека во еден „неутрален, висок јазичен стил“, би било подобро заемките да се стават во што е можно помала мера.

Зборовите во функционалните јазици се позајмуваат кога има потреба од нови поими и обично се земаат како целини, па фонетски,

морфолошки и лексичко-семантички се адаптираат на јазичниот систем на јазикот-примател и со време го губат призвуокот на туѓ збор.

Позајмените лексички единици по завршувањето на еден временски период од моментот на нивното инфилтрирање до оној условен момент на делумна или целосна адаптација во системот на јазикот-примател, значат придонес во збогатувањето на речникот на тој јазик.

Видови заемки

Традиционалната лингвистика ги дели сите заемки според степенот на одомаќеност во јазикот што ги прифаќа, т.е. според тоа дали се асимилирани, а делумно и по субјективното чувство на говорителот, на две категории кои името го добиле според германските термини (Саржоска 2009: 70):

- Fremdwörter (forestierismi) странски или туѓи зборови – зборови преземени од други јазици кои ортографски, а понекогаш и фонолошки, во потполност не се интегрирани кон јазикот-примател. Филиповиќ (Filipović 1986) под туѓи зборови подразбира зборови кои ги задржале фонемските елементи по што се разликуваат од домашните зборови.

- Lehnwörter (prestiti) или заемки – зборови кои се прилагодиле на фонолошкиот систем на јазикот-примател и повеќе не се чувствуваат дека се од странско потекло. Многу позајмени зборови се преземени во овој јазичен систем и денес на нив не се гледа како на туѓи зборови.

Горенаведената поделба на туѓи зборови и заемки никогаш не нашла целосна примена во практиката затоа што границата меѓу туѓите зборови и заемките е многу неодредена.

Според една традиционална поделба на Таполе заемките можеме да ги поделиме во две групи:

- prestitidinessità (заемки од неопходност) – овие заемки служат за именување на нови предмети и појави. Запознавањето нови земји неизбежно носи со себе и запознавање на нови предмети, производи, животни, јадења и сл. кои претходно биле непознати. При тоа, многу е полесно заедно со новиот предмет да се внесе во употреба и неговото име.

- prestitidilusso (луксузни заемки) – овие заемки Таљавини (Tagliavini 1952) ги нарекува уште и „*prestitidimoda*“. Станува збор за странски зборови за кои веќе постои синоним во јазикот-примател.

Меѓутоа, и оваа поделба е многу едноставна и недоволно јасна. Секој јазик располага со свои сопствени јазични средства за создавање зборови за новите предмети и појави без да позајмува зборови од некој странски јазик, т.е. заемката не е никогаш неопходна во апсолутна смисла. Исто така, некои луксузни заемки се целосно непотребни затоа што може да имаат нијанси во значењето кои не би можеле поинаку да се пренесат.

Врз основа на приспособувањето, разликуваме:

- адаптирани или интегрирани заемки – станува збор за странски зборови кои фонолошки и морфолошки се интегрирани во јазикот примател и тешко може да се препознаат и да се разликуваат од зборовите од автохтониот лексички репертоар. Тоа значи дека овие заемки имаат италијански изговор и графија, а исто така се менуваат во род и број како и италијанските зборови. На пр. *debutto* (деби) од францускиот збор *début*. Најчесто се работи за заемки кои навлегле во италијанскиот јазик во периодот меѓу XVIII и XIX век.

- неадаптирани или неинтегрирани заемки – овој тип заемки ја сочувале својата првобитна форма. На пр. *sport*(спорт), *club*(клуб), *pressing*(пресинг игра). Што се однесува до нивниот изговор во италијанскиот јазик, некои од нив го имаат задржано оригиналниот изговор, додека други се изговараат на италијански начин.

Посебен вид на заемка е калката која може да се дефинира како буквален превод на збор или израз од друг јазик, односно неологизам формиран од лексички елементи веќе присутни во јазикот, но моделиран врз основа на странски модел, на пр. *autorete* или *autogol*(автогол)врз основа на англискиот модел *owngoal*.

Заемки од англискиот јазик

Извори за единиците во нашиот корпус се италијанските спортски весници „*Lagazzettadello sport*“ (GdS) и „*Corrieredello sport*“ (CdS). Предмет на нашата анализа беа и англиските заемки во фудбалската лексика во италијанскиот јазик во списанијата за фудбал „*Guerinsportivo*“ (GS), „*ForzaMilan*“ (FM) и „*HurràJuventus*“ (HM).

Фудбалската лексика во италијанскиот јазик најмногу содржи заемки од англискиот јазик поради фактот што фудбалот како спортска игра се јавува во Англија во втората половина на XIX век. На почетокот на овој век, во италијанската лексика сè уште биле во употреба домашните фудбалски термини и секоја употреба на англицизам била претходена од дополнителни објаснувања. Подоцна ситуацијата се сменила, и во јазикот на фудбалот навлегле голем број на англиски термини. Меѓу првите англиски термини кои навлегле во италијанскиот јазик бил терминот *football* (во 1888 година во Торино се формира *laFederazioneitalianafootball* која подоцна го менува името во *FederazioneItalianagiocodelcalcio*⁶).

При анализирањето на корпусот составен од италијански спортски весници и списанија, како и интернет страни на фудбалски клубови и спортски асоцијации, најдовме само на неадаптирани англицизми кои се употребуваат во фудбалската лексика на италијанскиот јазик и истите ги поделивме на две групи: заемки од неопходност и луксузни заемки.

⁶ Превод: Италијанска фудбалска асоцијација

Заемки од неопходност

derby (дерби) – фудбалски натпревар меѓу две екипи кои се од ист град или ист регион (Zingarelli 2006). Оваа заемка се појавува во фудбалските весници релативно доцна, поточно во 1929 година. Во италијанскиот јазик не постои еквивалент за овој термин.

„На pesato più la sconfitta del *derby* o la sconfitta contro la Juve?“ (GdS)

(Потежок беше поразот на дерби натпревар или поразот од Јувентус?)

dribbling (дриблинг) – Професорот Вангел Симев (Симев 2005: 54) ја дава следната дефиниција за овој термин: изведување на лажно движење за да се повлече одбранбениот играч во погрешна насока и да се дојде во подобра позиција. Овој термин е толку навлезен во италијанскиот јазик што веќе се однесува како комплетно италијански збор.

„Sartor è gravemente colpevole in occasione del gol di Alenichev, che lo salta troppo facilmente con un *dribbling*.“ (GdS)

(Сартор е виновен за голот на Аленичев, кој лесно го прескокна со дриблинг.)

outsider (аутсајдер) – оваа заемка се употребувала во трките со коњи, а оттаму е пренесена и во фудбалот. Означува натпреварувач кој не е меѓу фаворитите односно најдобрите (Zingarelli 2006).

„L'*outsider* spuntato nelle ultime ore è Emiliano Bonazzoli.“ (GdS)

(Аутсајдерот кој се појави во последните минути е ЕмилијаноБонацоли.)

pressing (пресинг) – пресингот претставува еден вид агресивна одбрана која овозможува брза промена на резултатот и пресврт во играта. Оваа замена е целосно навлезена во италијанската фудбалска лексика и не е регистриран италијански еквивалент за истата.

„Il *pressing* degli slovacchi li ha impauriti.“ (CdS)

(Пресингот на Словаците ги уплаши.)

stop (стоп) – се работи за заемка која во фудбалот означува сопирање на топката со ногата или со телото (Zingarelli 2006).

„Questo tipo di *stop* capita frequentemente durante una partita.“ (GdS)

(Овој тип на стоп многу често се случува за време на натпреварот.)

Stopper (стопер или централен бек) – заемка која е изведена од основниот збор *stop*, а се однесува на улогата на играчот или стопер. Станува збор за одбранбен играч чија задача е да го покрива центарфорот, како најистурен и најопасен напаѓач, и да не му дозволи да дојде во позиција за изведување удар во гол (Симев 2005: 34).

„Lo staff medico dell'Inghilterra ha recuperato il 29enne *stopper* del Tottenham.“ (GdS)

(Медицинскиот тим на Англија го врати во игра дваесет и девет годишниот стопер на Тотенхем.)

Луксузни заемки

back (бек) – во италијанскиот јазик постои терминот *terzino* кој на почетокот се употребувал паралелно со англискиот термин, за подоцна целосно да го замени. Бекот е играч од третата линија чија задача е да ги контролира противничките шпиц играчи. (Zingarelli 2006)

„Il Lecce ha preso dall'Inter il *terzino* Donati.“ (GdS)

(Лече го зема од Интер бекот Донати.)

cross (долга попречна топка) – оваа заемка значи удар на топката од страничните делови на теренот кон центарот (Zingarelli 2006). Италијанскиот еквивалент на оваа заемка е терминот *traversone*, меѓутоа многу почесто се сретнува англискиот термин.

„Due *cross* parati da Villar per la Nuova Zelanda.“ (CdS)

(Виљар одбрани две долги попречни топки за екипата на Нов Зеланд.)

„*Traversone* di Pepe dalla destra per Martinez.“ (HJ)

(Долга попречна топкана Пепе од десно за Мартинез.)

goal (гол) – една од најзастапените заемки во италијанските спортски весници. Во италијанскиот јазик го има задржано англискиот изговор /*ingl.* `goul/, но има промени во графијата, односно се пишува *gol*. За оваа англиска заемка се користи исто така и италијанскиот еквивалентот *rete*.

„La *rete* della vittoria è stata opera di Vladimir Jugovic al 5° *gol* stagionale.“ (CdS)

(Голот за победа беше дело на Владимир Југович со петтиот гол во сезоната.)

leader (лидер) – оваа заменка на почетокот се употребувала во трките со коњи и го означувала коњот кој е на чело на трката. Подоцна овој термин се префрлува и во другите спортски дисциплини за да го означи спортскиот шампион односно екипата или спортистот кои го заземаат првото место. Во италијанскиот јазик се употребува и сложенката *capolista*.

„Bergomi festeggia il record con un'altra prova da *leader*.“ (CdS)

(Бергоми го прославува рекордот со уште една потврда како лидер.)

penalty (пенал) – во спортот значи казна, а во фудбалот пенал (Zingarelli 2006). Италијански еквивалент е сложенката *calciodirigore* или скратената форма *rigore*. При анализата на нашиот корпус забележавме дека подеднакво се употребуваат и двата термина.

„L'atalantino calcia un *penalty*.“ (GdS)

(Фудбалерот на Аталанта изведува пенал.)

„Il *rigore* parato vale 3 punti.“ (GdS)

(Одбранетиот пенал вреди 3 поени.)

ranking (ранг листа) – оваа англиска заемка се употребува за да го замени италијанскиот еквивалент *classifica*, но во нашиот анализиран материјал најчесто на примери само со англискиот збор.

„Oggi è ancora 5^a nel *ranking* Fifa, ma dopo il Mondiale uscirà dalle prime dieci.“ (GdS)

(Денес е сè уште на петтото место на листата на Фифа, но по Мундијалот ќе испадне од првите десет.)

Калки од англискиот јазик

Посебен вид на заемки се калките кои претставуваат буквален превод на збор или израз од друг јазик. При тоа се добиваат нови зборови формирани од лексички елементи што се веќе присутни во јазикот, меѓутоа врз основа на странски модел. Кај сите калки што ги сретнавме во нашиот корпус имаме семантичко (значенско) и структурално совпаѓање со англискиот термин. Исклучок прави италијанската сложенка *segnalinee* или *guardalinee* (помошен судија) која претставува калка на англискиот термин *linesman*, меѓутоа италијанскиот термин се состои од глагол и именка во множина, додека англискиот е составен од две именки од кои едната се совпаѓа и значенски и морфолошки со италијанската именка.

autorete или *autogol* (автогол) – станува збор за калка на англиската сложенка *owngoal*.

„Domenica sono state segnate 179 reti, 105 in casa, 74 in trasferta, 24 su rigore, 2 su *autorete*.“ (GdS)

(Во неделата беа постигнати 179 голови, 105 на домашен терен, 74 во гости, 24 од пенал, 2 автогола.)

calcio d'angolo (корнер) – оваа сложенка претставува калка на англискиот термин *corner* и многу често се јавува во скратената форма *angolo* од каде може да забележиме дека се работи за буквален превод на англискиот термин *corner*.

„Il vecchio ballerino della bandiera del *corner*.“ (GdS)

(Стариот балетан од корнер знаменцето.)

centravanti (центарфор) – претставува калка на англиската сложенка *centre-forward* или играч кој се движи претежно по средината на шеснаесетникот и кој поседува големи реализаторски способности. (Симев 2005: 18)

„Volevo fare il *centravanti*, ma l'allenatore mi disse: «sei troppo alto, il tuo ruolo è il portiere.»“ (GdS)

(Сакав да бидам центарфор, но тренерот ми рече: «премногу си висок, ќе играш во улога на голман.»)

centrocampo (центар на теренот) – станува збор за калка на англискиот збор *midfield*.

„Il *centrocampo* non ha costruito un'azione decante.“ (CdS)

(Играчите од централниот дел не создадоа достоинствена акција.)

centromediano (центархалф) – оваа калка е формирана врз основа на англискиот модел *centre-half*, играч кој е во улога на диригент со задача да им помага на бековите во заедничкото чување на противничките шпиц играчи, заедничкото одземање на топката, чувањето грб, преземањето на играч и др. (Симев 2005: 79).

„Cecilio Pisano, fu ottimo *centromediano* del Liguria e della Sanremese“ (GdS)

(Чечилио Пизано беше одличен центархалф на Лигурија и на Санремезе.)

mediano (халф) – се работи за калка на англискиот термин *half* кој се употребувал во италијанскиот јазик сè до 30-те години кога бил дефинитивно заменет со италијанскиот термин *mediano*. Халфот е играч од втората линија (Zingarelli 2006).

„Dunga era una buona sintesi dei due *mediani* brasiliani.“ (GdS)

(Дунга беше добра синтеза на двата халфа од Бразил.)

mezz'ala (полукрило) – се работи за калка формирана врз моделот *wing-half*.

„Al suo fianco il giovane Ramires, *mezzala* offensiva, contro il Cile è stato in grado di partire dal centro del campo.“ (GS)

(До него младиот Рамирес, напаѓачкополукрило, против Чиле беше во состојба да тргне од центарот на теренот.)

segnalinee или *guardalinee* (помошен судија) – овие сложенки претставуваат калки на англицизмот *linesman*.

„Al 40' Quagliarella ha segnato il pari, ma il *guardalinee* ha visto un fuorigioco quasi impercettibile.“ (CdS)

(Во 40-та минута Кваларела постигна израмнувачки гол, но помошниот судија досуди речиси незабележителен офсајд.)

sparare (шутира) – овој термин е калка на англискиот глагол *shoot*.

„Anche l'argentino Carboni spara dalla distanza mandando il pallone a fondo campo.“

(CdS)

(И Аргентинецот Карбони шутира од далечина фрлајќи ја топката на крајот од теренот.)

Заклучок

Целта на нашето истражување беше да се идентификуваат и да се анализираат лексичките фудбалски термини во италијанскиот јазик кои се преземени од англискиот јазик, со цел преку овој труд да се даде допринос во збогатувањето на науката за јазикот во делот на обработка на лексиката

на функционалните стилови, бидејќи фудбалот претставува сфера на италијанското секојдневие и мора термилошки да се дефинира.

Најпрво беше неопходно да се дефинира поимот функционален стил и да се опишат карактеристиките на истиот. Заклучивме дека во италијанскиот јазик не постои еден универзален термин кој би го користеле сите лингвисти за именување на овој лингвистички феномен, а исто така е многу тешко и да се дефинира истиот.

Ги разгледавме различните дефиниции и различните ставови на лингвистите во врска со функционалните стилови. Од многуте термини се одлучивме за терминот функционален стил бидејќи станува збор за начин на употреба на јазикот во зависност од тоа каква функција врши тој во општеството, во културата, во комуникативната ситуација. Функционалниот стил претставува разновидност на јазикот во која тој се јавува во определена сфера од општествено-говорната практика на луѓето. Основна карактеристика на секој функционален стил е специјализираната лексика и присуството на стручни термини.

Она што е карактеристично за јазикот во фудбалот е неговата лексика која во најголем број е позајмена од англискиот јазик. Станува збор за термини кои се преземени од овој странски јазик каконеинтегрирани заемки, што значи навлегле во италијанскиот јазик во својата првобитна, оригинална форма. Ова го објаснивме со фактот дека Англија е лулката на фудбалот, а исто така англискиот јазик се наметнува како светски јазик како резултат на глобализацијата и интензивирањето на контактите со англоамериканската култура. Собраните заемки ги поделивме во две групи: заемки од неопходност и луксузни заемки. Заклучивме дека само за мал дел англиски заемки не постои италијански еквивалент, додека останатите можат да се заменат со синоним од италијанскиот јазик. Меѓутоа, и покрај тоа, Италијанците почесто ги користат англиските термини под влијание на медиумите, а со цел да се привлече вниманието на читателот или гледачот, како и од престиж.

Во делот на заемките ги вклучивме и калките кои исто така се создадени по модел на англиските термини.

Проучувањето на фудбалските термини во ова истражување доведува до заклучок дека голем дел од зборовите и изразите кои се користат во фудбалот во италијанскиот јазик се резултат на процесите на јазичното позајмување.

Литература

- Таљавини 1952: С. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Roma.
- Минова-Ѓуркова 2003: Л. Минова-Ѓуркова, *Стилистика*, Скопје: Магор.
- Саржоска 2009: А. Саржоска, *Италијанизмите во македонскиот јазик*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Симев 2005: В. Симев, *Современа фудбалска тактика*, Скопје: Друштво за консалтинг БС.
- Шремпф 2009: Л. Г. Шремпф, *Рекламите на италијански и нивната примена во наставата по италијански како странски јазик*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Башета 1962: С. Bascetta, *Illinguaggiosportivocontemporaneo*, Firenze: Sansoni.
- Бекарија 1973: G. L. Beccaria, *Linguaggi settoriali e lingua comune*, Milano: Bompiani.
- Беруто 1995: G. Berruto, *Fondamenti di sociolinguistica*, Bari: Laterza.
- Грациузо 1973: L. Graziuso, *Nuova terminologia calcistica*, Lingua nostra XXXIV.
- Медичи, Пројети 1992: M. Medici, D. Proietti, *Il linguaggio del giornalismo*, Milano: Mursia.
- Сенсини 1997: M. Sensini, *La grammatica della lingua italiana*, Milano: Mondadori.
- Сериани 2005: L. Serianni, *Grammatica italiana – Italiano comune e lingua letteraria*, Torino: UTET.
- Тошовић 1988: В. Тоšović, *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo: Svjetlost.
- Барба 2007: В. Barba, *Un antropologo nel pallone*, Roma: Meltemi.
- Брера 1972: G. Brera, *Il mestiere del calciatore*, Milano: Mondadori.
- Карети 1985: G. F. Caretti, *Lingua e Sport*, Firenze: Vallecchi.
- Кортелацо, Соли 1992: M. Cortelazzo, P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- Пивоти 2004: G. Pivotti, *Dizionario-glossario del gioco del calcio*, Città di Castello: Edizioni Nuova Prhomos.
- Сабатини, Колети 2007: F. Sabatini, V. Coletti, *Dizionario della lingua italiana*, Milano: Rizzoli.
- Скотини 2006: P. Scotini, *Il dizionario del calcio in sei lingue*, Milano: Mondadori.
- Сингарели 2006: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- <<http://www.gazzetta.it>
- <<http://www.corrieredellosport.it>
- <<http://www.forzamilan.it>
- <<http://www.hurràjuventus.it>
- <<http://www.guerinsportivo.it>

⟨<http://www.brera.net>

⟨<http://www.lega-calcio.it>

⟨<http://www.accademiadellacrusca.it>

⟨<http://www.etimo.it/gifpic/02/3bfd99.png>

IMPERCEPTIVNA PERCEPCIJA MODALNOG GLAGOLA TREBATI U SRPSKOM JEZIKU I POREĐENJE SA KORRESPONDENTOM SOLLEN U NJEMAČKOM JEZIKU NA PRIMJERIMA NOVINSKIH IZVJEŠTAJA

Uvodne napomene

Veliki dio medijskog prostora pripada danas, u vremenu globalizacije, senzacionalističkim temama,¹ koje imaju za cilj da privuku pažnju javnosti i osiguraju veći uspjeh na tržištu. Košir (1998: 8) naglašava da novac „donose senazacije i afere, razotkrivanje privatnosti i delikatnih posebnosti. Tržište potiče robu takve vrste. Tržnica pokazuje što se može dobro prodati, a ne ono što je kvalitetno, dobro, što želi novinarska etiketa i drugi standardi kvalitetne, profesionalne medijske produkcije.“

Štampani mediji imaju kroz istoriju tradicionalno zadatak da privuku pažnju čitaoca, ali i da pri tome izvještavaju objektivno i poštuju novinarske kodekse, što nije nimalo jednostavan zadatak. Često novinari moraju da plasiraju aktuelne, ekskluzivne informacije, bez dodatnih provjera o tačnosti i izvoru same informacije. Svjedoci smo učestalih tužbi zbog klevete, što je dokaz da se često objavljuju neprovjerene informacije, a samim tim postavlja se i pitanje kako sam autor može da se ogradi od takvih informacija. Prilikom izvještavanja autor zauzima prema informacijama koje prenosi određeni stav. Stavovi se formiraju na osnovu autorovog znanja, odnosno saznanja. Svako govornikovo kvalifikovanje prema istinitosti propozicije označava epistemičku modalnost. Prema Piperu i dr. (2005: 643), epistemička modalnost² „predstavlja stepenovanu kvalifikaciju uverenosti govornog lica u istinitost onoga što je označeno

* mladen.papaz@gmail.com

¹ „Masovni mediji vrve senzacionalizmom, neprovjerenim informacijama, izmišljenim intervjuima, promovisanjem dvojakih društvenih vrijednosti. Vrlo se često (...) susrećemo s vijestima sumnjivog porijekla, direktnim krivotvorinama ili namjernim podvaljivanjem“ (*Malović, Ricchiardi, Vilović 1998: 34*).

² Babićeva (2012: 117) naglašava da epistemička upotreba označava: „...modalnost znanja koja se oslanja na govornikovu pretpostavku ili procjenu, uvjerenost ili neuvjerenost u istinitost izrečenog iskaza. Modalni stav je uvijek subjektivan i može da izražava različite stepene kao što su mogućnost („moguće je da je tako“), uvjerenost („vjerujem da je tako“) ili sigurnost („mora biti da je tako“).“

iskazom.³ Govornik kvalifikuje propoziciju na osnovu informacija kojima raspolaže“. Trbojević-Miloševićeva (2004: 29) smatra da govornik „može predstaviti propoziciju kao pretpostavku, kao rezultat razmišljanja i zaključivanja, ali i kao pozivanje na svjedočenje drugih lica ili sopstvenog čulnog zapažanja. Supsistemi ove modalnosti mogu se izdvojiti na osnovu ovoga“. U rečenicama sa epistemičkim modalnim okvirom očigledno postoji manji ili veći stepen distanciranosti govornog lica od istinitosti propozitivnog sadržaja. Babićeva razlikuje u zavisnosti od načina na koji je autor došao do informacija direktni i indirektni epistemički stav. Pod direktnim podrazumijeva stav „o sadržaju propozicije na osnovu ličnog zapažanja govornika ili na osnovu njegovog znanja“, a pod indirektnim „znanja o propoziciji na osnovu izvještavanja od strane drugih subjekata“ (2012: 116).

U novinarskom podstilu zastupljen je veoma često indirektni tip „kojim se uspostavlja odnos između stavova govornog lica i izvora informacije, jer kombinovanjem tih dvaju nosilaca stava, štampa postiže neke od svoji zadatih ciljeva, kao što su intencija objektivnosti u prenošenju informacija i manipulativnosti u uvjeravanju korisnika da su plasirani sadržaji istiniti“ (Babić 2012: 117). Kada autor želi da naglasi da nije izvor informacije, odnosno da je indirektni izvor u pitanju, u srpskom jeziku koriste se različita sredstva. Babićeva navodi sljedeća: „Izvor informacija u takvim kontekstima izražen je u obliku autorskog MI (npr. „kako smo saznali“), sadržan u nazivu novina ili agencije (npr. izjavio je za „Glas“), na njega se upućuje preko didaskalije u direktnom govoru (npr. „tvrdi Bosić“) ili parafraziranjem njegovih riječi (npr. „po njegovom mišljenju“). Na njegovo oblikovanje utiču ekstralingvistički uslovi – društveni odnosi koji se održavaju u etiketama nominovanja izvora, kao i sam žanr“ (Babić 2012: 117).

U njemačkom jeziku je, pored navođenja izvora u vidu naziva novina ili agencija, parafraziranja riječi, za takvo nešto idealna i epistemička upotreba modalnog glagol *sollen*.⁴ Epistemičkom upotrebom, ili kako Divaldova (2009)

³ „U srpskom jeziku u takvoj funkciji upotrebljavaju se različite modalne reči i izrazi, obično intonacijski odvojeno od osnovnog dela rečenice, npr. bez sumnje, svakako, sigurno, naravno, verovatno, možda, teško da (je) itd., recimo: 1.) *Ona je svakako došla.* 2.) *Ona je, verovatno, došla.* 3.) *Ona je, možda, došla.* 4.) *Teško da je i ona došla.*“

⁴ Prema Gloningenu (2001: 177-201), prva istraživanja njemačkih novina oko 1600. godine pokazuju da je epistemička upotreba glagola *sollen* veoma frekventna. Primjeri koje navodi:

1. *Vnder dessen hat der Herr Cantzler das Haupt Castel/ in welchem der gefangenen Außsag nach/ein sehr grosse Reichthumbe sein solle/strack beschloss (1597).*
2. *Vnd soll Herr Hagenmuller absonderlichen Befelch haben /mit Ertzhertzog Matthias wieder zu tractiren (1609).*

Funkcija modalnog glagola *sollen* u ovoj upotrebi je da naglasi čitaocu da se izvještaj prenosi “iz druge ruke“ (nekada se izvor i navodi u samom tekstu, kao u

ističe *kvotativnom upotrebom* glagola *sollen* govornik, odnosno autor prenosi tuđe mišljenje/informacije sa određenom distancom. Autor želi da naglasi da je informacija nepouzdana, odnosno da je izvor informacije nepouzdan, ističući sumnju u istu. Analizom upotrebe glagola *trebati* u jeziku štampe želimo provjeriti da li i modalni glagol *trebati*, korespondent modalnog glagola *sollen*, ima identičnu upotrebu u srpskom jeziku.

- O glagolu *trebati*

Prema naučnoj i gramatičkoj literaturi, glagol *trebati* spadao bi u modalne glagole. Međutim glagol *trebati* nije specifičan predstavnik modalnih glagola, jer se njegova modalna varijanta upotrebljava bezlično kada traži glagolsku dopunu, te pored modalnog značenja ima i samostalno značenje. Rječnik srpskog jezika (RSJ 2007: 434) navodi ta dva njegova značenja: „*trebati*-a (m), nesvršen 1. bezl. potrebno je, nužno je, valja.- *Treba da date dete u školu*. 2. (s logičkim subjektom u dativu) imati potrebu za nečim.- *Treba mi novac*.“ Modalna varijanta glagol *trebati* označava grupu glagola sa nepotpunim značenjem koji obavezno zahtijevaju na sintaksičkom, ne uvijek na komunikativnom nivou, dopunu jednog samostalnog, punoznačnog glagola u obliku infinitiva ili konstrukcije da + prezent. Sintaksički oni upravljaju tim glagolom, a semantički mu modifikuju značenje.⁵ Milošević-Trbojević (2004: 161) ističe da glagol *trebati* „spada u modalne glagole koji izražavaju slabiju deontičku modalnost. Njegovo se značenje u tradicionalnim gramatikama označava prvenstveno kao značenje potrebe, a u skladu sa novijim semantičkim analizama modalnosti, moglo bi se reći da ima značenje moralne obaveze, koja se takođe može metaforički objasniti kao sila (moralne) prinude. Pored deontičke upotrebe glagol *trebati* ima i epistemičku upotrebu. Autorka dodaje : „*On (modalni glagol trebati)* izražava i slabiju epistemičku modalnost, slabiju od epistemičke modalnosti koju izražava glagol *morati*, ali, u mom jezičkom osećanju, jaču od epistemičke modalnosti izražene glagolom *moći*.“⁶ Autorka (2004: 162) poredi epistemičku upotrebu modalnog glagola *trebati* sa upotrebom modalnog glagola *morati* navodeći sljedeći primjer:

navedenom primjeru “*der gefangenen Außsag nach*.“ Povećana frekventnost epistemičke upotrebe glagola *sollen* zapažena je tek oko 1700. godine u upotrebi, i to naročito u tekstovima koji prenose informacije iz “druge ruke“, kao što su novine, pisma, pravni zaključci, izvještaji sa putovanja, medicinski i drugi naučni tekstovi.

⁵ Detaljan spisak karakteristika modalnih glagola kod Mrazović, Vukadinović (2009: 177-178).

⁶ Mrazović, Vukadinović (2009) koriste za pojam deontička upotreba naziv *odnos prema subjektu u rečenici*, odnosno za epistemičku upotrebu *odnos prema govorniku*. Autorke (2009: 183) ističu: „ a) Pri upotrebi u odnosu na subjekat u rečenici glagol *trebati* označava : neophodnost, nalog drugog lica ili objektivne okolnosti. b) Pri upotrebi u odnosu na govornika kao dopuna koristi se perfekat samostalnog glagola kao kod glagola *morati* sa istim značenjem “pretpostavke“, navodeći sljedeće primjere: (*Zašto ga još nema?*) - *Treba da je već stigao*. / *Trebalo bi da je već stigao*. “

Za rečenicu: *To mora da je moj muž./To treba da je moj muž.*

Autorka predlaže sljedeću parafrazu za glagol *morati*: „*Moje premise me primoravaju da zaključim....*“

Odnosno za glagol *trebati*: „*Moje premise me obavezuju da zaključim.... ali dokazi mogu opovrgnuti moj zaključak.*“

Milošević-Trbojević navodi za epistemičku upotrebu glagola *trebati* sljedeće primjere:

1. *Treba da stignu svakog časa.* / 2. *Treba da su već stigli.*
- *Trebalo bi da stignu svakog časa.* / 4. *Trebalo bi da su već stigli.*

Autorka ističe da prva dva primjera označavaju predviđanje na osnovu premisa, a druga dva pretpostavku o događaju u prošlosti, za koje govornik ne zna da li se ili nije dogodio, ali donosi zaključke na osnovu svojih premisa. I Piper i dr. (2005: 640) navode epistemičku upotrebu glagola *trebati*: „Glagol *trebati* može imati značenje ocena da je ono što se iznosi propozicijom vrlo verovatno. U tom značenju glagol *trebati* u perfektu, ili u potencijalu može biti upotrebljen ili bezlično (5), (6), ili u ličnom glagolskom obliku (7), (8) kao npr.:

5. *Trebalo je da je dosad stigao.* / 6. *Trebalo bi da je do sada stigao.*
7. *Trebalo je do sada stići.* / 8. *Trebala je do sada stići.*

1. *Epistemička/imperceptivna upotreba glagola trebati u novinskim izvještajima*

Konsultovane gramatike srpskog jezika Mrazović, Vukadinović (2009), Piper i dr. (2005) i neke monografije o modalnosti, kao npr. Trbojević-Milošević (2004), navode epistemičku upotrebu glagola *trebati* gdje govornik formira direktno stav prema propoziciji na osnovu ličnog zapažanja, odnosno lične ocjene/ procjene prema propoziciji.

Međutim, kao i u njemačkom jeziku, upotrebom glagol *trebati* autor može da formira stav prema sadržaju propozicije i indirektno, što podrazumijevaju znanja o propoziciji na osnovu izvještavanja od strane drugih. U novinskim izvještajima je kod glagola *trebati* u srpskom jeziku, odnosno kod *sollen* u njemačkom, veoma važan izvor modalnosti. Da bi se analizirala upotreba, bitno je imati saznanje o porijeklu informacije, koje možemo dobiti samo iz šireg konteksta. Bitno je uvidjeti da li govornik/autor teksta govori u svoje ime ili on samo prenosi informaciju koju je čuo. Zvekić-Dušanović (2011: 86) obrazlaže : „Neposredno jezičko okruženje može pružiti informaciju o elementu koji podstiče na modalnu kvalifikaciju propozicije. U epistemičkoj modalnosti modalni izvor se nalazi u raspolaganju određenim informacijama koje uzrokuju određeni stepen uverenosti u istinitost onoga što sadrži propozicija. Modalni izvor je element koji pokreće na intelektualni, racionalni tip ocene. Ako je nosilac modalne kvalifikacije govornik, modalni izvor u odnosu na njega može biti neposredan uvid u određene okolnosti. Modalni izvor u odnosu na govornika

može biti i „informacija iz druge ruke“, pri čemu se govornik u većoj mjeri ograđuje od tvrdnje da je propozicija istinita.“

U primjerima koji slijede autor prenosi informacije koje je čuo, odnosno dobio od drugih ljudi. Autor se distancira od tačnosti informacije, on ne želi da je potvrdi, on je samo prenosi, kao npr. :

1. *U većini partija nisu znali koliko će mjesečno dobijati i kažu da čekaju zvaničan dopis Ministarstva finansija, mada ne kriju da se nadaju dobrim iznosima. A, prva uplata svima bi trebalo da „legne“ oko 15. jula (Večernje novosti, 3.07.2013, 3).*

Parafraza za navedeni primjer bi mogla da glasi: „A prva uplata bi trebalo da legne, kako kažu/kako saznajemo⁷“, ali nikako: „A prva uplata bi trebalo da legne, po mojoj ocjeni/ procjeni, oko 15. jula.“

U nekim slučajevima autor dodatno naglašava da je informacija nepouzdana, te da on nije izvor informacije, naglasivši dodatno da je u pitanju neodređen izvor informacije i izražavajući pri tome distanciranost prema sadržaju propozicije, kao npr.:

2. Prema nezvaničnim saznanjima „Blica“, i nekadašnji predsednik SR Jugoslavije i socijalista Zoran Lilić trebalo bi da bude angažovan u Jubmes banci (<http://www.blic.rs>).
3. EPISKOP zvorničko-tuzlanski Srpske pravoslavne crkve, Vasilije (Kačavenda) (74), najkasnije do majskog zasedanja Svetog arhijerejskog sabora SPC, trebalo bi da se povuče sa trona te eparhije, saznaju "Novosti" u krugovim bliskim Patrijašiji (<http://www.novosti.rs/vesti>).
4. *“Hotelijeri su zadovoljni početkom sezone i trenutnom posetom, koja bi, kako se očekuje, u narednim danima trebalo da se dodatno poboljša, zahvaljujući ugovorenim aranžmanima sa turoperatorima iz inostranstva i grupama turista koji će doći narednih dana”* (<http://www.blic.rs>).
5. *Škola prošle godine nije uspela da nabavi nove računare, ali kažu da bi u narednih mesec ili dva trebalo da dobiju 18 novih računara* (<http://www.blic.rs>).

Primjeri koji slijede ne označavaju ličnu govornikovu ocjenu propozicije, što je odlika epistemičke modalnosti, nego tzv. kvotativnu upotrebu ili imperceptivnu upotrebu, gdje autor prenosi samo informacije, kao npr.:

6. *Uprkos igri „gluvih telefona“ - koju ovih dana vodi Nacionalna služba za zapošljavanje i Uprava za Trezor ministarstva finansija - čekovi bi u*

⁷ Parafraza za imperceptivnu upotrebu glagola *trebati* u potencijalu odgovarala bi parafrazi konstrukcije *kažu (da) P koju* Ristićeva (2009: 111) navodi : „Kažu (da) P, Ja ne tvrdim da P, drugi/neki tvrdi da P, Ja nemam stav o tome da je P pravo/ istinsko (to u ovoj situaciji nije važno).“

- narednim danima ipak trebalo da budu podjeljeni na adrese svih korisnika kojima su i namenjeni (Večernje novosti, 3.07.2013, 5).*
7. *Nekomercijalne organizacije koje se bave političkom delatnošću kao npr. „Transparens internešnl“ , a koje se finansiraju iz inostranstva , uskoro će u Rusiji imati status stranih agenata. Do kraja meseca ruski parlament bi trebalo da donese zakon kojim će odrediti status takvih organizacija (Večernje novosti, 3.07.2013, 8).*
 8. *Direktno pogođenom grčkom krizom, zvaničnoj Nikoziji je ponovo potrebna finansijska infuzija, ovog puta pred samo predsedavanje EU, tokom čijeg mandata bi, ironijom sudbine, trebalo da se privede kraju skiciranje evropskog budžeta za preiod 2014-2020. (Večernje novosti, 3.07.2013, 9).*
 9. *Univerziteti i visoke škole u RS prvi put bi trebalo da budu rangirani po kvalitetu i uspešnosti rada, te po uslovima studiranja (Blic, 3.07.2013, 9).*
 10. *Fudbaleri Leotara u petak bi trebalo da otputuju na Zlatibor, gde će da borave desetak dana i odigraju nekoliko pripremnih mečeva (Blic, 3.07.2013, 39).*
 11. *Tako je juče iz republičke kase uplaćen novac na račun NSZ za 67.803 nezaposlena koji, već sedam dana, iščekuju svoje redovne naknade sa biroa, a uskoro bi trebalo da “legne“ i još 314 miliona dinara za plate svima koji su bili angažovani na javnim radovima, polaznike raznih obuka, učesnike „Druge šanse“.... (Večernje novosti, 3.07.2013, 5).*
 12. *Pregovori sa „arenom“ su u završnoj fazi i već danas bi trebalo da bude poznato na kojim kanalima ove televizije će se emitovati prenos posljednje četiri provere srpskog šampiona na slovenačkim pripremama (Večernje novosti, 3.07.2013, 48.)*
 13. *Šumovi koji su se preko vikenda pojavili između novih partnera , kako svi tvrde, nisu narušili dogovor oko formiranja vlade. Prema utvrđenom redu vožnje, do 25. jula ministri bi trebalo da polože zakletvu u parlamentu i da se članovi vlade zvanično usele u Nemanjinu 11 (Večernje novosti, 3.07.2013, 2).*
 14. *Prema računici do koje su došle „Novosti“, najveći iznos trebalo bi da dobija savez oko SNS koji ima 73 poslanika (Večernje novosti, 3.07.2013, 3).*
 15. *Ove godine na raspolaganju za povratnike trebalo bi da bude 82 miliona evra, ali u Ministarstvu za ljudska prava i izbeglice upozoravaju da Evropska razvojna banka kasni s dodelom donatorskih sredstava ,a građevinska sezona je već uveliko počela (<http://www.blic.rs>).*

U navedenim primjerima, koji su specifični za novinske izvještaje, autor nije izvor informacije, on samo prenosi informaciju distancirajući se od nje. Autor sopštava informaciju preuzetu iz nekog drugog izvora, jer on ne može da zna npr. (9) *da će univerziteti biti rangirani*, ili (10) *da će fudbaleri Leotara putovati na Zlatibor*, a da prethodno o tome nije dobio informacije iz nekog

drugog izvora. Za navedne primjere parafraza bi glasila: „prema našim saznanjima/kako kažu/ kako se navodi“. Našim tvrdnjama ide u prilog i Piperova (2005) definicija imperceptivne modalnosti koja „predstavlja takav vid modalnosti u okviru kojeg se sadržaj iskaza kvalifikuje u svetlu činjenice da govorno lice nije izvor informacije koja se iznosi. Prema takvom načinu autorizovanja sadržaja propozicije, koje često ima elemente distanciranosti govornog lica u odnosu na realnost propozitivnog sadržaja, imperceptivnost je bliska epistemičkoj modalnosti.“⁸

U zavisnosti od toga da li je izvor informacije, na koju se govorno lice poziva, poznat ili ne, Piper razlikuje određenu i neodređenu imperceptivnost. U primjerima koji sljede izvor informacije je naveden:

16. *Kako je sopštio austrijski šef diplomatije Mihael Špingdeleger, Kosovo bi u septembru trebalo da dobije pun suverenitete (Večernje novosti, 3.07.2013, 5).*
17. *U Agenciji za statistiku BIH su nam potvrdili da već rade na pripremama probnog popisa koji bi trebalo da bude obavljen do jesni, ali da nedefinisana linija razgraničenja između entiteta može izazavati ozbiljne probleme i u pripremnoj fazi popisa (Blic, 3.07.2013, 3).*
18. *Slavko Bašić, načelnik ovod odjeljenja, kaže da bi do kraja građevinske sezone najveći broj planiranih investicija trebalo da bude realizovan (Blic, 3.07.2013, 18).*
19. *Koliko smo izračunali, mesečno bi trebalo da dobijemo oko 9,8 miliona dinara – kaže nam Dejan Mihajlov, direktor DSS, koja u parlamentu ima 21 poslanika (Večernje novosti, 3.07.2013, 2.)*
20. *U narednih šest meseci bi sa računa Trezora trebalo da nam se prebacuje po 110 miliona dinara mesečno, odnosno još tačno 660*

⁸ Piper i dr. (2005) objašnjavaju: „Ako se želi istaći da je u pitanju informacija 'iz druge ruke' u srpskom jeziku se u rečenicu uključuju posebna sredstva –vele, kažu, priča se i sl. : (1) On će, veli, doći. (2) Sutra se, kažu, ne radi. (3) Ovo je, navodno, popravljeno.

Imperceptivnošću su, dakle, obuhvaćeni iskazi kojima se saopštava ono što govorno lice kvalifikuje kao informaciju preuzetu iz nekog drugog izvora, a ne kao svoju informaciju. Postoje razni tipovi imperceptivnosti, što se može vidjeti iz sledećih primera: (4) *Voz, kaže Pera, kasni.* (5) *Voz, kažu, kasni* (6) *Voz, vele, kasni.* (7) *Pitala je. Voz kasni.*

Poslednji primer (4) ilustruje kontekstualnu imperceptivnost, za koju je karakteristično odsustvo pokazatelja imperceptivnosti u strukturi iskaza U takvim rečenicama imperceptivni modalni okvir daje bliži ili dalji kontekst odgovarajućih rečenica.“

- miliona do kraja godine – navode u NSZ (Večernje novosti, 3. 07. 2013, 5).*
21. *Prema proceni SIAM-a, prodaja automobila u Indiji trebalo bi da poraste za tri do pet odsto u tekućoj fiskalnoj godini, ali to je dosta ispod rekordnog rasta od 30 odsto, zabeleženog u finansijskoj 2010/11*(<http://vesti.mojauto.rs>).
 22. *Tako će biti sve dok ne dođe do povećanja cene struje koje bi, prema rečima Zorane Mihajlović, ministarke energetike, trebalo da se desi u narednih mesec ili dva, a ranije je najavljeno da će poskupljenje biti od 10 do 12 procenata* (<http://www.blic.rs>).
 23. *Po njegovim rečima, Eštonova bi potom trebalo da dođe i u Beograd* (<http://www.blic.rs>).
 24. *Oli Ren u izveštaju navodi da bi u drugoj polovini 2012. godine trebalo očekivati rast BDP-a i da bi on naredne godine mogao da dostigne 1,2 odsto* (<http://www.blic.rs>).
 25. *Direktor Fijat automobila Srbija Antonio Ćezare Ferara 22. marta je rekao da je počela i proizvodnja automobila "500L" namenjena američkom tržištu, gde bi prodaja trebalo da krene krajem juna ili početkom jula* (<http://vesti.mojauto.rs>).

U navedenim primjerima izvor informacije je podvučen. U primjeru (16) to je austrijski šef diplomatije Mihael Špingdeleger, u primjeru (17) Agencija za statistiku BIH, odnosno (18) Slavko Bašić....itd.

Ukoliko govornik lično kvalifikuje propoziciju na osnovu znanja o propoziciji, tj iskustva ili sopstvenih procjena, u pitanju je epistemička modalnost. U novinarskim izvještajima autor često naglašava da je u pitanju lični stav govornika citirajući govornikove riječi, kao npr.:

26. *-Najvažniji objekat, novi centar za Kulturu, trebalo bi da bude otvoren i predat na upotrebu 4. avgusta* (Blic, 3.07.2013, 3).
27. – *Moramo planski da uvodimo mlađe igrače u tim. Pirlo bi trebalo da ostane i da za naredni ciklus, da oko njega izgradimo pravu ekipu koja će moći da pobjeđuje* (Večernje novosti, 3.07.2013, 47).
28. - *Ovaj objekat smo započeli u prošloj godini, a trebalo bi da bude završen do polovine avgusta* (Blic, 3.07.2013, 18).
29. *Objekat za našu školu trebalo bi da bude na 6.000 kvadrata, za Baletsku školu na 2.000, a isto toliko namenjeno je i za koncertnu salu, koju ćemo svi koristiti - kaže direktorka Muzičke škole, i napominje da će zgrada imati prizemlje i tri sprata* (<http://www.blic.rs>).
30. *Predlogom o prihvatanju deklaracije o zabrani prometa, uzgoja i korišćenja GMO na teritoriji Novog Sada daje se i doprinos nastojanjima grada o osnivanju veletržnice, čija realizacija bi trebalo da počne do kraja godine - rekao je Ćirović* (<http://www.blic.rs>).

Govornik može staviti čitaocu do znanja da je u pitanju lični stav autora prema sadržaju propozicije koristeći se i deiktičkim sredstvima, kao što je to

pokazna zamjenica *to*, koja se odnosi na prethodno izrečeni sadržaj (31) ili upotrebom relativne rečenice, stavljajući čitaocu do znanja da iza procjene sadržaja propozicije stoji autor, kao u sljedećim primjerima:

31. Ime „sart“ (*sarthe*) ovaj automobil dobio je po legendarnoj pisti pored *Le Mana* na kojoj se održava čuvena trka „24 časa *Le Mana*“. To bi trebalo da znači i da su ambicije sportske, šampionske (Večernje novosti, 3.07.2013, 28).
 32. Strašno! To je trebalo da bude obično subotnje jutro - krenuo je po novine, a napali su ga razbojnici. Ne znamo ko bi mogao da naudi mom ocu. Srećom, spasili su ga mladići koji su išli ulicom - kaže ćerka *Bojana Bojić* (<http://www.blic.rs>).
 33. "Kjuriositi" radi polako od kada je prošle godine sleteo na jedan stari krater blizu ekvatora na Marsu. Naučnici i dalje planiraju da naredu roveru da ode do planine koja se nalazi u središtu kratera. To putovanje bi trebalo da traje najmanje devet meseci (<http://www.blic.rs>.)
 34. Venser je predstavio model „Sart“ koji bi trebalo da kupce općini i ubedi ih da dobro odreše kesu (Večernje novosti, 3.07.2013, 9).
- Odnosno da je u pitanju govornikova ocjena na osnovu iskustva, kao npr.:
35. Pet godina kasnije čak i odlasci kod frizera, što bi i za muškarce i žene trebalo da bude uobičajena stvar, drastično su se proredili (<http://www.blic.rs>).

U navedenim primjerima parafraza bi glasila: *Prema mojoj ocjeni/procjeni sadržaj u propoziciji će se ostvariti ili ne.*

I Lajons (1978) pravi razliku između epistemičke i imperceptivne modalnosti, nazivajući ih subjektivna i objektivna epistemička modalnosti. Osnovnu razliku između subjektivne i objektivne epistemičke modalnosti vidu u tome što subjektivno modaliziran iskaz sadrži komponentu „*I say so*“ kojom govornik kvalifikuje iskaz, dok objektivno modaliziran iskaz komponentu „*it is so*“ kojom se iskaz kvalifikuje s obzirom na određeni nivo vjerovatnoće (Z.-Dušanović 2011:11).

Oblik u potencijalu ne mora nužno da ima epistemičku, odnosno imperceptivnu upotrebu. Oblik u potencijalu može da ima i savjetodavnu upotrebu. Za razliku od prethodnih primjera sa epistemičkom, odnosno imperceptivnom upotrebom, u primjerima koji slijede autor je lično izvor modalnosti, tj. sam daje savjete koji su upućeni čitaocu, kao npr.:

36. *Ukoliko imate problema sa oticanjem nogu i lošom cirkulacijom, trebalo bi što više da budete u pokretu* (Večernje novosti, 3.07.2013, 38).
37. *Dok vozite bicikl stimulišete protok krvi kroz vene, ali trebalo bi da podesite sedišta tako da peta bude što više istegnuta ka tlu kada okrećete pedale* (Večernje novosti, 3.07.2013, 38).
38. *Glumica je dodala da bi zvezda filma "Liz i Dik" trebalo da odustane od vožnje jer svaki put seda pijana za volan* (<http://www.blic.rs>.)
39. *Žene bi trebalo da se trude da održe sreću u braku, šta god da se desi - kaže pevačica* (<http://www.blic.rs>).

Odnosno ukoliko se prenose savjeti govornika, kao npr.:

40. *Direktor EVROSTAT-a Piter Evres upozorio je ministra finansija Nikolu Špirića da je osadašnji monitoring pokazao da postoje i zastoje u upravljanju projektom popisa stanovništva, koje bi trebalo što pre otkloniti kako ne bi došlo do njegovog prolongiranja (Blic, 3.07.2013, 3).*

Na osnovu analize navedenih primjera uočili smo da se modalni glagol *trebati* javlja u obliku potencijala u srpskom jeziku sa epistemičkom, imperceptivnom i deontičkom upotrebom i da za razlikovanje može pomoći samo širi kontekst o porijeklu informacije, odnosno o cilju informacije, tj. da li se iznosi lični stav prema sadržaju propozicije (epistemička upotreba), da li se prenosi informacija (imperceptivna upotreba), ili je informacija upućena čitaocu/sagovorniku (deontička upotreba). Epistemičkom, imperceptivnom upotrebom glagola *trebati* autor iznosi predviđanja o određenom događajima u budućnosti, na osnovu ličnih stavova ili informacija od strane drugih osoba.

1. Epistemička upotreba glagola *sollen* u njemačkom jeziku

Za epistemičku upotrebu modalnog glagola *sollen* uobičajeno je da se javlja sa dopunom u *infinitivu perfekta* i da se odnosi na protekle događaj, o kojima autor izvještava, distancirajući se od istih, naglasivši ujedno da je informacija nepouzdana i da on nije izvor informacije, ne navodeći pri tome sam izvor, kao što to ilustruju sljedeći primjeri:

41. *In seinem Heimatdorf in Nordhessen soll T. wegen seines Interesses am „Dritten Reich“ den Spitznamen „kleiner Adolf“ gehabt haben (FAZ, 3.07.2013, 3).*
42. *Der Tote soll dem Medium übermittelt haben, dass der Täter einen dunkeln Teint gehabt habe (FAZ, 3.07.2013, 3).*
43. *Auch das Opfer habe nicht verstanden, soll der Beschwörer übermittelt haben, warum er habe sterben müssen (FAZ, 3.07.2013, 3).*

U njemačkom jeziku, međutim, oblik prezenta može da im deontičku i epistemičku upotrebu. Epistemička, odnosno kvotativna upotreba modalnog glagola *sollen* javlja se pored navedenog oblika sa dopunom u *infinitivu perfekta* često i u bezličnim rečenicama sa dopunom u infinitivu prezenta. Upotreba modalnog glagola *sollen* je zavisna od izvora modalnosti. Rečenice u prezentu imaju značenje direktiva, ukoliko je autor izvor modalnosti, ali ukoliko govornik/autor teksta prenosi informaciju koju je dobio, rečenica dobija epistemičko značenje, jer direktiv u takvim rečenicama ne bi imao smisla. U tom slučaju u dopuni u infinitivu ne mogu da se jave punoznačni glagoli koji označavaju „semantiku direktivnosti“, tj. glagoli sa kojima može uputiti direktiv prema subjektu koji mora biti ljudsko biće, odnosno (Hum+), ukoliko kontekst ne ukazuje na kvotativnu funkciju. Najfrekventniji glagol u dopuni u infinitivu je glagol *sein*/biti.

Primjeri koji slijede ilustruju epistemičku upotrebu glagola *sollen* sa dopunom u infinitivu prezenta:

44. *Ein Sohn von Muhammad Yazbek, dem mächtigsten Mann der Hizbullah in der Bekaa-Ebene, soll ihr Patron sein (FAZ, 3.07.2013, 5)-*
45. *Im sunnitischen Nordlibanon soll die libanesische Armee faktisch nicht existent sein, so dass die Schmuggler in einem weitgehend rechtsfreien Raum agieren (FAZ, 3.07.2013, 5).*
46. *Auf der syrischen Seite soll es nicht viel anders aussehen (FAZ, 3.07.2013, 5).*
47. *Nur noch der wichtigste Grenzübergang auf dem Weg von Beirut nach Damaskus bei Anjar soll ordnungsgemäß funktionieren (FAZ, 3.07.2013, 5.)*

Prethodno navedeni primjer modalnog glagola *sollen* najbolje potkrepljuje iskaz Najtsa (Nuyts 2001: 194): „Što je manja moć agensa da kontroliše radnju i što je manje dinamičan proces koji se glagolom iskazuje to je veća mogućnost epistemičke modalnosti (Krause 2007: 49).

Zaključak

U novinskim izvještajima u njemačkom jeziku je tzv. kvotativa upotreba modalnog glagola *sollen* veoma frekventna. Kvotativnom upotrebom modalnog glagola *sollen* autor izvještava o proteklim događajima, prenoseći tuđa mišljenja i informacije, distancirajući se od istih i ne navodeći pri tome sam izvor informacije. Ova, tzv. kvotativna, odnosno imperceptivna upotreba, javlja se i u srpskom jeziku kod modalnog glagola *trebati*, korespondenta modalnog glagola *sollen*. Međutim, za razliku od njemačkog u srpskom jeziku epistemičkom, odnosno imperceptivnom upotrebom modalnog glagola *trebati* autor iznosi predviđanja o određenim događajima u budućnosti, na osnovu ličnih stavova ili informacija od strane drugih osoba, dok u njemačkom jeziku epistemičkom upotrebom modalnog glagola *sollen* autor izvještava o prošlim događajima. U srpskom jeziku modalni glagol *trebati* javlja se u obliku potencijala i sa epistemičkom i sa imperceptivnom upotrebom, razlike se mogu uočiti samo na osnovu šireg konteksta o porijeklu informacije, odnosno o cilju informacije, tj. da li se iznosi lični stav prema sadržaju propozicije (epistemička upotreba) ili se prenosi informacija (imperceptivna upotreba).

Izvori

Večernje novosti- *Večernje novosti*, dnevne novine iz Beograda.

Blic- *Blic*, dnevne novine iz Beograda.

Frankfurter Allgemeine Zeitung- *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, dnevne novine iz Frankfurta.

2. (<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/381396/Zlatan-Perucic-u-Srpskoj-banci-Zoran-Lilic-u-banci-Jubmes>, 09.05.2013)
3. (<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:405314-Kacavenda- napusta-svoj-tron>, 31. 03. 2013)
4. (<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/380710/U-Budvi-boravi-oko-10000-turista>, 02. 05. 2013)
5. (<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/374921/Siromasan-IT-kabinet-u-gimnaziji-Isidora-Sekulic-Dvoje-na-jednom-racunar>, 31. 03. 2013).
15. (<http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/380026/Za-povratak-u-BiH-prijavilo-se-4100-podrocica-vecinom-Hrvata> 28. 04. 2013.)
21. (<http://vesti.mojauto.rs/Aktuelne-vesti/381867/Opala-prodaja-automobila-u-Indiji>, 10. 05. 2013)
22. (<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/381089/Kako-rashladiti-stan-a-ne-usijati-racun-za-struju> Z 06. 05. 2013)
23. (<http://www.blic.rs/Vesti/372069/Kirbi-Mnogo-mogucnosti-za-sporazum-u-Briselu> 13. 03. 2013)
24. (<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/380842/Lose-prognoze-za-oporavak-privreda-Evropske-unije>, 03. 05. 2013)
25. (<http://vesti.mojauto.rs/Aktuelne-vesti/376213/Poceo-izvoz-fijata-500L-za-Veliku-Britaniju> , 07. 04. 2013.)
29. (<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/376141/Za-kiriju-muzickoj-i-baletskoj-skoli-u-Novom-Sadu-placaju-se-milioni>, 07. 04. 2013)
30. (<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/371377/DSS-za-deklaraciju-Novi-Sad-bez-GMO> 08. 03. 2013)
32. (<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/382113/Delije-spasle-Milovana-Bojica-od-smrti> 12. 05. 2013)
33. (<http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/374969/Mali-klik-za-coveka-Prosetajte-Marsom-pomocu-ove-interaktivne-fotografije>, 01. 04. 2013)
35. (<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/378789/Kako-je-propao-gradjanin-Srbije-2008201321>. 04. 2013)
38. (<http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/380555/Tara-Rid-Lindzi-Lohan-je-zla-pijanica> 01. 05. 2013)
39. (<http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/382023/Maja-Marijana-Savetujem-zena-da-krenu-na-kiboks> 11. 05. 2013)

Literatura

- Babić 2012: M. Babić, Epistemička modalnost u dnevnoj štampi Republike Srpske, u: Zbornik radova sa IV međunarodnog skupa održanog na Filološko-umjetničkom fakultetu u Kragujevcu (28-29. X 2011), knjiga I, Strukturne karakteristike srpskog jezika, Kragujevac: Filum, 116-127.
- Divald 1999: G. Diewald, *Die Modalverben im Deutschen-Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Gloning 2011: T. Gloning, *Gebrauchsweisen von Modalverben und Texttraditionen*, u: *Linguistische Berichte Modalität und Modalverben im Deutschen*, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 177-201.
- Košir 1998: M. Košir, *Senzacionalizam u medijima*, <http://www.djecamedija.org/?p=734>, preuzeto 22.04.2012.
- Krauze 2007: M. Krauze, *Epistemische Modalität-Zur Interaktion lexikalischer und prosodischer Marker*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Malović i dr. 1998: S. Malović, *Etika novinarstva*, Zagreb: Tisak Logotip.
- Mrazović, Vukadinović 2009: P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance, II izdanje*, Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Piper i dr. 2005: P. Piper i dr., *Sintaksa savremenog srpskog jezika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- RSJ 2007: *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
- Riđanović 1998: M. Riđanović, *Jezik i njegova struktura* (treće izdanje), Sarajevo: Šahinpašić.
- Ristić 2009: S. Ristić, *Modifikacija značenja i leksički modifikatori u srpskom jeziku*, Beograd: SANU.
- Stanojčić, Popović 2000: Ž. Stanojčić, LJ. Popović, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Trbojević-Milošević 2004: I. Trbojević-Milošević, *Modalnost, sud, iskaz*, Beograd: Filološki fakultet.
- Zvekić-Dušanović 2011: D. Zvekić-Dušanović, *Modalnost: Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

УТИЦАЈ СТРАНИХ ЈЕЗИКА НА ИЗРАЖАВАЊЕ МЛАДИХ: ПИТАЊЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ИЛИ НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ¹

Уводне напомене

Пратилачки фактор глобализације² представља акултурација. Под овим појмом Т. Мекнил подразумева „губљење или деградацију културних вредности које карактеришу примарну, односно националну културу субјекта. У тесној вези са овим појмом јесте појам декултурације. Разлика је у томе што у случају акултурације етникум може бити отпоран на ову врсту потпуног одбацивања националне културе” (Мекнил 2010, према Јањић, Чутура 2012: 39). Такође значајан чинилац процеса глобализације који се посебно уочава на плану језичке културе јесте, према речима Флориана Кулмаса (Кулмас 2005), незауостављив продор енглеског језика где год су медији присутни.

1.1. Дакле, медији имају изузетно моћну улогу на пољу глобализације. Штавише, они подстичу идеје модернизације, шире популарну интернационалну културу и посредно намећу нови идентитет, посебно младих људи који често неселективно прихватају готово све промене.

1.2. У оваквом друштвеном оквиру, односно у друштвеним околностима у којима се у први план истиче космополитизам, намеће се преиспитивање лингвистичких односа на релацији: национално – глобално у образовном контексту, односно разматрање утицаја страних језика на језичку културу ученика. Основни програмски захтев у настави српског језика јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем, али и да се ниједна језичка појава не изучава изоловано, због чега захтеви у оквиру

* jstevanovic@rcub.bg.ac.rs

¹ Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту *Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије* (47008) и *Од подстицања иницијативе, сарадње и стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву* (179034) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011–2014).

² Према речима Н. Чомског, западни идеолози називају глобализацијом неолиберални социоекономски програм (Чомски 2008: 33). Уколико се разматра у контексту културе, концепт *глобализација* означава јачање утицаја доминантних култура са видљивом или невидљивом, стварном или замишљеном тенденцијом релативизације националних културних идентитета. Међутим, њено деловање није истоветно у свим деловима света (Хамптон, Велман 2000).

наставе језика нису усмерени само на језичка правила, већ и на њихову примену у свакодневном животу.

1.3. Међутим, искуства из школске праксе и резултати досадашњих испитивања указују на незадовољавајући ниво културе изражавања ученика и на неадекватну примену норме матерњег, српског језика у спонтаној комуникацији младих у Србији.

Испитујући говор младих Врањанаца, Јањић и Чутура закључују да млади у овој дијалекатској средини имају апсолутно поверење и симпатије према своме вернакулару који обогаћују савременим речима енглеског порекла – србоанглицизмима (Јањић, Чутура 2012: 45). Анализирајући језик младих на фејсбуку исте ауторке су установиле значајне измене на ортографком, лексичком и граматичком плану, као и то да се у језику фејсбука оформљује јадан специфичан жаргонски варијетет... (Исто: 148).

Разматрајући карактеристике структурирања комуникације у електронским ћаскаоницама које млади често посећују, Радић-Бојанић закључује да се ствара нова структура реда и размене информација и да се досадашња схватања организовања комуникације брзо мењају и прилагођавају овом виду комуницирања (Радић-Бојанић 2005).

1.4. Чини се да је у времену језичке глобализације све теже у настави српског језика ваљано остварити два примарна, а можда и најважнија задатка:

- развијање љубави према матерњем (српском) језику и потребе да се он негује и унапређује у свакодневној комуникацији и
- оспособљавање ученика да теоријска знања о језичким појавама и правописној норми успешно примењују у пракси.

С тим у вези, разлог за отежано реализовање базичних захтева наставе српског језика можемо потражити, с једне стране, у концепцији наставних програма за предмет Српски језик и књижевност у средњој школи, будући да су наклоњенији темама из књижевности.³ С друге стране, језичка политика, која није прецизно дефинисана, ствара погодно тле за неометано ширење утицаја страних језика на језичку културу младих у Србији.

1.5. Предмет анализе у овом раду представља разматрање утицаја страних језика на изражавање средњошколаца. У истраживању је учествовало 580 ученика III и IV разреда средњих стручних школа и гимназија у Београду, Новом Саду, Крушевцу и Јагодини. Определили смо се за овај

³ Како је назначено у наставним плановима и програмима за гимназије и средње стручне школе у Србији, у зависности од садржаја и узраста, фонд часова у оквиру трију тематско-програмских подручја наставе предмета Српски језик и књижевност распоређен је тако да је око 60% часова планирано за наставу књижевности, а за друга два подручја – језик и култура изражавања – предвиђено је око 40 процената часова (Правилник бр. 3/1991 и бр. 4/1991).

узраст будући да постоји реална претпоставка да значајан број ученика, након завршене средње школе, неће наставити школовање, па ће степен њихове културе изражавања остати на нивоу који су стекли у основној и средњој школи. Истраживачки корпус чине школски писмени задаци средњошколаца и тест који су према нашем захтеву писали. На овај начин смо могли анализирати писано изражавање средњошколаца у тест ситуацији и у ситуацији када се од њих експлицитно не захтева, као што је то случај када пишу школски састав, да примењују стандарднојезичка правила.

1.6. Основни критеријум који је у анализи грађе примењен јесте нормативни, који је, према мишљењу М. Ковачевића, утемељен на схватању *нормативности* као „комбинацији критерија системности и критерија сврсисходности”. Први уважава језичке а други комуникативне и стилистичке законитости” (Ковачевић 1996: 127). Бројношћу примера⁴ издвојена су три нивоа анализе: а) лексички; б) ортографски и в) граматички ниво. Расправа ће бити смештена у општи семантичко-прагматички оквир с посебним освртом на утицај употребљених страних речи и конструкција на ниво развијености и (не)унапређивања језичке културе средњошколаца. У оквиру сваког нивоа издвојени су најфреквентнији примери који се не могу окарактерисати као омашка приликом писања, већ указују на системску погрешку или одступање од српског језичког стандарда.

Донекле очекивано, у писаном изражавању средњошколаца утицај језичке глобализације је најочљивији у лексици, па ћемо резултате анализе започети од овог нивоа.

2. Страна лексики – англицизми

Као последица глобализације и интернационализације, велики број англицизама⁵ није само специфичност лексичког фонда српског језика, већ је појава која је карактеристична за све језике. Доминантна позиција енглеског језика у свету условљена је, посебно, научним и технолошким развојем. Процес урбанизације и интелектуализације највише се остварује преко језика медија (Ристић 2006: 169), чији је утицај на изражавање

⁴ Примере смо наводили у оригиналу, како су их ученици написали. Такође, подразумева се да ово није коначан низ примера, већ смо издвојили репрезентативне примере за сваки ниво анализе.

⁵ Под термином *англицизам* уобичајено се подразумева реч преузета из енглеског као језика даваоца и уклопљена у систем језика примаоца. Међутим, све снажнији глобални продор енглеског језика, у првом реду његове америчке варијанте, током последњих десетак година довео је до изузетно великог и неконтролисаног прилива лексичког, али и другог, материјала у српски језик, што је наметнуло потребу да се садржај поменутог термина преиспита и предефинише (Прћић 2004: 114).

младих изузетно велики. С тим у вези, следећи примери представљају потврду да су англицизми постали уобичајени део говора младих али и његова „престижна форма:”

Морам да изградим нови *стајлинг* ако хоћу да успем.
Желим да организујем *фешн вик* и да будем прва фаца у граду.
Обожавам *шопинг најт* у Ушћу.
Свиђа ми се тај *денс*.
Ја сам један од њених многобројних *фанова*.
Имам велики *кеш* у банци само за моје школовање.
Биће вам *супер* са мном.
Ја сам *2 cool 4 school*.
Знам да сам *сајбер* дечко, ал такав сам.
У слободно време највише волим да *сурфујем на интернету*.
Дефинитивно смо најача екипа.
Циљ ми је да имам што бољи успех и да студирам *економију*.
Требао је да *лобира* код мајке па му стриц можда не би убио оца.
Раскољников се предао јер није више могао да издржи ту *тензију*.
Дефинитивно није имао избор и пуцао је у Арапина.
Са њом могу да *водим разговоре* о свему што ме мучи.
Она је његова *ноћна мора*.⁶

2.1. Имајући у виду поделу англицизама на *очигледне, скривене* и *сирове* (Прћић 2004: 114–116), запажамо да неодвојиви део језичке стварности средњошколаца најчешће чине очигледни англицизми који су преузети из енглеског али су интегрисани у систем српског језика. Такви су апелатив *интернет*, именице *стајлинг, денс, кеш, фанови* и *тензија*; глагол *сурфујем* и *лобира*; прилог *супер*, префикс *сајбер-*, као и синтагме *фешн вик* и *шопинг најт*. Такође, у појединим речима и синтагмама, које су се релативно брзо одомаћиле, крију се облици и значења својствена енглеском језику, као у примеру *дефинитивно, водим разговоре* и *ноћна мора*. Дакле, опажамо да ученици неретко употребљавају и скривене англицизме.

Део реченице *Ја сам 2 cool 4 school* у функцији предикатива садржи неприлагођен облик очигледног англицизма *кул*. Штавише, цео предикатив је исказан енглеским језиком, односно употребљен је сирови англицизам, јер је такав начин изражавања део *језичке моде* младих. Насупрот овом примеру налазе се прилог *дефинитивно* и именица *економија* који припадају групи скривених англицизама. Ове лексеме су се брзо одомаћиле иако се њихово значење и облик, својствени енглеском језику, крију у облицима српског језика.

⁶ Сви наведени примери представљају одреднице Речника новијих англицизама (2001).

2.2. Средњошколци су употребљавали англицизме који припадају искључиво општој лексици. Преко језика средстава информисања, „као идиома који карактерише велики број страних речи” (Ристић 2006: 169) и усмене комуникације, млади, често, неселективно усвајају англицизме. Нормативни аспект употребе страних речи у говору и писаном изражавању младих може се поставити само као проблем њихове умесне употребе и усклађености са типом комуникативне ситуације и њеном сврхом.

3. Ортографски аспект

Није новина ни за језичке стручњаке, нити за наставнике да ученици недовољно познају и примењују правописну норму. Јањић и Чутура указују да језик фејсбука, једног од најчешћих и најпопуларнијих видова комуникације међу младима у Србији, одликују важне измене ортографског стандарда (Јањић, Чутура 2012).

На плану ортографије у анализираном корпусу запазили смо значајна одступања од ортографске норме у следећим областима правописа: *велико слово, интерпункција и спојено и одвојено писање речи.*

3.1. Приликом употребе великог слова средњошколци су највише грешили у писању назива институција и установа. Ове називе писали су на два начина: а) употребивши велика почетна слова за све речи вишечланог назива институција или установа и б) написавши малим почетним словима све речи у називу институција или установа.

Хтео би да завршим *Факултет Драмских Уметности.*

Активиста сам у *Црвеном Крсту.*

Борио се да уђемо у *Европску Унију.*

Рекла сам мајци да желим да одустанем од *Музичке Школе...*

Он је сахрањен у *Саборној Цркви...*

Разлоге за примену поменутих „ортографских принципа” можемо тражити у директном утицају, најпре, ортографије енглеског језика, што недвосмислено потврђује синтагма *Европску Унију.* Међутим, могуће је одређени утицај приписати и ортографији немачког језика према чијој се норми великим почетним словом пише свака именица.

Супротно правописним одредбама српског језика средњошколци су писали, у већини случајева, називе језика и називе занимања великим почетним словом:

Говорим *Српски* и *Украјински.*

Желим да упишем и курс *Јапанског* језика.

Желим да добијем звање *Епидемиолога.*

Ради у једној фирми као *Архитекта.*

Он је по занимању *Студент.*

Можемо претпоставити да је оваква фреквенција погрешака везаних за употребу великог слова последица утицаја енглеског писаног језика. Посматрано у светлу најновијих лингвистичких и

социолингвистичких чињеница енглески има специфичан положај. Његова свеprisутност „услед лаке аудио-визуелне доступности, спонтано усвајање напоредо са формалним учењем, те допунска функција у другим језицима кроз њихово обогаћивање, обезбеђује му посебан статус *одомашеног језика*” (Прћић 2005: 14).

Учесталост се издваја и писање присвојних придева географских имена и имена нација која се завршавају суфиксом *–ски*.⁷

За време *Турске власти* мост посаје крваво губилиште.

Кочићево дело „Јазавац пред судом” је сатира која жестоко критикује

Аустроугарску власт у Босни

На њега су утицали највише *Француски песници*...

...да не постоји *Српска граматика* већ да мора свако сам да пише како је научио...

Идем *Земунским улицама* до школе и...

...мирис који се шири *Петроградским улицама*...

У наведеним примерима учачамо да су средњошколци великим почетним словом писали присвојне придеве властитих имена која се не завршавају наставцима *–ов, –ев, –ин* (*Турске власти; Француски песници; Земунским улицама*...).

Премда је савремени језички контекст доминантно обојен англоглобализацијом, у писаном изражавању средњошколаца запажамо, осим ортографије енглеског језика, и утицај једног од романских језика. Наиме, ученици су неретко писали називе месеци и дане у седмици великим почетним словом, на пример:

За Раскољникова је то био обичан дан, *Недеља*.

Сваког *Маја* се радујем одласку код баке.

Ови примери су посредно повезани, не само са енглеским, већ са француским језиком, јер ортографска правила у овом језику налажу да се великим почетним словом пишу називи дана у седмици. Наиме, доминантна позиција енглеског језика у односу на друге стране језике које млади уче је неспорна. Међутим, примери који се односе на употребу великог слова наводе на закључак да ни присуство ортографске норме и других страних језика – свакако непожељне у текстовима написаним на српском језику – не би требало занемарити.

3.2. Премда је, према речима М. Ковачевића, „интерпункција најсложенија правописна област,⁸ повезана са највише семантичких

⁷Наставним програмом предвиђено је да у оквиру наставе правописа ученици савладају писање присвојних придева изведених од властитих имена у четвртог разреда основне школе (Правилник бр.3/2006).

⁸ У неким ранијим правописима и правописним приручницима интерпункцијски и правописни знаци бивали су раздвојени, док се у новим правописима говори само о знацима интерпункције. *Правопис српскохрватског књижевног језика* из 1923. говори само о интерпункцији, врло детаљно и опширно,

нијансирања, посебно за разликовање рестриктивних и нерестриктивних односа – што и јесте суштина логичке интерпункције” (Ковачевић 2011: 98), у писаном изражавању средњошколаца запазили смо одступања од прескриптивних правила српског језичког стандарда о којима се учи у нижим разредима основне школе.

Наиме, ученици су најчешће нестабилно користили тачку иза арапског броја када је употребљен као редни број, на пример:

...из доба *19 века* шездесетих година...

...је писан у априлу *1783* и упућен...

Умро *1811 год* у Београду.

Софка је млада девојка која има *21. годину* и која мора да се уда за Томчета који је

имао само *14. година*.

Сви примери, осим последњег примера, репрезентују неправилну употребу тачке у поменутој функцији, односно упућују на то да ученици често или због утицаја ортографије енглеског језика или због нефункционалног знања не користе тачку иза арапског броја када означава редни број. Насупрот поменутом, последња реченица показује да су средњошколци ипак научили да се иза арапских бројева пише тачка, али нису до краја савладали када тако треба да поступи, што показује да је њихово знање и у вези са овом правописном категоријом донекле фрагментирано.

Ученици неретко одступају и од ортографског правила да се вокатив издваја од субјекатског и предикатског дела реченице, на пример:

Дечаче наиван си.

Јабланови ви стојите и посматрате шта се догађа...

Софка како ћеш сада.

Чињеницу да у школским саставима средњошколци комбинују норму енглеског и српског правописа потврђује и неправилна употреба идиома под наводницима, на пример:

„Рука судбине узела га под своје” и он је то учинио.

„Кренула сам пуном паром” у нове задатке.

Када читаш роман прво што „пада у очи” јесте мост.

као и *Правопис* из 1950. године. *Правопис* из 1960. као посебне одељке има 1. *Интерпункција* (зарез, тачка, тачка и зарез, две тачке, наводници, црта, заграда, упитник и узвичник) и 2. *Правописни знаци* (тачка, две тачке, неколико тачака, црта, цртица, заграда, звезда, апостроф, знак једнакости, знаци порекла, акценатски знаци и генитивни знак). Постоје мишљења да „није добор, да не кажемо у себи је противурјечно, поистовећивати правописне и интерпункцијске знаке...” (Ковачевић 2011: 95). У *Правопису* из 1993. године (средњошколци, чије смо текстове анализирали, усвајали су током школовања норму коју прописује овај *Правопис*) уважена је дистинција између интерпункције и појединих правописних знакова.

Мада, како констатује Р. Симић, интерпункцију слабо познаје и примењује велики број модерних српских писаца (Симић, према Ковачевић 2011), узроке недовољно функционалног знања ученика у вези са овом правописном облашћу не можемо приписати искључиво утицају језичке глобализације, већ одређени удео има и приступ настави ортографије, и настави српског језика уопште, у средњој школи.

3.3. Евидентно је да ученици подлежу англокултури и када би требало да примене ортографску норму српског (матерњег) језика приликом спојеног и одвојеног писања речи.

Средњошколци су придевске сложенице писали као полусложенице или као синтагме:

Највише читам *научно-фантастичне* романе.

Радо идем на часове *латино-америчких* плесова.

Труди ћу се да одем у иностранство на *пост-дипломске* студије.

Верујем да ћу да радим за *спољно трговинску* фирму.

У писању изведеница од именица ученици су грешили приликом употребе префиксоида страног порекла и именице, као и у писању сложеница страног порекла:

На њега је много оставио последице рат који је био на простору *екс Југе*.

Постао сам *вице-шампион* у категорији јуниора.

Највише ме цене јер увек играм *ферплеј*.

То је би Руски *џетсет* 19 века.

Ученици су се придржавали, очигледно, сопствених правила, али је евидентан и утицај правила о писању сложеница у енглеском језику, будући да прескриптивна правила српског језика налажу да се речи *ферплеј* и *џетсет* пишу као полусложенице, а не као сложенице као у енглеском језику.

3.4. Дакле, примери показују да под утицајем страног језика – највише енглеског, ученици у писаном изражавању неретко одступају од правила српске ортографије. Анализа показује да правописно знање средњошколаца завршних разреда није на задовољавајућем нивоу, па се врло лако може довести у питање и развијеност њихове језичке културе. Чињеницу да средњошколци у писању неретко примењују норму страних језика а не српског стандардног језика можемо, између осталог, сматрати озбиљним пропустом у конципирању наставних садржаја, али и у реализовању наставе културе изражавања, посебно ако имамо у виду чињеницу да су ученици завршних разреда будући носиоци језичке културе, а у оквиру ње и српског правописа. Стога би требало током наставе правописа континуирано радити на њеном унапређивању и евалуирању њених ефеката кроз активно учешће ученика и сузбијање кампањског учења ортографских правила.

4. Граматички ниво

На плану граматике приметно је да млади начешће не примењују српски језички стандард који се односи на синтаксу, односно опажају се одступања која су у вези са неправилним или редукованим језичким конструкцијама у реченицама.

Синтаксички угао посматрања примарно указује на утицај интернационализама на синтаксу глаголских облика, на пример:

Овај роман је одличан *за читати* и препоручићу га.

То ми је омиљена торба *за понети* на пут.

Када смо избегли нисмо имали много шта *за јести*.

Средњошколци у писаном изражавању употребљавају спој *предлог + инфинитив* који није иманентан српском језичком стандарду, већ је примљен из италијанског на једној страни, и из немачког на другој. Чињеницу да се инфинитив не може употребљавати с предлозима посебно је истицао М. Стевановић (Стевановић 1974: 775), али и писци школских уџбеника писаних у другој половини 20. века. Ипак, ова особина језика, иако није домаћег порекла, одржава се и на изражавање младих говорника српског језика у новом миленијуму.

4.1. На пољу синтаксе запазили смо и да ученици, под утицајем енглеског језика најчешће, погрешно бирају предлог уз именицу у склопу предлошко-падежне конструкције, на пример:

Било ми је чудно што он није хтео чак ни да се извине *за зло* које је учинио.

Само се захвалио *за информацију* коју није баш морао да чује.

Сем тога, средњошколци неретко не препознају неподударност граматичког падежног значења у синтагмама с координацијом двају предлога, од којих је један праћен одговарајућим падежним обликом именице док други није, на пример:

Није марио за то да ли ће да буде *са* или *без Марије* [*→ са Маријом или*

без Марије/ње].

До самог краја романа није јасно да ли је писац био *за* или *против злочина* [*→ за злочин или против злочина/њега*].

Одзвањало јој је у глави само то да су обуставили све возове *из* и *за Петроград* [*→ из Петрограда и за Петроград*].

4.2. Пракса формулисања појединих синтаксичких конструкција приликом израде школских састава приказана у овом кратком прегледу недвосмислено упућује на констатацију да иако се под најјачим утицајем страних језика, превасходно енглеског, налази лексички систем српског језика, ни други језички нивои нису заштићени од деловања језичке глобализације. Приметно је да се одступањима од норматива на осталим нивоима матерњег језика у настави српског језика у средњој школи не посвећује довољно пажње. Или, што је реалније претпоставити, професори,

често, немају довољно времена да ученике на функционалан и сврсисходан начин упуте у значај овладавања узелним правилима српског језика, јер је наставни програм преоптерећен, али и наклоњен темама из књижевности.

5. Закључак

Имајући у виду чињеницу да средњошколци представљају најпрогресивнију групу говорника српског језика, да су, како Петар Кочић каже, млади „предстраже за чистоћу нашег звучног и богатог језика...” (Кочић 1961: 306, према Ковачевић 2013: 17) и да су они будући носиоци српског језичког стандарда, представљени резултати указују да је неопходно, током наставе српског језика у средњој школи, посветити више пажње одабиру и начину употребе језичких средстава. Анализа текстова ученика наводи и на констатацију да је посебно угрожена ортографска норма језика српског, због чега би правописни садржаји требало да буду заступљенији, али би требало и пратити и чешће проверавати квалитет ученичког знања у овој области наставе српског језика. Такође је потребно ученике додатно мотивисати да науче, поштују и да буду заинтересовани за постојећу норму српског језика и указивати им на то да неселективно усвајање речи, идиома и језичких конструкција из страних језика може неповољно утицати на стандардни српски језик, па чак може нарушити његов примат и примат његових варијетета.

5.1. Уколико свеукупни утицај страних језика на српски језик не буде видљиво ублажен, резултат образовне и културне климе, која у овоме не сагледава озбиљну опасност, допринеће „(у)ништењу темељних вриједности српскога језика” (Ковачевић 2013: 24). Битне особине „нашег дивног језика” – гipкост, еластичност и звучност (Кочић 2002: 34) биће сасвим потиснуте. Стога би императив наставе српског језика требало да буде очување лепоте језика српског, као и усклађивање захтева савременог начина живљења младих и стабилног језичког развоја.

Извори

- Белић 1923: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Геца Кон.
- Белић 1950: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Просвета.
- Пешикан и др. 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика, I. Правила и њихови односи. II. Речник уз правопис*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пешикан и др. 1995: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика (школско издање), I. Правила, II. Рјечник*, Нови Сад: Матица српска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пижурица и др. 2010: Мато Пижурица, Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић, *Правопис српског језика (измењено и допуњено издање)*, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис српскохрватског језика са правописним речником*, 1960, (израдила правописна комисија), Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска.
- Правилник о изменама и допунама правилника о плану образовања и васпитања за гимназије и програм образовања и васпитања за II, III и IV разред гимназије; *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 3/1991.
- Правилник о изменама и допунама правилника о плану образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним школама и програм образовања и васпитања за II, III и IV разред; *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 4/1991.
- Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник РС, Просветни гласник*, бр. 3/2006.
- Васић, Прћић, Нејгебауер 2001: Vera Vasić, Tvrtko Prčić, Gordana Nejšgebauer, *Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj.

Литература

- Јањић, Чутура 2012: Марина Јањић, Илијана Чутура, *Простор, време, друштво – сусрети у језику*, Јагодина: Педагошки факултет.
- Ковачевић 1996: Милош Ковачевић, *Суштаствено и мимогредно у лингвистици*, Никшић: Унирекс.
- Ковачевић 2011: Милош Ковачевић, О новом Матичином Парвопису и поводом њега, *Нова зора*, бр. 30, Билећа – Гацко: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, 92–100.
- Ковачевић 2013: Милош Ковачевић, Актуелност Кочићеве борбе за српски језик, у: М. Ковачевић (ур.) *Значај српског језика и књижевности у*

- очувању идентитета Републике Српске II – *Књижевни класици Републике Српске: Кочић и Ђопић*, Источно Сарајево: Филозофски факултет, 11–29.
- Кочић 1961: Петар Кочић, *Изабране странице*, Српска књижевност у сто књига, Књига 46, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга.
- Кочић 2002: Петар Кочић, *Сабрана дјела III*, Бања Лука: Бесједа; Београд: Ars Libri.
- Мекнил 2010: Tanya MacNeil, Acculturation/Definitions, <http://www.ditl.info/arttest/art-108.php> (посећено у септембру 2010).
- Прћић 2004: Твртко Прћић, О англицизмима из четири различита али међуповезана угла, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 47/ 1–2, Нови Сад: Матица српска, 113–129.
- Прћић 2005: Твртко Прчић, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Кулмас 2005: Florian Coulmas, *Sociolinguistics: The Study of Speakers' Choices*, Cambridge: University Press.
- Радић-Бојанић 2005: Biljana Radić-Bojanić, Strukturisanje konverzације u elektronskim ĉaskaonicama, *E-volucija* br. 10.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик, САНУ.
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Хамптон, Велман 2000: Keith Hampton, Barry Wellman, Examining Community in the Digital Neighborhood: Early Results from Canada's Wired Suburb, in I. Toru and K. Isbister (Eds.) *Digital Cities: Technologies, Experiences, and Future Perspectives*, Berlin: Springer-Verlag, 475–492.
- Чомски 2008: Noam Ćomski, *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПОЕЗИЈИ ДРАГЕ КУЋИЋА

1.1. Фигуре понављања настају проширењем основног исказа, на два начина: додавањем и(ли) редупликацијом језичких јединица. Додавање се може заснивати на гомилању или низању хомофункционалних елемената (језичких јединица које у реченици врше исту реченичну функцију) или у набрајању низа појединости (навођењем непотпуних синонима). Редупликација (опетовање) се односи на учестало понављање језичких јединица у двије или више узастопних реченица.

Понављање се може остварити на различитим лингвистичким нивоима: на фонетском (када понављањем фонема настају фонолошке фигуре, као што су: рима, асонанца, алитерација), на морфемском (повнављањем морфема настају морфолошке фигуре), на лексичком и синтаксичком нивоу (повнављање лексема, синтагми и реченица) и, на крају, на нивоу текста (када понављањем настају текстуалне фигуре понављања (Ковачевић 2000: 291). Али, најбоља „реализација“ фигура понављања се остварује на нивоу везаног текста. Тада фигуре, осим што стилски мармирају текст, доприносе и његовој кохезивности, као својеврсни текстуални конектори.

1.2. Фигуре понављања се класификују на основу локализације опетоване лексеме или конструкције у већој јединици, а мјеста на којима се јавља поновљена јединица постају комуникативно и експресивно (нај)значајнија (исто).

Основне фигуре¹ понављања које разликује поезика су: анафора, епифора и мезофора. Комбинацијама основних настају: симплока, анадиплоза, просаподоза, анаепифора, мезоанафора, анамезофора, мезоепифора, епимезафора. Осим наведених, у фигуре понављања уврштавају се и рефрен, полиптон и градација. Лингвостилистика овим фигурама понављања, које је издвојила реторика, придодаје још: регресију, дистрибуцију и примјер – фигуре које настају истим принципом, опетовањем језичке јединице, али на граници стилске (не)маркираности. Заправо, регресију, дистрибуцију и примјер могу, или не морају, да имају стилску вриједност, зависно од контекста њихове реализације, али њихова

* djukic55@gmail.com

¹ Фигуре понављања у књижевноумјетничком стилу, односно у поезији, поједини књижевни теоретичари именују са лирским паралелизмима (Живковић 1972: 101) или микроструктурама понављања (Шкроб, Стамаћ 1986: 246).

улога је много значајнија за кохезивност текста, тј. конекторска² улога у повезивању реченица.

1.3. У раду се не анализирају све поменуте фигуре понављања, већ се разматра Куђићева употреба анафоре, епифоре и мезофоре, њихова стилематичност и њихова стилогеност у контексту, као и фигуре које настају њиховом комбинацијом. Остале фигуре неће бити предмет разматрања (изузев појединих напомена које су уочљиве и значајне, а доприносе бољем схватању основних фигура), јер би таква анализа захтијевала много више простора који није предвиђен овом приликом. Изабрани корпус чине Куђићеве пјесме из збирке *Панонски анђео* (циклус „Долазим касно“).

1.4. Драго Куђић (1931–2003)³ рођен је у Поповима. Школовао се у Бијељини, а касније у Сарајеву. По завршетку школовања, гоњен немирним и радозналим духом, жели да студира умјетност на Међународном универзитету за умјетност и новинарство „Ломоносов“ у Москви. Међутим, због илегалног преласка југословенско-румунске границе ухапшен је и осуђен на пет година робије. По повратку са робије радни вијек проводи бавећи се новинарством и књижевношћу.

Своје пјесме је објавио у збиркама *Долазим касно*, *Секс понто* и *Панонске поеме*, а поеме *Ливница* и *Панонски анђео*, као и неколико других пјесама објављених у разним књижевним часописима или поетским зборницима.

Књижевни критичар и пјесников савременик Александар Николић каже „да Куђић живи и пјева аутентичан свој живот“ (Куђић 2001: 8); његови мелодични стихови из тихог очаја на крају прерастају у врисак, најављујући еколошку катастрофу коју производи савремена технолошка цивилизација. Николић даље уочава да је Куђић „пјесник који изгледа умјетнички најснажније реагује на појмове и ствари који ће живјети, попут лептира Ефемерон, свега један дан. Куђић одабира што баналније, олињалије, несланије и провинцијалне мотиве, весело незабринут што његове пјесме немају философическу димензију“ (исто: 11). Својим епиграмима Куђић није остао дужан ни колегама писцима који су га у тренуцима славе (попут Абдулаха Сидрана) као бившег сабрата заборавили и настојали да маргинализују и његово положај и његово пјевање.

Представљање овог „дринског славуја“, не може се завршити а да се не помене Куђићев чувени спор око ауторства са познатим композитором Гораном Бреговићем. Наиме, почетком 80-их година прошлог вијека, Куђић је оптужио Бреговића, композитора и текстописца

² Текстурални конектори су једночлана или вишечлана „језична средства у функцији обједињења сусједних или раздвојених реченица“ (Велчић 1987: 18).

³ Већи дио биографских података о пјеснику је преузет од приређивача збирке *Панонски анђео* Ж. Мијовића, који су објављени у истоименој збирци.

једне од најпопуларнијих рок група бивше Југославије, да је за хитове ове групе „присвојио“ његове стихове из пјесама „Мајевички ноктурно“ и „Све ће то мила моја“. О (не)успјешности његовог покушаја да заштити своју интелектуалну својину, као и о коначности судског спора, најбоље говоре управо Куђићеви стихови: „Сироти потежу Бога, а богати богатство“ („Живот тече“).

Напуштен од породице и већине пријатеља, усамљен и болестан, свој живот је завршио необичније него што га је живио – комшије су га нашли мртвог у стану, у поодмаклом стадијуму распадања. Сахрањен је у Брчком о трошку општине, са више него скромним надгробним обиљежјем.

2. Анализа фигура понављања биће започета анафором. Указани приоритет у анализи анафора није задобила својом специфичношћу, нити међу фигурама понављања, нити посебним мјестом у Куђићевој поетици. Њен приоритет је настао инертношћу истраживачког поступка, јер истраживања стилских фигура понављања, углавном, почињу анафором.

2.1. *Анафора* „подразумијева понављање исте ријечи или групе ријечи на почетку двију или више реченица, двају или више стихова, пасуса“ (Катнић-Бакаршић 2001: 314). Њена стилематичност, односно, њено одступање од уобичајене вриједности огледа се у (не)очекиваној појави исте језичке јединице у већ реализованој позицији. Опетовањем у било којој позицији исказа (што указује да се на истим принципима темеље и друге фигуре понављања, а не само анафора) неутралише се опозитивна могућност језичких јединица и на парадигматској и на синтагматској оси селекције. Тако поновљена јединица „окоштава“ и планом садржаја доминира над осталим језичким јединицама у окружењу које нису изгубиле опозитивне вриједности.

Куђић није склон класичној анафори која настаје контактним понављањем почетног дијела у неколико стихова. Нпр: *Лепо певају / О мени сну / О мени дечаку // Мени човеку...* („Духови лепо певају“: 33).⁴ Међутим, много је склонији градњи анафоре коју одликује дисконтактни положај опетованих дијелова; понављања која се налазе на почецима или унутрашњим дијеловима строфа. Нпр: *Зашто ме кидаш канџама беса / Кад су ми удови већ крти / Што ће ти залогаји мога меса...// Зашто ме бодеш стрелама отрова / Кад су ми већ шупље вене / Што да те подсећам изнова...//Кад сам већ у стези окова / Што ме дижеш на копља жучи // Кад сам већ на роговима вола / Што да те моја мука мучи* („Песма“: 43). У оваквој организацији стихова анафора се остварује у три самосталне

⁴ Сви примјери су преузети из збирке *Панонски анђео* чије су библиографске јединице наведене у списку литературе. Стихови су цитирани у цјелости; једна коса црта обиљежава крај стиха, док двије биљеже крај строфе. Подвучени дио указује на употребијелу форму за коју служи примјер. У загради је наведен назив и странична нумерација пјесме.

„анафоричне линије“ које се међусобно преплићу стварајући утисак уплетеног вијенца, што је изузетно карактеристичан и, свакако, врло стилоген поступак.

Случајеви дистактне анафоре налазе се и у сљедећим примјерима: *Врати се огрнута .../ Врати се чекам те.../ Врати се да скупа. / Врати се да чекамо...* („Чекање“: 22); или *Све ће то мила моја.../ Све ће мила моја... / Све ће о мила моја...* („Мајевички ноктурно“: 26). У наведеним примјерима анафора се реализује дјелимично (први примјер) или потпуно (наредни примјер) у првим стиховима строфа. Анафорично понављање првих стихова примјеђује се и у примјеру: *Миришеш на сам живот / Као плод на стабло / Као цвет на корен / Као хлеб на земљу // Миришеш на смрт саму / Као стабло на плод / Као корен на цвет / Као земља на хлеб // Миришеш на сам живот / Миришеш на смрт саму.* („Песма жени улице“: 36).

2.1.1. У истој пјесми („Песма жени улице“) остварена је врло занимљива анафора, а са правом се може рећи и врло успјешна. Њена реализација се налази на унутрашњим стиховима кроз понављање прилога *као*, који у наведеним стиховима има везничку функцију. Анафоричко понављање наведеног прилога у везничкој функцији једног сегмента текста прераста у итеративно понављање везника, а тим поступком анафора се „дограђује“ у *полисиндет*. Употреба полисиндета „праћена је ритмизацијом тога текста, његовом појачаном реторичношћу, наглашавањем сваког појединог члана набрајања“ (Катнић-Бакаршић 2001: 316), а полисиндету је могуће приписати и одређени градацијски ефекат, што потврђују и наведени стихови.

2.1.2. Посматрајући кроз обје строфе „прерастање“ анафоре у полисиндет уочава се и појава *хијазма* који подразумева обрнут распоред редуплицираних реченичних чланова у конструкцији. Нпр: *...плод на стабло/...стабло на плод; ...цвет на корен/...корен на цвет; ...хлеб на земљу/...земља на хлеб*. Оваквим понављањем хијастичких конструкција неодољиво се ствара утисак постигнуте симетрије међу стиховима. Хијазам се третира и као (под)врста *антитезе* (РКТ 1987: 241) која настаје супротстављањем антонимских лексема или група ријечи. На формалном плану антитеза се остварује у два типа: као антитезе појмова унутар реченице, стиха и као антитезе реченица, стихова (Катнић-Бакаршић 2001: 331). Типична реализација антитезе реченица јавља се у посљедњој строфи опетованих Кућићевих стихова довођењем у антагонизам семантичких кључних лексема *живот/смрт*. Снага израза наведене антитезе лежи у понављању реченичне структуре и неочекиваној појави антонима да би се јаче истакао контраст.

2.2. И *епифора*, као фигура понављања је присутна у Кућићевој поезији. Својим понављањем она истиче финални дио реченице, односно стиха. Врло ефектну и стилогену епифору Кућућ је изградио у „Последњој песми Марији“. Епифоричким понављањем мјесног приједлога *на* (...на небу /...на одмор /...на дну /...на длану) и одричне рјечце *ни* (...ни богови /

...ни људи) уз комбинације слоговних дјелова појединих ријечи (небу, заслужени, океана, неутешна и сл) ствара се еуфонични утисак звучне и врло ритмичне мелодије.

Епифоричко понављање у пјесми се не ограничава само на грађење еуфоније, већ у завршници пјесме оно се преноси на обличко понављање именице *песма* (...песмама/... песма/...пеме), чиме се наглашава објекат који се „дарује“, и именица *Марија* (... теби Марија/...о Марији), чиме се наглашава „коме је намијењено даровање“. Када се обрати пажња на структуру пјесме, као цјелине исказа, без потешкоћа се уочава да се епифорично понављање наведених именица налази у финалном дијелу (аналогно позицији епифоре), односно у јакој позицији текста⁵ (пјесме), што додатно истиче већ епифоричне елементе (пјесма, Марија). И наслов пјесме „Последња песма Марији“, као једна од јаких позиција текста, носи опетоване лексеме, што додатно сугерише на наглашавање које је проведено кроз епифору и финалну позицију пјесме појачавајући стилогеност употребе њеног онеобичајења.

2.2.1. Епифора се често јавља и у другим пјесмама, наравно не увијек са тако ефектном стилогеношћу као ова управо приказана, али ипак са стилском маркираношћу у којој се емфатички наглашава опетовани дио. Такав случај имамо у стиховима: *Њихови духови / Нису више духови / Не певају духови* („Духови лепо певају или Породица човека“: 33), у којима пјесник понављањем и истицањем апстрактне именице *духови* улази у својеврсну метафизику своје пјесме дајући пјесми неки загонетни и мистичан призвук, неки праисконски значај. У наведеним стиховима епифора је врло стилогена, а осим стилистичке вриједности има и кохезивну функцију, јер својим дјеловањем повезује стихове у складну надреченичу цјелину.

Сличан принцип примијењен је и у стиховима: *То је пролеће / Само моје пролеће / Моје смрти пролеће*. („Пролеће моје смрти“: 34), али гдје више није циљ само наглашавање именице *пролеће*, већ пјесник тежи „дограђивању“ епифоричког члана кроз субординиране синтагме у којима се опетовани надређени члан одређује зависним члановима који су, такође, наглашени. Зависни чланови својом појавом трансформишу опште значење надређене именице (пролеће) у врло субјективан и емотиван доживљај (пролеће→моје пролеће→моје смрти пролеће).

У обје пјесме, „Духови лепо певају или Породица човека“ и „Пролеће моје смрти“, епифорско понављање додатно је наглашено са финалном, јаком позицијом пјесме. Овај често понављани поступак који се

⁵ Јаке позиције текста су она мјеста текста која су смисаона и стилистичка „чворишта“ текста, мјеста која су по својој позицији у тексту и по својој форми изузетно значајна за разумијевање тог текста, а у јаке позиције спадају: наслов, поднаслов, прва и посљедња реченица текста или параграфа и сл. (Катнић-Бакаршић 2001: 268).

проналази у стиховима Кућићевих пјесама прелази у стилски манир његовог пјевања.

2.3. Стилском поступку који настаје понављањем исте ријечи на средини стиха или реченице – званом *мезофора* – Кућић није склон. Ни у једном примјеру није забиљежена, бар не у њеној самосталној реализацији. Овај стилски поступак пјесник најчешће комбинује са анафором и епифором, као у примјеру: *...Неће бити ништа / Ни људи неће бити / Живота неће бити више...* („Иза ове ноћи“: 37), али тада настају друге фигуре о којима ће у наставку рада бити више ријечи.

2.4. Комбиновањем поменутих фигура, анафоре, епифоре и мезофоре, настаје низ других стилематичних конструкција.

2.4.1. Комбинацијом епифоре и анафоре настаје *анадиплоза*. Да Кућићу није стран овај поступак уочава се у пјесми „Човек пева после Хирошима“, гдје се последњи стихови катрена опетују као први у наредној строфи. Нпр: *Увече када зашуме црни облаци / Стављам руке на урну мога оца / И грејем душу покислу кишама смртоносним / Шта ме то држи у трошном телу // Шта ме то држи у трошном телу / Са наслеђеним неизлечивим болом праотаца / Увек имам нове разлоге за ослобођењем / Али никада не дигох руку на себе // Али никада не дигох руку на себе / Као дете увек поново раздирам утробу / И невино гледам у пошумљено небо / Верујући да је љубав миловање по темену // Верујући да је љубав миловање по темену / Стојим тако већ тридесет година...* („Човек пева после Хирошима“: 31).

У наведеним стиховима анадиплоза, не само што истиче њихов садржај, већ тражи „застајкивање“ и обраћање посебне пажње, чиме истицање достиже свој врхунац. Анадиплозички поступак – понављање последњег стиха претходне и првог стиха наредне строфе – често се проналази у Кућићевим пјесмама, чак до те границе да постаје његов стилски манир. Нпр: *...Сувише је земље и воде у нама // Сувише је земље и воде у нама ...* („Корида“: 44); *...Мој црни обелиск остаће у парку // Мој црни обелиск остаће у парку...* („Торзичности Бранку Миљковићу“: 45).

Анадиплоза се остварује и у мањим цјелинама од већ наведених. Заправо, уочавају се понављања само једног дијела стиха. Нпр: *Иза ове ноћи / Неће бити ништа / Тишине неће бити /* („Иза ове ноћи“: 37).

2.4.2. Комбинацијом анафоре и епифоре Кућић је оформио и *симпоку*. Њен основни учинак се односи на затварање и изолацију стихова, а њена два елемента, анафоре са почетка и епифоре са краја понављања, представљају као неке граничне сигнале, као зидове којима је заграђено оно што се у њима налази. Оваква симетричност и изолованост стихова изразито је уочљива и упадљива, тако да текст, односно дио текста

који је организован у симплоку, посебно истиче и наглашава, што је од нарочитог значаја (Катнић-Бакаршић 2001: 315). Врло стилогена симплока налази се у дистисима пјесме „Напићу се“: *Напићу се / Нека моја драга зна / Да је волим // Нека моја мајка зна / Да је волим // Нека пријатељи знају / Да их волим // Нека и милиција зна / Да и њу волим // Нека сви знају / Да их све волим // Напићу се / Нека нико не зна...* („Напићу се“: 39). Стилогеност подвучених конструкција није само у понављању и њиховом наглашавању. Ако се пажња усмјери на реченичну (тематско-рематску) перспективу онда се уочава да анафора и епифора својом учесталашћу носе тематски (познати) дио који изолује средишњи дио стиха, а који носи рематски (непознати) дио. Рематски дио је комуникативно важнији, па је, сходно томе, он истакнутији. Овој наглашености доприноси и позиција „заграђености“ рематског дијела између анафоре и епифоре. Рематско истицање гради антиклимаксну градацију⁶ по степену емотивности (драга → мајка → пријатељи → милиција). Потпуним понављањем и другог стиха, који тематски не носи ништа ново, ствара се и квантитативна проклиза рематског дијела (тематски дио је изражен употребом већег броја лексема него рематски), што појачава стилогеност употријебљених конструкција.

2.4.3. Осим анадиплозе Кућић је био склон и другим комбинацијама основних фигура. Врло је успјешан био комбинујући анафору, епифору и мезофу у стиховима: *...Неће бити ништа / Ни људи неће бити / Живота неће бити више / Смрти оживотворене бити неће / Иза ове ноћи / Неће бити ништа / Иза ове ноћи / Родиће се ништо.* („Иза ове ноћи“: 37), гдје је остварујући понављање у на почетку првог и крају другог стиха изградио прво *анаепифору*, затим, комбинујући понављање на крају другог и средину трећег стиха остварио *епимезофору*. Поменуте комбинације се настављају и у наредним стиховима, али са другим, врло стилогеним и инвертованим, остварењима. Остварена епимезофора већ у наредном стиху је „преокренута“ у *мезоепифору*, тј. понављање језичке јединице (у конкретном случају *неће бити*) са средине једног стиха на крају наредног стиха. Остварене комбинације – анаепифоре, епимезофоре, мезоепифоре – прекида кратки стих (*Иза ове ноћи*), али већ у наредном стиху поступак инвертовања се наставља, па је почетна анаепифора преокренута у анадиплозу, о којој је већ било говора. И уметнути стих (*Иза ове ноћи* – што је уједно и наслов пјесме) се понавља, а посматрајући га у

⁶ Принцип рада је да прикаже стилогеност анафоре, епифоре и мезофоре, али је у појединим сегментима рада пожељно указати и на друге фигуре које доприносе стилогености, наравно, не у оној мјери као наведене фигуре које су у центру анализе. Међу „секундарним“ фигурама је и градација са својим подврстама – климаксом и антиклимаксом. Ковачевић (2000: 137) наводи да „антиклимакс подразумијева скалу слабљења особине која обједињује чланове најмање тростепеног градационог низа. Сваки члан у антиклимаксу дату особину има у мањем степену од претходног“.

контексту претходног стиха и посљедњег стиха пјесме доживљава се као понављање почетка и средине једне цјелине – чиме је пјесик остварио и *анамезофору*. Употреба ових комбинација у „скупљеном“ простору од неколико стихова, потврђује пјесикову интенцију у употреби анафоре, епифоре и мезофоре, што доводи до изразите стилогености тог дијела пјесме.

2.4.4. У циљу истицања једног или више реченичних чланова Кућић користи и поступак интензивирања. У ту сврху користи *епизеуксу*. Епизеукса је стилски поступак који настаје контактним понављањем хомоформних јединица (Ковачевић 1998: 35). Оваква структурна организација стихова, са семантичком редупликацијом, има изразиту експресивну вриједност и стилску маркираност. За исти поступак стилске маркираности М. Катњић-Бакаршић користи термин *редупликација* или *геминација*, а подразумејева понављање исте ријечи или групе ријечи у сусједној позицији. „Таква фигура уједно је и у функцији појачавања, амплификације; њу одликује емоционална интензификација, која може бити негативно или позитивно обојена...“ (Катњић-Бакаршић 2001: 316). Епизеукса или, према Катњић-Бакаршић, редупликација присутна је у Кућићевим стиховима: *Долазим касно, касно, касно* („Пролог“: 21); *Као деца слепо, слепо* („Мајевички ноктурно“: 27) у циљу интензификације.

2.5. Кућић често користи још један стилски поступак који је по редуплицирању језичких јединица близак анафори и епифори – *циклос*, а остварује се кроз понављање исте ријечи или групе ријечи на почетку и на крају реченице, стиха, пасуса. Нпр: *Поноћ је / Облаци ломе крило месечине/ [...] / Поноћ је / Облаци ломе крило месечине*. („Поноћна музика“: 40); Ова фигура подсјећа на прстен, будући да у потпуности заокружује интерполирани дио, одвајајући га од околине и истовремено га доводећи у везу с њом“ (Катњић-Бакаршић 2001: 315). Комбинацијом циклоса са другим фигурама понављања настају врло стилогени дијелови текста.

2.6. Осим експресивних вриједности, разматране фигуре понављања (анафора, епифора и њихове комбинације) подударањем одређених реченичних елемената у контекстима гдје су реализоване имају и кохезивну вриједност, јер уједињују засебне и често супротстављене исказе у складну надреченичну цјелину.

3. Као закључак могло би се навести да су поједини Кућићеви стилски поступци везани за употребу анафоре и епифоре прешли у његове стилске манире, а огледају се кроз:

- врло итеративну употребу анафоре и епифоре, док мезофора није актуелна – у већини анализираних пјесама проналази се једна од поменутих фигура, а мезофора није забиљежена;

- некласичну употребу анафоре – опетоване јединице су у дистактном положају, а често се преплиће више засебних анафора;
- склоност комбинације анафоре, епифоре и, повремено, мезофоре – комбиновањем ових поменутих фигура, Куђић гради и анадиплозу, симплоку, епимезофору, мезоепифору и анамезофору;
- примјетну употребу анадиплозичког поступка у понављању посљедњег стиха претходне и првог стиха наредне строфе;
- склоност епифорског понављања у финалној позицији пјесме – опетовани елементи епифоре се налазе у завршници пјесме;
- осим експресивних вриједности уочене фигуре имају и кохезивну функцију.

Наведени примјери демонстрирају разне структурне девијације од стандардне употребе језика чиме се постиже стилематичност, односно реализује одређена стилска фигура. Само присуство стилске фигуре није довољно да се постигне стилогеност, јер ако нема надограђеног и усложњеног значења које ће контексту дати поетску вриједност, присуство стилских средстава биће само себи циљ, што је (књижевно)умјетничком тексту недопустиво. Проведена анализа, иако је била усмјерена на мањи број фигура понављања и обухватила мањи корпус Куђићевог пјесништва, није оставила простора дилеми о његовом пјесничком мајсторству. С пуним правом је Ж. Мијовић за Куђића рекао да он припада оним пјесницима „чија поезија с протицањем времена све више добија на значају и вриједности. Као старо вино.“ Овај рад је скромни покушај да се укаже на умјетничке вриједности Куђићеве поезије и да послужи као инспирација за нека нова изучавања поменутог пјесника.

И на самом крају овог кратког лингвостилистичког представљања Куђићеве поезије да се понуди и одговор на потенцијално питање – зашто овај пјесник за анализу? Ако оставимо по страни његов пјеснички таленат о коме је посредно било ријечи, онда би пресудни разлози били то што је један од најпознатијих савремених семберских пјесника и што је, због трагичности свога живота доживио, по много чему судећи, судбину „уклетих пјесника“.

Литература

- Велчић 1987: М. Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
Вуковић 2000: Н. Вуковић, *Путеви стилистичке идеје*, Подгорица –
Никшић: Јасен.
Живковић 1971: Д. Živković, *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*,
Sarajevo: Svjetlost, XIII izdanje.

- Јовић 1975: Д. Јовић, *Лингвостилистичке анализе*, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност.
- Катнић 2001: М. Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo: Ljiljan.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд: Требник.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Кантакузин, Крагујевац, (3. допуњено издање).
- Кристал 1999: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit, drugo izdanje, preveli: I. Klajn, B. Hlebec.
- Кућић 2001: Д. Кућић, *Панонски анђео*, приредио Ж. Мијовић, Брчко: Просвјета.
- Прањић 1985: К. Pranjić, *Jezik i književno djelo (Ogledi za lingvostilističku analizu književnih tekstova)*, Beograd: Nova Prosveta.
- РКТ 1987: *Речник књижевних термина*, Београд: Полит.
- Шкроб, Стамаћ 1986: Z. Škreb, A. Stamać, *Uvod u književnost (teorija, metodologija)*, Zagreb: Globus, IV poboljšano izdanje.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИТЕ ВО ГОВОРОТ НА МЛАДИТЕ ВО ИТАЛИЈА

Овој труд има за цел да даде јасна слика за влијанието на глобализацијата, лингвистичкото позајмување и збогатување на лексичкиот фонд на говорот на младите во Италија со заемки од странски јазици. Причина за појавата на феноменот на позајмување на зборови е потребата на младите луѓе да контактираат со интернационалната средина бидејќи секој млад човек својата нација ја чувствува како премногу мала и ограничена за своите потреби. Со цел да се разликуваат од другите, младите настојуваат да прифатат „европска“ лексика која е силно хомогенизирана. Најголем дел од заемките кои ги користат младите се заемки од англискиот јазик. Ова се објаснува со фактот дека англискиот јазик се наметнува како светски јазик како резултат на глобализацијата и интензивирањето на контактите со англоамериканската култура. Но, потребно е да потенцираме дека во најголем дел станува збор за заемки кои имаат свој еквивалент во италијанскиот јазик, а се користат со цел да се постигне посебен семантички ефект.

1. Дефинирање на поимот заемка

Според Радтке (1992), *заемките се зборови увезени од други јазици кои често се зацврстуваат во општоприфатениот јазик*. Како резултат на контактот меѓу јазиците се јавува феноменот на заемање. Колку контактите помеѓу оние кои ги зборуваат различните јазици се поблиски толку полесно и пофреквентно преминуваат зборовите од еден јазик во друг.

Позајмените зборови можат да бидат поделени врз основа на два критериуми: потребата и прилагодувањето. Врз основа на потребата разликуваме неопходни заемки (заемки од неопходност) и луксузни заемки. Кога станува збор за нови концепти или предмети, присвојувањето на некој збор е неопходно, бидејќи во јазикот не постои збор кој би се однесувал на тој концепт или предмет. Тие странски зборови присвоени заедно со концептот или со предметот, на пример зборот *computer*, *rock* или *juke –box* се наречени неопходни заемки. Кога во јазикот постои збор за странскиот термин, но сепак се користи странскиот збор, станува збор за луксузни заемки. Луксузната заемка има стилистичка цел и цели кон

* vesna.koceva@ugd.edu.mk

социјалната промоција на говорителот пренесувајќи една култура или начин на живот кои се сметаат како престиж. За луксузните заемки често постои термин кој одговара во јазикот примател, на пр. *show, manager, week-end* наместо италијанските еквиваленти *spettacolo, dirigente, fine settimana*. Многу често младите сакаат да користат странски збор, иако во италијанскиот јазик постои еквивалент за истиот.

Секој јазик има свои средства за да означи нови идеи и нови предмети без да присвојува странски збор, т.е. заемката не е никогаш неопходна во апсолутна смисла. Како последица на тоа, некои зборови кои се сметаат како луксузни заемки можат да имаат нијанси во значењето кои не би можеле поинаку да се пренесат (Раутјарви 2000).

Врз основа на приспособувањето, разликуваме адаптирани и неадаптирани заемки. Адаптираните заемки се интегрирани во јазикот примател и тешко може да се распознаат и да се разликуваат од зборовите од автохтониот лексички репертоар, на пр. *bistecca* (бифтек) од англискиот збор *beefsteak* или *ingaggiare* (најмува) од францускиот *engager*. Неадаптираните заемки се среќаваат во италијанскиот јазик во првобитната форма, на пр. *bar, computer, tram*.

Посебен вид на заемка е калката која може да се дефинира како буквален превод на збор или израз од друг јазик, односно неологизам формиран од лексички елементи веќе присутни во јазикот, но моделиран врз основа на странски модел, на пр. *fuorilegge* (вон закон) или *guerra fredda* (студена војна) врз основа на англискиот модел *outlaw* односно *cold war*.

2. Заемки од странски јазици – интернационализми

Основата на говорот на младите, како и сите други јазични вариетети, е детерминирана од екстралингвистички фактори во смисла дека јазичните карактеристики потребно е да бидат разбрани како резултати од надворешни феномени. Овој феномен не може да се смета како изолиран, дека се однесува само на Италија, но некои особености на говорот на младите може да се однесуваат на младите во интернационална димензија. Психичката мотивација која го фаворизира формирањето на говорот на младите е еднаква насекаде. Друго објаснување за феноменот на совпаѓање на различните јазици на младите е фактот дека младите се постојано во движење. Нормално е дека врските со новите култури и влијанието донесено од странство произведуваат секогаш нови елементи за говорот на младите. Примерите се безбројни, а најочигледен е случајот со употребата на поздравите во различните јазици: се вели *чао* или *хелоу* не само во Италија или Англија туку во многу земји во светот. Како заемка можеме да го дефинираме кој било феномен на интерференција, поврзан значи со контактот и реципрочното влијание на различни јазици, каде што под јазици би требало да се подразберат не само литературните јазици туку

и оние индивидуалните, карактеристични за секој говорител. Всушност, збогатувањето на кој било јазик делумно се должи на заемањето на елементи од друг јазик. Младите чувствуваат потреба да контактираат со интернационалната средина, бидејќи секој млад човек својата нација ја чувствува како премногу мала и ограничена за своите потреби. Силен интерес кај младите привлекува англо-американската култура која доминира кога станува збор за интернационализмите. Англискиот јазик има централна улога во доставувањето на зборови и изрази. Според Едгар Радтке (1992), претераното присуство на англиски заемки во говорот на младите во Италија, но и во цела Европа, може да се објасни со англоамериканизацијата која се однесува на начините на однесување на младите во однос на музиката, културата итн. Користејќи ги заемките, младите одговараат на потребите на интернационализација, водени на пример од фактот дека сопствената земја се смета за многу мала. Употребата на заемките ги разликува младите од баналноста на стандардниот јазик и од светот на возрасните, односно младите настојуваат да примаат и да шират интернационални елементи за да бидат различни од другите. Заемките придонесуваат да се зацврсти посебноста на говорот на младите. Американизацијата на музиката, на однесувањето, на културата на младите во Европа е феномен кој го објаснува присуството на зборовите од англискиот јазик во говорот на младите во цела Европа. Но, покрај англоамериканските зборови, не треба да се запостави и улогата на другите јазици. Во говорот на младите во Италија се забележуваат заемки од шпанскиот јазик како *chico e chica* наместо *ragazzo* (момче) или *ragazza* (девојка), *besos* наместо *baci* (бакнежи), *guapo* го заменува италијанскиот збор *bello* (убав), поздравот *hola* наместо *ciao* (чао), *no tengo dinero* наместо *non ho soldi* (немам пари), *me gusta* како замена за *mi piace* (ми се допаѓа) итн. Младите користат и зборови позајмени од германскиот јазик како *blitz* во изразот *sei proprio un blitz* за да се каже *non capisci niente* (не разбираш ништо) додека во германскиот јазик зборот *blitz* значи *молња*, понатаму зборот *geilissimo* наместо да се каже *bellissimo* (најубаво), од зборот *geil* што значи *нешто убаво*.

Многу научници сметаат дека во говорот на младите има, пред сè, т.н. луксузни заемки, но голем број од нив со текот на времето се зацврстуваат и стануваат дел од стандардниот јазик, како на пример англискиот збор *zapping* што значи *постојано менување на телевизиските канали*. Употребата на заемки кај младите го зацврстува убедувањето дека се „на повисоко“ во однос на други социјални слоеви и ова убедување ја засилува во нив смислата на солидарност и чувството на идентификација. Интернационалната димензија служи како елемент кој го подига квалитативното ниво, а заемките функционираат како клучни елементи на една супкултура која има како примарна цел надминување на провинцијалната димензија. Преку употребата на заемките младите ја постигнуваат нивната цел, т.е. нивниот говор да се разликува од

преостанатите. Заменувајќи го зборот *ragazzo* (момче) со зборот *boy* или пак *città* (град) со *city*, младите настојуваат преку јазичното изразување да ја надминат баналноста и површноста на стандардниот јазик. Според Едгар Радтке (1992) интернационалната димензија може да се однесува на два аспекти од лингвистичката реалност кои се различни меѓу нив:

а) Интернационалната димензија може да се однесува на фактот дека јазиците на младите се формираат насекаде, односно говорот на младите во Италија не е изолиран феномен туку се среќава во сите јазици;

б) Интернационалната димензија на говорот на младите може да се сфати и на друг начин, односно како тенденција да се примаат и шират интернационални елементи во контраст со секојдневниот јазик. Оваа тенденција е видлива, пред сè, во лексиката кога се прифаќаат интернационални заемки, кои по своите карактеристики придонесуваат да се зацврсти особеноста на вариететите на младите. За да бидат различни од другите Италијанци младите настојуваат да прифатат „европска“ лексика која е силно хомогенизирана. Со други зборови, употребата на интернационализми, односно лингвистичкото позајмување претполага контакт меѓу јазиците и придонесува младите да се вклучат во еден совранионален контекст кој е појдовна точка во процесите на културолошка идентификација. Во говорот на младите има еден вид на јазична биполарност која ја предвидува, од една страна, интернационалната димензија, а од друга страна доближувањето до провинцијалните регистри. Станува збор за екстремни полови меѓу кои се сместува стандардниот јазик, кој е средство за комуникација со родителите и со целата лингвистичка заедница и не смее да биде сметан од страна на младите како инструмент за автоидентификација.

интернационална димензија < ----- > регионална димензија
(заемки) (дијалекти)

Така, скршнувањето од нормата се конкретизира во изборот на еден од двата пола: говорот на младите може да се реализира или со повикување на интернационални модели или со приближување кон регионални модели.

3. Збогатување на лексичкиот фонд преку заемки од странски јазици

Зборовите што се прифаќаат од други јазици може да бидат приспособени (адаптирани) и неприспособени, односно туѓарки. Во нашиот корпус забележавме само една заемка од шпанскиот јазик, додека сите други заемки се преземени од англискиот јазик. Овој труд се базира

како на писмен така и на устен корпус. Извори за единиците во нашиот корпус се италијанските списанија наменети за младите „Ragazza moderna” и „Cioè” консултирани во електронска верзија (<http://www.cioe.it/home>; <http://www.ragazzamoderna.it>) во текот на 2010 година. Анализираниите примери од списанието “Ragazza moderna” се обележани со ознаката (RM), додека примерите од списанието “Cioè” ги означивме со (CO). Предмет на нашата анализа беа и зборовите од порталот <http://temi.repubblica.it/espresso-slangopedia>. Станува збор за онлајн речник кој се збогатува и надополнува со термини кои ги испраќаат младите од цела Италија. Анализираниите зборови кои се преземени од овој извор ќе бидат означени со (SL). Истовремено црпевме материјал и од неколку филмови во кои токму младите се протагонисти. Предмет на анализа беше лексиката во филмовите:

- „Una canzone per te” на режисерот Херберт Симоне Парањани од 2010 година. Примерите од овој филм ги означивме со (1);
- „Sharm El Sheik – Un’Estate Indimenticabile” на режисерот Уго Фабрицио Џордани од 2010 година. Примерите од овој филм ги означивме со (2);
- „Amore 14” на режисерот Федерико Моча од 2009 година. Зборовите од овој филм ќе ги означиме со (5);
- „Scusa Ma Ti Chiamo Amore” на режисерот Федерико Моча од 2008 година. Примерите од овој филм ги означивме со (7);
- „Come tu mi vuoi” на режисерот Волфанго Де Бирази од 2007 година. Анализираниите зборови од овој филм се обележани со (8);

3.1. Заемки од англискиот јазик

Заемките од англискиот јазик во областа на лексиката се присутни во голем број во повеќе области и дејности и во секојдневното општење. Влијанието на англискиот јазик не е карактеристично само за италијанскиот јазик. Англискиот се наметнува како светски јазик и апсолутно преовладува во некои области, како што е популарната музика, компјутерската техника, трговијата итн. Со интензивирањето на контактите со англоамериканската култура, англискиот јазик се шири најмногу меѓу младите генерации, кои го изучуваат овој јазик во текот на своето редовно образование, но и на други начини како што се туризмот и студирањето во странство. Говорот на младите содржи висок процент на заемки од англискиот јазик. Во нашата анализа овие заемки ги поделивме на 4 семантички категории и тоа: шоу бизнис; љубов и пријателство; спорт и слободно време; мода и убавина.

3.1.1. Семантичка категорија шоу бизнис

Во оваа семантичка категорија најзастапена е именката *star* која се користи наместо италијанскиот еквивалент *stella* (свезда) и придавката *glam* или *glamorous* (гламурозно) наместо италијанските придавки *incantevole, affascinante*.

- Speak Now entra anche tra gli album di *star* femminili (CO).
(Спик Нау влегува исто така помеѓу албумите на женските ѕвезди);
- Si tratta di un appuntamento davvero *glam* al quale partecipano le *star* con abiti da sogno (CO).

(Станува збор за навистина гламурозен состанок на кој учествуваат ѕвезди во фустани од сонштата);

- ...perché monospalla è *glamorous* (RM).
(...бидејќи блуза со еден ракав е гламурозно).

Младите го преземаат од англискиот јазик изразот *new entry* за да укажат на некое *ново лице на сцената*, во нашиот пример станува збор за *нова актерка*.

- ...secondo posto una *new entry* non troppo “*new...* con un balzo di 8 posizioni (CO).

(... второ место една нова актерка, не премногу „нова“ ... со скок од 8 позиции).

Кога младите зборуваат за обожаватели, страстни зависници и следбеници, наместо италијанските термини *ammiratori, tifosi, appassionati* се претпочитаат англиските термини *fan, follower, addicted*.

- ... Black Eyed Peas che, su Facebook, hanno quasi 7 milioni 800 mila *fan* (CO).

(Блек Ајд Пис кои на Фејсбук имаат речиси седум милиони и осумстотини илјади обожаватели);

- Non soltanto grazie ai nuovi *follower* e neppure grazie soltanto ai nuovi *facebookfan* (CO).

(Не само благодарение на новите следбеници ниту пак благодарение само на новите фејсбук обожаватели);

- I Twitter *addicted* sono aumentati di oltre 7 mila in una settimana (CO).
(Зависниците од Твитер се зголемија на повеќе од 7 илјади во една седмица).

Во филмот “Come tu mi vuoi” го среќаваме терминот *fan club* со значење на група на пријатели кои ѝ се восхитуваат на најпопуларната девојка Џада.

- Anche tu vuoi entrare a far parte del Giada *fan club*? (8)

(И ти ли сакаш да бидеш дел од клубот на обожаватели на Џада?).

Во следниот пример се гледа употребата на англиското *live* наместо *in diretta* (во живо).

- Il 20 dicembre si esibirà *live* al Palalottomatica di Roma (CO).

(На 20 декември ќе настапи во живо во Палалотоматика во Рим).

Англискиот збор *nomination* се користи за да го замени италијанската именка *nominazione* (номинација).

- Lady GaGa che ieri a Los Angeles ha sbaragliato agli MTV Video Music Awards vincendo ben otto premi su tredici *nomination* (CO). (Лејди ГаГа која вчера во Лос Анџелес триумфираше на ЕМТиВи Видео Музичките награди освојувајќи осум награди од тринаесет номинации).

Често се среќаваат англиските заемки *rumors* (*rumours*) и *gossip* наместо италијанските еквиваленти *voci* (гласини), *chiacchiere*, *dicerie* (озборувања). Еве неколку примери:

- Alcuni *rumors* sostengono che sicuramente i Muse ci saranno (CO). (Некои гласини тврдат дека сигурно Мјус ќе бидат присутни);
- L'ultimo *rumors* parla di una presunta protesta da parte del pubblico (CO). (Последните гласини говорат за наводен протест од страна на публиката);
- Con i *gossip* che girano e con qualche scatto rubato ci fanno sognare di poter vivere anche noi, un giorno, una storia d'amore come la loro (CO). (Со озборувањата кои се шират и со некоја украдена фотка, ни овозможуваат да сонуваме дека и ние можеме да доживееме, еден ден, љубовна приказна како нивната).

Наместо *gara di musica* (музички натпревар) и *notizie* (вести) младите ги претпочитаат заемките *music contest* и *news*.

- ... rimanete sintonizzati per non perdere nemmeno una *news* su questo fantastico *music contest*. (CO) (...останете на оваа фреквенција за да не пропуштите ниту една вест за овој фантастичен музички натпревар).

Во оваа семантичка категорија ги вклучивме и заемките *song* која се јавува наместо италијанската именка *canzone* и именката *sound* наместо именката *suoni*.

- ... è la *song* più trasmessa dalle radio americane (CO). (...тоа е најемитуваната песна на американските радија);
- Un nuovo album, in uscita in autunno, ricco di *sound* inconsueti (CO). (Нов албум, кој ќе излезе на есен, богат со невообичаени звуци);
- Il più giovane dei Jonas Brothers presenta un album dal *sound* sorprendente... (RM) (Најмладиот од Џонас Бродерс претставува албум со изненадувачки звук...).

Заемката *playlist* која значи *листа на песни кои треба да се емитуваат на радио*, во следниот пример е употребена со значење на *elenco* (список).

- ... iniziare a fare la *playlist* dei tuoi difetti (CO). (...да започнеш да правиш список на твоите маани).

Во семантичката категорија филм, ги сместивме следните заемки: *premiere*, *remake*, *performances* и *stuntman*.

Младите често го заменуваат италијанскиот збор *la prima* (премиера) со англискиот еквивалент *premiere*.

- ...una passerella d'alta moda alla *Premiere* di Los Angeles (CO).
(...дефиле на висока мода на премиерата во Лос Анџелес).
Кога станува збор за преработка на некој филм наместо италијанскиот термин *rifacimento* младите го претпочитаат англискиот термин *remake*.
- ... sono in preparazione i *remake* di Cenerentola, Cappuccetto Rosso e una delle storie più romantiche: La Bella e la Bestia (CO).
(Во подготовка се преработките на Пепелашка, Црвенкапа и една од најромантичните приказни: Убавицата и ѕверот).
Во наредниот пример англискиот термин *performances* е употребен наместо италијанскиот еквивалент *recita*.
- Non immaginavo quanto "allenamento" quotidiano ci fosse dietro alle sue *performances* (CO).
(Не претпоставував колку секојдневен „тренинг“ се крие зад неговите настапи).
Зборот *stuntman* се однесува на човекот кој го заменува актерот при снимањето на опасни сцени и е употребен наместо италијанскиот збор *cascatore*.
- ...quello che mi ha colpito di più è stata l'intervista fatta allo *stuntman* italiano (CO).
(...она што најмногу ми остави впечаток беше интервјуто направено со италијанскиот каскадер).
Кога се зборува за приватниот живот на омилените ѕвезди, но и за својот приватен живот, младите го претпочитаат англискиот збор *privacy* наместо *vita privata* или *intimità*.
- Emma ha, poi, precisato in un'intervista che viene comunque rispettata la sua *privacy* il più possibile (CO).
(Ема прецизираше во едно интервју дека се почитува нејзината приватност што е можно повеќе).
Во следниот пример ја забележуваме употребата на заемката *bodyguard* чијшто еквивалент во италијанскиот јазик е *guardia del corpo* (телохранител).
- ...la carta le era stata prestata da uno dei suoi *bodyguard* (RM).
(...картата и беше позајмена од еден од нејзините телохранители).
Заемката *hit* се користи наместо италијанскиот еквивалент *di successo*.
- ...MTV, da Napoli, ha eletto la *hit* regina dell'estate 2010. (CO)
(ЕмТиВи, од Неапол, ја избра хит кралицата за лето 2010).
Во следниот пример ја забележуваме употребата на заемката *monitor* чиј еквивалент во италијанскиот јазик е *lo schermo* (екран).
- Una bella inquadratura di Marco nel *monitor* (RM).
(Убав кадар на Марко на екранот).

3.1.2. Семантичка категорија љубов и пријателство

Во оваа семантичка категорија има најмногу луксузни заемки. Иако во италијанскиот јазик постојат еквиваленти за истите, младите многу често претпочитаат да ги користат англиските зборови, со цел да привлечат внимание. Најзастапени се англиските еквиваленти *boy* за *ragazzo* (момче) и *girl* за *ragazza* (девојка), користени како во еднинска така и во множинска форма. Еве неколку реченици во кои ги среќаваме овие зборови:

- Se vuoi conoscerti meglio e conoscere meglio il mondo dei *boys*... (CO) (Ако сакаш да се запознаеш подобро и да го запознаеш подобро светот на момчињата...);
- ...se un *boy* ti guarda in un certo modo, è perché ti trova carina (CO). (...ако некое момче те гледа на поинаков начин, тоа е затоа што си му симпатична);
- ...ecco di seguito alcune affermazioni che noi *girls* amiamo fare (CO). (...ево во продолжение неколку изјави што ние девојките сакаме да ги кажеме);
- Nella capitale più chic e modaiola le *girls* stanno gradualmente abbandonando le semplici ballerine (CO). (Во најшик и најмодерниот главен град, девојките постепено ги оставаат едноставните балетанки);
- Le *girl* spesso usano un linguaggio in codice che i *boys* non riescono proprio a capire! (CO) (Често девојките користат шифриран говор што момчињата не успеваат да го разберат).

Често користена е и суперлативната форма *best*, со или во отсуство на именката *friend* наместо да се употреби италијанскиот еквивалент *l'amico migliore/l'amica migliore* (најдобар пријател/ најдобра пријателка).

- Quando il tuo *best* ti chiede troppo spesso del ragazzo di cui sei innamorata... (CO) (Кога твојот најдобар пријател често те прашува за момчето во кое си вљубена...);
- I segnali e i consigli giusti per capire cosa provi veramente per lui, il tuo *best friend*! (CO) (Знаците и вистинските совети за да сфатиш што чувствуваш навистина за него, за твојот најдобар другар);
- Devi a tutti i costi far riemergere la tua *best friend* dall'involucro 'clonato'. (RM) (Мораш по секоја цена да ја извадиш твојата најдобра другарка од „клонираната“ обвивка).

Именките *emozione* (чувство) и *storia d'amore* (љубовна врска) младите често ги заменуваат со англиските термини *feeling* и *love story*, со цел нивниот говор да биде повпечатлив.

- Ora sei pronta per vivere una storia completa, dove *feeling* e amore convivono in armonia (CO).
(Сега си подготвена да имаш комплетна врска, во која чувствата и љубовта живеат во хармонија);
- Tra queste ce ne è sempre una alla quale ci si lega in modo particolare e con la quale c'è un *feeling* speciale (CO).
(Помеѓу овие секогаш има една со која се поврзуваме на посебен начин и со која има посебно чувство);
- Le *love story* più appassionanti raccontano di amori impossibili, con enormi ostacoli da superare (CO).
(Најстрасните љубовни врски говорат за невозможна љубов, со огромни пречки кои треба да се надминат).
Италијанскиот збор *un bacio* (бакнеж) младите често го заменуваат со терминот *kiss*.
- Quando lui ti invia un messaggio conclude sempre con un *kiss* (RM).
(Кога тој ти испраќа порака на крај секогаш пишува бакнеж).
Во следниот пример ја забележуваме употребата на заемката *darling* која се јавува наместо терминот *cara* (драга).
- ...ma tutte vorrebbero essere al tuo posto, darling! (RM)
(...но сите би сакале да се на твое место, дарлинг).
Ја забележавме и употребата на терминот *in stand by*, но не со англискиот предлог *on* туку со италијанскиот еквивалент *in*. Овој израз значи *подготвен или достапен за брза употреба*, а во нашиот пример е употребен со значење на *резерва*.
- Lui mi tiene *in stand by* (CO).
(Тој ме држи на стенд бај).
Англискиот израз *friend-victim* (пријател-жртва) веројатно е креиран по аналогија на изразот *fashion victim* (жртва на модата) и се користи наместо италијанскиот термин *amica vittima*.
- Ti ritieni una *friend-victim*? (RM)
(Се сметаш ли за пријателка-жртва?).
Кога младите зборуваат за нов член во друштвото го користат терминот *new entry*, на пример:
- Che si tratti di un'amicizia di vecchia data o di una *new entry* nel proprio gruppo il risultato non cambia. (RM)
(Дали се работи за старо пријателство или за нов член во сопственото друштво, резултатот не се менува).
Истиот термин го среќаваме и во филмот „Come tu mi vuoi“:
- Grande *new entry* la nosta Giada (8).
(Нашата Џада е фантастичен нов член во друштвото).
За некој кој не е прифатен и кој не може да се прилагоди на друштвото, младите го претпочитаат терминот *outsider* наместо италијанските термини *estraneo* или *intruso*.

- ...sono diventata un po' solitaria, *outsider*, un po' ribelle e silenziosa (CO).
(...станав малку повлечена, аутсајдер, малку бунтовник и тивка).

3.1.3. Семантичка категорија спорт и слободно време

Во оваа семантичка категорија запишавме 7 термини кои се однесуваат на видови спорт како *acquagym* - *ginnastica in acqua*, *gym* - *ginnastica*, *wrestling* - *lotta*, *freestyle* – *sci acrobatico*, *running* - *correre* и *diving* – *sub*.

- ...oppure tuffati in piscina e dedicati al nuoto o all'*acquagym*, almeno due volte a settimana (CO).
(...или пак нурни се во базен и посвети се на гимнастика во вода, барем два пати неделно);
- La nuova *gym* garantisce un allenamento cardiovascolare completo (CO).
(Новата гимнастика гарантира комплетен кардиоваскуларен тренинг);
- ...ma la sua specialità sono le arti marziali e il *wrestling* (RM).
(...но негова специјалност се боречките вештини и борење).
- Io sono Luca, istruttore di *diving* (2).
(Јас сум Лука, инструктор по нуркање);
- ... gli snowpark dell'Alta Pusteria sono aperti con istruttori specializzati in *freestyle* (RM).
(...ски центрите во Алта Пустерија се отворени со специјализирани инструктори во фри стајл);
- A tutto *running*! Non hai il budget né la voglia di iscriverti in palestra? (RM)
(Ајде на трчање! Немаш пари ниту желба да се запишеш во теретана?);
- Lo sport è la tua vita e vuoi spingerti ben oltre i limiti del *training*? (RM)
(Спортот е твојот живот и сакаш да ги надминеш границите на тренингот?).

И во следните три примери се среќаваме со луксузни заемки. Младите наместо *allenatore* (тренер), *allenatore privato* (приватен тренер) и *pausa* (пауза), ги користат соодветните англиски термини: *coach*, *personal trainer* и *break*.

- ...nel suo ruolo di *coach* (5).
(...во неговата улога на тренер);
- Ho un *personal trainer* che mi segue ogni giorno e mi motiva (CO).
(Имам личен тренер кој ме следи секој ден и ме мотивира);

- ...due spuntini, fondamentali per fare un *break* e ricaricarsi di energia (CO).

(...две учинки, задолжителни за да направиш пауза и да се снабдиш со енергија).

Во оваа семантичка категорија ја сместивме и најзастапената заемка *party* еквивалент на италијанската именка *festa*. Еве неколку примери:

- ...ma tu sai benissimo che questo *party* sarà il pretesto per poterlo vedere al di fuori della scuola. (CO)

(...добро знаеш дека оваа забава ќе биде изговор за да можеш да го видиш надвор од училиштето);

- ...è atterrato con alcuni amici a Las Vegas organizzando un *party* (CO).
(...слета со некои пријатели во Лас Вегас организирајќи забава).

Наместо *videogioco* (видеоигра) младите ја претпочитаат заемката *videogame*.

- Non avevo mai giocato con il *videogame* (CO).
(Никогаш не сум играл со видеоигра).

3.1.4. Семантичка категорија мода и убавина

Во оваа семантичка категорија ги забележавме заемките од англискиот јазик кои се однесуваат на парчиња облека, шминка и придавки кои ја опишуваат облеката и светот на модата. Најмногу се користат придавките *cool*, *out*, *in*, *trendy* и *hot*, наместо *eccezionale*, *fuori moda*, *alla moda*, *di tendenza*, *in voga*, додека од именките најчесто се среќаваат *look*, *style* и *make up* наместо *aspetto*, *stile* и *trucco*. Еве неколку примери:

- ...tutti i volti più *cool* e *trendy* raccolti per voi nella grande mela (CO).

(...сите најкул и најтренди лица, собрани за вас во големото јаболко);

- ...indossava un vestito semplice, ma molto *hot* di Calvin Klein (CO).

(...носеше едноставен фустан, но многу секси на Келвин Клајн);

- ...ancora più *trendy* indossate una sull'altra (RM).

(...уште потренди е ако се носат една врз друга).

Во овој пример ја забележуваме и употребата на прилогот од англискиот јазик *very* наместо италијанскиот еквивалент *molto*.

- Trasforma le ragazze qualunque in tipi *very cool* (8).

(Ги трансформира обичните девојки во многу кул типки).

Во филмот „Come tu mi vuoi“ ја забележавме и употребата на *in* и *out*.

- Parlare del proprio lavoro non è *in* (8).

(Не е ин да се зборува за сопствената работа).

- Era *out* negli anni ottanta, figurati ora (8).

(Беше аут во осумдесеттите години, а денес можеш да замислиш).

Во повеќе примери ја среќаваме употребата на *look* во комбинација со други заемки од англискиот јазик.

- Con ostinazione diffendi il tuo *look* (8).
(Упорно го браниш твојот изглед);
- ...*look hippy chic* in versione autunnale (CO).
(...хипи шик изглед во есенска верзија);
- Il pubblico è impazzito al suo arrivo, non solo per il suo *look hot* ma anche perché è una delle teen star più amate del momento (CO).
(Публиката полуде кога таа пристигна, не само поради нејзиниот жежок изглед туку и поради тоа што е една од најсаканите тиин ѕвезди во моментот);
- Si tratta di 1600 pezzi in vendita da aprile 2010 per un *total look* audace ed eccentrico (RM).
(Станува збор за 1.600 парчиња во продажба од април 2010 за целосен храбар и ексцентричен изглед);
- ...*abiti bon ton ideali per un look mix & match* (RM).
(...бон тон фустани идеални за изглед „комбинирај и усогласувај“).
Во следниот пример ја забележуваме употребата на придавката *easy* намесо *leggero* (лесно).
- ...è il segreto per uno stile *easy* e chic (CO).
(...тоа е тајната за лесен и шик стил).
Заемката *outfit* младите ја користат наместо *aspetto* (изглед).
- Nicole Richie continua a dettare legge in materia di *outfit* anche adesso che è mamma di due bimbi (CO).
(Никол Ричи продолжува да го диктира законот во врска со изгледот и сега кога е мајка на две деца).

Во наредниот пример се среќаваме со употреба на повеќе заемки кои се претпочитаат наместо соодветните италијански термини. Придавката *aggressive* е употребена наместо *aggressivo*, *mixato* креирано по аналогија на англискиот термин *mixed* со значење на *misto* (измешано), *glamour* соодветствува на *affascinante*, *fit* е еквивалент на *adatto*, *conveniente* и *limited edition* се јаувава наместо *edizione limitata*.

- L'effetto *aggressive* del pitone *mixato* a linee *glamour* e super *fit* sono le caratteristiche vincenti di Snake Zip Shot, la *limited edition* firmata Miss Sixty più attesa della nuova stagione (RM).
(Енергичен ефект на питон измешан со гламурозни и супер фит линии, се победоносните карактеристики на Снејк Зип Шат, ограничената колекција на Мис Сиксти најочекуваната во новата сезона).

Што се однесува до употребата на англиски термини со кои се означуваат некои парчиња облека или чевли, ги забележавме следните заемки:

- ...ed una *t-shirt* con maniche a pipistrello e stampa pitone (RM).
(...и блуза со кимоно ракави и дезен на питон);

- ...sfilano gonne, *shorts e pants* in tessuti *washed-out* da abbinare a giacchine-paltò (RM). (...дефилираат здолништа, шорцеви и панталони во избледнати ткаенини да се комбинираат со јакни-палто.) *Shorts e pants* се употребени наместо *pantaloncini* и *pantaloni*, а *washed-out* наместо придавката *scolorito*;
- I *rainboot* firmati per la modaiola, in vernice per la cittadina (RM). (Марка чизми за дожд за тренд фанатик, лакирани за урбана девојка);
- ...*scarpe killer*, con tacchi sempre più alti (CO). (...чевли убијци, со сè повисоки штикли);
- ...*stivali*, *dress* con stampa a fiori e cappello sono, invece, gli elementi *basic* per un *personal shopper*... (CO). (...чизми, фустан со цветен дезен и шапка, се основните елементи за еден личен купувач...). Во овој пример се среќаваме и со заемките *basic* наместо *fondamentali* и *personal shopper* како замена за *compratore personale*;
- Non usciresti mai di casa con un paio di *leggings* leopardati (RM). (Не би излегла никогаш од дома со пар хеланки во леопард дезен.) Заемката *leggings* е употребена наместо италијанскиот термин *la pantacalza*.
- ...*dress* con scollatura mozzafiato (RM). (...фустан со деколте од кое застанува здивот). Во овој пример заемката *dress* е употребена наместо *abito*;
- ...*zaino* in spalla e *sneakers* (CO). (...ранец на рамо и патики).
Како замена за *collezione* (колекција) младите често го користат англискиот збор *collection*, на пример:
 - ...da questo sono nate le 5 deliziose *Narajuku Lovers collection* (RM). (...од ова се родија 5-те слатки Харајуки Лаврс колекција).
Во нашиот корпус ја забележавме и употребата на *performance fashion* наместо *spettacolo di moda*.
 - Eccolo sfilare solo per voi con le sue migliori *performance fashion!* (CO)
(...Еве го дефилира само за вас со неговите најдобри модни изведби).
Во семантичката категорија убавина најзастапени заемки од англискиот јазик се *make up* која младите во Италија ја користат наместо *trucco* (шминка) и *beauty* наместо *bellezza* (убавина). Еве неколку примери:
 - Non è difficile riprodurre il *make up* intenso e profondo di Bella (CO). (Не е тешко да се ископира јаката и длабока шминка на Белла);
 - Uno specchio: utile per verificare il *make up* e l'acconciatura (CO). (Огледалце: корисно за да се провери шминката и фризура);
 - Capire i segreti *beauty* delle dive è un gioco da ragazze (CO). (Да се откријат тајните за убавина на дивите е мала шала);

- Il mondo del *beauty* non poteva certo rimanere indifferente a questo fenomeno che tanto piace all'universo giovane delle ragazze (RM).
(Светот на убавината не можеше да остане рамнодушен на овој феномен кој толку му се допаѓа на младиот универзум на девојките).
Од следниот пример можеме да забележиме дека се користи *beauty* како кратка форма од *beauty case* наместо италијанскиот еквивалент *portatrucco* (несесер).
 - Una sorpresa che non può mancare nel tuo *beauty* e che donerà un tocco scintillante e goloso alle tue labbra! (CO)
(Изненадување кое не смее да недостасува во твојот несесер и кое ќе му даде блескав и сладок изглед на твоите усни).
Во следниот пример ја забележуваме употребата на заемката *gloss* наместо *lucidalabbra* (сјаж за усни).
 - ...si stende un *gloss* trasparente sulle labbra con l'ausilio di un pennellino (CO).
(...се нанесува просирен сјаж на усните со помош на четкичка).

3.1.5. Други примери

Заемката *forever* младите ја користат наместо да кажат *per sempre* (засекогаш). Оваа употреба ја забележавме во филмот "Scusa, ma ti chiamo amore".

- Guarda che è per sempre, ma proprio *forever forever* (7).
(Внимавај ова е засекогаш, баш засекогаш засекогаш).
Во истиот филм ја забележуваме и употребата на заемката *plumcake* наместо италијанскиот еквивалент *pasticcino alle prugne* (колаче со сливи).
- Che volevi? - Il 24, un *plumcake* (7).
(Што сакаше? – Број 24, колаче со сливи).
Во следниот пример се среќаваме со метафорична употреба на англиската придавката *soft* (меко) чиј еквивалент во италијанскиот јазик е придавката *soffice*. Во овој случај соодветна би била придавката *rilassato* (релаксирано) која пак младите често ја заменуваат со англискиот еквивалент *relax*.
 - Scegli un risveglio "soft": una canzone che ti piace, il bacio della mamma... (CO) (Избери софт будење: песна која ти се допаѓа, мајчински бакнеж...);
 - Ho girato per tre giorni e poi mi sono concesso molto *relax* per visitare i luoghi d'Italia più famosi (CO).
(Шетав три дена и потоа си дозволив многу релакс за да ги посетам најпознатите места во Италија).

Ја забележавме и употребата на заемките *fast & fresh* чии еквиваленти во италијанскиот јазик се придавките *veloce* (брз) и *fresco*

(свеж). Во нашиот пример овие придавки се јавуваат со значење на *veloci* (брзи) и *nuovi* (нови).

- Ecco consigli *fast & fresh* per avere una bocca curata (RM).
(Еве брзи и нови совети за да имате негувана уста).

Во наредниот пример ја забележуваме употребата на заемките *power* и *smile* наместо именката *sorriso* (насмевка) и придавката *intenso* (моќно).

- Per diventare portatrice sana del *power smile* basta seguire le regole di una corretta igiene orale. (RM)

(За да имаш здрава и силна насмевка доволно е да се следат правилата на внимателна хигиена во устата).

Англискиот термин *location* (локалитет) се користи како замена за *località*.

- ...ha girato il video della sua hit in una favolosa *location* veneta (RM).

(...го снимил видеоспотот за својот хит во еден фантастичен локалитет во Венето).

За да се засили пораката која младите сакаат да ја пренесат често ги користат англиските изрази *of course*, *don't worry*, *ok*, *please*, кои се препознатливи и користени низ целиот свет.

Of course (секако) се користи наместо италијанските еквиваленти *certamente*, *di sicuro*.

- Orlando Bloom sia rinato nelle acque di ...Santa Monica, in California, *of course!* (RM) (Орландо Блум како да е препороден во боите на... Саната Моника, во Калифорнија, апсолутно!).

Don't worry (не грижи се) употребен наместо *non fa niente*, *nessun problema* или *non preoccuparti* му дава на изразот засилена вредост.

- ... sono cose che capitano – la consolo su Skype – ma *don't worry* (RM).

(...се случуваат вакви работи – ја утешувам на Скајп – но немај гајле).

Во следниот пример заемката *please* (те молам) се јавува наместо *per favore*, *ti prego*.

- Cambio di programma, stasera sciolti, *please* (1).

(Промена на планот, вечерва без обрвски, плис).

Англискиот прилог *ok* кој е кратенка од *oll korrekt*, шеговита алтернација од *all correct*, е дел од вокабуларот на секој млад човек. Негови еквиваленти во италијанскиот јазик се: *giusto*, *corretto*, *d'accordo*, *sì*, *va bene*. Во овој пример забележуваме уште три заемки од англискиот јазик *look*, *super* и *sexu* за кои зборуваме во поглавјето 2.1.4.

- ...*ok* alla trasgressione e al look super sexu...(RM)

(...океј за трасгресијата и за изгледот супер секси).

Во следниот пример ја забележуваме употребата на заемката *must* што значи *нешто што мора да се направи*, во нашиот пример *нешто што*

мора да се види. Еквиваленти на овој термин во италијанскиот јазик се: *obbligo, dovere, necessità*.

- ...il sito „Kabaret”, un must per gli amanti della battuta comica (RM).
(...сајтот „Кабарет“, императив за љубтелите на комичната сцена).

Ја забележуваме и употребата на англиските антоними *down* и *top* чиешто буквално значење е *giù, sotto* (долу, под) и *vertice, culmine* (врв, кулминација). Во нашиот пример *down* има значење на *состојба на депресија*, а *top* е употребен со значење *al meglio* (најдобро).

- La tua storia sarà pure in una fase *down*, ma tu sentiti *al top* (RM).
(Твојата врска можеби е во тапа фаза, но ти чувствувај се топ).

Препознатливиот англиски израз *made in* е запишан речиси на сите производи низ светот. Во нашиот пример е искористен при усно изразување со цел да се засили важноста на потеклото на производот.

- Bombe di caffeina pura, *made in Germany* (8)-
(Бонбончиња од чист кофеин, мејд ин Германија).

Во следниот пример ги забележуваме заемки *very* и *important* чии еквиваленти во италијанскиот јазик се *molto* (многу) и *importante* (важен).

- ...un incontro può trasformarsi in una storia *very important!* (RM)
(...една средба може да се претвори во вери импортант врска!).

Именката *nerd* значи неатрактивна, социјално неприфатена личност посветена, пред сè, на интелектуалната дејност. Соодветен еквивалент на истата во италијанскиот јазик е именката *secchione* (бубалица).

- Per una volta do ragione al *nerd*. (2)
(Овој пат се согласувам со бубалицата).

3.2. Заемки од шпанскиот јазик

Во нашиот корпус ја забележавме употребата на една заемка од шпанскиот јазик. Станува збор за *las guardias* (SL) што значи *i bidelli* (училишни служители).

4. Заклучок

Можеме да заклучиме дека најголем дел од собраните единици се заемки од англискиот јазик. Ова го објаснивме со фактот дека англискиот јазик се наметнува како светски јазик како резултат на глобализацијата и интензивирањето на контактите со англоамериканската култура. Собраните заемки ги поделивме на четири семантички категории. Во семантичката категорија шоу бизнис запишавме 25 примери на најмногу користени заемки од англискиот јазик, како *star, glam, fan, live, rumours, gossip, song, news*. Во семантичката категорија љубов и пријателство забележавме 12 примери на најчесто употребувани заемки, како: *boy, girl, best, friend, love, feeling, kiss*, додека во семантичката категорија спорт и слободно време

смествиме 11 заемки меѓу кои gym, running, diving, party, а 35 примери запишавме во семантичката категорија мода и убавина, како: cool, hot, out, in, dress, look, shorts, итн. Во посебна семантички некарактеризирана категорија забележавме околу 20 заемки од англискиот јазик кои се во интернационална употреба, како of course, don't worry, ok, please, down, top и сл. Можеме да заклучиме дека во најголем процент станува збор за луксузни заемки, односно заемки кои имаат свој еквивалент во италијанскиот јазик, а се користат со цел да се постигне посебен семантички ефект, да се привлече вниманието на соговорникот.

Литература

- Албрех 1993: J. Albrech, „Esistono delle caratteristiche generali del linguaggio giovanile?“, in *La lingua dei giovani*, Edgar Radtke, Tübinger Beiträge zur Linguistik 374, Tübingen.
- Амброџо 2004: R. Ambrogio, G. Casalegno, *Scrostati gaggio! Dizionario storico dei linguaggi giovanili*, Torino: UTET Università.
- Банфи 1992: E. Banfi, A. Sobrero, *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta, Regole, invenzioni, gioco*. Bari: Laterza.
- Галето 1999: P. Galetto, *Il linguaggio dei giovani tra riflessione e creatività*, „Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata“, 5-42.
- Кортелацо 1994: M. Cortelazzo, „Il parlato giovanile“, in *Storia della lingua italiana, II, Scritto e parlato*, a cura di Luca Serianni e Pietro Trifone, Torino: Einaudi, 291-317.
- Ковери 1992: L. Coveri, „Gli studi in Italia“, in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta, Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero, Bari: Laterza.
- Ливолси 1992: M. Livolsi, I. Bison, „Una lettura dei dati: alcune ipotesi interpretative“, in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta. Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero, Bari: Laterza, 149-194.
- Радтке 1992: E. Radtke, „La dimensione internazionale del linguaggio giovanile“, in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta, Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero, Bari: Laterza, 5-44.
- Радтке 1993: E. Radtke, *La lingua dei giovani*, Tübingen: Narr.
- Раутјарви 2000: I. Rautjärvi, Innovazioni lessicali e semantiche del linguaggio giovanile.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/.../13654/vrautjarvi.pdf>
. 15.05.2010.
- Санга 1993: G. Sanga, „Gerghi“, in Alberto A. Sobrero *Introduzione all'italiano contemporaneo*, Bari: Laterza.

- Собреро 1992: A. Sobrero, „Varietà giovanili: come sono, come cambiano”, in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta, Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero. Bari: Laterza, 45-58.
- Собреро 1993: A. Sobrero, „Costanza e innovazione nelle varietà linguistiche giovanili”, in *La lingua dei giovani*, Edgar Radtke, Tübinger Beiträge zur Linguistik 374. Tübingen: Narr.
- Титоне 1995: R. Titone, *Come parlano gli adolescenti*, Roma: Armando Editore.
- Шолц 2000: A. Scholz, *Usa e norma della `lingua dei giovani` in base a tipi di testo informali „Italienisch“*, 66-83.

Резиме

Први том зборника *Наука и глобализација* због великог броја приспјелих радова који су прошли рецензију објављен је у двије свеске. У првој се налази 37 радова из области лингвистике. Како је на научном скупу *Наука и глобализација ирад* секције за лингвистику био организован у шест сесија чије су теме, поред оквирне теме скупа, биле и *Језик српских писаца из Босне и Херцеговине, Граматичке и лексичке структуре језика, Граматичке и лексичке особине српског језика* и *Граматичке и стилске категорије* те радови објављени у овој свесци покривају велико подручје различитих области науке о језику.

Веома је значајно да се у овој књизи објављују радови који се баве различитим аспектима српског језика и савремене језичке политике, као и радови из англистике, германистике, романистике и славистике. Посебан печат дају текстови који се баве упоредним лингвистичким проучавањима са аспекта глобализације и свеопште дехуманизације језика.

У другој свесци овог тома поред секције за књижевност, која је такође свој рад организовала у шест сесија, објављени су и радови са секција за библиотекарство и театрологију. Секција за књижевност је такође имала подтеме *Књижевност и глобализација, Књижевно стваралаштво српских писаца из БиХ и Петар II Петровић Његош..* Сама подтема, као и чињеница да су учесници ове секције научници који се баве различитим националним литературама допринијела је великој разноликости коју има ова свеска. Поред 42 рада презентована на секцији за књижевност, зборник доноси и седам радова из области библиотекарства и пет театролошких текстова.

Први том зборника *Наука и глобализација* потврђује да је тема научног скупа одржаног 17-19. маја 2013. године на Филозофском факултету на Палама била итекако инспиративна за научнике који се баве филолошким наукама.

Summary

Due to the great number of positively reviewed papers, the first part of *Science and Globalization Proceedings* has been published in two volumes. Volume I brings 37 papers in the field of linguistics. As the presentation of papers at the conference *Science and Globalization* was organized in six sessions, the papers published in this volume cover a wide area of various linguistics fields, some of the themes of the sessions having been *Language of Serbian writers from Bosnia and Herzegovina*, *Grammatical and lexical language structures*, *Grammatical and lexical structures of Serbian language* and *Grammatical and stylistic categories*.

The very significant fact is that this volume offers papers on various aspects of Serbian language and contemporary language politics, together with the papers on English, German and Russian. The distinguishable part of the volume are the papers on comparative linguistic researches from the point of globalization and general dehumanization of language.

Together with the papers from the literature section that was also organized in several sessions, volume II of part one of the Proceedings offers the papers from the sessions on teatrology and library science. The themes of the literature sessions were: *Literature and globalization*, *Literary scope of Serbian writers from Bosnia and Herzegovina*, and *Petar II Petrović Njegoš*. The themes themselves, together with the fact that the participants of these sessions belong to various different scientific literary fields, contribute to versatility and quality of the volume. Along with 42 papers presented on the literature sessions, the Proceedings offer 7 papers in the field of teatrology and 5 library science papers.

Volume I of *Science and Globalization Proceedings* confirms the theme of the Conference held from 17th to 19th May at the Faculty of Philosophy in Pale to have been highly inspiring and motivating for the scientists in the field of philology.

Садржај

<i>Секција за лингвистику</i>	5
Биљана М. Мишић Илић ЈЕЗИЧКИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА	7
Снежана В. Билбија ЛИНГВИСТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПРЕСУПОНИРАНОГ ЗНАЊА У ВИЈЕСТИМА КАО СТРАТЕГИЈА ДА СЕ ЛОКАЛНО ТУМАЧИ ГЛОБАЛНИМ И ОБРАТНО	21
Савка Н. Благојевић, Владимир Ж. Јовановић АКАДЕМСКО ПИСАЊЕ ЗА МЕЂУНАРОДНУ ДИСКУРСНУ ЗАЈЕДНИЦУ – ЛОКАЛНО НАСУПРОТ ГЛОБАЛНОМ	33
Љиљана Р. Марковић, Зорица Р. Прњат, Јелена И. Басарић АНГЛИЦИЗМИ У СТРУЧНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ: ПРИМЕР МЕНАџМЕНТА И МАРКЕТИНГА У ТУРИЗМУ	45
Добрила Ј. Бегенишић НАСТАВА СТРАНИХ ЈЕЗИКА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ – СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА НЕМАЧКИ ЈЕЗИК	55
Тиана М. Тошић, Ивана Б. Палибрк ЕНГЛЕСКИ У ГЛОБАЛУ?	63
Марин Н. Маркош ЕНГЛЕСКИ КАО LINGUA FRANCA: ГЛОБАЛНА ЗАЈЕДНИЦА МУЛТИКОМПЕТЕНТНИХ ГОВОРНИКА	71
Виолета П. Џонић СТЕРЕОТИП И ЛАКУНА КАО ГЛОБАЛНЕ КУЛТУРОЛОШКЕ И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКЕ ПОЈАВЕ	89
Радоје Д. Симић „ОСМА ОФАНЗИВА“ Б. ЋОПИЋА	97
Милош М. Ковачевић СТИЛЕМАТИЧНА ЛЕКSIKA У РОМАНУ „АДРЕСАР ИЗГУБЉЕНИХ ДУША“ АНЂЕЛКА АНУШИЋА	115
Јелена Р. Јовановић Симић ИМПРЕСИОНИСТИЧКИ ИЗРАЗ ПЕТРА КОЧИЋА	131
Миланка Ј. Бабић ОДНОС АУТОРСКОГ И ТУЂЕГ ГОВОРА У РОМАНУ „БОСАНСКИ ЦЕЛАТ“ РАНКА РИСОЈЕВИЋА	141

Вера С. Тевриз-Нишић ГРАДАЦИОНЕ КУМУЛАЦИЈЕ У КЊИЖЕВНОМ ТЕКСТУ БРАНКА ЂОПИЋА	153
Јелена Ј. Спасић ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У „ПУТОПИСУ КРОЗ БИОГРАФИЈУ“ МОМА КАПОРА	161
Веран Ј. Станојевић ПЕРФЕКТИВНИ ПЕРФЕКАТ И ЊЕГОВИ ФРАНЦУСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ЂОПИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА	175
Милена Б. Маројевић КОНЦЕПТ БИЗНИС У КОНЦЕПТОСФЕРИ РУСКОГ ЈЕЗИКА	191
Вера М. Вујевић ЕЛИПСА УНУТАР НАПОРЕДНИХ (КООРДИНАТИВНИХ) КОНСТРУКЦИЈА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ	197
Јелена М. Марковић ПРОГРЕСИВНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ ПОЧЕТКОМ И КРАЈЕМ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА	209
Жана Г. Гавриловић О НЕКИМ ИНХЕРЕНТНИМ ВИДСКИМ ОСОБИНАМА ЕНГЛЕСКИХ ГЛАГОЛА	223
Драгана Б. Кузмановска, Весна Д. Ничева ПОТРЕБАТА ОД ВОСПОСТАВУВАЊЕ НА РАМНОТЕЖА МЕЃУ ДВЕТЕ СТРУЕЊА ВРЗ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	235
Снежана Ј. Кирова, Биљана В. Петковска АНГЛИЦИЗМИТЕ КАКО ДИРЕКТНИ ЗАЕМКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	241
Илијана Р. Чутура СРБИСТИКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	245
Катарина М. Аксић ЕЛЕМЕНТИ ЈЕЗИКА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ ВУКА ЈЕРЕМИЋА	259
Александра Р. Блатешић УТИЦАЈИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА ЛЕКSIКУ ИЗ ОБЛАСТИ АУТОМОБИЛИЗМА У САВРЕМЕНОМ ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ	269

Тијана Ђ. Васиљевић Стокић ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОБРАДА И АНАЛИЗА У ПРЕВОДИМА СТУДЕНАТА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА (ЈЕЗИКА „LINGUA FRANCA“ МОДЕРНОГ ДОБА)	285
Марко М. Јанићијевић РЕВИЗИЈА НАРАТИВА КАО ВИД (РЕ)ПРОДУКЦИЈЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	299
Ивана Д. Пајић „KIEZDEUTSCH“ КАО РЕЗУЛТАТ ИНТЕРКУЛТУРНИХ СУСРЕТА У ДОБА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	309
Јелица Р. Стојановић ЛИЧНА ИМЕНА СА ПРОСТОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ДО КРАЈА 15. ВИЈЕКА	319
Биљана С. Самарџић ЋИРИЛИЦА КАО БОСАНЧИЦА И ТЗВ. ХРВАТСКА ЋИРИЛИЦА	339
Сања Ж. Ђуровић ОБЛИЦИ АОРИСТА НЕКИХ ГЛАГОЛА НА „-ГНУТИ“	347
Ана М. Јањушевић Оливери УПОТРЕБА ЛЕКСЕМЕ „ГЛАВА“ У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ	355
Горан Н. Зељић МОРФОЛОШКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ БРОЈЕВА У ДЕЛИМА БРАНКА ЋОПИЋА И МИРОСЛАВА ТОХОЉА	365
Тијана В. Ашић, Милана Додиг СЛОБОДНИ ИНДИРЕКТНИ ГОВОР У РОМАНИМА „ТВРЂАВА“ И „ДЕРВИШ И СМРТ“ МЕШЕ СЕЛИМОВИЋА И ЊЕГОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ФРАНЦУСКОМ	377
Надица А. Маркоска ВЛИЈАНИЕТО НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ИТАЛИЈАНСКАТА ЛЕКСИКА ВО ФУДБАЛОТ	393
Младен Д. Папаз ИМПЕРЦЕПТИВНА ПЕРЦЕПЦИЈА МОДАЛНОГ ГЛАГОЛА ТРЕБАТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ПОРЕЂЕЊЕ СА КОРЕСПОНДЕНТОМ SOLLEN У ЊЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ НА ПРИМЈЕРИМА НОВИНСКИХ ИЗВЈЕШТАЈА	411

Јелена М. Стевановић УТИЦАЈ СТРАНИХ ЈЕЗИКА НА ИЗРАЖАВАЊЕ МЛАДИХ: ПИТАЊЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ИЛИ НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ	425
Саша М. Ђукић ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПОЕЗИЈИ ДРАГЕ КУЋИЋА	437
Весна А. Коцева ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИТЕ ВО ГОВОРТ НА МЛАДИТЕ ВО ИТАЛИЈА	447
<i>Секција за књижевност</i>	467
Владислава С. Гордић Петковић МОТИВ ПУТОВАЊА У ПРОЗИ ЉУБИЦЕ АРСИЋ: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ФЕНОМЕН „НЕМЕСТА“	469
Ева И. Толди ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ИСТОРИЈСКОГ РОМАНА	477
Никола М. Бубања, Дејан М. Каравесовић УКИДАЊЕ ГЛОБАЛНОГ ЈЕЗИКА И ТЕХНО-КУЛТУРЕ: МАТИЋЕВ „ШАХТ“ У ОРВЕЛОВСКОМ КЉУЧУ	489
Јелена С. Јелић „БЕСНИЛО“ ЗВАНО „ФОРВАРД“: НЕКИ АСПЕКТИ ПОЕТИКЕ ГРАДА БОРИСЛАВА ПЕКИЋА И СЛОБОДАНА ВЛАДУШИЋА У КОНТЕКСТУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	497
Драгана Б. Вукићевић МАЛИ ГРАДОВИ У ВЕЛИКОМ ГРАДУ (ЛИТЕРАРИЗАЦИЈА БЕОГРАД У 19. ВЕКУ)	509
Ненад Р. Кебара МОДЕЛ СВЕТА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ СВЕСТИ	519
Крсте В. Илиев, Наталија В. Поп Зариева МОДЕРНИЗАМ, ПОСТМОДЕРНИЗАМ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	533
Александра М. Петровић ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКА МИТОЛОГИЈА НАСУПРОТ АРХАЈСКОЈ	537

Мирјана М. Стакић ТРАНСФОРМАЦИЈА НАРОДНИХ ВЕРОВАЊА И МИТОВА У КЊИЖЕВНОСТИ ПОД УТИЦАЈЕМ ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	545
Дејан Д. Милутиновић ЖАНРОВИ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	559
Драган Б. Бошковић НЕСАЗНАТЉИВО: „ПРОЦЕС“ И „ДЕРВИШ И СМРТ“	567
Даница Т. Андрејевић СЕЛИМОВИЋ ИЗМЕЂУ КАНОНА И БИЋА	575
Луси Г. Караниколова ДРУГАТА СТРАНА НА РЕАЛНОСТА (СТРАВОТ И НАДЕЖТА ВО „ЖЕНСКИТЕ“ РАСКАЗИ НА ИВО АНДРИК)	585
Виолета Б. Димова ЕДИНКАТА, ОПШТЕСТВОТО И КОНЦЕПТОТ НА СЕМЕЈСТВОТО ВО „ТВРДИНА“ ОД МЕША СЕЛИМОВИЋ	595
Ранко В. Поповић „НАРОДНИ ПИСАЦ“ РИСТО Т. ПРОРОКОВИЋ – НЕВЕСИЊАЦ И ЊЕГОВА ПРИПОВЈЕДНО-ИСТОРИЈСКА ПРОЗА	603
Дарко М. Ковачевић ЏИНС-ПРОЗА У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ: ОД МОМЕ КАПОРА ДО МАРКА ВИДОЈКОВИЋА	621
Александра Р. Попин МОТИВ ЖРТВЕ У РОМАНУ „ВУЧЈА СЕН“ РАДОВАНА ЖДРАЛА	633
Снежана С. Башчаревић АСПЕКТ ЛИРСКОГ СУБЈЕКТА У „ГОРСКОЈ СЛУЖБИ“ ЋОРЋА СЛАДОЈА	641
Елма И. Халиловић ИСТОРИЈСКИ ПОДТЕКСТ ЋОПИЋЕВЕ ЗБИРКЕ ПРИПОВЕДАКА „БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ“	655
Војо Н. Ковачевић НОВА ДИМЕНЗИЈА ЊЕГОШЕВОГ ПЈЕСНИШТВА	663
Јасна Н. Лазаревић-Гавриловић ЗНАЧАЈ БИБЛИОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ ЊЕГОШЕВОГ ДЕЛА	673

Валентина Д. Питулић СВЕТО И ПРОФАНО У АНДРИЋЕВОЈ ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА „ДЕЦА“	683
Предраг М. Јашовић РЕЛИГИЈСКИ ПОДТЕКСТ У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНА ДУЧИЋА	691
Бранка Р. Брчкало НАСТАВНА РЕЦЕПЦИЈА ПРИПОВЈЕДАКА ИЗ ЗБИРКЕ „БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ“ БРАНКА ЋОПИЋА	703
Ева Д. Велинова ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ РЕЛАЦИЈЕ МЕЃУ ИСТОКОТ И ЗАПАДОТ И НИВНАТА РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ВО ЛИТЕРАТУРАТА (ПРЕКУ ПРИМЕРИ ОД ДЕЛОТО НА МАРСЕЛ ПРУСТ)	717
Јована М. Караникић ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И САВРЕМЕНА ИТАЛИЈАНСКА ЛИТЕРАТУРА: ИТАЛИЈАНИ У СВЕТУ, СВЕТ У ИТАЛИЈИ	725
Милка З. Бојанић ТРАНСКУЛТУРАЛНА ПОТРАГА ЗА СОПСТВОМ У „КЛУБУ РАДОСТИ“ СРЕЋЕ ЕЈМИ ТЕН	733
Татјана А. Думитрашковић ШЕКСПИРОВЕ ВЕЛИКЕ ТРАГЕДИЈЕ – ПОБУНА ПРОТИВ ТОТАЛИТАРИЗМА И ЈЕДНОУМЉА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	743
Борјанка З. Ђерић ПОСЉЕДИЦЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ: ИМАГИНАРНИ ХРОНОТОПИ У РОМАНИМА ПОЛА ОСТЕРА	755
Огњен М. Куртеш „ТЕСА ОД Д`УРБЕРВИЛА“ КАО ПСИХОЛОШКИ РОМАН	773
Снежана М. Милосављевић Милић ТРАНСФИКЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТИ КЊИЖЕВНИХ ЛИКОВА	783
Блажо С. Китанов ГОВОР ЈЕЗЕРА МАТЕЈЕ МАТЕВСКОГ У ОДБРАНУ МАКЕДОНСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА	795
Милан Б. Громовић ГЛОБАЛНО ЗАГРЕВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ КЊИЖЕВНОСТИ	799

Весна Б. Тодоров УЛОГА КЊИЖЕВНОСТИ У ИЗГРАЂИВАЊУ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА И РАЗВИЈАЊУ КУЛТУРНЕ СВЕСТИ: „СВОЈЕ“ И „ТУЂЕ“ НА ПРИМЕРУ ПЕСАМА И ПРИЧА ЗА ДЕЦУ	805
Стојан М. Ђорђевић КАНАДСКЕ ПРИЧЕ ЖЕЛИМИРА МЛАЂЕНОВИЋА	817
Слађана М. Миленковић ПЕСНИШТВО ДИМИТРИЈА МИТРИНОВИЋА	823
Марија Т. Карачић „RIMSKI DNEVNIK, ПРИЧЕ И ЈЕДАН РОМАН“ МИЛИСАВА САВИЋА: НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У КЊИЖЕВНОСТИ	837
Јелена С. Младеновић СУНОВРАТ ДУХОВНИХ ВРЕДНОСТИ, АЛИЈЕНАЦИЈА И УГРОЖЕНОСТ ИНТИМНОГ КАО ТАМНА СТРАНА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ У РОМАНУ „ОНО ШТО ОДУВЕК ЖЕЛИШ“ ГОРДАНЕ ЂИРЈАНИЋ	847
Милена М. Ивановић ДОМАНОВИЋЕВА „ДАНГА“ – ЖИГ НА ЧЕЛУ ТОТАЛИТАРНЕ ДРЖАВЕ	859
Сања Г. Златковић ЦИТАТНА СТРУКТУРА РОМАНА „НИТ МИХОЉСКОГ ЛЕТА“ НИКОЛЕ МИЛОШЕВИЋА	873
Виолета М. Весић КЊИЖЕВНОСТ НА ИНТЕРНЕТУ: ПРОИЗВОД ИЛИ САМО ТЕКСТ	893
Љиљана С. Аћимовић ПРИКАЗ КУЛТУРА У РОМАНУ „ПОГРЕБНА МЛАДА“ НИНЕ БЛАЗОН	903
Јелена М. Ристовић ХАЗАРИ И „ХАЗАРСКИ РЕЧНИК“ КРОЗ ПРИЗМУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	917
<i>Секција за библиотекарство</i>	923
Милена М. Максимовић САВРЕМЕНА ОБУЧЕНОСТ БИБЛИОТЕКАРА – ЗАХТЈЕВИ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	925

Славица П. Гостимировић, Слободан М. Симић УТИЦАЈ ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА БИБЛИОТЕКАРСТВО	933
Драган М. Бараћ ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ХАРМОНИЗАЦИЈА И УНИФИКАЦИЈА ПРАВА У ОБЛАСТИ КЊИГЕ	945
Бојана М. Ласица ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И ЊЕН ЗНАЧАЈ У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНЕ И НАУЧНЕ БАШТИНЕ	959
Драгана С. Новаков ЧИЈЕ ЈЕ ПИСМО?	967
Радославка Р. Сударушић ТРГОВИНА СРПСКОМ ШТАМПАНОМ КЊИГОМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ЗА ВРИЈЕМЕ ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ	973
Љиљана Д. Косијер МУЛТИЈЕЗИЧНИ ДЕЧЈИ ДРАМСКИ ФЕСТИВАЛ КАО МЕДИЈАТОР ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ	983
<i>Секција за театрологију</i>	991
Владан П. Бартула ЛИТУРГИЈСКА ДРАМА У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	993
Бранко Б. Брђанин ПОЗОРИШТЕ И ГЛОБАЛНИ (КОМУНИСТИЧКИ) ДУХ ЕПОХЕ	1009
Маја М. Кикириткова, Илија С. Илов POSTMODERN WAR IN FASHION WORLD	1033
Сања Б. Докић Мрша ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА ПОЗОРИШНЕ ПРОДУКЦИЈЕ: ПРИМЈЕР ФРАНЦУСКЕ КАО ПУТОКАЗ СРПСКОЈ	1041
Раде Г. Симовић АНТИГЛОБАЛИЗАМ ПОЗОРИШНЕ И ФИЛМСКЕ УМЈЕТНОСТИ – „КУХИЊА“ МЛАДЕНА МАТЕРИЋА И ЕМИРА КУСТУРИЦЕ	1059

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

НАУЧНИ скуп Наука и глобализација (2013 ; Пале)

Наука и глобализација : зборник радова са научног скупа
(Пале, 17-19. мај 2013.) / [главни уредник Милош Ковачевић]. -
Источно Сарајево : Филозофски факултет, 2014 (Пале : Dis
comparu). - 466 стр. ; 25 цм. - (Посебна издања Научни скупови.
Филолошке науке ; књ. 8, том 1/2)

Тираж 300. - Библиографија уз сваки рад. - Summary.

ISBN 978-99938-47-58-8

001:316.32(082)

COBISS.RS-ID 4271640